

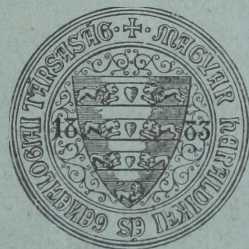
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZASÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXI.

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal bíró főrangú családokat: ehhez függetlenül gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangú családokat és *c)* oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 331 főrangú családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyújt felvilágosítást. A kötet kimerítő névmutatót tartalmaz és 11 színes, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van díszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészítések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czímerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos műveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás útján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság**.

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva. A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra 200 koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki 400 koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik 1000 koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiúutódokra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 20 koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 10 koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

4/6

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TIPIKÁR.

HUSZONKILENCZEDIK KÖTET.

1011-İK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TARSASAG

MCMXI.

AMIR MULLA ETAR
KONYA

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
BALOGH GYULA	70
BENKÓ IMRE	69
Ifj. BIÁS ISTVÁN	38
— — — — —	74
CSOMA JÓZSEF	89
DARÓCZY ZOLTÁN	65
— — — — —	188
Dr. DÖRY FERENCZ	187
ECKHARDT FERENCZ	35
GÁRDONYI ALBERT	115
Dr. GULYÁS PÁL	49
GYÁRFÁS TIHAMÉR	105, 159
Dr. HÓMAN BÁLINT	123, 167
Dr. IVÁNYI BÉLA	16
KÁLLAY ALBERT	174
KEMÉNY LAJOS	71
KIS BÁLINT	92, 145
Dr. ORTVAY TIVADAR	1
PÓR ANTAL	59
RUDNAY BÉLA	42
Dr. WERTNER MÓR	33
— — — — —	134
— — — — —	151
Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE	61
— — — — —	186
— — — — —	187

II. Kisebb rovatok.

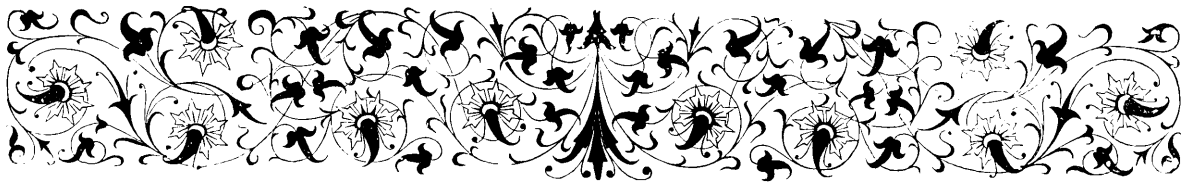
TÁRCZA. A Magyar Heraldika és Genealogiai Társaság ülései	43, 76, 137, 189
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1910. évben	70
TÓTH ÁRPÁD †	79
EMICH GUSZTÁV †	138
PÓR ANTAL †	138
Báró MEDNYÁNSZKY DÉNES †	190

	Lap
<i>Szakkiradalom.</i> Huba vére. Szemere. Ism. <i>Aldásy Antal</i>	44
Benkó, Eredeti czimereslevelek. Ism. —y.	48
Temesváry, Öt erdélyi püspök rangemlése.....	48
Iványi, Bártfa sz. kir. város levéltára. I. köt. Ism. <i>G. A.</i>	82
Varjú, Oklevéltár a Tomay nemzetségbeli Losonczi Bártfay család történetéhez. — Závodszy, A Héderváry család oklevéltára. Ism. <i>B. Sz. L.</i>	84
Bahnson, Stamm- und Regestentafeln. Ism. <i>Abstemius</i>	84
Armorial des familles princières et comtales de Pologne. Ism. <i>B. B.</i>	85
Kolosy—Bánó, A Tapolylucskai és Kükemezei Bánó család. Ism. <i>Abstemius</i>	85
Alapi, Komárom vármegye nemes családai. Ism. <i>Srs.</i>	86
Schäfer, Eine Wappenurkunde Deutscher Ritter in Italien. Ism. <i>Ghyczy Pál</i>	87
Schubert, Eine Lütticher Schriftprovinz. Ism. <i>Eckhardt Ferencz</i>	87
Görgey Albert, A Görgey nemzetség. Ism. <i>Sárközy Imre</i>	139
id. Kazinczy Béla, A Kazinczy család II. korszakáról. Ism. <i>J. E.</i>	139
Szőllősy Kálmán, A Felsőszöllősi Szöllősy család. Ism. <i>J. E.</i>	140
Lütgendorff—Leinburg, Familiengeschichte. — Devrient, Familienforschung. Ism. <i>h.</i>	141
Palatinus, Vasvármegyei nemes családok története. I. Ism. <i>Dr. Holub József</i>	142
Károlyi család birtoklási története. Ism. —y.	144
Szabó László, A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története. Ism. <i>h.</i>	190
Die Adels- und Wappenbriefe des Namens Mayer. Ism. —y.....	192

* * *

<i>Felhívás</i>	144
-----------------------	-----

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

THALY KÁLMÁN.

(Született 1839. január 3., meghalt 1909. szeptember 27.)

Emlébeszéd, olvastatott a *Genealogiai és Heraldikai Társaság* 1910. évi december 29-én tartott nagygyűlésén.

Kevéssel éve mult, hogy az isteni Gondviselés az ő kifürkészhetetlen bölcsességében súlyos, felette érzékeny csapást mért társulatunkra, elszólítva örökre azt a kiválasztott férfit, ki nagy nemzeti munka végzésére kapott volt tőle fensőbb hivatást. 1909 szept. 27-én mult ki váratlanul, előkészítlenül, nagy hirtelenséggel társulatunk, hazánk s nemzeti tudományművelésünk egyik legjobbja, legmunkásabbika és legtiszteltebbike: a nagy szabadsághős és bujdosó fejedelem, II. Rákóczi Ferencz íródeákja Tali és Széchiszigeti *Thaly Kálmán!* Nagy-Zábláton Trencsén megyében, egyik barátja vendégszerető házában, a hová fásztó munka, sorvasztó lázak és örlő idegesség elől menekülve üdülni tért be, aludt el örökre e nemes bajtársunk szivizomgyuladás és szivtultengés által okozott szivbénulás következtében.¹ Halála országszerte közmegdöbbenést keltett, gyászba borította hazánkat s sajtó fájdalommal töltötte el magyar tár-

sadal munk minden rétegét. Kevés nagy halotnokról mondhatni, hogy örök elköltözésével oly őszinte, igaz, mély szomorúságba ejtette a magyarságot, mint a milyenbe ejtett Thaly Kálmán tragikus halála mindnyájunkat, kikben a fajszeretet, a tiszta hazafias érzés és a felemelő nemzeti dicsőségvágy még él.

Mindannyian, kik Thalyt személyesen vagy szellemi alkotásaiból: dalaiból, beszédeiből, történeti műveiből, politikai nagy törekvéseiből és senki által fölül nem mult, a nemzeti kultúra szolgálatában kifejtett szívós erkölcsi kitartásából ismertük, osztatlan és igaz szeretettel, lelkünk mélységében gyökerező nagyrabecsüléssel, mondhatni rajongó lelkesedéssel vettük körül, mert egész személyiségéből kiéreztek, hogy őt érzelmeiben, cselekedeteiben és törekvéseiben szűztiszta hazafiság, a fajnemzet lángoló szeretete és a dicső nemzeti mult iránt táplált fensőbb kegyelet vezette. Sok évtizedes munkájából ki volt zárva minden anyagi haszon hajhászata, személyes dicsőségvágyát is a nemzeti dicsőség fényének felvillogtatásában kereste, mert dicsőségvágya, melyet sokan félszegen egyéni hiúságra magyaráltak, a nemzeti dicsőség fényáradatában való osztozkodási vágy volt. A nemzeti kultúra tőkénének gyarapítása volt Thaly összes dicsőségvágya. Újabb nemzedékünk soraiban alig is volt a nemzeti ügynek oly fennkölt szellemű apostola, mint ő, ki fáradhatatlanul, pihenés nélkül szentelte egész életét, szívének minden dobbanását a nemzeti munká-

¹ Azon nemtelen gyanusítások, mintha Thaly Kálmán önkeze által mult volna ki, a legcsekélyebb hitelt sem érdemelnek. Nyilván abból keletkeztek, hogy az álmatlanság által agyongyötört nemes szenvedő olykor úgy nyilatkozott, mintha gyötrelmeinek véget kellene vetnie. De ez nem úgy értendő, mintha ő benne e szándék valószínűsággal, komolyan megfogamzott volna. Ily sötét szándékot benne már csak *kötelességérzete* sem engedett volna felülkerekedni s ily tettet barátja vendégszerető házában végrehajtani már csak *lelki finomságánál és gyöngéd szereteténél* fogva sem lett volna képes. Az egész csak rosszakaraton és sensatio hajhászon alapuló kiméletlen kőszá hir.

nak. Akár társadalmi érintkezéseiben, akár történetírásában, akár a nemzeti politika küzdelmeiben figyeljük meg működését, mindannyiszor azt látjuk, hogy ugyanazon magasztos cél lebegett előtte: a haza javának előbbre segítése, alkotmányos szabadságainak és politikai függetlenségének biztosítása, nemzetközi jó hírnek fokozása. Anyagi érdekek és javak után iramodó korunkban ő azon kevés számu önzetlen hazafiak közé tartozott, kik meg nem vesztegethető fajszeretettel emészték fel Istentől kapott erőiket a haza közszolgálatában. Abban a nagy pillanatban is, mikor földi ügyeivel leszámolva végakarátát írja alá, a haza szent érdeke tolódik lelki vágyaiba: «Isten nyugosztalja hamvait békében, írja végrendeletében, és áldja meg, virágoztassa örökké, szeretett magyar nemzetemet, hazámat!»

Egyéniségére nézve Thaly úgy testi mint lelki tulajdonságainál fogva nagyon rokonszenves és megnyerő volt. Bodros hajfürtei és jól ápolt körszakálla által befogott, erős és kifejezesteljes vonásokkal jellegzett szép férfias arczában sok volt a költőiség és eszmeiség. Szürke, de izzó szemeiben az ábránd és lelkesedés lángja lobogott. Folyton beszélő duzzadt ajkai fáradhatatlanok voltak a történeti események, az érdekesnél érdekesebb történeti epizódok és históriás adomák elmondásában. Az ember bámulta emlékező tehetségének erejét, mert nevek, számok, dátumok, genealogiai összetartozások idézésében soha zavarba nem jött. Csodásan szervezett agya valóságos emlékezési cumulátornak mondható. E mellett minden elbeszélését szokatlan élénkséggel, tüzes lelkének szokatlan hevélvel, bravurózus előadási verével s egészséges fantáziájának kapó ingerével tette hatásossá. Képes volt órákon át beszélni, mert tárgyát, melyről beszélt, apróra ismerte, korok, családok, nemzedékek és egyének történetében a legaprólékosabb részleteket is ismerte s ez a terjedős tudása tette őt kimeríthetetlenül bőbeszédűvé. Az, hogy hősei vagy tárgyai történetének elmondásában semmit sem tartott feleslegesnek s így elhallgatandónak, okozta azt, hogy tárgyának kritikai feldolgozásában kevésbé vagy éppenséggel nem volt a művészeti történetírás értelmében választékos. Mindent elmondott, amit tudott, s ha e miatt sokan a pragmatikai tör-

ténetírás szempontjából gáncsolják s szeméretre vetik, hogy néhol kiemel olyan részleteket is, melyek a nagyközönséget kevésbé érdeklik s melyek anyaggyűjtésben vagy félig feldolgozott munkában vannak helyükön,¹ azok elfelejtik, hogy ő a kurucz-kor belső történetének tulajdonképi fölfedezője és első ismertetője volt, kinek kötelességéhez tartozott az akkor ismeretlen korról mindent elmondani, a minek megismeréséhez buvárokodása csak jutott. Ő maga is ezzel okadatolja eljárását. Egyik helyt írja: «Igaz, hogy az ilyesek az elbeszélés fonalát némileg zavarják: de ha már kutatásaim közben a kezeimbe kerültek, én családtörténetet, tehát egy darab kor-, kultur-, jogviszony- és biográfia történetet is irván, már csak a lehető teljesség szempontjából is hibának tartanám az ilyeneket merőben mellőzni. Mert az ilyen jelentékteleneknek látszó adatok is nem minden érték nélküli mozaikkövecskék a nagy kép keretében s egyiknek a művelődéstörténet, vagy ár-, értéktörténet, a jogszokások kutatója, másiknak az illető vidék monographusa stb. hasznát veheti. Miért maradjanak tehát, immár buvár kézre kerülvén, örökre eltemetve? Inkább ártsanak valamit — ha ugyan ártnak — a mű compositiójának, csak másoknak használhassunk velök!»² Hasonló értelemben nyilatkozik Rodostórol írt művében is. Elismeri ebben: «hogy e tanulmányának némely részében a szakszerű ridegség szabályait elvetve, több közvetlenséggel, nagyobb melegséggel irtunk, mint az hasonló ismertetéseknel talán szokásos. Mindazonáltal — teszi hozzá — *ezt öntudatosan, akarva tettük*, a lelki ösztön parancsolta így irtunk, s mi engedénk sugallatának.»³ Mi pedig tapasztalatból tudjuk, hogy hallgatósága nem is találta soha előadásait részletező hosszadalmaságuk miatt unalmasoknak. Thaly órákon át is lebilincselve tartotta s elragadta magával hallgatóságát, kivált mikor kedvencz hőseiről, a kurucz-kornak általa bálványozott vezéregyneiről, a bujdosó vezérlő-fejedelemeről, a hazaszerető nagy Rákóczirol, a sorsát osztó nemes paladinjeiről és tántorithatatlanul elszánt hiveiről beszélt. Ilyenkor rezgett meghatott, elérzé-

¹ L. Századok 1886. évf. XX. 73.

² Századok 1886. évf. XX, 189.

³ Századok, 1889. évf. XXXIII. 459.

kenyült lelkének szava s a kik hallgatták, azok érezték, hogy az ő nagy lelke ilyenkor egyesült azokkal a dicsőűt hősökkel, kiknek emléke egész énjét betöltötte bűvös varázsával. És persze mindaz is, a mi istenített hőseivel összefüggött, múltban és jelenben, belé vonódott az ő fennkölt érdeklődés nek és szeretetének körébe, azért beszélt ő mindannyiszor annyi szeretettel, hálával és hódolattal Rakóczi és társai bujdosási földének, a kurucz hősök «édes-keserves lakta földének» mai élő lakóiról és vezéregyneiről, a török nemzetről, a magas portáról, a szultánról, ki kegyeivel annyira jóakarólag istápolta őt a száműzésben elhalt hősök hamvainak hazaszállítása törekvésében, a török államférfiakról, kik rokonszenvesen fogadták a magyarságnak a szent reliquiákért menő kiküldöttjeit, egyes török vidékekről és helységekről, a Márvány-tengerről, Propontisról, Bosporusról, Rodostórról, Nicomediáról, Ismidről, Konstantinápolyról, mely helyek és vidékek oly jelentős szerepet játszottak a nagy exulensek életében, s hol azok nyugvóhelyre találtak halálukban. Szent helyek, mondja Thaly, melyekhez annyi honszerelem, annyi tört remény, annyi bánatos emlék, annyi szent kegyelet van fűzve. A hála szózata volt az a meleg szóáradat, mely ilyenkor eleven patakként csörgedezett ajkairól s ki tagadhatná, hogy ilyenkor mindig magával ragadta hallgatóit is. Annak a meleg politikai rokonszenvnek, melyet a magyar nemzet évtizedek óta a rokon fajú török nemzet iránt táplál s mely elfelejtette velünk Mohácsot és ami Mohács után mireánk következt szenedések és keserves raboskodás alakjában, nagyrészt szülője és élesztője azon hálálkodás volt, mely Thaly ajkairól hangzott el. Az a török, ki a XVII—XIX-iki századok magyar menekültjeit védőleg és vendégszeretőleg befogadta országába, ezzel expiálta mindazokat a könyeket és sóhajokat, melyeknek szerzője negyedfél évszázad előtt épp a török volt. Hogy az egykori átok a nemzet ajakán áldássá változott, az egykori gyűlölet szeretetté a nemzet szívében, — az nem kis részben Thaly Kálmán műve.

Thaly mint *ember* nagyban érdemli meg elismerő méltánylásunkat. Az ő egyéni nagy értékét mindennél szólóbban épp az hirdeti, hogy az ő megbecsülését kortársainál sem hit-

felekezeti, sem politikai elfogultság, sem társadalmi előítéletek nem befolyásolták. Ha voltak is neki a korral gyarapodó gyengéi, ezek mind olyanok voltak, melyekkel soha senkinek nem ártott s így könnyen megbocsáthatók. Ártani valakinek egyáltalán nem tudott szívének jóságánál és lelkének békülékenységénél fogva. Irodalmi téren avagy magán érintkezéseiben vívott heves mérközései soha maradandó ingerültséget nem hagytak benne maguk után. A ki emlékezik azokra a folyóirati és hírlapi parázstüzes polemikákra, melyek közte és Salamon Ferencz, Szilágyi Sándor, Knauz Nándor, Fraknoi Vilmos és mások közt kitörték, annak emlékezetében lesz az is, hogy a lármás csatazaj megszűntével megszűnt közte és ellenfelei között minden harag és neheztelés is. Thaly, nagy dicséretére legyen mondva, nem volt haragtartó, mindenki iránt jó szívvvel viseltetett, még közvetlen megsértődése után is könnyen letett neheztelésről s megtorlási vágyról. Mintha a kellemetlen incidens meg sem történt volna. Végrendelete is jellemzi őt e lelki tulajdonságában. «Ezzel — írja abban — a gyarló földi élet után magamat mindeneknek jó emlékezetébe ajánlom. *Ha kinek vétenei találtam: bocsásson meg, — én is megbocsátok az ellenem vétetteknek!*» Arra nem tudok esetet, hogy ő személyes neheztelésből valakinek ügyén szándékosan rontott volna. Engesztelékenysége és boszumentes nemes jószívűsége jellemének egyik legszebb tulajdonsága. Mindenkin készséggel segített, ahol lehetett, mint ismerős, mint befolyásos miniszteri tisztviselő s később mint országgyűlési képviselő, avagy mint író és akadémikus. Hálásan említem e kegyeletes órában, hogy ő eleitől végiglen nekem is kegyes jóakaróm, bizalmas bölcs tanácsadóm és segítő pártfogóm volt

Mindenki iránt való jóindulatát semmi sem jellemzi jobban, mint azon tény, hogy őt annak érvényesülésében semmiféle vallási, pártpolitikai vagy osztályérdekbeli előszeretet vagy ellenszenv nem befolyásolta. Bár öntudatos és önértetes protestáns volt, ki mint a tiszántuli ev. ref. egyházkerület világi tanácsbirája éber lelkiismerettel és nagy kötelességtudással járt el hivatalos teendőiben, az semmiképen nem akadályozta őt abban, hogy más, különösen a katolikus hitfelekezet hívei és intézményei ellen

türelmetlen, avagy részrehajló, szűkkeblű, netán igazságtalan lett legyen. Legnagyobb ideáljában, Rákócziban is tisztelte annak hitbuzgó katolikus vallási meggyőződését. Az a férfi, ki «Az istennek imádására, Nagyasszonyunknak Máriának és minden szenteknek tiszteletére írott Officium» meg a gyónás alakjában írott buzgó lelki áhitások keretében tartott «Confessio Peccatoris» szerzője, az ő szemében nem volt kisebb fejedelem azért, mert mély meggyőződésű katolikus volt. Maga Thaly is azok között volt, kik Konstantinápolyban a galatai Sz.-Benoit-egyházban a Magyarország védasszonya tiszteletére szentelt oltárnál mondott misén jelen volt, mialatt «mi magyarok — mint írja — mély áhitatba s bus kegyeletbe merülve borultunk le a lángoló hazaszeretet nagylelkű mátyrja: II. Rákóczi Ferencz és dicső anyja Zrínyi Ilona hamvai felett». Thaly egyébként is mindig tartózkodott a katolikus hitfelekezet vallóinak gáncsolásától avagy ócsárlásától; a legjobb barátság fűzte őt egyes kath. főpapokhoz, főurakhoz és írókhoz, elismeréssel szólt azok hazafiságáról, szerzett érdemeikről és tudományos működésükről. Hü és meleg barátság fűzte őt Horváth Mihály, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos, Pór Antal, Pauler Gyula, Thallóczy Lajos és más jeles katolikusok személyéhez. Szívélyes viszonyt tartott fenn az Akadémia papi tagjaival: Balássy Ferenczcel, Csaplár Benedekkel, Rómer Flórisal, Bubits Zsigmonddal, Szentkláray Jenővel. Pauler Gyulát, ez erősen katolikus érzésű történetírót, «régii hü barátját» s esetleg, ha ez nem vállalkozhatnék, Thallóczy Lajost, «egykori tanítványát» kérte fel végrendelete végrehajtóiul, mi legjobban mutatja, mennyire ment volt minden felekezeti bizalmatlankodástól. Ha egyszer-másszor rajongó lelkesedése megvesztegette judiciumát s lelkesedésen alapuló subjectiv felfogása elfogult itéletének értékét csökkentette, mint a hirhedt jezsuita mérgezési vád ügyében, ő maga restelte utólag legjobban annak sajnálatos megtörténtét s a mit ez ügyben elmondott, a hallott czáfolat után, nem is nyomatta le.¹ Viszont mennyi dicsérete-

¹ Fraknói élőlőszóval czáfolta legott az elhangzott előadás után a súlyos vádat, de maradt ennek irodalmi utóhangja is. L. *Nyílt levelek Thaly Kálmánhoz.*

set mondott alkalomadtán hazai szerzeteseinkről, főpapjainkról, kath. intézeteinkről, kath. klerusunk hazafiságáról és tudományszeretetéről, azt mindnyájan tudjuk. Ipolyinak oly buzgó kath. íróról és erőteljes hitvitázó szónokról írott könyvét, mint a milyen a convertita s éles polemikus irányu Veresmarty Mihály volt, jól fogadta s ha nem is egyes gáncsoló észrevételek nélkül, kedvezőleg ismertette. A konstantinápolyi Szent-Lázár-rendház tiszteletreméltó tagjairól: P. Lobry Ferencz főnök, P. Jules Vachette gondnok, P. Román levéltárnok, P. Droitcourt s a többi lazarista atyákról mást mint jót és elismerőt nem hallottunk szájából.² A politikai téren való különállás sem tette őt igazságtalanná senki iránt, mert a legjobb harmoniában barátkozott össze nem függetlenségi és erősen conservativ gouvernementális tudósokkal és teljes elismerésben részesítette azok érdemeit.

Thaly *életberendezése* a nagy antik jellemekekre emlékeztet. Szintén megható az a puritán egyszerűség, mely őt ebben jellemzi. Úgy budapesti mint pozsonyi legénylakása képzelhetőleg szerény és egyszerű volt. Nemcsak hogy nem ismerte a módon felett való élelt, mert anyagi viszonyainál fogva több kényelmet és kiszolgálást engedhetett volna meg magának, hanem inkább is megelégedést talált a nyugozó fényüzéses kényelem alól felszabadult egyszerűségben, a legszükségesebbel való beérésben. Ruházatában azonban mindig gondos és választékos volt, annyira, hogy megjelenésével mindenkor a legjobb benyomást tette. A tudósok közt divatos s eszmecsere szempontjából igazolt szórakozási összejövetelekben részt nem vett, nemcsak, mivel őt ezekben egészségi állapota, gyakori lázai és később egyre fokozódó kinos főfájása és idegessége óvatosságra és tartózkodásra intették, hanem mivel természetének hajlamaival és a munkának szentelt idővel való

«A jezsuiták mérgezési terve Bercsényi ellen» című értekezésre észrevételek. Megjelent a *Hon* 1875. évi ápril 28. és május 2-iki számában. Lenyomatva az *Uj Magyar Sion* VI. kötetében. Magát a vádat tartalmazó okiratot Thaly kiadta ugyan a Rákóczi-írományok között, de előadását magát, tudtommal nem.

² Írásban is minden jót mondott felőlük. L. Konstantinápolyi újabb kutatások a Rákóczi-emigratio korából, közzétéve a Századok 1890. évf. XXIV. 1. s k. 1.

fukarkodásával nem tudta azokat megegyeztetni. Polémiáinak egyikében maga emlegeti, a maga rideg visszavonultságával szemben, ezeket a tudós összejöveleteket. «Mi jobb szeretjük, írja ő, hivatalos elfoglaltságunkból megmaradó néhány óránkat naponként régi okmányok csendes társaságában, kedvencz kuruczaink közt tölteni, mint a «Próféta» söröskancsói közt.» Az idővel való ily nagy sáfarkodásából aztán könnyen meg is fejthetjük magunknak azt az óriási munkásságot, melyet életében kifejtett s melynek gyümölcsei, tartalmas könyvek alakjában, immár megtöltik és ékesítik hazai könyvtárainkat.

Thaly *munkaszeretete és kötelességtudása* páratlan volt. Bár az utóbbi években — mint említők — neurasthenikus bajok gyötörték, s az a kínzó tudat, hogy látóképessége egyre gyöngül, a munka és kötelesség elől azért soha félre nem vonult. A mi sétát üdülés és erőszerezés szempontjából megengedett magának, azt is lehetőleg felhasználta szellemi szükségleteinek kielégítésére. A szép pozsonyi hegyek közt tett sétáira is egy-egy könyvet vitt magával, nem egyszer ilyenbe merülve találtam őt. Orvosi rendeletre évenként a gasteini gyógyítófürdőbe menve, az idő egy részét ott is tanulmányaira avagy munkái iveinek javítására fordította. Későbbben persze, mikor szemének ereje aggodalmasan fogyott, e szokásával fel kellett hagynia. A munkával azonban végleg soha sem hagyott fel. Halálát kevéssel előzte meg a magyar szépprózájú Mikos Kelemen feljegyzéseit is kiegészítő, kutforrás jelentőségű: «De Saussure Czézárnak, II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvari nemesének Törökországi levelei 1730—39-ből és Följegyzései 1740-ből a fejedelem utolsó éveiről, haláláról, végrendeletéről s hátrahagyott emlékiratairól» című könyvének a megjelenése. Előkészítve még több más műve is volt, de ezek fájdalom, befejezetlenül maradtak.¹

Nyilvános életében való szereplése elejétől végig tiszteletre és becsülésre méltó volt mint oly egyéné, kit tiszta jellem, mocsoktalan erkölcsi életrend, lángoló hazaszeretet, szilárd elv-

¹ Thaly bizalmasai előtt több ízben említette «tervbbe vett, még be nem fejezett műveit». Az ezek felett való töprengése is fokozta idegességét és lelke nyugtalan-kodását.

hűség, meg nem inogó következetesség, ritka kötelességérzet, nemes szívjóság, igaz ember-szeretet, minden szép és nemes iránt való fogékonyság és lekötelező szolgálatkészség ékesített. Nem tagadjuk, hogy, kivált haladó betegsége és idegessége következtében könnyen ingerlékeny és érzékeny, olykor heveskedő, ne mondjam indulatos volt, de ezek a gyengéi nem voltak vérmérsékletének uralkodó fogyatkozásai. Csak igazságot vallunk vele szemben, ha azt mondjuk róla, hogy nem ismerte az álnokságot és kétszínűséget, a sima diplomatiái kétértelműséget. Nyílt, őszinte szókimondó volt, ki meggyőződését nem takargatta s annak bevallásában nem félemlítettte meg magát személyek és körülmények által. Meggyőződését szabadelvűség jellemezte, mely perhorréskálta és minden alkalommal ostromozta a nemzeties szellemet megtagadó lágymeleg és folyvást alább-alább transigáló politika irányát. Ő azt nemcsak politikai magatartásában s irataiban, de végrendeletében is kifejezésre juttatta. Abban az alapítványában, melyet történelmi czélok előmozdítására tett, határozottan kijelenti, hogy az ez alapítvány tőkájének kamataiból megírandó művek «ne legyenek aulicusok, clericalisok vagy reactionariusok». Adott szava feltétlenül megbízható volt. Ennek szép tanubizonyságát adja másokon kívül P. Lobry konstantinápolyi lazarista főnök is, ki egyik illustris hazánkfiához intézett levelében mondja, hogy «Bizonyos időig tartó hallgatásra kérvén őt (Thalyt) fel, aláírásával ellátott nyilatkozatában kötelezte magát erre. Lojális lelkülete azonban arra indított, hogy szeme előtt tépjem el az iratot; *szava elég volt nekem.*»¹ Hogy mily nemesszívüen érzett Thaly, azt Pozsonyban 1899. évi június hó 27-én kelt s 1909 ápr. 20-án pótvégrendelettel kiegészített végrendelete is bizonyítja, melylyel több mint 100 ezer koronát hagyományoz tudományos, jótékony és hazafias czélokra. Nevezetesen a M. Tört. Társulatnak alapítványul 50,000, a M. Tud. Akadémiának, alaptőkájének gyarapításául 5000, a debreczeni ev. ref. collegiumnak, mely or-zágggyűlési képviselői választókerületéhez tartozik, ifjusági

¹ A levelet közölte a Budapesti Hirlap 1909. nov. 5-iki száma és utána a Nyugatmagyarországi Hiradó nov. 6-iki száma.

alapítványul 10,000, a budapesti ev. ref. főgimnáziumnak, melynek egykor tanára volt, ifjúsági alapítványul 5000, a pápai ev. ref. collegiumnak, melyben egykor tanult és nevelkedett, ifjúsági alapítványul 5000, a pozsonyi evang. liceumnak, melynek szintén növendéke volt valaha, ifjúsági alapítványul 5000, a pozsonyi ev. ref. egyháznak templom, iskola, paplak építési alapjához 5000, a pozsonyi állami főreáliskola ifjúsági önképző köre alaptökéjének gyarapítására 2000, a debreczeni Kossuth, a kaszai Rákóczi, az ungvári Bercsényi emléks oboralapra egyenkint 5—5 ezer, összesen 15,000 s így mindössze 102,000 koronát, míg irattárát, kéziratait s eredeti okiratgyűjteményét, ritka könyveit s különféle Rákóczi-reliquiáit a M. Nemzeti Múzeumnak, a Rákóczi konstantinápolyi koporsójából származó különféle ereklyéket a kassai Rákóczi-múzeumnak, régi festményeit az Országos Történelmi Képcsarnoknak, régi műtárgyait az Országos Iparművészeti Múzeumnak, több arany s ezüst emlékérmét a debreczeni ev. ref. collegium muzeumának hagyta.

Thaly szerepe, mint *politikusknak*, bár soha sem tolakodott a forum előterére és a rostrum magaslatára, szava súlyánál és elhűsége erejénél fogva jelentékeny volt. Nem tartozott ugyan a parlamenti nagy szónokok közé, de ha felszólalt, hévvel és hatással szónokolt. Szónoklata, rendszerint való rögtönzésénél fogva nélkülözte ugyan az oratori csiszolt formásságot, de a meggyőződés és határozottság erejénél fogva mindig meggyőzőleg és késztetőleg hatott hallgatóságára s ma is, olvasva elmondott beszédeit, azok az elhűs következetes államférfiut tüntetik élénk.¹ Ugy az országházi bizottságokban, mint a nyílt ülésekben való felszólalásaival, valamint a parlamenti folyosókban képviselőtársaival való érintkezése által nem jelentéktelenül járult ahhoz, hogy alkotmányos jogaink és szabadságaink megszilárduljanak, államkormányzatunk minden irányban érvényesüljön, nemzeti nyelvünk hivatalosan és társadalmilag elismeréshez jusson. Nem kis mértékben hozzájárult ahhoz is, hogy a hazában az államalkotó magyar fajé legyen a nemzetiségek sokaságában a vezér-

¹ Thaly Kálmán országgyűlési beszédei 1878—1881. Budapest 1881.

szerep. Am llett kivált hadügyi, oktatásügyi és közművelődési vitákban vett élénk részt. Mint tagja az országos véderőbizottságnak, nagy tere nyíltott a maga hazafias eszméinek megvalósítására. Nagy tevékenységet fejtett ki már előbb, 1869—1875-ben, mint a honvédelmi miniszterium titkára, majd osztálytanácsosa a honvédség szervezésében, főleg a katonai műnyelv megállapításában. Bizonyos tekintetben mondhatni, hogy politikai sikerei éppen páratlanok. Az ő concilians fellépésének, egy szerencsés pillanatban neki suggerált felszólalásának köszönhetni, hogy Tisza István miniszterelnöksége idején a parlamenti béke helyreállott egy oly válságos időszakban, mikor már minden elveszettnek látszott. E sikerét óriási elismerés koszorúta. A parlament s az egész ország rendkívüli óvációkban részesítették őt. A parlament 1904 márczius 10-én neki «a harczok írójának, a béke szerzőjének» külön küldöttség által, a miniszterek, a szabadelvű-párt és az ellenzék számos tagja jelenlétében, domborművü arczképével ékesített gyönyörű arany-plakettet nyújtott át.

Fáradhatatlanságának és megakadni nem tudó kitartó hazafias buzgóságának köszönhetni továbbá, hogy a nemzet egyik, a multban történt szégyenletes eltévelyedése, az 1715:49. t.-cikk 2-ik és 3-ik szakaszai, melyek Rákóczit és Bercsényit a haza nyilvánvaló ellenségeinek, felségsértő árulóknak, az igaz szabadság felforgatóinak s mindenütt s mindenkitől üldözendő számkivetetteknek bélyegezték, legújabbban expiáltattak. Már mint ifjunak kedvencz álmódzásához tartozott a száműzött fejedelem és hontalan társai haló porainak idegen földből való hazaszállítása. Ez, tekintve Ausztria kormányférfiainak politikai állásfoglalását, a lajtántuli reactio intransigens természetét, megvalósíthatatlan ábrándnak látszott még a leghevülékenyebb honfiak szemében is. Thaly nem akart, nem tudott hinni utópiákban. Már egyik fiatalkori dalában biztatólag szól a nemzethez, hogy «kik egykor elnyugodtak, hazajönnek a halottak . . . megvirrad még valaha». Később sem mondott le ez életvágjáról s 1873-ban mozgalmat indított e régi kedvencz eszméje megvalósítására és ime — úgy lett, a mi hihetetlen és valósíthatatlan ábrándnak látszott, csalfa, kegyetlen utópiának az egész nemzet szemében, az való-

sággá vált. Felsőzázad múltán, hogy dalában felhangzott a biztatás, az ő fáradhatatlan buzgó-sága, törhetetlen utánjárása, lankadni és csüggedni nem tudó kitartása következtében a virradás nagy napja csakugyan beköszöntött. A reactio ellentörekvésének elankadása után felkelt a szabadság napja, bevilágítva aranyos sugaraival az ország és nemzet egét. 1904 április 18-án kelt a király ő Felségének gr. Tisza István miniszterelnökhöz intézett kézirata, melyben — engedve a nemzet ismételt-n kifj-zett óhajlásának — utasítja a miniszterelnököt, hogy II. Rákóczi Ferencz hamvai hazaszállításának kérdésével foglalkozzék s tegye meg erre vonatkozó javaslatait, mert immár «keserűség nékül gondolhatunk vissza mindannyian a mögöttünk álló borus korszakra s király és nemzet egyesült kegyeletere keresheti fel mindazok emlékezetét, kiknek vezető szerep jutott a letűnt küzdelmekben». És ime e nagy fejedelmi szóra *hazajöttek a halottak*. A nemzet törvényhozása elrendelte 1906-ban külön törvénynyel, az 1906:20. t-cikkkel Rákóczi és bujdosó társai temeteinek hazahozatalát. A felség 1906. okt. 24-én sanctionálta a dicsőséges törvényt. Azon év október 27—30-án igazi fejedelmi pompával, szemkápráztató fényes diadalmenetben hozták az ország kitörő lelkesedése között Rákóczi Ferencz fejedelem és fia József, Zrinyi Ilona, Thököly Imre fejedelem, gr. Bercsényi Miklós és neje gróf Csáky Krisztina, gróf Eszterházy Antal és Sibrik Miklós parladozó csontjait vissza a haza szent földébe. Hogy ez történt, hogy ez álomszerű valóság történeti nagy ténynyé válhatott, ez kétségbevonhatatlanul Thaly nagy hazafias akciójának kizárólagos és elévülhetetlen érdeme, hisz ő nyerte meg itthon és külföldön mindazok hozzájárulását, kik nélkül a siker csakugyan még nem valósulhat vala. Ő neki sikerült a kurucz fogalomtól visszarettenő osztrákokat és részben a magyar conservatív udvari pártot e fogalommal kibékíteni. Ez megszűnt lenni, jó királyunk szemében is forradalmi fogalomnak. A vádak és gyanúsítások, mintha a kurucz szabadsági aspirációk önös érdekektől és személyes hiúságos dicsvágytól ösztönzött törvény- és jogellenes lázadási törekvések lettek volna, elvesztették élüket és separáló erejüket. Ma, a király szavának elhangzása után, minden-

kinek el kell ismernie, hogy a kurucz mozgalom, Rákócziék küzdelme önvédelmi s nemzeti jogvédelmi nemzeti, önfeláldozó harcz volt.

Thaly életének egyik legmegragadóbb pillanata bizonyára az volt, mikor életének ezen álmát megvalósulva, munkájának célját elérve látta. Ettől kezdve hozzászámíthatjuk őt azon irigyelt boldogokhoz, kiket a régi görög közhit tartott ilyenekül. Már az a pillanat is megragadó volt, mikor ő, kit a nagy fejedelem kultuszának varázsa elbűvölve tartott, Konstantinápolyban a Sz.-Benoit-egyházban Lobry lazarisita vitátor kezeibe adta neki ideáljának koponyáját. «Nem fogom elfelejteni — írja Lobry — azt a mély, megindulást, melyet Thaly érzett, midőn kezeibe tettem a fejedelemnek a kötelékeiből kibontott koponyáját, melyen a fűrészfűrés nyomain látható voltak, a mint a magyar hős tükre feljegyezte. Ezt a drága ereklyét tartván, remegett a keze és köny hullott szeméből. Egész lényén megrendültség vett erőt». Valóban az üdvözültség érzete hathat a át, mikor ő a Rákóczi történetirójának kegyeletes kezeivel gyöngéden begöngyölgette, beburkolta az ő régi vezérő-fejedelme dicső fejét király színű bársonyba, aranyos biborba, lágy selyembe: ne lépje por, ne érje föld, legyen megóva nedves légtől.¹ Ez a nagyszerű momentum azontul, hogy a drága hamvakkal bevonulhatott az országba, Orsovára, Budapestre, Kassára, hol a felséges dom kriptájába letéteményezhette azokat, állandósult s mindhaláláig boldogságban tartotta. Boldog halandó! mondhatjuk valóban. Egy halandó, kinek életében minden sikerült. «Kevés embernek jut osztályrészül az a boldogság, mondja egyik illustris jelesünk, hogy kitűzött életcélját a maga teljességében valóra válthatta. A legtöbb ember vagy messze eselik kitűzött céljától, vagy csak megközelíti, *ő teljesen elérte*. Föl akartu deríteni a nagy fejedelem korának történetét. *Földerítette*. Mindenki elismeri azt a nagy hézagot, mi történelmünkben mutatkoznék, ha nélkülözni volnánk kénytelenek Thaly kitartó buváró munkásságát. *Haza akarta* hozni a fejedelem és hű társainak hamvait és egy nemzet ünneplése között *ő vezette* azt a

¹ Budap. Hirlap 1909 nov. 5. sz.

² Thaly Kálmán: Rákóczi-emlékek Törökországban és II. Rákóczi Ferencz hamvainak feltalálása. 2. kiadás. Bpest 1893.

rajongó menetet, mely a hazai földben adott nyugalmat a magyar történelem sokat küzdött, sokat szenvedett, legeszményibb alakjainak. Megérthette azt, hogy láthatta nemzetét, miként tudja megbecsülni azt, ki mindenét feláldozta a hazáért.»¹

De Thaly boldogságát egyéb sikerek is tétezték. Irodalmi és tudományos téren sok elismeréshez jutott, mert e téren sok érdemet halmozott fel. Ő ritka eredményes munkára tekintethetett vissza. Mondhatni a nemzeti és történelmi szellemnek ő egyik legjelentékenyebb élesztője a XIX. század második felében. A nemzeti érzés s a nemzeti szellem megerősödése az ő hazafias szellemének forrásából vette s veszi műveiből ma is táplálékát. Az ő verses műveiől, lírai és elbeszélő költeményeiből, regéiől és mondáiból, balladáiból a honszerelm és a szabadságszeretet áramlata hatol a nemzet lelke vérkeringésébe.² Ha Thaly a zenei talentumnak ő benne mutatkozó fogatkozása miatt nem is lehetett hivatott és képesített a kurucz költészetben megnyilatkozó f-lséges eszméket és érzéseket, gazdag képzeleteket, szomorú és vidám ötleteket hangtani kifejezéshez juttatni, mégis ezekhez méltó szöveget teremteni ő igenis meg volt áldva a magyarok istenétől. Hisz a Rákóczi-, Bercsényi- és Klapka-indulók szövegeit ő fogalmazta, melyek, tudjuk, hódító körutat tettek oly időben, mikor lelkesítésre nagyon nagy szükség volt. Kitént, hogy Thaly Kálmán zenei alkotásokhoz gyűjtő anyagot szolgáltathatott próájával. Nem mondjuk, hogy stílje mintaszerű volna, van abban faragatlanság és nehézkesség elég.

¹ Wlassics Gyula a Muzeumok és Könyvtárak országos szövetségének Szegeden tartott közgyűlésén tartott beszédében, I. Századok XLIV. évf. okt. 15-iki számában 685—86. l.

² Elbeszélő és lírai költeményeit lapokban és folyóiratokban tette közzé és utóbb összegyűjtve önállóan is megjelentette. Ilyenek «Ne bántsd a magyart» költői beszédek, regék, balladák. Pest, 1857. «Zengő liget», lírai és újabb elbeszélő költemények. Két kötetben. Pest, 1859. «Kárpáti kürt», költemények. Pest, 1860. Szerző arcképpel. E mű két kiadást ért. «Székely kürt», erdélyi regék, mondák, balladák és dalok. Pest, 1861. «Szabadság hajnala», 1861. E mű ma már ritkaság számba megy, mert a hatóság e politikai verseskönyvet lefoglaltatta úgy hogy mindössze csak 2—3 példány maradt belőle Végre «Kuruczvilág». A Rákóczi-szabadságharcz kétszázados évfordulója alkalmából saját régi költeményeiből egybegyűjtve. Budapest, 1903.

de a szellem és érzés, mely abban megnyilatkozik, áldottan termékenyvé tette s teszi prózai megszólamlását.

Thaly egyik legnagyobb irodalmi érdeme, hogy a *kuruczirodalmat* ő ismertette meg velünk. Ha eltekintünk Pálóczi Horváth Adámnak kéziratban maradt énekgyűjteményétől, csakis Thalyt említhetjük olyanul, ki a kurucz-kornak feledekenységbe menő költészeti virágait egykoru kéziratokban, minutas-könyvekben, nyomtatványokban s XVI—XVIII-ik századi maradványokban felfedezve, azokat nemzeti irodalmunk virágos kertjébe átültette. Ennek a gyönyörnek élvezését tisztán az ő lelkesedésének és meg nem nyugvó fáradhatatlanságának köszönhetjük. Jól mondja Eötvös Károly, hogy alig van hazánk története valamelyik korának oly dus forrásgazdagsága, mint a kurucz-kornak, melynek hadi és vitézi, szabadsági és függetlenségi erényei és érdemei, nyelv-, mű- és irodalomtörténeti ereklyéi bűvös világot árasztanak történetünk XVII. és XVIII-ik századaira. Ennek a csodás kornak irodalma és költészete elbájoló a maga szépségében és tartalmasságában. Mondhatni a magyar lélek természetrajzának főfontosságú megismerő forrása. Bennök a nemzeti szellem és a nemzeti érzés ereje tulcsapongó. Az alak, nyelvi, művészi nyilvánulás bennök megragadó. Vannak köztük oly költemények, a melyek, bár több mint kétszáz év moha nyilván érzik rajtuk, a mult század legnagyobb költőinek, Kisfaludy Sándornak, Berzsenyinek, Vörösmartynak, Petőfinek, Aranynak legnagyobb költeményei mellett is méltó és egyenlő költői magasságban állanak.¹ Hogy ezt a gyöngyértékű irodalmat és költészetet megismertük, s immár irigyelhetően élvezhetjük, azt oroszlanrészében Thaly buvárkodásának köszönhetjük. Egymásután adta ki a régi magyar vitézi énekeket és elegyes dalokat,² az ismeretlen történelmi énekeket,³ a kuruczvilági kiadatlan költe-

¹ Pesti Hirlap 1909 okt. 27. sz.

² Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok a XVI., XVII. és XVIII. századbeli eredeti kéziratokból s régi szétszórt nyomtatványokból összegyűjtve. Toldalék: A bujdosó Balassa Bálintnak két eddig ismeretlen költeménye. Két kötet. Pest, 1864. —

³ Ismeretlen történelmi énekek a XVI. és XVII. századból. (A Századok 1871. évf.)

„ényeket,¹ irodalom- és művelődéstörténeti adalékokat és tanulmányokat.² Mindmegannyija alkalmas olvasmányok tüzes lelkek lángjának felgyújtására. Mindmegannyija erős tápot nyújt a faji önérzet ébresztésére és erősítésére.

Mint *historikus* Thaly azonkép mérhetetlen anyagot buvárolt ki a levéltárak porlepte aktáiból és zugba jutott, kiselejtezett, «elkárhoztatott» limbusaiból. Alig van köz- és magánlevéltár az országban, melyet ő át nem kutatott s részben nem ismertetett volna.³ S bár főleg a Rákóczi-korra irányult figyelme, mégis hazánk történetének egyéb korszakaira, kivált az Anjou- és Szapolyai-korra vonatkozó felesszámú adatokat is szolgáltatott. Árpád-korszaki dolgok után is járt s hévvel kutatott a nagy honszerző Árpád sirja után.⁴ A honfoglalás történetében való alapos otthonosságát hirdeti az a nagy műve, melyet ő ezeréves nemzeti multunk ünnepsége alkalmából a sajátmaga indítványa folytán a

¹ Kuruczvilági kiadatlan költemények tára. (Toldalék az irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányokhoz.) Budapest, 1885. — Kuruczvilág. Kuruczdalok gyűjteménye. Szövegét írta Thaly Kálmán. Dallamát szerző Kálmán Farkas. Iskolai használatra alkalmazta Bruckner Frigyes. Bpest, 1904.

² Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Budapest, 1885. — Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Két kötet. Pest, 1872. I. kötet: A bujdosók és Thököly kora 1070—1700. Toldalék: XVI. levél Gyöngyösi Istvántól. 1663—1703. II. kötet: Rákóczi Ferencz kora 1703—35. Toldalék: Két latin ének 1703—11. — Három irodalomtörténeti adalék a Rákóczi-korból. Századok, 1894. évf. XXVIII., 904—907.

³ Kisebbs-nagyobb közlemények s ismertetések jelentek meg a Századokban. Ilyenek: A Rákóczi-Aspremont-Erdődy levéltár. (Századok, 1870. évf. IV., 581—604.); a Komáromvármegyei levéltár (u. o. 608—613.); a gr. Barkóczy-levéltár (u. o. 1871. V., 664—674.); a löcsei városi levéltár (u. o. 1872. VI., 579.); a Csákyak szepes vármegyei és a b. Palocsay-család levéltárai (u. o. 1873. VII., 9., 100., 172.); a gr. Andrássy-család levéltárai (u. o. 1874. VIII., 248.); a Radvánszky- és gr. Csáky-levéltárak (u. o. 1875. IX., 83.) a Jerney kéziratgyűjtemény (u. o. 1877., XI., 347—360.); a gr. Esterházy család cesznecki ágának pozsonyi levéltára (u. o. 1883. XVII., 363.). Önállóan: Történelmi kalászok 1603—1711. Pest, 1862. Ismeretlen irományok a vargyasi id. Daniel Gábor családi levéltárából. — Dunántuli levéltárak ismertetése, különös tekintettel II. Rákóczy Ferencz korára. Pest, 1867. — A br. Orlay s gr. Serényi család zábláthi levéltárából 1566—1718. Budapest, 1898.

⁴ Az óbudai Fejéregyház mint Árpád temetkezési helye, ifj. gr. Nádasdy Ferenczcel együtt. Pest, 1860.

törvényhozás egyhangulag kimondott rendeletére létesített. Értjük a milleniumi oszlopművet. Ennek a történeti momentumoknak megfelelő helyeit s műformáit mint országos biztos ő jelölte ki.⁵ Hogy az emlékmű, részeiben és összességében mily sikeres, mutatja mindenfelé a köztetszés, melyben részesül. Jutalmul kapott érte, 100 koronás, saját arczképű aranyérmet. Históriai munkásságának oroszánrésze persze a Rákóczi-, Tökölyi-korra vonatkozik s annak adatai kibuvárlásában nemcsak a hazai levél- és könyvtárakra szoritkozott, hanem kiterjeszkedett a hazán kívül levőkre is: a török császári kincstárbeli ókönyvtárra s a francia lazaristák galatai rendházának levél- és könyvtárára Konstantinápolyban,⁶ nemkülönben a Rákóczi-emigratio lengyelországi főtanyájára, Jaroslawra.³ Ezen buvárkodási munkájában egész könyvtárt kitevő okiratanyagot szedett össze s dolgozott fel. A Rákóczi-kort, hogy igazán ismerjük, mitsem vonva le Szilágyi Sándor és mások nagy érdemeiből, jóformán csakis Thaly munkásságának nagyértékű eredménye. Számos e korra vonatkozó kötete jelent meg az akadémia kiadásában a sajtó útján, ismertetve ezekben oly családokat, egyéneket, eseményeket és viszonyokat, diplomatiai alkudozásokat és kulturtörténeti mozzanatok, melyekről ő előtte alig tudtunk vagy épenséggel mitsem is sejtettünk. Merő új anyagot és ismereteket hozott tudomásunkra egyes monografikus könyveivel: a dunántuli hadjáratról,⁴ az 1683-iki táborozásról,⁵ a nagyszombati és győrvári harcokról,⁶ az 1717-iki tatárjárás-

¹ Az ezredévi országos hét emlékoszlop története. A pozsonyi «Toldy-körben» 1897 márczius 15-ike előestéjén szabadon előadta Thaly Kálmán. Pozsony, 1898.

² Konstantinápolyi újabb kutatások a Rákóczi-emigratio korából. Közzétéve a Századok 1890. évf. XXIV., 1. és 102.

³ Jaroslavi kutatások, közzétéve a Századok 1888. évf. XXII., 597. s kk. II.

⁴ Dunántuli hadjárat 1707-ben. Hadtörténelmi tanulmány. Eredeti, kézirati kútfőkből merítve. Eredetileg hat közleményben a Századok 1879. évf. XIII. köt. és u. o. 1880. évf. XIV. köt. Ebből önállóan Budapest, 1880.

⁵ Az 1683-iki táborozás történetéhez. A kétszázados évforduló alkalmából. Hg Esterházy Pál nádor kiadatlan kéziratái s levelezései nyomán. Budapest, 1883.

⁶ A nagyszombati harc. Hadtörténeti epizód a kurucz-világból. Toldalékul: A győrvári harc. Pest, 1869.

Aról.¹ mi könyvet irt Bottyán kurucz tábornokról,² Thökölyről és koráról³ a két Esterházyról,⁴ Jávorka Ádám ezredesről,⁵ Ocskay Lászlóról⁶ és a két nemzet történetében élénk nyomot hagyott fényes nevü Székesi gróf Bercsényi családról,⁷ azok egymaguk is örökzöld borostyánok halántékain. Kiemeljük, hogy a két utóbbi mű legnagyobb családtörténeti művünk. Fő hősenek, II. Rákóczi Ferencnek életrajzát igaz — s ez életében fátumszerű esélynek mondható — nem neki, a leghivatottabbnak köszönhetjük, mégis tiszta igaz az, hogy a nagy fejedelem életére és korára vonatkozó részletek tudása Thaly kutatásainak kétségbe nem vonható eredménye. Temérdek az az anyag, melyet buvárlelke fölfedezett és lankadatlan tolla felhal-

¹ Károlyi Sándor hadi előterjesztése s észrevételei az 1717-iki tatárjárásról. Megjelent a Századok 1867. évf. I., 55—68.

² Bottyán János, II. Rákóczi fejedelem vezénylő tábornoka. Tört. életrajz a kuruczvilág hadjárataival Pest, 1864.

³ Thököly Imre napló. 1868. — Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Két kötet. 1870. — Thököly Imre fejedelem leveles könyve. 1896.

⁴ Gróf Esterházy Antal kurucz generális táborigaznoka. Tört. életrajz a kuruczvilág hadjárataival Pest, 1864.

⁵ Kosztolányi Jávorka Ádám ezredes s a gr. Forgách- és Rákóczi-levéltár. Vázlat a Rákóczi-emigratio történetéből. Budapest, 1888.

⁶ Ocskay László, II. Rákóczi Ferenc fejedelem dandárnoka és a felső-magyarországi hadjáratok 1703—1710. Történeti tanulmány eredeti levelezések s más egykoru kutyók nyomán. Budapest, 1880. Második kiadás, 1., 2. köt. Budapest, 1905. Azonkívül I. Néhány új adat Ocskay László életéhez, közzétéve a Századok 1901. évf. XXXV., 430—436.

⁷ Székesi gr. Bercsényi Miklós levelei br. Károlyi Sándorhoz. 1703—1711. Budapest, 1868. — Székesi gr. Bercsényi Miklós levelei Rákóczi Ferenczhez. Három kötet. 1877—1879. — A Székesi gr. Bercsényi család 1525—1835. Eredeti kézirati kutyókból. Három kötet. Budapest, 1885—1892. I. köt. 1525—1689. II. köt. 1689—1703. III. köt. 1703—1835. — A gr. Bercsényi család nemzedékrendje, megj. a Századok 1877. XI., 679—680. és 1878 XII., 847—852. — Székesi Bercsényi Imre. (1589—1639.) Három közlemény, megj. a Századok 1884. évf. XVIII., 193—224., 289—323., 385—425. — A Bercsényiek politikai pártállása, megj. a Századok 1886. évf. XX., 186—189. — Bercsényi házassága. Tört. ének 1695-ből. Irta Kőszegi Pál. A Varsóban levő eredeti kéziratról közli Thaly Kálmán. Toldalék: Actio curiosa, magyar történeti színjáték 1678-ből. Budapest, 1894.

mozott.¹ Szintén megszámlálhatatlan azon czikkek sokasága, melyek egyes szakfolyóiratokban, a Századokon s Turulon kívül a Történelmi Társaságban, az Akadémiai Értesítőben, az Archaeologiai Értesítőben, a Hadtörténelmi Közleményekben s a Magyar Könyvszemlében láttak napvilágot.

A Rákóczi-koron kívül nagy érdeme van Thalynak a hazai történelem egyes ágainak művelésében is. Azt a hatást, melyet felejtethetetlen Rómer Flórisunk az Archaeologiai Értesítő megindításával a hazai régiségtudomány fejlesztésére tett, gyakorolta a történetudományi téren a Történelmi Társaság és közlönyének, a Századoknak megalapítása. Ezeknek 1867-ben történt megalapításában és elindításában nagy része volt Thaly Kálmánnak is. Ő volt az előértekezlet tollvivője. Őt bizta meg az előértekezlet az alapszabályok tervezetének kidolgozásával, illetve a megvitatt alapszabályok tervezetének végleges kidolgozásával. Ő készítette az aláírási körlevelet, melynek akkora sikere volt, hogy bár terjesztése magánaton történt, az aláírók száma mégis már rövid idő múltán a 300-at megközelítette. Oly agilis tényezője volt Thaly az ujdonalakult társaságnak, hogy az 1867 jun. 13-iki közgyűlés őt választotta meg titkárnak. Mint ilyen nyolcz éven át — 1875 okt. 6-ikáig — példás buzgósággal teljesítette nem csekély gonddal s fáradsággal járó teendőit s elejétől fogva annyira kielégítette a társaság várakozását, hogy a mikor titkársága harmadik évében egészségi okból lemondani kényszerült, az el-

¹ Rákóczi Tár. Két kötet, arcképpel és műmellékletekkel. Pest, 1868. — II. Rákóczi Ferenc emlékiratainak magyar kiadása. Öt kiadás. 1868. — Rákóczi Ferenc levéltára. (Archivum Rakocianum.) Tíz kötet. 1872—1889. — II. Rákóczi Ferenc önéletrajza. A párisi nemzeti könyvtárban őrzött eredeti kéziratból. Budapest, 1876. Ismerteti Thaly K. a Századok 1876. X., 316—322. II. Rákóczi Ferenc fejedelem ifjúsága. 1676—1701. Történeti tanulmány, eredeti levelek s más egykoru följegyzések nyomán. Pozsony, 1881. Második javított és bővített kiadás, 3 rézmetszettel. Pozsony, 1883. — A Rákóczi-ház és Árpád vére. Genealogiai vázlat. Megjelent a Századok 1882. évf. XVI., 239—242. — Irodalom és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból. 1885. — Jósolatok és babonás hiedelmek a Rákóczi-korban. Kulturtörténeti tanulmány. Megjelent a Századok 1881. évf. XV., 40—60. és 115—132. — Rákóczi-emlékek Törökországban és II. Rákóczi Ferenc hamvainak feltalálása. Budapest, 1893. Két kiadás. Számos képpel.

nökség és a választmány e lemondását el nem fogadta. Thaly nagy áldozatkészségét, lángoló hazaszeretét és a hazai történetírás érdekei iránt való nagy figyelmét az mutatja, hogy lemondását visszavonta s hivatalát továbbad is viselte.

Thaly a társulat közlönyét, a Századokat mindvégig oly élénken szerkesztette, tárczáját oly sokoldalunak és tanulságosnak alakította, hogy valósággal meghódította vele olvasóit. Csakhamar híveket szerzett neki még női körökben is, a mivel maga hivalkodik, azt írva: «hogy dicsekedhetünk néhány lelkes és tudománykedvelő honleánynyal». Közlönyében meg nem gyengülő erővel buzdított hazafiságra, történetmívelési tevékenységre, a hazai műemlékek és nemzeti ereklyék megbecsülésére, okiratkinccseink kutatására, régi festményeink gondozására. De felköltötte a közfigyelmet egyes történeti isméágak iránt is. Így pecséttanunkat, főleg községi pecséttanunk ismeretére vonatkozólag, mely eddig egészen parlagon hevert, nagyon megélénkítette, részint a sajátmaga, részint jeles munkatársai szakczikkeinek közlé-ével. Tervezett megfelelő új községi pecséteket, így a hertelendifalvi ev. ref. egyház számára az aldunai telepítési kormánybiztos kérésére. E pecsét mind heraldikailag, mind sphragistikailag kifogás alá nem eshetik s épp oly ügyesen fejezi ki heraldikai motivumokkal az Alduna vidékére telepített ev. ref. csángók eredetének, beköltözésének, új hazájuknak és vallásuknak főbb mozzanatait.¹ Szolgáltattott azonkívül a hazai műtörténet számára feles számú adatot, egyebek között azoknak a festőknek neveit is, kikkel II. Rákóczi Ferencz a nemes testőrség, a palotás, a karabélyos, az udvari lovas- és gyaloggránátos ezredek czifra zászlóinak képeit iratta. A magyar házi-ipar történetét szintén gyarapította jeles adalékokkal, azonkívül jelentékenyen hozzájárult magyar történetírók és tudósok: Rozsnyay Dávid, Ghymeszi gróf Forgách Simon, Kocsi Csergő Bálint, Babocsay Izsák, Mikes Kelemen, Károlyi Gáspár, Páriz-Pápai, Bél Mátyás és mások; a magyar költők: Balassa Bálint, Károlyi Sándor, Zrinyi Miklós, Gyöngyössy István és mások életrajzának kiegészítéséhez. Régi magyar levelek közlésével bevilágított

XVI. századi nyelvtörténetünk terére. És mily érdekesek és nagybecsűek azok a közleményei, melyek egyes országgyűlések, kivált a trónmegüresedés esetére hozott közjogi határozatainál és a turóczi követek véres tragédiájánál fogva annyira fontos ónodi országgyűlésre vonatkoznak.² Írt számos könyvismertetést és könyvbírálatot, ismertetett hazai monografiákat s buzdított ezek írására, tett nagyfontosságú indítványokat, így községi évkönyvek szerkesztésére is, ismertetett családi levéltárakat, codexeket, krónikákat, naplókat, kéziratgyűjteményeket, régi zászlókat, középkori fegyvereket és ágyukat, kurucz vezényszavakat és hadi érdemjeleket, Rákóczikori érmekeket, siremlékeket és sirfeliratokat, régi ház- és harangfeliratokat, czéhszabályokat s elbeszélte érdekes történeti epizódokat. Buzgólkodott folyóiratában régi váraink és műemlékeink resturálásán és reklamálta a bécsi hadimúzeumban levő magyar hadiemlékek kiadását. Tájékoztattott a közérdeklődés ébresztésére és ébrentartására minden egyes füzetben az iránt, hogy mit mivelnek szerte a hazában történetíróink s mily művek kerültek vagy kerülnek sajtó alá. Végre különös buzgóságot fejtett ki a Tört. Társulat vidéki kirándulásainak szervezésében s tudjuk, hogy ezek a kirándulások mennyire terjesztettek annak népszerűségét és mennyire fokozták a hazai történet mívelése iránt való szeretetet s lelkesedést; tudjuk, hogy ezek mily bőségesen gyarapították hazánk történeti kincseinek, okmányainak, régi nyomtatványainak, műtárgyainak az ismeretét és tudjuk, hogy e kirándulások mennyire fejlesztették és erősítették meg a közvetlen érintkezés által a társulat és a törvényhatóságok közt ama benső, bizalmi viszonyt, melylyel az utóbbiak minket a körünkbe vágó ügyek s tárgyak közös intézésére szólítottak fel, történelmi monografiák megíratására, monografikus művek megbíralására, feledésbe ment régi magyar helynevek felkutatására s az idegenajku lakosság által eltorzítottaknak visszamagyarosítására kértek fel.² És

¹ Az ónodi országgyűlés történetéhez, közölve a Századok 1896. évf. XXX., 1—22. és 97—113.

² L. Thaly Kálmán alelnöki megnyitó beszédét a M. Tört. Társulat M.-Szigeten 1889 aug. 25-ikén tartott vidéki nagygyűlésén. Századok, 1889. XXIII. évf. melléklete. Budapest, 1889. 1—9. l.

¹ L. tüzetesebben Turul, 1887. V., 46—47.

tudjuk végre, hogy e kirándulások mennyire üd-
vösen hatottak még politikailag is hazánk nemzeti-
iségi vidékein. Egy-egy kirándulás valóságos nem-
zeti ünnepséggé és nemzeti hódítás szamba ment.

Mint a Történelmi Társulat titkára, élénk
részt vett az *országos államlevéltár* felállításának
és szervezésének munkájában is. Tagja volt
annak a tanácskozmánynak, mely e fontos ál-
lami és történettudományi intézet szervezeti
javaslatának megalkotására Szápáry Gyula bel-
ügyminiszter által 1872-ben ki volt küldve. Thaly
már előzetesen erélyesen és szívósan követelte
a művelt nemzet nevében az organizált or-
szágos államlevéltárr, mert az a levéltár, me-
lyet az 1723:45. tcz. felállítani határozott s az
1765:12. tcz. megvalósított, mindössze csak
országgyűlési iratokat és törvényeket, nádori és
országbírói irományokat, hitleveleket és orszá-
gos bizottsági aktákat foglalt magában s így
nem volt a kor igényeinek megfelelő. Thaly
szerint «az 1867-ben a Fölség és a nemzet bi-
zalma által a kormányzói fényes polczra hivatott
vezérférfiak, országunk magasb foku művelődé-
sére, a hazai tudományosság kifejtésére maguk-
nak szebb emléket nem emelhetnének, mintha
Magyarországnak, Európa e legrégebb államá-
nak, egy nagyszerű, a nemzet multjához s a
tudomány jelen állásához méltó államlevéltárat
alkotnak.»¹ Ebben az irányban ő és szaktársai:
Horváth Mihály, Fraknoi Vilmos, Pauler Gyula,
Csengery Antal, Knauz Nándor, báró Nyáry
Albert, Nagy Imre és báró Mednyánszky Dé-
nes, a kormány részéről Groisz és Plöcz fárad-
hatatlanul buzgólkodtak, míg végre sok ígé-
ret és halogatás után az eszme megvalósult.
A hazafi füleiben jóformán kenetteljesen hang-
zanak azok a kiméletlen kifakadások s kevésbbé
válogatott ostromszavak, melyekkel Thaly a
maga nemes felindulásában a javaslat szükmarku
ellenzői és halogatói, a cs. kir. hofratok, a szük-
marku s mint Thaly mondá a még szükebb
látókörű Zsedényieknek neki rontott.² Az or-
szágos államlevéltár 1875 márczius 1-én nyílt
meg, egyesítve az eddig szétszórt levéltári iro-
mányokat, nemzeti és állami életünk nagyfon-

tosságú kincseit: a Bécsben őrzött udv. és er-
délyi udvari kancelláriák, a Kolozsvárott el-
helyezett erdélyi főkormányzók, az erdélyi
kir. tábla s az erdélyi fiscus, a Budán s Pes-
ten letéteményezett m. kir. kamara, az orszá-
gos és nádori, a kir. curiai s a m. kir. helytartó-
tanács levéltárait, melyekhez aztán még a fiúmei fő-
kormányzóságnak 1848-ig terjedő, az 1848—49-iki
m. k. hadügyminiszterium, a Temesvárott levő,
1718—89-ig terjedő bántói kormányok, a m.
udvari kancellária 1860—67-iki elnöki irattárá-
nak, a gyulafehérvári és kolozsmonostori erdélyi
országos levéltárainak, a Münchenben őrzött
Hunyadi-levéltárnak s egyes családi levéltárak-
nak irományai járultak.

Nagy érdeme Thaly Kálmánnak, hogy az
1896. évi milleniumi országos kiállítás nemzeti
multunk szempontjából annyira szép, sikeres és
tanulságos volt. Mikor ugyanis az 1892:II.
tczikkal a törvényhozás elhatározta hazánk ezer-
éves ünneplése alkalmából a kiállítás rendezését,
Thaly akkor, mint a Tört. Társulat alelnöke, a
törvényjavaslat tárgyalásakor hazafias beszéddel
sürgette, hogy a leendő kiállítás a nemzet nagy
ünnepeinek történelmi jellege szempontjából
retrospektív legyen. Így lett aztán a fényes
kiállítás nemcsak tárgyi gazdagságánál, hanem
értelmi és erkölcsi jelentőségénél fogva is első-
rendű kulturtényezővé. A nemzet kulturtörténete
csillogott szemeink előtt megigéző szépségében.

De itt különösen ki kell emelnünk azt is, hogy
saját társulatunkban ugyancsak tevékeny részt
vett munkásaink sorában. Társulatunknak ő 1885
ápr. 30-ikán lett igazgató-választmányi tagja.
Mint ilyen aszerint, amint bokros elfoglaltsága
csak engedte, megjelent üléseinken,¹ sőt egyes
választmányi üléseinken és közgyűléseinken el-
nökölt is.² Ezek folyamában nem egy kiváló
becsü emléket mutatott be. Ilyen volt a du-
nántuli Kölkedy családnak Zsigmondtól, mint
római királytól 1429-ben kapott ritka szép ki-
vitelű czimeres levele, melyet Thaly egy dunán-

¹ Így az 1899 nov. 30-iki, az 1900 febr. 21-iki, az
1901 szept. 26-iki, az 1903 febr. 26-iki és szept. 30-iki, az
1904 nov. 24-iki választmányi és az 1904 decz. 14-iki
közgyűlésen.

² Így az 1894 máj. 5-iki rendkiv. választm. ülésen,
az 1896 decz. 10-iki nagygyűlésen, az 1898 ápr. 28-iki és
nov. 24-iki választmányi üléseken.

¹ Századok 1870. IV, 128—129.

² L. a Századok 1867. I, 214. 1868. II, 587. 1870. IV,
128. 1871. V, 128. 725. 1872. VI, 348. 1873. VII, 1, 145,
300, 445, 522.

tuli család levéltárában talált. Más alkalomkor egy kezdetleges vésetű pecsétnyomót mutatott be, melyet Nagy-Halászinál a Tiszából halásztak ki s körirata után ítélve II. Rákóczi Ferencz erdélyi választófejedelemé lehetett. Majd II. Rákóczi Ferencznek egy eddig ismeretlen összetételű pecsétjét, mely a fejedelem czimerén kívül külön paizsban nevének czimerét, a hesseni hercegi czimert, tartalmazza. Tett egyes életrevaló indítványokat is. Így indítványozta az 1893. évi november 30-iki választmányi ülésen Crollanza a pisai olasz kir. heraldikai és genealogiai akadémia főtítkárának, a két heraldikai társulat közt szerzett kapcsolat létrehozása céljából társulatunk levelező tagjává való megválasztását. De mint cikkíró is részt vett Thaly társaságunk szellemi munkájában. Ilyenek a következő cikkek: A *Petneházy család* származékrendje; ¹ a *Bottyán* család nemeslevele Bars és Nógrádmegye levéltárában; ² a Rákóczi-ház utolsó tagjairól és kihalásáról; ³ a Székesi gróf *Bercsényi* család nemzedékrendje; ⁴ az utolsó *Rákóczi*-herceg haláláról; ⁵ a Galanthai *Esterházyak* fraknai ⁶ vonalának nemzedékrendjéhez; ⁷ gróf Bercsényi-ivadékok Franciaországban; ⁸ a Dalmadi *Dalmady* család leszármazása; ⁹ Családtörténeti és genealogiai kalászatok. I. gr. Bercsényi család. II. báró Heölgyi család; ¹⁰ adalékok a Rákóczi-ház nemzedékrendjéhez; ¹¹ További adalékok a Rákóczi-ház nemzedékrendjéhez; ¹² a goroszlai csatában elnyert zászlókról; ¹³ *Kossuth* Lajos három vitéz őse és a család czi-

merlevele; ¹ a Kossuth család czimeréhez; ² Heraldikai és sphragistikai adatok a Rákóczi-korból: I. Czimeres nemeslevelek II. Rákóczi Ferencztől. II. Két ismeretlen Rákóczi-pecsét; ³ gr. Bercsényi Miklós születésnapja; ⁴ magyarországi három czimereslevél II. Rákóczi Ferencztől; ⁵ három *Zákány* István 35 év alatt; ⁶ az Ónodi Zákány családról; ⁷ a Rákóczi-ház kihalásának időpontja és egy újabb nemeslevél II. Rákóczi Ferencz fejedelemtől; ⁸ rodostói nemeslevél Rákóczitól. ⁹

Ennyi érdemszerzés hogyan maradhatott volna jutalmazatlanul? És valóban, ritkán nyilvánult meg a nemzeti közelismerés oly fényesen és nagyszerűen, mint éppen Thaly érdemeivel szemben. A vármegyék kitüntették őt elismerő oklevelekkel. A városok egész sora: Debreczen, Kassa, Késmárk, Pozsony, Szeged, Arad, Hódmezővásárhely, Máramaros-Sziget, Érsek-Ujvár, Karczag, Gyöngyös és Tarpa, e régi hajduváros megválasztották őt diszpolgárúknak. Előbb — 1878-ban Budapest ferenczvárosi kerülete, utóbb, 1881-től kezdve Debreczen város első kerülete küldte őt 28 éven át óriási lelkesedéssel, függetlenségi programmal országos képviselőjéül a parlamentbe s halála után az ő emlékére «Thaly-szobát» rendezett be, melyben az ő életére vonatkozó ereklyék összegyűjtve s az utókor számára fenntartva legyenek. Elvhuőségének elismerése és jutalma volt, hogy pártja, az országos függetlenségi és 48-as párt őt másodelnökének tette. De másfelől is szép megtiszteltetések érték a nagy kuruczot. A fővárosi és vidéki tudományos társulatok és egyesületek megválasztották őt tagjuknak. A M. Tud. Akadémia 1864-ben levelező, 1880-ban rendes, 1907-ben tiszteleti tagjának, 1904-ben és 1907-ben pedig a nagygyűlés a II-ik osztály elnökének választotta. Választott tagja volt ő e tudományos intézetben az archaeologiai, a könyvtári, a könyvkiadói

¹ Nagy nemzetségi táblázat. Turul, 1884. II. 49—53.

² Turul, 1884. II. 84—85.

³ Adalékokkal a felsővadászi Rákócziak régibbkori genealógiájához. Elő volt adva a Heraldikai és Genealogiai Társ. első közgyűlésén. Megjelent a Turul 1884. évf. II., 89—96.

⁴ Turul, 1885. III. 60—62.

⁵ Turul, 1885. III. 187—188.

⁶ Thaly szerint nem fraknoi, hanem fraknai.

⁷ Turul, 1888. VI., 61—65.

⁸ Nemzedékrenddel, melylyel kimutatja, hogy a Bercsényi név ma is él női ágon Franciaországban számos nagyon előkelő családban. Turul, 1889. VII., 39—41.

⁹ Turul, 1889. VII., 42—45., 88—93.

¹⁰ Turul, 1890. VIII., 148—151.

¹¹ Turul, 1892. X., 153—156.

¹² Turul, 1893. XI., 35—36.

¹³ Turul, 1893. XI., 92—93.

¹ Turul, 1894. XII., 153—163.

² Turul, 1895. XIII., 41.

³ Turul, 1895. XIII., 49—54.

⁴ Turul, 1895. XIII., 135—136.

⁵ Turul, 1895. XIII., 199—202.

⁶ Turul, 1898. XVI., 68—71.

⁷ Turul, 1899. XVII., 40—41.

⁸ Turul, 1905. XXIII., 49—52.

⁹ Turul, 1908. XXVI., 11.

és történettudományi bizottságoknak, az utóbbinak elnöke is. — A Történelmi Társulat, melynek, mint láttuk, nyolcz éven át fáradhatatlan titkára s vezető lelke volt s melyhez élete végéig a legmelegebb bensőséggel ragaszkodott, azzal tüntette ki, hogy őt 1889 febr. 7-iki tisztújító közgyűlésen másod, 1898 febr. 17-ikén első alelnökének tette, 1908-ban decz. 6-ikán tartott diszközgyűlésében pedig művészi kivitelű ezü t emléklakettet adott át neki, melyet a Rákóczi-hamvak hazahozatalának emlékére Ludányi Bay Ilona lelkes honleány indítványára vésetett. Hogy mily bensőleg hatotta meg lelkét ez az ováció, ezt meghatóan mutatták azok a könyvek, melyek köszönete és hálája elmondásakor szemekben ragyogtak. Ám ki sejtette volna akkor, hogy már rohamosan közeledik az ő életfonalának megszakadása! 1909 május 6-ikán hangzott el a Történelmi Társulatnak az Akadémia üléstermében tartott s külön e célból meghívott felolvasó ülésén az ősz kurucz hatyu-dala: a *lőcsei fehérasszonyról*, elragadva vele azt a nagyszámu előkelő hallgatóságot, mely a termet zsufolásig megtöltötte. — Egyéb társulatok és egyesületek sem maradtak el a nagy férfiú megisztelésében. A Petőfi-Társaság, a temesvári Arany János-Társaság, a kassai Kazinczy-kör, a békés, a hunyad, a komárom vármegyei és a ti-za-füredvidéki régészeti és történelmi társulatok, valamint az ung és a vas vármegyei közművelődési egyesületek azonkép disz-, illetve tiszteleti tagjuknak választották őt. Társelnöke volt a könyvtárak és múzeumok országos szövetségének, tagja a Nemzeti Múzeum országos tanácsának, heltagja a Műemlékek országos bizottságának. A pozsonyi Toldy-kör megtette elnökének s megfestette nagyterme számára arcképét. A konstantinápolyi magyar-egyesület megválasztotta disztagjának, végül a kolozsvári egyetem felavatta őt 1896-ban hazánk ezeréves fennállásának emlékünnepe alkalmából tiszteleti bölcsészeti doktornak és hogy Thaly mily nagyra vette ezt a kiüntetést, mely őt «történetirői és irodalomtörténeti munkásságáért» érte, mutatják köszönő szavai, melyekkel az egyetemi karnak és tanácsnak háláját róttá le. «Én részemről, mondja egyebek között, történetirői és történetbuvári sok évtizedes munkálkodásom legtündök-
lőbb koronájának tekintem és tekintendem él-

tem fogytáig, a dicsőséges Rákóczi fejedelmek egykori országrészei Tudomány-Egyetemétől nyert tiszteletbeli tudori czimet és rangot; azt legmélyebb köszönettel fogadom s hálás lélekkel büszkén viselendem».¹ És viselte is mind haláláig, a doktor jelzést mindig neve elé írta s még sirkövére is rávésette. Történettudományi érdemeiért különben külföldi tudós intézetek is megörvendeztették őt elismerésükkel: a turini és milanoi akadémiák külföldi tagjuknak választották meg.

Az ünnepeltet egyébiránt magasb helyről is érték nagy elismerések és kitüntetések. Ő fel-sége a király egyszerűen többször mutatta meg a nagy kurucz iránt való bizalmát és személye iránt táplált tiszteletét. Alkalmadtán megszólitásokkal tüntette ki, válságos órákban kikérte tanácsát, utóbb megtette belső titkos tanácsosának. Azonkívül felékesítette őt Szt. István jeles rendjének kiskeresztjével. De külföldi fejedelmek is, mint az olasz király és a török szultán, fényes érdemrendeknek: amaz a Szt. Lázár és Móricz-rend lovagtishti keresztjének, emez előbb a Medzsidiye-rend harmadik osztályának, később annak csillagos commandeur jelvényének és a császári Ozmanie-rend nagy kordonjának adományozásával fejezték ki személye és érdemei iránt való tiszteletüket. 1880-ben ugyancsak a török szultántól, II. Abdul Hamidtól gyémántos, zafiros arany melltüt kapott volt.

Joggal mondhatta tehát a magyar nemzetnek egyik külföldi nagyhirű barátja, Claparède Sándor, Svájc egyik legtekintélyesebb politikai napilapjában, a Journal de Genèveben, hogy Thaly Kálmán «Magyarország legnépszerűbb embere, kinek nevét egyformán tisztelik kunyhóban és palotában».

Igy megtiszteltetve és érdemeiben elismerve jutott dicsőséges pályájának végpontjához és ime e szomorú fordulónál is hangosan és meghatóan szólalt meg iránta a nemzet hálás elismerése és kegyelete. A hazai sajtó, pártállásra való tekintet nélkül, gyászkeretben és vezércikkekben siratta el a nagy halottat. Az országos törvényhozás, tagjai politikai pártállásának különbsége nélkül panaszolta el pótolhatatlan nagy veszteségét. «Szívünk egész melegével

¹ Századok, 1896. XXX., 759.

érezzük, mondotta a képviselőház elnöke, Justh Gyula, hogy vele egy tiszta és igaz magyar lélek szállott el közülünk. Halálát fájdalommal gyászolja az egész ország, a tudományos és írói világ, de különös részvéttel gyászoljuk mi, képviselő társai, a kik őt az ország érdekében kifejtett munkássága közben közvetlen közlőül ismertük meg az ő hatalmas, nagy egyéniségét, évtizedeken át meleg szeretettel, hűséges ragaszkodással és soha meg nem szűnő nagyrabecsüléssel vettük körül». Nem kisebb fájdalommal hangzott az Akadémia termében Berzeviczy Albert elnök bejelentése, hogy tiszteltbeli tagja s a II-ik osztály elnöke megszűnt élni, majd ugyanő a temetési gyászszertartáson meghatóan parentálta el, elismerve, hogy Thaly «volt valódi vezére újabb történetírói gardánknak, ki a megtisztelő állást, melybe őt a tudomány férfiai körükbe emelték, nem tekintette kiérdemelt jutalomnak, mely feljogosít a nyugalomra, mert Thaly nemcsak érdemekben, hanem munkában is első akart lenni, dacolva korral, betegséggel, szeme világának gyöngülésével, dolgozott mindig mint író és résztvett a tudományos testületek munkásságában, sok fiatal megszégyenítő fáradhatatlan buzgalommal s egyike volt azoknak, a kik a tudomány érdekében a mindent leszóló ignorantia támadásai és szűkkeblűsége ellenében is mindenütt és mindig sikra szállottak». A Történelmi Társulatban, anrak másodelnöke, Zsilinszky Mihály, jelentette be 1909 szept. 28-ikán mély megilletődéssel az ősmester örök elköltözését¹ és a választmány egyhangulag elhatározta egyebek között egy a történetirodalom emelését célzó Thaly-alapnak életbeléptetését.² Pozsony városa, melynek a

¹ Századok, 1909. évf. XLIII., 698.

² Ennek tervezetét helybenhagyta és megerősítéssel a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz felterjesztette az 1910. évi decz. 1-én tartott rendkívüli közgyűlés. (L. Századok 1910. évf. XLIV., 872.)

Kecske-kapu előtt gyönyörű fekvésű, nyaranta a virágzó rózsák ezreivel díszlő evang. temetőjébe Thaly végrendeletileg temetkezni óhajtott a sajátmaga által a maga és korán elhunyt fogadott fia számára tervezett és építtetett sír-oltba, igen díszes temetést rendezett illusztris díszpolgárának. E temetésen az ország minden részéből képviseltett kömagukat a testületek, intézetek, felekezetek, városok és helyhatóságok, a parlament, a politikai pártok, a Magyar Tud. Akadémia s egyéb tudományos társulatok és körök mellett a mi Társulatunk is. A koszorúk óriási sokasága borította el a megdicsőült halhatatlan koporsóját. Az óriási részvét rendkívül meghatóvá tette a gyászmenetet s a sírnál elhangzott bucsuztatók, ezek közt Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszteré, nem egy könyvet fakasztottak a jelenlevők szemeiből.

Most immár nyugszik a dicsőség verőfényében az, ki hosszú életben nem ismert nyugalmat a munkában. Haló porai nálunk maradtak, de szelleme felröppent azokhoz a nagy dicső szellemekhez, kik dicsőségének ő volt e hazán legbuzgóbb, leglelkesebb, legideálisabb hirdetője és terjesztője. Ott van ő végtelen boldogságban a felhőkön túli örök hazában a nagy dicső fejedelemnek égi udvartartásában, színről-színre látva őt, kit e földön csak fakó okmányokiban kutatott és tökéletlen képirásokban láthatott. A mi szeretett kuruczunktól nálunk visszamaradt, porló hamvai a pozsonyi rózsá temetőben, azok nyugodjanak örök békességben. Az ő sírhantja legyen és maradjon a nemzet örök kegyeletének szent zarándokhelye. E sírhant legyen a nyolczadik emlékoszlop a milleniumi hét emlékoszlop sorozatában. Legyen az számunkra és utódainkra az a fényes jelzőoszlop, mely minket az ő nagy érdemeire és az ő hazafias példaműködésére emlékeztessen s azok utánzására ösztönözön!

Dr. ORTVAY TIVADAR.

EPERJES SZABAD KIRÁLYI VÁROS CZIMEREI ÉS PECSÉTJEI.

(Színes czimerképpel és öt szövegközi rajzzal.)

A magánjognak egyik sarkalatos tétele az, hogy jogi személyek oly jogoknak alanyai nem lehetnek, a mely jogoknak előfeltételét a természetes személyiség, az élő emberi lét képezi. Vannak azonban az emberi léthez kötött jogok közt olyanok, melyeknek bár rendszerint és tulajdonképpen természetesen személyek az alanyai, mégis lehetnek azok az alanyok jogi személyek is. Ilyen jogok tudvalévöleg pl.: a czimerhez való jog, vagy pecsételéseknél a vörös viasz használatának joga, mely rendszerint személyt illet meg, azonban régi hazai jogéletünkben elég gyakran és már korán látunk példákat, hogy egyházi vagy világi testületek, káptalanok, konventek, városok, mint közjogi testületek, — később a czéhek is — pecsétet, czimert használnak.

Jelentősebb városaink már korán jelvényt vagy czimert vesznek fel és kezdenek pecsétjeiken használni, vagy pedig királyaink az őket megillető felségjogoknál fogva ezen közjogi testületeknek czimerhez, pecséthez vagy pecsételésnél vörös viasz használathoz való jogot adományoznak.

A czimerkép vagy jelvény, a «melyet megkülönböztető vagy ismertető — és tegyük hozzá: *állandó* — jelvény gyanánt használnak azok, a kiket megillet»,¹ épen ezen állandóságánál fogva rendkívül alkalmas volt arra, hogy valamely állandó létű testületet, ennek külső lényilvánulásaiban jelképezzen és hogy a t pecséten, zászlón, paizson stb., mint az illető testületet jelképező és megkülönböztető jelvényt alkalmazták. Különös fontossága ennek főleg hiteles oklevelek kiállításánál volt, mert, a mint tudjuk, az oklevelek hitelességének valóságos attribútuma a hiteles személynek hiteles pecsétje. Már pedig a szabad királyi városok tanácsa vagy közönsége, mint hiteles jogi személy, a saját polgáraival szemben hiteleshely, hiteles oklevéladó fórum volt és így gyakran került az idők folyamán abba a helyzetbe, hogy a városi kö-

zönség egyes tagjai vagy mások részére hiteles és bármely hatóság előtt érvényes okleveleket állítson ki. Természetes tehát, hogy már korán kénytelen volt gondoskodni arról, hogy hiteles jogi személy volta, valami megfelelő jelvényben jusson külső kifejezésre. Ez a hiteles jelvény a *pecsét*, melynek hitelességét vagy a szokásjog ereje vagy a király kegyosztó hatalma szentesítette.

A magyarországi városok czimereinek vagy pecsétjelvényeinek első ősi jogalapja, a: *consuetudo*, a szokásjog volt. Az illető város önkényesen egy bizonyos czimer-, illetve pecsétképet vett fel és azt a szokásjog alapján használta mindaddig, a míg például a király kegye az illető városnak a *felvett* czimer helyébe *adományozott* czimert nem juttatott. Megtörtént azonban elég gyakran az is, hogy az illető város a maga felvett és a szokásjog erejénél fogva használt czimerét mindvégig megtartotta és akárhány használja még ma is, azon egyszerű oknál fogva, mert adományos czimerhez sohasem jutott. Ilyen például: Erdőd, Ujlak, Kiszeben, Zólyom, Zsolna, továbbá a bányavárosok legtöbbjének pecsétképe. A második csoportba tartoznak azok a városok, a melyek eredetileg felvett jelvényt vagy képet használtak, ezt azonban csakhamar felváltotta a király által adományozott czimer. Így volt ez például: Kassán, Bátfán és *Eperjesen is*.

Ha a hazai városok pecsétjeit vizsgálat alá vesszük, arra az eredményre jutunk, hogy azokat többféle szempontból lehet osztályozni.

Igy például a pecsét alakját tekintve: az lehet *nagyobb* vagy *kisebb*. A nagyobb pecsétet a kisebbtől annak nagyobb voltán kívül az különbözteti meg, hogy a nagyobb pecsét rendszerint körirat van, míg a kisebbben nincsen, — bár ez alól a szabály alól is vannak kivételek. Például: Bátfai városának 1453 előtti felvett kis egybárdos pecsétje köriratos, a Szent Egyed alakját ábrázoló nagyobb pecsét szintén.¹

¹ Bárczay: A heraldika kézikönyve. 1. lap.

¹ Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 14,405. Ld: erről egyébként Miskovszky cikkét: Turul. X. k. 126. l.

A városi pecsétek rendszerint köralakúak, azonban ez alól is vannak kivételek. Így pl.: Nagy-Szeben város egy 1450. évi pecsétje mandorla alakú,¹ Zólyom XIV. századi pecsétje háromszög alakú.²

A pecsét, az oklevél anyagán való elhelyezése szerint, lehet *függő* vagy *rányomott*. Függő pecsétet csak fontosabb oklevelek megerősítésére használ a város és erre a célra rendszerint a maga nagyobb pecsétjét alkalmazza, már csak azért is, mert ünnepélyesebb lévén az oklevél, az ünnepélyesebb nagyobb alakú pecsétet kellett ráfüggeszteni.

A rányomott pecsétet rendszerint kevésbé fontos oklevelek, pl. városi jegyzőkönyvi kivonatok, egyszerű ténybizonyosság-levelek megerősítésére, vagy missilis levelek lezárására használják.

A függő pecsét lehet *egyszerű* vagy *kettős*. Nálunk városi kettős pecsétre, tudomásunk szerint, egyetlen egy példa ismeretes és ez az esztergomi latinoknak még az Árpád-korból származó, jól ismert, kettős pecsétje.³ A többi hazai város függő pecsétje mind egyszerű.

Ha a városok pecsétjein látható ábrázolásokat vesszük vizsgálat alá — akár felvett, akár adományozott legyen a pecséten látható kép vagy ábra — arra az eredményre jutunk, hogy a pecsétek a rajtuk látható ábrázolások szerint is csoportosíthatók.

Mivel a középkorban valamely lakott helynek városi jellegét külsőleg a fallal, bástyákkal, tornyokkal és egyéb erődítményekkel való megerősítés adta meg, ennél fogva nem csoda, ha a legtöbb városi pecsét ábrája a városnak megerősített voltára, azaz a városi jellegre utal.

Volt azonban — úgy látszik — város, mely *három* féle pecsétet használt, úgymint: nagy, kis és *kisebb* pecsétet. Így pl.: Kísszeben vár. 1459 augusztus 23-án «unter dem *clainsten* sigel» állit ki oklevelet. (Bártfa város levéltára.) A városok által kiállított oklevelek szövege rendszerint megmondja, hogy az oklevél «sub nostro maiori» vagy «sub nostro minori sigillo» «unter unser Stat Sigil dem cleynem» stb. alatt kelt. M. O. D. L. 22,673, 22,471, 21,490, 14,787, 14,217; Nemz. Múzeum Törzslevéltár 1493. X/12. Pest v. 1429. X/16. Selmecsváros stb.

¹ M. O. D. L., 36,900.

² N. Múzeum Törzslt. 1395 márcz. 19. Zólyom v. okl.

³ M. O. D. L. 687., 812. — 1269-ből és 1272. IX/28.

A bástyák, tornyok, tornyos várkapuk képezik a magyarországi városok legősibb pecsétképét. Ilyen bástyás, tornyos várkapu építményt látunk például Esztergom Árpád-kori kettős függő pecsétjének egyik lapján,¹ ugyancsak három váratoronnyal felszerelt bástyát látunk Sopron város Árpád-korabeli pecsétjén, melyet 1340-ig használt.² Ilyen van Selmeczbánya Árpád-kori pecsétjén is.³ Ilyen vártornyos bástyát vagy várkaput találunk még pl.: Arad, Buda, (Nagy-) Kanizsa, Kapuvár, Kismarton, Kolozsvár, Komárom, Kőszeg, Léva, Pécs, Pest, Pozsony, Segesvár, Székesfehérvár, Szombathely, Telkibánya, Ujlak, Varasd, Visegrád, Vizakna, Zágráb⁴ stb. városok pecsétjein.

Sok város pecsétjében megtaláljuk az országczimeréből átvett apostoli kettős keresztet vagy az egyszerű latin keresztet. Így pl. a pozsony-mezei Cseszte, továbbá Erdőd, Gólnicz, Lőcse, Makó, Nyitra, Ó-Tata, Szakolcza, Szepesolaszi, Zólyom, Zsolna stb. városok pecsétjeiben.⁵

A városok egy része ősi pecsétábrául előszeretettel vette fel és használta a város főtemploma védszentjének képét. Erre példa: Bártfa, Eperjes, Héthárs, Kassa, Késmárk, Miskolcz, Szatmár, Szentdemeter városok pecsétje.⁶

¹ M. O. D. L. 687., 812.

² Turul XX. 83. 1340. IV. 21. óta három toronnyal felszerelt bástyás várkaput használ. Turul III. 135.

³ M. O. D. L. 923., 1275.

⁴ M. O. D. L. 17,267., 18,022., 18,799., 22,471., 29,088., 29,371., 30,880., 33,564.; Turul 1885. évf. 134. l., 1887. évf. 190. l., 1901. évf. 137. l., 1904. évf. 113. és 117. l. Jakab Elek: Kolozsvár története. Oklevéltár I. kötet, függelék: VI. tábla. Liber Regius 66. k. 128. l., 40. k. 63. l. — Conc. Exp. 1745. e martio No. 55. — Múzeum: Törzslevéltár 1390. II. 27. Buda város okl. M. O. D. L. 5124., 10,789., 11,890., 11,976. — Ezek közül Pécs város pecsétjére nézve Varju azt állítja, hogy azon a híres bazilika képe volt látható. Turul 1901. évf. 82. l. Orsz. Levéltár: Lra civitatum 3., 4., 5., 22., 50., 85—86., 102., 106., 62., 123., 124., 127., 308., 324. sz.

⁵ M. O. D. L. 8931., 16,475., 20,617., 17,302., 20,209., 19,678. Turul 1891. évf. 92. l. — Múzeum: Törzslevéltár 1379. III 8. Zsolna város; 1395. III/9. Zólyom város. — Bártfa város levéltára 1495. X/3. — 1501. III 8.; 1501. III 13. — Eperjes város levéltára 825. sz. — Litera civitatum: No. 26, 36, 45, 97, 116, 117.

⁶ Turul X. évf. 187. l. — Kísszeben város levéltára 1449 december 6. M. O. D. L. 10,464. — Eperjes v. lvt. 980. sz. (1518.) M. O. D. L. 28,988. — Kassa város nyilvancs lvt. 5., 6., 7., 8., 9. stb. számok. — Szendrei:

A bányavárosok pecsétjeinek legtöbbszörében az ábrában utalást találunk arra, hogy az illető város lakói bányaiparral foglalkoznak. A bányavárosi jelleget ezen városok pecsétjeinek ábrái bányász emblémákkal fejezik ki. Ilyen bányászjelvényt vagy a bányavárosi jellegre való utalást találunk pl. Bakabánya, Bélabánya, Dobsina, Igló, Libetbánya, Nagy-Rőcze, Rozsnyó, Svedlér, Telkibánya, Vizakna stb. városok pecsétjeiben.¹

Vannak városok, a melyek pecsétábrául koronát használnak. Ilyent találunk pl. Brassó, Nagy-Szeben, Sárospatak városok pecsétjein.²

Akárhány magyarországi város van, melynek pecsétképe vagy czimere *beszélő*, azaz a czimer vagy a pecsétkép egyuttal az illető város nevével vagy nevének egy részét is kifejezi. Ilyen p. o. Bártfának 1453 előtti felvett kisebb pecsétjében egy bárdot látunk. Brassó pecsétjében — utalva annak latin nevére (Corona) — korona van. Eperjes 1453 előtti felvett kisebb pecsétjében eper van. Fehértemplom pecsétképe egy fehérre meszelt falu templom. Héthárs ujjabbkori pecsétjében hét hársfa (a pajzsban ⁴ alakban elhelyezve) látható. Kapuvár czimere egy tornyos várkapu. A sopronmegyei Lövé pecsétjében, egy nyillal löni készülő szirént, a pozsonymegyei Malaczka pecsétjében egy heraldikailag balról jobbra szaladó malacot látunk. Az ugyanezen megyében fekvő Püspöki pecsétjén egy teljes ornátusban álló püspök látható. Rózsahegy czimere egy stilizált rózsza. Somorja pozsonymegyei helység pecsétjén — utalva an-

Miskolcz város története III. k. czimlap. — M. O. D. L. 24,958., 7430. — Egyébként a szepesi városok és helységek legtöbbje a város védszentjének képét használja pecsétjén. Igy p. o.: Béla, Durand, Felka, Gnénzó, Leibicz, Lubló, Matheócz, Ménhárd, Poprád, stb. Lásd Turul 1901. évf. 89. l.

¹ Országos Levéltár: Dicalis Conscript. XXXV. köt., 1696. év. — N. R. A. fasc. 1578. No. 22. Turul 1904. évf. 117. l. — Eperjes v. lvt. 1032. sz. (1520. X/22.): M. O. D. L. 11,976. Turul 1886. évf. 97. l., 1889. évf. 139. l., 1901. évf. 74. l., 1906. évf. 1. l. — Literæ civitatum. No. 33, 103, 23, 27, 360, 362.

² Eperjes város lvt. 908., 915. sz. — Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürg. Landeskunde I. k. 2. l. (Das älteste Siegel der Stadt Hermannstadt. U. i. 107., 116. l.) — Archiv des Vereines für siebenbürg. Landeskunde XVII. kötet. 338—346. ll. «Das Wappen der Stadt Hermannstadt». — M. O. D. L. 19715.

nak régi nevére (Sancta-Maria) — a bold. Szűz Mária alakja látható. Szepesszombat pecsétképe — utalva annak német (Jorgenberg) nevére — Szent György lovagot ábrázolja, ugyanígy a pozsonymegyei Szentgyörgyé is. A sopronmegyei Szentmárton pecsétábrája Szent Márton stb.¹

Mint már említettük, a városoknak a pecsétre és a rajta látható megkülönböztető jelvényre, főleg és első sorban a hiteles helyi működéshez volt szükségük. A középkorban, de később is főszerepet játszó káptalanok és konventek mellett nevezetes szerep jutott ezen a téren a városoknak is.

A mi a városok hiteleshelyi működését illeti, az — legalább a saját területükön és a saját polgáraikkal szemben — már a XIII. században kezdődik. Igy p. o. Esztergom, Selmeczbánya, Sopron, Korpona,² valószínűleg Buda, Székesfehérvár, Kassa stb. városok is, már a XIII. században állítanak ki okleveleket. A XIV. században a városok hiteleshelyi működése nemcsak általános lesz, de általános elismerésben is részesül. Nevezetes példa erre Sopron város esete. Sopron városának — mint már említettük, — volt ugyan Árpád-kori pecsétje, de az 1340-ben valahogyan elveszett. A város Róbert Károly királyhoz fordított új pecsétért. A király 1340. április 21-én kelt oklevelében meg is engedi a soproniaknak, «ut destructo et abolito sigillo ipsorum veteri et *publico*, novum sigillum *autenticum* sculpendo faciant preparari». Azonban kérdés merült fel arra nézve, hogy mi történjék a régi hiteles pecsét alatt kelt oklevelekkel? Erről a királyi oklevél szintén intézkedett, mondván, hogy a régi pecsét alatt kelt oklevelek 1340. karácsonyáig «*ad innovandum sub moderno sigillo ipsius civitatis novo et autentico*» bemutatandók a város tanácsánál. A mely oklevelek pedig karácsonyig bemutatva és újra megpecsételve nem lesznek, azok «*frivole et manes*

¹ Turul 1892. évf. 125. s. k. ll. — M. O. D. L. 14405. — Rózsahegy város levéltára 1598. évi okl. Turul: 1901. évf. 86., 89. ll. — Liber Regius 65. k. 569. l. U. ez 67. kötet, 501—2. ll. — Literæ civitatum No. 13, 30, 160, 269.

² Bár Korpona első ismert oklevele 1316-ból való (M. O. D. L. 1865.), mégis valószínű, hogy már a XIII. században is állított ki oklevelet.

haberentur».¹ Látnivaló ebből, hogy a király maga is elismeri a városok hiteleshelyi mivoltát és azt a jelen esetben nyilvánosan dokumentálja. 1433-ból is van arra példánk, hogy a király a városnak pecsétet ad *kifejezetten* hiteleshelyi működésre. 1433-ban Zsigmond király Kassának ad autentikus pecsétet azzal, hogy ez alatt ugy a saját, mint a polgárai ügyeiben okleveleket állíthat ki.²

A XIV—XV. században már nemcsak kifejezetten szabad királyi városok, mint p. o. Buda, Esztergom, Kassa, Pozsony stb., hanem nem szabad királyi, sőt egész jelentéktelen mezővárosok (oppidum), sőt községek is állítanak ki okleveleket. Így p. o.: Cseszte, Erdőd, Fülek, Szepesváralja, Patak, Igal, Liszka, Német-Lipcse, Terebes stb.³

A városok hiteles pecsétjükkel rendszerint a város területén lévő ingatlanok átruházását, a város területén élő személyek (tehát nemcsak polgárok) közbérendelejét, a városban szervezett céhek szabályzatait, a városi jegyzőkönyvekből kiadott kivonatokat, a város polgárainak illetőségéről, erkölcsi magaviseletéről kiállított bizony-
ságleveleket erősítik meg.⁴

Előfordul az is, hogy nem is épen valami nagyon jelentékeny város, a környékén élő nemesek magántermészetű oklevelét írja át hiteles alakban.⁵

Ritkábban bár, de megtörténik az is, hogy a városok királyi oklevelet irnak át, illetve ad-

nak ki másolatban. Így p. o. Kassa város 1454 augusztus 10-én átírja V. László királynak egy 1453-ban kelt oklevelét, ugyanezt később, 1462-ben is átírja. Német-Lipcse 1436 augusztus 9-én átírja Zsigmond királynak 1429 július 28-án Pozsonyban kelt oklevelét. Ó-Tata városa *kisebb* pecsétje alatt másolatban, hitelesítő záradék mellett kiadja I. Mátyás királynak 1465 május 28-án Budán kelt oklevelét.¹

Tudjuk, hogy az ügyvédvallások felvétele kifejezetten az egyházi hiteles helyeknek fenntartott esetek, mégis gyakran előfordul, hogy a városok saját polgáraik számára erről is állítanak ki oklevelet.²

Megtörténik az is, hogy a város nem a maga területén élő, hanem idegen városbeli polgár, sőt a városon kívül élő nemes közbérendelejét veszi fel és saját hiteles pecsétje alatt kiadja.³

A városok a saját területükön lévő ingatlanok birtokába épen olyan szabályszerűen iktatják a feleket, mint a város joghatóságán kívül eső területeken a káptalanok vagy konventek. Így p. o. Ó-Buda város tanácsa 1452 október 21-én Hunyadi János kormányzó iktató parancsára szabályszerűen beiktatja az óbudai apácákat egy ház birtokába.⁴

Előfordul az is, hogy a város területén kívül élő személyek, hogy az egymásközt megkötött jogügyletnek nagyobb joghatályt és hitelességet adjanak, a tekintélyes városokat kéri fel, hogy a jogügyletet írásba foglaló oklevélre pecsétjeiket ráfüggeszték.⁵

¹ Sopron város levéltára: Ladula L. fasc. II. No. 36.

² Kassa város titkos levéltára: H. (Procuratoria) No. 1.

³ M. O. D. L. 16,457., 89,31., 15,743., 18,007., 31,964., 19,041. — Múzeum: Törzslvt. 1356. Fülek város (civitas) oklevele; 1407 V/24. Patak város; 1412 IX/18. Szepesváralja okl. — Német-Lipcse ltára 1455 II/17.; 1526, IV/3. — Tarnócz helység lt. 1436 aug. 9.

⁴ M. O. D. L. 687., 812., 923., 1865., 3953., 4445-29,683., 22,673., 22,607. stb. — Múzeum törzslvt. 1395 III/9. Zólyom város; 1493. X/12. Pest város; 1388. II/26. Székesfehérvár város; 1508 I/30. Lippa város tanácsa a cízpések széhszabályait megerősíti. Kassa város nyilvános lt. 21. szám. Eperjes v. lt. 65., 733/a., 805/a., 768/a., 71., 1213. Eperjes v. jkönyve 1424—1509. 106. oldal. Kapy levéltár 1417 XII/6. — Német-Lipcse v. lt. 1526. IV/3.

⁵ Német-Lipcse város 1435 II/17-én átírja a Palugyaiaknak a saját jobbágyaikkal 1435. I/23-án kötött urbéri egyezségét. A város levéltárában.

¹ Kiszseben város levéltára 1454. augusztus 10., 1462 február 25-én kelt oklevelek. Tarnócz község ltára 1436 augusztus 9. — Gróf Forgách család levéltára 1465 május 28.

² 1395 április 21-én Ilsvai Leustách nádor előtt folyó perben Kassa város közönsége nevében «Ladislaus filius S... cum procuratoris literis eiusdem civitatis Cassoyensis comparuit.» M. O. D. L. 8051. — Ugyanerre példa: Eperjes város levéltára 433. szám.

³ M. O. D. L. 28,988. — Eperjes v. lt. 253/a. sz.

⁴ U. o. 14,583.

⁵ U. o. 14,405. — 1450 október 5-én Kassán Giskra János Nagy-Ida várát, Szikszó («Sixo») és Ujvár városokat Modrár Pálnak zálogba adja. «In cuius rei evidentiam maioremque securitatem petivimus..... circumspicatos viros iudices consules et communitates civitatum Cassa, Lewtscha, Bartffa et Epperjes, ut ipsi in testimonium omnium prescriptorum sigilla sua penes nostrum presentibus conscienciose subappendi fecerunt» stb.

Nemcsak a város polgárai közé tartozó, hanem idegen városbeli, sőt külföldi kereskedők is a város tanácsa előtt tesznek kereskedelmi ügyleteikről bevallásokat, a melyeket írásba foglaltatva «pro maiori cautela» a város pecsétjével pecsételtetnek meg.¹

Mindezek a példák igazolják, hogy a városoknak a XV. században már nagyarányu és fejlett hiteles helyi működésük volt.

Azonban a városok pecsétjüket nemcsak hiteleshelyi működésre, de közigazgatási célokra is használták. Ugyanis p. o. foglalások (arestatiók) alkalmával a város a lefoglalt javakat lepecsételi.²

Lássuk már most, hogy az ujabban napfényre került adatok szerint már 1309-ben szabad és királyi városi rangra emelt Eperjesnek volt-e a középkorban hiteleshelyi működése, milyen pecsétet használt ehhez, mikor és milyen czime-res levelekhez jutott? stb.

Eperjesnek hiteleshelyi működése és ehhez megkivántató pecsétje már a XIV. században volt. Ennek a századnak a vége felé 1380-ból van az első adat, a mely tanúsítja, hogy a város tanácsa hiteleshelyi működést fejt ki, hiteles pecsétjével megerősítve az eperjesi plébános Stir (dictus Teberkas) Miklós végrendeletét. («Ad maioris providentiam rei, ego iudex et iurati sigillo nostre civitatis Eperies impressimus».) Azonban mivel a végrendelet maga csak a szepesi káptalan 1400 május 14-én kelt átiratában maradt reánk, természetes, hogy a szóbanforgó pecsétet nem ismerjük.³

Egy 1390 márczius 27-én kelt oklevél már azt is tudomásunkra hozza, hogy Eperjes városa már ekkor függő pecsétet használt, bár maga a pecsét szintén ismeretlen maradt előttünk.⁴

¹ M. O. D. L. 10,464.

² 1495 december 28. Bács. II. Ulászló levele Kassa város tanácsához, melyben szó van arról, hogy Skop Ágost özvegyének Margit asszonynak halála után «universas res et bona eiusdem, consequenterque honeste domine Katherine filie Erasmi Kraydler, consortis dicti Johannis (t. i. portorii nostri) sigillassetis et arestassetis, cuius sigillationis ac arrestationis causam, cum nos penitus ignoremus, sed reque ipse intelligat», kéri tehát, hogy ennek a sigillationak okát adják meg. Kassa város nyilvános levéltára 727. l.

³ Eperjes város levéltára 87. sz. Kiadta: Wagner. Diplomatar. Sáross. 471. l.

⁴ Zsigmond király átírja az egri káptalannak egy

A XV. század elején azonban már ismerjük Eperjes városának *felvett nagyobb*, ugyanezen század közepén pedig annak *felvett kisebb* pecsétjét is. 1416 május 12-én Hirsberg Péter krakkói polgár Eperjes város tanácsa előtt egy bevallást tesz, a melyet írásba foglalva a város a maga nagyobb pecsétjével hitelesít.¹

Ennek az oklevélnek az alján fekete viaszba nyomott pecsét töredéke látható. Ebből és az 1449 december 6-án kelt, jelenleg Kisszeben város levéltárában őrzött oklevélen² látható pecsétről (mely az előbbivel teljesen azonos és ugyanazon typáriummal lett nyomva) körülbelül rekonstruálhatjuk Eperjes város ezen korbéli felvett nagyobb pecsétjének képét. Eszerint Eperjes nagyobb — 42·5—43 milliméternyi átmérőjű — pecsétje kerek volt, ábrája valami

1389 márczius 11-én kelt oklevelét, azonban a királyi átírólevél befejező része hiányzik, helyette az oklevél hátlapján a következő feljegyzést olvassuk: «Regnante serenissimo principe domino nostro rege Sigismundo et venerabilibus patribus dominis Johannis (igy!) Strigoniensis. Nos wero Paulus Gerhardi iudex, universi consules *comitatus* (!) de Epperies, videlicet Petrus Purger, Johannes in Acie, Johannes Zegus, Georgius Bartholomei, Nicolaus Buchtus, Johannes Wrendan, Petrus filius Gerdrudi ac Czurke scabini tunc temporis civitatis Epperies visis et perlectis de verbo ad verbum literam Sigismundi principis nostri Sigismundi (igy!) incliti ac literam dominorum de capitulo in ecclesia Agriensi ac supplicationes reverendissimi domini nostri Stephani episcopi ecclesie Agriensis literas nostras concessimus et donavimus predicto Georgio super fundum et curiam in Epperies ipso Georgio et liberis suis *pendente sigillo nostro civitatis Epperies*. — Data in Epperies in die» stb.

¹ 1416. május 12. Eperjes. «Ego Pertrus dictus Hirsberg civis civitatis Cracoviensis coram universis et singulis presentium notitiam habituris et signanter in presentia virorum *fidedignorum* iudicis et iuratorum civitatis regie Epperies publice profiteor per presentes», hogy Rozgonyi Simon fiai István, Simon és György 14 krakkói márkányi tartozásukat neki megfizették. «In cuius rei evidens testimonium, *sigillum premissae civitatis regalis Epperies* presentibus per eosdem iudicem et curatos est appressum maiori pro cautela». — M. O. D. L. 10,464.

² 1449 december 6. Eperjes. Gomman Miklós eperjesi bíró és Jung Antal szebeni bíró és a tanácsok által együttesen kiállított oklevél, a melynek záradékában ugyan az van, hogy «*sigilla* predictarum nostrarum civitatum presentibus duximus apprimenda», mégis csak Eperjes város fent ismertetett pecsétje van rányomva. Kisszeben város levéltárában.

szent, talán a város védszentjének, Szent Miklósnak képmása volt. A 1416-iki országos levéltári példányon a pecsétábrából már semmi sem látszik, míg a kisszebeni példányon egy ülni látszó szent alakját lehet kivenni. Jobb kezét mintha esküre tartaná, baljában pásztorbot-féle van, fején koronát visel. A pecsét majuskulabetűs körirata, a mennyre még kivehető, — a következő: *SIGNUM (?) ET S. CIVIUM DE EPIRIES.* — A pecsét mind a két példányon fekete viaszba van nyomva. 1417-ből is maradt ránk egy Eperjes város tanácsa által kiállított oklevél, de azon a város rányomott pecsétjének csak körvonalai látszanak.¹

A mi a város 1453 előtti kisebb felvett pecsétjét illeti, azt már egészen pontosan ismerjük. 1450-ben, tehát az V. László-féle czimeradományozás előtt alig három évvel kelt két oklevélen

megmaradt ennek úgy függő, mint pedig rányomott alakja. A függő alakban fennmaradt pecsét képe tisztább és éles körvonalu, míg a papirossal fedett fekete viaszba nyomotté kevésbé éles. A körülbelül 22 milliméternyi átmérőjű kerek pecséten *beszélő* pecsétábrát látunk. Ugyanis a pecsét képe *eper* gyümölcs, két eperlevéllel. A pecséten csucsíves fraktur betűs körirat látható, mely a következő: † *SIG. EPPERIES.*²

¹ 1417. december 6. A Kapy-család levéltárában.

² M. O. D. L. 14,405. Ennek pecsételő záradékát a 25. számú jegyzetben már idéztük. — 1450. február 6. Eperjes város tanácsa felveszi Gergely késmárki bognár végrendelétét. «Czw cynen woren bekentnis sulcher Testament hzben wyr obengeschriben Rychter und Rothern *unser Stat kleynste Sigel* unden off dysen bryff gedrückt». Eperjes város levéltára 253/a. szám. A pecsételő záradékból az következne, hogy Eperjes városának *három-*

A pecsét a hártýára irt oklevélen hártýa szalagra van ráfüggesztve. Mivel pedig a kérdéses oklevélen több pecsét függött, a hártýaszalagra, az oklevél írója tintával megjegyezte, hogy ez a pecsét Eperjes városáé, oda irván e szót, *Epperies.* Úgy a rányomott, mint a függő pecsét fekete viaszba van nyomva. Úgy látszik, ez alatt a pecsét alatt kelt Eperjes város tanácsának 1448 május 15-én Bártfa város tanácsához irt levele, mert a levél maga mondja, hogy az «unter unserm *clain statsigle*» kelt.¹ A pecsét maga azonban a levélről elveszett.

A város 1453. előtti pecsétnyomóiról csak egyetlen egy írott adat maradt reánk. Ugyanis a város számadáskönyveiből azt látjuk, hogy 1442-ben, vagy még előbb a város nagyobb pecsétnyomója valahogyan elveszett, de valaki megtalálván, elhozta a városházára, a miért 100 dénárnyi jutalmat kapott.²

1453-ban a királyi kegy czimeres levélhez juttatta Eperjes városát, a mi egyuttal természetesen a felvett pecsétábrák használatának megszűnését jelentette.

A mi a czimer adományozás előzményeit és történetét illeti, erről keveset tudunk. A városi levéltár adatai szerint az 1452. év őszén (november 5.) a város polgárai közadakozás útján egy kölcsönt hoztak össze, hogy ebből a város birájának és az őt kísérő tanácsbelinek Bécsbe a királyi udvarba való utazását fizessék. (1452. november 5. «Gelyen golden off dy Hoffreez keyn Wyen am son tag vor Senth Marten.») Összesen 28 polgár és jogi személy kölcsönött erre a célra pénzt, köztük a sörfőzőczéh 23 forintot, a czipészczéh 2 forintot.³ Összegyűlt összesen 225 forint, a melyből a bíró és társa — természetesen kíséretükkel egyetemben — 115 forintot költöttek, «Czw czerung dem Rychter ect. keyn Wyen fl. auri II^c XXV, do is verczert fl. I^c XV».

Az akkori idők viszonyaihoz képest rend-

féle pecsétje volt, nagy-, kis-, és kisebb pecsétje. Eddigi kutatásaink során azonban a fent ismertetett két pecsétten kívül mást — egy harmadikat — nem sikerült feltalálnunk.

¹ Bártfa város levéltára: 1448 május 15.

² Eperjes város levéltára 210/a. sz. 25. lap. «Item pro restitutione *mayoris sigilli* inventori I^c den».

³ Eperjes város levéltára 269/a. sz.

kivül nagy utazási költségből azt következtetjük, hogy a város követsége fényes volt és hogy Bécsben a királyi udvarban méltóan képviselte a várost.

A két tagból álló követséget névszerint is ismerjük. Plawnitzer Gáspár ekkori bíró és egyébként is tekintélyes eperjesi család sarja, azután Blum János tanácsbeli voltak a királynál.

A követség lovon ment Bécsbe, a város adta alájuk a lovakat, melyeknek ára a számadáskönyvek szerint 9 forint volt, a mi az akkori körülményekhez képest drágának mondható.¹

A városi számadáskönyvek adatai szerint Blum János a maga személyére még külön 25 forintot költött a bécsi utazás alatt.

Az utazás eredménye az volt, hogy a város követsége a király által 1453 január 3-án Bécsben kiadott és a város részére szóló czimeres levéllel tért haza.

A czimeres levél szövegéből kitűnik, hogy a város ezt a kitüntetést az előző királyok, főleg azonban az utóbbi zavaros időkben tanusított hűsége és érdemei jutalmául kapta.

A város czimere az oklevélen *le van festve*. Tévedésen alapszik tehát — mert az eredeti oklevelet nem látta — Varju Elemérnek az az állítása, hogy az Eperjes városnak adott V. László-féle armális «szövegéből kétségtelen, hogy csak egyszerű kiállítású *festett czimeróra nélkül való* (!) patenslevél, a milyen volt p. o. Kassa városának legelső, Nagy Lajostól kapott czimerlevele.»²

Téved Miskovszky is, — a ki szintén nem látva az eredeti oklevelet — azt írja, hogy Eperjes (Fragopolis) czimere *beszélő*, a mennyiben három *epervirág* van benne.³ Ezen állítás

¹ U. o. 210/a. sz. «Item dem Rychter und Johann Blum keyn Wyen fl. auri I^c XV.»

Item vor pferde II off dy Reze fl. auri IX. — 1452. (helyesen már 1453. «domina proxima post Epiphaniarum» kelt számadási feljegyzés, a számad. könyv 115. lapján).

1453. «dominica esto Esto michi».

«Item Johannes blum verczert ken Wyen fl. XXV.» (U. o. 119. l.)

² Turul 1901. évf. 76. l. Czimeres könyvek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

³ Turul X. évf. 126. lap. — Ugyanezt állítja az

helyességének pedig könnyen utána járhatott volna, ha a Wagnerban (Diplom. Sáros. 234. l.) is közölt szöveget elolvasta volna. Ott ugyanis az áll, hogy a czimerben «tres rose rubee» van, nem pedig *epervirág*.

Az oklevélen lefestett czimer *1* aizensának hossza 147 centiméter, úgy, hogy ez a hosszúság éppen a 17 sornyi szöveg hosszának felel meg, szélessége pedig 108 centiméter.

A czimerfestmény színes másolatát mellékelve közöljük.

A czimereslevél szövegét — melyet bár Wagner a Diplomatarium Comitatus Sárosiensis című műve 234. lapján, utána pedig Katona: Historia Criticája XIII. kötetének 915. lapján közölt — nemcsak a teljesség kedvéért tesszük újra közzé, de főleg azért is, mert úgy Wagner, mint Katona idézett művei ma már a nehezebben hozzáférhetőkhöz tartoznak.

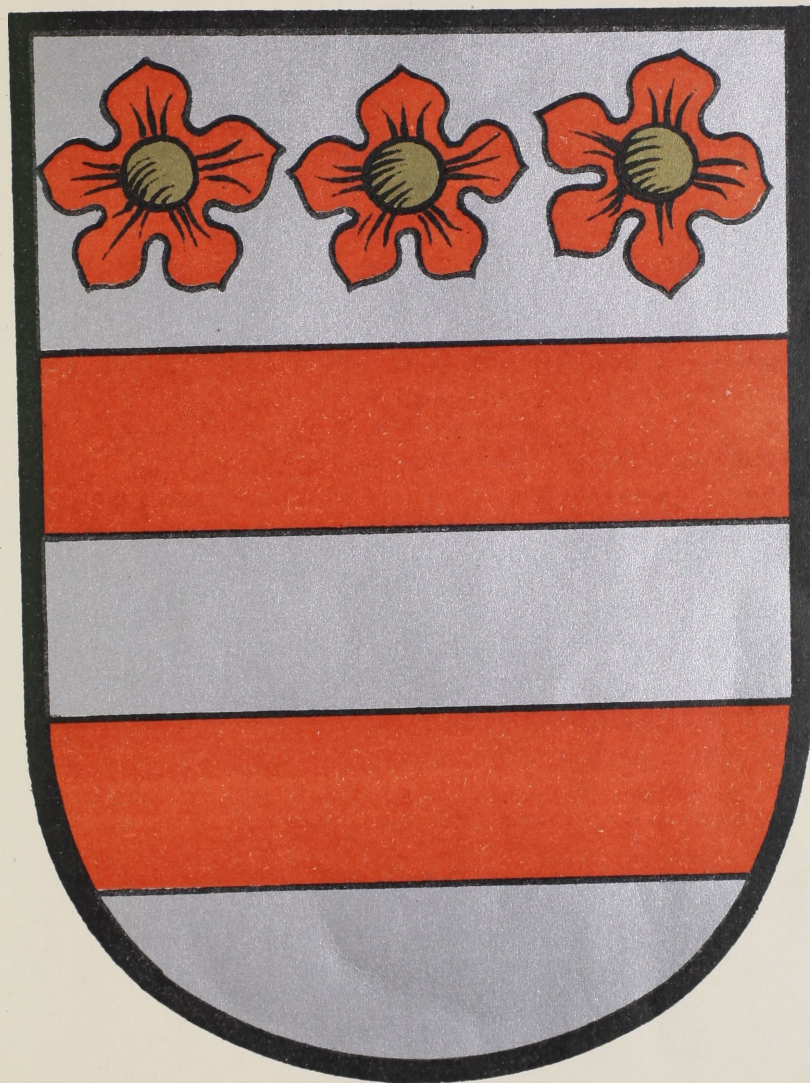
Az oklevél szövege tehát a következő:

1453 január 3. Bécs.

V. László király Eperjes városának czimeres-levelet adományoz.

commissio propria domini regis.
Nos Ladislaus, dei gratia Hungarie Bohemie Dalmatie Croatie etc. rex, Austrieque et Stirie dux, necnon marchio Moravie etc. Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis, quod nos consideratis fidelitibus et fidelium servitorum meritis ac integerrima mentis constantia, quibus fideles nostri circumspecti iudex iurati ceterique cives et tota comunitas civitatis nostre Eperyes primum progenitoribus nostris et tandem nobis precipue in hiis preteritis disturbiorum temporibus se et sua multis fortune casibus pro nobis submittentis, gratos se reddiderunt et acceptos, volentes eisdem aliquas nostre benivolentie ostendere primicias, hec arma seu armorum insignia, videlicet clipeum in cuius superiori parte tres rose rubee in campo albo, subtus vero quatuor linee late, vulgo Strich dicte, due albe et alie due rubee depicte sunt, prout in capite presentium literarum nostrarum, suis appropriatis coloribus distinctius figurata sunt, ex certa scientia et animo deliberato de prelatorumque et baronum nostrorum consilio prefate civitati et eius comunitati, que pro tempore fuerit, dedimus donavimus et contulimus, ymmo damus donamus et conferimus, ut ipsa civitas eiusque comunitas seu iudices iurati ac officiales huiusmodi comunitatem representates, huiusmodi armis seu insigniis, more aliarum civitatum armis utentium a modo in antea

Archæologiai Értesítő: Régi folyam, VIII. kötet 93. lapján, a hol «Az eperjesi középkori műemlékek rövid ismertetését» adja. Itt azt mondja, hogy az 1453-iki czimer «felső részén pedig három *epervirág* látható», a miből nyilvánvaló, hogy az eredeti-czimeres levelet nem látta

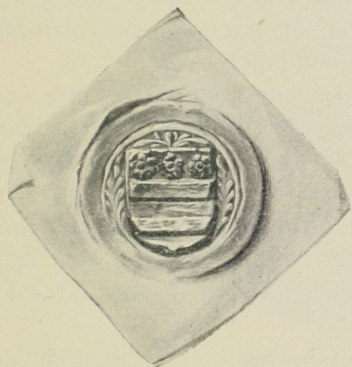
EPERJES VÁROS CZIMERE 1456-BÓL.

perpetuis semper futuris temporibus in sigillis, cortinis, vexillis velis papilionibus domibus et generaliter quibuslibet rebus clenodiis actibus et exercitiis uti et gaudere ac ea deferre possint sub eisdem gratiis honoribus et libertatibus, quibus alie civitates armis utentes de iure vel de consuetudine gaudent et fruuntur. Suscipiat ergo ipsius civitatis comunitas hoc primum singularis nostri favoris decus et tanto ardentius ad honorem maiestatis nostre regie et successorum nostrorum ipsius in antea solidetur devotio, quanto se nostro tam gratioso favore perspexerit honoratam. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam presentes concessimus literas nostras, sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur appensione comunitas. Datum Wiene, feria quarta proxima post festum Circumcisionis Domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio.

Ad commissionem propriam domini regis Jo(hannes) episcopus Waradiensis cancellarius.

(Eredetiye hártján, alul a királynak selymen függő törött viaszpecsétjével, Eperjes szabad királyi város levéltárában 272. sz. alatt.)

Még jóformán haza sem ért a követség Bécsből a város czimerével, a midőn a tanács már siet úgy a nagy, mint pedig a kis pecsét nyomóját megvésetni. 1453 július 7-én a kisebbik pecsétnyomó már készen van, összesen egy forintjába került a városnak. Ugyanezen évben

november 4-én elkészült a nagyobbik pecsétnyomó is, a melynek ára azonban már négy forint volt.¹

Hogy ezeket a pecsétnyomókat ki véste, nem tudjuk. Az első eperjesi vésnök («sculptor») a kit névszerint is ismerünk csak 1522 körül él, neve Pál volt.²

¹ 1453. «Dominica omnes gentes etc. (Július 7.)

Item vor das Stat Sigil fl. 1.

Dominica secunda Dicit Dominus (november 4.)

Item vor das grosse Sigil fl. IIII».

Eperjes város levéltára 210/a. sz. számadáskönyv 123. és 125. ll.

² U. o. 890/a. sz. számadáskönyv 158. lapján, 1522-

A város, — a mint azt a reánk maradt pecsétekből látjuk, — 1453-tól kezdve tényleg *kétféle pecsétet használt*, egy kisebbet, a melyen körirat nem volt, és egy nagyobbat, a melyen a köriraton (fraktur betűkkel: S. † CIVITATIS EPPERIES) kívül — Bártfa, Kassa, Késmárk, Rozsnyó példájára — telamon (pajzstartó) is volt, t. i. egy angyal, a ki a paizs mögött lebegve tartja a paizsot. És daczára annak, hogy a város által kiállított egyes oklevelek pecsételő záradékából azt lehetne következtetni, hogy *háromféle* pecsét volt,¹ mégis a két — rajzban

is bemutatott — pecséten kívül mást 1453-tól 1548-ig nem ismerünk.

A mi a pecsétek nagyságát illeti: a nagyobb pecsét átmérője 33 milliméter, a kisebbé pedig 21 milliméter.

A most ismertetett pecsétekkel a város természetesen tovább folytatja hiteles helyi működését. Ügyvédvalló okleveleket állit ki, királyi

ben fordul elő «Paulus sculptor», a ki 75^{1/2} dénárnyi adóval tartozik.

¹ A 33. jegyzetben idézettekén kívül, erre nézve a következőket hozzuk még fel: 1506 XII/18. A serfözök czéhlevelét a tanács «mit anhangenden Sigel unszer Stadt dem *gresten*» erősíti meg. Eperjes város levéltára 733/a. sz. — 1509 szeptember 11. «Hab wyr dyszen brief mit unserem Stadt Sigel dem *gresten* hernider hangende gerucht czw beweren czw befestigen.» U. o. 805/b. sz. — 1517 XII/29. «Hab wyr dyszen brief mit unserem *gresten* Stadt Sigel, des wyr forderlich yn solchen sachen gebrauchen herniderhangende gerucht czw beweren und czw bestetigen». U. o. 974/a. Míg p. o. a kötélverőknek 1532. november 8-án kiadott czéhlevelében a pecsételő záradék ilyen megkülönböztetést nem tesz. A timárok-nak 1503-ban kiadott czéhlevelél «sub *mayori* nostre civitatis sigillo» kelt. Eperjes v. jegyzőke 106. l.

oklevélkereső parancsra (mandatum requisitorum) a városi jegyzőkönyvből kivonatot ad ki, czéhszabályokat foglal írásba és ad ki pecsétje alatt, bizonyoságleveleket állít ki, nyugtákat ad stb.¹

Hogy a város hiteles helyi működése a XV. század második felében és a XVI. század elején milyen jelentékeny, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a város számadáskönyveiben az oklevelek megpecsételéséhez szükséges pecsétviasz, továbbá papír, selyemfonal majdnem évenként visszatérő állandó kiadási tételek.²

¹ 1473-ban (Invocavit vasárn. ut. hétfőn) Eperjes v. tanácsa bizonyoságlevelet ad arról, hogy sóvári Soós István, Simon, Miklós és János a Hanusfalván lévő birtokrészeit 450 forint zálogösszegért visszaváltották. (Soós család levéltára.) — 1477 december 13-án Báthori István országbíró előtt «Ladislaus literatus de Dormanhaza pro circumspectis iudice, iuratis civibus ac tota communitate civitatis Eperyes cum procuratoribus literis eorundem» jelenik meg. Eperjes v. levéltára 433. sz. — 1526 május 11-én II. Lajos király Eperjes v. tanácsának meghagyja, hogy a sárosmegyei Dobsza birtok zálogbavételéről szóló feljegyzést, a város jegyzőkönyvéből másolatban Kellemesi Imrének adja ki, U. o. 1213. sz. — L. továbbá: Eperjes v. jkönyve 1424—1509. 106. l., a város levéltárában lévő 733/a., 805/b., 974/a. számokat. Orsz. Levéltár. Csicsery család ltára M. O. D. L. 32,112., 32,113., 32,124.

² 1498. Sabbato ante Galli confessoris. Pro cera ad sigillandum den. V. Eperjes v. lt. 598/a. 124. l.

1504. Sabbato post omnium Sanctorum: Pro cera ad sigillandum den. V. U. o. 253. l.

1505. Oculi mei semper ad dominum etc.: Tubicinatori ex eo, quod equitavit ad vicecomitem pro sigillo den. VIII. U. o. 267. l.

1506. Pro cera ad sigillandum, den. VI. — U. o. 291. l.

1506. Pro una zona sericea ad privilegium den. XVIII. U. o. 294. l.

1510. Pro cera rubea sigillandum den. V. — U. o. 34. l. — Pro pargameno pro literis scribendis den. VIII. U. o. 37. l.

1510. Pro duabus zonis sericeis ad binas literas den. XVI. — U. o. 37. l. — Pro cera ad sigillandum den. V. U. o. 40. l.

1511. Pro cera rubea ad sigillandum et pro spatibus den. XI. — U. o. 57. l.

1516. Pro cera ad sigillandum den. V. — Eperjes v. lt. 890/a. 34. l. — Pro cera rubea ad sigillandum den. V. — U. o. 35. l.

1520. Pro rubea et viridi cera ad sigillandum den. XXV. — U. o. 128. l.

1522. Pro cera ad sigillandum den. V. — U. o. 170. l.

1523. Pro cera sigillari den. IX. — U. o. 192. l.

Azonban nemcsak pecséten, hanem a czimereslevél értelmében, úgy látszik, paizsokon is használja a város a maga czimerét. Így p. o. az egyik számadáskönyvben 1500 november 29-én ezt a bejegyzést olvassuk: «Pictori Petro pro duobus clipeis depictis den I^o XXVI» (= 125.)¹ Valószínű, hogy Péter festő a pajzsokra a város czimereit festette. Arra is van adatunk, hogy a város a maga zászlaira is ráfestette a czimert. Így pl.: 1501-ben a város 5 dénárt fizet «pro velo cum civitatis clenodio.» 1510-ben a város arra a zászlóra, a melyet vásárok alkalmával tüzetett ki, hogy ezzel a különös vásári jog hatályban létét jelezze, («pictori ex eo, quod clenodium civitatis pro foro depinxit») ráfestette a város czimerét, melyért 10 dénárt fizetett. 1528-ban Jakab festőnek 5 dénárt fizet a tanács «pro reformatione clenodii in banderio.»² Ezenfelül használta a város a maga czimerét a középületeken is. Így például a városnak kőbe vésett V. László féle czimerét látjuk a régi városház egyik művészi becsü kőből faragott ajtóbejárata felett, (a mai úgynev. Kerényi-ház kapualjában) és ugyancsak a kőbe vésett középkori czimert látjuk 1533-as évszámmal a mai városház főutcza-i főkapuja felett elhelyezve.

Míg a szomszédos Bártfa már 1453-ban a czimerral egyidejűleg megkapta a vörös viaszszal való pecsételési jogát, addig Eperjes 1508-ig kénytelen fekete viaszszal pecsételni, mert csak II. Ulászló király jutatta a vörös viaszszal való pecsételési kitüntetésébe, a ki 1508 május 28-án kelt oklevelében adományozza ezt a jogot a városnak.

Itt ismét helyre kell igazítanom Varju Elemérnek egy tévedését, a ki a már idézett cikkében azt állítja, hogy ez a vörös pecsétviasz használatát engedélyező oklevél Wagnernál (Dipl. comitatus Sáros.) már ki van adva.³ Eltekintve attól, hogy Wagner ebből az esztendőből (1508.) oklevelet nem is közöl, tudtunkkal az oklevél

1524. Pro cera sigillari den. X. — U. o. 212. l.

1526. Pro cera sigillari den. XX. — U. o. 235. l. — Papirosvétel a számadáskönyvek majdnem minden lapján szerepel.

¹ Eperjes város levéltára 598/a. sz. 176. l.

² Eperjes város ltára 598/a. 190. és 37. lap. — U. o. 1528—37. évi számadáskv. 19. lap.

³ Turul 1901. évf. 76. l.

nyomtatásban most jelenik meg először. Saját-
ságos jelenség, hogy noha a király csak 1508-ban
adja meg a vörös viaszszal való élés jogát, mégis
a város már egy 1506 december 18-án kiadott
czéhlevélre vörös viaszpecsétet függeszt,¹ míg
p. o. a levelek lezárásánál a vörös viaszt csak
a jogadományozás után használja.²

1508 május 28. Buda.

II. Ulászló király Eperjes városának a vörös viaszszal
való pecsételés jogát adományozza.

Nos Wladislaus, dei gratia rex Hungarie et Bohe-
mie etc. Memorie commendamus tenore presentium
significantes quibus expedit universis, quod cum re-
gale sit officium cunctorum subditorum suorum me-
rita condignis retribucionibus prosequi, eorumque ani-

Az adománylevél eddig kiadatlan szövege a
következő:

¹ Eperjes v. levéltára 733/a. sz. Némely város már
korán használ vörös viaszt a pecsételéshez, így p. o.
Ujbánya városa már 1354-ben ezzel pecsétel. M. O. D.
L. 4445.

² Eperjesnek 1507 október 12-én kelt levele még
fekete viaszszal van lepecsételve, Bártfa szab. kir. város
levéltára. 4019. sz., míg egy 1509 október 24-én kelt le-
vele már vörös viaszba nyomott pecsétel volt lezárva.
U. o. 4096. sz.

mos favorabilibus incendere illectivis, meritorum ta-
men qualitate pensata regia munificentia illis liberalius
se debet diffundere, qui maioribus laboribus et meri-
tis excellentiora premia meruerunt. Cum itaque nos
intelligamus civitatem nostram Eperjes inter alias
civitates nostras regias propter varia et ingentia
fidelitatis et obsequiorum merita, divis regibus huius
regni nostri exhibita variis semper libertatum et gra-
tiarum prerogativis per eosdem decoratam et honori-
bus etiam amplificatam esse, civesque ipsi et tota
communitas illius loci, veterem illam et avitam fide-
litatis constantiam, maiestati quoque nostre in omni-
bus rebus et negotiis, multis rerum argumentis effi-

caciter declaraverunt, nos qui predecessorum nostrorum regum sequi volumus vestigia in hiis precipue, que commodium et utilitatem subditorum concernunt, prefatos fideles nostros iudices et iuratos ceterosque cives inhabitatores et totam communitatem illius civitatis nostre Eperyes amplioribus et cumulatoribus honorum gratiis effere volentes, id eisdem gratiose duximus annuendum et concedendum, ut ipsi et tota eorundem posteritas a modo perpetuis semper successivis temporibus sigillo ipsorum, quo antiquitus usi sunt, universas et quaslibet litteras, quacunq[ue] de causa in eorum medio confiendas et emanandas cera rubea impendenti vel in appresso sigillare et uti cetera civitates nostre sigillo utentes freti sunt et gavis, uti frui et gaudere valeant atque possint, immo annuimus et concedimus harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungarie utimur, est appensum, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude, die dominico proximo post festum beati Urbani pape, anno domini millesimo quingentesimo octavo, regnorum nostrorum Hungarie etc., anno decimo octavo, Bohemie vero tricesimo octavo.

Ad relationem venerabilis magistri
Philippi More prepositi, secretarii regie
maiestatis.

Alul a hártya felhajtásán: Per More.

(Eredetije hártján, alul selymen függő viaszpecsétel. Eperjes város levéltárában 765. sz. alatt.)

A mint azt a számadáskönyvek idézett adataiból látjuk, a város 1508. után már sürűn szerzi be a pecsételéshez szükséges vörös viaszt és innen fogva el egészen a legujabb időkig a város a vörös viasszal való pecsételés jogával állandóan él.

A köztörténelemből tudjuk azt, hogy a szomorú mohácsi gyásznapi után a magyar koronáért és az orszáért két király versengett. Eperjes városa 1527-től fogva mindvégig nemcsak híven kitartott I. Ferdinánd király mellett, hanem érette és ügyéért sok és jelentékeny áldozatot is hozott. Mindennek fejében Ferdinánd király a várost birtokadományokkal, mindenféle kiváltságokkal, mentességekkel, adóelengedésekkel, sőt p. o. többek közt (1537-ben) az áru megállító- és lerakóhelynek Kassáról Eperjesre való áthelyezésével jutalmazza. A királyi hála és jutalmazás egyik megnyilvánulása volt az is, hogy Ferdinánd az 1548 május 8-án Augsburgban kelt oklevelével Eperjes városának V. István király által adományozott czimerét megbővitve újra adományozza.

A Wagner által is (Diplomatarium comitatus Sárosiensis 269. s. kk. ll.) — bárki hagyásokkal — közölt oklevél szövege a következő.

1548 május 8. Augsburg.

I. Ferdinánd király Eperjes városának czimeres levelet adományoz.

Ferdinandus, divina favente clementia Romanorum, Hungariæ, Boemiæ, Dalmatiæ, Croatiae, Slavoniæ, Ramæ, Serviæ, Gallitiæ, Lodomeriæ, Comaniæ, Bulgariæque rex, semper Augustus, infans Hispaniarum, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Marchio Moraviæ, dux Luxemburgi ac superioris et inferioris Slesiciæ, Wirtembergæ et Theckæ, princeps Sveciæ, comes Habsburgi, Tirolis, Ferretis, Kiburgi et Goritiæ, Landgravius Alsatii, marchio sacri Romani imperii supra Anasum, Burgoviæ ac superioris et inferioris Lusatiæ, dominus marchiæ Sclavonicæ, portus Naronis et Salinarum etc. Vobis fidelibus nostris prudentibus et circumspectis iudici iuratis cæterisque civibus universis civitatis nostræ Eperyes, salutem et gratiam nostram. Quod maioribus nostris divis regibus perpetuo usitatum fuit, ut populos sibi subiectos omnibus honestis ornamentis claros et florentes redderent, id nos cum singulari quodam naturæ nostræ ductu sponte imitamur, tum erga eos libentius et liberalius usurpamus, qui nobis fidem integritatem et constantiam suam turbulentis reipublicæ temporibus probare studuerunt. Nam si laudem merentur, qui se principibus suis, tranquillis in rebus obsequentes præbent, quanto maiori honore digni censendi sunt, quo nullæ adversæ tempestates, nulla pericula, nulla incommoda a bonorum et fidelium subditorum offitio, rectoque cursu depellere potuerunt. Quo fit, ut non possimus vobis non clementer esse affecti, ut qui ab initio fælisis nostri in Hungaria regiminis fidem nostram secuti, cum aliis temporibus tum postea quam civitas nostra Cassovia, adversariorum nostrorum fraude capta et occupata est, non modo gravissimas iniurias, rerumque et fortunarum vestrarum crebra et ingencia detrimenta quibus vos vicini hostes frangi et a nobis alienari posse confidebant, fortiter ferendo, sed etiam capita vestra multis discriminibus obiciendo, vestram erga nos constantem et perpetuam voluntatem atque subiectionem abunde estis testati. Et si vero hæc vestræ præclaræ actiones nobis per se notæ et grate sint, tamen hoc notiores et gratiores nobis redduntur, quod eas fidelis noster egregius Georgius Wernherus consiliarius noster et arcis nostræ Saros præfectus, cuius fide et opera in moderandis illarum regni nostri partium rebus utimur, iugi testificatione sua ornare et commendare solet. Cum autem maiestatis nostræ clementia dignum videretur aliquod extare monumentum, in quo non modo vos et posteri vestri gratiam nostram agnosceretis, sed etiam alii ad similes laudabiles actiones incitarentur, nos, cum eiusdem Georgii Wernheri, qui nunc in hoc celeberrimo sacri Romani imperii ad Augustam conventu, apud invictissimum principem et dominum Carolum quintum Romanorum imperatorem semper augustum ac Hispaniarum etc. regem etc. dominum ac fratrem nostrum charissimum et apud maiestatem nostram ac amplissimos eiusdem sacri Romani imperii ordines, fidelium nostrorum ordinum regni nostri Hungariæ nomine, oratoris munere fungitur, diligenti et officiosa commendatione, tum vestris eximiiis meritis adducti, ea insignia, quibus quondam aliorum divorum Hungariæ regum maiorum

nostrorum benignitate, virtutis ergo donati atque ornati et hactenus publice usi estis, augenda atque amplificanda, quasique nova quadam donatione vobis ac universis posteris vestris danda et donanda esse duximus, quemadmodum etiam augemus amplificamus, damusque et donamus hoc modo nempe: *Scutum*, cuius area secundum priorum insignium vestrorum formam, a parte dextra in quinque ductus equales, nimirum tres albos et duos intercedentes rubros, transversim est divisa, quorum qui summus est albus, utrumque scuti latus complectens tres rosas rubras similes nativis continet alii vero quatuor, medium tantum reliquæ areæ spatium versus dextram implent, quibus in altera alba restantis areæ parte coniuncta est aquila nigra, collo et capite leniter inflexo, ore hiante lingua exerta in sinistram prospectans, reliquo corpore a pectore in caudam ceu dimidiato apparente, ala extensa pedem exerens, cuius ungvibus præhensum tenet herbæ fragariæ coliculum sive ramulum cum fragis (unde civitati huic nostræ Eperyes Hungarorum nostrorum lingua, nomen est) quinque, maturis quidem et rubentibus tribus, et aliis duobus immaturis, quemadmodum ea in hoc diplomate expressius, suis singula coloribus depicta visuntur. Itaque de regiæ nostræ potestatis plenitudine et ex certa nostra sciencia statuimus atque decernimus, ut vos dicti iudex iurati cæterique cives et universa vestra posteritas præscripta insignia sive arma ex hoc tempore in futurum perpetuo domi militiæque ac ubivis locorum et gentium in omnibus seriis et ludicris certaminibus in expeditionibus in scutis, tentoriis, velis, vexillis auleis ædificiis monumentis signis sigillis instrumentis, vasis et in genere quibuslibet aliis in rebus et actionibus, quemadmodum vobis pro re nata placebit vel opus esse videbitur, ferre, gestare, insculpere, affigere et adpingere omnibusque et singulis honoribus gratiis privilegiis indultis libertatibus prerogativis, quibus cæteræ nostræ civitates in regno nostro Hungariæ, hoc genus ornamentis et armorum insignibus decoratæ et iisdem legitime utentes sive de iure sive de more usæ sunt, uti, frui et gaudere possitis. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam præsentem literas nostras, secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariæ utimur, pendenti communitas, vobis posterisque et successoribus vestris universis duximus concedendas. Datum per manus reverendissimi domini Nicolai Olahi, episcopi ecclesiæ Zagradiensis consilarii et in regno nostro Hungariæ cancellarii nostri, fidelis nobis sincere dilecti in dicta civitate imperiali Augusta Vindelicorum, octava die mensis maii, anno domini millesimo quingentesimo quadagesimo octavo, regnorum nostrorum Romani decimo octavo, aliorum vero vigesimo secundo.

Ferdinandus m. p.

Nicolaus Olahus
E(piscopus) Zagradiensis m. p.

Alul a plicaturán más kézzel: Redditæ die 19 mensis septembris 1548.

Kivül: Arma civitatis Eperies.

(Eredetije hártján, alul a királynak vörös viaszba nyomott függő titkos pecsétjével, Eperjes város levéltárában.)

A keretbe foglalt czimer az oklevélben le van festve. Hossza (a kerettel együtt 17,5 cm., szélessége pedig 14,8 cm. Megjegyzendő, hogy a festménynek kissé homályos fényképmásolatát közli — a Podhraczký-féle cz. mergyűjtemény alapján — Varju Elemér a Turul 1901. évfolyamának 76. lapján.

A mi magát a czimerképet illeti, az voltaképpen összefoglalása vagy kombinálása az 1453 előtti beszélő pecsétjelvénynek, az V. László király által adományozott czimerrel. Új elem benne csak a német birodalmi sas.

A város, miután — a mint az oklevél aljára irt feljegyzésből olvassuk — a május 8-án Augsburgban kiállított oklevelet szeptember 19-én megkapta, azonnal intézkedett pecsétnyomók készíttetése iránt. A számadáskönyvek alapján erről azonban többet tudunk már mondani, mint az 1453-iki pecsétnyomókról. Az egyiket, úgy látszik, a mindennapi használatra szántat, érczből (de nem nemes fémből) készítették. Mestere valami Konrád nevű ágyuöntő volt, a kinek munkájáért összesen 3 forintot fizettek. A pecsétnyomó 1548 végén, vagy a következő év januárjában készült el.

Ezenfelül készíttetett a város egy ezüst pecsétnyomót és erre a célra 1548 november 19-én a mester, Joachim aranyműves, 15 pisetum ezüstöt kapott. Ez a nagyobbik pecsétnyomó volt. Ugyanezen év december 19-én ez a pecsétnyomó is elkészült. Készíttetése a városnak öt forintjába került.¹ Azt is tudjuk, hogy p. o. 1558-ban a város a *kisebbik* pecsétnyomó számára az esztergályosnál egy fatokot készíttetett, melynek ára összesen 9 dénár

¹ 1548. Expositio.

Insignia: Res emptæ.

Conrado Pixengiesser ad insignia nova civitatis ex ære conflanda fl. 1.

Sabbato ante Nativitatis Domini eidem Conrado mutuo dati fl. 2.

(1549.) 5. Januarii. Eidem absoluto opere finaliter fl. 2.

Res emptæ.

19. Novembris. Joachimo aurifabro ad novum sigillum grandius parandum argentum piseta 15. dat.

Eidem ad rationem laboris per cauponem fl. 1.

19. Decembris. Per cauponem fl. 1. — Eidem finaliter fl. 3.

Eperjes város számadáskönyve 1545—54.

volt.¹ Azonban ezeket a pecsétnyomókat és ezt a címert a város nem sokáig használta,² mert már tíz év múlva a város újabb címeradományozáshoz jutott. Ugyanis I. Ferdinánd király tekintettel a városnak 1548 óta szerzett számos és nagy érdemeire, az általa 1548-ban adományozott címert tetemesen meg bővítve 1558 augusztus 17-én újra adományozza.

Az adományozó oklevélnek egyik főnevezetessége, hogy a címerben látható alakoknak és tárgyaknak symbolikus jelentését is megmagyarázza, a mi a címeres-levelekben ritkábban szokott előfordulni.

Az ünnepélyes formában (eschatocollumában az országnagyok felsorolásával) kiállított címeres-levelet közli Wagner is, művének, a *Diplomatarium comitatus Sárosiensis* 274. és kk. lapjain,³ azonban kihagyással és hibákkal. Így p. o. I. Ferdinánd királynak az oklevélben négy sort kitevő címeit egészen elhagyja.

Az oklevél szövege a következő:

1558 augusztus 17. Bécs.

I. Ferdinánd király Eperjes városának címerét meg bővítve újra adományozza.

Ferdinandus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniæ Hungariæ Boemiæ Dalmatiæ Croatiae Sclavoniæ Ramiæ Serviæ Gallitiæ Lodomeriæ Comaniæ Bulgariæque etc. rex etc. Infans Hispaniarum, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantiæ Styriæ Carinthiæ Carniolæ, Marchio Moraviæ, dux Lucemburgi ac superioris et inferioris Silesiæ Wirtembergæ et Thekæ, princeps Szeviæ, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiæ, Landgravius Alsatiæ Marchio sacri Romani imperii supra Anasum Burgoviæ ac superioris et inferioris Lusatiæ, dominus Marchiæ Sclavonicæ, portus Naonis et Salinarum etc. Vobis fidelibus nostris prudentibus et circumspectis iudici et

¹ 1558.

Expos. hebdomad. — Sabbato post Agnetis. (jan. 22.) Item pro teca lignea sigilli minoris civitatis, tornator den. 9.

Eperjes város számadáskönyve 1555—58.

² Bár valószínű, hogy a városnak *kisebb és nagyobb* pecsétje volt, mégis kutatásaink során csak egyféle nagyságú pecsétet — még pedig, úgy látszik, a *kisebbet* — sikerült feltalálnunk, melynek átmérője 26 milliméter, a címerpaizs körül ezzel a körirattal: * SIGILLUM CIVITATIS EPERIES. — Országos Levéltár Benignæ Resolutiones regiæ ex 1552 november 29. — U. o. Nádasdy-missilisek E csomó Eperjes város tanácsának levele Nádasdyhoz 1555 december 21.

³ A város címeres-leveleinek regesztáit közli Lasztóczy László. Az eperjesi kir. kath. főgymn. 1880—81. évi értesítője 9., 20. és 24. lapjain.

iuratis civibus civitatis nostræ Eperjæs salutem et gratiæ erga vos nostræ continuum incrementum. In rebus humanis nihil adeo pulchrum nihil tam decens et bonum institui potest, quod si nullis temperetur legibus, nulloque regatur ordine, vel durable esse, vel delectationem cum admiratione hominibus adferre possit. Ubi enim leges et disciplina cessant, pro honestate et virtute vitia regnant, eo quod nulla illic tranquillitas pax et quies animi, quæ in vita mortalium haud postrema censetur, sed perpetuum bellum dissidia et neces, omnis denique lerna malorum conspiciatur. Sane itaque prudentissime magistratus et respUBLICÆ certis reguntur legibus, quibus tum effrena hominum cupiditas intra limites cœreatur, tum vero civium plebisque unio animorumque par et coniuncta voluntas conservetur. Nam si autoritate legum in republica malesvadæ cupidinis diversi affectus prohibeantur ac communitatis unanimitas et concordia retineatur, facile tum erga maiestatem divinam, tum vero terrenam potestatem in obsequio conservabitur. Fit enim plærumque ut ubi neglectis et conculcatis legibus nullus adsit metus, divina pariter et humana susdeque ferantur, plebsque et commune vulgus laxatis habenis, in nefanda quævis et execranda scelera prorumpat, publicumque et communem statum sua licentia in periculum rapiat. Beata itaque et laudibus merito prosequenda est ea respUBLICa, quæ servato bono et iusto legum ordine, sibi pacem ac tranquillitatem utilitati et honestati coniunctam parit. Quo quidem in ordine, quum respUBLICa quoque vestra haud immerito ponenda videatur, ea quæ cum decore vestro in nos fideliter et constanter præstitistis, haud reticenda, nec sine condigno præmio prætereunda censuimus. Ut enim superiorum annorum mala, quibus a nonnullis nostris æmulis, qui nobiscum de regni huius nostri imperio armis decertabant afflictis fuistis taceamus, his nunc proximis annis regni istius nostri tranquillo statu perturbato ac factionibus et seditione quorundam subditorum nostrorum fluctuante, non solum patienti animo cuncta adversa penes nos tulistis, verumetiam quævis pericula fortiter sustinuistis, usque adeo, ut nec hostilibus minis, nec bonorum vestrorum deprædationibus; neque multorum fratrum et concivium vestrorum in durissimam captivitatem abductionibus, et nece, multo vero minus præmiis, vel aliquibus aliis illectamentis, a fidelitate in nos vestra vos seduci passi fueritis. Quorum omnium intuitu nos uti summus benignitate Dei orbis Christiani princeps, ex gratia et munificentia illa nostra, qua libenter nostros prædecesores, divos imperatores et Hungariæ reges imitamur, virtuti dignum præmium decernere volentes, recteque et honeste factis perpetua symbola statuere, diploma illud vestrum, quod superioribus annis super publicis istius civitatis nostræ insigniis a nobis accepistis, renovandum, ac ipsa arma in certa sui parte augmentanda et illustranda, vobisque insignia hic infradeclarata danda et conferenda duximus, prout renovamus, augmentamus et illustramus, damusque et conferimus præsentium vigore: *Scutum* videlicet erectum, in quatuor æquales partes divisum, cuius duæ oblique et sibi in contrarium oppositæ partes coloris fulvi vetus vestrum insigne figuram scilicet aquilæ dimidiæ pede ramusculum fragorum, unde urbs ista nomen accepit, tenentis, aliæ vero duæ coloris cœrulei, sibi si-

militer invicem oppositæ, quælibet figuram leonis, anterioribus pedibus columnæ regio diademata insignitæ innitentis continet. Supra scutum apposita est galea cancellata cum corona regia, ex qua gryphus, qui alis expansis, altero pede strictum ensen, cui infixæ est corona, altero vero ramum rosarum tenere conspicitur prominet. Quæ omnia vestram virtutem declarant. Columna videlicet cum corona, dura et difficilia, illa in adversis penes nos passa, quæ instar magnanimi leonis forti animo, post multos labores et dolores sustinuitis, et quemadmodum aquila cum leone et grypho suis non caret peculiaribus virtutibus, ipsa scilicet aquila invicta oculorum acie, leo magnanimitate et fortitudine, gryphus vero fidei auri custodia, ita vos quoque instar aquilæ medium solem immotis oculis visu suo penetrantis, vestros animos in nos, uti in solem, hoc est regem vestrum fixos, a fidelitate, qua nobis tenemini, nunquam avertistis, pericula vero pari cum leone magnanimitate contempsistis et exemplo gryphis ditionis nostræ conservationem unde et aurum habemus, opera vestra iuvare omisistis. Sedulo itaque enitamini, ut impostum quoque nullo pacto hanc vestram virtutis gloriam facinoribus aliquibus a recte et honeste factis alienis contaminetis, verum illibatam et integram vestris posteris tradatis, ut illi quoque hoc stimulo ad virtutem maiorum suorum excitentur, et ipsi quoque gloria hac maiorum suorum se oblectare, perpetuæque laude hanc ipsis relictæ virtutis imaginem celebrare possint. Ad utrumque scuti lateris defluunt a galea lemnisci sive teniæ, hinc nigro et fulvo, illinc fulvo et cœruleo coloribus variegatæ, leniterque inflexæ, prout hæc a fronte præsentis diplomatis arte pictoria suis accommodatis coloribus accurate exornata esse visuntur. Decernentes, ut vos et posteri vestri ac successores universi, his armis sive insigniis, more aliarum liberarum civitatum nostrarum armis utentium a modo perpetuis semper futuris temporibus in sigillis, vexillis, cortinis, velis, domibus et generaliter in quibuslibet actibus et exercitiis gaudere et frui ac secundum pristinam consuetudinem vestram, in sigillis cera rubea uti, illisque omnes literas et litalia instrumenta, quocumque nomine censeantur et in quibuscunque causis et negotiis in ipsa civitate nostra Eperyes per vos dandis et conficiendis, sive impressive, sive impendenti, sigillare possitis atque valeatis, vestrique hæredes et successores universi possint et valeant. In cuius rei testimonium fidemque perpetuam, præsentis literas nostras, secreto et maiori sigillo nostro, quo ut rex Hungariæ impendenti utimur communitas vobis præfatis iudici et iuratis civibus civitatis nostræ Eperyes, vestrisque hæredibus et successoribus universis dedimus et contulimus. Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Nicolai Olahi, archiepiscopi ecclesiæ Strigoniensis, locique eiusdem comitis perpetui, primatis Hungariæ, legati nati, summi et secretarii cancellarii ac consilarii et compatris nostri, fidelis nobis sincere dilecti, in civitate nostra Vienna Austriæ, decimoseptimo die mensis augusti, anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octavo, regnorum nostrorum Romani vigesimo octavo, aliorum vero tricesimo secundo, Electionis nostræ imperatoris primo. Venerabilibus in Christo patribus eodem Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensi, Colocensi

sede vacante, Anthonio Verancio electo Agriensi, Matthia Brumanno electo Zagradiensi, Paulo Bornemyzza Transsylvanensi, Francisco Forgach electo Waradiensi, Georgio Draskowyth electo Quinqueecclesiensi, Paulo de Gregoryancz Jauriensi, Andrea de Kewes Wesprimiensi, Chanadiensi sede vacante, Blasio de Waradinopetri Waciensi, præfato Paulo Bornemyzza gubernatore Nittriensi, Boznensi sede vacante, Joanne ab Wylak electo Tininiensi ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei fœliciter gubernantibus. Item spectabilibus et magnificis comite Thoma de Nadasd, regni nostri Hungariæ palatino iudice Comanorum nostrorum ac in Hungaria locumtenente nostro, necnon comite perpetuo terræ Fogharas, Andrea de Bathor iudice curiæ nostræ, Stephano Dobo de Rwezka, waywoda nostro Transsylvanensi et Siculorum comiti, Petro Erdewdy de Monyarokerek, comite Montis Claudii ac regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiae et Slavoniæ bano, Nicolao comite a Zrinio tavernicorum, Francisco Thahy agazonum, Stephano Bamffy de Alsolyndwa dapiferorum, Joanne Desewffy curiæ nostræ, Petro Macedoniay cubiculariorum, Ladislao Bamffy ianitorum et Christophoro de Bathyan pincernarum nostrorum regalium magistris, comite Ecchio a Salmis et Newburgh, comite comitatus Poseniensis, cæterisque quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honoris.

Ferdinandus m. p.

Nicolaus Olahus
archiepiscopus Strigoniensis m. p.
Joannes Listhius m. p.

A plicatura belsején más kézzel: Renovatio armorum civitatis Eperyes.

Kivül: Arma civitatis Eperies.

(Eredetije hártján, alul a királynak arany és ezüst színőron függő, vörös viaszba nyomott nagy, titkos pecsétjével, Eperjes szabad kir. város levéltárában.)

A mi a czimereslevél megszerzésének történetét, az új pecsét vésetését stb. illeti, erre nézve a városi számadáskönyvekben pontos adatokat találunk.

A czimere-levél megszerzése körül Zula Boldizsár eperjesi polgárnak és Viczmándi Mátyásnak volt legtöbb érdeme, azonban közreműködtek ebben más urak is, de hogy névszerint kik, azt a számadáskönyv nem mondja meg.

Az augusztus 17-én kiállított privilegiummal és más kiváltságokkal együtt Zula Boldizsár csak december 14-én ért Eperjesre, a hol a czimeres-levelet a tanács a városházán más nemes urak jelenlétében «magna reverentia» vette át.

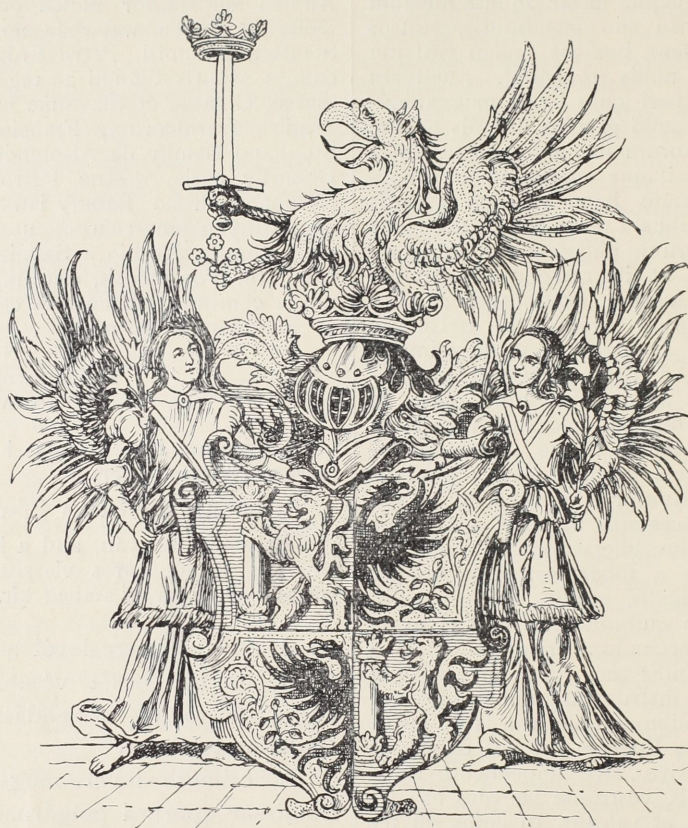
A tanács sietett az új pecsétnyomót megrendelni, a melyet ugyancsak Zula Boldizsár vésetett, a ki ezért 1559 február 5-én 16 forintot

kapott. Ugyanekkor elszámol vele a tanács a czimeres-levelet illető kiadásairól is. Az oklevél taksája — a számadáskönyv szerint — 32 frt volt, ezenfelül pergamen és fehér viaszért kétszer 68 dénárt (tehát 1 frt 38 dénárt) számít Zula. Az oklevélre függesztett pecsét arany és ezüst zsinórjáért 1 frt 50 dénárt kap. Végül Zula az oklevélnek a Királyi Könyvekbe való beiktatásáért a regestratornak adott 1 frt 50 dénárt számít fel, azonban mivel az oklevél a

A czimeres-levélben a czimer le van festve. Hossza keretestől 12,4 cm., szélessége pedig kerek 10 cm. Érdekes, hogy a czimerleírás a telamonokról nem tesz említést.

Mint az 1548-iki czimernek, úgy ennek a fényképét is közli Varju a Turul 1901. évfolyamának 76. lapján, a Podhraczky-féle czimergyűjtemény után.

A város, a rendes szokáshoz híven, ekkor is kétféle pecsétnyomót készítettet, t. i. egy

Királyi Könyvekbe beiktatva nem lett, itt vagy a regestrator vagy pedig Zula csapta be a várost.¹

¹ 1558.

Expositio hebdomadalis sabbato 4^a dominicæ Adventus.

Die 14. decembris. Rediens egregius Balthazar Zwla ex aula, hac die presentavit literas privilegiales super tricesima cum Insigniis novis civitatis et sigillo novo, que omnia partim opera ipsius, partim Matthei Viczmandi, aliorumque dominorum impetrata sunt, magna reverentia cum aliis nobilebus convivio in pretorio exceptus est.

nagyobbat és egy valamivel kisebbet. A kettő közt csak az átmérőben van néhány millimé-

1559.

Exitus antiqua debita soluta.

5. februarii. Pro sigillo novo exsculpto Balthazar. Zwle sunt dati fl. 16.

Item eidem pro pargameno et cera alba den. 68.

Item pro literis armorum eidem pro taxa fl. 32. Tulit ad rationem florenos 20. — Residuum finaliter dat. fl. 12.

Item pro pargameno et cera alba iterum den. 68.

Item pro zona filis aureis et argenteis variegata eidem Balthasari Zwle dat. fl. 1 den. 50.

ternyi különbség, egyébként a két pecsét teljesen egyforma. A nagyobb pecsét átmérője 30,5 milliméter, a kisebbé pedig 27 milliméter.¹

Érdekes jelenség, hogy noha a város ekkor jut először sisakhoz, sisakdíszhez stb., a pecsétjén ezt nem használja, hanem itt a paizs felet csak egy nyílt korona és ornamentikává változtatott sisaktakarókat látunk. A pecsétek körirata: SIGILLVM CIVITATIS EPERIES.

Ferdinánd királynak eme kegynyilvánítása azonban nemcsak a város pecsétjein, hanem a költészetben és az irodalomban is maradandó nyomot hagyott. Ugyanis a czimereslevél Bock, vagy latinosan Bocatus János humanista költőt és 1594–99-ig eperjesi iskolamestert² egy 82 soros költemény megírására inspirálta. Ezt

Pro inscriptione privilegii in librum regium registrariorum dat. fl. 1 den. 50.

Expositio hebdomadalis.

Sabatho 20^a dominicæ post Trinitatis.

Cera rubea empta den. 25.

(Eperjes város lt. 1559–66. számadáskönyv.)

¹ Orsz. Ltár Litteræ civitatum No 42, 48, 97. Limbus II. sorozat 10. fasciculus. Missilisek: E csomó 1675 febr. 1; 1676 máj. 27. Eperjes város tanácsának levelei. M. T. Akadémia kéziratár: Jogtan, Városok, ivrét No 3.

² Bocatus János Wetzschau nevű helységben Lausitzban született 1549-ben. Hogy mikor és miért jött Magyarországra, eddig nem tudni. 1594-ben meghívták Eperjesre iskolamesternek, a mit el is fogadott. 1596-ban Wittenbergában a bölcsészet magistere lett. Eperjesen öt évig tanított. Itt ismerkedett meg Miksa főherczeggel is. 1598-ban állítólag magyar nemességet kapott. (A Liber Regiusokban nincs nyoma.) 1599 június 7-én kassai iskolamester, majd városi jegyző, 1601-ben tanácsbeli, országgyűlési követ, 1604-ben Kassa város bírása lett. A szerencsi és korponai országgyűlésen ismét a város követe volt. Közben Rudolf király a «koszorus császári költő» czímet adományozza neki. 1600-ban Bocskay pártján látjuk. Mint ennek a német fejedelmekhez küldött követét a Rudolf-pártiak elfogták és a prágai fehér toronyba zárták, a honnan csak öt év múlva szabadult ki. 1612-től fogva ismét kassai iskolamester lett, majd a gyulafejevári könyvtár őrévé neveztetett ki, mint Bethlen Gábor titkos tanácsosa. 1621-ben, Bethlen Gábor ügyeiben követségben járván, Magyar-Bródban érte utól a halál. (Ld. *Dr. Tóth Lőrincz*: Bocatus. A jászóvári premonstrei kanonokrend kassai főgymnasiumának 1884–85. évi értesítőjében 1–30. ll. — Egyetemes Philologiai Közlemény 1910. évf. 194–98. ll. Kemény Lajos: Bocatus János. Történelmi közlemények Abauj vm. és Kassa multjából I. évfolyam 231. lap. Eperjes város levéltára: 1595 márczius 13.)

a költeményt egy 1668-ban megjelent munkából ismerjük, melynek czime: «*Wappen der kőnigl. freyen Stadt Epperies in Ober Vngarn, beym richterlichen Abjancken ausgelegt durch Johann Weber, röm. kay. und kőnigl. Maiestät durch Ober Ungarn immerwehrenden Apotheckern und Medicum ordinarium, wie auch desz Lőblichen Gymnasii der Evangelischen Stande daselbst Inspectoren.* — Gedruckt zur Leutsch, bey Samuel Brewern, Anno MDCLXVIII.» — A 141–144. oldalakon olvasható költemény bevezető sorai így hangzanak:

«Epperies du werthe Statt,
Solch Ehr dein Treu erworben hat,
Was du gethan beym Römischn Reich,
Das zeugt der Adler, Löw und Greiff,
Das auffgereeckte Schwerd und Chrohn
Die Erdbeer, Seuhn so sind dein Lohn
Dasz du dem König Ferdinand
Trew warst in aller Noth erkandt
Fest hieltest bey Ihm Tag und Nacht
Ob dirs gleich grossen Schaden bracht» stb.

A költő a költemény utolsó sorában meg is nevezi magát. (...leb lang gesund, Das wuntscht *Hansz Bock* von Herczen Grund.) Bocatus költeményében voltaképen rimben megmagyarázza a czimerben látható egyes alakok jelentését és jelentőségét, szóval ugyanazt cselekszi versben, a mit Weber János a fentidézett művében prózában ír meg.

Weber a maga könyvét az akkori eperjesi czéheknek — számszerint 45 volt ekkor — dikálja. Egy 12 oldalas bevezetés után 430 oktáv oldalal a következő fejezetekben tárgyalja Eperjes czimerét:

- I. «*Der Greiff. Vigilantia et Industria.*» 1–54. lap.
- II. «*Das Schwerd. Severitas et lenitas.*» 55–92. lap.
- III. «*Die Crohne. Honos et onus.*» 93–145. l.
- IV. «*Die Rosen. Patientia et bona fama.*» 145–191. lap.
- V. «*Der Löw. Magnanimitas et temperantia.*» 192–272. lap.
- VI. «*Die Seüle. Autoritas et constantia.*» 273–320. lap.
- VII. «*Der Adler. Pietas et prudentia.*» 320–397. lap.

VIII. «*Die Erdbeer. Humilitas et fertilitas.*» 398—430. lap.

Azonban a könyv fejezeteinek tartalma annak czimeivel ritkán egyezik meg, mert telve van az a classikusokból, a Bibliából, az egyházatyákból, a magyar és világtörténet fejezeteiből vett idézetekkel és adatokkal, egykorú adomákkal, ver.ekkel, talpraesett anekdotákkal, úgy hogy a könyv első sorban írójának nagy műveltségéről és széleskörű olvasottságáról tanuskodik, de magáról a tárgyról nem sokat mond. Eperjest rendszerint Messinával hasonlítja össze és ez utóbbi város történetéből idéz egy csomó példát és mindenféle adatot.

Eperjes városa ezt a versben megénekelt és prózában is tárgyalt czimert használta egészen a legujabb időkig azzal az eltéréssel, hogy a város 1845-ben legfelsőbb engedéllyel pecsétjein az eddigi latin helyett magyar köriratot alkalmazott.

1845 február 15-én (420. szám alatt) folyomodott a város tanácsa a magyar királyi udvari cancellariához, hogy engednék meg a latin pecsét-köriratnak magyarral való felcserélését. A magyar körirat pedig így hangzanék: «*Szabad királyi Eperjes városa pecsétje 1845.*» A cancellaria a város kérelmét 1845 márczius 13-án pártolólag terjeszti fel a király elé, a ki április 16-án a cancellaria felterjesztését elfogadja. («*Placet. Viennæ die 16. aprilis 1845. Ferdinandus m. p.*») Május 10-én a cancellaria értesíti a várost a királyi jóváhagyás megtörténtéről azzal a megjegyzéssel, «hogy az ez iránti kiváltságlevélnek a szokott díjak lefizetése mellett a m. k. udvari cancellaria kiadói hivatalától leendő átvétele iránt intézkedjék.» Azonban, a mint az illető eredeti ügyszerződés olvasható feljegyzés tanusítja, «*consensualium horum expeditionem usque 26. februarii 1847. nemo sollicitavit.*» Ez azért nem történt meg, mert a város tanácsa 1845 május 21-én (1784. szám alatt) egy újabb folyamodványt adott be a cancellariához, kérve a szokásos díjak elengedését, tekintettel arra, hogy a város házi pénztára ki van merülve. Az ügy előadója, Bartal György, azonban erre azt válaszolja a város

tanácsának, hogy az oklevél expedíálási díja igen, azonban az ügy körülbelül 70 forintra rugó taksa el nem engedhető.¹ Mivel pedig a város, úgy látszik, egy kissé sokalta a taksát, tehát egyszerűen nem váltotta ki a királyi kiváltságlevelet, hanem élt a királyi kegyével minden külön privilegium nélkül.

A legujabb korban elrendelt községi törzskönyvezéssel egyidejűleg revisio alá kerültek a magyarországi városok és községek pecsétjei is. Természetesen Eperjes város czimere, illetve pecsétje is felülbírálás alá került. A nagyméltóságu magyar kir. Belügyminiszterium, a m. kir. Országos Levéltár véleménye alapján 1902-ben Eperjes városának az 1558. évi czimer használatát helyben hagyta, elrendelte azonban, hogy a pecséten a paizs felett eddig használatban volt nyílt koronát, az 1558. évi czimereslevélben látható eredeti festménynek megfelelően, sisakkal, teljes sisakdisszel és sisaktakarókkal cserélje fel.

A pecsét köriratát a Belügyminiszterium a következőleg állapította meg: «*Sáros Vármegye Eperjes sz. kir. r. t. város * 1453 * 1902.*» Tehát, mint látjuk, a törzskönyvezés évén felül az első czimeradományozás éve került a köriratba.

A czimernek hivatalosan megállapított szabatos leírása pedig így hangzik: «Négyszögletes pajzs, melynek 1. és 4. kék mezéjében jobbra ágaskodó arany oroszlán első lábaival koronás oszlopot, 2. és 3. arany mezéjében pedig a pajzsot hasító vonalból kinövő félbevágott fekete sas karmaival eperágot tart. A pajzson nyugvó koronás nyílt lovagsisak disze: jobbra fordult, kiterjesztett szárnyu, növekvő arany griff, mely jobb lábában egyenes kardra tűzött koronát, bal lábában pedig rózságot tart. Sisaktakarók: jobbról fekete arany, balról kék arany.»²

Ezzel a pecséttel él Eperjes városa ma és kívánjuk, hogy éljen vele minél tovább, el az idők végtelenébe!

Dr. IVÁNYI BÉLA.

¹ Orsz. Levéltár: Magy. kir. udvari cancellaria 1845: 3776., 6718., 9623. sz. iratok.

² 98057/1903. I. a. belügymin. szám.

VEGYES.

I. Miklós pécsi püspök családi viszonyai.

Nagy Lajos királyunk anyja, a lengyel Piaszta-leány, Erzsébet, rokonaival, a sziléziai Piasztákkal igen élénk összeköttetésben állott és nepotismus dolgában bárkivel bírhatta volna ki a versenyt. A szeleány sziléziai hercegei Magyarországon adott állást, a szegény leányokat kiházásította s az ezek kíséretében az országba jött sziléziai papok sorából egyik-másikat szemelte ki fia tanárának, minek következtében a tanár urak is azon voltak, hogy szegénysorsu rokonaikról az új hazában gondoskodjanak. Az utóbbi osztályhoz tartozik I. Miklós pécsi püspök is.

Első előléptetésére akadunk 1343 máj. 9-én, midőn Erzsébet azon kéréssel fordul a pápához, hogy Miklós, a boroszlói egyházmegyéből való pap, ki egyuttal fiának, Lajosnak tanára (informer seu pedagogus) esztergami kanonokságot kapjon, tekintet nélkül arra, hogy az illetőnek már veszprémi s győri javadalmas kanonoksága van.¹

1344 okt. 15-én Miklósunk mint «quondam informator regis» már a királyi kápolna főnöke s a király kancelláriai titkára.² A királyi család háladatossága azonban arról gondoskodott, hogy rövid idő alatt magasabb polcot elérjen. 1346 febr. 13-án a pápa *Henrik fia Miklóst*, a pécsi káptalan kanonokját és pápai káplánt pécsi püspököknek kinevezi,³ kiről az alábbiakból majd kitűnik, hogy Miklósunkkal azonos. A püspöki széken 1360-ig található; 1360 ápr. 28-án e szék már üresedésben van és miután e püspök nyomait 1360 után nem találjuk, biztosra vehető, hogy 1360 kezdetén meghalt.

Miután a pápai kinevezési okiratból tudjuk, hogy atyját Henriknek nevezték, családi viszonyait a következő adatok alapján tovább felkutatjuk:

a) 1339-ben kijelenti Károly király, hogy «magister *Nicolaus de Polonia, frater Herrici de Zavan, de genere dominorum Plespah et Leuskonis de Frankonya*» Lajos királyfi tanítója, a Komárom-megyében fekvő *Neszmély* nevű birtokot, mely eddigi tulajdonosának magvaszakadtán a koronára szállt, saját, valamint *consobrinusai: Zotrogh Miklós fiai Henthko és Mátyás* részére kéri. A király teljesítette e kérelmet, mire Miklóst és consobri-

nusait 1339 decz. 6-án a neszmélyi birtokba statuálták.¹

Ezen, a magyar oklevéltárakban a maga nemében páratlan meghatározás minden bőbeszédűsége mellett mégis hónalyos; belőle még mindig nem tudnók, hogy ezen Miklós mely családból származott.

A mi a «de Polonia» jelzöt illeti, azonnal ki kell jelentenünk, hogy Miklósunknak nem «Lengyel» a családneve. Az imént idézett oklevél egyik későbbi passzusában már csak «magistrum Nicolaum *Polonum*»-nak nevezik. A «de Polonia» csak azt jelenti, hogy Miklós «Lengyelország-ból való ember».

Valódi családi neve — a mint ezt a későbbi források bizonyítják — «*de Zavan*»; csak hogy itt mindjárt ki kell emelnünk, hogy az idézett okirat másolója vagy fogalmazója a neki besugalmazott adatokat félreértette s rosszul közölte. Igaz ugyan, hogy Miklósunknak egy Herrik (Henrik) nevű fivére is volt, de ez korántsem birt oly hirnévvel, hogy Miklós éppen őt választotta volna családi hovátartozandóságának megjelölésére; «frater» helyett «*filius*»-nak kellene állnia.

A «de genere dominorum Plespah et Leuskonis de Frankonya» határozottan helytelen. Nem volt szokás, hogy valakinek a nemzetségét két névadó őssel megjelöljék és ha ezt már tették, akkor a két nevet összevonták (pl. Gutkeled, Hont-Pázmán). A «pah» nem lehet más, mint a német Bach (= patak) ferdítése, itt tehát valami Plessbachról lehet szó; legyen azonban akárhogy, Plespah nem személy-, hanem helynév; Frankonya, a mi nem más, mint a frank(en) német hercegség, sem lehet családi név, a helyes sorrend ez: *de genere domini Leuskonis de Plespah in Frankonya* és bár Miklós ur annak idején azt hitte, hogy ezen tollbamondással valamely nagy hirnévű emberrel tartott törzsrökonságot közhírré teszi, még sem mondhatni, hogy ezen Leuskót ismerjük.

A neszmélyi birtok különben perlekedésre adott okot. 1342 május 26-án arról panaszkodik a pannonhalmi apát, hogy egynehány garázdálkodó a füzitői vámot elfoglalva, ezt Neszmélyre áthelyezte, hogy (Vasvári) Vid nyitrai püspök mint felperes ezen ügyben Miklóst, Lajos királyfi tanárát, mint alperest bepörölte s hogy egyiküknek sincs igaza, mert e vámt a pannonhalmi apátságé; tiltakozik tehát mindkettő ellen.²

¹ Pannonhalmi oklevéltár, II. 493., 494. — Pór Antal 1907-ben megjelent jeles dolgozatában őt ennek alapján állandóan «Neszmélyi Miklós»-nak nevezi.

² Anjoukori okmánytár, IV., 224.

¹ Supplic. ad Clem. VI. Ann. I. lib. (vol.) II. fol. 183. — Ezt és a még következő supplicatiókat Fraknói Vilmos püspök ur feljegyzéseinek köszönöm.

² Anjoukori okmánytár, IV. 451.

³ Theiner, Mon. Hung. I. 766.

b) 1346 decz. 3-án Miklós pécsi püspök arra kéri a pápát, hogy *Zavani Fános fia Fánosnak*, a boroszlói egyházmegyéből való papnak azon javadalmas kanonokságot adják a győri káptalanban, mely az ő (t. i. a püspöknek) kineveztetése és megerősítettése következtében üresedésbe jött.

c) Ugyanakkor kéri a pápát, hogy fentebbi *Zavani Fános fiának, Mihálynak*, a boroszlói egyházmegyéből való papnak az ugyanily módon üresedésbe jött erdélyi javadalmas kanonokságot adják s őt egy győri kanonokságra előjegyezze.¹

d) Ugyanakkor azt is kéri, hogy *testvérei* gyónatatóikat szabadon választhassák és pedig *fivérei: Mátyás és Henrik, nővérei: Katalin, Hedvig és Gertrud*.²

e) Ugyanazon évi ápr. 15-én kijelenti Lajos király, hogy Miklós megerősített pécsi püspöknek, kápolnája főnökének, kancelláriai titkárnak és volt tanítójának, valamint *fivéreinek, Mátyás mesternek, udvari őrtisztnak* azon szolgálatok elismeréséül, melyeket *ezek atyjának és magának* tettek, a hevesmegyei *Poroszlóban* lévő birtokrészt adományozta; miután azonban egynéhány rozszomszéd őket a birtok használatában háborgatja, elrendeli a szabatos határjárását.³ Ez megtörtént ugyan, de a szomszédokkal folyt vilongások meg nem szüntek. Így volt a püspöknek Tomaj nb. Losonczy Dénessel a poroszlói révjog és vám miatt hosszabb pöre, mely csak 1355 május 1-én a püspök győzelmével végződött. Mindezt azért kellett kiemelnünk, mert a pör folyamán Lajos királynak egy 1347-ben kiállított okirata lett felmutatva, mely a püspök családi viszonyaira meglehető kimerítő világosságot vet.

A király kijelenti t. i., hogy Poroszlót első sorban Miklós püspöknek és fivéreinek, Mátyásnak és az utóbbi ivadékainak adta. A mennyiben pedig Mátyásnak nem voltak gyermekei, a birtok *édes fivérukre, Valterre* száll; *mindhármán pedig Zavani Henrik fiai*. Ha Valternek sincsenek gyermekei, átszáll a birtok *nővéruk fiára, Henchkóra*.⁴ Látjuk tehát, hogy a püspöknek Mátyáson és Henriken kívül még Valter nevű fivére is volt, kit az 1346. évi supplicatióban fel nem említett. Lehet, hogy a pápai kancellária «Valter» helyett «Henrik»-et írt vagy Valtert elnézésből kihagyta. Látjuk továbbá, hogy a püspöknek 1339-ben említett consobrinusai alatt nővéreinek fiait kell értenünk, a mit különben egyéb okiratokban is elég gyakran találunk. 1339-ben Henchkót és Mátyást említi mint consobrinusait; 1346-ban azonban már csak Henchkóról van szó. «Henchkó» nem más, mint a ma-

gyaros *Hencz* és a német «*Heinz*», a Henrik név kicsinyítője; hogy a püspöknek melyik nővérétől született és ki volt ennek férje Zotrogh Miklós? nem tudom.

Zavan vagy Závony nevű helységet Magyarországon nem ismerünk és így tehát, egyetértőleg azzal, hogy a püspök magát és unokaöcseit a boroszlói egyházmegyéből való papoknak nevezi, utalva vagyunk arra, hogy hazáját Sziléziában keressük. A pápai kancelláriának «Zavan»-ja (Theinernél egyszer «Zanan») — mert ily nevű helysége Németországban sem akadunk — kétségkívül latinositás; de miután egyik magyar okiratunk ezt «Zavon» azaz Závonynak írja, meghatározása mégis sikerült. A «Codex diplomaticus Silesiæ» című oklevéltárban tett kutatásom eredménye az, hogy Zavan vagy Szávony nem más, mint a *jelenlegi Porosz-Sziléziának boroszlói közigazgatási kerületében fekvő trebnitzi járdához tartozó Schawoine nevű község*.

A családra vonatkozólag 1346 után 1357 kezdetén találunk újabb adatot, midőn a hevesmegyei Lövői (ma Eger-Lövő Borsodmegyében) László az ugyanazon megyében fekvő Iván (ma Ivánka) nevű helységet Miklós pécsi püspöknek és *Valter nevű édes fivére fiainak: László és Istvánnak* egyezség útján átengedi.¹ Mátyás őrtiszt és Valter e szerint 1357-ben már nem éltek és miután csak Valter fiai a püspök érdektársai, világos, hogy Mátyás nem hagyott fiutódot maga után. Meglátjuk azonban, hogy Valter ága fiaival kihalt és hogy a család birtokai Henczkóra szálltak.

Midőn 1363-ban a pannonhalmi apát egy a komárommegyei Almáshoz tartozó terület miatt pört emel, akkor ennek birtokosa már nem Miklós püspök, a kit már néhainak nevez, hanem *Neszmélyi Hanthke*,² a miből az következik, hogy Henczko nemcsak Neszmélyt örökölte, hanem a Neszmélyi családnevet is felvette. A püspök firokonsága azonban — ha csak minden jellemű csal — Poroszlóban is halt ki.

1376-ban t. i. vezi kezd-tét egy pör, melyet az egri káptalan *Poroszlói Hanczko* és *Simon* ellen indított és melynek folyamán alperesek azon 1357. évi okiratot felmutatták, melynek alapján Miklós püspök és Valter fiai a hevesmegyei Iván birtokot kapták; felmutattak oly okiratot is, melynek értelmében a püspök 1359-ben a hevesmegyei S. öke után járó bizonyos hitbéri és leányegyedi követeléseket kifizetett.³ Ebből te-

¹ Sztáray-oklevéltár, I. 45.

² Pannonhalmi oklevéltár, II. 491. — 1364-ben pedig jelenti a pozsonyi káptalan Kont Miklós nádornak, hogy ugyanazon évi április 1-én Neszmélyen a *Henchkonem et Symonem fratres condum episcopi Quinqueecclesiensis contra Jakus judicem civitatis Posoniensis* április 15-ikére a nádor elő idézte. Pozsonyi városi levéltár.

³ Sztáray-oklevéltár, I. 454.

¹ Theiner, Monum. Hungar. I. 706., 728.

² A VI. Kelemen pápához intézett supplicatiókból.

³ Károlyi oklevéltár, I. 165.

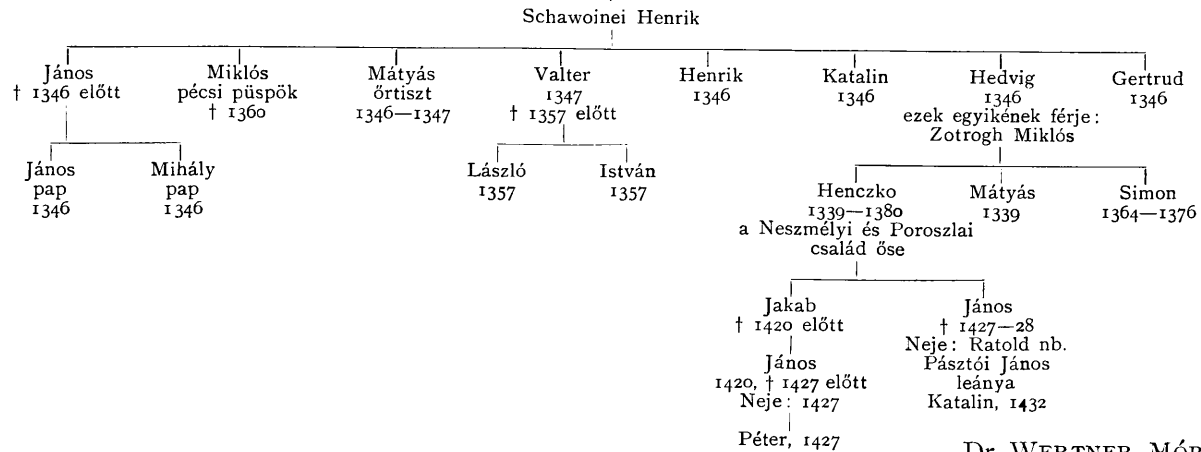
⁴ Anjoukori okmánytár, VI. 305.

hát kézzelfoghatólag kiviláglik, hogy Henczko és Simon úgy a püspök, mint Valter fiainak a jogutódai s hogy ennek értelmében 1376-ban a «Sávojnai»-ek magyar fiága már nem létezett. Az 1376. évi pört egynehányszor elhalasztották; 1380 okt. 6-án Simon már nem él; akkor csak Hanchko (úgy írják most mindig a nevet) maga képviseli az alperes felet, miből arra lehetne következtetni, hogy Simonnak sem voltak fiúutódai.

Henchko már 1359-ben neszmélyi birtokos; 1364-ben határozottan állítja Fejér,¹ hogy Henchko és Simon † Miklós püspök fratresei már a «Nesz-mélyi» nevet viselik.

Henchkónak két fia volt: *Jakab* és *János*, kik közül Jakab 1420 szept. 26-án már nem él; akkor azonban fia: *Poroszlói János* szerepel. 1427 márcz. 15-én ennek csak özvegye és fia: *Péter* szerepel. 1427 nov. 20-án Hanczko fia Jánosról még úgy tesznek említést, mintha élne; 1428 márcz. 9-én már «condam;» özvegye: Ratojd nb. Pásztói János leánya, Katalin, 1432 márcz. 27-én még él. 1420-ban a poroszlói Hanczkófiak még mindig Nesz-mély birtokosai is.

Az eddigiek alapján megkapjuk tehát a következő nemzedékrendi töredéket:

Dr. WERTNER MÓR.

Adalékok a Gut-Keled nemzetség genealogiájához.

A Vay-család berkeszi levéltárának néhány oklevele érdekes világot vet a Gut-Keled nemzetség némely ágának egymáshoz való rokonságára s lehetővé teszi, hogy Karácsonyi János kitűnő munkája «A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig» e nemzetségre vonatkozó adatait kiegészítsük, illetőleg helyreigazítsuk. Karácsonyi a nemzetség két főágát: a majádit és a sárvármonostorit különbözteti meg, előbbi a majádi uradalomról, utóbbi a sárvári monostorról nevezvén el, melynek kegyuri jogait e főág tagjai gyakorolták. Adataink a sárvármonostori főágra, illetőleg annak különösen három alágára vonatkoznak s szükségképen maguk után vonják a főág egyes ágainak másékenti csoportosítását, mint azt Karácsonyinál találjuk, kinek éppen az egyes alágak közti összekötő kapcsolata megállapítására nem állottak közvetlen okleveles adatok rendelkezésre s így kénytelen volt sokszor következtetésekre alapítani.

A Gut-Keled nemzetség egyik leghatalmasabb és leggazdagabb alága, az Apaj-alág, melyet Karácsonyi az István báni ággal egy törzsről

hajtottnak tart,¹ korán kihalt. Utolsó sarja Apag comes fia, István volt, kire, mint élőre, utolsó ízben 1342-ben van adatunk s ki Karácsonyi szerint Raszina-Kereszturon lakott.² Utána óriási birtokok maradtak egyrészt Somogy- és Kőrös-megyében, hol Apaj bán idejében volt alkalmuk birtokaikat növelni, másrészt a Gut-Keled nemzetség főfészkeiben, a Nyírségen. Úgy látszott, hogy Istvánnak nem maradtak rokonai s így gazdag öröksége a királyra szállott. Zsámboki Gilétfi Miklós nádor és testvére János, turóczi főispán nem késtek a királytól adománylevelet szerezni a magtalanul elhunyt Apaj fia, István összes birtokaira. Mikor a váci káptalannal be akarták magukat az új birtokokba iktatni, előállnak tiltakozásukkal mindazok, kiknek örökös jogait a beiktatás sértené, vagyis a legközelebbi nemzetségi rokonok, kikre a birtokoknak az országos jogszokás szerint szállani kellett volna. Ez események igen gyorsan játszódhattak le, mert a nádor és testvére már 1342-ben megindították a pert a tiltakozó rokonok: Bacskai András fiai, Miklós, László és András és ugyanazon Miklós fia, János, valamint Keled fia István fiai, Domokos, László és Keled ellen. 1343

² I. m. II. 56. s köv. ll.

¹ U. o. 59.

¹ IX. 7., 277.

jan. 20-én már a per első halasztásával találkozunk Pál országbíró előtt.¹ Hogy az alperesek minő jogczimen tiltakoztak a királyi adományozás ellen, arról részben a váradszéki konventnek e perben teljesített, 1343 máj. 12-én kelt vizsgálati jelentése nyújt felvilágosítást, melyet egész terjedelmében közlünk:

Excellentissimo domino eorum, domino Lodovico dei gracia illustri regi Hungarie Johannes prepositus et conventus monasterii sancti Stephani prothomartyris de Promontorio Waradiensi orationum suffragia devotarum cum perpetua fidelitate. Litteras vestre excellentie honore quo decuit recepimus in hec verba: Lodovicus dei gratia rex Hungarie, fidelibus suis conventui ecclesie sancti Stephani prothomartyris de Promontorio Waradiensi salutem et gratiam. Dicit nobis Ladislaus filius Stephani filii Keled de Berench sua, Dominici et Keled, fratrum suorum in personis, quod ipse Keled, avus² eorum unacum Apay magno, patre videlicet quondam Stephani de Apeykereztur, ab uno avo procreati et invicem fratres patruales extitissent et nunquam in eorum possessionibus ubilibet existentibus et patronatu monasterii de Zolad divisionem habuissent perpetualem, sed easdem communiter tenuissent et possedissent.³ Quare fidelitati vestre firmiter precipimus per presentes, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Mako filius Pauli vel Jacobus magnus aut Dyonisius dictus Magyar aliis absentibus homo noster, ab omnibus quibus decuerit sciat et inquirat de premissis omnimodam veritatem. Et posthec secundum quod vobis veritas constiterit premissorum, nobis fideliter rescribatis. Datum in Wysegrad in dominica Ramispalmarum anno domini M^oCCC^oXL^o tertio. Nos igitur mandatis vestre excellencie in omnibus obtemperare cupientes ut tenemur unacum eodem Jacobo magno homine vestro⁴ nostrum hominem, videlicet Mychaelem magnum, familiarem domus nostre, ad premissa mandata vestro⁵ pro testimonio transmisi-mus fideliter exequenda. Qui demum ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod ipsi pariter accedentes a nobilibus, ignobilibus, sacerdotibus, clericis, laicis et cuiusvis status hominibus, specialiter a vicinis et commetaneis possessionum dicti Stephani filii Apey in Zabolch existentium, a quibus decuisset, diligenti inquisitione prehabita super premissis talem scivissent et indagassent veritatem, quod predictus Keled, avus eorum Ladislai, Dominici et Keled filiorum Stephani de Berench unacum eodem Apey magno, patre videlicet ipsius Stephani de Apeykereztur, iam defuncti ab uno avo procreati et invicem fratres patruales extitissent et nunquam in eorum possessionibus ubilibet existentibus et patronatu dicti monasterii Zolad divisionem habuissent perpetualem, sed easdem communiter tenuissent et possedissent modo prenotato. Datum secunda feria proxima post festum sancti Johannis ante Portam Latinam anno prenotato.

¹ Berkeszi levéltár középk. okl. 235. sz.

² Utána ipsorum áthuzva.

³ Utána super quo áthuzva.

⁴ Utána in eisdem kihuzva.

⁵ Sic nostro helyett.

Hátán: Domino regi pro Ladislao, Dominico et Keled filiis Stephani de Berench super eo, ut Keled, avus eorum, cum Apay magno ab uno avo procreati et fratres patruales existant, inquisitoria.¹

(Papír, kerek záró pecsét nyomával.)

Csaknem szóról-szóra megegyező jelentést terjesztenek fel a váradi káptalan 1343 április 22-én,² Szatmármegye május 8-án Gellyénesen,³ Beregmegye május 24-én Beregen tartott közgyűléséből.⁴

Ezek szerint az alperesek egy részének, a Berencsieknek nagyapja, Keled és a magtalanul elhunyt István, okleveleink szerint Apajkereszturi István apja Apaj, kit ez oklevelünk Nagy-nak nevez, első izi unokatestvérek voltak s ágaik összekötő kapcsa egyéb közös birtokokon kívül Szóládmonostor kegyurasága volt. Ki volt azonban a közös ős, mindezen oklevelekből még nem derül ki. Szóládmonostor közös birtoklására közvetlen okleveles bizonyítékunk is van. Miklós nádorhelyettes egy 1325. évi oklevele szerint, mikor Apaj (itt Opey) fia Istvánnak tizedmagával a váradi káptalan biznysága mellett meg kellett volna esküdnie Szóládmonostor birtokon, hogy annak fele nem Keled fia István fiaié, oly megegyezés jött létre a felek közt, mely szerint Apaj fia István cserébe adja a szabolcsmegyei Berencs birtokot István fia: Domokos, János, László és Kelednek Szóládmonostor feléért.⁵

A Bacskaiak jogos igényeit nem igazolhatjuk ugyan az eredeti vizsgálati jelentésekkel, de ránk maradt az egész per legfontosabb okmánya, Pál országbíró 1346 febr. 14-én kelt ítéletlevele Lajos királynak 1365. évi átirásában.⁶

Ebben vázolván a per már ismert előzményeit, elmondja, hogy a Bacskaiak előtte megkérdetvén ellenmondásuk jogalapja felől, azt vallották, hogy nagyatyjuk, Andreas Magnus és Apaj fia István, nagyapja Apaj — s itt ez van valószínűleg nagyobb joggal, Nagy-nak nevezve — Miklós bán fiaai voltak és egyéb közös birtokaikon kívül közösen birtokolták Szóládmonostor kegyuraságát. Állításukat nem kevesebb, mint tíz vizsgálati jelentéssel bizonyítják, u. m. Mikcs szlavon bán, a váradi, egri, szepesi, zágrábi és csázmai káptalan, a leleszi konvent, Zemplén- és Szabolcsmegye, valamint a király által még mindezekon kívül külön e czélra kiküldött vizsgálók, András néhai váradi püspök, Bereczk fia János szatmári főispán és Diószegi Dorog fia Péter, fia Iwahun okleveleivel. Minthogy a Berencsiak is hat vizsgálati jelentéssel, az e titet-

¹ Berkeszi levéltár kk. o. 227.

² U. o. 228.

³ U. o. 230.

⁴ U. o. 229.

⁵ U. o. 113.

⁶ U. o. 387.

teken kívül az egri káptalan és Szabolcsmegyéével bizonyítják igazukat, az országbíró a pert az alpereseknek ítéli meg s azok hozzájutnak az őket jogosan megillető örökséghez.

A három alágnak, az apajkereszturinak, a bacskainak és a berencsinek tehát közös őse Miklós bán volt, ki még 1240-ben elt s kit Karácsonyi csak a Bacskaiak ősenek tartott.¹ Az összekötő kapocs egyéb birtokközösségen kívül Szóládmonostor kegyurasága volt s így a sárvarmonostori főágon belül egy szóládmonostori ágat, vagy másként Miklós bán ágát különböztethetünk meg.

Az örökségen már 1346-ban Szent Mihály nyolczadján Kállóban osztozkodnak a rokonok a váradi káptalan nov. 4-én kiállított oklevele szerint.² Keled fia István fiai Berencsi Domokos és László — a harmadik testvér, úgy látszik, nem érte meg a per befejezését — a nyíri birtokokat (possessiones in Nyr existentes) kapják, u. m. a biharmegyei Szóládmonostort, a szabolcsi Anarcsot, Benket, Monyoróst és Himest, míg a drávántuli birtokok Apajkeresztura, Kedhel, Kozmademjén, a somogy megyei Szólád (!) Nezde, Filke és Bikkes a Bacskaiaknak jutott. Ez osztozkodás nem volt végeleges. Még a róla szóló oklevelet ki sem állították, mikor nov. 1-én Berencsi László fiai: Miklós, Tamás és István tiltakoznak ellene, mint nem méltányos ellen,³ bizonyos fokú érvényessége mégis megmaradt, mert 1367 aug. 14-én a leleszi konvent előtt már Berencsi Domokos fiai, Jánost és Szaniszlót — ki először nevezetik Kenézinek — látjuk osztozkodni a szabolcsmegyei Benk, Monyorós, Kenéz, Ladány, Berencs, a biharmegyei Monostor és a zempléni Czigán birtokokon,⁴ 1370 szept. 14-én meg Anarcsi László fiai: Miklóst és Tamást a benki, ladányi és anarcsi, Istvánt és Jánost pedig a monostori, berencsi és himesi birtokokon.⁵

Hogy azonban a birtoklási viszony a két ág közt még nem volt véglegesen tisztázva, kitűnik abból, hogy 1367-ben a Berencsiek Vilmos titkos kancellár előtt eltiltják a Bacskaiakat, név szerint Miklós fiai Istvánt, Pétert és Jánost és Bacskai Andrást, hogy jogaik rovására valamely káptalannál vagy konventnél, különösen a zág-rábi, csázmái és pozsegainál oklevelet eszközöljenek ki.⁶ Főképpen tehát a somogy- és kőrösmegyei birtokokról lehetett szó. Sőt a dolog a két alág közt perre is került, melynek folyamán kiállított oklevelek még jobban megerősítik mindazt, a mit az alágak rokonságáról mondtunk,

annyival inkább, mert a per tárgya újból a már ismertetett leszármazás körül forog. Mint Szepesi Jakab országbíró 1376 febr. 29-én kiállított ítéletlevelében olvassuk, a Bacskaiak azzal vádolták Keled fia István fia László fiai Berencsi Tamás, Jánost, Miklóst, Mátyást és Pétert és Domokos fiát Szaniszlót, hogy nem igaz az, hogy ők Apaj fia Istvánnal «in una generationali fraternitate» vannak s következésképpen atyjuk, Berencsi László jogtalanul kapta annak birtokait. A Berencsiek szerint «ipse Ladislaus, pater ipsorum et per consequens ipsi in una generationalis et divisionalis fraternitatis linea semper fuissent et nunc essent ac patronatu generalis monasterii ipsorum, velud fratres divisionales communiter possedissent et nunc ipsi possiderent et hec omnia efficacissimorum litteralium instrumentorum vigoribus comprobare prompti essent et parati. Avi etiam et predecessores ipsorum et prenotati Stephani filii Apay et per consequens ipsi unius criste signum, velud generacionales fratres in cunctis aequi expeditionibus gessissent et portassent.» Állításaikat két oklevéllel bizonyítják, többnyire már a Giletfiakkal folytatott perben szerepeltekkel. A per folyamán kiadott oklevelek egyike a Gut-Keled nemzetség genealogiája s általában a genealogiai vizsgálatok módja szempontjából különösebb figyelemre tarthat számot.²

Lodovicus dei gratia rex Hungarie, Polonie, Dalmatie etc. fidelibus suis capitulo Waradiensi salutem et gratiam. Dicunt nobis Thomas et Johannes filii Ladislai filii Stephani de Berench in ipsorum, necnon³ Stephani et Nicolai fratrum ipsorum uterinorum ac Stanzlai filii Dominici de eadem Berench personis,⁴ quod prothavi, avi et progenitores euisdem Ladislai filii Stephani, Nicolai filii Andree de Bachka et condam Stephani filii Apay fratres fuissent patruales et de generatione Guthkeled originem duxissent et semper in una extitissent divisione in eorum possessionibus universis. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum, mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Ladislaus filius Dyonisii de Endus vel Stephanus filius Jacobi de Jeke aut Ladislaus seu Paulus de Leney au Thomas filius dicti Ladislai ceu Johannes sin Benedictus filius Gerlas de Gywlahaza au Johannes dictus Vythka sive⁵ Stephanus frater eiusdem alii absentibus homo noster ab omnibus quibus decet et licet, signanter autem a Stanzlao filio Ladislai filii Johannis filii Vanyti, Johanne filio Georgii de Bator, Ladislao filio Elleus, Georgio filius⁶ Gregorii et Dominico filio Johannis de Varad, necnon nepotibus⁷ Dosa de Debrechun et a nobilibus de Lonya generationibus dicti Guthkeled ceterisque vicinis et commetaneis eorundem et ab aliis quibus decet deo et eius iustitia pre oculis habitis palam et occulte diligenter investi-

¹ Karácsonyi i. m. 59.

² Berkeszi lt. kk. o. 263.

³ U. o. 264.

⁴ U. o. 421.

⁵ U. o. 452.

⁶ U. o. 419.

¹ U. o. 497. — ² U. o. 483.

³ Más kézzel a sor felé írva. — ⁴ Sic.

⁵ Más kézzel a sor felé írva.

⁶ Necnon kihuzva s sive feléje írva.

⁷ Más kézzel, kihuzott filii felé írva.

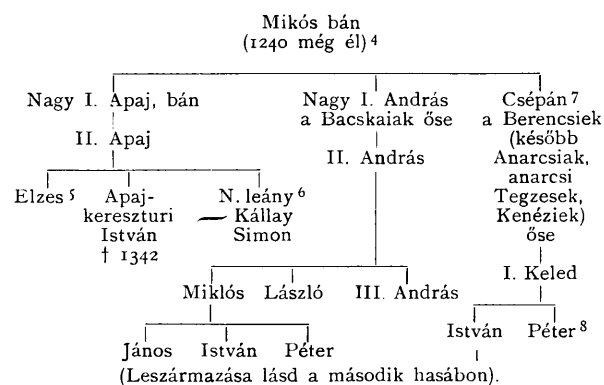
gando sciāt, inquirat et experiatur de premissis sueram, sinceram omnimodam veritatem. Et posthec issius inquisitionis seriem nobis fideliter rescribatis. Datum in Vissegrad dominico die proximo post festum beati Mathie apostoli anno domini M^oCCC^oLXX^o quinto.

Hátán: Fidelibus suis capitulo Waradiensi pro Thoma et Iohanne filiis Ladislai filii Stephani de Berench et aliis inquisitoria.

(Papir, nagy záró pecsét nyomaival.)

A király által elrendelt viz-gálat az alperesekre kétségkívül kedvező eredménnyel végződött, mert az országbíró a Bacskaiakat 250 márka dénár lefizetésére elmarasztalja s ezzel mindkét család joga az Apaj István-féle örökségre újból elismertetett. Véglegesen úgy osztottak meg, hogy a Berencsiék a szabolcs megyei Csicsert, Benket, Monyorost, Kenézt, Ladányt, Bákát, Anarcsot, Kékcsét, Berencset és Himest, a bihari Monostort kapták, a Bacskaiaknak meg a kőrösmegyei Apajkeresztura, Kozmadamján vár, Zelnice, Kedhely, Lukucholch (?), Felső- és Alsó-Viznekszeg, a somogyi Szólád, Nezde, Filke, Bikkes jutott.¹ A két családnak az Apaj-ággal való rokonságát utoljára 1392-ben Bolyi László fia Pelbárt — valószínűleg szintén a Gut-Keled nemből² — vonta kétségbe. A leleszi konvent bizonyosságlevele szerint Berencsi László fia, Péter, 50-ed magával megesküdött a Gut-Keled nembeli Szakolyi János fia, Lőrincz jelenlétében, hogy dédapja, Keled és István apja, Apaj unokatestvérek voltak.³

Ezek után nem vonható kétségbe, hogy a Gut-Keled nemzetség Apaj báni, Bacskai és Berencsi ágai egy közös törzsről hajtottak s e szóládmonostori csoport rokonsági táblázata a fentiek szerint következő:

¹ Garai Miklós nádor 1379 febr. 6-án kiállított oklevele, I. Ferdinánd 1551. évi átírásában. B. I. kk. o. 520.

² Karácsonyi i. m. II. 70., 71.

³ B. I. kk. o. 598.

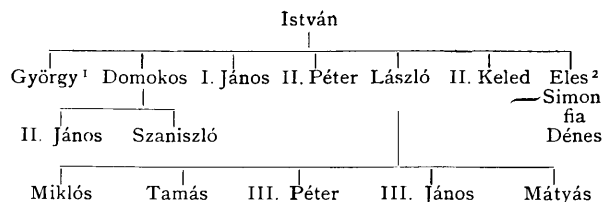
⁴ Karácsonyi i. m. II. 59.

⁵ I. m. II. 57.

⁶ U. o.

⁷ U. o. 76.

⁸ U. o. 83. — 1299-ben Istvánnal együtt tiltja el Konrád fiait Czigán birtokkal szomszédos Rozvány eladásától. Berkeszi lt. kk. o. 15.

Az Apaj- és a Bacskai-ág közeli rokonságát tehát helyesen ismerte fel Karácsonyi János közvetett bizonyítékok alapján,³ Csepán-álgát azonban a Várday-ághoz csatolta.⁴ Hogy egyéb alágak, melyeket az említettekkel közeli rokonoknak tartott, mint a Dragun vagy István báni, továbbá a Várday-ág két alága nemcsak nem vesznek részt az örökségben, hanem még csak nem is emelnek igényt reá, eléggé bizonyítja, hogy az Apaj báni ággal s így a Bacskaiakkal és Berencsiekkel sem állottak közeli rokonságban.

ECKHART FERENCZ.

Betűsoros jegyzéke

azon családoknak, a melyekre a Széki gróf Teleki-nemzetség marosvásárhelyi levéltárában 1711—1867. évig hiteles leszármazási adatok őriztetnek.

Abafy, Abafy (csikszenttamási), Ábel (szekesfehérvári), Abódi, Acs, Acs (köszvényesi), Adi (diósadi), Adí (szilágyfőkereszturi), Adorján, Adorján v. Adorjány (csikfalvi), Ág, Ajtai, Ajtai (vajasdi), Ajtoni, Albert, Almádi, Almási, Almási (szodorai), Alsó, Alsó (nagypestényi), Alszei (rátoni), Alvinczi, András, Andrásy (csikszentkirályi), báró, Antalfy, Apaffy (apanagyfalusi), Apáthy (voldorfi), Apor (altorjai) gróf, báró és nemes, Árkosi (gogánvára), Árnodi (hogenposti) báró, Aron, Áts, Asztalos, Asztalos-Tóth alias Szathmáry.

Babos, Baros (aranyosrákosi), Baczon, Bagotai, Bagothay, Bagossy Bajkó, Bak, Baka (borosjenői), Bakó, Bakó (csikfalvi), Bakó alias Kis, Bakó alias Szabó, Bakó (szilágyfőkereszturi), Baktsi (étfalvi), Bala, Bala (ehedi), Balás, Balás (benedeki), Balásházi, Baldáchy báró, Balla, Balla (csikszentmihályi), Balla (mikházi), Balló, Baló (nagybacsoni), Balog (horváthi), Balog (margitai), Balog (nagyvárad), Balogh, Balog (pánczélcehi), Balogh (bágyoni), Balogh (csikszentmártoni), Balogh (dicsőszentmártoni), Balog

¹ 1318-ban a hat testvértől váltja vissza Apaj fia, István a 24 márkáért elzalogosított Anarcsot. — B. lt. kk. o. 44.

² 1329-ben a váradi káptalan beiktatja férjét a szabolcs megyei Kadszeg és Endes felébe, melyet nejével hozományul kapott. — Berkeszi lt. kk. okl. 150.

³ I. m. II. 57.

⁴ I. m. II. 76.

(ehedi), Balogh (hosszuaszói), Balog (szász cze-
gői), Balogh (sárfalvi), Banga, Banga alias Dobai
(ilosvai), Barabás, Barabás (albisi), Barabás (kéz-
divásárhelyi), Barabás (paniti), Barabási, Bara-
nóczky (krakkai), Baranyai, Baranyay (maros-
jára), Baranyi, Barcsai (nagybarcsai) báró és
nemes, Bardócz (nagybacsoni), Baricz (altorjai),
Baróthi, Bartha, Bartha (kiszörgényi), Bartalis
(medeséri), Basa, Bartha (deményházi), Baxa,
Babonai, Bágyoni, Bágyoni (magyarcesztvei),
Bája, Bálint, Bálint alias Gombkötő, Bálintitt
(tövisi) báró és nemes, Bálpataki (borberek),
Bán, Bán (galambodi), Bándi, Bánffy (losonczi),
gróf, báró és nemes, Bánházi, Bányai, Bányai
(menyői), Bányai (vérvölgyi), Bárány, Bárdosi,
Báróczy, Bártfai, Básta, Básti, Básti (varsólci),
Becze, Beczkói, Becsky, Benedek, Benedek
(lengyelfalvi), Benke (szentgericzei), Benkő,
Benkő (bardóci), Benkő (kiszacóni v. sepsi-
bacsoni), Belényesi, Belényessy (désfalvi), Be-
reczky, Bereczki (jobbágytelki), Bereczki (tor-
boszlói), Beregszászi, Bernád, Bernád (alsócserná-
toni), Bertalan, Berzenczey (görgényszentim-
rei), Bessenyei, Beszprém, Bethlen (bethleni és
iktári), gróf és nemes, Bey gróf, Béla (maros-
vásárhelyi), Béli (uzoni) gróf és nemes, Bé-
kényi (mikefalvi), Békési (felsőtőki), Bikfalvi,
Bikfalvi (bikfalvi), Biró, Biró (kiszörgényi),
Biró homoródszentmártoni, Biró (kiskendi),
Biró (rákosi), Biró (sóváradi), Birtók, Birtók
(iszlai), Birtalan, Blási, Boér, Boér (felfalusi),
Boér (kövesdi), Boér (nagyberivői), Boér (récei),
Bodó, Bodó (csikcsicsói), Bodó (karatnai), Bo-
doky, Bodoni, Bodoni, Bodoni (nagyajtai) Bo-
dor (léczfalvi), Bodosi, Bogdány, Bogdány (ko-
vászai), Bogdány (felsőtőki), Bogdány maros-
ujfalvi, Bojtos, Boka, Boldai, Boldai (nagyvá-
radi), Boldizsár, Boldizsár, (Buzaházán lakó),
Boldizsár csikszentmártoni), Boldogfalvi, Boncza,
(désfalvi), Bonyhai, Bora, Borbát, Borbély, Bor-
bély alias Czente vagy Nyirő, Borbély (paniti),
Borbély (zilahi), Bornemisza (kászoni) báró és
nemes, Boros, Boros (csikszenttamási), Boros
(kolozsvári), Boros (magyarvéggyantai), Boros
(szentgericzei), Borosnyai alias Lukács (boros-
nyai), Bors, Borsai, Borsai (nagyborsai), Borsai
(nagyváradi), Borsai alias Nagy (veresegyházi),
Borsos (gyergyócsomafalvi), Borzási, Bosó, Bota,
Botár (csikmádéfalvi), Bothos (tompai), Botos
Böjte, Böjthe, Bölcskevi, Bölöni (bölöni), Bra-
zovay, Brádi, Brukenthal báró, Brügieur báró,
Bucsesdi, Buda, Buda (galaczi), Budai (bölcsői),
Budai (budai), Budai, Budai (dési), Butyka
(csomafái), Buza (kézdivásárhelyi), Buzási, By-
deskuti.

Csáki (dévai), Csáky (keresztszegi), gróf és
nemes, Csakó, Csapai, Csapai kolozsvári), Csá-
szári, Császka (leményi), Csató, Csedő, Cseh,

Cseh (alsócsernátoni), Cseh (szentkatolnai),
Csegezi, Csepregi, Cserei (nagyajtai), Cserényi,
Cserényi (alsóbalázsfalvi), Csergő, Csernátoni,
Csernátoni (alsócsernátoni), Csiki (fenyédi), Csi-
kos, Csiszár, Csiszár (borberek), Csizmadia,
Csoba (borbátvízi), Csókási, Csokmai, Csolnakosi,
Csolnokosi (csolnokosi), Csolti, Csoma, Csongrádi,
Csongrády (gálospetri), Csongvay, Csonka, Csont,
Csónokosi, Csontos (pókai), Cornillon, Czakó,
Czakó alias Szabó (nagyernyei), Czeglédi, Czente
vagy Nyirő másképp Borbély, Czikó, Czirják,
Czoppelt, Czucz (bülgözdí).

Daczó, Daczó (sepsiszentgyörgyi), Daczó
(sárdi), Dajka, Dali (magyarigenei), Dali, Dants
(követse), Daróczi, Dániel (gyergyócsoma-
falvi), Daniel, Daniel (vargyasi), Damokos (alsó-
csernátoni), Dávid, Daróczi (csüdötélki), Deák
(iszlai), Deák, Deák (ilenczfalvi), Décei (taracz-
közi), Décei, Décáni, Deső, Dészfalvi, (szászuj-
falvi), Dittine (de Pivoda), Demjén, Demeter
(muzsnai), Demeter, Demeter (bágyoni), De-
méay, Demeter (csikfalvi), Dénes, Dési, Désy,
Dersi (felsőboldogasszonyfalvi), Diósi, Diószegi,
Diószeghy (dési) báró és nemes, Dobszai, Dóczy,
Dobai, Dobai (ilosvai), Dobai (dobai és kido-
bai), Dobói, Dobolyi, Dobokai (dobokai), Do-
bokai, Dobra, Dolhai, Dombi, Dombi (ikafalvi),
Dombrádi, Domokos báró, Domokos, Domokos
(csikszenttamási), Dónáth, Dónáth (nyujtódi)
Donáth (nagyajtai), Dósa, Dósa (makfalvi), Dósa
(kibédi), Dujardin báró, Durus, Dul.

Ecsedi (sövényfalvi), Egyed, Egyedi, Egyedi
(marosvásárhelyi), Elekes, Elekesi, Endes, Enyedi,
Eperjesi, Eperjesi (szászvárosi), Eperjessy, Er-
délyi, Erdélyi (sajtószentandrás), Erdőteleki,
Erdőteleki (perecsényi), Erős, Érsek, Esterházy
gróf.

Fábián, Fábián alias Lukács, Faragó, Far-
kas, Farkas (cserefalvi), Farkas (harasztkereki),
Farkas (mohai), Farkas (ölyvesi), Fazakas, Fe-
jér, Fejér (kidei), Fejérvári, Fejszés (dobokai),
Fekete, Fekete (fricsi), Fekete (nagykedei), Fe-
kete (szabódi), Felszegi (domáldi), Felszegi (szász-
ujfalvi), Felvinczi, Ferenczi, Ferenczi (ma-
gyarigenei), Ferenczi (medeséri), Fias, Fikker
(abrudbányai), Fileki, Finna (zabolai), Flistich,
Fodor, Fodor (szőkefalvi), Fogarasi, Fogarasi
(alvinczi), Folta, Folthy, Fóris, Forrai, Forró,
Forró (angyalosi), Földvári (tancsi) gróf és ne-
mes, Fradnik, Fosztó, Fosztó (maroskoppándi),
Fundáló, Füleki, Fülep, Fülep (vadadi), Fülöp,
Füstös.

Gagy, Gagy (verespataki), Gazda, Gábor,
Gábor, Gáborfy (tekerőpataki), Gál, Gál, (hilibi),
Gál (iszlai), Gál (szentgericzei), Gál (szentist-
váni), Gálfi, Gálfalvi (gálfalvi), Gálfalvi (har-
czói), Gáll, Gálna, Gáspár, Gelei, Gellér alias
Szabó, Gencsi (gencsi), Gencsi (lompéti), Ge-

rendi, Gerendi (gerendi), Gerendási, Geréb, Geréb (árapataki), Gergely (iklói), Gergely, (kolosi), Gergelyffi, Gergócs, Gergóts, Gerhard, Gesenyi (füzesgyarmati), Gidófalvi, Gilyén (nagyenyedi), Gombos, Gombkötő alias Bálint, Gólya (menyői), Göcs, Göcs (kolozsvári), Gönczi, Grama, Gruzda (széplaki), Guthi, Guthi (szécsi és szilágyszécsi), Guti, Gyalay, Gyarmati, Gyarmathy, Gyárfás, Gyárfás (léczfalvi), Gyenesi, Gyerőffy, György, György (hedi), Győrfi, Győrffy, Győrfy báró, Győrfi (iszlai), Gyujtó, Gyulai, Gyulay (hosszutelki), Gyulay (kövesdi), Gyulay (marosnémeti), gróf, Gyulay (várad), Gyulafy, Gyulaffy (rátóti).

Hadházi, Hajdó (nagyernyei), Hajdu, Hajdu (illyei), Hajdu, (marosvásárhelyi), Hajdu alias Szabó, Halász, Halmágyi, Halmágyi (étfalvi), Halmágyi (marosvásárhelyi), Haller (hallerkői vagy hallersteini), gróf, báró és nemes, Halykul (borbándi), Harinnai, Harinnai (nagyidai), Harinnay (tancsi), Harkó (vajai), Haroklyáni, Harsányi, Harsányi (galambodi), Hatvani, Hatfaludy (hatsmannsdorfi), Hatsmandorf, Havadi, Hegedüs, Hegedüs (kaáli), Helmecei, Hegyesi, Hegyesi (borosjenői), Heis, Heisz, Heisz (küsmödi), Henter, Henter (egrespataki), Henter (sepsiszentiványi) báró és nemes, Hentzes, Herczeg, Herczegszőlősy alias Szőlősy (sárdi), Hétársi, Hodor (kézdivásárhelyi), Hollósi (verespataki), Horányi, Horváth, Horváth (bedei), Horváth (breznoviai vagy breznoviai és brezoviczai), Horváth (buzásbesenyői), Horváth (gelencei), Horváth (rendkereszturi), Horváth (ilenczfalvi), Horváth (krassnaszentmihályfalvi), Horváth (magyarzsákodi), Horváth (nagyrecsei), Horváth (nagyvárad), P. Horváth (széplaki), Horváth (ucsai), Hosszu, Hosszu (dési), Hunyadi, Huszár, Huszár (brenhidai), Huszár (kövesdi) báró, Huszti.

Ibarra gróf, Illyei, Illyés, Illyés (kidei), Illyefalvi, Imecs (imecsfalvi), Incze, Inczedy (nagyvárad) báró és nemes, Irényi (irényi), Irinyi, Irsai, Isák, István, Istvánfi, Istvánffy, Iszlai (iszlai).

Jakab, Jakab (kisdobai), Jakab (középlaki), Jakabházy (szent ábrahám), Jankó, Jankó (sepsiszentiványi), Jancsó (gidófalvi), Jancsó (kézdivásárhelyi), Jábróczky (jábródi), Jánosi, Jánosi (buzaházi), Jánosi (hodosi), Jánosy (kisgörgényi), Jánosfalvi, Jármi, Jármi (ádamosi), Jármi (magyardellői), Jeddi, Jenei (debreczeni), Jenei (iszlai), Jenei alias Szabó, Jódi, Jósa, Jósika (braniczkai), báró és nemes, Josinczy báró, Juba.

Kabós (magyargyerőmonostori), Kacsó (seilyei), Kakucsi (felsőkápolnai), Kali, Kali (petki), Karacsay, Kanyaró, Kanyó, Kapusi, Kapi, (kapivári), Kassai, Katona, Katona (sárosberkeszi), Kádár, Kádár (dési), Káli, Kállai (ráczfehértói), Kállay, Kálnok (kálnoki és köröspataki), gróf és nemes, Károli, Károlyi, Károlyi (nagykárolyi),

gróf, Káros, Kászoni alias Bornemisza, Kávási, Keczelei, Kelemen, Kemény (magyargyerőmonostori), gróf, báró és nemes, Kende, Kende (kölcei), Kendeffy (malomvizi) gróf és nemes, Kenderessy, Kenéz, Kerekes, Kerekes (kiskereki), Kerekes (vásárhelyi), Kereső (kissolymosi), Kerestely, Kerestély (iszlai), Kerestély (marosjára), Keresztes alias sárpataki (várhegyi), gróf, Keresztes, Keresztesi (nyáradgálfalvi), Kereszturi, Keresztury (kereszturi és berekereszturi), Keserő, Keserő (borosjenői), Keszei (magyaróvári), Ketsey, Kifor, Kifor (kisberszói), Kilyén, Király, Király (iszlai), Király (koronkai), Kis, Kis alias Bakó, Kis alias Komor, Kis (csikfalvi), Kis (mikházi), Kis alias Lukács (sámsondi), Kis (szabédi), Kis alias Tamási, Kis alias Török, Kis alias Tunyogi, Kis (vadadi), Kismariai, Kispál, Kmita (kolozsvári), Kocsis (márkosfalvi), Koczkan (iszlai), Koczkan v. Koczkan, Koczkan (csikfalvi), Koczkan (légeni), Kodok (körispataki), Kója, Kolcsár, Kollatovich, Kolosi (köblői), Kolosvári, Kolozsvári, Kolosvári alias Tordai, Kólya (horváthi), Kólya (széplaki), Kolumbán (olasztelki), Komáromi, Komáromi (belenyesi), Komjátszegi, Komor, Komor alias Kis, Komornyik (asszonyvásári), Koncz, Koncz (bázódi), Koncz (lőrinczrévi), Konrád (sárfalvi), Konta, Koppándi, Korda (borosjenői) gróf és nemes, Kóré, Kóris, Kornis, (gönczruszkai), gróf és nemes, Kornis (tótváradgyai), Koródi, Koródi (asszonyvásári), Korondi, Kotsis, Kovács, Kovács, Kovács (abódi), Kovács (ehedi) Kovács (illyei), Kovács (kendői), Kovács (kovásznai), Kovács (mezőbándi), Kovács (mikházi), Kovács (zoványi), Kovács (felfalvi), Kovátsi, Kozoli (kozolyai), Kozma, Kőkösi (kőkösi), Kölcsey, Kömives, Könczey (karatnai), Könyves (várad), Körispataki, Körösy, Körtvélyesi (diószegi), Kővári, Kövendi, Kövendi (ajkai), Kövendi (vadadi), Kövesdi, Krakkai, Krakkai (esztelneki), Krausz gróf, Kriscsóri, Kun, Kun (csapói és karánsebesi), Kun (füredi), Kun (kaáli), Kuun (osdola) gróf és nemes, Kustós.

Ladányi, Lajos, László, László, (gyergyóremetei), Lázár, Lázár (gyalakuti és szárhegyi) gróf, Lengyel, Lészay, Lévai, Losonci, Losonci (angyalosi), Lő vagy Lövő, Lőcsei (nagygyőri), Lőrinczi (kaáli), Lőrinczi (májai), Lővétei, Luczai, Luka alias Nagyszegi, Lukács (borosnyai), Lukács (demsusi), Lukács alias Fábián, Lukács alias Kis (sámsondi), Lukácsffy (bikfalvi), Lukács, Lukátsi.

Macskásy (szentmártonmacskási és tinkovai), Madarász, Magner, Magyarai, Magyarósi (asszonynépi), Májai, Májai (májai), Makó, Maksay (vizeszentgyörgyi), Mara (felsőszálláspataki), Marillay, Márkos, Márkos (székesi), Márkos (sepsiszent-

iványi), Maróthy (bethfalvi), Mártonffy, Máté, Máté (hodósi), Mátis (hatolykai), Máthé, Máthe (náznánfalvi), Mátéfi, Mátyás, Mátyási, Mátyási (iszlai), Mátyus, Matolcsi, Matolcsi (nagyenyecsi), Mauks, Maurer (ürmösi), Maxay (nyárádtői), Medve (dálnoki), Medve (mezőmadarai), Melánkovits, Méra (hétbükki), Mészáros, Mészáros báró, Mészáros (krasznai), Mészáros (magyarderzei), Mezei (hosszumezei), Mihác (altorjai), Mihály, Mihócsa (magyarfülpösi), Mikes (zabolai) gróf és nemes, Miklós (dálnoki), Miklósi, Miklósi (zennyi), Mikó, Mikó (hidvégi) gróf és nemes, Mikola (szamosfalvi), Miksa, Miriszlay, Miske (magyarcsesztvei), Mohai (marosgezsei), Molnár, Mosel, Muzsnai (muzsnai és szászfülpösi).

Nagy, Nagy (ákosi), Nagy (bedei), Nagy (bihari), Nagy (borsai), Nagy (buzaházi), Nagy (csikfalvi), Nagy (dancsházi), Nagy (dobokai), Nagy (felfalvi), Nagy (gálfalvi), Nagy (göcsi), Nagy (hatolykai), Nagy (iszlai), Nagy (kaáli), Nagy (kászoni), Nagy (kémeri), Nagy (kovásznai), Nagy (kövendi), Nagy (menyősi), Nagy (ormányi), Nagy (petki), Nagy (szilágyfőkeresztúri), Nagy (szodorai), Nagy (szőkefalvi), Nagy (tasnádi), Nagy (tiszabecsi), Nagy (vadaði), Nagy alias Borsai (veresegyházi), Nagy alias Ősi (fogarasi), Nagy alias Székely (szárazajtai), Nagy alias Tarpai (várad), Nagyszegi alias Luka (kolozsvári), Naláczy (naláczi) báró és nemes, Naményi (pókai), Nádudvari (kisiklódi), Nádudvari (nádudvari), Nánási (kölpényi), Nápolyi, Náprádi, Náprádi (fülpösi), Nánási, Nemes, Nemes (hidvégi) gróf és nemes, Nemes (luczai), Nemes (mezőbándi), Nemes (szentistváni), Néb (kalotaszentkirályi), Némethi, Nikolasi (bányai), Nováczy, Nováczy (bükkösi), Nyakazó, Nyakó (magyarigeni), Nyárády, Nyárády (toldalagi), Nyári, Nyikodi, Nyiri, Nyiró alias Czente vagy Borbély, Nyujtódi.

Okmár (diódi), Okmár (érsekujvári), Oláh (kolozsi), Orbán, Orbán (lengyelfalvi) báró és nemes, Orbán (márkódi), Orbók, Oroszi, Ostman (de Leye) báró, Osváth, Osváth (vadasdi), Ozdi, Ozdi (szentröntási), Ólyvedi, Ördög, Ördög (nagyesküllői), Ősi alias Nagy (fogarasi).

Paczolay (szentbenedeki), Pakó, Pál (uzoni), Palatkai, Palatkai (palatkai), Pálfi, Pálfy (péterlaki), Pálfy, Pálfy (gagyai), Pálfy (tarcsafalvi), Palkó, Pap, Pap (fabiai), Pap (nagyoszturai), Pap (remetei), Pap alias Simán, Pápai, Pápai (baczkamadarasi), Pápai (hosszúaszói), Pápai (mezőcsávási), Pápai-Páriz, Papolczi (bükkösi), Páppai, Pándi, (pándi), Pásztai, Pásztóhy (nagyvárad), Patai (kőbölkuti), Pataki, Pataki (désfalvi), Pataki (magyarköblösi), Pataki (sárospataki), Patkós, Patonay, Pécsi, Péchy, Péchy (érsemlyéni), Péchy (kolozsvári), Péchy (péchuj-

falusi), Péchy (szászuifalusi), Péczeli (péczeli), Pekry (pekrovinai), Pelsőczy, Péntek (jobbágytelki), Peres, Perecsényi (ilyei), Perényi (perényi) báró, Perlaki, Perlaki (borsai), Persa, Péter, Péter (beői), Péter (váradgyai), Petki (dersi és királyhalmi) gróf és nemes, Petri, Petrichevich-Horváth id. Horváth, Pető, Pető (káposztásszentmiklósi), Pogány, Pogány (csebi), Pogány (nagyklopotivai), Pókai, Pongrácz, Pongrácz (nagy Mihályi), Pongrácz (szentmiklósi és óvári), Pósalaki, Poson alias Posoni (nagyernyei), Pótsa (hatolykai), Prentsits, Puskás, Püsök.

Radák, Radák (magyarbényei) báró és nemes, Raffaj (árkosi), Ramócsa, Rác, Rác (galgói), Rác (tömösvári), Rátz, Rádai, Rákosi (rákosi), Rápolti (réti), Rátoni (rátoni), Rátonyi, Rettegi, Rettegi (kisbudaki), Rettegi alias Székely (vágási), Reviczky, Récsei, Récsei (récsei), Réti, Révay (révai) báró, Rhédey (ki-rhédei) gróf, Ribiczei, Ribiczei (ribiczei), Riedt báró, Rosnyay (marosjára), Róth (királyfalvi), Rozgonyi, Rozgoványi, Rudnyánczky báró.

Salati, Salánki (nagyenyedi), Saltorius, Samarjai, Sarádi (nagyfali), Sarasági, Sarasági (kövesdi), Sarasági (medeséri), Sáfár, Sáfár (radnothfáji), Sámsondi, Sándor, Sándor (agyagfalvi), Sándor (buzaházi), Sándor (csikszentdomokosi), Sándor (csikszentmihályi), Sándor (taplóczi), Sárközi, Sárközi (dobokai), Sárközi (losárdi), Sárosi, Sárosi (kissárosi), Sárosi (pókai), Sárosi (szentlászlói), Sárpataki, Sárpataki alias Keresztes (várhegyi) gróf, Sárvári, Schilling, Sebe (vargyási), Sebesi, Sebestyén (angyalosi), Seprődi, Sepsi, Seres, Serédi, Simán alias Pap, Simén (mikházi), Simén (sárdi), Siménfalvi, Simon, Simon (désfalvi), Simon (kaáli), Simon (szárhegyi), Simonfy (marosvásárhelyi), Sinka, Sinka (makfalvi), Sipos, Sipos (ehedi), Solnay (kissárosi), Sólyom, Somai, Somkádi, Somkereki, Sombori, Sombori (magyarsombori), Sombory (marosvásárhelyi), Sombory (désfalvi), Somlyai, Somlyai (maroskoppándi), Somlyai (rődi), Somodi, Somogyi, Sós, Soós, Soós (ocskai), Stall, Suba (gegesi), Sughó (hazsui), Suki (felsőmagyarzsuki).

Szabó, Szabó (altorjai), Szabó (barátosi), Szabó (borbándi), Szabó (csapói), Szabó (dési), Szabó (ehedi), Szabó (erdőcsinádi), Szabó (ernyei), Szabó (harasztkereki), Szabó (iszlai), Szabó (kőrisspataki), Szabó (lunkai), Szabó (maroszentkirályi), Szabó (marosvásárhelyi), Szabó (csikfalvi és mosoni), Szabó (sárpataki), Szabó (tamási), Szabó (tordai), Szabó (udvarfalvi), Szabó (várad), Szabó alias Bakó, Szabó alias Czákó, Szabó alias Gellér, Szabó alias Hajdu, Szabó alias Jenei, Szabadi, Szacs vay (léczfalvi), Szalai, Szalai (ákosi), Szállbek (petrisi), Sza-

lánczy, Szalánczy (örményszékési), Szaniszló (komjátszegi), Szarvadi, Szarvadi (botházi), Szász, Szathmáry, Szathmáry-Asztalos vagy Tóth, Szathmáry (haranglábi és toldalagi), Szatsvai, Száva, Száva (gogánváraljai), Szebeni, Szegedi, Szegedy (mikeszászi), Szegedy (oláhlaposi), Szeghy, Székely, Székely (borosjenői) gróf, Székely (dálnoki) Székely (kilyéni), Székely (pókakeresztúri), Székely (sepsiszentgyörgyi), Székely alis Nagy (szárazajtai), Székely alias Retegi, Szekeres, Széki, Széki (petki), Szél, Szemere, Szemere (kakivárdi), Szengyel, Szénás (bályoki), Sente, Szentiványi (sepsiszentiványi), Szentgyörgyi, Szentgyörgyi (szathmárnémethi), Szentkeresztly (zágoni) báró, Szentkirályi, Szentkirályi (m. gyulai), Szentmártoni, Szentmártoni (sárdi), Szentpáli, Szentpáli (homoródszentpáli), Széplaki, Száreday (szentháromsági), Szerencsi, Szétsi, Szigeti, Szigethy (ujtordai), Szilágyi, Szilágy (ákosfalvi), Szilágyi (szaniszlai), Szilvási (kecsatszilvánai), Szodorai, Szolga, Szombati (alsóilosvai), Szombatfalvi (szombatfalvi), Szócs, Szócs (nagyernyei), Szőke (ehedi), Szőlősi, Szőlősy (borosjenői), Szőlősy (dési), Szőlősy (gyalui), Szőlősy (hercegszőlősi és sárdi), Szőlősy alias Herczegszőlősy (sárdi), Szörtsey, Szóts (kézdivásárhelyi), Szóts (zilahi), Szótsi, Szucsáki, Szucsáki (erdőcsinádi).

Tahy, Tamásfalvi, Tamási, Tamási (marosjára), Tarpai alias Nagy (váradai), Társy, Tarsoly, Tavasz, Técsi, Telegdi, Teleki (széki) gróf, Teremi (perbei), Thalaba (szecsőri), Tholdalaghy (nagyercsei) gróf és nemes, Tholdy (nagyszalontai) gróf és nemes, Tholnay (selyei), Thorotzkay (torockószentgyörgyi) gróf, báró és nemes, Thuróczy, Tisza (borosjenői), Tiszabecsi, Tolcsvai, Tolnai, Tordai, Tordai (kémeri), Tordai (somogyi), Torjai, Torma (csicsókeresztúri), Tornya (toronyfalvi), Tóth, Tóth (szeredai), Tóth-Szathmáry alias Asztalos, Tökés, Török, Török (abódi), Török (kadicsfalvi), Török alias Kis, Tunyogi Turi, Turi (tamásfalvi), Turóczy (csapói), Turóczy (raksányi), Traun gróf, Turi (sarkadi).

Ugron, Ugron (szentmihályi), Ujfalvy (mezőkövesdi), Ujfalvi, Ujhelyi, Ujhelyi (tiszaujhegyi), Ungur (licsinyai), Ungvári, Urai, Urai (nagydobai), Urai (urai), Uzoni, Uzoni (borberekai).

Vadadi, Vadadi (csikszentmártoni), Vadadi (vadadi), Vadas (bélteki), Vadas, Vajai, Vajda, Vajda (berei), Vajda (kölpényi), Vajna (pávai), Valkai (magyarvalkai), Vallants, Varasdi, Varga, Varga (iszlai), Vargyas, Varsányi (cselakai), Vas, Vasas, Vass (diódváraljai), Vass (feldobai), Vass (szoboszlai), Vay (vajai) báró, gróf és nemes, Váczi Vágási, Vályi, Váncza, Váradai, Váradai (galambodi), Váradai (nagyváradai), Váró (bágyoni), Vásárhelyi (nagyenyedi), Veér (kö-

röstarcsai), Velits (lászlófalvi), Verebélyi, Veres, Veres (ákosi), Veres (erdődi), Veres (váradai), Veress (kézdipolyáni), Veszprémi, Vetési, Vég, Viski, Vitályos, Vitályos (nagyernyei), Vitéz, Vitéz (magyarbikali báró és nemes) Vizai, Vízeli, Vizkeleti.

Wass (czegei) gróf és nemes, Weres, Wes-selényi (hadadi) báró.

Zabolai, Zajzon, Zakariás, Zalányi (enyedi), Zalányi, Zámbo (kolozsmonostori), Zathureczky (zaturcsai), Zeyk (zeykfalvi), Zichy (vasonkői) gróf, Zsigmond, Zsigmond (lemhényi), Zongor, Zoltai, Zöldi.

Ifj. BIÁS ISTVÁN.

A Patvaróczyak.

Follajtár Józsefnek a «Turul» 1910. évi VI. füzetében fenti cím alatt megjelent cikkébe és még inkább a családfába bizonyos tévedések csuszván be, indokoltnak látom azok helyreigazítása érdekében szót emelni.

A Patvaróczy-, másként Zalay-család leszármazási táblázatában kár volt az egyes családtagoknál a szereplési, előfordulási éveket fel nem tüntetni, mert ha ez megtörténik, úgy több tévedésre a szerző az összeállításakor maga is rájött volna.

Az a leány, a ki a Divék-nemzetségből való Jánosnak volt 1348-ban felesége, Mikének a leánya és nem unokája. A férjet Rudnaynak nem lehet még nevezni, mert akkor még a Rudnay-család az Ujfalussy- és Zsámbokréthy-családotól el nem vált és a közös ősök még csak a de genere Divék név alatt szerepelnek.

Az 1347—1364 között szereplő Péter felesége Zsámbokréthy Mihály és nem Mich, leánya Katalin volt,¹ kiknek leányai közül az egyik csernikpalojtai Palojthay Simonnak, a királyné itélőmesterének volt a felesége.²

Gotthard fia Péter, ki 1410-ben szerepel, feleségül Dorottyát bírta; ez a Péter rövid életű volt, mert özvegye 1424-ben már újból férjnél van Majthényi Benedeknél; ez a Majthényi Benedek első házasságból való leányát, Veronikát eljegyzi mostohafiával, Patvaróczy Miklóssal, ki azonban, midőn felnőtt, nem mostoha testvérét, hanem divékujfalusi Ujfalussy Katalint veszi feleségül, ki 1439-ben özvegyeségre jutván, újból Korompay Miklóshoz megy nőül; a szöveg ezekben nem egyezik a táblázattal.

Az 1410-ben élt nevezett Péternek leánya, Dorottya, nem Buchani Bodrok L., hanem Buc-sányi Bodok Lászlónak felesége és 1424—1449 között szerepel. — Bodok László Jánosnak, ez

¹ L. a Zsámbokréthyak cz. művem 17—18. lapjain.

² U. o.

Bodoknak a fia; ez utóbbi azonban nem tévesztendő össze a dr. Karácsonyi János ált.¹ említett Bodokkal, ki jóval korábban, 1267-ben élt; mindketten egy törzsből, a Hontpázmány-nemzetség Szegi ágából származnak. A Bucsányi Bodokok leányágon közel atyafiak lévén a Kis-tapolcsányiakkal, ezek levelei között róluk sok érdekes adatot lehet találni.

Az 1439—1448 között szereplő Péternek fiai: János, szerepel 1489—1504 között, feleségül Alsó-ozoróczi Ozoróczky Dorottyát, Svehla János özvegyét birta; második fia, Gáspár, 1504-ben van említve; harmadik fia nem György, hanem Ger-

¹ A Magyar Nemzetségek II. 208. l.

gely (Gregorius), ki 1504—1552 között sokszor említették; úgy őt, mint fiát az 1560—1590 között szereplő Benedeket Ivánkafalvai és Ilméri Patvaróczky és Patvaroczky nevek alatt találjuk említve.

Az 1545—1579 között élt Mihály neve keszi-hóvi Palásthy Zsófia, 1580-tól Rohody Jánosné.

Az 1553—1536 közt szereplő Péter neje Tökés-ujfalusi Ujfalussy Anna, előbb Nemeskürti Kürthy Pál neje; Péternek egyik nővérét, Katalint, 1565—1576 között Koszteczy alias Lanthos János, a másikat, Ilonát, Szokolóvi Skarbala László birta nőül, de utóbbi 1588-ban már özvegy.

Ezekhez képest volna a családja és részben a szöveg kiigazítandó. RUDNAY BÉLA.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1910. évi december hó 29-én tartott nagygyűlésén *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Borovszky Samu, Csánki Dezső, id. Daniel Gábor, Horváth Sándor, Iványi Béla, Kollányi Ferencz, Makay Dezső, Ortvay Tivadar, Soós Elemér, Tóth-Szabó Pál, ifj. gróf Zichy Nándor* ig. vál. tagok, *báró Bakach-Besseney Ferencz, báró Györfly Samu* párt. tagok, *Gencsy Géza, Holub Főzsef, Kísfaludy László, Relkovič Neda, Rexa Arthur, Szalay Gábor, Vargha Zoltán* évdij. tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Relkovič Davorka* mint vendég.

Fejérpataky László másodelnök a következő beszéddel nyitotta meg a nagygyűlést:

Tisztelt Nagygyűlés!

Évről-évre tartott beszámolóinkban hű képet akarunk adni az elmúlt esztendő munkásságáról, a tudományos és anyagi eredményekről és veszteségeinkről. Titkárunk részletes jelentése felment engem attól, hogy e helyről adjak számot társaságunk életének legutolsó évéről; megfelelőbbnek tartom, ha általánosságban utalva szaktudományaink jelenlegi irodalmi fellendülésére, röviden rámutatok azon nehézségekre, melyek lehetetlenné teszik, hogy még odaadóbban igyekezzünk fáradozni a reánk váró tudományos feladatok megoldásában.

Mikor huszonnyolcz évvel ezelőtt a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság megkezdte működését, félkezünk ujjain elszámálhattuk azokat a műveket, a melyek a hazai czimertan és nemzedékrend terén maradandót alkottak; igaz, hogy ezek között van Nagy Ivánnak minden önkéntelen tévedései mellett

is állandó becsü műve, melynél monumentálisabbat egyetlen szaktudós lankadatlan buzgalma sem hozott létre. Nemcsak véletlen, nemcsak korbeltől összetalálkozás, hogy társaságunk közel három évtizedes, következetes tudományos működésének idejére esik a magyar czimertan és családtörténet felvirágozása; erre — talán önkéntelenül is — kiadványaink és első sorban folyóiratunk füzetei is voltak hatással, irányt, módot és alkalmat adván szaktársainknak arra, hogy kutatásaik eredményét abban közkinccségegyék. Sorra látnak ma is napvilágot nagy történelmi multu családok monografiái, s nem egy vármegye levéltárában őrzött nemesi iratok jegyzékei, van más folyóiratunk is, sőt volt több is, mely a magyar családtörténet művelését tűzte ki célul, vármegyei monografiák bőségesen tárgyalják a megyebeli családok multját, nem felejtkezve meg, ha ezt felemlíteni el is mulasztják, Csánki Dezső örökbecsü nagy munkájának lelkiismeretes felhasználásáról. Egyesek áldozatkészségéből élénk tevékenység, lelkes buzgalom mutatkozik az irodalom e terein, mely talán nem mindig önzetlenül, nem mindig a jutalom reménye nélkül keresi a mult igazságait, hanem az anyagi haszon kilátásaitól sem idegenkedik.

Azt hinnők, hogy ahol ennyi vállalkozás sikerrel kecsegtet, ahol országszerte ennyi érdeklődés mutatkozik a nemzeti családok multja iránt, ott virágoznia kell annak a tudományos társaságnak, mely közel harmincz éve törekszik mennél több fényt deríteni a családi mult sötét bonyodalmaira s mely — legalább tudva — sohasem tért el attól az iránytól, mely az igazság felé vezet. Nos, ez a következtetés helytelen; társaságunk nem gyarapszik oly arányokban, a hogy ezt az egyre fokozódó terhek s a megoldásra váró

feladatok kívánatossá tennék; sőt, ha anyagi eszközeinket számba vesszük, még annyira sincs módunk, a mennyit évtizedekkel előbb megtehettünk. Tagsági díjainkból befolyó jövedelmeink, bár számszerint emelkedtek, az igazi érték, a vásárlási képesség szempontjából alig teszik azt lehetővé, a mi előbb könnyűszerrel ment: folyóiratunk régi terjedelmének fenntartását. A legszigorubb takarékosagra, esetleg folyóiratunk ivszámának apasztására van szükség, hogy évi kötelezettségeink ne lépják túl semmiben sem a fődözet szűk határait. Hála szaktársaink buzgó és önzetlen közreműködésének, folyóiratunk gazdagon el van látva közlésre váró dolgozatokkal, úgy hogy a tudományos érdekek mérlegelése szerint azok közzétételében sorrendet kell megállapítani. E termelési készséggel azonban nem tart lépést a társadalom áldozatkészsége, melylyel lehetővé válnék mielőbb közkinccsé tenni azt, a mit a szerkesztő fiókja őriz.

Az nem elszigetelten álló tünet, hogy társaságunk anyagilag nem gyarapszik oly arányokban, a hogy ez a még megoldandó feladatok szempontjából, melyekről egyik elnöki megnyitásban képet adtam, szükséges volna. Ez a baj sok más tudományos társaságunkat sújtja és első sorban azokat, melyek a nemzeti mult valamely nyilvánulásának felderítésére alakultak. A korszellem, a multak iránt egyre fokozódó közömbösség oka e stagnálásnak, mely sok tudományos egyesületünk működését megbénítja. Reméljük, hogy kitartással, szívóssággal túléljük e ránk nézve oly káros hullámnak idejét és bekövetkezik nem sokára az az ellenhatás, mely a mult század hatvanas éveiben oly örvendetesen megnyilatkozott érdeklődéshez hasonlóan, sok oldalról igénybe vett társadalmunk részéről meleg szeretettel fog fordulni a nemzeti történelem emlékei felé. Addig is, míg ez a jobb kor be nem köszönt, társaságunk tagjaira hárul a tiszt, hogy feladataink megoldásához hivatkozottak, a meglévőket megtartsák s azok számát ujjakkal gyarapítsák. E kérelmem teljesítése biztosítani fogja társaságunk tudományos működésének zavartalan folytatását.

Ezzel a mai nagygyűlést, mely felejthetetlen nagyérdemű társunk, Thaly Kálmán emlékének van szentelve, megnyitom.

A zajos tetszéssel fogadott elnöki megnyitó beszéd után Ortvy Tivadar ig. vál. tag felolvasta emlékbeszédét néhai Thaly Kálmán ig. vál. tagról.

Az emlékbeszéd felolvasása után Fejérpataky László másodelnök a nagygyűlés nevében köszönetet mondott Ortvy Tivadar ig. vál. tagnak az emlékbeszéd megtartásáért. Jelentette egyuttal, hogy a nagygyűlésre a Magyar Tudományos Akadémia, melynek az elhunyt tiszteleti tagja és osztályelnöke,

továbbá a Magyar Történelmi Társulat, melynek másodelnöke volt, meghívták s hogy az Akadémia képviselőjében Csánki Dezső rendes és Borovszky Samu lev. tagok jelentek meg, kik egyuttal a Magyar Történelmi Társulatot is képviselik.

A napirend következő pontja az elnök és egy másodelnök választása lévén, másodelnök a választás vezetésére id. Daniel Gábor ig. vál. tagot kéri fel, ki az elnöki széket elfoglalva, elrendeli a szavazást és a szavazatok beszédésével Szabó László jegyzőt bizza meg.

A szavazatok beadatván, összeolvastattak. Beadott 23 szavazat, ebből esik mint elnökre Fejérpataky Lászlóra 22, Csánki Dezsőre 1 szavazat, mint másodelnökre Csoma József 22 szavazat, mihez képest id. Daniel Gábor Fejérpataky Lászlót megválasztott elnöknek, Csoma Józsefet másodelnöknek jelentette ki, melegen üdvözli az ujonnan megválasztott elnököt és neki az elnöki széket átadja, mit az ujonnan megválasztott elnök elfoglalva, néhány szóban megköszöni a választást.

Ezután Aldásy Antal titkár terjesztette elő az 1910. évről szóló titkári jelentést, mit a nagygyűlés tudomásul vett.

Tóth Árpád pénztárnok bemutatja a részletes pénztári kimutatást, mely szerint a társaság bevétele volt december 25-ig 7079 kor. 48 fillér, kiadása 6406 kor. 91 fillér, egyenleg tehát 672 kor. 57 fillér. A Nemz. Zsebkönyv II. sor. I. kötetének bevétele volt 96 kor., kiadása ugyanannyi. Vagyonállás cselekvő vagyonban 36,912 kor. 57 fillér, szenvedő vagyonban 3000 kor., marad 33,912 kor. 57 fillér.

Mínt hogy az ig. választmány a számadások megvizsgálásáról már intézkedett, a nagygyűlés a pénztárnoki jelentést tudomásul veszi.

A napirend ezzel, miután indítványok nem adatnak be, ki lévén merítve, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Ortvy Tivadar* ig. vál. és *Relkovic Neda* évd. tagokat kéri fel és az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

Huba vére. Szemere. Összeállította és többekkel együtt írta Zarándy (Stefezius de Thurstern) A. Gáspár okleveles főlevéltárnok. Budapest, 1910.

Az utóbbi hetekben egy fejedelmi bőkezűséggel kiállított család történeti monografia látott napvilágot, mely a hazánk történetében előkelő szerepet játszó Szemere-nemzetség történetének van szentelve. A hazai család történeti irodalomnak ez újabb gyarapodásáról a család történeti tudományt szolgáló folyóiratunknak tudomást venni annál is inkább kötelessége, mert

e monografia a magyar nemzetségek egyikéből eredő ősrégi családnak multjára vet világot.

A kötetet a szerkesztőnek, Zarándy A. Gáspárnak előszava után, egy tanulmány vezeti be a család címéről, melyet dr. Dedek Crescenz Lajosnak a Szemere bibliáról szóló tanulmánya követ. E két tanulmányról még alább lesz szó. A sorban dr. Fáy Eleknek Magyar és Szemere című nyelvészeti fejtegetéseket tartalmazó dolgozata következik, melyben a Megyere, Magyar és Szemere nevek egymásközi szoros kapcsolatát és rokonságát igyekszik kimutatni. Nyelvészeti fejtegetéseinek ismertetése nem tartozik e folyóirat keretébe, az a nyelvészeti szakkörök feladatát képezi. A családi leszármazást és történetet tárgyaló fejezetek megírásában többen vettek részt. Nagy Géza a Hubáról szóló fejezetben a család leszármazásának kérdését tisztázza, dr. Wertner Mór a semptei várispánságról és a Szemere-név első viselőiről értekezik, míg Zarándy A. Gáspár a Szemere, Primæ occupationis, A mohácsi vész, Egy ezredév című fejezetekben a család történetét adja. Ugyancsak ő kommentálja a Martinka József által rajzolt családfát, míg herceg Odescalchi Arthur kritikai elmélkedéseket fűz a Szemere családnak Huba vezértől való származásához. A kötet függelékét Szemere Miklós gyűjteményének válogatott darabjairól felvett díszes fényképek alkotják.

Köztudomású, hogy a Szemere-család Huba vezér nemzetségéből származtatja magát. Okleveles bizonyíték e leszármazásról nem maradt reánk. A családi tradíció, a hagyomány volt az, mely a leszármazás hírét megőrizte, a melyet először foglalt írásba Béla király Névtelen jegyzője. Munkájában két helyt is megemlékszik a Szemeréknek Huba vezértől való leszármazásáról, először midőn a hét vezért sorolja elő, majd munkájának azon fejezeteiben, a melyekben Hubának Zoárd és Kadosával együtt vívott harczeit, a Nyitra, Vág, Zsitva, Garam és Ipoly vidékének meghódítását beszéli el. «Huba, a quo genus Zemera descendit», «Huba, a quo prudens Zemera descendit» kitételekkel jelöli a származást, a melynek ismeretét a régi családi hagyományok és a régi vezéri nemzetségek által megőrzött, az ősök tetteit elmondó történeti énekekből vehette. Írásbeli följegyzések, mint ezt Nagy Géza a Huba vezérről irt fejezetben kifejti, s a mint ez köztudomású is, nem igen állhattak a Névtelen jegyző rendelkezésére, de ő egy oly korszakban élt, a mikor a nemzetségi hagyományok még élénk emlékezetben voltak. Nagy Géza nem egyszer fejtegette folyóiratunkban közzétett különböző értekezéseiben, hogy az ősmagyarok ép úgy, mint a középzásiai nomád törökök mily gondosan ügyeltek arra, hogy a leszármazás, a nemzetségi elágazás és az egymásközi

rokonsági kapocs ismeretei megőriztessenek és hogy a leszármazási adatokat a család tagjai pontosan tudják. Erre utal a monografia ama fejezetében is, a midőn kifejti, hogy az Anonymus által említett «okos» Szemerének Huba vezértől való leszármazásában nincs okunk kételkedni. Anonymus a Hubától való származás ismeretét kétségtelenül kortársától, a munkájában említett okos Szemerétől kaphatta, mert «mindkettő oly korszakban élt, a mikor a nemzetségi hagyományok még teljes frissességükben megvoltak, mert az élet tette szükségessé fennmaradásukat.» Nemzetségének leszármazása pedig tisztán élhetett még az «okos» Szemere emlékezetében.

Anonymus a Huba ivadékait a Szemere nemzetség nevével nevezi, a mely nevet a család egyik Szemere nevű tagjától vette. Karácsonyi János a magyar nemzetségekről irt alapvető munkájában nem tartja kizártnak, hogy a Szemere nemzetség nevét attól a Szemere nevű semptei várnagyától vette, a ki az 1175, illetve 1180 körül említették oklevéllileg. Hogy az Anonymus által említett «okos Szemere» a Névtelen kortársa volt, azt, ismerve Anonymust és munkáját, bizonyítani nem szükséges. Hiszen az már ki van mutatva, hogy Anonymus «nem tudta másképp elképzelni a régebbi viszonyokat, mint saját korának viszonyai szerint.» Ha tehát az «okos» Szemere Anonymus kortársa volt, akkor minden valószínűség szerint azonos a semptei ispánnal és így Anonymus a saját kortársa után, a ki minden valószínűség szerint kiváló ember lehetett, Szemere nemzetségének nevezte a nemzetséget, nem pedig Huba nemzetségének. Wertner Mór a «Sempte és a Szemere név első viselői» cz. fejezetben a nemzetség névadójának személyét illetőleg más eredményre jut. Ő a nemzetség névadóját egy másik, korábban élt Szemerében keresi. Szerinte a nemzetség névadója az a Szemere, a kit a pannonhalmi Liber Rubernek egyik oklevele említ. Ez az oklevél, a mely a pannonhalmi apátság komárommegyei birtokviszonyaira vonatkozik, keltezetlen ugyan, de a pör alapját képező tény Mózes nyitrai megyei főispán idejében történt. Ennek alapján az oklevél 1113-ra, illetve a hogy ezt a pannonhalmi apátság monografiája megállapítja, 1105—1114 közti időkre tehető. Az oklevél a pörbeli tanuk között négy egyházi személyt, azonkívül az ügy bíróját és két «religiosus» jelzővel nevezett férfit említ meg, Zemerat és Fiure-t (Fürt). Wertner s religiosus Zemerat azonosnak veszi az Anonymus «okos» Szemeréjével, a kit e szerint ő nem tart Anonymus kortársának. A semptei ispán Szemere, szerinte ennek az okos-religiosus Szemerének fia vagy unokája lehetett. A religiosus szót nem a szó szoros értelmében veszi, hanem azt «az akkoron divott felfogás

szerint» a «legmesszebbmenő kifogástalanság kifejezése» gyanánt tekinti. Az okos és religiosus Szemere azonossága Wertner szerint annál is inkább elfogadható, mert a religiosus Szemere a Komárom megyében birtokos apátság pörében szerepel, mint tanu, a Szemere nemzetség pedig tudvalevőleg szintén Komárom megyében bírtá ősi birtokait. Wertner fejtegetései plausibilisnek látszanak, ámátor a családi leszármazás tekintetéből nem föltétlenül szükségesek. Valószínűbb az okos Szemere azonossága a semptei ispánnal Anonymus kortársával, de valószínű az is, hogy a religiosus Szemere közeli rokona volt az okos Szemerének. A két időpont közti különbség megengedi azt a föltevést, hogy a religiosus az okosnak apja, esetleg nagyapja volt, okmányilag a kettő közti rokonsági kapcsot, legalább ez idő szerint — sem az egyik, sem a másik esetben nem lehet kimutatni, valamint hogy a semptei ispán utódairól nincs tudomásunk ép így a semptei ispán idejét és az 1247. év közti időt, mint a mely évtől kezdve merülnek fel okiratilag okadatolható időben és rokonságban a Szemere-család tagjai, kitölteni nem tudjuk. Wertner kiterjeszkedik még a semptei ispánság későbbi történetére is, egészen a XIV. századig, de 1180 után a semptei ispánoknak nyomát sem találjuk egészen 1236—1239-ig, a midőn Péter fia Csépán szerepel, mint semptei főispán, míg 1274-ben a Hédervári család egyik oldal-ösét, 1275-ben pedig a Hunt-Pázmán nemzetség egyik tagját találjuk e méltóságban.

Az Árpádházi királyok idejében a Szemere név még a különböző okmányoknak egy egész sorában fordul elő. Sajnos, ezekből az adatokból hosszabb leszármazás nem állapítható meg. Karácsonyi János idézett munkájában összeállítja ezeket a XIII. századból származó adatokat és meghatározza a Szemere nemzetségből kiágazó Csúzy és Lóthy ágak egyes tagjait. Utóbbiak 1336 körül ágaznak szét és ekkor már annyira szét ment a nemzetség, hogy az együvértartozás csak nagynehezen, esküvel bizonyítás útján történhetett meg. Az első okmány, mely a Szemere nemzetség tagjait felsorolja IV. Béla királynak 1247-i oklevele, mely a nemzetség birtokait rendezi. Ekkor kapja a nemzetség Losoncz, másképp Tamási birtokáért cserébe a Nógrádban fekvő Strugar (Esztergály vagy talán Tugár) birtokot, a melyet még ez évben elcseréltek a királlyal a Komárom megyében fekvő Kövesd birtokért. Komárom megyében mint birtokos, 1263-ban említették egy Zemere, kinek nevét a komárommegyei Szemere maig is megőrizte. 1247-ből még egy másik okmányunk is van, a mely a Szemere nevet említi. Ez az oklevél az esztergomi káptalannak egy oklevele, a mely IV. Bélának előbb idézett oklevelét átírja. Az átíró oklevél a többek között Leus-

tachius de Scemera-t említi, a Szemere levéltárban őrzött 1255-iki oklevél pedig Leustách fia, Mihály fia Miklósról tesz említést, ki IV. Bélától új adományt nyer a zemplénmegyei Adony birtokra, melyet apja Mihály kapott volt a királytól adományba, de a melyről szóló adományoklevél a tatárok pusztításai idejében elégett. Leustachius de Scemera előfordul még egy harmadik, 1247-iki oklevélben is, a mely Káva birtok megosztásáról szól s a melyben mint a tanuk egyike említették. Egy 1254-iki oklevélben Mátyás fia Gergely comes és Scemere említettnek, 1269-ben Thomas de Scemere homo regius, 1281-ben Bartholomeus filius comitis Bos de genere Scemere említették, míg az utolsó Árpádkori oklevél, a mely a Szemere nemzetség tagjairól említést tesz Tivadar győri püspöknek 1300-iki bizonyáglevelé.

Anonymus följegyzése szerint Huba vezér a Kárpátok alján telepedett le, Árpádtól adományba kapva, mint Nyitra ispánja a Zsitva folyótól a Törzsök erdőig terjedő részt. Ez képezné tehát a család egyik birtoktömbét. A mellett, mint azt az előbb idézett oklevelekből, valamint egyéb oklevelekből is tudjuk a család birtokos volt Nógrádban, Komáromban, Borsodban, Győrben stb., de birtoka volt Abaujban és mint ezt az 1255-iki oklevélből tudjuk Zemplénben is, Abonyban. Az utóbbi birtokot a család jóval 1255 előtt birhatta, a mint ez az oklevélből kitünik. Hogy mikor szerezte, nem tudjuk, nincs kizárva, hogy prima occupatio volt, hiszen a magyarok bejövetele ezen az utirányon történt és így nem tartható kizártnak, hogy a nemzetség tagjai ott mindjárt földet foglaltak maguknak. A Szemere birtokokra vonatkozó oklevelés adatokat Zárandy A. Gáspár a «Primæ occupatio» cz. fejezetben gyűjtötte össze nagy gondnal egészen a XV. századig. Az ő tollából származnak, mint már említők a monografia többi fejezetei is, melyek a család további történetével foglalkoznak. Ezek egyikében a nemzetség történetét a mohácsi vészig tárgyalja, összeállítva mindazokat az adatokat, a melyek a család különböző, komáromi, borsodi, abonyi stb. ágaira vonatkoznak. A család különböző ágainak genealogiai tábláit is közli. Ezen ágak közül a borsodi és abauji-zempléni ág érdekeltet minket legközelebb, mert ez a két ág származott le napjainkig. E két ág közös őse, mint ezt a Zárandy által közölt családfa mutatja az 1435-ben elhalt Lőrincz, a kinek második feleségétől, Lovagfalvy Dorottyától (előbb Thelky Balázs felesége volt) született János nevű fia, esztergomi várnagy származtatta le a két ágat. Jánosnak első neje Kapolchapáthy Anna, második neje Chyrke Katalin volt. Első nejétől született fia Kelemen, második nejétől fia Mihály. Kelemen visegrádi várnagy, majd jajczai bán és koronaőr 1526-ban a

mohácsi ütközetben eset el. Tőle származnak a jelenleg is virágzó abauji és zempléni Szemerék. János második fiától Mihálytól származik a Szemerék borsodi ága, a melyhez tartozott Szemere Pál a költő, kinek neje Krisztina Képlaky Vilma néven szintén foglalkozott a költészettel, Szemere Bertalan az 1848 49-iki kormány belügyministere. Ez az ág 1905-ben Szemere Attilában fiágon kihalt.

E fejezet anyagát chronologikus sorrendben állította össze Zarándy, a ki a nyomtatott munkákon kívül a Szemere család lasztoméri levéltárát, a jászói és leleszi konvent, az országos levéltár és a nyitrai káptalani levéltár anyagát is felhasználta. A lasztoméri levéltár legrégebbi oklevele a már többször említett 1255-iki új adománylevelé Abony birtokról, a mely oklevél a Szemere levéltár egyes nevesebb darabjaival együtt gondos hasonmásban is mellékelve van a munkához. Ezek a hasonmások az «Egy ezredév» fejezethez mellékelvők, a melyben Szemere Miklósnak, kinek bőkezűségéből látott e munka napvilágot, leszármazását generációként tárgyalja. Hosszasabban emlékezik meg itt többek között Mátyás király és Beatrix kedvelt hívéről, Szemere Kelemenről, a jajczai bán, visegrádi várnagy és koronaórról, kinek első felesége Beatrix udvarmesternője, a sziléziai származású Stoltz de Slantz Magdolna volt. Kelemen, mint tudjuk a mohácsi ütközetben halt hősi halált. Bővebben szól az 1600-ban született Szemere Pálról, a ki II. és III. Ferdinand alatt kiváló szerepet játszott a közélet terén, és a ki 1635-ben a vörös viaszszali pecsételési jogát, 1639-ben pedig Abauj-Szemerére nézve újból pallosjogot nyert. Szemere László II. Rákóczi Ferencnek volt brigadéros, kinek neve a szécsényi confoederatio aláírói között olvasható. Összeállítja továbbá Zarándy e fejezetben a Szemere család birtokait is az 1600—1671. esztendőkből, megjelölve, hogy mely birtok mely évben említettik, mint a család tulajdona. Ebből az összeállításból látjuk, hogy 1671-ben Szemere Pál és fia László Abaujban, Zemplénben, Szabolcsban, Szatmárban, Borsodban és Sárosban birtokoltak. Zarándy 142 birtokot állapít meg e megyékben a lasztoméri és az országos levéltárra való hivatkozással mint Pál és fia László birtokait, a melyekhez járulnának még a Szepes, Bereg és Ung-megyei birtokok, a melyeket azonban adatok híján névleg nem tud megállapítani.

Vissza kell még térnünk a monografia két fejezetére. Dedek Crescenz Lajos a Szemere bibliának szentel egy pár lapnyi tanulmányt. A biblia családtörténeti bejegyzéseket nem tartalmaz ugyan, de becsessé teszi azt különösen kötése, mely az ötvösművészet és könyvkötés együttes remeke. Maga a biblia a Károlyi Gáspár-féle fordításnak Nagyváradon kezdett,

de 1661-ben Kolozsvárott befejezett kiadása. A kötés meggyiszinü bársony bőr-háttal, az előlapon az Úrvacsora kelyhe, mely úgy látszik az Esztergomban őrzött egyik Mátyáskorabeli renaissance kehely másolata, rajta a Megváltó mellképe. A remek kivitelű, drágakövekkel ékített kötés Dedek véleménye szerint 1670 körül Kassán készítettett, ezt a véleményt megerősíteni látszik a családi hagyomány is, a mely a biblia első tulajdonosának a Kassán tartózkodó Szemere Lászlót mondja. A biblián erősen meglátszanak a használat nyomai, látszik, hogy tulajdonosaik, hithű protestánsok buzgón forgatták annak lapjait.

A biblia kötésének előlapján alul egy vörös karneol gomb a Szemere család czimerét mutatja. A családi czimerrel foglalkozik a monografia egy külön rövid fejezete. Czimeradományozó oklevelet nem ismerünk. A czimer nyillal átlőtt láb, kísérve jobbról csillag, balról arany félhold által. A családi traditio a czimert az 1255. évi oklevélben említett Leustách fia Mihály személyével hozza kapcsolatba, a ki a tatárok elleni küzdelemben történt megebesülése emlékére vette fel e czimert. E czimer látható Szemere Kelemen pecsétjén is, a mely Tomori Pál gyűrűpecsétjével együtt egy 1505. évi osztálylevelre van nyomva.

A monografia függelékét remekbe készült fényképek teszik, a minthogy a könyvnek kiállítása és a szöveghez járuló illusztrációk és szövegképek a reprodukciós művészetnek igazán remek alkotásai. Közöttük váltokozva találjuk a nemzetség elhalt tagjainak arcképeit, régebbi és újabb műkincseket, Szemere Miklós gyűjteményének válogatott darabjait, régiséket, a nemzetség élő tagjainak arcképeit és a család történetének egyes nevesebb mozzanatait megörökítő képeket. Ezek között látjuk Báthory István kardját, melyet a varsói koronázáson a magyar rendeket képviselő Szemere Mihálynak ajándékozott. Szemere Pál emlékéit idézi fel I. Rákóczi Györgynek diszkardja, melyet a fejedelem ajándékozott neki. II. Rákóczi Ferencz brigadérosának, Szemere Lászlónak aláírása a szécsényi confoederatio okmányán tűnik szemünkbe. Kegyeletteljes megindulással szemléljük azokat a családi ereklyéket, melyek az 1848 49-iki szabadságharcban résztvett családtagokra emlékeztetnek, Szemere Pálnak a perlaszi sánczok hőségének arcképét, a halálát okozó golyót és rézcsettöt, a Szemere Jánost mint jofestadti foglyot ábrázoló képet stb. Szemere Bertalannak az 1848 49-iki kormány belügyministerének emlékéit arcképein kívül annak a rövid költeményének hasonmása szolgálja, a melyet 1857-ben Párisból intézett a család fiatal tagjaihoz és a melyben a Huba vezértől való származásra célozva, a haza szeretetére és az ősi származás hagyományának ápolására buzdítja fiatal véreit.

Ennek az ősi származásnak bizonyítására oklevelek nem állanak rendelkezésre. Az Anonymus említte leszármazást oklevelek alapján evről-évre kimutatni nem tudjuk. Ezt a leszármazást a hagyomány tartotta fenn, a tradíció, a melyet család tagjai kegyelettel ápoltak mindig és ápolnak maig is. A hagyománynak is megvan a maga jelentősége, jogosultsága. Nagyon szépen fejtette ki ezt nemrég a francia Institut elnöke Etienne Lamy abban a beszédben, a melyet Duchesne abbénak, az Institut új tagjának beigtatásán mondott. A multnak — mondá — két tanu őrzi emléket: a hagyomány és az írás. A hagyomány a népek nyelvén marad meg, a tudatlanság századaiban ő az egyedüli, mely az emléket fenntartja, sőt még azon századokban is, a melyek magukat művelteknek mondják, az emberek legnagyobb része számára az eszmék és események nagy hirmondója, ő az állandó örökkévalóság, a mely az elhalt ősök és az utódok között kik atyáiknak hittek fennáll, ő maga bár csalatkozhatik. ámitani nem akar.

Aldásy Antal.

Eredeti czimeres nemeslevelek s más czimeres emlékek a nagykorösi ref. főgymnasium könyvtárában. Közli *Benkó Imre*. Nagykorös, 1910.

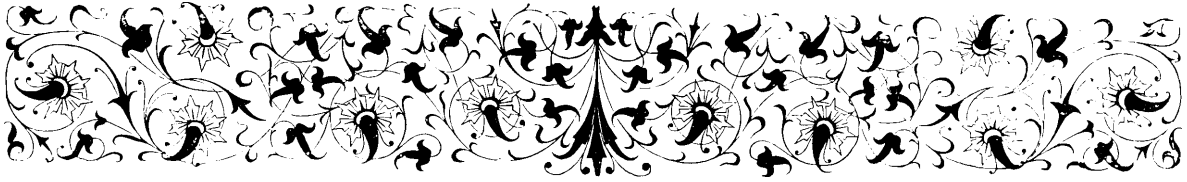
Benkó Imre levelező tagtársunk e közleménye eredetileg a nagykorösi ref. főgymnasium 1909 10. évi értesítőjében látott napvilágot, és nemrég különnyomatban is megjelent. Czimeres levelekből a könyvtár négy darabot őriz. Ezek 1. II. Ferdinánd czimeres nemeslevele 1629 nov. 5. Bécs, Oláh Miklós részére, 2. III. Ferdinánd armálisa 1642 május 10. Bécs, Medgyessy Pál részére, 3. Bodó, másképp Pap József nemes-ségkérő folyamodványa 1697 febr. 1-i engedélyezési záradékkal, 4. Győr vármegye bizonságlevele Sáry, másképp Kajdóczy Károly részére 1824 május 30-ról, melynek tartalma szerint a család 1646 nov. 12-én Kajdóczy István személyében kapta czimeres levelét II. Ferdinándtól. E négy darabnál a czimerek leírásán és a kihirdetési záradékon kívül még a czimer-szerzőkre vagy családjukra vonatkozó egyes, a közlő által felkutatott adatok is közölve vannak. Közli azon-kivül a jegyzék a főgymnasiumi könyvtárban őrzött okiratokon található czimeres pecsétek jegyzékét is. Ezek az iratok egy része már régebben Szilassy József koronaőr könyvtárával került a főgymnasium birto-

kába, egy részét pedig nemrégiben özv. Noszticzi Thurzó Alajosné, szül. Sidófalvi Marton Sarolta ajándékozta a könyvtárnak. A jegyzék azokra a pecsétekre, melyek czimerképe elmosódott és így ki nem vehető, nem terjeszkedik ki. A pecsétek a XVII. század első évtizedénél nem régiebbek, legnagyobb részük a XVIII XI. századból való. A gondosan szerkesztett jegyzéknek a családtörténeti kutatók kétségkívül hasznát fogják venni.

—j.

Dr. Temesváry János, Öt erdélyi püspök rangemelőse, öt czimerképpel. Kolozsvár, 1910.

Dr. Temesváry Jánosnak e tanulmánya különnyomat az Erdélyi Múzeum 1910. évi folyamából. Tartalmilag többet nyújt, mint a mennyit czime mutat, mert voltaképen a báróságot nyert öt erdélyi püspöknek rövid életrajzát adja, és ennek ismertetése keretében közli a rangemelési diplomák szövegét, valamint az adományozott czimerek rajzát is. A tanulmány megírásához szerző levéltári anyagból is merített, elsősorban a m. kir. Országos Levéltár anyagából. Az öt erdélyi püspök, ki bárói rangot nyert püspöksége alatt, a következő: Mártonfi György 1712 márcz. 12., Antalfi János 1724 október 27., Sorger Gergely 1729 május 30., Sztojka Zsigmond Antal 1749 május 29., Bajtay József Antal 1760 október 27. Ezek közül a Mártonfi-félé diplomát az Orsz. Levéltár erdélyi kancellária iratosztályában őrzött fogalmazványból közli, az Antalfi-féle a M. N. Múzeumban őriztetik, a Sorger-féle az Erdélyi Liber regius-ban található, ép így a Sztojka-féle, míg a Bajtay-féle ismét az erdélyi kancelláriában őrzött fogalmazvány után közöltetett. Mártonfi püspök bárói czimere gyanánt ősi czimerét nyeri, a mely ez oklevélben leírva nincs, de pecsétek és siremlékek után ismeretes. Közölve van a Siebmacher-féle erdélyi nemesi könyvben is. Antalfi czimere a bárósággal együtt adományoztatott, ez is a család régi czimere volt, Sorgerét ismét pecsétekből és a gyulafejevári Szent-Háromság társulat albumából ismerjük, a Sztojka czimer a diplomában le van írva, a Bajtay-féle oklevél szintén a család régi czimerét őrizte meg, a szöveg ezt nem írja le, de más oldalról ismeretes.

BALZAC ÉS A HERALDIKA.

(A *Comédie humaine* címerkönyve)

Honoré de Balzac, a ki — mint utóbb kiderült¹ — minden jog és alap nélkül régi gall nemesi családból származtatta magát, nagy és őszinte tisztelője volt a nemességnek. Konzervatív politikai hitvallása, mely az 1789-iki forradalom előtti intézmények egy részét nagy nemzetfenntartó erejük miatt sokra becsülte, az arisztokráciában a társadalom gondolkodó fejét, agyvelejét látta, szemben a polgársággal és proletársággal, melyeket a társadalom szervezetének és cselekvő karjának tekintett.² Hatalmas regénysorozatában bőséges szerepet juttat neki s noha nagy és nemes vonásai mellett — realizmusához hiven — gyöngéit és elfajulásait is föltárja, méltán mondhatja, hogy «az erkölcsök e hosszú történetében sem a nemességnek, sem a papságnak nincs mit panaszkodnia» s hogy e két «nagy és pompás társadalmi szükségesség jól van benne képviselve».³

Részben a nemesség iránt érzett ez a nagy tisztelet lehet az ok, mely őt a *par excellence* arisztokrata-tudomány: a heraldika és genealogia alaposabb tanulmányozására s ekként szerzett ismeretei szeretetteljes fölhasználására vezette.

Ámde politikai meggyőződése s az arisztok-

rácia iránt való rajongása magukban még nem magyarázzák meg eléggé azt az aránylag bő helyet, melyet a nemességhez tartozó hősei címerének és családtörténetének juttat *oeuvre*-je keretében.

Balzac e tette szoros kapcsolatban van regényírói módszerének legjellegzetesebb vonásaival. Az, a ki, mint ő, a társadalom minden nemű és rendű tagját a maga milieujébe, hivatása, gondolkozása, szokásai és hagyományai körébe helyezi be, melynek lényegét és sokszor kicsinyességbe vesző külsőségeit éles szemmel figyeli meg, ritka intuitív tehetséggel egészíti ki s bámulatos pontossággal rögzíti papírra, a ki oly nagy sulyt vet a családi összeköttetések, mint a törekvések és sikerek egyik fő mozgató rugójának föltárására, s a ki végül magának hősei nevének is részt tulajdonít a jellem kialakulása során, az nem lehetett közömbös azzal a tudománnyal szemben, mely épen a családi mult és leszármazás gyökérszárait kutatja.

S végül még egy indító ok: Balzac, a hol csak szerét ejthette, szívesen fitogtatta tudását, szakképzettségét. Munkái, mint egy életírója találónan megjegyzi,¹ valóságos enciklopédia, melyből politikát, bölcsészetet, történetet, heraldikát, földrajzot, jogot, orvostudományt, kereskedelmet, ipart, építészetet, mezőgazdaságot tanulhatunk. «*A Grandeur et décadence de César Birotteau*»-ba valóságos tanulmányt illeszt az üzleti bukásról s nem mellőzi a kereskedelmi tör-

¹ V. ö. A. Le Breton, Balzac, l'homme et l'oeuvre. 1—3. l.

² V. ö. Histoire des treize 193. l. — Itt jegyezzük meg, hogy összes idézeteinknél Balzac-nak a *Collection Michel-Lévy* cz. sorozatban megjelent kiadását tartottuk szem előtt.

³ Modeste Mignon 203. l.

¹ Le Breton i. m. 149. l.

vénykönyv egyetlen rendelkezését sem; — a szakemberek alig képesek ellentállani a regényben található technikai részletek bőségének. — *Louis Lambert*-ben a metafizika nyelvén szól; *Séraphitában* Swedenborg mysticismusa nyelvén; a *la Recherche de l'absolu*-ben a természettudományokén; a *Cousin Pons*-ban és a *Peau de chagrin*-ben nem kimél meg bennünket egyetlen régészeti megfigyelésétől sem. Hogy ez eljárásával olvasóit kifárasztja, azzal nem törődik. Ha bűnösöket hoz a színre, visszaél az argotval. Ha megkapja, az utánzás ritka készségével, Nucingen németes beszédmódját úgy tele kiabálja vele a fülünket, hogy megcsömörlünk tőle. Mindenütt jelentkezik tulzott előszeretete a szaknyelvek iránt.¹»

Mi sem természetesebb tehát, mint rokonszenve a heraldika iránt, melynek szakkifejezései — főleg a francziában — valóságos tolvajnyelvet alkotnak, a mely az avatatlanok előtt szinte hétpecsés rejtély marad.

Balzac tudása kritikusi szerint igen gyakran csak másodkézből merített «felületes és gyors információ eredménye»; heraldikai ismeretei azonban nem sorolhatók e kategóriába. Czimereleírásaiban a legcsekélyebb részletekre is kiterjed s majd mindig szakszerűen fejezi ki magát, a mi a heraldika francia műnyelvének óriási fejlettségét tekintve, hosszabb, beható tanulmányozás eredménye.

Ha ágaskodó bikát ír le, tudja, hogy ezt a helyzetet «*furieux*»-nek kell jelölnie, míg a hasonló helyzetű farkast a «*ravissant*» kitétel illeti meg. A bizánczit világért se tévesztené össze a lepénynyel. A cimereképek helyzetét a paizson mindig pontosan és szabályszerűen jelöli meg: a lándzsahegyek pl. czölöp mentén,² a lándzsák szarufa módjára,³ a ruták pólyamentén,⁴ a griff-lábak egymást keresztezve,⁵ a csatabárdok pólyamentén⁶ a tollak rácsalakban,⁷ a zarándokbotok czölöp mentén⁸ vannak elhelyezve. Ha

¹ Roux, Balzac jurisconsulte et criminaliste. Paris, 1906. — 34. l.

² Lansac-czimer.

³ Blamont-Chauvry-czimer.

⁴ Cadignan-czimer.

⁵ Espard-czimer.

⁶ Grandlieu-czimer.

⁷ Du Ronceret-czimer.

⁸ Soulanges-czimer.

a paizsfő színe elütő a paizsmezőétől s nem fém vagy prém, úgy tudja, hogy hozzá kell tennie a *cousu* jelzőt.¹ Ha kereszt fordul elő a leirt czimerben, soha sem éri be ez általános megjegyzéssel, hanem mindig specializál: így van nála keresztvégü,² liliumvégü,³ kettős mankóvégü,⁴ hegyesvégü⁵ és pátriarka-kereszt.⁶ A liliumnál, mely egy állítólagos Valois-fattyú czimerén kívül csupán egyszer fordul elő, megjegyzi, hogy csonkavégü s ezzel kellőképp megkülönbözteti a sok fajta egyéb liliumtól. Arra is gondja van, hogy feltüntesse, mi szerint a hosszukás vagy az áttört ruták egymást érintik⁷ s a kereszt lebeg.⁸

Az állatok fegyverzetének színét is mindig feltünteti: a szakkifejezést itt csak egy esetben veti el, a midőn a sasnál az *onglée* kifejezést használja, holott a helyes kifejezés az *armée* volna. Hogy a mázokat heraldikailag helyesen és pontosan jelöli meg, az szinte magától értődik. Csupán egyetlen egy esetben, a La Billardiére-czimernél felejt el jelezni a cimeralakok mázát s ismét egy esetben szint-színre téve, kétes cimert ad.⁹

Kisebb vétségek a leírás szakszerűsége ellen: *deux épées en sautoir sur un fond de sable e. h. de sable à deux épées e;c;*¹⁰ *d'azur au bâton écoté d'argent, flanqué de six fers de lance aussi d'argent e. h. de même*¹¹ s az Uxelles-czimernél, a paizs-osztás közelebbi megjelölésének hiánya.

Azon esetben, a mikor a paizstartókról is szól, rendesen *support*-tokról beszél s ekként mellőzi a francia czimertani műnyelv két árnyalatát, mely különbséget tesz emberi, állati alakok és élettelen tárgyak mint paizstartók között (*tenants, supports* és *soutiens*.) A *tenant* kitételt csupán egy esetben: az Esgrignon-czimernél használja.

¹ La Baudraye-czimer.

² La Baudraye-czimer.

³ La Palférine-czimer.

⁴ Mortsauf-czimer.

⁵ Soulanges-czimer.

⁶ Mignon de la Bastie-czimer.

⁷ Cadignan-czimer, Valois-czimer.

⁸ Mortsauf-czimer.

⁹ Mignon de la Bastie-czimer.

¹⁰ La Brillardiére-czimer.

¹¹ Lansac-czimer.

A heraldikai formanyelv chronológiájának ismeretéről tanuskodik a legtöbb czimer egybeállítására. Azon családokat, melyek Balzac regényvilágában a legrégebbek között szerepelnek, a legegyszerűbb czimerekkel ruházza fel. Így a d'Arthezek, Cadignanok, Esgrignonok, Navarreinsek, Sérizyek és Uxellesek czimerében csupán elsőrangú mesteralakok szerepelnek. Más régi családoknál, melyek szerző szerint a keresztes háborúk idejéből kelteznek czimerüket, rendszeren oly czimerképek fordulnak elő, melyek a heraldikusok szerint e háborúkkal kapcsolatban állanak; így fordul elő a zarándokbot a Soulanges-család, a templomi zászló a Gaisnic-család s a zarándoklatokra emlékeztető kagyló a Canalis-család czimerében. Ismét más régi családok paizsában oly czimeralakokat szerepeltet, rendszeren mesteralakokkal kapcsolatban, melyek régisége s kiválósága a heraldikusok szerint kétségtelen. Ilyenek a tenyér és a lándzsa a Blamont-Chauvry hercegi ház czimerében, a griff-lábak az Espard-családnál, a csatabárd a Grandlieuk czimerében, a lándzsahegyek a Lansac-czimerben stb.

Egy ízben maga is kifejti, hogy a czimerkép egyszerűsége a régiség jele. A Gaisnic-család czimeréről szólva megjegyzi, hogy «e czimer elbájolná a heraldikai művészet kedvelőjét egyszerűségével, a mi a család előkelőségét, régiégét bizonyítja. Olyan, mint azon a napon, a melyen a keresztes világ keresztes lovagjai kitalálták e jelvényeket, hogy fölismerték egymást.»¹

Az ujkori s a heraldikai érzék hanyatlását jellemző czimerek főleg tulterheltségükkel s tulhajtott szimbolikájukkal tűnnek ki. Így kerül a XIV. Lajos idejében nemesített La Baudraye-család czimerébe az arany mérleg, így a XV. Lajos korabeli des Lupaulx-család «szinte komikus»² czimerébe a bárányt zsákmányoló farkas, a sarkantyucsat, a czölöp, a merkurbot és a griff-láb: valóságos orgiájaként a legválogatottabb czimeralakoknak; így az ugyane korból való du Ronceret-czimerbe a fésű, szőlőfürt és az arany toll. Ez utóbbit egyik, a heraldikában különösen jártos regényhőse, az intrikus és kalandor Maxime de Trailles, a következőkép

méltatja: «Nem valami nagy dolog, XV. Lajostól kapták nemességüket, valamelyik nagyapjuk rőfőskereskedő lehetett, az anyai ág borkereskedéssel szerezte vagyonát s a megnesemesített du Ronceretnek törvényszéki irodavezetőnek (greffier) kellett lennie.»¹ Egy császárság korabeli katonagróf czimerében piramisok, vadász-kürtök, ágyu, holdsarló és koszoru pompáznak, világos, szinte kiabáló czélzással az egyiptomi hadjáratra s az ujdonsült főúr nevére.² Egy másik empire-kori család czimeréről csak annyit tudunk, hogy az ősnemes asszony kétségbeesésére, a méhek éktelenítik el.³

A mázok megválogatásánál Balzac nemcsak a stilusosságra ügyel — így a bibor szín csakis két XVIII. századi czimerben fordul elő — hanem lehetőleg nyugodt és előkelő színhatásokra is törekszik. A huszonöt, a mázok szempontjából pontosan leírt czimernél, ha az osztott és négyelt paizsok egyes mezeit külön vesszük, a fémek és színek 39 kombinációjával találkozunk. Ez eseteknek egy negyedében vörös van arannyal kombinálva (köztük egyetlen egyszer arany mezőben vörös czimerkép); kedvelt összetételei továbbá: az arany és fekete (öt esetben, ezek közül csupán egyszer fekete a mező máza), kék és ezüst, vörös és ezüst (öt-öt esetben, ezek közül csupán egyszer-egyszer fémszín a paizsmezeje), kék és arany (négy esetben) és ezüst meg fekete (három esetben, melyek közül egyszer fém a paizsmező). Csupán egy-egy esetben fordul elő a zöld-ezüst, arany-ezüst, vörös-nyest és a visszás hermelin a czimerek mázai gyanánt.

Miként az eddig mondottakból következik, Balzac czimerleirásai majd mindig szakszerűek, de csak ritkán teljesek, ha a teljesség megítélésénél elfogadjuk Gourdon de Guenouillac meghatározását, mely szerint «a czimeren nem csupán a paizsot értjük, melyen valamely egyén, város vagy állam czimerképei vannak feltüntetve, hanem mindazt, a mi külsőleg jár vele: foszlányok, sisak, korona stb.»⁴

Balzac 28 czimerleirása közül a legtöbb csupán a paizs tüzetes leírására szorítkozik; ezt

¹ Béatrix, 12. l.

² Quasi railleur: Balzac megjegyzése.

¹ Béatrix 403. l.

² Moncornet.

³ Splendeurs et misères des courtisanes I: 6.

⁴ L'art héraldique 11. l.

kiegészíti majd mindig a család jelmondata, sőt több családról csakis a jelmondatot tudjuk meg, melyre a családtagok igen büszkék s a melyet igen sokszor tetteik irányítója gyanánt tüntetnek fel. A paizs egyéb velejáráira csak ritkábban terjeszkedik ki. Így megemlíti a paizsfődelet az állítólagos Valois-lovag és a du Ronceret-család czimerénél; a paizsfődelet és paizstartókat a Palférine-család czimerénél; az oromdiszt és paizstartókat a Mignon dela Bastie-család czimerénél; a paizsfődelet és foszlányokat az Uxelles-család és a Sérizy-család czimerénél; a paizstartókat a La Baudraye-család czimerénél; a paizstartókat, koronát és oromdiszt a Blamont-Chauvry-család czimerénél, míg a Cadignan hercegi család czimerénél külön megjegyzi, hogy a paizsot a zárt korona födi, paizstartók és takarók nélkül.

Több ágra szakadt főuri családoknál s törvénytelen leszármazottaknál Balzac a czimertörésre is kitér (*déchiqueture*-nek mondja a szokottabb és helyesebb *brisure* helyett). Mindössze öt esetben említi föl a czimertörést; ezek közül egyszer a fiágon kihalt család füsított leányága töri a férj czimerét saját czimerének szivpaizs módjára történt elhelyezésével,¹ két esetben pedig az ifjabbik ág ősi czimerét a házastárs czimerével az u. n. *quartier d'alliance*-szal négyeli;² egy esetben csak annyit jegyez meg, hogy az ifjabbik ág az ennek megfelelő czimertörést viseli, a mit bátran tornagallérnak értelmezhetünk, mivel a czimertörésnek ez volt Franciaországban a legszokásosabb és a legegyszerűbb módja; végül az állítólagos Valois-lovagnál balharántos vörös színű pólya töri a liliososkék paizsot.

Mint már említettük, Balzac különös sulyt helyez a jelmondatra. Két csoportba oszthatjuk őket, u. m. az általános szentenciák és a szójátékok csoportjára. Balzac legszivesebben ez utóbbiakkal él, melyek jelentését szívesen fejtegeti. Ilyenek Arthez-é: *Ars, thesaurusque virtus*, d'Espardé: *Des partem leonis*, Grandlieu ifjabb ága: *Grands faits, grand lieu*, a Soulanges-oké: *Je soule agir* a Simeuse-öké: *Cy-meurs*!

¹ Espard családánál.

² A Grandlieu-család vicomtei és a Navarreins-család fiatalabb ága.

s a Valois-lovagé: *valeo*, melyek mindegyikére ráillik, a mit Balzac d'Arthez jelmondatáról mond: «il forme le calembour tant recherché par nos ancêtres.»¹ De mig e jelmondatoknál szinte kézenfekvő a szójáték, addig a Sérizyek jelmondatánál: *I, semper melius eris valósággal* fejtörésbe kerül a kitalálása. Balzac azonban töviről-hegyire megmagyarázza, hogy a grófságra emelt birtok nevét az *eris* szó adja meg összefüzdve az előző szó utolsó betűjével s megtoldva a jelmondatot kezdő *i*-vel. A szójáték egy másik faja, a mikor a jelmondat némi jelképes összefüggésben van a család nevével. Így kerül a des Lupeaulx család jelmondatába a farkas: *En lupus in historia*; ezért kapja a Napoleon-korabeli Moncornet gróf ezt a «középkori jellegű» jelmondatot: *Sonnez la charge!* a Cinq-Cygne névvel áll vonatkozásban e család jelmondata: *Mourir en chantant!*

Vannak ismét oly jelmondatok, melyek a czimere czéloznak. Ilyen pl. a Blamont-Chauvry család jelmondata: *Voyez tous, nul ne touche*, a d'Esgrignon családé: *Cil est nostre*, melynek jelentését a családjára különösen büszke öreg d'Esgrignon marquis azzal magyarázza, hogy «kilencszáz év óta semmi sem változott czimerükön, hanem ugyanolyan, mint volt az első nap»² s a La Palférine-családé: *In hoc signo vincimus*, mely kétségkívül a paizsba foglalt liliosos végű keresztre vonatkozik.

A többi jelmondat általános értékű szentenciát fejez ki. Ilyenek a Cadignan-oké: *Memini*, a Canalisoké: *Or et fer*, a Grandlieu idősebb ágáé, a «hires»: *Caveo non timeo* «mely ennek a háznak egész története,»³ a La Baudraye-családé: *Deo sic partel fides et hominibus*, melynek szatirikus éle van e megtért kálvinista családdal szemben,⁴ a La Billiardièreké: *toujours fidèle*, a Mortsaufoké: *Dieu sauve le Roi, notre Sire*, a Mignon de la Bastie családé: *Una fides, unus dominus*, a du Ronceretké: *Servir*,

¹ Le maison Nucingen etc. 113—114. l. Érdekes, hogy szinte szóról-szóra megegyezik ezzel a Soulanges-ok jelmondataihoz fűzött megjegyzése: «egyike azon szójátékoknak, melyeket a keresztetek szívesen követtek el nekkel.» Les Paysans 28—29. l.

² La cabinet des antiques 182. l.

³ Splendeurs et misères des courtisanes I: 109.

⁴ La Muse du département 189. l.

a Trailles-családé *Quo ne trahit fortuna*, az Uxelleseké: *Cy paroist* «parole fière et sonnante»,¹ a Valentinek «szép» jelmondata: *Non cecidit animus*, a Montauran marquiské: *Persévérer jusqu'à la mort*,² a Chargebeu'öké: *Adsit fortior*³ s a Gaisnic-eké: *Fac*; ez a rövid szócska s a vele járó czimer valósággal mámorba ejti Balzacunkat. «Les du Gaisnic ont bien fait hier, ils sont prêts à bien faire demain. Faire est le grand mot de la chevalerie.»⁴

Balzac czimerleírásait kétféleképp illeszti regényei keretébe: vagy maga mondja el őket, vagy hőseinek adja a szájába.

Azokat az eseteket, a mikor Balzac maga írja le hősei czimerét, két főcsoportba oszthatjuk. Az esetek egy részében valamely régi épület leírása ad alkalmat a kapu fölött, az ősrégi kastélytoronyon vagy valamely rombadólt épület-részleten látható czimerpaizs leírására. Így kerül szóba a Blaumont-Chauvry-, a Gaisnic-, a Soulanges és az Uxelles-család czimere, melyeket nemcsak hogy apróra leír, hanem a faragás technikai kivitele vagy az emlék mai állapota szempontjából is jellemez. A Blaumont-Chauvryak czimeréről például megjegyzi, hogy a paizstartók «faisaient un joli effet sculptés», s hogy a hercegi koronát meg az oromdiszt megrongálták a forradalom idejében.⁵ A Soulanges-czimer fennmaradása csakis a kifaragásához használt kő keménységének köszönhető.⁶ Az Uxelles-czimeréről szólva megírja, hogy az elhelyezésére szolgáló cartouche «assez semblable à celui qui décore l'arcade actuellement condamnée par où l'on allait jadis du jardin des Tuileries dans la cour du vieux Louvre et au-dessus de laquelle on lit: Bibliothèque du cabinet du roi.»⁷ Végül a Gaisnic-ek családi házán a szép ősi czimer «oly tisztán látható, mintha csak az imént fejezte volna be a kőfaragó . . . Merőleges vonalai, melyeket a szobrászatban a vörös szín ábrázolására használnak, még ragyognak. A művész valami büszke és lovagias mozdulatot adott

a kéznek. Micsoda erővel tartja azt a kardot, a melyet a család még a minap forgatott!»¹ A La Baudray-czimert a kopott családi kocsirol lesi el; ha valamely hőse — mint az ujdonsült La Billardière báró fia — czimeres névjegyet használ, annak alapján írja le a czimert, míg ismét máskor a «roszszul vésett» pecsétnyomóról olvassa le azt.²

A másik csoportba tartoznak azok az esetek, a mikor Balzac személyei első föltünése alkalmával, családtörténetük kapcsán írja le czimerüket. Így ismerkedünk meg a Cadignan, Grandlieu, Lansac, La Palférine, des Lupeaulx, Montcornet, Mortsauf és Sérizy családok czimerével.

Ha a czimer keletkezéséhez valami családtörténeti anekdotát tud fűzni, azzal sem marad adósunk. A Mortsauf család neve és czimerében a kettős mankóvégű kereszt (croix contrepotencée) a családalapító ősrre vonatkozik, a kit élve szedtek le az akasztófáról (potence). A Cinq-Cigne családról — melynek czimerét sajnos nem írja le — megtudjuk, hogy a Chargebeufök ifjabbik ága, mely e névhez öt hóféhér bőrű leánysarja utján jutott, a kik atyjuk távollétében hősiezen védték várukat s a kik a vár feladására vonatkozó felhívást azzal a büszke felelettel utasították vissza, hogy inkább énekelve meghalnak. A champagnei grófok egyik legelseje e csinos névvel (Cinq-Cigne) akarta megörökíteni e szép tett emlékét. A család legutolsó leányivadéka a sali törvénnyel ellentétben a nevet, czimert és hűbérbirtokot is örökölte. A francia király megerősítette a champagnei gróf chartáját, a melynek értelmében «dans cette famille le ventre annoblissait.»³

Néha egész kis heraldikai értekezéseket rögtönöz egy-egy családdal kapcsolatban. Izelitőül álljon itt, a mit a Cadignanokkal kapcsolatban a duc czim értékéről mond. «Franciaországban — úgy mond — a duc czim tultesz minden másón, még a prince-én is, noha a minden szofizmától ment heraldikai elmélet szerint a czimek abszolút semmit sem jelentenek s a nemesek közt teljes egyenjogúság uralkodik. Ezt a bámulatos egyenlőséget hajdan gondosan betartotta az uralkodó

¹ U. o. 200. l.

² Les Chouans 224. l.

³ Une ténébreuse affaire 162. l.

⁴ Béatrix, 6. l.

⁵ Le lys dans la vallée 33. l.

⁶ Les paysans 29. l.

⁷ La Muse du département. 200. l.

¹ Béatrix. 12. l.

² Valois-lovag czimere. (La vieille fille 12. l.).

³ Une ténébreuse affaire 48. l.

család, és legalább névleg, még ma is be lesz tartva azzal, hogy királyaink egyszerű grófi címet adnak gyermekeiknek . . . A hűbérrendszert oly jól megtörte XIV. Lajos, hogy a monarchiában a duc cím lett a főnemesség legfelsőbb s legirigyeltőbb megkülönböztetője. Mindazáltal van Franciaországban két-három család, melyeknél az egykor dusan javadalmozott fejedelemséget (principauté) a hercegség, (duché) fölébe helyezik. A Cadignan-ház, melynek elsőszülött fia a duc de Maufrigneuse címet viseli, míg a többiek egyszerűen Cadignan lovagok, ezen kiváltságos családok egyike. Mint hajdan a Rohan-ház két hercegének (princes), úgy a Cadignan hercegeknek (princes) is joguk van a házi trónhoz; lehetnek apródjaik s szolgálataukban álló nemesaik.»¹

A többi nemesi címer leírását — mint mondtuk — Balzac hősei szájába adja, a kik hol a saját maguk, hol a barátjaik címerét hozzák szóba. Kék vérű regényalakjai majd mind jártasak a heraldikában. Sokszor ez az egyetlen szellemi táplálékuk. Az öreg Sallenaue marquis, a kinek családja a Cinq-Cigne után egyike a legrégebb champagnei házaknak, minden téren felszínes és tudatlan, «mais devenu d'une érudition bénédictine quand il s'agit de la science de sa maison.»² Az öreg Watterville báró leánykája, Rosalie tizenhét éves korában minden kézimunkához értett, de csak két olvasmánya volt: az Épületes levelek és a heraldikai kézikönyvek.³

Émilie de Fontainenek tragikomikumát egyenesen a fiatal leányka fejében motoszkáló heraldikai ábrándképek okozzák. Oly férjről álmodzik, a ki fiatal, de a régi nemesség tagja s Franciaország pairje, vagy egy pair legidősebb fia «Il me serait insupportable — úgymond — de ne pas voir mes armes peintes sur les panneaux de ma voiture au milieu des plis flottants d'un manteau d'azur.»⁴ Később, mikor

beleszeret egy Longueville nevű ifjuba s megtudja, hogy a Longuevillek legutolsó sarja 1793-ban vezett el a vérpadon, a leányka azzal vigasztalja magát, hogy igen jó családok vannak, melyek fattyutól származnak s hogy Franciaország szinte hemzseg az olyan hercegektől «qui mettaient des barres à leur écu».¹ A mikor aztán rájön, hogy ideálja csak egyszerű Longueville — egy vászonkereskedéssel sulyosbitva, szakít vele s végül is öreg nagybátyja, Kergarouet gróf nyakába varrja magát. Ostoba fenhéjazását Balzac azzal bünteti, hogy az elutasított Longueville atyját a királylyal pairenek, őt magát pedig vicomtenak s a pairéség várományosának teszi meg.

A heraldikai tudomány láza még az ujdonsült nemességet is elfogja; így a fiatal de La Billardèret, a kinek valóságos «rögeszméje volt a címertanról beszélgetni.» Sőt a kisvárosi polgárság is erre az eszközre gondol, hogy kíváncsiságát kielégíthesse. A mikor Arcisban a választásokat megelőző hetekben egy rejtélyes idegen tűnik fel, a helyi társaság a tillburyjén látható címerképről akarja kilétét megállapítani. A társaság egyik tagja el is küldi az inasát, hogy nézze meg közelebbről a kocsin diszorgó címerpaizsot. Ez a következőkép számol be a látottakról: «Les armes sont joliment drôles! il y a dessus une couronne à neuf pointes et des perles . . . On y voit un monstre ailé qui court à tout brésiller, absolument comme un postillon qui aurait perdu quelque chose! Et voilà ce qui est écrit sur la banderole . . . *quo me trahit fortuna*».² Az inas gazdája azonban — teszi hozzá Balzac — nem volt elég jártas a címertanban, hogy fel tudta volna ismerni a jelmondatról a családot. A kik azonban Balzac jóvoltából nemesekkel barátkoznak, vagy sürűbben érintkeznek, valóságos élő Hozier-k. Így mikor Rastignac d'Arthezről beszél, nem csak azt mondja el, hogy mily régi picardiai család sarja, hanem szakszerűen le is írja a címerét.³ Canalis báró címerét — a kiben Balzac állítólag Lamartinet rajzolta — családi összeköttetéseivel együtt a mágnás-költő kiadója írja le Modeste

¹ La maison Nucingen, etc. 92—93. l. — Hasonló kitérések az olasz nemességre Massimilla Doni cz. elbeszélése 221—23. l., a lengyel főnemességről a La fameuse maîtresse 3. l. a házi trón mivoltára s a régi nemesi előjogokra a L'enfant maudit 4. l.

² Le député d'Arcis I: 283.

³ Albertus Savarus 160. l.

⁴ Le bal de Sceau 121. l.

¹ U. o. 159. l.

² La député d'Arcis. I: 100.

³ La maison Nucingen 113—14. l.

Mignonhoz intézett levelében. A levél tele van humorról, de azért a czimerleírás szigorúan szakszerű marad: ezen a ponton Balzac teremtményei nem értik a tréfát. A szakszerűsége még a tivornyák zajában sem esik csorba: példa rá Raphael de Valentin czimere, melyet az ujságíró Blondet ismertet egy épen nem józan lefolyású lakomán.¹ Maximes de Trailles, d'Espard marquis és az öreg d'Esgrignon marquis maguk írják le czimerüket, de a szerző helyes érzékkel úgy választja meg az alkalmat, hogy eljárásuk épen nem sérti a jóízlést, sőt szinte szükségkép folyik az adott helyzetből. Így de Trailles akkor hozza szóba, a mikor Grandlieu hercegnét arra akarja rávenni, hogy polgári származású menyasszonyát fogadja majd be társaságába a házasság után.² D'Espard marquis egy Popinot vizsgálóbíróval folytatott magánbeszélgetés során hozza szóba, mely inkább kihallgatás jellegével bír.³ D'Esgrignon marquis pedig ősi czimerével igazolja, hogy miért maradt pártában a huga, mondván, hogy egy d'Esgrignon legfeljebb egy Montmorencyhoz mehet nőül.⁴

Komikussá csak egyszer válik a dolog: a Lucien de Rubempré esetében. A «Bel Ami»-nak ez a tragikus véget ért öse egy Chardon nevű vidéki patikus fia, a ki királyi engedélyvel vette föl anyja nevét és czimerét. Ez új névvel felruházva több évi távollét után ismét fölbukkan Párisban és az Opera-bálon egyik régi ismerősével találkozik, a ki nem tudva a névváltoztatásról, egyszerűen Chardon urnak szólítja. Lucien a parvenuk érzékenységevel sziszsen föl e tapintatlanságra s épen nem uri módon vágja ki czimerét, melynek szakszerű leírását egyéb heraldikai tanulságokkal is fűszerezi.⁵

Bár a Comédie humaine körén kívül áll, teljesség okáért megemlítjük a Contes drolatiques egyik borsos novelláját: a Le Vieulx-Par-Chemin címűt. Hőse egy 98 éves csavargó, a ki egy parasztleány pártáját dézsmálja meg. A roueni herceg, fülébe jutván az eset, az örök-ifju aggyastyánt összeházasítja áldozatával s a Bonne-

C... nevet adja neki. Az utódok XI. Lajostól engedélyt kérnek, hogy furcsa nevüket Bonne-Chouse-ra változtathassák. De az uralkodó nem teljesíti kérésüket, azzal vigasztalva őket, hogy Velenczében is van egy Coglioni nevű patriczius-család «les quels portoyent trois c... au naturel dans leur blason.»¹ Ime a heraldika Balzacnak még egy vaskos tréfájához is szolgáltat *pointet!*

*

A Comédie humaineben előforduló címerek — a családok betürendjébe szedve — a következők:

1. **Arthez** (Daniel d') régi pikardiai nemesi család.

Czimer: *Tranché de gueules et d'or à un besant et un tourteau, de l'un en l'autre* (v. i. vörössel és aranynyal haránt osztott paizsban változó színű bizánczi és lepény). Jelmondat: *Ars, thesaurusque virtus.*²

2. **Blamont-Chauvry** hercegi család.

Czimer: *Écartelé de gueules à un pal de vair, flanqué de deux mains appaumées de carnation et d'or à deux lances de sable mises en chevron* (v. i. négyelt paizs első és negyedik vörös mezejében evetbőrrel borított czölöp kísérve jobbról-balról két természetes színű tenyérrel, második és harmadik aranymezejében szarufa módjára helyezett két fekete lándzsa). Jelmondat: *Voyez tous, nul ne touche*. A paizstartók vörös griff és sárkány, arany bilincsekkel. Hercegi korona. Oromdiszül zöld pálmafa arany gyümölcsökkel (palmier de sinople fruité d'or).³

3. **Cadignan** a Rohanokkal egyenjogu hercegi család.

Czimer: *D'or à cinq fusées de sable accolées et mises en fasce* (v. i. aranymezőben, pólyamentén öt egymást érintő hosszukás fekete ruta). Jelmondat: *Memini*. A paizs fölött zárt hercegi korona, paizstartók és takarók nélkül.⁴

4. **Canalis** bárói család, Auvergneből, régi — a keresztes háborúkig visszanyuló — familia, de nem tartozik a legelső családok közé.

Czimer: *Mi-parti de gueules à la dolouère d'or*

¹ La peau de chagrin 60. l.

² Béatrix 388. l.

³ L'interdiction 285. l.

⁴ Le cabinet des antiques 190. l.

⁵ Splendeurs et misères des Courtisanes I: 6.

¹ Contes drolatiques II: 285.

² La maison Nucingen, etc. 113—114. l.

³ Le lys dans la vallée 32. l.

⁴ La maison Nucingen, etc. 92—93

et de sable à la coquille d'argent (v. i. vörössel és feketével hasított paizs vörös mezejében fél arany hajtóbárd, fekete mezejében fél ezüst kagyló). Jelmondat: *Or et fer*. A paizs fölött bárói korona, paizstartók gyanánt két zöld színű borz.¹

5. **du Chatelet** Napoleon idejéből származó bárói család.

Czimeréből csak annyit tudunk, hogy mezejében «a kamarási kulcs és a császárság korabeli arany méhek szerepelnek Chatelet báróné, szül. Négrepelisse d'Espard nagy bánatára.»²

6. **Esgrignon** (marquis d') ősnemes főúri család, mely a Montmorency-akkal egyenrangú.

Czimer: *D'or à deux bandes de gueules* (arany mezőben két vörös színű haránt pólya). Jelmondat: *Cil est notre*. Paizstartók gyanánt jobbról arany fegyveres lovag, balról vörös színű oroszlán.³

7. **Espard** (marquis d') ősrégi béarni család, mely női ágon az Albert-házzal volt rokon.

Czimer: *D'or, à trois pals de sable, écartelé d'azur à deux pattes de griffon d'argent onglées de gueules et posées en sautoir* (v. i. kézzel négyelt arany paizsban három fekete czölöp s két vörössel fegyverzett, egymást keresztező ezüst griff-láb). Jelmondat: *des partem leonis*.

A család fiágon IV. Henrik alatt kihalt, a címert és birtokokat az utolsó női sarj kezével a Négrepelissek örökölték, azzal a kikötéssel, hogy a d'Espard címet a saját címerük közepére kellett tenniük.⁴ A Négrepelisse címert leírásával — sajnos — adós marad a szerző.

8. **Gaisnic** régi bretagnei bárói család, melynek címere a keresztes háborúk idejébe nyulik vissza s mai napig sem változott, akár csak az uralkodóház címere.

Czimer: *De gueules à la main au naturel gonfalonnée d'hermine, à l'épée d'argent en pal* (a czimerleírás ebben a formájában érthetetlen. A gonfalonnée kifejezés nemcsak a heraldika, de az egész francia nyelv szókinésében ismer-

etlen: legalább sem a szakszótárakban, sem a francia nyelv teljes szótáraiban nem fordul elő; a gonfalon v. gonfanon ismert kifejezés: a. m. templomi zászló s esetleg úgy volna értelmezhető: hermelin-templomi zászlót tartó testszínű kéz, de ennek ellentmond Balzac későbbi megjegyzése, a mikor dicsérve a faragott czimerpaizs ismeretlen művészt, leírja, hogy a kéz mily erővel *tartja a kardot*, mely a czimerleírásban mint czölöp mentén elhelyezett ezüst kard szerepel). Jelmondat: *Fac*. A paizs fölött bárói korona.¹

9. **Grandlieu** főúri család a XVIII. században két ágra szakadt: a hercegek és a vicomteok ágára.

Az idősebb v. i. hercegi ág viseli a család eredeti címerét: *de gueules à trois doullouères ou haches d'armes or mises en fasce* (v. i. vörös mezőben három pólya mentén helyezett arany csatabárd). Jelmondat: *Caveo non timeo*.

A vicomteok e paizsot a Navarreinsekével négyelik, melyet alább ismertetünk. Jelige: *Grands faits, grand lieu*. Paizs-födél: lovagi sisak.²

10. **La Baudraye**-család XIV. Lajos idejében kapta címerét, úgy látszik a hirhedt 1696. évi nemesi összeírás alkalmával, mert Balzac szerint a jelmondat Hozier szatirájának köszönhető.

Czimer: *De gueules à une balance d'or, au chef cousu d'azur chargé de trois croisettes recroisetées d'argent* (v. i. vörös mezőben arany mérleg, kék paizsfő megrakva három keresztvégű ezüst kereszttel). Paizstartók gyanánt két ezüst agár kékszínű örvvel és aranylánczczal. Jelmondat: *«Deo sic patet fides et hominibus»*.³

11. **La Billiardière** ujnemes család, a restauratio korában bárósitva.

Czimer: *chef d'azur à trois étoiles et deux épées en sautoir sur un fond de sable* (v. i. fekete mezőben két egymást keresztező kard, a kék paizsfőben három csillaggal). Jelmondat: *à toujours fidèle!* A leírás hiányos, minthogy a címerképek fémje nincs megadva.⁴

¹ Modeste Mignon 61. l.

² Lucien de Rubenpré szavai az ő címerére megkoczkáztatott szójátékra adott *riposte*-jában. Splendeurs et misères des courtisanes I: 6.

³ Le cabinet des antiques 18. l.

⁴ L'interdiction 285. l.

¹ Béatrix. 12. l.

² Splendeurs et misères des courtisanes. I. köt. 109. l.

³ La Muse du département. 189. l. Cerfbeer et Christophe Répertoire-jában a jelmondat eként szól: Deo patet sic fides et hominibus (285. l.).

⁴ Les emplacements. 130. l.

12. **Lansac**-család, melynek egyik nőtagja, hála XV. Lajossal való viszonyának, megszerezte a hercegi czimet.

Czimer: *D'azur au bâton écoté d'argent, flanqué de six fers de lance aussi d'argent* (szakszerűbb volna s így helyesebb de même) *mis en pal* (v. i. kék mezőben ezüst nyesett pálcza, kísérve czölöp mentén hat ugyanoly színű lándzsa-hegytől).¹

13. **La Palférine** olasz eredetű család — eredeti néven Rusticoli — mely Medici Katalin kíséretében jött az országba s IX. Károlytól kapta a savoyai hercegtől elkobzott Palférine grófságot. IV. Henrik visszaváltotta tőlük a grófságot, de a czimet meghagyta nekik.

Czimerük, mely régibb, mint a Medicieké: *d'argent à la croix fleurdelysée d'azur* (v. i. ezüst mezőben stilizált liliomos kék kereszt). Balzac megjegyzi, hogy a keresztre a liliomos vég IX. Károly pátensével került. A paizs fölött grófi korona, paizstartók gyanánt két paraszt. Jelmondat: *In hoc signo vincimus*.²

14. **Des Lupeaulx**-család XV. Lajostól kapta nemességét.

Czimer: *écartelé au premier d'argent un loup ravissant de sable emportant un agneau de gueules; au deux, de pourpre à trois fermeaux d'argent, deux et un; au trois pals de gueules et d'argent de douze pièces; au quatre, d'or au caducée de gueules mis en pal, volé et serpenté de sinople, soutenu de 4 pattes de griffon mouvantes des flancs de l'écu* (v. i. négyelt paizs első ezüst mezejében vörös bárányt zsákmányoló, ágaskodó fekete farkas; második bibor mezejében három 2, 1 ezüst sarkantyucsat; harmadik vörös mezeje ezüsttel hatszor hasított; negyedik arany mezejében czölöp mentén helyezett zöld szárnyas és kigyós vörös Merkur-bot, támogatva a paizs oldalaiból kinyuló négy griff-lábbal). Jelmondat: *En lupus in historia*.³

15. **Mignon de la Bastie**, Vasból származó grófi család, melynek egyik tagja bibornokságig vitte.

Czimer: *de gueules à une bande de sable chargée de quatre besants d'or et à chaque quar-*

tier une croix d'or patriarcale (v. i. vörös mezőben négy arany bizánczival megrakott fekete haránt pólya s mindegyik negyedben egy-egy arany patriárcha-kereszt). Czimerfödél bibornoki kalap s paizstartók gyanánt bojtok (fiocchi)! Jelmondat: *Una fides, unus dominus*.

Mint látható, a Mignonok czimere kétes; a furcsa czimerfödél és paizstartók talán abból magyarázhatók, hogy Modeste, a ki Canalishoz irt levelében adja e leírást, mint a heraldikában járatlan leány a már említett bibornok családtag czimerén található jelvényeket tudatlanságból veszi a családi czimer állandó jeléül.⁴

16. **Moncornet** gróf egy műasztalos fia, de rék katona, a kit Napoleon jelentős vagyonhoz s grófi czimerhez juttatott.

Czimere: *Écartelé, au un, d'azur au désert d'or à trois pyramides d'argent: au deux, de sinople à trois cors de chasse d'argent; au trois, de gueules au canon d'or monté sur un affût de sable, au croissant d'or en chef; au quatre, d'or à la couronne de sinople* (v. i. négyelt paizs, első, kék mezejében arany alpból kiemelkedő három ezüst pyamis; második zöld mezejében három ezüst vadász kürt; harmadik vörös mezejében fekete ágyutalpra helyezett aranyágyu kísérve a paizsfőben arany holdsarlóval; negyedik arany mezejében zöld koszoru). E czifra paizshoz «középkori» jellegű jelmondat járul: *Sonnez la charge!*²

17. **Mortsauf** grófi család, tourainei eredetű s visszanyulik XI. Lajos idejébe. Nevét a család megalapítója különös kalandjától vette, a ki csodálatosképen túlélt felakasztatását.

Czimer: *D'or, à la croix de sable alezée, potencée et contre potencée, chargée en coeur d'une fleur de lys d'or au pied nourri* (v. i. arany mezőben kettős mankósvégű, lebegő fekete kereszt, középütt csonka arany liliummal megrakva). Jelmondat: *Dieu sauve le Roi notre Sire*.³

18. **Navarreins** hercegi család. Idősebb ága emigrált.

Az ősi czimer: *De gueules à la fasce crénelée d'or* (v. i. vörös mezőben ormózott arany pólya).⁴

¹ La paix de ménage. 101. l.

² Un prince de Bohême. 303—304. l.

³ Les employés 298. l.

¹ Modeste Mignon. 152. l.

² Les Paysans. 146. l.

³ Le lys dans la vallée. 30. l.

⁴ Splendeurs et misères des courtisanes. I: 109. l.

Az ifjabb ág e czimert a Lansac-czimerrel négyelte.¹

19. **Portendouère** régi család, két ága van, egy grófi és egy vicomtei.

Czimerükről csak annyit tudunk, hogy igen bonyolult volt s midőn az ujnemes, heraldikával szívesen foglalkozó, La Baudraye lovag ez ügyben megkérdezte a fiatal vicomteot ezt a szép választ kapta: «Nem magam csináltattam».²

20. **Restaud** grófi család.

Czimer: *De gueules à la traverse d'argent accompagnée de quatre écussons d'or chargés chacun d'une croix de sable* (v. i. vörös mezőben fél szélességű ezüst balharánt pólya kisérve négy fekete kereszttel megrakott arany paizsocskától).³

21. **du Ronceret** XV. Lajos korabeli nemesi család.

Czimer: *Coupé, au un d'argent à trois peignes de gueules; deux et un, entrecroisés à trois grappes de raisin de pourpre tigés et feuillés de sinople, un et deux; au deux, d'azur à quatre plumes d'or posées en fret* (v. i. vágott paizs jobboldali ezüst mezejében három: 2 és 1, vörös fésű, keresztezve három: 1 és 2, biborszínű, zöld száru és levelű szőlőfürttel; baloldali kék mezejében rácsalakban elhelyezett négy arany toll). Fegyvernői sisak s e jelmondat: *Servir*.⁴

22. **Rubenpré** nemesi család.

Czimer: *De gueules au taureau furieux d'argent, dans le pré de sinople* (v. i. vörös mezőben zöld alapon ágaskodó ezüst bika).⁵

23. **Sérizy** (Hugret de) grófi család, mely I. Ferencz idejében kapott nemességet.

Czimer: *Parti d'or et de sable à une orle de l'un en l'autre et deux losanges de l'un en l'autre* (v. i. arannyal és feketével hasított paizs váltakozó színű belső rámával és két ugyanolyan rutával). Paizstartók gyanánt: két motolla. Jelmondat: *I, semper melius eris*.⁶

24. **Soulanges** bourgognei grófi család, mely a keresztes háborúk korába nyulik vissza.

Czimer: *D'azur à trois bourdons en pal d'argent, à la fasce brochante de gueules, chargée de cinq croisettes d'or au pied aiguisé* (v. i. kék mezőben czölöp mentén három ezüst zarándokbot, takarva vörös színű, öt hegyesvégű aranykeresztcskével megrakott, pólyával). Jelmondat: *Je soule agir*.

Az ifjabb ág kastély-kapujáról írva le a czimert, Balzac megjegyzi, hogy az ennek megfelelő czimertörést — tehát a torna-gallért — viseli.¹

25. de **Trailles** grófi család őse XI. Lajosnak volt a komornyikja s I. Ferencztől nyert nemességet.

Czimer: *D'azur à la chimère d'or lançant du feu, armée de gueules et écaillée de sinople, au comble de contre-hermine* (v. i. kék mezőben vörössel fegyverzett, zöld pikkelyes tűzokádó arany chimera, visszás hermelinnel borított paizsfővel).² Jelmondat: *quo me trahit fortuna*.³

26. **Uxelles** ősrégi hercegi család.

Czimer: *D'or et de gueules à la fasce de l'un en l'autre* (v. i. arannyal és vörössel osztott (hasított vagy szelt?) paizsban váltakozó színű pólya). Paizstartók gyanánt két oroslán, a jobboldali arany, a baloldali vörös; czimerfödél lovagi sisak, a takarók színe egyezik a paizsbeli mázokkal, a sisakon hercegi korona. Jelmondat: *Cy paroist!*⁴

27. **Valentin** régi auvergnei család, mely a Navarreins hercegi házzal volt rokon, de teljesen elszegényedett.

Czimer: *Aigle d'or en champ de sable couronnée d'argent, becquée et onglée de gueules; szakszerűbb leírás volna: de sable à une aigle d'or etc.* (v. i. fekete mezőben ezüst koronás, vörössel fegyverzett arany sas). Jelmondat: *Non cecidit animus*.⁵

28. **Valois** lovag, Alençonban, az egykori uralkodó család törvénytelen leszármazottjának vallotta magát.

Czimer: *Parti de France à la jumelle de gueules en barre et de gueules à cinq mâcles d'or aboutées en croix. L'écu entier sommé d'un chef*

¹ La paix de ménage. 101. l.

² Les employés. 130. l.

³ Gobseck. 292. l.

⁴ Béatrix. 403. l.

⁵ Splendeurs et misères des courtisanes I: 6.

⁶ Un début dans la vie. 20. l.

¹ Les paysans. 28—29. l.

² Béatrix. 388. l.

³ Député d'Arcis. I: 100. l.

⁴ La muse du département. 200. l.

⁵ La peau de chagrin. 60. l.

de sable à la croix pattée d'argent (v. i. hasított paizs kék mezejében három arany-liliom kettős belharántos vörös pólyával, vörös mezejében öt egymást érintő kereszt alakban elhelyezett áttört arany ruta. A fekete paizsfőben ezüst mantuai kereszt.) Czimerefődél gyanánt lovagi sisak. Jelmondat: *Valeo*.²

Csakis a jelmondatot ismerjük a következő családok czimeréből:

1. Chargebeuf-család. Jelmondata: *Adsit fortior*.³

2. Chastillonest-család. Jelmondata: *Fulgens, sequar*.⁴

3. Cinq-Cygne-család. Jelmondata: *Mourir en chantant*.⁵

4. Mauntoran-család. Jelmondata: *Persévèrez jusqu'à la mort*!⁶

5. Simeuse-család. Jelmondata: *Cy-meurs*.⁷

*

¹ A rendelkezésre álló kiadásban: *pallée* áll; hihetőleg sajtóhiba *pattée* helyett.

² La vieille fille, 1—2. l.

³ Une ténébreuse affaire. 5. l.

⁴ Modeste Mignon 136. l. A pecséten, melyről e jelmondatot közli, egy csillag látható, valószínűleg a család czimeképe.

⁵ Une ténébreuse affaire. 48. l.

⁶ Les chouans. 224. l.

⁷ Une ténébreuse affaire. 5. l.

A czimerek e gondos leírása talán mindennél ékesszólóbban hirdeti Balzac lelkesedését a nemesség s annak jelvényei iránt. Minél régebb valamely czimer, annál tiszteletreméltóbb előtte. Szinte fölháborodással jegyzi meg, hogy La Beudraye báró a maga tegnapi keletű czimerével akarja kicserélni az Uxellesek ősrégi écussonját. A Gaisnic-család czimere előtt valószínű extázis vesz rajta erőt. «En vérité . . . — úgymond — il Vous serait impossible de ne pas tressaillir en voyant ce blason. Oui, le républicain le plus absolu serait attendri par la fidélité, par la noblesse et la grandeur cachées au fond de cette ruelle.»¹

Szinte fájdalomtól remeg a hangja, a mikor megállapítja, hogy «les connaissances héraldiques ne sont pas ce qui distingue la France sous Louis-Philippe»² s mint e dolgozatunkban tapasztalhattuk, nem mulaszt el egy alkalmat sem, hogy ne segítsen ezen a megdöbbentő tájékoztatlanságon. Műveiben — habár szétszórtan és rendszertelenül — de megtaláljuk egy egész czimertani vezérfonal elemeit.

Dr. GULYÁS PÁL.

¹ Béatrix 12. l.

² La fameuse maîtresse. 3. l.

UJABB ADATOK OPULI LÁSZLÓ NEMZEDÉKRENDÉHEZ.

A mit akkor tudtam Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja nemzedékéről, mind megírtam és közöltem a *Turul* 1908. évi folyamában.¹ Tartalmaz e tanulmányom egészen új adatokat a nagyérdemű dr. H. *Grotefend*: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten* című művével szemben. Így fölmutattam László hercegnek egy eddig ismeretlen, Kunigunda vagyis Kinga nevű hugát, ki az ó-budai Klarissza-klostromban volt apáca. Azonképpen egy névszerint meg nem nevezett leányát, ki ugyanazon kolostornak 1369-ben volt bennlakó tagja, s azon véleményemet fejeztem ki, hogy alighanem ugyanezen, 1372 október 22-én Erzsébetnek nevezett leánya

lett Jodoknak, János morva örgróf fiának eljegyzett házastársa, mely viszonyt azonban Nagy Lajos király 1374-ben fölbontotta. Hogy ezen Erzsébet, és ama névtelen apáca nem két külön személy, azt csak véleményeztem és mind e napig e véleményemet tartom.

Sokat tündöttem ez adatokon, és mivel lehetetlennek láttam, hogy e névtelen, esetleg Erzsébetnek nevezett leány László herceg Ofka nevű feleségétől, kivel 1366-ban köthetett házasságot, született legyen, azon föltevéshez kellett folyamodnom, hogy e mazovi Ofka Opuli László hercegnek nem lehetett első felesége. Ezen kétségeskedésemet ki is fejeztem a *Századok* 1909. évfolyama 537. lapján. De adatok hián mind e föltevéseim ötletek ma-

¹ 30. és köv. lapok.

radtak, melyek történeti bizonyító erővel nem bírnak.

Végre a jó szerencse oly hiteles adat birtokába juttatott, mely több oldalú föltevéseimet igazolta.

Ugyanis a váradi káptalannak legrégebbs, 1374-ben keletkezett, tehát szinte egykoru Statutumai ezt hagyták reánk: «*A boldog Szűznek kisebb oltára mellett szent Erzsébet tiszteletére László, Opul hercege, nem régen Magyarország nádora oltárt állított és javadalmazott hites társa, Sándor havasalföldi vajda leánya, ki ott van eltemetve, lelke üdvéért.*»¹

Ezen történeti adatból beválik legelőbb azon gyanításom, hogy Ofka második felesége volt László hercegnek; továbbá, hogy Erzsébet, Jodok morva herceg jegyese, illetve a névtelen ó-budai Klarissza, László herceg első házasságából született leánya; azonképen Ágnes is, ki az ó-sandeci kolostorban mint apáca töltötte napjait, szintén az első házasságból született.

Már régebben megírtam,² hogy Bazaráb Sándor, havasalföldi vajda hosszasb alkudozások után, melyeket Futaki Demeter, ó-budai prépost, 1345 július 15-től váradi püspök vezetett, 1344 nyarán, alighanem június 15-én Brassóban személyesen megjelent Nagy Lajos király előtt és visszatért a szent korona hűségére, melynek utjáról atyja, Bazaráb János, Károly király idején (1330) letért vala, és nagy kincseket hozván magával, a magyar királyt és koronát urának újból megismerte.

A föltelek, melyek mellett e meghódolás történt, a következők valának: Bazaráb Sándor visszatérvén a magyar szent korona hűségére, az 1330-ban megszakadt hűbéres viszony helyre állott, s a havasalföldi vajda újból adófizetője lett a magyar királynak. Továbbá megfogadta, hogy népestől a katolikus hitre tér s ezzel utat nyit tartományaiiba a nyugati miveltségnek, mint ezt ránk hagyta VI. Kelemen pápa

¹ E Statutumokat *Bunyitay Vincze* adta ki 1886-ban és a szóban forgó följegyzések a Statutumok 73. lapján így olvasható: *Altare Sancte Elisabethe iuxta aram minorem beate Virginis instituit et dotavit Ladislaus dux Opulie, olim palatinus Hungarie pro anima consortis sue, filie Alexandri vajvode Transalpine, que ibi est sepulta.*

² V. ö. *Nagy Lajos* életrajza 60. lapján.

Nagy Lajoshoz, 1345 október 17-én irt levele. A pápa — ugymond — örömmel értesült róla, hogy a Magyarország erdélyi, havasalföldi és szerémi részeiben lakó oláh románok elhagyták a schismát s a katolikus hit elfogadásával az igazság útjára tértek.¹

Ezen föltelek erősségeül Bazaráb Sándor második feleségeül vette a Kökényes-Rajnáld nemzetségéből származott Dobokai Klárát, buzgó katolikus nőt,² Mikod szörényi bánnak unokáját.

Viszont kedvezésül vehette az oláh vajda, hogy első házasságából született leányát feleségül vette Opuli László herceg, Nagy Lajos király kisöccse, minek következtében rokonságba lépett a magyar királyi családdal. Mi volt a neve ezen új opuli hercegnének, megírva nem találjuk, de aligha tévedünk, ha Erzsébetnek nevezzük, minthogy férje sz. Erzsébet tiszteletére emelt oltárt sirja fölé.

Ezek után elkalandoztunk kissé Opuli László herceg élettörténetében. László herceg, ki akkor, midőn Bazaráb Sándor leányát eljegyezte, mintegy tizenhét éves volt, valószínűleg a helyszinén, nagybátyja Lajos király környezetében tartózkodott, vagyis részt vett annak 1344. évi erdélyi hadjáratában. Sőt koczkáztathatjuk azon sejtelmünket is, miszerint nagynénjét, özvegy Erzsébet királynét olaszországi útjára (1343/4.) is elkísérte. Erzsébet királyné ugyanis ezen útját igen fényesen készítette elő, és bizonyára szívesen látta fejedelmi kisöccse ajánlkozását, hogy őt kíséretébe fogadni kegyeskedjék. Azonban mindez csak feltevés, melyet talán későbbi kutatások fognak megerősíteni.

Sajnos azt se tudjuk, mikor és mely körülmények közt halt meg a herceg ezen első felesége, Sándor havasalföldi vajda leánya, kit Váradon a főegyházban temettek el. De annyi immár kétségtelen, hogy László herceg, még mielőtt mint nádorispán Magyarországon megtelepedék, több izben tartózkodott nálunk. — Nem lehetetlen az sem, hogy első felesége az időben halt meg, midőn férje 1365-ben újból ellátogatott Magyarországra, hogy IV. Károly császár

¹ *Theiner*, Hung. I. 691.

² *Theiner*, Hung. II. 95., 97. — V. ö. *Wertner*: Az első havasalföldi vajdák (*Századok*, 1901. évf. 682. lap.) és *Karácsonyi* János értekezését a Századok 1910. évi márcziusi füzetében.

fia, Venczel cseh király részére megnyerje Erzsébet magyar királyi hercegnő, István ur árvája kezét. Ezután úgy tetszik a következő 1366. évben nősült meg újra, feleségül vevén Ofkát, III. Ziemovit, mazovi herceg leányát, kitől 1367 márczius 26-án már előkerül elsőszülött Katalin leánya, utóbb VIII. Henrik glogauai herceg felesége.¹

Ezek után Opuli László herceg családi viszonyai következőleg alakulnak:

Opuli László, II. Bolko opuli herceg és Sveidnici Erzsébet fia született 1327 körül, meghalt 1401 május 8. — Felesége kettő volt: (*Erzsébet*) Bazaráb Sándor havasalföldi vajda leánya, kit elvett valószínűleg 1344 második felében, és a ki meghalt 1365-ben; eltemette a váradi székesegyházban. Második felesége *Ofka* (Euphemia) III. Ziemovit mazovi herceg leánya, kit elvett — úgy tetszik — 1366-ban és a ki meghalt 1319 május 2. után.

Gyermekei az első házasságból:

N. 1369-ben lépett az ó-budai sz. Klára kolostorába.

¹ *Grotefend*: Stammtafeln VI.

Erzsébet. 1372 október 22. előtt eljegyeztetett (de praesenti) Jodoknak, János morva markoláb fiának és valószínűleg per procuracionem házasságra is lépett vele. Azonban Nagy Lajos király ezen házasságot, melyet egybekelés nem követett, 1374 márczius 19. előtt föloldotta úgy tetszik azért, minthogy Erzsébet, kit egy személynek tartok a föntebbi névtelen ó-budai Klarisszával, szentségtörésnek tartotta elhagyni isteni jegyesét.

Ágnes, ki 1367 július 17-től 1378 június 30-ig előkerül mint az ó-sandeci kolostor apácája.

Gyermekei a második házasságból:

Katalin, ki 1367 márczius után született; egybekelt 1388 június 25. előtt VIII. Henrik glogauai herceggel; meghalt 1420. január 6-án.

Hedvig született 1367 márczius 26. után; egybekelt 1390 januárius 25. Sándor (a keresztség fölvétele előtt Wigunt) Kiernovoi litván herceggel, II. (Fogello) Ulászló lengyel király öcscsével. E házasságnak 1392 elején Sándor halála vetett véget.

Ofka, ki meghalt 1403 márczius 3. előtt.

PÓR ANTAL.

A HÉDERVÁRY-LORÁNTFFY PER.

Midőn 1351-ben az ősiség megszűntette a nemesek azon jogát, hogy birtokaikkal szabadon rendelkezhessenek s az egyes kihaló nemzetségek gazdátlanul való birtokait a koronának rendelte, — a nemesség részben a királyi hatalom tuhatalmasodása ellen, másrészt elvesztett rendelkezési jogának pótlására utakat-módokat keresett, miképen érhesse el, hogy birtokai ne a koronára szálljanak, hanem inkább azt gazdagítsák, kihez rokoni vagy baráti kapocs fűzi, avagy hálát érdemlő szivesség. A vagyonszerzésnek ily módja volt, a kölcsönös örökösödési szerződés is. Érdekes példája, amelyet Héderváry Lőrincz nádor és fia Imre macsóiban kötött Tamásy János vajda fiával, Henrikkel, előbb királyi főajtónállómesterrel 1443 jan. 25-ikén a budai káptalan előtt.

Minthogy szüleik közös őstől, — még Géza fejedelem Szent István atyja idejében — származtak — beszéli az oklevél, s mindig kölcsönös testvéri szeretet fűzte őket össze s azt ők még növelni akarják, összes birtokaikra nézve oly testvéri egyezsége lépnek, hogyha bármelyik fél magtalanul halna el, összes javait a másik örökölje, feleségeik jogainak sérelme nélkül.

Szép megnyilvánulása a testvéri szeretetnek. Valóban mindkét család a II. Géza korabeli Héder nemzetségből eredt — s nem mint Kézai-val a felek vallák — a Tamásyak Volfer, a Héderváryak pedig Héder ágából. Csak talán az ejthetne kissé gondolkodóba, miért érzett Tamásy Henrik oly nagy szeretetet épen Héderváry Lőrincz nádor és fia Imre iránt, hiszen neki közelebbi rokonai voltak a szekcsei Hercegek, — ha nem tudnánk, hogy Tamásy, mivel Albert özvegyéhez, Erzsébet királynéhoz pártolt, hűtlensége miatt birtokait veszté s azo-

kat Csapi Ákos és István kapta. A királyi adományt azonban nem érvényesíthették a Csapiak, mert a beiktatásnak Héderváry Lőrincz nádor és fiai, István és Imre, Tamásy László, Szeksei Herczeg Ráfael, Pál és Philpes ellenmondták s az ebből keletkezett pert I. Ulászló király 1441. szept. 9-én az országnagyok határozatából elhalasztotta.¹

Nem telik el másfél év s Tamásy Henrik birtokainak ismét teljes jogu ura. Azt hiszem, nem tévedek, ha Héderváry Lőrincz nádor kezét látom, e dologban. Valószínűleg ő egyengette Tamásy Henrik atyját a királyhűséghez, ő eszközölte ki birtokai visszaadását s így ő érdemelte ki leginkább a testvéri szeretetet a beiktatásnak ellenmondók közül.

Tehtélyes volt a két fél vagyona. Héderváry Lőrincz nádor és fia Imre leköti Győr-megyében fekvő Hédervár várát és mezővárosát, Olcsva, Gyűlvész, Zseli, Darnó, Remete, Bodak, Szolnok, Lipoltfalva, Gomboldos, a győr-megyei Ásvány, Ráró, Selkető, Faisz, Szentpál, Pante, Csanád, Dunaszeg, Ladomér, Hedreh, Zámoly, Ujfalu, Radvány, Medve és Kendermedve, Szabadi, Sziget, Győr (azt hiszem, e kettő a mai Győrsziget), Öttevény, Kisbaráti birtokokban való részeit, a gönyői kastélyt és mezővárost, Táp, Őrs és Ság birtokokat, a komárommegyei Wýgmant (ma Nagy- és Kis-Igmánd), Csicsót, Kocsot, Kethelyt, Császárt, Kendertót, a mosonyi Arakot, a vas megyei Szecsődöt, Szentmiklóst és Strémet, a fejérmegyei Gárdonyt, Veszprémmegyében Igart és Tótfalut, továbbá az aborgatai, dobronyai és szentmiklósi birtokrészeket, Somogyban Somodart és Temerkényt, Tolnában pedig Ozora várát és mezővárosát, Szokol, Bozzás, Nyilas, Márton, Döbrente, Dalmad, Alsó- és Felső-Majsa, Gerenás, Tald birtokokat, a szentmiklósi, kurdi, zsidói és székelyi részeket, a pestmegyei Tétényt és a pozsonymegyei vöröskői várát mezővárosaival, birtokaival, vámaival és minden tartozékaival, bár Vöröskőt nem is bírta.²

¹ Zichy Okmánytár IX. k. 32. sz. és báró Radvánszky Béla és Závodszy Levente: A Héderváry-család oklevéltára. I. kötet. Bpest. (M. Tud. Akadémia) 1909. 206. l.

² Midőn Hédervári Imre és Miklós pert inditanak érte, Mátyás király azt beszünteti 1468. ápr. 11-én. U. ott. 258. sz. — 337. l.

De Tamásy Henrik birtoka sem volt kisebb. Az egyezségben szerepel Tamási vára és mezővárosa vámjával, Ujfalu, a két Tengelicz, Szemcse, Kospa, Ireg és Meggyesireg, Gonozd, Kis- és Nagycseh, Sárfalva, Mén, Ősi, Tengeld, Olasz- és Magyarkánya, Hévkut, Inoka, Bak, Jánok és Csecsők Tolnamegyében, a somogyi Remete, Iszgiryb (Vép talán) Veszprémmegyében, a somogy-megyei Ujvár (Kaposujvár) vára és a hozzátartozó birtokrészek, Omakon vámmal, Nebáncson, Miszáron, Keczen vámmal, Rengőszáron, Szarkaberkin, Déshidán vámmal, Egresen, Aszalón, Szánán, Ivánfalván, Szentpálon, Peleskén, Magyarfalun, Békástón, Görliczén, Szerdahelyen, Várason, Rupolon vámmal, Malinán, Rupolfőn, Báron, Márczadón, Várvizén, Szilváson, Szenden és Dadán, hozzá Hedrehely mezővárosa és váma, három Visnye (V., Kápolnás- és Daásvisnye), Hencse vámjával, Gyöngyös, Kenéz, Kadarkut vámmal, Gege és Szentkirály, a baranyamegyei Majsa, a tolnamegyei Debregeszt vára és mezővárosa vámmal, szintúgy Mindszentfalva, Kozmád, Tajta (másképp Tál), Szarvasd, Ujfalu, Szák, Bánbalyája, Birolt és a vajadi pusztá, Pozsegában pedig a podversi vár, Szentistván, Szelnatác, Laholcz, Desölcz, Kovacsóc, Szelna és Kupancz, továbbá Pozsegavár vára és mezővárosa vámmal, szintúgy Sztremenik, Dreskolcz, Szelcze, Hajmóvcz, Lipje, Lipancz és Pribinye — (Lorántffy György birtokai l. 175. sz.) Valkó-megyében Németi mezőváros vámmal, továbbá Tárnok, Verbanya és Breg, Zablatya, a beleinczi kastély révvel és vámmal, a pozsegamegyei rudinai apátság kegyurasága, Arad-megyében a szárazérmelléki kerület, Biharban Ábrány, (Lorántffy l. 175. sz.) és még Hódvásárhely is (ma Hódmezővásárhely) Csanádban, pedig ezek máséi voltak.¹

Több mint másfélszáz birtok (68+94=162) nyolcz várral (3+5). Az igaz, hogy nem egyről tudjuk, hogy másé volt, de ez nem változtatott a dolgon, s I. Ulászló király ugyanazon év márczius 12-én megerősítette az egyességet és a birtokokban rejlő mindennemű királyi jogról a szerződő felek javára lemond.²

A sors a Héderváryaknak kedvez. Tamásy

¹ U. ott. 2 . sz. és 220. l. — 175. sz.

² U. ott. 211. l. — 170. sz.

Henrik elhal, de a király is az 1444. nov. 10-iki várnai ütközetben. Nevében azonban decz. 21-én parancs megy a budai káptalanhoz, hogy a magtalanul elhalt Tamásy Henrik birtokaiba vezesse be Héderváry Lőrincz nádort és fiát, Imrét. A beiktatást Péczeli Benedek királyi és Jakab kanonok, káptalani ember végzi, december 29-én Tamásin, 31-én Ujvárott, 1445 jan. 2-án Hedrehelyen, 4-ikén Döbröközön, 6-ikán Majsán 10-én Podversán, 12-én Pozsegavárott és 16-ikán Németin és Beletinczen számos szomszédos és határos jelenlétében minden ellenmondás nélkül.¹

Ez azonban nem késett sokáig, hisz idegen birtokok is szerepeltek az egyezségben. Már 1445. év márcz. 12-én az egri káptalan előtt György várkonyi plébános Nemptii (Németi) Loránt fia (Lorántffy) György (rendesen a Serkei előnevet használja) és felesége Anna asszony és gyermekei János, Tamás, György és Katalin nevében tiltakozik az ellen, hogy osztályos atyafia Tamásy Henrik, Héderváry Lőrincz nádor és Ujlaki Miklós erdélyi vajda az ő birtokait, Nemptit, Tárnokot, Zablatyát, Breget, Kamaront, Sekelfalvát (Valkómegyében) és Molnosábránt (Középszolnokm.) I. Ulászló királytól adománykép fe kérték és ma is használják.²

De ezzel nem elégszik meg Lorántffy György. Megjelenik a pesti országgyűlésen, hisz különben is tagja az országos tanácsnak.³ Ott van Héderváry Lőrincz nádor is Imre fiával s bevádolja Ujlaki Miklós erdélyi vajdát, hogy a zavaros időben várait, Tamásit és Ujvárt, Hedrehely mezővárosát, továbbá Dalmadot és Somodart elfoglalta. Az ismert oklevelekkel bizonyítják, hogy azok a Tamásy Henrikkel kötött egyezség alapján őket illetik, sőt beiktatást is nyertek azokba. Kérik az országos tanácsot, hogy az országgyűlés új végzése alapján adattassa vissza Ujlakival jogtalanul elfoglalt birtokaikat.

Ujlaki sem rest és azzal védekezik, hogy Tamásy Henrik magvaszakadtával királyi parancsra foglalta el és a király részére tartogatja

¹ U. ott. 173. sz. — 215. l.

² Regestája u. ott. 175. sz. — 200. l. — Kiadva Hazai Okmánytár VII. k. 414. sz.

³ Knauz Nándor: Az országos tanács és országgyűlések története 1445—1452. — Pest. 1859. — 11. és 35. l.

a két várat, Tamásit és Ujvárt — szegény Ulászlóról mint gondoskodott hű alattvalója; — Dalmadot és Somodart pedig azért vette birtokába, mert ezekhez jogot formál, mit oklevelekkel is bizonyíthat.

Az országos tanács tagjai megegyeztetni próbálják a két országnagyot, hisz Hédervárynak sem állott érdekében, hogy a Tamásy örökségért koczára tegye már birt jószágait is, mint Dalmadot és Somodart. Addig-addig késett azonban az egyezség, míg Serkei Lorántffy György is beleszól a vitába és most már nem elfoglalt birtokait követeli vissza, hanem Tamásy Henrik egész örökségére jogot formál, mivel Zsigmond király 1423. nov. 5-iki engedélyével Tamásy László és Henrik birtokaikat magtalan haláluk esetére neki adományozták.¹

Kié legyenek most a Tamásy Henrik birtokai, — vajjon örökségi jogon Lorántffyé, az országos tanács tagjáé, vagy a szerződés alapján Héderváryé, a nádoré, avagy talán a fegyver és erőszak czimén Ujlakié, az erdélyi vajdájé — tanakodhattak az országos tanács tagjai. Hogy Ujlakit nem illeti, azzal tisztában voltak, el is utasították keresetével, de hogy tőle miként szerezhető vissza, az majd a nyertes fél dolga lesz.

Marad a két fél és hozzá mindkettő igényének erős az alapja. Ha azonban összehasonlítjuk a két fél jogát, határozottan Lorántffyé régibb és erősebb, hisz tulajdonképen már részben hagyományozott birtokokat kötött le Tamásy Henrik 1443-ban a Héderváryaknak. Ezen az alapon úgy ítél az országos tanács, hogy 1423. nov. 5-ig, vagyis a hagyományozás napjáig birt Tamásy javak — mint Tamási, Ujvár, Podversa és Hedrehely — Lorántffy Györgyöt illetik, Héderváry Lőrinczet pedig és fiát, Imrét csak az ezután szerettek, mint Pozsegavár, Beletincz, a két Kecsőd, továbbá néhai Tahi birtokrészei. Mivel pedig Héderváry Lőrincz azt erősítgette, hogy Zsigmond 1423-iki oklevele óta több birtokot is szereztek a Tamásyak, biztosították őt, hogy azokat is megkapja, csak mutassa be Szent Iván napján (jun. 24-ikén) a reájuk vonatkozó okleveleket az országos tanácsnak és Rozgonyi György országbírónak,

¹ U. ott. 142. sz. — 168. l.

avagy Péter váci püspök kancellárnak s a tanácsai pecsét örének és az országbíró itélőmesterének, Haraszi Thapan Kelemen mesternek; Ujlakit pedig jogalap híján elutasították Dalmad és Sodomarra nézve.¹

Az ítélettel azonban egyik fél sem volt megelégedve. Már május 12-én Lorántffy György tiltakozik az ellen, hogy Héderváry Lőrincz nádor a neki ítelt Pozsegavárat és Beletinczet elfoglalja.² De ő sem boldogul. Ugyanis, midőn jul. 29-én Pozsegai Péter királyi és Kilián mester és kanonok káptalani ember a budai várban felszólítja Héderváry Lőrinczet és fiát, Imrét, hogy bocsássák Lorántffy kezéhez a podversai kastélyt, az átadást megtagadták, sőt a hivatalos embereket is megfenyegették, ha oda menni merészelnék. Ujlaki Miklós vajdával még különösebben jártak. Aug. 2-án Székesfehérvárott felszólították Tamási, Ujvár és Hedrehely átadására. Ujlaki azonban azt felelte, hogy most nem adhatja vissza, mivel az ország közjavát célzó tevékenysége teljesen lefoglalja és alkalmasabb időben, majd ha ráér, megegyezik Lorántffy Györggyel; a királyi és káptalani embert megfenyegette és nem engedte, hogy a beiktatásra menjenek, mire ezek vissza is fordultak s a káptalannak sikertelen utjukról jelentést tettek.³

Hiába ujítja meg Pásztói István decz. 29-én az egri káptalan előtt Lorántffy György és fiai, János, Tamás és Gergely nevében a tiltakozást⁴ Hunyadi János, mint kormányzó 1446. jul. 1-én megerősíti a Héderváry-Tamásy egyezséget — Hód és Vásárhely kivételével, mert azok őt illetik — mert Héderváry Lőrincz nádor a korábbi belzavarok idején fenkölt gondolkozásával, éles elméjével választott királyunk jogai érdekében, a haza javára s a béke megszerzésében, mint békeszerető ember mindenkinél kiválóbban, a maga nemében páratlanul mindenféle üdvös úton-módon annyit fáradozott, hogy a béke, mely most a magasságbeli engedelmeiből már

virul az országban, végre jórészben bekövetkezett.¹

Elcsendesül lassan a harcz is a felek között. Lorántffy panaszára decz. 21. körül az országos tanács megparancsolja a macsói bánnak és Valkó vármegye hatóságának, hogy a boszniai káptalan bizonyosága és az országtanács embere jelenlétében tartson vizsgálatot az iránt, vajjon jogosan bírja Szekcei Herczeg Ráfael, Philpes és Pál Serkei Loránt fiának Gyögynek valkómegyei birtokait, melyeket előbb hatalmasul foglalt el Héderváry Lőrincz és fia Imre; ha jogtalanak találja, adja vissza Loránt fiának, Gyögynek.²

Biz az jogtalan volt. Ugyanis, midőn Héderváry Lőrincz Hunyadi János megerősítése után megnyerte Loránt fia Györggyel szemben a pert, az örökségre újabb igénylők jelentkeztek, a szekcei Herczegek a Tamásyakkal még 1405-ben kötött és Zsigmond királytól 1411-ben jóváhagyott örökösödési szerződés alapján. Egyezségre lépnek 1446-ban s a Herczegeknek jut Loránt fia valkómegyei birtokai, továbbá Hód és Vásárhely is. Kisült azonban később, hogy Zsigmond király ezen oklevelét — melyre a Herczegek jogaikat alapították — Zemléni Gábor deák hamisította s ezért Hunyadi János is visszakapja Hód és Vásárhelyt,³ a melyet ő korább sem engedett át sem a Tamásyoknak, sem a Héderváryoknak és így téved, midőn azt állítja, hogy az egyezséget azért erősítette meg, mivel a deáki tudományban járatlan.⁴

Héderváry Lőrincz azonban ezt meg nem éri, mert 1447 jun. 23. és aug. 7-ike között elhal. Midőn halála után özvegye és gyermekei osztozkodnak, ott találjuk Tamásy Henrik örökségének jórészét Ujvár, Hedrehely és Lorántffy György valkómegyei birtokai kivételével.⁵

Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE.

¹ U. ott. 176. sz. — 220. l.

² U. ott. 177. sz. — 229. l.

³ U. ott. 179. sz. — 231. l. — Iregbe meg az országos tanács nov. 3-iki rendelete alapján a szegzárdi konvent 25-ikén beiktatja Tamásy László özvegyét, Ilona asszonyt. — U. o. 181. sz. 233. l.

⁴ U. ott. 182. sz. 233. l.

¹ U. ott. 187. sz. — 236. l.

² U. ott. 185. sz. — 239. l.

³ Beiktatása megtörtént 1450. ápr. 16-ikán.

⁴ U. ott. 205. sz. — 270. l. — Knauz: Az országos tanács 94 és 95. l. és gr. Teleki J. Hunyadiak kora X. k. CXVIII. sz. a.

⁵ U. ott. 1450. nov. 18. — 211. sz. — 275. l. — Ujvár Ujlakié maradt, míg Hedrehelyt Hunyadi János eladományozta 1446. és 1448-ban. (Csánki: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában III. 573—577. ll.)

KI VOLT A PAKSY CSALÁD ÓSE?

A Pakosi Paksy család első ismert őseül a Ráthold nembeli Domokos királyi tárnokmestert tartjuk, kitől a leszármazás Mátyás fiaiig megszakítás nélkül lehozható s az újabb kutatások már Loránd és Olivér gyermekeiről is felvilágosítanak bennünket, itt azonban a család leszármazása megakad.

Nagy Iván, Wágner után közli ugyan, Olivér királynéi udvarbirótól a család leszármazását¹ és Karácsonyi szintén ezen Olivért tartja a Paksy család őseinek.²

Feleslegesnek tartom ez alkalommal Olivér, illetve Mátyás comes őseivel részletesen foglalkozni, mert már Wertner és Karácsonyi munkái,³ ugyszintén az ezen folyóirat hasábjain megjelent közlemények⁴ ezen kérdést teljesen tisztázták.

Lorand nádor († 1277.) fiai közül Mátyás comes terjeszti tovább a családot, két fiában, Lorandban és Olivérben. Lorand neve bizonyos hatalmaskodási ügyben fordul elő 1320—1323-ig. Birtoka a somogy megyei Lapa volt, melyet közösen birt testvérével, Olivérral s ezen birtokról magát Lápaynak nevezte.⁵

Olivér († 1364—66 között) a közéletben tevékeny részt vett;⁶ 1330—1332 jul. 18-ig Szabolcs megye főispánja. 1336. jun. 20-ig Somogy megye főispánja. 1336 okt. 24-től 1364 május 18-ig⁷ királynéi udvarbiró s ezen idő alatt még 1336 okt. 24-től 1339 decz. 11-ig Fehérmegye főispánja. 1336 október 24-től 1342-ig Zólyom megye főispánja, 1347 márcz. 28-tól 1352 június 15-ig királyi tárnokmester, 1353 máj. 30-tól 1354 ápr. 29-ig Vas megye főispánja, 1353 április 24-től jul. 3-ig Sopron megye főispánja,⁸ 1356 nov. 1-től 1357 márcz. 17-ig Szatmár megye főispánja, 1356 nov. 1-től Máramaros-

megye főispánja, 1357 febr. 28-tól decz. 28-ig Ugocsa megye főispánja és nyalábi várnagy. 1347-ben Nagy Lajos királyt kíséri az olaszországi hadjárataiba, de már 1348 január havában a király parancsából, mint a gyermek Martell Károly kísérője elhagyta Olaszországot¹ s még ezen év szept. 8-án aláírja mint kezes a Lamberti Miklós velencei követnek átadott okmányt.² Több gyermeke maradt, kikről a következő adatokat sikerült összegyűjteni:

1349-ben él Olivér fia István.

1351 decz. 11-től 1355 ápr. 30. Olivér tárnokmester és királynéi udvarbiró, fia János királynéi tárnokmester.³

1357 máj. 25. Lorand Olivér fia István esztergomi kanonok kapja a budai prépostságot.⁴

1365 jun. 6-tól 1366 jun. 20-ig János Somogy megye főispánja.⁵

1366. Olivér fiai István budai prépost, János, Lorand, Miklós és Ferencz, továbbá *néhai* Leusták bán fivére Domokos tiltakoznak a fehérvári kereszteseknek Tadd és Halászbá iktatása ellen.⁶

1380 febr. 21. Lajos király meghagyja néhai Olivér fiainak, Jánosnak és Miklósnak, hogy a Paksbirtokért tőlük cserébe kapott Zsupnicza és Pedehel jószágokat illető iratokat Zrinyi Pálnak, ki tőle ezen birtokokat megkapta, adják ki.⁷

1380 jul. 24. Paksy Olivér fia János mester hosszabb pereskedés után egyezsége lépett Domokos és Olivér fiaival s ezeknek az általa okozott károkért a Berény melletti Chichót átadja.⁸

1387. Zsigmond király, Pakosy Olivér fiainak, Ferencz, Leusták, Domokos és Miklós panaszára meghagyja a feleszi káptalannak, hogy vizsgálatot tartson Sod Miklós és Ibrányi István ellen, mivel ezek a Paksyak halászi job-

¹ Nagy J. Magyarország esal. IX. 15.

² Karácsonyi J. Magyar nemzetségek III.

³ Wertner M. és Karácsonyi J. Magyar Nemzetségek.

⁴ Turul 1903. 1897. 1901.

⁵ Z. O. 178—229. 234.

⁶ Tört. tár 1906—1907.

⁷ Blagay cs. okm. 152.

⁸ 1354. V/7-én mint királynéi kincstárnok említették, a mi azonban tévedés. — Katona VIII. 2—97.

¹ Por A.: Nagy Lajos 163.

² U. o. 205.

³ Tört. tár 1907.

⁴ U. o. 1895. 263. F. IX/1. 61.

⁵ U. o. 1907.

⁶ F. IX/7. 246.

⁷ Dl. 33028. F. IX 5. 383.

⁸ Dl. 6722.

bágyait megverték és ott nagy károkat okoztak.¹

1387 nov. 4. Zrinyi Pál panaszt tesz a királynál, hogy Apostaghy Olivér fiai, Leusták mester, János és Ferencz, Pedvar és Zsupunelia birtokaiból foglalnak. Meghagyja tehát Apostaghy Olivér fiainak, hogy a csere alkalmával a birtokra vonatkozó és a náluk visszamaradt okiratokat mutassák be.²

1382. Néhai Olivér fiait, Jánost, Ferenczet és Leustákot a Kanizsayak Iharos (Somogym.) birtokuk elidegenítésétől tiltják.³

1390. A váczy káptalan a pestmegyei Rátoldon a Rátold nemzetség tagjai között egy malmot oszt fel, melyben Paksy Olivér fia Ferencz is részt kap.⁴

1411. Paksy Domokos fia László választott bíró Báthmonostori László és Pál bátai apát közötti pörös ügyben.⁵

1417. Zsigmond király Paksy Domokos fiainak, Lászlónak és Miklósnak, valamint János, Zemere és Olivérnek, a nevezett László fiainak és Imrének, a fenti Miklós fiának panaszára meghagyja a leleszi káptalannak, hogy vizsgálatot tartson Pazany Mátyás Gergely ellen, mivel ezek a Paksyaknak halászi jobbágyait megverték.⁶

1417. Zsigmond király Pakosy Olivér leánya Ilona, Homonnay János mester özvegye panaszára meghagyja a leleszi káptalannak, hogy László és Miklóst, Domokosnak, Leusták nádor (!?) édes testvérének (germanus) fiait maga elé idézze, hogy a fentnevezett Ilona asszonynak Pakos, Megere, Zente, Gyapa, Dechke, Mikese, Kurtvel, Magocha, Chomar, Kertis, Vajkad, Vajad, Bakad, Zadar, Zenk, Iván, Solch, Gudur, Apostog, másik Apostog, Chanad, Choor, Baradna a Szlavóniában fekvő 12 faluval, Rátold, másik Rátold, Ender, Zanka Gyumenlcsen, Palyán Gyoslapa, Iharos, Oriavicza és Nagy-Halak birtokokból leánynegyedi és nákhozományi járandóságát adják ki.⁷

¹ Leleszi lt. Act. Nr. 16.

² Dl. 6722.

³ F. IX/7. 472.

⁴ Dl. 6929.

⁵ Z. O. VI. 149.

⁶ Leleszi lt. Act. No. 20.

⁷ U. o. Act. No. 92.

1419. Zsigmond király parancsa a leleszi káptalanhoz, mely szerint vizsgálatot rendel tartani Apostagi Domokos fia László és Miklós, László fiai János és Zemere, Miklós fia Imre panaszára azon hatalmaskodási ügyben, melyet a Kemeceyek halászi birtokukon elkövettek.¹

Ezen felsorolt adatokból megtudjuk, hogy Olivér gyermekei István, János, Lorand, Miklós, Ferencz, *Leusták*, *Domokos* és Ilona, Homonnay Jánosné s azt is megtudjuk, hogy Ilona asszony 1417-ben *Leusták* nádor (!?) fivérének *Domokosnak* fiait, Lászlót és Miklóst leánynegyedi járandósága miatt pörli. Ezen két adat szerint majdnem biztosra lehetne venni, hogy Leusták nádor és Domokos, Ilona fentemlített testvérei voltak s ez alapon fogadhatták el Nagy Iván, Wagner és Karácsonyi Olivért a Paksy család őséneke, mit annál is inkább tehettek, mivel a Rátold nemzetségből elsőnek Olivér, illetve gyermekei használták az Apostagi és Paksy nevet. Én is egész nyugodt lélekkel támogathatnám az ő feltevésüket, mert a nevek hasonlatossága, a kor, melyben éltek, mind ezt látszanak igazolni; minthogy azonban Leusták nevénel állandóan a méltóságot, melyet viselt, jelezve találjuk, «bán» vagy «nádor» ezt figyelmen kívül hagyunk nem szabad.

A nádorok névsorában találunk egy Leustach nevű nádort, kiről azonban határozottan tudjuk, hogy ez a Rátold nemzetség Ilsvay ágából származott és hogy a nádorságot 1392—1397-ig viselte. Ilsvay Leusták nádor azonban oly távoli rokona volt Olivérnek — eltekintve attól, hogy a nemzetség egyes ágai 1283-ban ősi birtokaikon véglegesen megosztottak — miszerint tőle Ilona leánynegyedi illetőségét nem követelhetette; ezenkívül láttuk azt is, hogy Domokos fivére Leusták bán 1366-ban már néhai, tehát 1392—97-ben nádor nem lehetett.

Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy az 1417. évi okmány azon kitétele «nádor» hibás s inkább azt akarja jelezni, hogy Leusták magas hivatalt viselt.

Már most az 1366-iki okmány alapján kutattam tovább és e szerint Leusták a báni méltóságot 1366 előtt viselte, mert már ekkor mint néhai említettik.

¹ Leleszi lt. Act. No. 12.

Végignézve a XIV. század bánjainak névjegyzékét, tényleg ráakadunk egy Ratold nevében Leusták bánra, a ki 1356 máj. 21-től 1359 szept. 17-ig mint helytartó kormányozta Szlavóniát, melyet ekkor István herceg özvegye birt; majd pedig 1360—1361-ig mint tényleges bán szerepel.¹ Leustákról első adatunk 1348-ból van, midőn most királyi sáfár (dispensátor) a Lamberti Miklósnak, a velencei követnek átadott okmányt, mint kezes aláírja;² 1350 május 25-én már mint Lajos király udvarmestere (Senescalcus) szerepel és kíséri őt olaszországi hadjárataiban;³ 1352-ben részt vesz Belez ostromában, hol súlyosan megsebesült.⁴ Báni helytartóság ideje alatt, rövid ideig, 1349 szeptember 2-től 1351 ápr. 26-ig a királyi tálnokmesteri méltóságot is viselte⁵ s ezen kívül 1356 ápr. 26-tól 1358-ig Fehérmegye és Somogy megye főispánja is volt.⁶ Meghalt 1361 és 1366 között. Már most az a kérdés merül fel, hogy kinek a fia volt Leusták? A Turul 1893 évfolyamának 129. lapján a kérdést Wertner az 1366-ki okmány alapján eldönti, részemről az ő állításának támogatására még a fent közölt 1317. okmánykivonatra hivatkozom, amelyik az ő feltevését megerősíti.

Ezen közlemény szerint Leusták bán, Olivér

¹ Tört. tár 1907., az itt felsorolt források kiegészítendőik: H. O. VIII. 425; Z. O. VI. 5; F. IX/3. 300., 308. Blagay cs. okm. 147. — Századok 1894., 824.

² Por A.: Nagy Lajos 205.

³ U. o. 219.

⁴ U. o. 271.

⁵ Tört. tár 1907.

⁶ Tört. tár 1907.

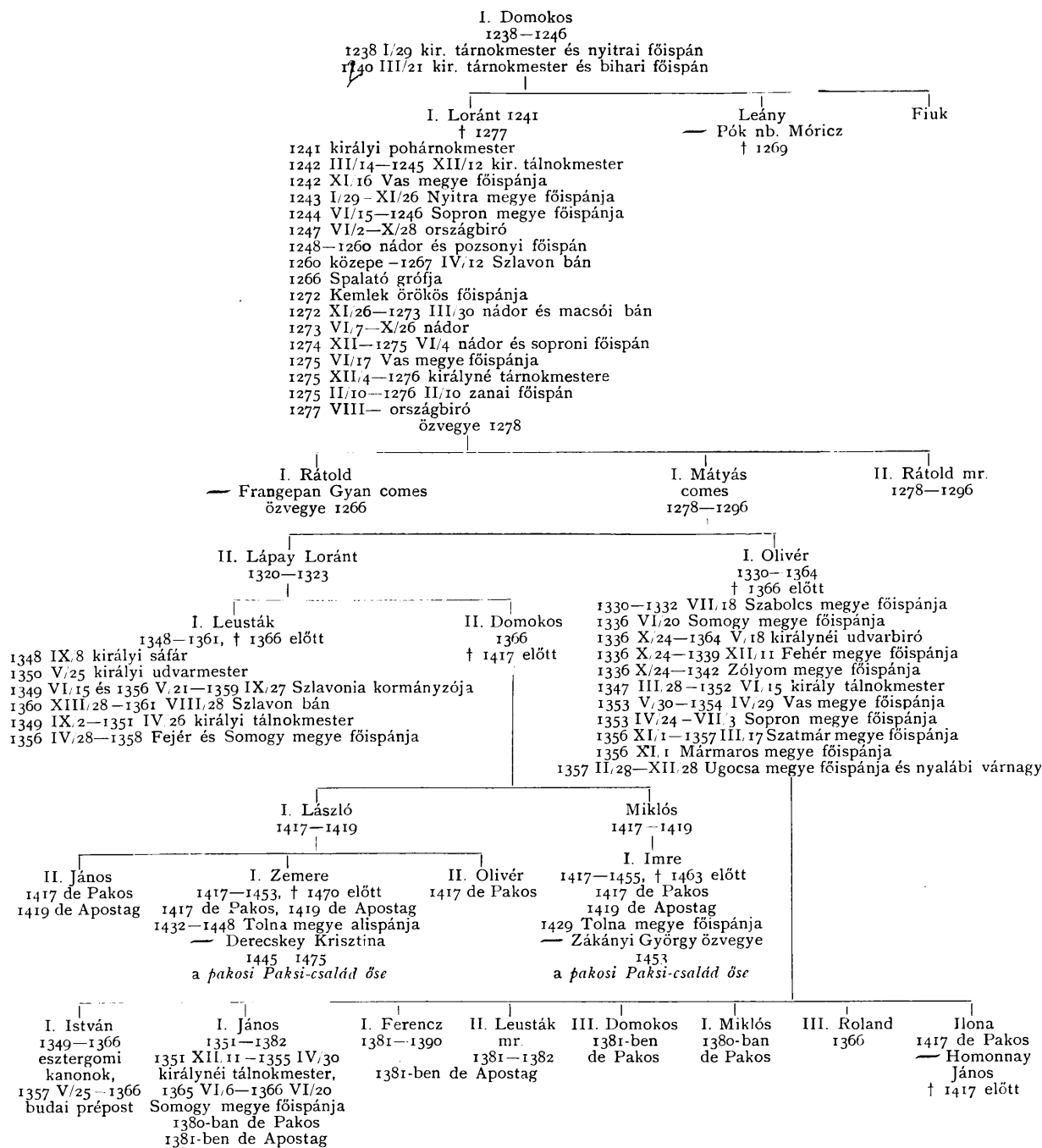
királynéi udvarbíró fivérének Lorandnak gyermeke volt. Minthogy pedig az 1366-ki és az 1417-ki okmányok Domokost Leusták «germanus»-ának, vagyis édes testvérének nevezik és ugyancsak ezen 1417 ki okmány Domokos fiait Lászlót és Miklóst is megemlítik; így minden kétséget kizárólag kimondhatjuk, hogy ezen két fiu, László és Miklós nem Olivérnek, hanem Lorandnak unokái voltak.

Főntebb még két, a család leszármazására fontos okmánykivonatot közöltem 1417—1419-ből.

Mindkettő a Paksyknak halászi birtokán elkövetett bizonyos hatalmaskodási ügyére vonatkoznak, melyekből megtudjuk azt, hogy Pakosy, illetve Apostagi Domokos fiának Lászlónak három fia volt, János, Zemere, Olivér és Miklósnak pedig Imre. A későbbi adatokból tudjuk azt, hogy ezen Imre 1429-ben Tolnamegye főispánja volt¹ és a pozsegamegyei Gradácz várában tartotta lakását és mind ő, mind pedig utódai állandóan a Paksy nevet használták; ezen ág ugylátszik 1515 körül halt ki; továbbá tudjuk azt is, hogy László fia Zemere 1432—1443-ig mint Tolnamegye alispánja² vesz részt a közéletben és kinek utódjairól, a Turul 1907. évi évf. 200 l. már megemlékeztem. Az ő utódjai terjesztették tovább a családot a XVII. század végéig, mikor is a család férfiágában kihalt. A felsorolt adatokkal azt hiszem véglegesen sikerült tisztáznom a Rátold nemzetség ezen ágának leszármazását a XV. század elejéig.

¹ F. X/7. 126.

² Z. O. VIII. 543., 564., 584. X/7. 730. Ker. lt. II. 335. III. 815.

DARÓCZY ZOLTÁN

VEGYES.

Zsigmond király adománylevele udvari szabója részére.

Zsigmond király udvari személyzetének egy eddig ismeretlen tagjával ismertet meg minket a királynak 1404 január 9-én Breznóbányán kelt oklevele, melylyel udvari szabójának Pochyknak nevezett Bertalannak apjának Benedeknek és testvéreinek Györgynek, Lászlónak, Bálintnak, Péternek és Domonkosnak nemességet és Nógrád vármegyében két birtokot, Asszút és Tarcát adományozza.

Az oklevél Zsigmond királynak 1406 április 20-án kiadott oklevelében átírva maradt reánk, a melyben a király egyuttal átírja a váczai káptalannak az 1404 december 6-án Zólyomban kelt királyi beigtató parancsot átíró, a beigtatóst jelentő oklevelét.

Úgy a beigtató parancsban, mint a káptalan jelentésében csak *Tarcha* birtokáról van szó, s a káptalan jelenti, hogy kiküldötte Bálint pap, Paly Tamás királyi ember (a kinek neve a királyi parancsban így, de a káptalan jelentésében már Palaynak — Thomas de Palay — van írva jelenlétében az adományosokat Tarcha birtokába minden ellenmondás nélkül beigtatta.

Asszút e néven ma hiában keresnők; Csánky Dezső a Hunyadiak korának földrajzában Nógrád megye községei között említi «Aszupatak»-ot, a minek neve ma már Szúpatakra kopott, talán ez lehetett Zsigmond király idejében. Asszú-Tarcha a mai Erdőtarcza község.

Az így nemességet és királyi adományt nyert családnak leszármazóit hiában keressük a későbbi korban akár Pochyk, akár, mint az oklevél Dénest több ízben nevezi, Sartor, vagy esetleg Szártory néven. A családnak, daczára a hat fitestvérenek nyoma veszt. Heves megyében ugyan feltűnik a XVII. században egy *Póczik* nevű család, de ennek ősei csak később, 1624-ben nyernek nemeslevelet II. Ferdinándtól. Annyi bizonyos, hogy Tarcza már a Hunyadiak korában más birtokában van s a Póchyk vagy Sartor család nem fordul elő ekkor már Nógrád megye birtokosai között.

Az 1404. január 9-iki adományoklevél szövege a következő:

Nos Sigismundus dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. marchioque Brandemburgensis etc. sacri Romani imperii vicarius generalis et regni Bohemie gubernator memorie commendantes harum serie notumfacimus quibus expedit universis, quod habentes respectum ad grata et opportuna nobis obsequia fidelis nostri Dyonisii filii Benedicti dicti Pochyk, specialis

aule nostre sartoris, quibus a toto quo nobis comoratus tempore nedum per praxim artis sue verumetiam per quamplurima probate sue fidelitatis indicia omni solitudine et accurato ingenio placere studuit debetque ac poterit idipsum facere propensius in futurum, volentes quoque tam iuxta regie liberalitatis nostre decentiam, quam suorum fidelitatis et meritum exigentiam eidem nos exhibere munificum et gratiosum, ipsum Dyonisium Sartorem nostre maiestatis necnon predictum Benedictum patrem, item Georgium, Ladislaum, Valentinum, Petrum et Dominicum fratres eiusdem uterinos eorumque heredes et posteritates universos in cetum et catervam verorum regni nostri nobilium sub vexillo nostro militantium aggregando, insigniendo et connumerando quasdam possessiones Azow et Tarcha vocatas in comitatu Neugradiense existentes, que condam Ladislai de dicta Azow, hominis absque heredum solatio ab hac luce decedentis prefuissent, ex eoque de iure et de consuetudine regni nostri ad manus nostras regias sunt devolute, simulcum universis pertinentiis et singulis earum utilitatibus quibuscunque nominibus vocitatis sub earum veris metis et antiquis, quibus eadem per predictum Ladislaum et alios suos possessores tente sunt et possesse ac omni eo iure, quo ad manus nostras modo premissis sunt devolute de dominorum prelatorum et baronum nostrorum consilio nove nostre donationis ac mere et sincere nobilitatis titulis eidem Dyonisio sartoris nostre maiestatis et per eum predictis patri et fratribus suis eorumque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus, ymmo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, habendas et possidendas, salvo tamen iure alieno harum nostrarum testimonio literarum, quas cum nobis in specie reportate fuerint, in formam nostri privilegii redigi faciemus. Datum in Brezenbanye quarto die festi Epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo quarto.

Az oklevél Szemere Huba volt országos képviselő birtokában van Gorobán, a hol igen érdekes levéltár található. Az oklevelek nagy része Ludányi Bay Ferencz a XVIII. század végén élt szeptemvir után maradt a családra s különösen a Ludányi Bay s vele rokon vagy vagyonilag összeköttetésben állott családokra, így pl. a báró Perényi, gróf Czobor, Herencsényi, Dersy, Dubraviczky stb. családokra vonatkozólag tartalmaz érdekes adatokat. Nagyon sokra megy a XV. és XVI. században a mohácsi vész előtt kelt adománylevelek és okira-

tok száma, sőt van egy ismeretlen Árpád-kori okirat is, igaz, hogy csak XVII. századbeli átiratban.

BENKÓ IMRE.

Paulik Bertalan czimereslevele 1514-ből.

II. Ulászló király 1514 január 4-én Budán kelt oklevelével Sztankóczi Paulik Bertalannak czimert adományozott, s egyuttal összes birtokaira pallosjoggal is felruházta.

Az oklevél eredetije jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában őriztetik. Hiteles másolata Vas vármegye levéltárában a nemesi adományok között található. Az eredeti czimeres levél, a mint azt Paulik Jánosnak 1792-ben kelt elismervényéből tudjuk,¹ még ebben az évben a család birtokában volt. Paulik János elismervénye ép arról szól, hogy az eredeti armálist kezéhez vette.

Az armális szövege a következő:

Wladislaus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. tibi fideli nostro nobili Bartholomeo Paulik de Stankowcz salutem gratieque et favoris nostre regie incrementum. Excelsa principum consuevit dignitas inter cetera suorum operum gesta hanc curam habere precipuam ad id studiosius intentionem suam divertere est suorum subditorum conditione et statu pensatis unumquemque iuxta labores, meritos et altiores honoris gradus felicioresque provehat successus, sed et ad uberiolem honeste dignitatis famam attollat. Ex hoc enim principum augetur fastigium quo dignioribus conspiciuntur presidere personis. Sane igitur nos considerantes tuam fidelitatem ac servitia fidelia que nobis et sacre regni nostri Hungarie corone iuxta tue possibilitatis exigentiam uti didicimus et fideliter et constanter exhibuisti et impendisti, tibi prefato Bartholomeo Paulik, tuisque heredibus et successoribus universis hec arma sew virtutis insignia, que in capite presentium litterarum nostrarum pictoris artificioso manu distinctius sunt expressata et figurata, animo deliberato et ex certa nostra scientia dedimus, donavimus et presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et successores universi a modo imposterum prescripta arma sew virtutis insignia more aliorum nobilium huius regni armis utentium, ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis aliisque omnibus militaribus exercitiis necnon sigillis, velis, cortinis, anulis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus ferre, gestare atque eisdem uti, frui et gaudere possis et valeant. Et ut eo magis ac magis tua ipsorumque heredum et successorum tuorum ad obsequia sacre corone nostre habilitetur et solidetur intentio ac etiam et precipue volentes sicuti regie interest sublimitati providere, ut in terris suo principatus subiectis pax et securitas euntibus prebeatur malefactorumque et nocivorum hominum perversitas et iniquitas deleatur, iustique et innocentes victuum suorum necessaria acquisitione fruantur sub protectione principis gratiosi, tibi prefato

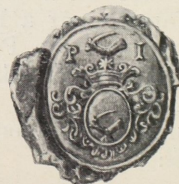
¹ Eredetije Vas vármegye levéltárában.

Bartholomeo Paulik, tuisque heredibus et successoribus universis de plenitudine nostre regie potestatis id duximus annuendum et concedendum plenam facultatem dandam et attribuendam, ut tu in territorio universarum possessionum tuarum in quibuscunque comitatibus existentibus habitatum, patibulum, rotas, palos ac aliorum tormentorum genera erigere, universosque fures, latrones, vispilonos, incendiarios, intoxicatores, incantatrices, homicidas, aliosque quoscunque malefactores ubicunque in territorio possessionum tuarum predictarum publice et manifeste in locis sceleratis et maleficiis deprehensos in persona detinere et detentos prout iure videbitur expedire, laqueis suspendere, rotare, decolare ac incinerare et iuxta eorum excessus et demerita aliis condignis penis feriri et necari omniaque et singula que in premissis iuxta regni Hungarie consuetudinem fieri consueverunt facere et expedire valeas atque possint ex presenti nostra concessione et gratia speciali. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas eisdem duximus concedendas. Datum Bude feria quarta proxima ante festum Epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quingentesimo decimo quarto, regnorum nostrarum Hungarie etc. vigesimo quarto, Bohemie vero quadragesimo quarto.

Relatio egregii Michaelis de Fekethew
magistri agazonum regie maiestatis.

A mint ebből látjuk, a szöveg az adományozott czimert nem írja le, azonban ez az oklevél élén ki van festve. Sajnos a czimerkép — ellentétben az oklevél többi részével, melyek eléggé jól vannak conserválva és függő pecsétje is épen maradt — annyira el van mosódva, hogy a czimerképet pontosan nem vehetjük ki. A menyire az elmosódott képből meg lehet állapítani, a czimer valamely állattal, valószínűleg medvével viaskodó férfit ábrázolt.

Paulik Jánosnak előbb idézett elismervényén névalírása mellé egy czimerespecsét van nyomva, a mely egy egészen más czimert mutat. E czimer könyöklő kar, markában kivont kardot villogtatva, s paizstakarók veszik körül, a sisak hiányzik, a korona közvetlenül a paizsra van helyezve, diszében a paizsbeli alakot mutatja.

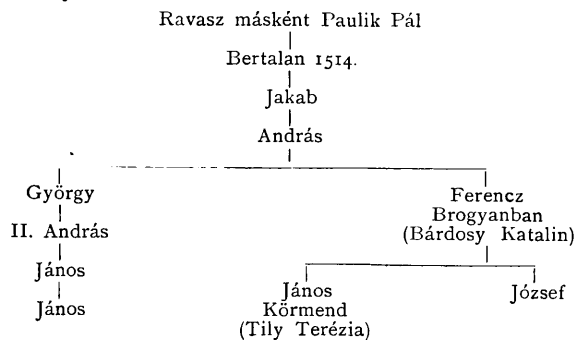
A czimert jobbról P., balról Z. betűk kísérik, a melyek e szerint megfelelnek az oklevélkiállító neve kezdőbetűinek és így valószínű, hogy e czimer Paulik János czimerét ábrázolja.

A Paulik család az okiratokban Ravasz, Ravaz néven is említettik. Ilyen családot ismer Nagy Iván is Trencsén vármegyében, mig a

Paulik név előtte egészen ismeretlen. Ez a név valószínűleg az egyik horvátországi birtokáról ment át a családra, minthogy gyakrabban csupán csak ezen a néven szerepel.

Több birtokaik Trencsén és Körös vármegyékben feküdtek.

A kezeim között levő adatok a következő folytonos, de különben töredékes leszármazást mutatják:

A család viszonyaira azon bejegyzések derítenek némi világosságot, a melyeket az esztergomi s az egykori budai és császmái káptalanok levéltárában találunk.

1426. Garygmelléki Ravasz György fiának, Pálnak fia: György a saját és nővére lányának Ilonának nevében is, bevallja a császmái káptalan előtt garjghmelléký, paulekowczy és zeverinai birtokát garjgmelléký Draskóczi (Draskowcz) Antal és nővére Ravasz Kathicha (Katicza) fiának: Imrének.

1484. Wingárthi Geréb Mátyás, Dalmatia, Horvát- és Szlavonországok bánja, lisitinczi Paulik János kértére átírja a császmái káptalannak egy, 1432-ben kelt kiadványát.

1522. Ravasz másként Paulik Pál fia Bertalan Lisitincz és Paulikowcz körösvármegyei községet, testvéri szeretete jeléül, oda ajándékozta nővéreinek: Ravasz másként Paulik Katalinnak férjzett Draskóczi Antalnének, oly kikötéssel azonban, hogyha nővére magtalanul halna el, a vagyonban az ő utódjai örökösödjenek (Budai káptalan).

1580. A királyi ember s a káptalan kiküldöttje tanukihallgatásokat eszközölnek a következőkre nézve: először, hogy Paulik (Paulovyk) Imre, Paulik Márton és Deseövych (Dezső?) Ilonának, Deseövych Tamás lányának fia jámbor, tisztességes és jó erkölcsű ember; továbbá másodsor való-e az, hogy mikor egy ízben Mátyás király, Hunyady János fia, ismeretlenül utazgatott, Paulovyk Kelemenhez, Paulik Imre nagyatyjához betért, annak asztalánál ebédelt, s a mikor a vendég (Mátyás) a tőle távolabb eső ételdarabot akarta volna kivenni a tálból, Paulovyk Kelemen a vendége ujára ütött s a ki-

rály ezért nem haragudott, hanem Kelemen urat megjutalmazta.

1611. Schur Mihály tiltakozik, hogy Paulik Miklós és János egy kis-sztankóczi nemesi curiát Omaszta Miklósnak, s ez Valentovich Mártonnak eladhasson.

1623. Paulik Simon lányai Katalin és Zsófia: néhai Wiettinger András János özvegye, eladják Vidaföldén Liptó vármegyében levő részbirtokukat Bohus Dániel királyi harminczados és postamesternek 400 forintért.

1618. Gimesi Forgách Zsigmond gróf zálogba ad egy brogyani, barsvármegyei birtokrészt kis-sztankóczi Paulik Andrásnak 500 arany forintért.

Mikor a Forgáchok ezen birtokot visszaváltották, Andrásnak fiai: György és Ferencz megmaradtak rajta, s inkább uri szolgálatot vállaltak, semhogy a megszokott birtokot elhagyják. Ez a Ferencz volt az, a ki kovácmesterségre adta magát, s úgy kereste családja kenyerét.

Paulik Ferencznek két fia volt: János és József.

János Brogyánban született 1731 május 20-án. Tanult Nagy-Szombatban. 1758 ápril 26-án ügyvéddé esküdött föl, s nem sok időre rá, (1764-ben) a Batthyany család körmendí levéltárához került irnoknak, s utóbb levéltárnokká lépett elő. Neje Tily Terézia volt, de ettől csakhamar elvált. Törvénytelen ágyból, 1790. Mártius 2-án, egy fia, János, született, a kit utóbb örökbe fogadott. Ez a János katona lett, s mint az 5. számú, akkor az angol trónörökös nevét viselő huszárezred őrmestere, 1815 April 15-én Olaszországban, a St. Pietro mellett vívott csatában esett el.

A táblán álló Györgynek unokája János, 1792-ben héregi, komáromvármegyei ispán volt, a ki a mondott évben a család eredeti armáliasát magához vette. BALOGH GYULA.

Egy XVII. századbeli genealogus.

Bellény Zsigmond, a kinek a családja leszármazására vonatkozó feljegyzéseit alább közöljük, alighanem a hevesvármegyei Eger-Szalókon született, a hol atyja, *László* az 1587-ik évben birtokos volt.¹ Innét származott át Abaujba, a melynek Devecser nevű faluját az 1600-ik évben részben birja s 1602-ben házasság, elvevén feleségül néhai *Czykó Miklós* leányának *Szemere Gergelyné* sz. *Czykó Katanak* leányát, *Dorothyát*.

Az 1604-ik évben ősi birtokai visszaszerzése miatt perbe szándékozván szállni, ekkor állította össze családja genealogiáját s valószínűen ez

¹ Kassa város titkos levéltárában Bellény Nr. 1. és 2. jelzés alatt.

okból fordul *György Gergely* deákhhoz bizonyos levelek transsummálása végett.

Adjuk Gergely deák választát, mely a káptalanoknak, mint hiteles helyeknek hivatalos eljárására vet világot. A válasz ez:

(1604.)

Szolgálatom után Istentől kegyelmednek sok jókat kívánok megadatni.

Továbbá az, mely leveleket kegyelmed *Bory Mihály* uramtól küldött hozzám a végre, hogy én azokat transsummálnám, kegyelmednek a felől azt irhatom, hogy az convent az olyan leveleket, melyek nem ebben az conventben költének, nem szokta transsumálni; más az pedig, hogy aféle transsumptumnak nincsen ereje az originális nélkül, ha szintén páriáját vennék itt is, semmi helye nem lenne. Azért kegyelmed gondolkodjék felőle, ha szükség transsumálni, én megcselekszem, talán az transsumptumot elveszi absque originalibus, és az originalék kegyelmednél maradhatnak. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben sok esztendeig. Datum in Makvancz 28 Junii. Anno 1604.

Kegyelmednek szeretettel szolgál

Gyeory Gergel deák.

Czim: Egregio domino Sigismundo Belleny etc. domino et amico observandissimo.¹

Forgách Zsigmond felsőmagyarországi főkapitány az 1608-ik év január hó 4-én Kassán kelt levelében tudatja Bellénynyel, hogy «*Kékedy György* uramat bocsátottuk az hajdukhöz az hitlevéllel együtt; az ország kegyelmedet is együtt választotta Kékedy urammal. Kérjük azért kegyelmedet, kegyelmed attól ne vonogassa magát, hanem együtt Kékedy urammal járjon el az dologban».

Bellénynek kedvére lehetett a megbízás.

Devecser körül ekkor háborus volt a világ. A hajduság, mely a Bocskay István fejedelemtől nyert kiváltságait látta veszendőbe menni, Gesztelynél táborozott Miskolczy Nagy András, a mezei vitézeknek főgenerálisa vezérlete alatt; Szendrő alatt pedig az erdélyi fejedelmi székbe vágyakozó Homonnai Drugeth Bálint. Bellény mindkettőtől oltalomlevelet nyert.² Az 1609-ik évben ő felsége nevében Mágochy Ferencz Kassára hivatja. A levél így szól:

(1609.)

Generose domine et Amice nobis observandissime.

Salute et servitii nostri commendatione præ-

¹ Eredetije Kassa város nyilvános levéltárában, lajstromazatlan. Ugyanitt találhatók, a melyekre nem utalok.

² Titkos levéltár. U. o. Nr. 3. és 4. alatt.

missa. Az Uristentől kegyelmednek sok jókat s jó egészséges hosszú életet kívánunk boldogul megadatni. Mivelhogy kegyelmeddel kiváltképpen való és nem kicsiny dologról kellene beszélgetnünk, mely országunknak is javára nézendő dolog, kegyelmedet ő felsége nevével intjük, magunkéval pedig szeretettel kérjük, kegyelmed hátra hagyván egyéb foglalatosságait, mindjártást jöjjön hozzánk Cassára, hogy kegyelmeddel mind azokról, kikről beszélünk kell, késedelem nélkül beszélhessünk és végezhesünk. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. Datae ex libera ac regia civitate Casoviensi, die 12 Martii. Anno Domini 1609.

Generosæ Dominationis Vestrae amicus

Franciscus Magochy.

P(ost) s(criptum). KeGYelmed pedig úgy jöj-
jön, hogy reméljük, hogy kegyelmednek ugyan
innét uta leszen.

Czimzés: Generoso domino Sigismundo Belleny etc. domino et amico nobis observandissimo.¹

C
ito
ito
ito

Mágochy, a ki Bereg- és Torna vármegye főispánja, ő felsége tanácsosa és Felsőmagyarország főkapitánya volt, ekkor felajánlta neki a hadi bíró — juratus assessor sedis bellicæ — tisztségét s Bellény még ez év márczius hó 19-én letette reá az esküt. A tisztséggel évi 200 frt fizetés járt.²

Kedves embere volt a főurnak, a mi kitünik Mágochynak 1609 április hó 23-án Tallyán kelt leveléből: «— ide Tallyára érkezünk, mellettünk sok főemberek jelen lévén, mivel pedig sok előttünk álló dolgaink vannak, kikről kegyelmeddel is több barátink között kelletik beszélgetnünk és végeznünk, annakokáért kegyelmedet kérjük, jöjjön által hozzánk jó reggel.»

Ugyancsak Tallyán 1609 május hó 9-én kelt levelében hivatalos dolgok végzésére hívja meg³ Ónodra, «— mivel hadi bíró, *Semsey Miklós* uram betegsége miatt néminemü törvényeknek eligazítására ez jövő hétfőn Ónodban jelen nem lehet, annakokáért kegyelmedet kérjük, hogy kegyelmed *Semsey* uram képében legyen jelen hétfőn Ónodban.»

Ez év őszén mint Borsod vármegye országgyűlési követe, követtársaival, *Korlát Istvánnal*, *Nagytallyai Péterrel* és *Baryos Demeterrel*⁴ Pozsonyban van. Itt kereste meg levelével «atyafia,

¹ Eredetije Kassa város nyilvános levéltárában 18518/A. 1. jelzés alatt.

² U. o. Nr. 7. alatt.

³ A levél czimzése szerint «sacræ regię Maiestatis in superiori Hungaria pronunc constituto indici bellico».

⁴ U. o. Nr. 6. alatt.

sógora» *Giczy András*, hogy birtokadományozási ügyét járja ki az országgyűlésen. Az ügy *Giczy* levele szerint ez: «— mostani koronázott királyunk adta énnekem az *Panka* nemzetségen deficiáltatott gibártbeli és Alsó-Dobszán való részt; ugyanezen jószágot pedig szegény Istenben elnyugodt *Bochkay* fejedelem urunk adta volt *Gibártot egy hajdúnak Farkas Mihálynak*, alsó-dobszabeli részt *Kovách Jánosnak*. Hogyha ezeknek levelei az nemes ország eleiben kelnek, az tavalyi articulusoknak continentiái szerént, kegyelmedet kérem, mint jóakaró becsületes urat, meggondolván azt kegyelmed, hogy én is hazámnak gyermekségem ótától fogva sok véremhullásával sokat szolgáltam, minden derék hadakban jelen voltam, annak felette az végházakban laktam, sőt az korona meghozásában is ő felsége mellett nem keveset szolgáltam; — az szegény megholt fejedelem inscriptiója, sokképpen feltalálja kegyelmedet, hogy nem helyes; egyik az, hogy az *Farkas Mihály* inscriptióját csak halála előtt adták ki, sokkal az *béchi végezés után*; más az, hogy azféle magvaszakadt jószág csak az koronázott királynak hatalmában, birodalmában vagyon, erre pedig pénzt sem adtanak.»

Giczy András okai könnyűeknek találtattak, mert *Gibárt* a *Farkas* kezén maradt.

Az 1616—1617-ik évben *Abauj vármegye* alispáni székében ül *Bellény* s a következő évben, mint íróval találkozunk vele. Műve: *Sz. Hieronymus Szavanarolának* Istennek fő mátyromnak a sz. *Dávid* 51., 31. és 80. soltáriban való elmékedési és magyarázati és az mindennapi imádságban az az *Mi Atyánkban* foglalt kéréseknek magyarázati. Deák nyelvből fordította *Belleni Sigmond* *Abauj vármegyének* viceispánnya. *Cassán* 1618.

Ajánlta *Perényi Györgynek*, *Abauj vármegye* főispánjának.

Itt adjuk genealogiai feljegyzéseit, megjegyezvén, hogy a *Bellényekről* szóló adatokat megszámoztuk s a szöveget is úgy szedettük, hogy a leszámazás áttekinthetőbb legyen.

Ime a leszámazás:

I.

Genealogia familiæ *Jánossy* ac familiæ *Bellény* per me *Sigismundum Bellény* excerpta ac descripta anno 1604 die 30. Junii.

Fratres carnales:

1. *Ladislaus Jánossy*, genuit *Albertum Jánossi*, *Albertus* genuit *Emericum defecit* et *Gregorium defecit*; *Barbaram* consortem *Sigismundi Bellény* quæ genuit *Albertum patrem Andreae Bellény*,

¹ *Kassa* v. nyilv. lvt. 5655. sz. a. és *Abauj vármegye* jegyzőkönyvei.

Ladislaum patrem Sigismundi Bellény, *Sophiam* consortem *Valentini Hartay*. Ez felül megnevezett *Jánossy Albert* vette volt *Nowáki Péter* leányát *Erzsébet* asszonyt, ebből való volt *Jánossy Borbála* az mi nagyanyánk, s innét szállott az *Nowáki jószág* az *Belleniekre*.

2. *Andreas*, genuit *Nicolaum defecit* in senire.

3. *Stephanus Jánossy* genuit *Benedictum* et *Michæle n. Benedictus* genuit *Franciscum Jánossy* minorem, is genuit *Emericum* (defecit), *Eufrusinam*, consortem *Gaspar Welez* et *N. consortem Martini Chani*. *Michæle frater Benedicti*. Ennek a feleségét vette volt el *Sikáthory Miklós*, ezt az részt is *Szemerey Sebestyén* bírja.

Ennek a felül megnevezett három atyafiúnak az jószágát kellene minékünk keresnünk az *Welesz Gáspár* fiainál *Jánossi Páltól*.

4. *Franciscus Jánossy maior* genuit *Christophorum* et *Joannem*. *Christophorus* genuit *Paulum Jánossy* modernum. Ez bírja mind az egész *Jánossy jószág*ot, immár ez *Nagy Jánossy Ferencz*. Miképpen való atyafia ez felül megnevezett *Jánossy Lászlónak*, annak kellene végére menni. *Foannes Jánossy* genuit ex *Catharina Bellény filia Galli de Bellen* *Stephanum Jánossy* patrem *Margarethæ Jánossy*, consortem *Sebastiani de Szemere*. Ez *Jánossy Margit* asszonytól való *Puthnoky Imréné*, *Pyllyssy Anna*, *Borbála Pelbárth Vinczéné*. *Zsófi* asszony *Berencsy Imréné*, *Pyllyssy Mátyástól* valók.

II.

Az Jánossy genealogia.

Ez a *Jánossiak* genealogiájok.

Jánossy László fiai voltak *Albert* és *Gergely*, *Gergelynek* volt leánya *Sántay Péterné*, *Albertnak* fia volt *Imre* és leánva *Jánossy Borbála*. Ez *Borbála* volt *Belleny Sidmondnál*, ez fia *Belleny László*, *Albert*, ennek fia *András*.

Jánossy István fia volt *Benedek*, ez fia volt *Kys Ferencz* és *Mihály*; *Ferencznek* fia *Imre*, leánya *Weles Gáspárné*, *Mihálynak* fia, ki most vagyon *Sykatory Miklós*nál, mert az anyját *Sykatory Miklós* vette el.

*Jánossy Miklós*nak atyja volt *András*, ez *András* volt egy *Jánossy Kys Ferencz* nagyatyjával *Jánossy Lászlóval* és *Jánossy Istvánnal*. Azért az *Jánossy Miklós* jószága egyetembe ezeknek ágaira szállott.

III.

Genealogia de Nowak.

Genealogia familiæ de *Nowak*.

Nowáky László és *Péter* egyek voltak. *Lászlónak* fia volt *Nowáky Zsigmond*, ennek fia volt

János, Jánosnak fia ez mostani *Nováky Zsigmond*.

Péternek fia volt *Gergely*, és leánya Erzsébet, mely Erzsébet volt Jánossy Albertné. Ettől való volt Jánossy Borbála, ez volt Bellény Zsigmondné. Ettől való volt Bellény Albert és László.

IV.

Genealogia Bellyeniensis.

Albertus genuit filium.

I. *Petrum*; filias II. *Margaretham*, Franczisci *Korinczi* (t. i. consortem), qui

Joannem et Francziscum *Korinczi*;

III. *Katherinam*, consortem *Ladislai Varkoni*, a) qui *Laurentium Varkoni*; b) *Ursulam* relictam *Gaspari Dengeleghy* ac

Ursula, *Stephani Fanczali* consors.

I. *Petrus* Bellieni habuit filios tres et filiam unam, videlicet filios 1. *Gallum*, 2. *Ladislauum* et 3. *Albertum* ac filiam 4. *Dorotheam*.

Dorothea desponsata erat *Michaeli Kerepeczi*, qui genuit *Joannem*, qui *Nicolaum de Kerepecz*.

Gallus genuit filiam *Barbaram*, consortem *Joannis Jánossy*, qui *Stephanum*, qui *Gasparum* et *Paulum Jánossy*.

Ladislaus genuit

Sigismundum,¹ qui

Albertum, *Ladislauum* et *Sophiam*, consortem *Valentini Hartay*.

Item *Ladislaus*

Emericum, qui

Annam, consortem *Andreæ Beken et Elenam* (t. i. consortem) *Georgii Sári*.

Item *Ladislaus* habuit filias

Katherinam, *Sigismundi Bardoch*, qui genuit *Michælem*, qui

Sigismundum, *Georgium* et *Michælem Bardocz*, filiam *Dorotheam*, consortem

Joannis Illanesdy, qui

Catharinam Illanesdy, consortem *Ambrosi literati Miskolczi*; *Elenam Nicolai Liptay*, qui relictam *Bartholomei Nádasdy*, *Sophiam Stephani Kóbor*, qui

Joannem et *Franciscum Kóbor*; *Barbaram Pauli Ormani*, qui

Blasium Ormani; *Elizabetham Andreæ Jánossy nobilium* consors.

A feljegyzések eredetije Bellény egyéb irataival együtt Kassa város levéltárába került s őriztetik a nyilvános levéltár lajstromozatlan iratai között.

A Bellények élén álló *Albert* az 1518-ik évben királyi ítélőmester (prothonotarius) volt.

Zsigmondunk unokái lehettek *Way Mihályné* sz. *Bellény Zsuzsana*, *Hartay Gábor* és *Bellény*

¹ A genealogia írója.

János, a kik néhai vitézlő *Gönczy Szabó Györgynek* Kassa városában található javaira az 1638-ik évben tilalmat tesznek.¹

A család rokonságban volt a ma kihalt *Ethre*-családdal, a kik közül ekkor *Ethre György* és *Ethre Kelemen* élnek.

Az 1614-ik évben *Fáy István* abauji alispán előtt *Bellény Zsigmond* neje *Drottya*, továbbá *Barna Farkas* özvegye sz. *Szemere Erzsébet* és *jászai Gyulay György* neje, szintén *Erzsébet*; mint néhai *Szemere Gergely* leányai óvást emelnek *Szemere Albert* ellen birtokfoglalás miatt.²

Bellény Zsuzsanna 1604-ben a *Petneházy János* felesége. _____ *KEMÉNY LAJOS*.

Genealogiai kalászat.

Az alább olvasható két irat, úgy tartalmánál, mint a személyiségnél fogva, melyre az egyik vonatkozik, megérdemli, hogy napvilágot lásson. Mindkettő a gróf *Teleki* nemzetség marosvásárhelyi levéltárában őriztetik, az I. számú, mely *Mezőkölpényi Vajda András* 1743. évi sírfeliratának 1778. évben hatósági személyek közbenjöttével történt megállapításáról szól, gróf *Teleki Sámuel* kancellár 1778. évi oklevelei között őriztetik, míg a II. számú, báró *Orbán Antal* följegyzése *Pécsi Simon* leszármazottjairól, 1778. április 20-áról a gróf *Földvári* osztály genealogiai táblái között őriztetik.

Szólnak pedig az iratok következőképen.

I.

Mezőkölpényi Vajda András 1743. évi sírfeliratának hiteles másolata.

Infrascripti virtute præsentium testificálunk arról, hogy méltóságos camerarius és guberniális consiliarius római szent birodalombeli gróf *Széki Teleki Sámuel* ur ő nagysága kérésére nemes *Marusszékben M.-Kölpényben* elmentünk az ottan való reformata ecclesiának szokott temetkező helyére, az holott is nemzetes *Vajda Mihály* és *Vajda István* urainék édes attyoknak, néhai *Vajda András* uramnak temető fájára találván, azon kimetszve renddel, szóról-szóra ilyen inscriptiót olvastunk: *Itt nyukszik az Urban boldogul ki mult Néhai Nemzetes Vajda András, életének 82 dik esztendejében Anno 1743. Die . . .* A többi irások a fának mind régiségére, mind pedig elhasadozására nézve világosan és olvashatóképpen nem látszadtanak.

Mely inscriptio a megirt helyen, hogy általunk e szerént láttatott, elolvastatott és fel is

¹ Kassa v. nyilv. lvt. 6714/17. sz. 2.

² Titkos lvt. Bellény. Nr. 8. alatt.

irattatott, arról adjuk mi is igaz hitünk szerént, ezen tulajdon subscriptionkkal és pecsétünkkel megerősített hiteles testimoniális levelünket. Datum is possessione M.-Kölpény, die 27-ma mensis Novembris, anno 1778.

(P. H.) Samuel Csernátoni, de A. Csernáton, m. p.

et

Georgius Nemes de M.-Vásárhelly, m. p. (P. H.)

utrique inclytæ sedis siculicalis Marus jurati assessores, nobiles.

Correcta per eosdem.

II.

Báró Orbán Antal feljegyzése Pécsi Simon leszármazottjairól.

Pécsi Simon jött Magyarországról Udvarhelyszékre, Szent Erzsébetbe iskolát tanító meszternek. Akkor birta Sz. Erzsébetet Össi Tamás. Ennek három fiait is Pécsi Simon tanította, kik egymás után elhalván, az akkori fejedelemnek consensusából Össi Tamás fiának és successorának adoptálta Pécsi Simont, ki is az fejedelemnek és Össi Tamásnak tetszéséből idegen országra, experienciára ment. 18 esztendőnk mulva került vissza Pécsi Simon az fejedelemhez és fogadott apjához, Össi Tamáshoz, a kit már utolsó öregségbe elalélva, betegen talált, csakhamar meg is holt. Pécsi Simon temettette el és mindenbe succedált. Azután a fejedelem tetszéséből Pécsi Simon vette el Kornis Farkasnak leányát. Ennek a Kornis Farkasnak volt négy leánya és egy fia. Az fia, Ferencz in virili sexu deficiált, de leányi ennek is maradtak. Az öreg Kornis Farkas leányai:

az 1. Pécsi Simonné, az 2. Székely Mojzesné, az 3. Dersi Petki Jánosné, az 4. A paffi Györgyné. Pécsi Simonnak volt 4 leánya és 1 fia, kit 18 esztendőnk korába az ló szagatott el. Mentek férjhez az

1. leánya Bögözi Farkas Ferenczhez, az
2. leánya Viczei Haller Péterhez, az
3. Angyalasihoz, az
4. Kénosi Gáll Pálhoz elébb, azután Mikes Jánoshoz.

Bögözi Farkas Ferencznek volt 6 fia és öt leánya. Az fiak közül 2 veszett el az kaczai harcra magával Farkas Ferenczcel az csiki

havas torokba, 2 Ali basa idejében. Az 5. Farkas Gábor koros ifju-legény korába holt el. Az 6. Farkas Pál minden maradék nélkül elmulván, osztották fel az Farkas Ferencz 5 leányai az jószágat, kik is következendőképpen mentek férjhez, az

1. Bánffi Kristófhöz. Ennek Sigmond és László maradéki.

2. Korda Sigmondhoz. Ennek Sigmond, attól Sigmond és György.

3. Veregyházi Borsai Istvánhoz. Ennek maradékait mű is ismerjük.

4. Lengyelfalvi Orbán Pálhoz. Ennek Elek etc.

5. az nagyváradi kapitánhoz, Gyulai Ferenczhez. Ennek az mostani g. Gyulaiak maradéki.

Az Pécsi Simon második leányának Viczei Haller Péternének successorai: Jabrocziak, Iklódi Toldalagi János és Apor Lázár gyermekei.

A Pécsi Simon harmadik leányának, Angyalasinának successorai: Balintith György, az gubernatorné: g. Kornis Sigmondné és Makai Sigmondék.

Az Pécsi Simon negyedik leánya Gál Páltól és Mikes Jánostól is gyermek nélkül holt el.

Pécsi Simon fejedelem Bethlen Gábornak főcancellariusus volt és midőn már az fejedelem az magyarországi koronát is elnyerte volt, mediator volt Pécsi Simon Bethlen Gábor és az római császár akkordálásában, ugyan Pécsi Simon volt az német császárnak az török császárral való megegyezésben, 20 esztendeig tartó frigykötésben. Ekkor adat az német császár Pécsi Simonnak baronatusságot, az radnóti és balászfalvi dominiumokat, a hová tartozott Csanád, Nagy-Csergő, Sorostély és Holdvilág. Még ezen kívül több sok jószágokat is szerzett volt Pécsi Simon.

NB. Ezeket irtam le az nagyatyám, Orbán Elek manuscriptumából, melyeknek bizonyítására nállunk olyas fundamentális levél nem is találunk. Ezt a méltóságos atyafiaknak pro notitia küldem által.

Alázatos szolgája, b. Orbán Antal.

Harasztas, 20-a Aprilis, 1788.

Kivül: Pro notitia successoribus excellentissimi domini comitis Korda.

Ifj. BIÁS ISTVÁN.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság-
nak 1911. márczius hó 13-án tartott igazgató-választ-
mányi ülésén *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt
jelen voltak: *Barabás Samu, Csánki Dezső, Horváth*
Sándor, Iványi Béla, Makay Dezső, Nagy Géza,
id. Szimnyi József, ifj. gróf Zichy Nándor 1g. vál.
tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző, mint
vendégek *Dr. Relkovič Neda* és *Relkovič Davorka*.

Elnök az ülést megnyitva, titkár felolvassa Závodszy Levente értekezését a Héderváry-Lórántffy perről.

A tetszéssel fogadott felolvasás után titkár bemu-
tatta a Bezeredy családnak 1431-ben Zsigmond király-
tól nyert czimereslevelét.

Uj tagokul ajánlottak *Baranyay Miklós* kir. kul-
turmérnök, *Kassa, aj. Ghyczy Pál*; *Szmreccsányi Géza*
kir. járásbíró, *Galgóczy, aj. ugyanaz*; *Nagy Zoltán*
máv. főmérnök, *Verebély, aj. ugyanaz*; *Dr. Závodszy*
Levente főgymn. tanár, *Budapest, aj. a jegyző*; *Nemes*
József kir. kuriai tanácsjegyző, *aj. a jegyző*; *Pécsi*
püspöki könyvtár aj. ifj. gróf *Zichy Nándor*; *gróf Zichy*
Aladár v. b. t. t., orsz. képviselő, *Budapest, aj. ugyanaz*;
Gencsy Géza földbirtokos, *Budapest, aj. Horváth Sán-*
dor; *Tihanyi Béla* udv. tanácsos, *Budapest, aj. ugyanaz*;
Gyenes Ferencz kataszteri mérnök, *Budapest, aj. a*
titkár; *Dr. Károly János* kegyesrendi tanár, *Trencsén,*
aj. Iványi Béla; *Eperjes szab. kir. város közönsége,*
aj. ugyanaz, kik a társaság tagjaivá megválasztatnak.

Ezután titkár előterjesztette az 1910. évi zárszám-
adást, mely a következő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1910. évi költség-
vetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek
egybevetése.

Bevétel.	Előirány-	Ered-	Külön-
	zat	mény	bőzet
	K f.	K f.	K f.
1. Pénztári maradvány 1909-ről	67 11	67 11	—
2. Értékpapírok kamatai	1216 —	1208 —	8 —
3. Be nem fizetett alapítványok ka- matai	180 —	130 —	50 —
4. Tagdíjakból:			
a) pártoló tagok után	2000 —	1780 —	220 —
b) évdíjak után	3100 —	2660 —	440 —
5. A társulati kiadványok eladásából:			
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42 —	36 —	6 —
b) egyéb kiadványokból	250 —	563 50 +	313 50
6. Alapítvány-befizetés	200 —	1050 —	+ 850 —
7. Postai költségekből megtérülés	10 —	5 50 —	4 50
8. Rendkívüli bevétel	20 —	15 57	4 63
Összesen	7085 11	7515 48 +	430 37

A tényleges bevétel e szerint 430 kor. 37 fillér-
rel több az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirány-	Ered-	Külön-
	zat	mény	bőzet
	K f.	K f.	K f.
1. Személyi járandóságok	1600 —	1150 —	450 —
2. A Turul írói és szerkesztői tisz- teletdíja	1392 —	1314 —	78 —
3. Nyomdaköltségekre	2200 —	2340 77 +	140 77
4. Szinnyomatok	600 —	695 —	+ 95 —
5. Metszetek és rajzok készítése	300 —	353 70 +	53 70
6. Irodai átalány	120 —	120 —	—
7. Társulati szolgáló díjazása	120 —	120 —	—
8. Ujévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, stb.	250 —	185 33 —	64 67
9. Lombard-kölcsön utáni kamatok és költségek	170 —	127 —	43 —
10. Alapítvány-tőkésítés	200 —	985 95 +	785 95
11. A Nemzeti Zsebkönyv II. évf. 2. kötetére az előfizetési felhívá- sok stbre	100 —	—	100 —
12. Rendkívüli kiadás	20 —	23 —	+ 3 —
Összesen	7072 —	7414 75 +	342 75

A tényleges kiadások tehát 342 kor. 75 fillérrel
többet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány 13 kor. 11 fill.

Tényleges maradvány 100 " 73 "

Több tehát 87 kor. 62 fill.

Vagyonállás 1910. decz. 31-ikén:

A) Cselekvő vagyon.

I. Tényleges vagyon:

a) Alapítványi tőke:	K	f.
1. értékpapírokban	27,800	—
2. készpénzben (Daróczy Zol- tán 200 k. alapítványából befizetett összeg, a taka- rékban)	119	—
3. kötelezvényekben	3000	—
4. kötelezvény nélküli alapítvá- nyok	681	31,600
II. Alapítványi jelleggel nem bíró tőke értékpapírokban	—	3,400
III. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötet színes mellékle- teire a takarékbán	—	410
IV. A decz. 31-iki egyenleg	—	100 73
Összes tényleges vagyon	—	35,510 73
b) Követelés:		
102 tag után alapítványi kama- tok- és tagdíjakban	—	2920
Összes cselekvő vagyon	—	38,430 73

B) Szenvedő vagyon.

	K.	f.
I. A magy. kereskedelmi banknál levő lombard-kölcsön	—	2700
II. Nyomdai tartozás (1909/4. füz. hátrál. 368 K, az 1910/1, 2. és 3. füz. és egyéb nyomtatvá- nyok után 2027'98	—	2395 97
Átvitel:	—	5095 97

	K f.
III. Clichékért az (1909/4. füzet után 1910-ről	32 —
IV. Lombard-kölcsön kamatai és költségek	45 —
Összes szenvedő vagyon	5172 97
Összes tényleges vagyon	35,510 K 73 f.
Szenvedő vagyon	5,172 " 97 "
Tiszta vagyon	30,337 K 76 f.

Ezzel kapcsolatban elnök jelenti, hogy a számvizsgáló bizottság tagja és elnöke, Soós Elemér ig. vál. tag megbetegedvén, az elnökség a maga hatáskörében helyette Tóth-Szabó Pál ig. vál. tagot kérte fel.

Ezután a jegyző felolvasta a számvizsgáló bizottság jelentését, mely a következő:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1910. évi pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi március 7-ikén teljesített számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni.

Eljárásunkban az eddigi szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1910. évi minden tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdíj befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk s az 1910. december 31-ikével 7515 korona 48 fillér bevétellel, 7414 korona 75 fillér kiadással és a folyó 1911. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 100 korona 73 fillér pénztármaradvánnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1911. évi tételeit, kezdve a múlt évről áthozott és fentebb kimutatott 100 korona és 73 fillér pénztármaradvánnyal bezárólag február 11-ig összegeztük és 774 korona 38 fillér bevételt, 373 korona 16 fillér kiadást, vagyis 401 korona 22 fillér pénztármaradványt állapítottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 160 koronát előlegnyugtában és 241 korona 22 fillért készpénzben, minélfogva a kézipénztárt hiánytalannak jelenthetjük.

A kézipénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzeti Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására s azt találtuk, hogy az 1910. december 31-ig befolyt 126 korona, kiadatott 126 korona; e szerint a Nemzeti Zsebkönyv II. rész első kötetének céljaira az 1911. évre nem volt áthozat. Megemlítendőnek tartjuk még, hogy az I. kötet nyomdászamlájából még 1337 korona 6 fillér tartozás áll fenn.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak egy 200 koronás új alapítványnak befizetése és egy 200 koronás tagnak az 1000 koronás alapítók sorába való átlépése folytán a mai napon nyolcz ezerkoronás (8000 korona), 39 négyszázkoronás (15,600 korona) és 40 kétszázkoronás (8000 korona) alapító tagja van. A felsorolt, összesen 31,600 koronát tévő alapítványokból be van eddig fizetve 27,919 korona és fizetetlen még 3681 korona. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (számszerint 6 darabban) biztosítva van 3000 korona, a miről a közvetlen szemlélet és számbavétel alapján győződünk meg, ellenben 681 korona kötelezvényekkel biztosítva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az alapítványi természettel nem bíró 3400 korona összeg is, a mely megtakarításokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyonja összesen (31,600 + 3400) 35,000 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 27,919 korona befizetett alapítvány és a megtakarított 3400 korona, összesen 31,319 koronából 26,800 korona koronajáradékban, 200 koroná jelzálog-hitelbanki nyereségek kölcsönkötvényben a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál, 1000 korona a pénztárban őrzött koronajáradékban és 119 korona pedig takarékpénztári könyvben a pénztárban van elhelyezve, a bank 1910. december 24-én kelt letéti kivonatának, a pénztárban őrzött (1000 korona névértékű) koronajáradék és a takarékpénztári könyvecske megtekintése által győződünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a fentebb említett 35,000 korona törzsvagyon, a Nemzeti Zsebkönyv II. rész, 2. kötet színes mellékleteire a takarékpénztárban elhelyezett 410 korona, továbbá a fent kimutatott 1910. évi pénztári maradvány 100 korona 73 fillér, végre a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjak 2920 korona, az összes vagyon 1910. december 31-én 38,430 korona 73 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapítványi jelleggel nem bíró tőkésítés terhére felvett 2700 korona lombard kölcsön és kamatok stb., e kölcsön után 1910. december 31-ig 45 korona kamatok, nyomdai tartozás 2395 korona 97 fillér, clichékért 32 korona, összesen 5172 korona 97 fillér. E szerint a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjakat figyelmen kívül hagyva, a tiszta vagyon 30,337 korona 76 fillér.

A mi az 1910-iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlítását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 430 korona 37 fillérrel több volt; ezzel szemben a kiadás is 342 korona 75 fillérrel tett ki többet, úgy hogy az elő-

irányzott 13 korona 11 fillér maradvány helyett a tényleges maradvány 100 korona 73 fillért tesz ki.

A számadásnak e következő eredménnyel való lezárását többek között az a körülmény tevén lehetővé, hogy dr. Áldásy Antal ur, társulatunk titkára, három-negyedévi titkári díjról lemondott, kötelességünknek tartjuk a tisztelt választmánynak javasolni, hogy dr. Áldásy Antal urnak nagylelkű áldozatáért jegyző-könyvileg köszönetét fejezze ki.

Az 1910. év végével, illetve a folyó év elejével fennálló és a vagyoniállásban feltüntetett 2920 korona hátralékra nézve javasoljuk, hogy a pénztárnok által jegyzékbe foglalandó és teljesen behajthatatlan követelések törlése után még fenmaradó hátralék behajtása iránt intézkedni méltóztassék.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál fennálló lombard kölcsön által lekötött értékpapírok értékesítésére nézve a bizottság javasolja, hogy az elnökség továbbra is utasítsa a lombardozott értékjegyek kellő időben való eladására miután ez ideig a pénzpiac alakulása az eladásra javasolt pénzművelet keresztülvitelére nem volt kedvező.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmúlt évben is reálistan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ.-pénztárnok urat a múlt 1910. évi számadásokra nézve a szokásos fenntartással felmenteni méltóztassék.

Átérve az 1911. évi költségvetési előirányzatra, annak tételait 7054 korona 73 fillér bevétellel, 7032 korona kiadással és így 22 korona 73 fillérnyi előirányzott maradvánnyal van szerencsénk javaslatba hozni.

Budapest, 1911 márczius hó 7-én.

Kollányi Ferencz,

a számv. b. elnöke.

Dr. Dóry Ferencz,
számv. b. tag.

Dr. Tóth-Szabó Pál,
számv. b. tag.

Csánki Dezső a Nemzeti Zsebkönyv I. kötete nyomdai tartozása ügyében kér felvilágosítást, mire a titkár megjegyzi, hogy körülbelül 1400 korona vár még törlesztésre.

Az igazgató-választmány a számvizsgáló bizottság jelentését tudomásul veszi, Tóth Árpád társ. pénztárnoknak az 1910. évre a felmentvényt a szokásos fenntartással megadja, a titkárnak, a ki a múlt évi titkári tiszteletdíj háromnegyed részéről lemondott, köszönetet szavaz, és egyuttal a számvizsgáló bizottságnak buzgó és fáradságos munkájáért köszönetet mond.

Az 1911. évi költségvetést az igazgató-választmány a számvizsgáló bizottság javaslata alapján a következőképp állapítja meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetési előirányzata az 1911. évre.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1910-ről	100 kor. 73 fill.
2. Értékpapírok kamatai (31,000 kor. korona-járadék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyerkölcsönkötvény után 4%)	1288 " " "
3. 3600 kor. be nem fizetett alapítvány után 5%	150 " " "
4. Tagdíjakból:	
a) pártoló tagok után 2000 K	} 5000 " " "
b) évdíjak után 3000 "	
5. A társulati kiadványok eladásából:	
a) Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	36 " " "
b) egyéb kiadványokból	250 " " "
6. Alapítvány-befizetés	200 " " "
7. Postai költségekből megtérülés	10 " " "
8. Rendkívüli bevétel	20 " " "
Összesen	7054 kor. 37 fill.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 600 korona, jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 kor. — fill.
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai:	
a) 24 iv írói díja, ivenként 48 kor. 1152 kor. ;	
b) szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor.	1392 " " "
3. Nyomdai költségek (1909/4. füz. hátraléka, továbbá az 1910/1., 2. és 3. füzet és egyéb nyomtatványok)	2200 " " "
4. Szinnyomatokért	600 " " "
5. Metszetek, rajzok készítése	300 " " "
6. Irodai átalány	120 " " "
7. Társulati, szolgálata díjazása	120 " " "
8. Ujévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, stb.	200 " " "
9. Lombard-kölcsön utáni kamatok és költségek	180 " " "
10. Alapítvány-tőkésítés	200 " " "
11. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötetére az előfizetési felhívások szétküldése	100 " " "
12. Rendkívüli kiadás	20 " " "
Összesen	7032 kor. — fill.
Bevétel	7054 kor. 73 fill.
Kiadás	7032 " " "

Előirányzott maradvány 22 kor. 73 fill.

Titkár jelenti, hogy a pénztárnok betegsége folytán a mai ülésen pénztári kimutatás nem terjeszthető elő.

Titkár ezután betérjeszti a Nemzeti Zsebkönyv II. sorozat, II. kötete, Nemes családok II. kötete előfizetési felhívását. Az igazgató-választmány hosszabb eszmecsere után elhatározta, hogy az előfizetési felhívás kibocsátása kérdésében a legközelebbi ülésen fog határozni.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Csánki Dezső és Makay Dezső ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

TÓTH ÁRPÁD.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságot újabb gyász érte. Folyó évi május hó 12-én hunyt el társaságunk pénztárnoka Csáfordi Tóth Árpád, a Magyar Nemzeti Múzeum titkára, munkás életének 52. évében. A megboldogult 1892 óta töltötte be a pénztárnoki tisztséget, és közel két évtizedre terjedő idő alatt társaságunk pénzügyeit a lelkiismeretes kötelességtudással, buzgalommal és fáradhatatlan munkássággal vezette, a mely őt mindenkor jellemezte. Hü és odaadó buzgalmu tisztviselőnket veszítettük el benne, kinek emlékét mindenkor kegyelettel fogjuk megőrizni.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1910. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyűlés!

Társaságunk fennállásának huszonnyolcadik esztendeje zárul le mai nagygyűlésünkkel, melyen mint minden évben, visszapillantást vetünk az elmúlt esztendőben kifejtett munkásságunkra, hogy megállapítsuk eredményteljesen munkálkodtunk-e az elmúlt esztendőben is a reánk váró tudományos feladatok megvalósításán, a hazai családtörténet és heraldika különböző kérdéseinek tisztázásán.

Fájdalmas jelenség, hogy a titkári jelentésnek immár néhány év óta mindenkor újabb veszteség hirdetésével kell kezdődnie, mely a hazai családtörténeti és heraldikai tudományt és társaságunkat érte. A mig az elmúlt évben Thaly Kálmán és Széll Farkas ig. választmányi tagtársainkat veszítettük el, a folyó évben örökre bucsut vett tőlünk igazgató-választmányunk nesztora, id. Bánó József volt másodelnökünk. Vele ismét megfogyott azon férfiak száma, kik kezdettől fogva körünkbe tartoztak. Társaságunk megalakulása óta helyet foglalt igazgató-választmányunkban, melynek egyik legszorgalmasabb tagja, üléseinknek egyik legbuzgóbb látogatója volt. Nem tartozott ugyan azok közé, kik a társaságunk művelte tudományszakok terén önálló kutatásokat, buvárlatokat fejtettek ki, inkább a történetírás és a publicisztika terén fejtett ki munkásságot és mint a régi magyar nemesi családok egyikének sarja, nagy érzéssel viseltett a magyar családtörténet és heraldika kérdése iránt, melyek jelentőségét a magyar történetírásra a maga egészében fölfogta és átérezte. Ezért viseltetett oly nagy vonzalommal és érzéssel társaságunk iránt, mely egyénisége és személye iránti tiszteletét azzal mutatta ki irányában, hogy 1901-ben az egyik másodelnöki méltóságra megválasztotta. Mint másodelnök tevékeny

részt vett társaságunk ügyeinek intézésében s midőn előrehaladott korára való hivatkozással 1905-ben e tisztséget elhárította magától, ez nem jelentette a társaságunk iránti érdeklődés megfogyatkozását. Továbbra is hü, igaz barátunk, törekvéseink lelkes támogatója maradt, kire mindenkor tisztelettel fogunk visszaemlékezni.

Társaságunk működése az elmúlt évben is a megszokott rendes keretekben folyt le. Folyóiratunkból mult évi nagygyűlésünk óta négy füzet jelent meg, a mult év negyedik és az idei évfolyam első három füzete. A negyedik most van sajtó alatt s rövid idő múlva tagtársaink kezében lesz.

A megjelent négy füzet tartalma egyformán felöleli a magyar családtörténet és heraldika különböző kérdéseit. Kivüle még néhány általános érdekű és diplomatikai-chronologiai fejtegetéseket tartalmazó közlemény látott napvilágot.

A genealogiai tárgyú dolgozatok között első sorban *Barabás Samu* ig. választmányi tagtársunkét kell megemlitenünk Bertalan modrusi comesről, kit történetiróink általában a XII. század második felében élt hasonnevű vegliai comessel azonosnak tartanak. A Frangepán oklevéltár szerkesztése szolgáltatott alkalmat tagtársunknak arra, hogy Bertalan comes családi hovatartozásának kérdésével foglalkozék és a rendelkezésére állott oklevélanyag alapján kimutathassa, hogy Bertalan comes a vegliai Frangepánokkal egy törzsből származott ugyan, de nem lehetett egy személy a korabeli hasonnevű vegliai comessel, ki valószínűleg atyai nagybátyja volt Bertalan comesnek és testvérének Guidónak, Duim comes fiainak.

Reiszig Ede ig. választmányi tagtársunk a Hunt Pázmány nemzetségből leszármazott Kováryak családjának történetével foglalkozott. Munkájában felhasználta főleg a Kubinyi-család kovári ága levéltárának anyagát, bőven ismertette a családnak középkori történetét, a mely a régi magyar nemesi családok történetének megszokott képét mutatja. Ősi birtokait a család a középkor végszakáig megtartotta, a mikor azok a Kováryak magvaszakadtával a családba beházasodott Palásthy-család kezére mentek át.

Igazgató-választmányunk egy régi érdemes tagja, *Petrovay György* hosszas hallgatás után újból megszólalt folyóiratunk hasábjain. A Vay és Ibrányi családok történetéről szóló nagyobb terjedelmű tanulmányának első, a Vay családot tartalmazó része látott az elmúlt évben folyóiratunkban napvilágot. E tanulmányában a család történetét a legújabb korig hozza le, összeállítva a családnak terjedelmes leszármazási tábláit is. Tanulmányának második része a Vayakkal közös törzsből, az 1414 és 1418 között említett

II. Istvántól leszármazó Ibrányi családdal fog foglalkozni, mely remélhetőleg rövid idő múlva követni fogja a most megjelent részt.

Aktuális kérdést tárgyalt *Komlóssy Arthur* tagtársunk az angol királyné magyar rokonságáról szóló cikkében, melyben a jelenlegi angol királynénak, szül. Teck Mária hercegnőnek a gróf Rhédey családból való leszármazását és e révén egyes magyar nemesi családokkal való rokonságát tünteti fel. Ugyancsak aktuális körülmény szolgáltatott alkalmat *Noszlopy Tivadarnak* cikke megírására, melyben a nemrégiben bárói rangra emelt Besseney családnak anyai részről leszármazását a fiágon kihalt Szentgyörgyvölgyi báró Bakach családtól mutatta ki.

Szorgalmas és fáradhatatlan családtörténeti kutatónk, *dr. Wertner Mór* az elmúlt évben is több közleménnyel gazdagította folyóiratunkat. Az egyikben a mely «Szigeti» István kalocsai érsek származását tárgyalja, kimutatja, hogy István érsek a soproni és vas megyei Frankói, illetve Frankói Gős családnak tagja, a ki a Szigeti elnevezést onnan nyerte, hogy ifju korától fogva a Kehida mellett fekvő Barátság sziget nevű falucsukában remetéskedett. Három válasz című dolgozatában a Jári és Szapolyay családok, továbbá a Vaja nemzetségre közölt helyreigazító adatokat Daróczy Zoltán, Sörös Pongrácz és Tersztyánszky Dezsőnek folyóiratunk múlt évi folyamában megjelent dolgozataihoz. Egy harmadik cikkében Theiner archontológiájához közöl adalékokat a XIII. és XIV. századból, a melyek e századok egyházi és világi, Theiner által összeállított archontológiájának több téves adatát igazítják helyre.

Bay Ilona tagtársunk a Nagyréti Darvas család XVIII–XIX. századi genealogiájához közölt egyes adatokat *Benkó Imre* levelező tagtársunk a Sembery családnak Erdélybe szakadt ágának genealogiájához szolgáltatott adalékokat. E család, mint ezt szerző kimutatja, eredetileg Hont vármegyének volt ősrégi nemes családja, melynek egyik tagja, István, a XVII. század utolsó évtizedében Erdélybe bujdosva, Tordán telepedett le. Tőle a család még négy izen át származott le és erdélyi ágában 1780-ban halt ki.

Szily Jenő tagtársunk a Hunt-Pázmány nembeliek somogyi szerepléséről értekezik, különösen a Szeghy családról, melynek egyik ágából a Horváthkutiak veszik származásukat. Tanulmánya nem egy tekintetben kiegészíti Karácsonyi Jánosnak a Szeghy családról készített leszármazási tábláját. Egy másik cikkében Holub József tagtársunknak a Kísasszonyfalvai Istvánffy családról szóló, folyóiratunk múlt évi folyamában megjelent cikkéhez közöl egyes pótlékokat, Istvánffy Katalin férjének, Batthyány Benedeknek a Geresgáli Batthyányiak családjából való származását és

ezzel együtt Istvánffy Miklós második leányának, Orsolyának leszármazását állapítja meg.

Rudnay Béla tagtársunk Tersztyánszky Dezsőnek a Szapolyay család eredetéről szóló közleményéhez közöl helyreigazításokat, így különösen kifejti, hogy Kaszavár nem kerülhetett, mint ezt a cikk írója Lehoczky nyomán állítja, már Zsigmond király idejében a Szapolyay család birtokába, hanem csak a XV. század végén vagy a XVI. század elején. Megdönti továbbá az idézett cikk azon állítását is, hogy a Tersztyánszky család Kaszavárra a Szapolyaiakkal való rokonság révén tarthatott igényt. *Sörös Pongrácz* tagtársunk végül a Ludányi és a Divék nemzetség egyes tagjaira, valamint a Mátyás király egyik oklevelében említett «nobiles de Dynk»-re közöl egyes rövid adatokat.

Heraldikai tárgyú közleményeink sorában első helyen *Csoma József* másodelnökünk tanulmányát a Forgách grófok czimeréről említjük meg, amely társaságunk 1908. évi nagygyűlésén is felolvastattott és a mely Bártfai Szabó Lászlónak a Forgách grófok történetét tárgyaló nagy monografiája egyik fejezetét képezi. A cikk a Forgách czimer egész fejlődését tárgyalja és kimutatja, hogy minő módon változott át a család régi, félholdat mutató czimere azzá a czimerré, a minővel a család II. Lajos 1525-iki adományából él. A cikkhez a czimerkép színes hasonmását is adtuk. Ugyancsak II. Lajostól való folyóiratunk második színes melléklete, a Campanellis czimer 1526-ból, melyet e sorok írója volt szerencsés ismertetni.

Társaságunk pénzügyi helyzete nem engedte meg, hogy a két színes mellékleten kívül többet adjunk az elmúlt évben. Takarékosági szempontból kénytelenek voltunk új czimerképek készítésétől ez évben eltekinteni, a készletben lévő czimerképekhez pedig a már régebbi idő óta kilátásba helyezett cikkeket szerzőjüktől megkapni eddig még nem sikerült. Pedig középkori czimerleveleink száma az elmúlt évben is gyarapodott néhány, eddig teljesen ismeretlen darabbal, így a Benkner családnak II. Ulászlótól 1509-ben és II. Lajostól 1517-ben nyert czimereslevelével, melyeket dr. Gyárfás Tihamér ig. vál. tagtársunk és a Makai családnak 1519-ből való armálisával, melyet dr. Boldisár Kálmán tagtársunk fedezett fel.

Gyárfás Tihamér ig. választmányi tagtársunk folytatta a Brassó városában található czimereslevelek ismertetését, melyet folyóiratunk 1909. évfolyamában megkezdett. Ujabb közleményében négy darab XVI–XVII. századi czimerlevelet ismertetett a czimerszerzőkre vonatkozó életrajzi és történeti adatokkal együtt. *Horváth Sándor* ig. vál. tagtársunk a Báttaszéki Bornemissza és Széky családok 1555-iki czimerét ismertette, melynek fő érdekessége a sisakdisz helyett alkal-

mazott könnyű magyar huszársisak képezi, a mely a heraldikai követelményeknek ugyan nem felel meg, de viselettörténeti szempontból rendkívül becses. Közzétettük továbbá, mint már egy idő óta szoktuk, a M. N. Múzeum czimereslevelét gyűjteményének újabb gyarapodását is, a mely 50 drb czimereslevelet és egyéb nemesi iratot tartalmaz.

A heraldikai tudományt kiegészítő rendjeltanhoz *Kollányi Ferencz* ig. vál. tagtársunk közölt egy érdekes adalékot, egy irodalmi érdemjel tervezetét, melyet Miller Jakab Nándor, a M. Nemz. Múzeum igazgatója javasolt alapítani a M. N. Múzeum levelező tagjai részére, mely méltóságot bizonyos módozatok mellett létesíteni ugyancsak Miller javasolta.

Hosszasszünet után folyóiratunk múlt évi folyamában újból közöltünk néhány régi sirkövet. Az egyiket Laczkfi István nádorét, a mely a keszthelyi templomban van, *Sárközy Imre* levelező tagtársunk ismertette. A sirkő nem volt ugyan teljesen ismeretlen, de a róla közölt rajzok az eredetinek csak hiányos képét adták, míg végre most sikerült a rendkívül kopott sirkőnek hiven és pontosan restaurált rajzát közölni. *Némethy Lajos* ig. vál. tagtársunk pedig Zeleméri László és Rajcsányi Ádámnak a nyitra-sárfői plébánia-templomban elhelyezett érdekes siremlékeit mutatta be.

Oklevéltani kérdéssel foglalkozik *Gárdonyi Albert* tagtársunk nagy tanulmánya Budapest legrégebbi kiváltságleveléről, a melyben Buda városának 1244-ben IV. Bélától nyert kiváltságlevele hitelességének kérdését taglalja, polemizálva Salamon Ferencz és Némethy Lajosnak e tárgy tanulmányaival és Salamonnal szemben az oklevél hiteles voltát vitatva. Fejtegetésében lándzsát tör a Budapestre vonatkozó okleveles emlékek összegyűjtése mellett, a mely Budapest elpusztult középkori levéltárát volna hivatva pótolni.

Chronologiai-diplomatikai történelmi tanulmány *Hóman Bálint* tagtársunk tanulmánya a zágrábi püspökség alapítási évéről, melyben nagy oklevélapparátussal és chronologiai tanulmányokkal bebizonyítani igyekszik, hogy a zágrábi püspökséget Szt László királyunk minden valószínűség szerint 1087 és 1090 között alapította és hogy a püspökség alapítása összefüggésben van a horvát hódítással, csak hogy nem közvetlen, hanem közvetlen előzménye volt annak.

Apróbb oklevéltani adatokkal *Kemény Lajos* és *Bártfai Szabó László* tagtársaink gyarapították folyóiratunk tartalmát.

Nagy Géza ig. vál. tagtársunk a magyar nemzetségekről közölt egy hosszabb tanulmányt. E tanulmányában a nemzetségek számának megállapításával foglalkozik. A Béla király Névtelen Jegyzőjének krónikájában említett 108 ősnemzetség szerinte nemcsak egy jóval régebbi állapotnak az emléke, hanem egy-

uttal egy bizonyos arányt is lehet megállapítani az ősi nemzetségi beosztás és a várispánságok száma között. Hosszas fejtegetéseit abban foglalja össze, hogy a 108 nemzetség nem egyéb, mint a 24 ősnemzetség újabb meg újabb kettéválása, a mi újabb népelemek csatlakozásával mindig a 6×4 -es keret megtartásával történt, kivéve a kabarokat, vagyis a 24 ősnemzetség mindegyike négy ágra oszlott és ehhez járult a három kabar népség vezérnemzetségének négy ága. Ezt a $6 \times 4 = 24$ -es beosztást az oguz törököknél találjuk és Nagy Géza szerint a 108 nemzetség alapja ebből a $6 \times 4 = 24$ -es oguz török beosztásból indult ki és az árpádkori 74 várispánság szervezése is az ősi nemzetségi rendszerrel függ össze és megfelel a királyság előtti 108 nemzetség kétharmadának, vagyis a várak őrzetére beosztott 72 várjobbágy nemzetségnek.

Napvilágot látott végül folyóiratunkban az az emlékbeszéd is, melylyel társaságunk múlt évi nagygyűlésén elhunyt titkárunk, Schönherr Gyula emlékének áldoztunk.

Szakirodalmi rovatunkból, melyben a hazai és külföldi családtörténeti és rokon tudományu munkákat ismertettük, különösen ki kell emelnünk *Ghyczy Pál* ig. vál. tagtársunk ismertetését néhány újabb angol heraldikai munkáról, a mely folyóiratunk olvasóival a kontinens heraldikájától olyannyira elütő angol heraldika sajátosságait ismertette meg.

* * *

Áttérve társaságunk belső életére, jelent hetem, hogy a társaság ügyeinek elintézése az alapszabályainkban előirt négy igazgató-választmányi ülésen az alapszabályok és ügyrend határozatai értelmében történt. Múlt évi nagygyűlésünket 1909 december 21-én tartottuk, melyen alulirott Schönherr Gyula felett mondott megemlékező beszédet.

A folyó évi igazgató-választmányi üléseket február 24., május 12., szeptember 29. és november 29-én tartottuk meg. Rendkívüli igazgató-választmányi ülés megtartására szükség nem volt. E négy ülésen a következő felolvasások tartattak: Bártfai Szabó Lászlótól: Tanulmányok a gróf Forgách család XIV. századi történelméből és a Forgáchok fénykoráról, Gárdonyi Alberttől Budapest legrégebbi kiváltságlevele és Iványi Bélától Eperjes város czimerei és pecsétéről. Bemutatásra kerültek az eperjesi czimerleveleken és pecséteken kívül a Benkner és Makai családoknak már említett középkori, valamint a Benkner családnak 1568-ból II. János királytól nyert czimerlevelei és Zsigmond királynak 1404-ben udvari szabójának Pochyknak nevezett Demeternek adományozott nemesítő levele, mely utóbbit Benkó Imre lev. tag mutatta be.

A novemberi igazgató-választmányi ülésen tölteszt

be az ig. választmányban megüresedett két tagsági hely is, melyekre *dr. Gyárfás Tihamér* és *dr. Iványi Béla* tagtársaink választattak meg.

Foglalkozott az igazgató-választmány Nedeczky Tibor tagtársunknak azon beadványával, hogy írta fel a vallás és közoktatásügyi, valamint az igazságügyi miniszteriumokhoz a régi anyakönyvek betűsoros névmutatóval való ellátása, valamint a magántulajdonba lévő, csakis palaeographiai ismeretek mellett olvasható oklevelek hiteles másolatban kiadása tárgyában. Az igazgató-választmány az e kérdésben kiküldött bizottság jelentésének meghallgatása után az anyakönyvi mutatók ügyében teendő felterjesztést mellőzte, miután meggyőződést szerzett arról, hogy ily fölterjesztés eredményre nem vezetne. Ellenben kimerítő indokolással kísért fölterjesztést intézett a m. kir. igazságügyminiszterhez, a melyben arra kérte a minisztert, hogy a magántulajdonban lévő, csakis palaeographiai ismeretek mellett olvasható oklevelek hiteles másolatának kiadását megfelelő módon rendezze, miután újabb időben mind gyakrabban fordult elő, hogy a királyi közjegyzők ily oklevelek hitelesítését megtagadták vagy pedig azokról rosz és hibás másolatokat állítottak ki.

Társaságunk pénzügyi viszonyairól a pénztárnoki jelentés fog beszámolni, azonban meg kell említenünk e jelentésünkben, hogy a pénzügyi helyzetre való tekintettel, a melyet a nyomdai árak ujabban történt emelkedése is befolyásol, le kellett mondanunk arról, hogy a Magyar Czimeres Emlékek III. kötetét, úgy a hogy azt terveztük, a folyó évben közrebocsássuk. Ép úgy nem tehetjük meg, a mihez tőlünk nem függő körülmények is hozzájárultak, a szükséges lépéseket a Magyar Nemes Családok II. kötetének közrebocsátására sem.

A társaságunk tagjai sorában beállott változásokról a következőkben van szerencsém számot adni.

Alapító tagjaink száma egy 1000 koronás, egy 400 koronás és egy 200 koronás alapító taggal gyarapodott. A 400 koronás alapítványt özv. Schönherr Antalné néhai dr. Schönherr Gyula emlékének alkalmas módon való megörökítésére tette és az elnökség előterjesztésére az ig. választmány olykép határozott, hogy ezen, dr. Schönherr Gyula nevére szóló alapítvánnyal járó jogokat a Nagybányai Múzeum Egyesület fogja élvezni. Pártoló tagjaink száma nem gyarapodott, évdíjas tagjaink száma ellenben 21-el növekedett. Ezzel szemben halálozás útján veszítettünk két pártoló tagot, halálozás, kilépés útján hét évdíjas tagot, az évdíjasok sorából egy átlépett a 200 koronás alapítók sorába, az utóbbiak közül pedig egy az 1000 koronás alapítók közé, úgy hogy az alapítók száma jelenleg, beleszámítva az elhunyt alapítókat, a

következő: 8 ezer koronás, 39 négyszáz és 40 kétszáz-koronás alapító, a pártoló tagok száma 95, az évdíjasoké 337, összesen tehát a tagok száma 519.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyűlést, hogy jelenlésem tudomásul venni méltóztassék.

Budapest, 1910 deczember 29-én.

Dr. Áldásy Antal,
titkár.

SZAKIRODALOM.

Iványi Béla: Bártfa szabad királyi város levéltára 1319—1526. I. kötet 1319—1501. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia 1910. (528 l.) Ára 10 kor.

Középkori művelődéstörténetünk anyagának legbőségesebb és legérdekesebb tárházai a középkori városok levéltárai. A középkori város közművelődési viszonyai magas színvonalon állottak, az ország gazdasági életének erei pedig itt futottak össze. Mindezekben természetesen nem merült ki a középkori városi élet, de e szempontok már is elegendő magyarázatul szolgálnak arra, hogy miért tartjuk a középkori városok levéltárait kulturtörténetünk legbecsesebb tárházának.

Bártfa levéltárát természetesen mindazok használták, a kik a középkori magyar művelődéstörténet nagy kérdéseit tudományos alapon megvilágítani törekedtek. Mindazok, a kik nyers levéltári anyagban dolgoztak, tudják, hogy micsoda óriási munka ez, s micsoda energiára van szükség, hogy a levéltári anyagot megfelelően kihasználhassuk. Iványi Béla munkája számos kutatót megkímélt ettől a munkától — legalább a bártfai levéltárt illetőleg — s a kész levéltári lajstrom alapján biztos nyomokon járhatunk.

Sőt sok esetben egyenesen feleslegessé teszi, hogy a levéltár anyagát közvetlenül használjuk, mert az oklevél vonatkozó részét eredeti szövegben közli. Úgy tűnhetik fel, mintha e közlésmód az oklevélkivonatok külön szépségének rovására esnék, de azt hisszük, ez nem lényeges. Az oklevélkivonat annál jobb, minél tökéletesebben kielégíti a kutatók igényeit s az oklevél érdemleges részének eredetiben közlése az igényeket a legtökéletesebben kielégíti, mert feleslegessé tesz sok munkát s megszünteti az okleveles anyag állandó forgatásával járó romlásokat.

A középkori magyar városok levéltári anyagának közlése terén eddig még nem történt sok. Egyedül Zágráb városa méltányolta érdemlegesen régi levéltárának értékét s középkori oklevélananyagából 11 kötetet adott ki «*Monumenta historica civitatis Zagrabiensis*» cím alatt. Zágráb város ritka áldozatkészsége és történeti érzéke mintaképeül szolgálhat a többi magyarországi város számára is. Történtek e téren

kisérletek, de nem kielégítőek. Brassó város *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* cím alatt megkezdte a közlést, de abban maradt. Kolozsvár város középkori okleveles anyagából sokat közölt Jakab Elek, de megközelítőleg sem az egészet.

Sopron város középkori okleveles anyagából sokat adott ki Nagy Iván a Sopron vármegye története I–2 kötetét képező Oklevéltárban s Nagyszében város gazdag levéltári anyagára támaszkodnak az *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* 1–3 kötetei, de mindez még csupán a kezdet kezdete. Eltekintve a hazai nagy okmánytárakban található sovány közlésektől s a folyóiratokban elszórt egyes oklevelektől, Pozsony, Kassa, Nagyszombat, Eperjes, Lócse stb. levéltári anyagát csupán feldolgozásokból ismerjük, de rendszeres kiadásuk még a jövő feladata. Örvendetes jelenséget látunk ezért az Iványi Béla munkájában, a melyet a maga nemében uttörőnek és mindenestre kitűnő munkának tartunk.

A bártfai oklevélananyag 1319-től 1400-ig jelentéktelen, mindössze 36 oklevél. A XV. századtól kezdve azonban annyira bőséges már, hogy egyetlen század oklevélkivonatai megtöltene egy kötetet. Nem tartjuk szükségesnek a bártfai oklevélkivonatok közelebbi ismertetését, mert a ki középkori levéltárt ismer, az jól tudja, hogy kiváltságlevelek, adománylevelek, ítéletlevelek és hiteles helyi kiadványok teszik ki az anyagot. Bártfa város középkori oklevélananyagának jellemző részei ezeken kívül a számadáskönyvek, adólajstromok s végül a missilis levelek, a melyek a város belső életére és külső összeköttetéseire nagyon becses adatokat tartalmaznak. Jellemző még, hogy czéhlevelek nincsenek a levéltár anyagában, annál több oklevél vonatkozik azonban a kereskedelemre s ezzel kapcsolatosan a vámokra és harminczadokra. Egyházi vonatkozású irásokat is találhatunk az oklevelek között, a melyek valószínűleg a bártfai egyház levéltárának anyagát tették s innen jutottak a városi levéltárba.

A levéltári anyag elhelyezését illetőleg nem értünk egyet a szerzővel. Abból ugyanis, hogy 1487-ben *super labore et edificatione reservatorii privilegiorum in capella Sancte Barbare* emlékszik meg a városi számadáskönyv, szerintünk nem valószínű, hogy ott a város levéltárát őrizték, mert az inkább az egyház levéltárára vonatkozik.

A város levéltárát a m. k. belügyminiszterium rendelkezésére 1907 április 24-től június 30-ig és ugyanezen év szeptember 29-től november 27-ig, összesen tehát 128 nap alatt rendezte Iványi Béla, a mely idő alatt körülbelül 6000 középkori oklevelet, számadáskönyvet, adólajstromot, missilis levelet stb. dolgozott fel. A feldolgozás és elhelyezés teljesen az országos levéltár

rendszerében történt s a mennyiben ez uton az ország legnagyobb levéltára mintájára alakult át a becses bártfai levéltár, csak helyeselhetjük a munkát. A magunk részéről azonban ismételtelen kifejezést kell adnunk azon nézetünknek, hogy ez a levéltári rendszer nem az ideális, mert nem az idő, hanem a tárgy érdeklő a kutatót és sokkal könnyebb a tárgyi szempontból csoportosított levéltári anyaghoz évréndi mutatót készíteni, mint az évréndben felállított anyagban egyegy tárgyra vonatkozó adatokat keresni. Mi az évréndi felállítást egy színvonalon látjuk a könyvtári betűrendes katalogussal, a mely sokkal kevésbé elégíti ki a kutatók igényeit, mint a tárgyi katalogus.¹

Ha figyelembe vesszük a feldolgozott anyag óriási tömegét és a feldolgozás módját, őszinte elismeréssel kell adoznunk azért a nagy munkáért, a mit Iványi Béla végzett. 6000 oklevél kiállítási idejét és kiállítóját jól megállapítani már egymagában nagy munka; de az oklevél tartalmát megbízhatóan kivonatolni s a lényeges részt eredetiben lemásolni olyan óriási feladat, a minek Iványi Bélán kívül kevesen tudtak volna megfelelni.

Jelen ismertetés célja nem az, hogy hibákat keressen és találjon a munkában, mert olyan szakszerűség és lelkiismeretesség nyilvánul meg minden sorában, hogy hibák keresése egyenesen bűn volna a szerző tiszteletreméltó munkájával szemben. El nem mulasztjuk azonban felemlíteni, hogy az oklevélkivonatok olvasása azon kívánságot ébreszti fel, vajha összes középkori városi levéltáraink anyagát így kaphatná meg a magyar történettudomány. Volna egy távolabbi kívánságunk is, de ez talán még korai, t. i. vajha az összes magyar városok középkori okleveles anyaga rendelkezésére állana a kutatóknak. Egy *Monumenta civitatum regni Hungariæ* eszménye áll előttünk, a melynél becsesebb oklevélananyagot képzelni sem tudunk, s a mely a magyar művelődéstörténelem számos problémáját helyezhetné kellő világításba. Talán ez is meg lesz valamikor s Zágráb város példája nem marad egyedül.

G. A.

Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy-család történetéhez, szerkesztette Varjú Elemér. Első kötet 1214–1457. Budapest, Hornyánszky Viktor könyvnyomdája 1908. I–XVI, 711+4 l.

A Héderváry-család oklevéltára. A Magy. Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbízásából közli br. Radvánszky Béla + és Závodszy Levente. Első köt. Bpest, kiadja a M. Tud. Akadémia, 1909. I VIII. 604 l.

A Turul olvasói bizonyára már régóta forgatják

¹ Legyen szabad a figyelmet felhívunk a francia levéltári lajstromokra (*Inventaires*), a melyek tárgyi szempontból vannak felállítva és feldolgozva.

a legújabb oklevéltani közlemények e két igen becses termékét, s felhasználják a bennök rejlő felette értékes anyagot kutatásaikban. Hogy némileg megkésve is ismertetjük a két oklevéltárt, az indokolja, hogy a hasonló művek iránt kevésbé érdeklődők figyelmét is felhívjuk azokra.

Közös vonása a két oklevéltárnak, a mellett, hogy mindkettő igen becses, válogatott anyagot ad, a közlés mintaszerű pontossága.

A Bánffyok oklevéltára elé a gondos szerző a család levéltárának bő történetét írta meg, melyből sajnálattal olvassuk ki, mennyi pusztuláson esett át a levéltár anyaga, mely így is a szokottnál több s értékesebb okiratot és levelet őrzött meg a jelenkornak.

Az első kötet az 1214–1457-ig terjedő oklevél anyagát öleli fel, összesen 498 darabban. A közölt, vagy kivonatolt Árpád-kori oklevelek száma 37; a legelső három a váradi tüzesvaspróba lajstromból került ki, 1228-ból való az első teljes oklevélszöveg, míg a család levéltárának első eredeti oklevele 1251-ből való.

A nemzetség első tagjai Tibán, Zala megyében tűnnek fel, de még a tatárok támadása előtt, 1228-ban megszerzi Dénes tárnokmester Széplak és Gyeke birtokokat Maros-Torda megyében, majd a közeli Régent, IV. László 1275-ik évi okleveléből tudjuk meg, hogy még ugyanő szerezte meg a Kacsics-nemzetségtől elvett losonczi és dévényi birtokrészt, a hova fiai költözvén, Régenieknek és Losonczyaknak nevezik őket okleveleink. 1290-ben nevezik meg a nemzetség szállásbirtokainak, Abád és Szokolynak egyes részeit, a mellett Szabolcs, Zemplén, Szolnok és Heves, továbbá Szerém és Veszprém megyékben szereznek birtokokat. A nemzetségi vagyon e nagy kiterjedése hozta magával, hogy a közölt oklevelek az ország nagy részére nyújtanak adatokat, sok család őseinek nevével találkoznak bennök.

Mint említettem, az oklevelek közlési módja mintaszerű, a használatot nagy mértékben megkönnyítik a szöveghez adott jegyzetek. A szerző gondosan meghatározza, az oklevélben említett hely melyik megyébe helyezendő, figyelmeztet a szövegben előforduló hibákra, megoldja az előforduló keltezés, leírja az oklevél hol, milyen állapotban van, hol jelent meg, esetleg ki említi. Az oklevelek élére tett kivonatokat teljesen szakszerűeknek találtuk, valamint azt is helyeselnünk kell, hogy a nagyon hibásan közölt, vagy nehezebben hozzáférhető helyen kiadott okleveleket teljes szövegükben közli újra, több pecsét képét és hű leírását adja a szöveg záradékaiban. Mindent összevéve, a Bánffy-oklevéltár nagy nyeresége történetirodalmunknak. Bárcsak minél több család gondoskodnék

arról, hogy történetének emlékei ehhez hasonló alakban jussanak nyilvánosságra.

Társulatunk néhai alapítójának s elnökének posthumus műve a Héderváry-család oklevéltárának megjelent első kötete, mely az 1231-től 1526 végéig terjedő évekből 418 oklevél szövegét vagy kivonatát adja. A felvett 16 Árpád-kori közül ötnek teljes szövege lát a kötetben napvilágot, melyek közül kettőnek, köztük az oklevéltárban elsőnek szereplő 1231-ik évi oklevélnek eredetije a Héderváry-családnak levéltárában van Hédervárt. Az Akadémia bőkezűsége öt oklevélnek hasonmását is csatolta a kötethez.

A becses kiadványban felsorolt oklevelek szintén nagy területet fogadnak be, legtöbbször a győri káptalan adja ki, többet a pécsi, azonkívül igen sok oklevélben találunk adatot Sopron, Mosony, Tolna, Heves, sőt Trencsén megyékre is. A győrmegyei oklevelek összefüggő sorozata 1269-el kezdődik.

Az oklevelek közlési módja itt is mintaszerű, igen helyes, hogy nemcsak a főszöveget, hanem az oklevelekre tett jegyzeteket is közli a kiadvány. A szöveg elé irt kivonatokat is használhatók, némi kis következetlenség hiányával szabatosak. Meg kell azonban említenünk, hogy a közölt anyag nem olyan teljes itt, mint a Bánffy-oklevéltárnál tapasztaljuk. A kiadott anyag sincsen kimerítően kivonatolva, hiányzanak egyebek közt a család legkorábbi történetére vonatkozó adatok, melyeket előre kellett volna bocsátani, továbbá jegyzeteim összevetéséből azt látom, több fontos oklevél közlése elmaradt az Országos levéltár s a Múzeum gyűjteményeiből is. Szívesen láttuk volna végül, ha az egykoru másolatban megmaradt oklevelek szövegét is olvashattuk volna, az eredetiek hiányában ezeket kell olyanokul elfogadnunk (509., 553. l.). Indokolatlannak találom, miért nem adja az oklevéltár a 396. sz. eredeti oklevél szövegét? E hiányokat természetesen pótolni lehet majd a mű második kötetében.

A mennyire nélkülözzük mindkét oklevéltár végéről a kimerítő név- és tárgymutatót, oly nagy vágyakozással tekintünk azok további kötetének megjelenése elé, melyekben a szerzők a mutatók közlését is ígérik. Abban a reményben ajánlom e két kiváló forrásmunkát a hazai középkori történelem iránt érdeklődők figyelmébe, hogy a befejező kötetek nem késnek sokáig, nem fogják szaporítani félbenmaradt oklevéltáraink számát.

B. Sz. L.

Stamm- und Regententafeln zur politischen Geschichte von Wilhelm Bahnsen. Berlin. Bd. I. Vossische Buchhandl. 1912. IV., Tafel 111, 3. 2°. Ára 16 M. W. Bahnsen hamburgi tanár ilyen címmel jól

használható kézikönyvet írt, mely a Johannes Hübner elavult, kétszázévesnél régebb ilyen fajtájú genealogiai tábláit hivatott pótolni. Hopf, Cohn, v. Behr, v. Wilberg, Ukert, Oncken, Helmolt és Eduard Meyer hasonló irányú művei alapján állította össze tabelláit. Ez az első kötet, melyben Ázsia, Afrika, Amerika, Oceania és az európai balkáni államok souverain uralkodóházainak rövid lajstromát adja. Szerepelnek a kihalt s a még élő souverain házak, még pedig területenkint. A hol tudniillik a genealogiai összefüggést megállapítani nem lehetett, ott egyszerű időrendi sorban adja az uralkodók nevét. Érdekesek az exotikus területek és uralkodók tabellái, így pl. Jáva szigetének regensei között ott találjuk benmszülött nemzeti uralkodók mellett a holland kereskedő társaságok gouverneur-jeit 1602-től a mai napig. Perzsiára vonatkozólag a Sassanidáktól, a középkori Sel-Dsuk és más házak tagjain keresztül a ma szereplő dinasztiaig mindet megtaláljuk. A kötetnek vannak némi magyar vonatkozásai, így a jeruzsálemi királyok, a magyarországi szerepléshez jutott Cernojevickék,¹ Brankovicsok, a Koburg-Koháryak. A kötetnek tudományos értéke nincs, de ezt nem is kell keresnünk benne, gyakorlati célú szolgáló lelkiismeretesen megcsinált kézikönyv, a mit mindenki haszonnal forgathat, ha adatra van szüksége. *Abstemius.*

Armorial des familles princières et comtales de Pologne par le comte de Saint-Obin. Groningen. 1907. 8.° 4, 59. Ára 6 fr.

Az *Institut Généalogique International* adta ki ezt a füzetet, melyben a lengyel főrangú családokra vonatkozólag közöl szűkszavú heraldikai, birtoklási, biografiai és családtörténeti adatokat. A czimerleírásoknál vagy csak egyszerűen megemlíti azt a czimertípust, melyet a család viselt — ha t. i. a család czimere egyike a régi lengyel czimertípusoknak — vagy a szokásos terminológiával adja blasonnement-ját. Ezenkívül megemlíti, hogy a család a régi lengyel királyság melyik területén lakott, hova származott el, hol ismerték el rangjaikat, megemlékezik a család senioráról és közvetlen elődeiről. A füzetnek tudományos értéke nincsen, a mennyiben az *Institut* nem tudományos testület, hanem olyanféle kiadóvállalat, mint a gothai Justus Perthes. A füzet nyilvánvalóan a ma Párisban élő nagy vagyonu lengyel arisztokratia házi használatára készült, olyan célzattal, mint a milyenel az ilyenféle almanachok készülni szoktak. Találunk magyar vonatkozásokat is. A *Bátory*-család lengyel

¹ V. ö. Bevilacqua Béla. *Libro d'oro della nobiltà Italiana.* Turul. 1910. 3.

szereplését röviden megemlíti, utal a család külföldről való beszármazására — origine d'Allemagne — a mivel a Guth-keled nemzetség svéd származására utal. Czimerül kék mezőben háromfogu farkasállkapcsot mond, a család tényleg használta ilyen formában is naturalizálódott ősi czimerének heroldképét. A *Czartoryski* család hercegi czimét 1442 jun. 12-én Budán nyerte, 1808 ápr. 8 án (L. R. LXII. 98) magyar indigenátust szerzett. A Pogonia czimert viselik. A *Dembinski*-család ősrégi lengyel nemzetség, egy ága 1784 aug. 2-án grófi rangot nyer, nemesi ágából való D. Henrik, a kiváló lengyel és magyar szabadsághős. A füzetben említett gróf *Klobusitzki*-családdal nem azonos a hasonnevű magyar grófi család. Az előbbinek nevét a Varsó melletti Klobuck, az utóbbiét a trencsénmegyei Klobusicz adta. Érdekes, hogy Nagy Iván (VI. 282.) a magyar K.-családról írva megemlíti, miszerint egy albumban látott egy Klobusitzki czimert, mely nem egyezik a magyar K. czimerrel. A czimert le is írja, a leírás egyezik a lengyel K.-család czimerével. A *Lubomirskiekről* is közöl egynéhány adatot. Megemlítjük, hogy a család kormányzója volt a XVI. Szepesi városnak, Lubló később családi birtokuk lett. Az 1849-ben behívott orosz hadak egyik vezére Rüdiger tábornok volt, családja szász eredetű indigenált lengyel család. *Woroniecki* Micislav herceg, a szabadságharcunkban kivégzett vértanu családja szintén ősi lengyel család, utolsó tagja W. Ján herceg, ki Párisban él. A *Sulkowski* hercegi és a *Zelenski* grófi családok ujabban magyarországi birtokokat szereztek, családjaikra vonatkozó adatokat szintén ad a füzet. Ismerteti a gróf *Zamoiski*-család történetét is. Megjegyezhetjük, hogy Z. Ádám gróf megvette a 80-as évek elején a történelmi nevezetességű Lubló várát és tartozékait, melyet Z. Ferencz mixta donatio czimén eladott a Lublói Raiss-családnak 1827-ben. Magyar eredetre mutat a *Wengerski*-család neve. Megemlékezik a *Zápolya*-családról, János Zsigmond ugyanis Oppeln és Ratibor révén jutott lengyel vonatkozashoz. A *Zerdahelyi*-családot is mint lengyel családot említi meg. Czimerétül a nyitraszerdahelyi Z.-család czimerét adja. Hogy a családnak melyik tagja jutott Lengyelországba, nem tudjuk, az azonban bizonyos, hogy Z. Pál viselte csak a grófi czimet, mert az 1802-ben kelt rangemelés csak az ő számára szólt s ő 1824-ben meghalt magtalanul. (Siebmacher. Text. 733.) *B. B.*

Kolosa István és Bánó László. A Tapolylucskai és Kükemezei Bánó-család. Budapest, 1911. Pallas ny. 2° 1 lap.

Kolosa István és Bánó László a Bánó-család lezármazási tábláját ezzel a czimmel állították össze,

nyilvánvalóan a család használatára. Oklevelekre való hivatkozásokkal az 1170—1230 körül élt Yssabortól vezetik le a család leszármazását. Az első oklevél szerint a császári káptalan előtt Gyármán comes osztályos atyafiaival megegyezik Kamachán levő zálogos birtokaik felett. Ezt a Gyármánt IV. Béla követésbe küldi Damilla orosz herceghez, ügyesen járván el, a király őt, két testvérét Rinaldust és Jundot, Issabor fiait megerősíti a Kis-Szeben melletti Ujvár birtokában és Szabad jobbágyokká teszi őket. Gyármán fiaitól származik több rokoncsalád: Lucskai Adorján-tól a kihalt *Bagos*-cs., Voltertől a *Bánó*-cs., Sebestyéntől a *Kükemezey*-cs., Gergelytől a *Kálnássy*-cs., Jánostól a *Gyármán*-család. A Bánó-, Kálnássy- és Kükemezey-családok ősi czimere: kék mezőben fehér (?) ruhájú női alak, kit két balról és jobbról álló befelé forduló kétfarkú arany oroszlán megkoronáz. Sisakdísz: kinövő vitéz, balját csipőjén nyugtatja, jobbával buzogányt emel.¹ (Sieb. 36. T. 28., 29.) A család egy tagja 1576. IV. 18. Báthori Istvántól lengyel nemesiséget nyer új czimeradományyal, ága a XVIII. sz. elején kihalt. A család nevezetes szerepet játszott Sáros megye történetében. *Abstemi*us.

Komárom vármegye nemes családjai. A vármegyei levéltár adataiból összeállította *Dr. Alapi Gyula*, Komárom vármegye levéltárnoka. Komárom, 1911, Spitzer Sándor nyom., 8-r., VI + 2 + 308 l. Ára 10 Kor.

Ha egészen pontos czimet akarnánk adni ennek a szép külső köntösben megjelent s tartalmilag is értékes könyvnek valahogy így kellene czimeznünk: Nemesiségnyomozások, nemességi bizonyáglevelek, nemességihirdetések, nemességigazolások Komárom vármegyében. Maga a szerző is világosan megmondja az előszóban, hogy az említett kérdésekre vonatkozó iratok adatait dolgozta föl munkájában. Így azután természetesen, hogy a megyének épen törzsökös nemesi családairól csak kevés szó eshetik, mivel ezek nemessége kereset tárgyát nem tette. A munka tehát Komárom vármegye nemesi családairól szól ugyan, de nem az összesekről.

Ákár bizonyáglevélre volt szüksége valamely nemes családnak, akár ki akarta hirdettetni a nemességét, akár nyomozás történt, nemes-e valamely család, akár igazolta a megye a nemességet, a szóbeli tanuskodók mellett majdnem minden esetben föl-

¹ A czimerhez érdekes legenda járult. (Nagy Iván. II. 173.)

vonultak az írásos bizonyágok, régi adománylevelek, czimeres levelek stb.

A régi donatiókra való hivatkozás aránylag kevés; annál több a nemesi oklevéllel való bizonyítás. A mohácsi vész előtt kelt nemességadományozásra tudott hivatkozni a Dósa (1467), Patkó (1503), Szánthó (1506), Czina (1515), Martonosi Baráth (1519), Roskoványi Moré (1524) család; ezeknek eredeti oklevelei azonban nincsenek meg a levéltárban. Még a XVI. században is csak kevés esetben fordult elő, hogy valamely kérelem kapcsán beterjesztették s a megyénél hagyták volna az eredeti nemesítő iratokat. Eredeti nemesi oklevelekből a legrégebbek a Monoszló Farkas másként Szabó családe (1564), az Anda és rokon Kabos családe (1582), a Méhes (1582) és Olasz (1598) családoké. A XVII. századtól ezekben is nagyobb a bőség.

A mi a munkában ismertetett nemes családok számát illeti, közel jár az 1500-hoz. A családok ismertetése, a munka természete miatt, hiszen akkor kötelet kellett volna írni, nem lehet teljesen részletező, néhány izre menő családfát azonban nem egy családnál meg lehet szerkeszteni. Így azután a munka nemcsak arra jó, hogy pontos tájékozódást nyújt a megyei levéltárban levő nemességi adatokról, hanem, noha főleg az említett okból készült, arra is, hogy, ha valakinek már van adatgyűjtése, összekötő szálatkat találhat benne.

Mivel ugyanazon család hol nemessége kihirdetését kérte a megyétől, hol bizonyáglevelet vett ki a nemességéről stb., megesis, hogy ugyanazon nemes család ismételen előkerül a kötetben. Ez azonban nem teljesen azonos ismétlődés, mivel családtörténelmi szempontból maga az is érdekes, hogy kihirdetés történt, mi sokszor beköltözésre vall, vagy hogy bizonyáglevelet kért valamely nemes, mivel ezt eshetőleg eltávozás miatt, más megyében való letelepedés, szerzés végett kérte; de meg ismételen megtörténik, hogy néhány évvel utóbb már új családtagokról is értesítést nyerünk.

A különböző természetű, különböző időben kelt iratok nem igen vigyáztak a következetes helyesírásra. Így azután Gachal-Gacsál, Hak-Hock, Johannidesz-Joannides, Kánia-Kánya és hasonló variánsok Alapi munkájába is bekerültek. Ezek azonban nagyobb zavart vagy nehézséget nem okoznak. Már a Bricity de Bozsok Istvánnál, mely szerint Bricity nevű nemes család volna, gyanakszom, hogy nem Stephanus Bricity (= Brictü) de Bozsokról van-e szó?

Alapinak a Komárom vármegye levéltárában levő nemesi iratokról bőséges és jó tájékoztatást nyújtó, genealogiai szempontból is hasznosítható munkáját szívesen ajánljuk az érdeklődők figyelmébe. *Srs.*

Eine Wappenurkunde Deutscher Ritter in Italien. (106 Schilde des 14. Jahrhunderts in frühgotischer Heraldik gemalt.) Veröffentlicht und erläutert von Dr. Karl Heinrich Schäfer. Paderburn. Schöningh, 1911. — 4°, 28 l. + 9 tábla.

Középkori okleveleken némely ritka esetben a kiállító nem elégszik meg a pecsételéssel, hanem a hitelességnek mintegy fokozására: még a czimerét is oda-festeti vagy odarajzoltatja. Ezt a monogrammmal, a közjegyzői kézjegy által való signatura heraldicai transpositiojának mondhatnánk. Így például az 1352. évben elesett Eduard, Beaujeu ura, Franciaország marsalljának végrendeletén ott látható sisakczimerének tollrajzban való ábrázolása.¹

Hazánkban eddig még nem jöttünk eme, ritkaságánál fogva curiosum számba vehető szokás nyomára; pedig, mint látni fogjuk, magyarok által kibocsátott okleveleken is előlálható.

Az előttünk fekvő munka egy német tudós: Dr. Karl Heinrich Schäfer, a tizennegyedik századbeli német-olasz vonatkozások szerencsés kezű és alapos kutatójának most megjelent értekezése, mely eredetileg a Deutscher Herold 1911 évi február-áprilisi számában látott napvilágot s a mely, tekintettel a tárgy fontosságára, most külön is megjelent.

A Gonzaga-ház hatalmának megalapítója: Luigi, 1360. évben elhalálozván, öröksége felett unokája: Ugolino és ifjabb fia: Feltrino (Frigyes) között villogások törtek ki, melyeknek folyamán mindketten, koruk szokásához híven, az egymással vetélkedő nagy pártok egyikéhez csatlakoztak. Ugolino, kinek felesége külföldben is Visconti leány volt — a ghibellinerekre támaszkodott; nagybátyja Feltrino pedig a guelfpárttal adta össze magát. A sors Ugolinonak kedvezett, legyőzte Feltrinot és vitézeinek nagy részét foglyul ejtve, azokat Mantova várába záratta. Ezek közül a Heinrich von Eglingen kapitánysága alá tartozókat nemsokára szabadon bocsátotta azon feltétellel: hogy sem a mantovai Gonzagák, sem pedig, egy esztendő leforgásán belül — a vele szövetséges Visconti Bernabo és Galeazzo ellen fegyvert nem fognak.

Erről a szabadon bocsátott zsoldosvezetők reversalist állítanak ki 1361 november 12-én, melynek minket érdeklő részletbe így hangzik:

... in quorum omnium testimonium atque robur presentes fieri fecimus et insignia nostra que in actibus militaribus nos ferimus, fecimus hic dipingi...

A nagyméretű hártján hat sorban kilenczvenegy, az olasz gothica stílusában gondosan festett czimerpajzs látható; öt sorban 16-16, a hatodik sorban pedig 11. Felettük egyenkint a tulajdonos neve; a csapatban viselt katonai rangja és nemzete feljegyzésével. Például a csapat vezérének pajzsa felett: *D(ominus) Henrichus de Eglingen miles et capitaneus compagne*. A czimerek egyes kivételektől (két burgundi és két magyar) eltekintve, németeké, kiknek

¹ Heraldisch-genealogische Zeitschrift des Vereines Adler. 1873. p. 114., a «Musée des Archives Nationales. Documents originaux de l'Histoire de France exposés dans l'Hôtel de Soubise». Paris 1872. — és: «Gazette des Beaux-Arts 1873. p. 118. után. Ismertető a marsall sajátkezű művének tartja a rajzot, mely a sisakon magas szárnypárt, a takarón pedig elszórt keresztcséket mutat.

neve után «*de alta*» vagy «*de bassa*» (scilicet: Almannia) arról világosít fel, Dél- vagy Északnémetországból származnak-e. Az itt előforduló katonai rangok az említett főparancsnokén kívül: *merescallus*, a vezér segédje; Eglingen compagnájában kettő is van: *Enwerardus de Steyn* és *Olricus de Degheluct* = Ulrich von Degenfeld, utóbbi a hazánkban is honos, ősnemes Degenfeld család tagja; czimere: veressel és fehérrel négyelt, itt — nem kék, — hanem zöld pajzslábbal. További czimek: *conestabilis*. Dr. Schäfer szerint olyan vezető, ki 20-25 lovas vitéz élén áll; míg a *caporalis* 8-10 lovas parancsnoka.

A minket közelebről érdeklő két magyar czimer:

Janes de pez conestabilis Ungarus: fehérben ágaskodó, veres nyelvű és karmu zöld farkas, közvetlenül feje felett veres hatágu csillag.¹

Dr. Schäfer a czimerállatot medvének blasonálja; a hasonmás azonban határozottan farkast ábrázol.

D(ominus) Laurentius de selage conestabilis Ungarus miles: fehérben lefelé fordult zöld szárny, melybe a felső jobb sarokban, három veres nyilvessző egymás mellett tollig van jobbharánt belészurva.

Érdekes az elsónél a keresztnév formája. A mantovai notarius láthatólag igyekezett híven visszaadni a neveket, a mint azokat kiejteni hallotta. Így például a János név több változatban szerepel: a németeknél: *Anes* = Hannes, Hans; egy alsórajnamenti vitéznél: *Anichinus* = Hanneken; *Zannus* egy tiroli, Passeier-családbelinél; a velencei tájszólás szerint mai nap is Zan = Gián.

A másodiknál pedig feltűnő a lovagi (chevalier) rangot jelző: dominus és miles, mely magyaroknál oly ritkán található.²

Sajátságos a czimerképek: a farkas és a szárny szokatlan zöld színe. Ebből is látható, milyen kevés alapja lehet annak, ha, például pecsétek nyomán egy czimer ismeretlen színeit, analógiák és elméletek segítségével próbáljuk rekonstruálni.

A nagy, kilenczvenegy pajzsos oklevelen kívül még egy kisebbet is őriz a mantovai Gonzaga levéltár 1361. december 29. kelettel, tizenöt német vitéz festett pajzsával; ez előbbinek kiegészítő pótlása. Ugyanott, szintén 1361. évből, van még egy hasonló oklevél, *tizenkét magyar lovasparancsnok festett czimerével*. Reményünk van reá, hogy olvasóink középkori heraldicánk e nagyérdékű emlékével nemsokára megismerkedhetnek. Ghyczy Pál

Hans Schulert: Eine Lütticher Schriftprovinz nachgewiesen an Urkunden des elften und zwölften Jahrhunderts. Marburg, 1908. 8° 114. (Két litografikus táblával.)

Az oklevélkritika legfontosabb feladata az oklevelek írásának provenienciáját megállapítani, kutatni, hogy valamely oklevél írása identificálható-e egy már ismert hiteles oklevél írásával, megfelelő-e azon kancellariá-

¹ Péchy János lovag azon magyarok között említettik, kik Károly nápolyi király udvarában tartózkodván, adományokban részesültek. Századok, 1879. évf., 217. l.

² A tizenötödik századot illetőleg megjegyzendő: hogy azok, kiket mi a «sárkányrend lovagjainak» szoktunk nevezni, e rend *tagjai* voltak, de nem minden esetben *lovagok*. Figyelemre méltó a Garázda czimeradomány

ban avagy testületben működő scriptorok írássajátosságainak, melyben kiadták. E nélkül nem lehet biztos ítéletet mondani valamely oklevél felett s ezért sokkal nehezebb és bizonytalanabb azon oklevelek kritikája, melyek csak másolatban maradtak ránk. — A Monumenta Germaniæ oklevélkiadásaiiban a hitelesség megállapításánál a kancellariaszerűség (Kanzleimässigkeiteit) volt a főszköz, vagyis annak igazolása, hogy valamely oklevél írása megegyezik egy a császári kancellariában működő scriptor írássával. A XII. századtól kezdve azonban igen nehézzé válik e kritikai eszköz alkalmazása, mert sok az oly oklevél, melyet maga az oklevelet nyerő fél — rendszeren egyházi személy vagy testület — saját kancellariájában, illetőleg íróközegei által íratott s készen mutatott be a császári kancellariának megpecsételése végett. Az egyetlen célra vezető módszer az illető fél összes, ugyancsak császári, mint magánokleveleinek kritikai vizsgálata, értve az utóbbiak alatt az általánosan elfogadott terminológia szerinti mindazokat, melyek nem császári, illetőleg pápai oklevelek. A magánokleveleknél is fontossá válik ezek szerint az írás provenienciájának megállapítása.

E téren Posse volt az uttörő Lehre von den Privaturkunden című munkájában. Módszerét deductivnak mondhatjuk. Ő felvette azt, hogy egy rendnek vagy kolostornak vannak írássajátosságai s ezek kikutatása a feladat. Szerző szerint inductive kell eljárni. Ki kell indulni bizonyos írássajátságokból s azoknak idő- és térbeli határait kell megvonni. Ez által egy bizonyos csoporthoz jutunk, melyet írásterületnek (Schriftprovinz) nevezhetünk, melynek éppen nem kell egy rendhez vagy összefüggő kolostorcsoporthoz tartozó kancellariákkal, illetőleg íróműhelyekkel megegyeznie. A kutatás e módszer szerint természetesen nezebb, mert egy írásterület levéltári anyaga rendkívül szétszórt is lehet. Az eredmény azonban nemcsak a diplomatikai kutatást mozditja elő, hanem a paleografiai is, mint specialis tudományágat, a mennyiben bizonyos írássajátságok elterjedésével ismertet meg bennünket.

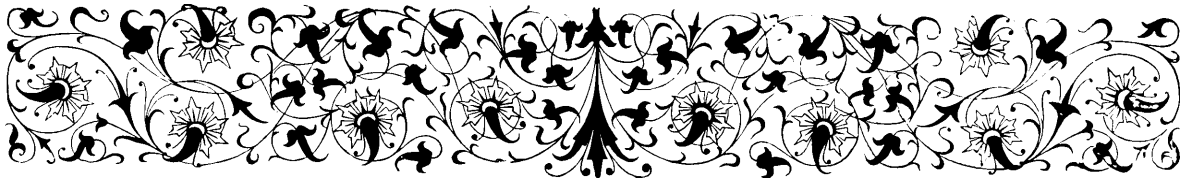
Schubert munkájának első része a lüttichi írásterület megállapításával foglalkozik. Ehhez szükséges tudni, hol voltak iskolák és minő viszonyban állottak az egyes kolostorok egymással: filialis viszony, fraternitas, szerződés, apátok és iskolamesterek átvétele. Különös jelentősége van a szellemi élet egy-egy gyújtópontjának, minő a X—XI. században a lüttichi székesegyházi iskola volt. Egy-egy híres iskolából nyerte a kolostorok egész sora tanítóit. Mindez azonban csak másodrendű s legfeljebb igazolhatja a paleografiai uton már megállapított eredményt. Magának az írásnak kell beszélni, mit az oklevélírás sallangjaival, önkényes alakzataival inkább tehet, mint a könyvírás. A sajátosságok, melyek a lüttichi írásterület megállapítására vezettek: 1. minuscula *g* alsó horga egymásba fonódó ívekből van összetéve, úgy hogy egy *ſ* jelhez hasonlít, a mi más betűknél is feltalálható, minők a cursiv *s*, *E*. 2. Rendkívül gyakori díszítési

1409. évből (Mon. herald. hung.), mely szerint ... quicunque ex eisdem vel ipsorum heredibus legitimis *militari dignitate* fuerint conspicui, hi in premissis armorum insigniis (sic) album colorem mutari possint in aureum ... vagyis: ha lovagi rangot nyernek, az ezüst színt czímükben aranynyal cserélhetik fel.

alak a száraznak összefonódó kigyóvonalakból való összetétele, a mi ugyan a XII. században másutt is előfordul, de nem annyira uralkodó, mint itt. Az alsó és felső száraz köré kis horgok fonódnak, melyek lassanként kigyóvonalakká képződnek ki. 3. Az egyszerű jól ismert és az «*us*» szótag rövidítésére használt horogszerű jelt kis egymás alá helyezett horgokkal a szóval összekapcsolják, mi néha a que rövidítésénél is előfordul. Mindezen sajátosságokat Lüttich környékén és az Alsó-Rajna vidékén tizennégy kolostorban és egyházi alapítványban mutatja ki. Sorra veszi az egy-egy kolostor által és annak számára kiállított okleveleket. Legtöbbnél az az eredmény, hogy az oklevelek a kolostorban íródtak a lüttichi írás hatása alatt, nemcsak a püspökiek, hanem a császáriak közül is több. Gyakran állapítja meg, hogy több oklevél ugyanazon kéz írt, sőt azt is, hogy egy scriptor átmegegy egy más kolostorba s ott folytatja működését, mi a benzéskolostorok közti szoros kapcsolatnál fogva igen könnyen érthető. Nem egyszer megállapítható, hogy ki volt az, ki a lüttichi írásmódot valamely kolostorba magával vitte, midőn az iskola vezetőjéül meghívták, így a mainzi S. Albanban Gozechin, ki egy Passio s. Albanit is írt. Egy lüttichi írótkimutat a pápai kancellariában is IX. Leó alatt, s többet a császáriban a XII. században V. Henrikől I. Frigyesig. Legerősebb volt a hatás III. Konrád alatt. Az írásterület keletkezését a clunyi reformmal hozza kapcsolatba s az egyes sajátosságok keletkezését graphikailag is magyarázza.

Szerzőnek egy más fontos kérdésben is állást kell foglalnia. Posse említett munkájában azt hangsúlyozta, hogy az írásazonosság megállapításánál, vagyis valamely oklevélnek egy bizonyos írókörbe utalásánál kevésbé fontos annak kimutatása, hogy két oklevél ugyanazon kéztől ered, mint inkább hogy írása megegyezik valamely kolostorban szokásos ductussal. Ezzel szemben Steinacker nézete szerint (Die Lehre von den nicht königlichen Urkunden) kolostorductusról csak akkor lehet szó, ha valamely kolostorban író szerzetesek nagyobb részének oly írássajátosságai vannak, melyek másutt nem mutathatók ki, a mi pedig nagyon ritkán fordul elő. Azért is az írásazonosság alapja mindig csak az individualis kéz lehet. Szerző az utóbbit fogadja el. A korábbi időkre azonban ez az eljárás szinte kivihetetlen, mert igen csekély az eredeti oklevelek száma. Még nehezebben ismerhetők fel császári kancellariái írók kolostori oklevelekben. Ezért fontos a kolostorductus elmélete is, melyet azonban az írásterület elméletével kell kibővíteni. Az írásterületet a kolostorok zárt csoportja képezi csakis itt előforduló s könnyen felismerhető írásmóddal. Bár ez tágabb fogalom, de biztosan felismerhető. A munka végén néhány oklevél hamisítottságát mutatja ki az előbbieken nyert alapon.

Schubert dolgozta egyike azon csekély számú munkáknak, melyekből módszertanilag is sokat tanulhatunk, bár elmélete még sem olyan biztos, mint ő gondolja. Így rámutattak már arra, hogy a lüttichi írásterület egyik fő sajátossága, a czipfos *g* Dél-Németországban is előfordul (Mitt. d. Inst. 1911. 342 l.). Az alap azonban, melyből kiindul, feltétlenül elfogadható s ha egy és más tekintetben módszere kiegészíthető, nem csekély haladást jelent. *Eckhart Ferencz.*

OMODE NÁDOR FIAI ÉS KASSA VÁROSA.

(Egy pecséttrajzzal.)

Omode nádor, az Aba nemzetségből, korának, a XIII-ik század alkonyának s a XIV-ik század feltüntének, egyik legkimagaslóbb alakja történelmünkben. Hatalmas oligarcha, valódi kiskirály, nem jobb kortársainál, de eszesebb és eszélyesebb. Rablólovag mint hatalmas kortársai. Már 1290-ben nádor lett s III. Endre király halála után, az Árpád-ház kihaltával, ő is mint Csák Máté, a független királyválasztás híve volt szemben Károly Róberttel, ki örökösödés címén követelte magának Magyarország trónját. Így lett híve a szelid Venczel cseh királynak, a ki maga helyett a trónra fiát ajánlotta.

Valószínűleg Venczel király bukása után állott Károly pártjára, kinek aztán mindvégig kitartó híve és erős támasza volt. Lelke volt az 1308. évi nov. 2-iki királyválasztó országgyűlésnek s ott volt 1309 jun. 15-én I. királylány koronázásán és hogy ezen koronázás még érvényesebb legyen, visszazerezte László erdélyi vajdától a szent koronát s ezzel Károlyt 1310-ben negyedszer is megkoronáztatta.

Az Árpád-ház kihalását követő párt- és trónvillongások alatt, Kassa város némely szabadalmainak megszorítása miatt forrongani kezdett. Omode nádor már 1305-ben mint királyi helytartó, teljes hatalommal volt kiküldve a város lecsendesítésére. Ez akkor ideig-óráig sikerült is neki, de később midőn a további országos pártvillongások alatt Csák Máté oligarcha hatalma mindinkább nőtt, Kassa város is pártjára állott. Károly király ezért 1308-ban a hűtelen várost eddig élvezett szabadalmaitól megfosztotta és hű nádorának Omodénak adományozta.

Midőn 1311 szeptember táján a nádor új bitokába való beiktatásra Kassán megjelent, a várost teljes forrongásba találta. A szabadalmihoz ragaszkodó szászok nem engedelmessékedtek sem a király, sem a nádor akaratának. Az elégedetleneket a nádor két fia is tüzelte, kik már akkor szintén Csák Máté pártján állottak. A zendülés verekedéssé fejlődött, melynek hevében a nádor s vele többen mások is megöltek.

A nádor megöletésének megdöbbentő hatása volt. A város félt a király haragjától hű nádora s a hatalmas Omode fiuk boszujától atyjok haláláért. De a király másként gondolkozott. Neki nagyobb gondja volt a hűtlen város megnyerésére, mint a megtorlásra, a bosszura, különösen akkor, a midőn Csák Máté a Felvidéken hatalma tetőpontján állott. Ezért még ezen 1311. évben Tamás esztergomi érseket, Márton egri és István veszprémi püspököket küldötte ki, Omode nádor utódai s Kassa város között a békességet helyreállítani. Kik aztán a következő sajtáságos egyességet kötötték meg a békételen felek között.

Az oklevelet Kassa város titkos levéltára őrzi, tartalma bő kivonatban következő:

Omode nádor özvegye és fiai: János, Miklós, Dávid, László, Omode és Domokos kötelezik magukat, többi nemes társaikkal együtt, hogy a kassai tanácsot és az összes polgárokat, Omode nádor haláláért, ki az itteni zavargásokban öletett meg, s másokért, kik ugyanezen zavargásokban ölettek meg, János és Dávid mestereknek s más több nemeseknek fogságba hurczolásáért, lovaknak s más egyéb tárgyaknak elrablásáért sem

ők, sem rokonaik, sem barátaik, sem familiárisaik nem zavarják, de ígérnek és kötelezik magukat, hogy nem fognak törekedni sem ők, sem örököseik, sem bárki nemzetségükből arra, hogy Kassa városát Károly királytól vagy utódaitól hű szolgálataikért adományba nyerjék.

Kötelezik magukat arra, hogy azon fekete erdőket, melyek Gölnicz, Sakuta (?) és Kassa között terülnek el s a Vizta-patak mellett levőket, melyek királyi erdők, Kassa városának átengedik. Kiengedik Szepeszt, Gölniczet és Kassát harminczadaival s mindennemű hasznaival, átadják a királynak s ígérnek, hogy ezen királyi jogok gyakorlatának megnyerésére sem nyilvánosan, sem titkosan törekedni nem fognak. Ígérnek, hogy új várat sem saját birtokaikon, sem másokén, a király beleegyezése nélkül nem építenek. Ugyancsak visszaadják a király, illetve megbízottjainak, Tamás esztergomi érsek, István veszprémi püspök és kancellár kezeibe Zemplén és Újvár megyéket összes jogaikkal és tartozékaikkal, eltűrnek, hogy ezen megyékben a király hivatalnokai működjenek, működéseiket nem zavarják s nem akadályozzák az ott lakó nemeseket és nem nemeseket jogaik keresésében és visszaszerzésében. Belé nyugosznak abba, hogy ezen megyékben mindazon nemesek, kik az ő hatalmuk alatt állottak, a királynak vagy bárki másnak szolgálatába állhassanak s ezért ők ellenükbe visszatöreléssel nem élnek. Kötelezik magukat a király iránt örök hűségre s parancsai iránt engedelmességre.

Mindezen feltételek megtartására a feszületre tett kézzel letett esküvel kötelezték magukat s ha esküjök ellen véténének, az egyházi átoknak is alávetik magukat.

Az elősoroltak még nagyobb biztosítékaul negyven nemeset adtak Kassa város polgárainak kezesekül, a kiket a város a pünkösdi ünnepekben tartandó országgyűlésig letartóztat, a midőn majd az határozza meg, hogy ezen kezesek tartassanak-e továbbra is, vagy szabadon bocsájtassanak? És ha ezen kezesek az egyesség megszegését akarnák, hűtlenségbe essenek, a király javaikat elfoglalhassa s a békéltető atyáktól egyházi átok alá vettessenek.

Az oklevél felsorolja a negyven nemes nevét is s ezek között sokra találunk, kik később századokig elő és virágzó, előkelő családok ős-

apjai lettek. Köztük látjuk: Berzeviczy, Aszalay, Uza, Chyrke, Forrói, Bűdy, Dobó, Perényi, Gechey, Radványi s több más családok őseit.

Ezen, a lehető legszigorubb feltételek mellett kötött egyezségben, a mely a vesztés és kárvallott nádori özvegyet s annak fiait mint felpereseket sujtotta, az alperes Kassa városnak semmi terhelő feltétel nem lett előírva, reá semmiféle kárpótlási kötelezettség nem háritatott.

Az oklevél világosan mutatja a király szándékait. Kassa város jóindulatát szeretné megnyerni s ugyanakkor az atyjokat vesztett, de már Csák Máté részére hajló, Omode fiak ellen lép fel megtorlással. A pártos, nádorgyilkos Kassát semmi megtorlás nem éri, gyilkosság, rablásért, nem felelős, de sőt biztosítja magának nemcsak most, de a jövő időkre is szabdalmaid, ezzel szemben a felperesek s a kezesül állított negyven nemes, nótázással és egyházi átokkal fenyegettetnek, a fejükre szabott szigorú feltételek megszegése esetén.

A nevezetes oklevelet, mely Kassán 1311. évben, Szent Mihály arkangyal ünnepe után következő vasárnapon (okt. 1.) kelt, kilencz függő pecsét erősítette meg, melyek közül egyik hiányzik.

Ezek sorrendben a következők:

1. Tojásdad (mandula) alakú pecsét, rajta csúcsives baldachin alatt, egy főpapi alak ül, jobbját esküre emeli, baljában pásztorbotot tart. Körirata:

S · THOME · DEI GRACIA · (ARCHIEP
STRIG ·)

2. Tojásdad alakú pecsét, melyen a püspök álló alakja, jobb kezét esküre emelve tartja. Körirata:

S · MARTINI · D · G · EP · AGRIENSIS ·

3. Ugyanilyen alakú pecsét, melyen csúcsives menyezet alatt, püspöki alak ül, jobbját esküre emeli, baljában pásztorbotot tart. Körirata:

S · STEPHANI · D · G · EP · VESPREMI-
ENSIS ·

Ezután következnek az Omodék részéről a hitelesítő pecsétek.

4. Köralakú pecsét, sima lapján, háromszögpaizs s ebben egy gólya, a pajzs felső karimáján egy sas, előtűnő helyzetben látható, feje körül dicskörrel. A pecsét nagyon hasonlít Omode nádor 1299. évi pecsétjéhez,¹ de pecsétünkön a sas jobban érvényesül. Omode nádor pecsétjén a sasnak csak nyaka és szárnyainak könyökei tűnnek elő, ezen látszik a sas felső teste is és szárnyainak két-két felső tolla. A pajzs két oldalán czimertartók vannak; jobbról egy madár, a baloldali inkább sárkányhoz hasonlít, a minőket a Héder nemzetség több tagjának ezen korból származó pecsétein is láthatunk.² A pecsét körirata:

S · IOHANNIS MAGRI AGAZONUM ·
REGIS · HUNG ·

Ez Jánosnak, Omode nádor legidősebb fiának pecsétje, ki akkor a király főlovászmestere volt.

5. Ezen ötödik pecsét, bár nagyobb, nagyon hasonlít a leirthez. Szintén pajzs-pecsét, a pajzsban egy pólával és a pajzs felső karimáján a sassal. De ezen sas itt megint határozottabban jelentkezik, mint az előző pecsétnél. Szárnyai már teljesen látszanak, testéből is annyi, hogy már azt bizvást fél sasnak, növekvő sasnak mondhatjuk. Az ősi czimerjelvény mindinkább követeli jogait. A pajzsot kétoldalt, két hosszúcsőrű, daruhoz hasonló madár kíséri mint czimertartó. A pecsét körirata:

S · MAGRI N(icolai filii O)MODEI ·

6. A hatodik pecsét az okirat szerint Donch mesteré. Ez gyűrűpecsét, melynek tojásdad alapján, pajzs nélkül száraz ágon madár áll.

7. A következő pecsét körirata:

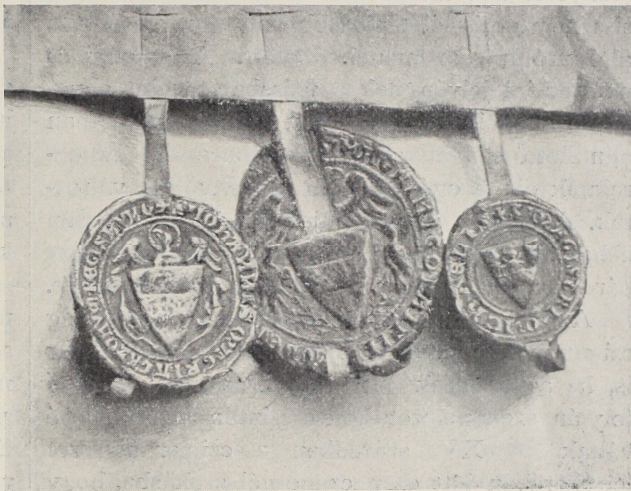
S · MAGISTRI MICHAELIS ·

Az okirat szövege, a pecséttulajdonos neve mellé még hozzáteszi: «filii Marchardi» és ez kétségtelenné teszi az Aba nemzetségből való származását. Atyja Marchard comes 1246-ban Abaujvármegye főispánja volt és 1271-ben neve

¹ Pór Antal: Csák Máté 109. l. Millenniumi történet III. 38.

² Henrik, Szlavón bán 1273, Kakas Miklós 1323. Iván bán 1285.

az országnagyok sorában állt. Utódai az Aba törzs ezen ágát, Aszalay és Szikszay néven tartották fenn. Mihály mester pecsétje, az oklevélről függő pecsétek között a legérdekesebb. Köralakú, a kör alapjára háromszögpaizs van helyezve, melynek képe pólva, a pólva felett, a pólából növekvő fél sas, alul üres. Itt már a nemzetségi czimer is érvényesült, midőn a hatalmi jelvényvel egy pajzsba kerülve, azzal egyenrangúvá küzdötte fel magát, sőt azt háttérbe is szoritotta, a midőn a czimerben a főhelyet, a paizsfőt foglalta el. A hatalmi jelvénynek és a nemzetségi czimernek ilyen módon, egy pajzsban egyesítése nem ritka a pecsétünk

korát megelőző és követő időkben. Ezt látjuk már, mint ide vonatkozó legrégebbi emléken, a Ratold nemzetségből származott Roland nádor 1255. évi pecsétén,¹ hol a pajzskép patriarcha kereszt, a paizs három sarkában egy-egy hárslevéltől kísérve. Ilyen Demeter comes pecsétje 1299. évből,² hol a pólákra, czölöpösen felfelé álló nyilvessző van helyezve s főképen a későbbi időkben, a Katisz nemzetségből származó Széchenyi Tamás országbíró pecsétjét 1353-ból,³ melynek pajzsa osztott, felül az osztási vonalból növekvő koronás oroslán, alul háromszor osztott. Tehát teljesen azonos tárgyalt pe-

¹ Nyáry: Heraldika III. tb. 20. ábra.

² Nyáry: Heraldika III. tb. 25. ábra.

³ Rajcsányi pecsétmáslatai.

csétünkkel, még a hatalmi és nemzetségi jelvény elhelyezésére nézve is.

Az Aba és Katisz nemzetségek czimerének fejlődésében és alakulásában több rokon vonás van.

Az első közös vonást Omode nádor 1299. évi és Tamás erdélyi vajda 1336. évi pecsétjén találjuk. Mindkettőnél fedi az ország pólyás pajzsa, a pecsét alapjára képzelt nemzetségi czimer-állatot úgy, hogy annak csak felső része látható, a pajzs felső karimáján túl amott előtűnő, itt növekvő helyzetben.

A második közös jelenség, melyet rajzban is egymás mellé állítottunk, midőn a hatalmi és nemzetségi jelvény a pajzsban egyesül. Ez eredményezte a harmadik közös vonást, mely a Katisz nemzetségnél tartósabb volt s annak hatása alól utóbb sem menekedhetett. A hatalmi és nemzetségi jelvénynek a pajzsban történt egyesítése által, hogy a keskeny háromszögpajzsban mindkettő helyet találjon, a nemzetségi czimereknek elébb egész alakjai növekvőkkel változtak. A czimer, ilyen alakjában jelzésre teljesen elég volt, épen úgy, mint az egy pólya, vagy három osztás, a hatalmi jelvény feltüntetésére.

Azonban a növekvő alak, a Katisz nemzetség czimerénél, mindvégig megmaradt, még akkor is, ha az osztások elmaradtak, a melyek usus folytán ezen nemzetségnek szintén paizsképévé váltak. A XV. században a czimerművészet fénykorában jött ezen czimernél szokásba, hogy a koronás oroszlán, leveles koronából nő ki.

Az Aba nemzetség leszármazói is látva őseik pecsétjén, ezen a paizs felső karimájából, vagy pajzsban az osztási vonalból növekvő sasokat, vagy Debrői Miklós gyűrűpecsétjén 1352-ben a

sasfejet,¹ a hatalmi jelvényül használt pólyák eltüntével is gyakran használják a fél sast. A XIV. és XV. századnak ezen nemzetségre vonatkozó czimer- emlékeinél legtöbbször ilyet látunk. Ilyenek Iday János mesternek, Pál fiának 1343. évi pecsétje,² a Solymossy család czimerpajzsa a solymosi templom falában, Kompolthy István országbíró pecsétje 1424-ből³ sőt midőn 1456-ban a Sirokay, Zrichy és Berthóty családok V. László királytól czimerujtó armalist nyertek, ennek veres czimerpajzsába is arany koronából növekvő fekete sast festettek. Így látható az még Sirokay László püspök 1487. évi veres márvány sirkövén Sirokán, de a XVI. századtól kezdve napjainkig, az egész sas lép régi jogaiba úgy, hogy attól eltérést többé egyáltalán nem találunk.

8. Uza mester gyűrűpecsétje, melynek tojásdad mezején pajzs nélkül egy ágaskodó oroszlán látható. Uza mester az abaujmezei Szászfán és a gömörmezei Uzapanyiton több századig élő Uza család ősapja volt. A család későbbi czimere is kettősfarkú oroszlán volt, mely első karmaiban veres-fehér zászlót tart.

Az Omode fiuk, mihelyt szabadultak azon nyomás alól, a mely őket ezen egyoldalú egyezés aláírására kényszerítette, egyenként szegték meg annak pontozatait és a hűségesküt. A király a következő évben szemben találta őket Csák Máté táborában, a sárosi vár sikertelen vivásánál és a rozgonyi sikon.

¹ Kiadatlan.

² Kassa város titk. levéltára.

³ Pecsétmutató. VII. 28.

CSOMA JÓZSEF.

ERDÉLY RÉGI CSALÁDAI.

(A Zéchéniek, Gerébek s még némely velők egy törzsű család.)

(Első közlemény.)

Csaknem másfél évtizedes tartozásomat rovom le a Turul azon t. olvasói irányában, kik szives figyelmükkel szokták megtisztelni ott megjelenő czikkeimet. Már 1897-ben, a Vizaknaiakról írva, megigérttem a Vingárdi Geréb családról áttanulmányozott adatok ismertetését.

Hogy ezt mindezeig elhalasztottam, leginkább az okozta, hogy a Gerébekkel már akkor is azon egy törzsűnek tartott néhány más, többnyire kihalt, erdélyi családról reméltem kutatásaim folytán bővebb adatokhoz juthatni, részint hovátartozóságuk tüzetesebb bizonyítására, ré-

szint nemzedékrendük összeállítására vagy teljesebbé tételére. Olykor-olykor sikerült is ez irányban valami újat találnom, habár nem sokat, s most már nem halasztom tovább az eredmény ismertetését, ha nem is oly messze menő az, milyenek szerettem volna.

Nem kívánok ismétlésekbe esni, s ezért a Geréb név eredetére s jelentésére, valamint a régibb genealogusokat megtévesztő azon össze-zavarására nézve a Vingárdi Geréb és Vizaknai családoknak, — mely e családok genealogiáját egészen elferdítette, érthetlenné s ellenmondóvá tette, — az ez utóbbi családról a Turul 1897. évf. 1. füzetében megjelent munkálatomra utalok.

Ebben már ki mertem mondani, mi az áttanulmányozott okleveles kutfők alapján kétség-telenül állott előttem, hogy a Vingárdi Geréb-család a Kacsics (máskép Kathyz) nemből származott; s utóbb, midőn dr. Karácsonyi János kiváló tudósunk nagybecsű munkája a «Magyar Nemzetségek»-ről megjelent, nagy megnyugvásra szolgált, hogy ő is ugyanazon alapokon ugyanazon eredményhez jutot. Állításomat oly tekintélyes és nagy kritikával dolgozó tudósunk által megerősítve látni, rendkívüli örömömről szolgált.

Ugyanezen je'les munka meghozta a «*Farkas-Tamások*» kérdésének helyes megoldását is, épen úgy miként erről az én meggyőződésem is ki volt alakulva; s nem sajnálom, hogy mialatt egymástól távol s egymással nem érintkezve egy nyomon haladtunk, dr. Karácsonyi János az eredmény publikálásával e kérdésben engem megelőzött, mert így már kompetens szaktekin-tély által eldöntve találok e régi kontroverz kérdést, melyben boldogult Nagy Iván mesterünk oly magas sella curulis-ról nézett le néhai jó Kővárinkra;¹ pedig láthatjuk most, midőn az újabb keletkezett oklevéltárakban számos, a régibb kutatók előtt ismeretlen adat tárult fel előttünk, hogy az igazság abból áll, miszerint a Harinai Farkasok mégis csak egy bizonyos Tamástól származtak, ki ugyan *nem a hí-res erdélyi vajda, hanem ennek törzséből, egy kö-zeli rokona volt.*

Ezekből láthatólag jelen tanulmányom a

¹ L. N. Iván Magyarorsz. Csal. V. 53. lap jegyzetét s III. 363. jegyezt.

Kacsics nemnek az erdélyi részekre átterjedt ágazataival kíván foglalkozni. Csak azért nem tettem ezt címül, mert a Turulban megjelent régibb tanulmányaimmal való kapcsolatot fenn kívántam tartani.

Hatalmas egyéneket látunk e nemzetség erdélyi férfiai között; jelentékenyen befolytak hazánk történelmi eseményeire, némelyik nagy polczokat ért el, óriási vagyont halmozott össze, s e tanulmány folytán is példaira fogunk találni annak, hogy a Kacsics nem czimere, a kiemelkedő oroszán, hiven jelképezi vérbeli sajátságait: a bátorságot, erőt és — — — olykor-olykor a ragadozást is.

Legelőször találjuk közülök erdélyi birtokok uraként *Simon bánt, a Mihály testvérét.*

Ezen Simon bán a német befolyás és asszonyuralom ellen támadt s 1213-ban királynegyilkossággal végződött összeesküvésnek volt részese, mely vétkeért II. András király Széplak és Gyeke Kolozsmegyéhez tartozott s a szomszédolásból is láthatólag nagy kiterjedésű birtokait 1228-ban tőle elvette s Dénesfia Dénes tárnokmesternek a Losonczy Bánffy család egyik ősenek adományozta.²

Hogy ezen Simon bánnak az erről szóló 1228-iki oklevélben *Mihály* bán név alatt említett testvére szerepelt-e valaha Erdélyben, annak nyomaira nem akadtam; ha csak nem veszszük ezt egynek az 1211-ben a Németrend barczasági megadományozásánál említett¹ Mihály erdélyi vajdával; minthogy nincs kizárva, hogy ez 1228-ig valamelyik báni tisztségbe is juthatott. A keresztnév azonosságán és a chronologiai összevágáson kívül azonban semmi pozitív érv sem hozható fel e feltevés igazolására.

E két testvértől, a fenmaradt oklevelek alapján, alig néhány egyénre terjedő nemzedéket lehet levezetni, kik Wertner és Karácsonyi műveiben láthatók; s ezen néhány egyénről sincs adat, hogy Erdélyben szerepeltek vagy birtokosok lettek volna; — mert a tőlük szár-

¹ 1378-iki hiteles átiratban a Bánffy család levéltárában, s legújabbán kiadva a Losonczy Bánffy csal. Oklevéltára I. 3—6. lapjain.

² Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. 11., 12. — Ez oklevélgyűjteményt még sokszor fogom e munka folytán idézni; rövidség okáért többnyire csak «Urkb.» jelzet alatt.

mazó Salgai család is, nem az Erdély mai szebenmegyei részében feküdt Salgó várától, mely, miként látni fogjuk, utóbb szintén a Kacsics nem egy nevezetes ivadékának birtokába került, hanem a Tarján melletti Salgó várától vette nevét; így tehát a mai nógrádmegyei Salgótarjánnál romjaiban most is látható vártól. Másfelől pedig találunk ugyan XIV. századbéli oklevelekben és az erdélyi genealogiai táblákban Simon bántól származó erdélyi családokat, — melyeket talán még lesz valaha alkalmam megismertetni; — de ez a Simon bán egészen más s nem is a Kacsics, hanem a Szalók nemből származott. — Mindazáltal a Kacsics-nembeli Simon bán s testvére Mihály utódairól szóló oklevelek tartalma nem olyan, hogy kizárná ama lehetőséget, miszerint az e levelekben megemlített, s azok alapján fennevezett íróinknak munkáiban a táblákra felvett személyeken kívül más leszármazottjaik ne lehetnek volna; sőt okunk van feltenni, hogy amaz 1213-iki pártütő Simon bán vagy ő és fivére Mihály, a Kacsics nemzetség ha nem is összes, de legalább is több különböző ágazatainak őse volt; mert egy 1277-ben kelt oklevél¹ II. András király nejének e gyilkosait

¹ Losonczi Bánffy cs. oklevél. I. 16—18. az eszterg kápt. 1338-iki transzumptuma alapján.

(így többes számban említve) a Kacsics nemzetség két egészen különböző ágazatához tartozó egyéneknek u. m. Folkus fia Farkasnak s Leusták fia Miklósnak s véreiknek elődei (antecessores) gyanánt említi, sőt egy 1280 aug. 9-iki másik oklevél² ugyane királynégyilkosokat egyenesen a Leusták fia Miklós őseinek (progenitores) mondja.

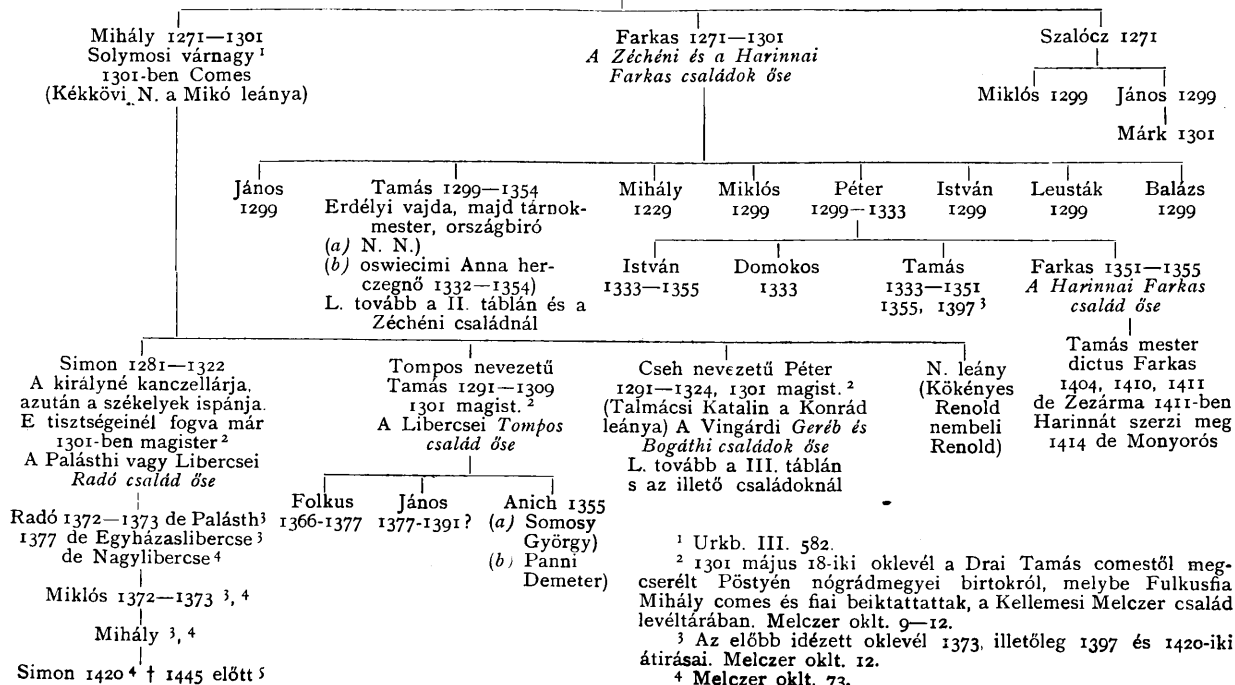
A Kacsics nembeli családok, melyeknek Erdélyben szereplésökről tudomásunk van, valamennyien ezen Folkus vagy Falkos ágazatához tartoznak; s hogy kiágazásaik áttekinthetők legyenek, előrebocsátom az eme törzstől az egyes családok elágazásáig való nemzedékrendet, melyre nézve az itt közlött terjedelemben Wertner és Karácsonyi majdnem mindenütt meg egyeznek s mely mindkettőnél bő okleves forrásból van merítve. Kiegészítésükre, egyes tovább folytatott ágaknál felhasználtam még a Kellemesi Melczer család oklevéltárát is.²

¹ U. o. 19—20, a Bánffy levéltárban meglevő eredeti alapján.

² Táblámon és tovább a szövegben is Tamás vajda családját mindenütt a régi írásmód szerint Zéchéni-nek nevezem, megkülönböztetésül a gr. Széchényi családtól. Különbösen a táblák szerkesztésénél az egyes generációkban testvérekül előforduló személyek sorrendjében leginkább azon rendhez alkalmazkodtam, a melyben őket az oklevelek elsorolják; minthogy ez, ha nem is mindig, de legalább többnyire az életkornak felelt meg.

I. TÁBLA.

Folkus 1255

¹ Urkb. III. 582.

² 1301 május 18-iki oklevél a Draai Tamás comestől megcserélt Pöstyén nógrádmegyei birtokról, melybe Fulkus fia Mihály comes és fiai beiktattattak, a Kellemesi Melczer család levéltárában. Melczer oklt. 9—12.

³ Az előbb idézett oklevél 1373. illetőleg 1397 és 1420-iki átírásai. Melczer oklt. 12.

⁴ Melczer oklt. 73.

Lássuk mind-nekelőtt a leghatalmasabb s Erdélyben legelőször nagyra emelkedő ágat, a Tamás vajdáját.

A Zéchéniek.

Ez eredetileg Nógrádmegyében vagyona tekintélyre emelkedett család az I. Károly odaadó híveként fokról-fokra emelkedő, de ősi fészkeből és szülő vármegyéjéből úgy látszik Trencsényi Mátéék által kiszorított *Tamásban* Farkas fiában, érte el teljes fényét, kiről az első okleveles említés 1299-ből szól¹, midőn még atyja Farkas is életben volt. Az erdélyi vajdai méltóságot 1321-től huszonegy éven át a szolnoki s közben-közben más ispánságokkal együtt viselte, miután ez országrészben már megelőzőleg is jelentékeny birtokokhoz jutott, mert nem is számítva a belsőszolnokmegyei Mayor (ma ismeretlen) birtokot, mely 1321 előtt csak ideiglenesen volt kezén,² már 1319 július 28-án még mint szerémi bácsi és aradi ispán nyerte adományul a hütlen Ipochnia András erdélyi birtokait, úgymint Nagysajó, Paszmos, Berlád, Serling, Simontelke, Várhely, Ráglya, a ma ismeretlen Hermantelek (talán Kisdemeter lehetett), továbbá Sebes, Friss (akkor Greseph), Solymos, Sárpatok, Sáromberke, Várhegy (akkor Pynar), Gernyeszeg (akkor Knezeg), Unoka, Körtvélykapu, Magyar és Szászfülpös (akkor Nag- és Kissepfilpus), Szent-András (akkor Scentusháza), Harasztos és Oláh Ujfalu (akkor Barthaleuswyfalva) falvakat.³

Érdekes, hogy e falvak, melyek közül a 11 első Beszterczétől délre egy csoportban mintegy 150—200 négyzetkilométernyi területet foglalt el, a 11 utolsó pedig Szászrégentől északnyugatra kezdődőleg s délnyugatra végződőleg mintegy 30 kilométer hosszú vonalban szintén olyforma kiterjedésű volt, s így ez adomány tárgya együttvéve körülbelül hetvenezer kataszteri holdat tett ki, nem is egészen három hónappal előbb, 1319 május 13-án,⁴ a mi Tamásunk unokatestvérének, Mihályfia Simon mester

somlyói és krassói ispánnak voltak adományozva, mint kinek azokhoz örökösödés jogán volt igénye. Mindkét adománylevél csaknem egészen azonos kifejezésekkel, ugyanazon egyéneknek, János fehérvári prépost és küküllői eszpernek mint alkanczellárnak kezei által kelt, s úgy látszik utóbb is mindkettőnek érvényben tartásáról gondoskodni kívántak, mert a megadományozottak kérésére az utóbbit 1320 márcz. 28-án a gyulafehérvári káptalan,¹ a Tamásnak szólót pedig 1323 június 19-én maga a király² írta át.

Hogy e két ellentétes adománylevélből kifolyólag a két unokatestvér vagy utódaik közt valami per támadt volna, annak nyomai nem maradtak fenn; sőt még annak sem, hogy a két megadományozott közül melyiknek ága volt a Besztercze felé eső 11 faluban birtokos. Ellenben, hogy a Szászrégen melletti másik falucsoportot Tamás vajdának utódai bírták, arra, miként utóbb még szó lesz róla, vannak okleveles bizonyítékaink.

E birtokok megszerzése után Tamás vajda csakhamar ujabbakat is kapott adományul Erdélyben. Így 1324 április 11-én³ megkapja a hütlen Corradfia János összes birtokait Salgó várával együtt, mely a mai Orláth szebenmegyei helység táján lehetett, s hozzátartozott kilencz falu, úgymint Szászszékes (ma még biztosan meg nem határozható) Omlás, Feketeviz (ma Szecsel) és Váraljafalu (a mai Orláth) helységek, és öt meg nem nevezett oláh falu, kétségkívül a mai Szelistye tájékán.

De úgy látszik e várnak, s a hozzátartozó birtokoknak is nem kizárólagos tulajdonosa volt a hütlen János szász főúr, kiktől azok elvételtek, hanem családi birtokot képeztek, melyet Corradus talmácsi comes fiai közösen bírtak, s magtalan haláluk esetére sógoruknak a később a Geréb családnál tárgyalandó Péternek és rokonságának szántak;⁴ s mig János már előbb is hütlen és lázadó levén, birtokai a péterfalvi Hennig lázadása után, miként láttuk, eladomá-

¹ W. X. 345—6.

² Anjouk. Okt. I. 640.

³ Urkb. Zur Gesch. d. D. in Siebenb. I. 340—341. az Országos levéltárban levő 1323-iki hiteles átirás alapján.

⁴ U. o. I. 339—40 az Orsz. levéltárban levő 1320-iki hiteles átirás alapján.

¹ Orsz. levéltárbeli eredeti alapján Urkundb. z. Gesch. d. D. in Siebb. I. 345, 346.

² U. o. I. 374—376.

³ Orsz. levéltárban levő eredeti után Urkundb. zur Gesch. der D. in Siebb. I. 383—385.

⁴ Ugyanott I. 342.

nyoztatattak: addig hűségben maradt, de magtalan testvére Miklós az általa birt jószágokat, melyek Salgó várának már fennebb látott tartozékain kívül Talmács, Alamor, Kisszőllős, Bolkács, Sidve, Sülye, Medvés, Mártonfalva, Gezés, Hortobágy, Mártontelke és Orményszékesből állottak,¹ s melyekhez utóbb 1322 aug. 5-én² a királynak visszaadott Salgó vára és tartozékaiért cserében még Hosszuaszó, Mikeszsza, Pánád és Szépmező is járultak, rokonainak ajándékozgatta el, így 1323 jan. 13-án³ disznódi házát, 1324 január 30-án⁴ pedig Sidve és Bolkács vásárolt, valamint Szépmező és Pánád adományos javait nővére Katalinnak és sógorának Mihály-fia Péternek, 1323 május 16-án⁵ keresztényszigeti malmának felét vejének, Miklósnak a Hezo keresztényszigeti Comes fiának, így 1335-ben Gezést és Hortobágyfalvát leánytestvérétől való unokaöcscse fenyőfalvi Christian comesnek,⁶ így 1336-ban a Sülye és Medvésért cserében kapott Péterfalvát és Ripafalvát (Nagyselyk mellett) feleségének Toroczkaik Erzsébetnek;⁷ míg végre Miklósnak halálával összes javai 1340 aug. 13-án⁸ Hosszuaszó és Mikeszsza kivételével a már akkor tárnokmesteri helyettség s második házassága folytán a király sógorává lett Tamás vajdának adományoztattak, ki ezen a történet elidegenítések daczára is még mindig jelentékeny javakat bírta is, de nem minden nehézség nélkül; mert Bolkácsot és Sidvét a Miklós nővére Katalin követelte magának azon czímen, hogy azok vétel útján szereztettek, s 1343-ban ideiglenesen vizsgálta is kapta, de utóbb megint Tamás vajda — illetőleg utódai — birtokában maradtak, kik ezért Mártonfalvát és Gezést engedték át a Cerrardfia Miklós unokaöcscseinek,⁹ a vingárdi Gerébek őseinek.

¹ 1319 nov. 12-iki oklevél, Orsz. levélt. nyomán Urkundenbuch I. 342.

² Ugyanott I. 365—6.

³ Ugyanott I. 371.

⁴ Ugyanott I. 380—1.

⁵ Ugyanott I. 573—4.

⁶ Másolatok nyomán ugyanott I. 466—7.

⁷ Orsz. levéltárbeli eredeti nyomán Urkndb. I. 473—4.

⁸ Ugyanott I. 508—9.

⁹ Fr. Schuller Beiträge zur äuss. Gesch. der Erbgrafen der sieben Stuhle. Vereins Archiv, Neue Folge 1887, 313 sat. lapjain.

Tamás vajda azonban, daczára, hogy a mint láttuk, csak Erdély területén is annyi birtokot szerzett össze, (voltak olyanok is, melyek megszerzése idejét nem is tudjuk, például a kolozsmegyei Kamarás)¹ a Királyhágón túl pedig éppen óriási kiterjedésű jószágokkal gyarapította ősi vagyonát, még sem volt valami tulságosan kapzsi főúr, így a péterfalvi Hennig javait is, melyek annak legyőzötése és eleste után neki adományoztattak, nem tartotta meg magának, hanem már 1325 ápril. 12-én² a Hennig árváinak 200 márka finom ezüst válttság ellenében visszaadta.

Leszámitva az erdélyi káptalan egy 1339-iki tiltakozását kolozsmegyei Szászbányicza, Komlód és Szászakna, Teke közelében fekvő, birtokai elfoglalása ellen,³ s egy halála után felmerült 1366-iki tiltakozását a kolozsmonostori conventnek Dátos és Lekence birtokok elfoglalása miatt⁴ alig is találunk ellene erőszakoskodások és foglalások miatti panaszokat, egészen vajdaságának utolsóelőtti évéig, mikor, a mint látni fogjuk, az erdélyi püspökkel tüzött össze.

Hatalmát okosan és mérséklettel s megnyugvást keltőleg használta, miként Károly király is kiemeli 1324 márczius 25-iki oklevelében,⁵ melylyel a vajdai hatóság alul régebben engedélyezett kivételeket megszünteti. Ez oklevéllel párhuzamos s tartalmával úgy látszik kapcsolatban áll az a körülmény, hogy Tamás vajda 1324 jan. 14-től⁶ 1325 február 9-ig,⁷ a vajdai és szolnoki ispáni czímen kívül a szebeni ispáni czímet is használta. Az ez időtájból fennmaradt⁸ s a szász oklevéltárban megtalálható oklevelek arról is tanuskodnak, hogy péterfalvi Henning szász lázadóvezérnek leveretése nem — miként némely történetíróknál olvassuk — 1323-ban, hanem 1324-ben történt; valamint az is kitűnik belő-

¹ Teleki Oklvt. I. 52.

² Orsz. levéltárbeli eredeti nyomán Urkndb. I. 392—3.

³ Ugyanott I. 499—500.

⁴ A kolozsvári kath. plebánia levéltárában levő eredeti alapján Urkb. II. 236., 238.

⁵ Ugyanott I. 381—3.

⁶ Szabó K. Székely oklevélt. I. 38.

⁷ Orsz. levéltárbeli 1336-iki átírás nyomán Urkndb. I. 390—1.

⁸ L. Urkndb. I. 385—392.

lük, hogy téves egy jeles historikusunknak¹ az a szász forrásokból merített közleménye is, mintha Hennig leveretése után Tamás vajda erőszakosságai miatt új szász zavargások lettek volna készülöben, melyeknek Károly király a szász kiváltságok 1324-iki megerősítésével vette elejét. A szászok Andream diplomájának megerősítése ugyanis évekkal a Henning-fele lázadás kitörése előtt 1317-ben történt,² 1324-ben pedig, a mint láttuk épen nem az ily kiváltságok megerősítését, sőt inkább a kiváltságok és kivételes helyzetek megszüntetését mondta ki a király, mintegy megbánással és mentegetőzéssel adván elő, hogy szorultságának amaz idejében, midőn országának kormánya még nem teljesen jutott királyi kezeibe, a gonosz hűtlenek eljárása kényszerítette arra, hogy alkalmas segítségről gondoskodandó, az erdélyi részekből némelyeket, kiknek kérésére hajolni szükségképen kénytelen volt, az erdélyi vajda ítélete és hatásköre alul kivegyen és saját ítélkezésére tartson fenn; — most azonban, midőn a mindenható kegyelméből a hűtlenek támadásától menekülve országa minden részeiben teljes uralomra jutott, kötelességéhez híven mindenkinek igazságát meg kívánván adni, miután a békeszerető és hű Tamás vajdában kiváló segédet választott maga mellé, ki megnyugvást és az igazság megóvását eszközölte, ezért minden kivételi kegyelmet és kiváltságlevelet, melyet bármi erdélyrészi embereknek adott, ezennel visszavon s minden ügyeiket Tamás vajda és e hivatalban való utódainak bíraskodása alá rendeli. — A Henning-fele lázadás leverése tehát épen nem paktummal és kedvezményekkel, — miként némely szász forrás, az adatokat elferdítve, fel szeretné tüntetni, — hanem ellenkezőleg szigorú retorzióval, a kiváltságos helyzet megszüntetésével s a legfőbb szász tisztségnek, a szebeni ispánságnak nem szász vérbeli hanem magyar nemzetiségbeli dignitariusra, Tamás erdélyi vajdára, ruházásával végződött.

E hatalmas főúr egész története s tártalója jellemzése feltalálható a fennidézett oklevelekben, különösen azokban, melyek megadományozásairól szólnak.

¹ Szalay I. Magyarorsz. Tört. II. 152.

² Urkb. I. 322—3.

Tamás vajda erős kezű, de nyugodt, békeszerető, királyához önfeláldozólag hű és eltántoríthatlanul ragaszkodó ember volt, ki mihelyt Károly király trónra jutott, nem nézve, hogy rokonságának nagy része (mint Simon, ki trencsényi Máténak volt egyik főembere, s Leustách és Jákó a Kachyk nembeli Péter fiai, kik szintén a trencsényi Máté emberei voltak¹ vagy Péter a Mihály fia, ki valószínűleg a Venczel ellenkirályhoz ragaszkodásáért kapta a «Cseh» melléknevet) többnyire mind az ellenpárt mellett foglalt állást, ő azonnal, sürgőségtől, nyomortól vissza nem rettenve, Károly királyhoz csatlakozott, s vele tartó néhány rokonával együtt királyáért vitézül harcolt. Dicsőségesen részt vett és megsebesült a kassai csatában, majd Visegrádot ostrommal visszafoglalta, azután pedig mint akkoriban Lippa és Hasznos (ma Törökbecse) várak várnagya s a kunok kapitánya János cseh királyhoz küldetett, ennek testvére Beatrix és Károly király közt házasságot eszközendő, mely küldetésében sikeresen eljárta s a király menyasszonyát el is hozta. A rákövetkező 1319. évben Szerém-, Bács- és Aradmegye főispáni székében látjuk, két évvel utóbb az új királynénak, Erzsébetnek tárnokmestere, 1321-től 1342-ig erdélyi vajda és szolnokispán s közben-közben hol szebeni, hol aradi és csongrádi, hol nógrádi ispán volt, 1341 óta pedig a tárnokmestert is helyettesítette,² míg aztán 1342-ben megszűnik vajdasága³ s erdélyi szereplése, s előbb mint tárnokmestert 1347—8-ban mint kevei és krassói főispánt, 1349—54-ben mint országbirót s turóczi főispánt találjuk okleveleinkben,⁴ mely főtisztséget 1349-ben a Nagymartoni Pál hivatalvesz-

¹ Anjouk. oklt. II. 65.

² Urkundenb. I. 515—7.

³ Azután csak mint «quondam Vaivoda» említetik. — 1351-ben feltűnik ugyan egy Tamás, ki tényleg erdélyi vajdaként szerepel (l. Urkundenb. II. 78. és 127., de ez egy másik Tamás lehetett, ki István és Konth Miklós között vajdaskodott. — Egy 1361-iki oklevél (Urkb. II. 191.) Konth Miklóst megelőzőleg valamely «Thomas filius Petri»-t nevez meg egykori vajdául.

⁴ L. Urkb. II. 97. és Karácsonyi Magy. Nemzets. II. 268, valamint az előbb idézett adományozási okleveleket.

tése folytán vette át,¹ Halála 1354 szept. 18-án történt.²

Vajdaságának vége felé, daczára, hogy neki is egyházi pályán levő fia volt, ki ekkor már pozsonyi prépostságig emelkedett, komoly összeütközésbe keveredett Tamás, az akkori erdélyi püspökkel, Andrással. XII. Benedek pápának Avignonból 1341 október 31-én a pécsi, váradi és egri püspökhöz intézett leveléből³ olvashatjuk meg ennek történetét. Megírja benne a pápa, hogy András erdélyi püspök panaszt emelt, miszerint Tamás erdélyi vajda az erdélyi vagyis fehérvári egyház ellen feltámadva, tisztjeinek s más maga mellé gyűjtött világiaknak bűnrészessége mellett a mondott egyházhoz tartozó Fejérvár városát Rimai Miklós az erdélyi egyházmegyebeli Kecskés várnagya által kiraboltatta, a városbeli férfiakat és asszonyokat ruháiktól megfosztatta, s többet közülök megsebesített és megöletett s magának a városnak egy részét felégettette, az Enyed helységben lakó Henchimant, az említett káptalan emberét elfogatta, kizsárolta s addig tartotta fogságban, míg kétszáz márka finom ezüstöt nem fizetett neki. De még ezekkel sem elégedvén meg, Harina, Bilak és Nécz püspöki falvakat kifosztotta, s egy más falut, Búnt, a káptalanét, elfoglalta s Kőhalom várához csatolta, s a nevezett egyházmegye hunyadmegyei s némely más megyékben levő falvaiban is a káptalan illető dézmákat elfoglalta s hosszú ideig elfoglalva tartotta, nemkülönben Tamás áldozópapot azon egyház örét elfogatta, László szolnoki esperest az említett erdélyi egyházban megverette, s nagyon sok más azon egyháznak alárendelt egyházi és világi férfiaknak elfogatását, ingó és ingatlan javaik kifosztását, azon egyház világi emberei tagjainak megcsonkítását és megölésüket rendelte és eszközölte saját lelkének ártalmára. S még sok más erőszakoskodást, sérelmet és megbántást is követett el az említett püspök, káptalan és egyház ellen; úgy hogy az általa és parancsára tett károkért huszezer márka ezüsttel is alig volna kellő kárpótlás adva azon egyháznak. S bárha az említett

Tamás, többszörös intésre, némely földeket és birtokokat a püspök és káptalannak visszaadni és adatni megígérte, s ez ígéreteért a fenytékek alul, melyek rászabattak, feloldoztatott s ez ígérete és feloldoztatása után Károly király parancsára, valamint a püspök és káptalannak vissza is adott; mindazáltal Tamás szándékát rosszabbra fordítva s most rosszabbakra vetemedve, nemcsak hogy a visszaadott földek és birtokokból némelyeket — a melyekkel tudniillik ezt tehette — újra elfoglalt, hanem a visszaadottak minden mesgyéit és határjeleit is lerontatta, és sok püspöki falut, ugymint a Sárd, Senthivikles (ma ismeretlen) Tótfalu, Püspöki, Barathpy, Spylyx (ez utóbbiak is talán Bihar-megyében Püspökihez tartoztak) nevezetűeket kifosztatta, megrongáltatta, s leromboltatta, némelyeket fel is égettetett s a püspök alattvalóit és jobbágyait megfogatta és öldököltette, s magát a püspököt és egyházát megbélyegezte s kárhoztatta, közzétevén, hogy bárki legyen azon püspök szolgálatában, az az ország iránt hűtlennek tekintendő, s minden vagyonától megfosztandó. Az említett egyházmegye számos papját és lelkészét, kik az e közönségesen ismert kihágások miatt rá kimondott interdictumot megtartották, egyházaikból kiűzette s javaiktól megfosztatta s helyökbe olyanokat tett, kik parancsára az interdictumot gonoszul megsértették. Továbbá Tamás parancsára kecskési várnagya, Sinka, elfogta Zovachi István papot, a püspök dézmaszedőjét, egy más pappal együtt, s tőle a püspöknek kétszáz márka jó ezüstjét erőszakkal elvette s házanépét minden javaiból kifosztotta s kegyetlenül megsebesítette. És sok más borzasztó dolgot követtek el úgy Tamás mint tisztjei és büntársai az isteni felség súlyos megbántására, az apostoli szék sérelmére és megvetésével, a püspök, káptalan és egyház nem csekély kára és bántására. Miért is ugyanazon püspök az említett Tamás és az ő tisztjei, ugymint alvajdája Péter, Rimai Miklós és Mihály, Junhus nevezetű András, Gender Tumpus nevezetű Gergely, Bonczhidai Fábíán, Peethi Gergely, Péter kőhalmi várnagy, Sinka és Pogán nevezetű István, valamint Tamásnak azon egyházmegyében lakó többi büntársai ellen, kánon-szerű megintésük után az excommunicatiót kimondta, bárha ők üdvükről megfelelkezve a

¹ Turul VII. 64.

² Karácsonyi Magy. Nemzets. II. 268.

³ Urkb. I. 512—20.

püspök ezen eljárását és ítéletét kárhózatosan megvetik. Miért a püspök orvoslatért, a pápához folyamodott. Ez tehát, mindenkinek igazágtétellel tartozván, ha az *elbadottak valódságon alapulnak*, nem akarva, hogy ekkora vakmerőség vétsége büntetlen maradjon, meghagyja az elől megnevezett püspököknek, hogy csendesen és ítélkezési formaságok nélkül az előadatokról minden tekintetben értesülést szerezve, ha úgy lenni találják, Tamást és nevezett bűntársait felebbezés kizárásával a pápa tekintélyével excommunicáltaknak hirdessék ki nyilvánosan, s az esztergomi tartomány által is, hol némelyikök állítólag lakik, hirdetessék ki, s kerültessék el őket szorosan mások által, míg megfelelőleg eleget nem tesznek az elősoroltakért és a kellő feloldozás jótéteményét elnyerni méltóvá nem teszik magukat.¹

Hogy e sok erős vád, mely épen nem oly szíven tünteti fel Tamás vajdát, mint a Károly király adományozási s egyéb okleveleiben foglalt dicsérő nyilatkozatok, valóban igaznak bizonyult-e be s megtörtént-e az excommunicatio, arról forrásaink hallgatnak. Annyi bizonyos, hogy egy évvel rá Tamásnak erdélyi vajdasága megszűnt, de épen nem bűnhődés-képen, mert ugyanakkor a tárnokmesteri méltóságát foglalta el.

Még hátra van házasságairól megemlékezni. Első nejének nevét nem ismerjük. A második Oswiecim² Anna hercegnő volt László herceg leánya a Piaszt házból, Erzsébetnek, Károly magyar király nejének közel rokona, kit 1333 előtt vett nőül Tamás vajda, mert ez év elejétől fogva találjuk őt a királyi oklevelekben a király «proximus»-a gyanánt is említettetni.³

E két házasságból való utódait a következő táblázás mutatja, melynél a dr. Wertner adatait is felhasználtam.⁴

¹ Vatikáni levéltárbeli eredeti után Urkb. I. köt. 518—20.

² Nem tartom indokoltnak e lengyel helynevet Auschwitz-re megnevezésit, ezért tehát az eredeti elnevezést tartottam meg.

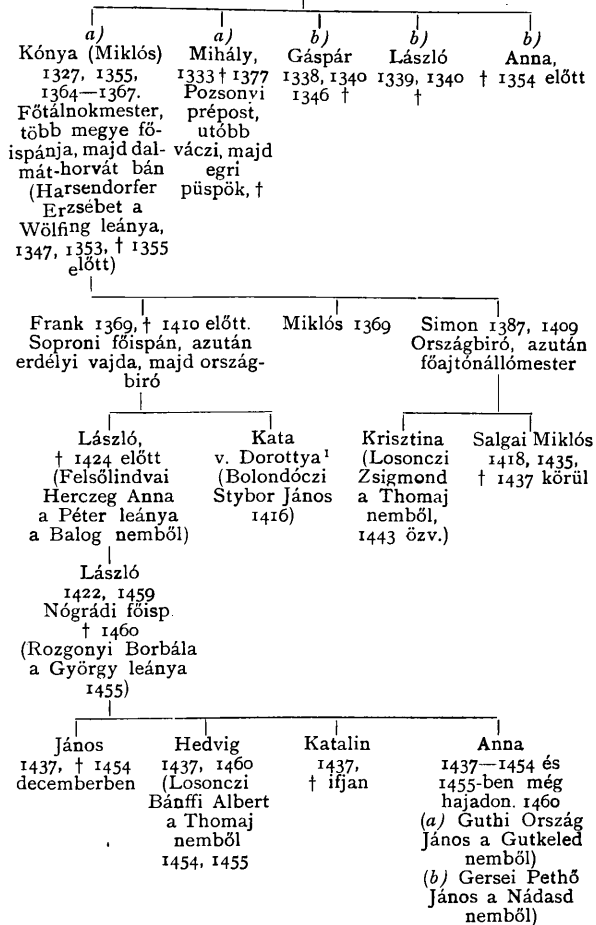
³ L. Anjoukori Okt. VI. 234. és Károly király 1333 január 2-án kelt oklevelét az Orsz. levéltárbeli eredeti nyomán Urkundt. I. 458. Valamint dr. Wertner Magyar Nemz. 131.

⁴ Wertner, Magy. Nemzets. II. 142. és az ott felsorolt oklevelek.

II. TÁBLA.

A Zéchéniek.

Tamás (ki az I. táblán)
1299 és 1354 közt számos oklevél. † 1354 sept. 19 előtt.
Erdélyi vajda utóbb tárnokmester, majd országbíró.
(a) N. N.)
(b) Oswiecimi Anna, a László herceg leánya, 1332—1354)

Ezek közül már nem sokat találunk Erdélyben. A Tamás vajda fiait: *Könyvát* a királyné főtárnokmesterét, *Mihályt*, akkor még csak prépostot, valamint a második házasságbeli s még akkor fiatal *Gáspárt* és *Lászlót* az erdélyi káptalan egy 1338 július 4-én kelt oklevelében s az ennek következtében 1339 november 22-ről kelt relatoriában² találjuk erdélyi ügyben először felemlítve, mely oklevelek az általuk és atyjuk által Huntpázmán nembeli Pogány Istvánnak ajándékozott belsőszolnokmegyei Róna

¹ Nagy Iván Magyarország. Csal. XII. kötetében levő Zecheni geneal. tábla alapján felvéve.

² Anjoukori Okmt. III. 470 és 611 alapján Wertner Magy. Nemzets. II. 131 és 132.

nevü birtokról s a megajándékozottnak ebbe történt beiktatásáról szólnak. *Annáról*, Tamás vajdának még életében elhalt leányáról, egy 1354 szept. 19-ről kelt oklevélben¹ van szó.

A két fiatalabb testvérnek csakhamar ezután nyoma is vész okleveleinkben, valószínűleg még fiatalon és magtalanul elhaltak. Mihályyal 1353-tól 1362-ig mint váczi, 1364-től 1373-ig mint egri püspökkel sokszor találkozunk; erdélyi vonatkozásban azonban csak egy később a Vingárdi Geréb családnál bővebben tárgyalandó 1364 február 6-ikán Visegrádon kelt oklevélben² fordul elő, s ott is csak annyiban, hogy testvére, Kónya mester az ő nevében is bizonyos feltételekkel átadja a küüllömegyei Mártonfalva és Gezés birtokokat Cseh Péter fiának János disznódi gerébnek az ez által igényelt Sidve és Bolkács birtokok helyett. Ellenben testvére Kónya ki már 1330-ban³ főtálmokmester volt, 1355 május 23-án⁴ a tordai gyűlés előtt helyt kellett, hogy álljon szolnok- és dobokamegyei birtokaiért az ellene s a fennebbi I. táblán látható unokatestvérei, István, Tamás és Farkas-fia Péter fiai ellen foglalások miatt panaszt emelő Benes-fia Miklóssal szemben s így erdélyi birtokos gyanánt látjuk ugyan, de aligha Erdélyben tartózkodott, mert az ugyanazon Sófalva, Kentelke, Szeretfalva, Magyaros és Árokfalva dobokamegyei s Szeszárma és Középfalva szolnokmegyei falvak Benes-fia Miklós részére való statutiójánál őt, mint egyik ellenmondót, rokona István a Farkas-fia Péternek fia képviselte.⁵ Ugyanazon Kónyát 1347-ben sárosi, szepesi és nógrádi, 1361—62-ben pozsonyi ispánnak találjuk, mely tisztséget 1364-ben már nem viselte, de 1366—1367-ben dalmát és horvát báni méltóságban állott,⁶ s valószínűleg azután nemsokára meg is halt.

Fiai közül 1377 ápril. 30-án *Frankot* találjuk Erdélyben, kit Régeni Tamás tiltat Szentivány (a mai Vajdaszentivány) birtok megvételetől; 1391-ben pedig *Simont*, testvére *Frank*

mester és ennek fia *Laszlo* nevében is perlekedve Bolkács és Sidve birtokaiért, rokonaikkal a Bogátiakkal, kiktől e falukat meg is nyerték.¹ *Frank* 1394—1395-ben erdélyi vajda és szolnoki ispán, 1399-ben már országbíró volt² s úgy látszik ekkor is birta a nagyatyja által megszerzett Corradfia János és Miklós-féle erdélyi javakat, vagy legalább igényt tartott hozzájuk, mert a rájuk vonatkozó oklevelekről 1399 aug. 15-én³ szolgálja által a váczi káptalantól hiteles átiratokat kért ki.

De egyáltalán kétségkívül közösen birták a testvérek erdélyi birtokaikat. Frank vajda 1395 ápril. 18-án is testvérének, az akkor (bizonyosan a rác és török háboruban) katonáskodó Simonnak nevében is adja cserében tordamegyei Sáromberke és Gernyeszeg népes, valamint Nebáncs (ma Libáncs, egy határrész Nagyernye és Marosszentgyörgy közelében az utóbbihoz csatolva) és Ebes (ma Iklandhoz csatolt határrész szintén Nagyernye közelében) csaknem pusztá birtokaikat a dobokamegyei Harina, Bilak és Nécz királyi birtokokért.⁴

Frankot országbírói méltóságában 1399-től 1407-ig találjuk;⁵ 1409-ben e méltóság már üres s 1410 febr. 6-án Frank már néhaiként említetik.⁶ Testvére Simon 1395 szept. 14-én országbíró, 1405-től 1409-ig⁷ pedig a főajtónálló mesteri méltóságban van, 1410-ben azonban ezt már más által találjuk betöltve.⁸ A harmadik testvérről *Miklósról* csak mellékesen van említés egy 1414 jul. 30-án kelt oklevélben,⁹ hol hogy testvéreivel együtt ő is a «néhai» kifejezés alatt értetik-e, tisztán ki nem vehető. Az oklevél különben egy vitás földterületet tárgyal Királynémeti királyi birtok és a Kónya bán fiainak Frank, Miklós és Simonnak Orozsfalu és Zereth (ma Sajómagyaros és Szeretfalva) birtokaik között. E testvérek birtokai közé tartozott a fenn-

¹ Bánffy Oklvt. I. 330 és Urkb. III. 22.

² Urkb. III. 110., 119., 242., 243.

³ Urkb. III. 242., 243.

⁴ Urkb. III. 150. Az egyik pusztá falu neve ott Eles-nek iratik, de hogy Ebes volt, kitűnik a Teleki oklt. I. 351—353 alatt látható oklevelekből.

⁵ Urkb. III. 431.

⁶ Teleki oklvt. I. 349., 354.

⁷ Urkb. III. 157., 340., 345. Teleki oklt. I. 349.

⁸ Urkb. III. 491., 492.

⁹ Urkb. III. 623.

¹ Anjouk. Okmt. VI. 234.

² Urkb. II. 207—209.

³ Fej. Cod. D. VIII. 6., 114.

⁴ Urkb. II. 107—108.

⁵ Urkb. II. 108—109.

⁶ Urkb. II. 195., 199., 207—9., 271., 279., 286., 288., 306.

idézett 1395 szept. 14-iki oklevél szerint a többször említett Bolkács és Sidvén kívül Hyud (ma ismeretlen falu) s Czintos, Teke és Sajó is.

Nagy veszteség a genealogiára nézve, hogy a Frank utódainak Teke helységbeli birtoka pusztításaért Tusoni Bolgár Miklóssal folyt per elintézéséről szóló 1408—1421 közti oklevél oly csonkán maradt kezeinkre. Így csak azt látjuk belőle, hogy néhai Frank fia Lászlónak szintén *László* nevű fia is említve van benne, s szó van Frank özvegyéről is, de hogy ez ki volt, erről, mivel az oklevél egy része ki van szakadva, semmit sem találunk benne. Nagy Iván a Vingárdi Gerébekről írva *Zsuzsánnát* az Orbán leányát nevezi meg Frank vajda nejéül,¹ de azon nemzedékrendi töredék, hol ez előfordul, chronologiailag és genealogiailag oly téves, hogy teljességgel nem is sejthetjük belőle még azt sem, hogy mely családbeli lehetett Frank vajda neje, mánthogy csak az az egy biztos, hogy ama bizonyos Orbán nem a Vingárdi Geréb családból volt.

A tizenötödik század közepén már csak pár tagból áll a kihalásnak indult egykor oly hatalmas család. Csak két férfitagját látjuk: *Miklóst*, kit néha Salgói jelzővel is említnek, a néhai Simon főajtónálló fiát, kit noha nincs tudomásunk, hogy valaha báni hivatalt is viselt volna, az akkori szokás szerint atyja után olykor bánnak vagy talán tulajdonképen «báné»-nak, bánfiának, neveznek,² és *Lászlót* a László fiát s így Frank unokáját.

Salgai Miklóst szenvedélye bajba keverte; mert Mazoviai Hedviggel, rokonának (consobrinus) Garai Jánosnak nejével bűnös viszonyba keveredvén, a király 1435 márcz. 13-án száműzetésre ítéli, mely ítélet úgy látszik foganatosítva is lett; mert 1437 január 18-án kelt végrendelete, melylyel javait rokonának Lászlónak hagyja, miként fáradhatlan szakirónk, dr. Wertner Mór kiderítette, a velencei levéltárban van meg.³

¹ Urkb. III. 466.

² Nagy Iván Magyarorsz. csal. IV. 368.

³ Így egy 1411 május 10-iki oklevélben (Teleki oklt. I. 374.) ezt látjuk: «iobagiones Simonis filii bani et Ladislai filii condam vayvode de Zechen», míg egy 1443 július 12-ikiben (Bánffy oklt. I. 647.) így áll: «filiae olim Simonis bani de Zechen».

⁴ H. O. VII. 455 és Wertner Magy. Nemzets. II. 136.

Egy nővérének *Krisztindának*, ki *Losonczy Zsigmond* neje volt egy 1443 július 12-én Tordán kelt oklevél tartotta fenn emlékezetét,¹ mely szerint Hunyadi János egyéb méltóságok mellett erdélyi vajdának a Bogáti Péter egy másik székely Péter s néhai Losonczy Dénes fiai János és Albert s néhai Losonczy Zsigmondné Krisztina asszony és leánya Margit ellen a tordamegyei Sárpatok, Unoka és Körtvélykapu, akolozsmegyeyi Magyarfülpös, Szászfülpös, Erked, Akna, (ma Szászakna) Teke, Péntek, Paszmos, Ludvég, Nagysajó, Várhely, Simontelke, Oláhbudak, Harasztos, Ujfalu és Solymos és a fehérmegyeyi Lándor, Heyod (ismeretlen, de talán a mai Gabud) és Czintos birtokokba való beiktatásuk miatt tett ellenmondása az ország nehéz ügyei miatt jövő Szentmihálynap nyolczadára elhalasztatik. Ez oklevél szerint a felsorolt jószágok előbb a Losonczy Zsigmond felesége «filiae scilicet olim Simonis bani de Zechen» birtokában voltak.

Később ez ügyben Hunyadi János kormányzó és a nevezett özvegy közt valami egyezés jött létre, melynek következtében a kolosmonostori konvent a Sajó, Sárpatok, Unoka és mindkét Fülöpös jószágok jövedelmét megbecsülte.² 1457 márczius 22-én [pedig vagyis közvetlenül a Hunyadi László kivégeztetése után s a Hunyadiak elleni mozgalom idején, V. László király Teke, Péntek, Sajó, Paszmos és Sárpatok birtokoknak Hunyadi János néhai kormányzó által saját számára jogtalanul elfoglalt s fiai által visszatartott fele részét (másik fele úgy látszik a Frank vajda ágáé volt) a Losonczy utódoknak, ha jogaikat igazolni tudják, visszaadatni rendelte.³

Miután így egyetlen leányutódra szállott a Simon főajtónállómester ága, a másik ág is, a Frank vajda s későbbi országbiróé, szintén gyorsan közeledett enyészte felé.

Az idők sulyosak voltak. Miként az utolsó Zéchényi László 1454 október 27-én a sági konvent előtt kelt oklevelében elpanaszolja: a 15 év óta tartó folytonos zavarok, s főkép a cseh betörései (de néha még magyarok is) bir-

¹ Bánffy oklt. I. 647.

² U. o. I. 653., 654.

³ U. o. I. 700., 701

tokait folyton pusztították, égették, rabolták; védelmükre fegyvereseket kellő számban tartani már nem győzte, jövedelme nem volt, úgy hogy veje Losonczi Albert segítette meg vagy 17,000 forinttal, melyet neki visszafizetni nem tud, s ezért Hollókő várát Bathka, Zwn, Almás, Echegh hozzátartozó jószágok és a konchydai adózással, továbbá Zechen mezővárost, Rymolcz, Loocz, Doljan, Endrefalwa, Felfalw, Strachen, Warbo, Pathwarcz, Dra, Straz, Pwzthaalmas, Kerezthur, Kyschytar, Nagchytar, Wassan, Sypek és Kovachy nódrádmegyei jószágokkal, valamint Gyöngyös és Pata mezővárosokat a Tharyán, Zenth-Iwan, Fokoro, Zaazberek és Alchy helységekbeli részekkel Hevesmegyében, saját és egyetlen fia *János* nevében zálogba adja vejének Losonczi Albertnek s ennek felesége Advigának, s fiai László és István s leánya Dorottyának.¹

De a vagyoni bajoknál nagyobb volt Lászlóra mérve egyetlen fiának elvesztése által, ki 1454. évi december 21-ike előtt néhány nappal halt el, minek következtében e napon összes javait a sági konvent előtt leányára, *Advigára Losonczi Albertnére*, és az akkor még hajadon *Annára* hagyta, mit a következő 1455. évben ápril. 30-án a budai káptalan előtt is megerősített,² mely oklevélből nevének Rozgonyi Borbárának, a György leányának nevét is megtudjuk s a birtokok neveit is előszámlálva látjuk. Voltak pedig ezek: Erked, Akna, Solmos, Harasthos, Wyfalw, Thekee, Penthek, Lwdweg, Pazmos, Barlaa, Waralya, Gersenfew, Symonthelke, Saýo, Kyssebes, Naghsebes, Jordan, Bwdak, Sarpathak, Kerthwelkapw, Hýwd, Nandor, Aczyntus, Sythwe és Balkach az erdélyi részekben, Gyenges (Gyöngyös) mezőváros fele, Sabocz, Zenth Iwan, Fokoro és Alchý birtokokkal, továbbá az egész Zechen mezőváros és Farkasfalwa, Wýwaras, Endrefalwa, Felfalw, Doljan, Geecz, Rymolcz, Wassan, mindkét Chytar, Kereszthwr, Sypek, Dra, Warbo és Stras birtokok, nemkülönb Hollokew vár Pwztha Almas, Swm, Loocz, Baatka tartozékokkal, ezenkívül Somoskew vár Dománháza,

¹ Bánffy oklt. 682., 683. Megtartottam a helyneveknél az oklevél eredeti írásmódját, minthogy nem mindeket tudtam volna biztosan azonosítani.

² U. o. 684—686.

Barathon, Czered, Hydegkwth, Obasth, Waralya, Wýfalw, Lopwthw, Vendegy és Boglyasalya tartozékaival.

Ilyen volt minden viszontagság után is a Zechéniek utolsó férfitagjának vagyoni állása! Érdekes, hogy egy évvel utóbb, midőn leánya Anna Guthi Ország Mihálylyal jegyben járt, ez utóbbi nem volt teljesen megelégedve a már ismertetett oklevelekben a Zéchéni leányok javára tett intézkedésekkel, s inkább a mi napjaink üzleti szellemének mint az akkori idők nagyuri érzületének megfelelő nem csekély körmönfonsággal azt kívánta, hogy az após javai hatvanezer arany forintba zálogosittassanak el a vejek javára, ezek pedig ugyanazon összegért zálogosítsák el azokat nejeiknek, kiknek részére azon felül az após az örökös jogot még külön is átruházza; mi végett Keszi Benedek országbírói protonotárius az akkor nógrád- és hontmegyei főispánságot viselő Zéchéni Lászlótól egy Berkiben 1456 aug. 19-én kelt igen érdekes latin levélben utasításokat és előiratoakat kér.¹

A felsorolt birtokok azonban nem voltak teljesen igénymentesek, mert már 1456 november 11-én az Alsólindvai Bánffi Pál és gyermekei tiltatják Zéchéni Lászlót Patka, Tharyán és Alchy hevesmegyei, nemkülönb Zakal, Raros és Etyhes nográdi, valamint Wysk, Perezlen és Zemerred hontmegyei birtokoknak, úgyszintén több másoknak, melyek az övéik, s őket a tiltatókat illetik, minden elzálogosításától és elidegenítésétől s Ország Mihályt, Losonczi Albertet s bárki mást azok megszerzésétől.²

Hogy a Zechéniek utolsó férfitagja László 1460-ban halt meg, azt Nagy Iván állítja s valószínűleg helyesen; ellenben, hogy egyetlen fia János benczés szerzetes lett volna, annak semmi nyomát nem találjuk, s azon évben, melyben Nagy Iván írja épen nem élhetett a garamszentbenedeki zárdában, mert miként láttuk már 1454 decemberben, tehát azelőtt husz évvel elhalt. A család óriási vagyonán úgy látszik akkép osztoztak meg a leányági utódok, hogy az erdélyieket a Losonczi Bánffyak kapták.

Most aztán áttérünk a Zéchéniekhez leg-

¹ Bánffy oklvt. I. 691., 692.

² Bánffy oklt. I. 693., 694.

közelebb álló másik Kacsics nembeli családra, mely mondhatni kizárólag Erdély földén virágzott és ott leghosszasabban tartotta fenn magát, s melynek származási igazait az ujabban napvilágot látott oklevelek teljesen bebizonyítják; ez a:

Harinai Farkas család.

Hogy — miként I. táblánk is mutatja — valóban Zéchéni Tamás akkori erdélyi vajda testvérének az úgy látszik Nógrádmegyében maradt Péternek voltak fiai *István*, *Domokos* és *Tamás*, arról már egy 1333 nov. 8-án kelt oklevél¹ is tanuskodik, mely szerint ezek a Tamás vajda fiaival együtt némely nógrádmegyei ősi javakban osztozkodnak. De ezen három testvéren kívül még egy negyedik is volt, *Farkas*, ki amaz osztozkodás idején kétségkívül még gyermek volt, ha ugyan már meg volt születve, mert vele csak 1351 szept. 5-én² találkozunk először, mint ugyancsak az említett Zéchéni Farkas-fia Péternek fiával, midőn idősb testvérel Istvánnal együtt esküt teszen. Ez időtájban a testvérek közül Domokos már kihalt, mert többé nem jön elő; ellenben a többi három, *István*, *Farkas* és *Tamás*, *Péternek* a *Farkas* fiának fiai, Konyával a Tamás vajda fiával együtt szerepelnek egy Sófalva, Kentelke, Monyorós és Árok-alja dobokamegyei s Szeszárma és Középfalu Szolnokmegyei helységekre 1355 május 23-án elrendelt s május 27-én befejezett határkijárásnál mint Benes fia Miklósnak ellenfelei,³ kinek beiktatása ellen ellenmondással is éltek. István azonban aligha betelepedett Erdélybe, mert még 1358-ban is Nógrádmegyében esküdt.⁴

Igy tehát ezen Farkasnak a Kacsics nem Zéchéni ágából származása s Monyorós és Szeszárma birtokokkal való kapcsolata, melyek, miként látni fogjuk, utódaik egy-egy előnévül is szolgáltak, teljesen be van bizonyítva.

Csak azt kell még bebizonyítanom, hogy ezen Farkas valóban törzse lett egy néha Szeszármaról is, de főképen Harináról elnevezett és Farkas vezetéknevvel ismeretes családnak.

A bizonyítékok erre sem hiányoznak. Egy 1404 október 15-iki oklevélből értesülünk *Tamás*

mesterről, ki Zéchéni Farkasnak volt fia.¹ Más Farkas pedig ez időtájban nem volt azon családból, mint az, kiről az imént szóltunk. Ezen Tamás oda hagyva Nógrádmegyét, 1410 óta állandóan Erdélyben szerepel hol «Thomas dictus Farkas», hol «Thomas Farkas» név alatt. Igy 1410 szept. 17-én² panaszt olvasunk ellene melyben «Thomas dictus Farkas de Zezarma» azzal vádoltatik, hogy Tuzsoni Bolgár Miklós füzkuti birtokrészét megtámadta s ott zsákmányolt; — 1411 április 6-án pedig ugyanezen Szeszármai Farkas Tamás Harina, Nécz és Bilek dobokamegyei, Nagyida kolozsmegyei és Szászbanyicza tordamegyei birtokaiba beiktatni rendeltetik, s az ugyanazon évi junius 18-án kelt jelentés szerint azokba be is iktatott.³ A következő 1412. év Stybor vajda által kiadott számos okleveleiben előnévének kitétele nélkül a vajdai ítélőszék tagjaként látjuk szerepelni Farkas Tamást;⁴ 1414 július 30-án pedig a királynémeti királyi birtok s Kónyában fainak Monyorós és Szeretfalva nevű birtokai között fekvő s a viz által elszakított földterület iránt folyt per oklevelében, — melyet illető helyen már fennebb is említettünk, — ugyanő Monyorósi előnévvel van jelölve, mint a ki néhai Stibor vajda idejében a peres területet elfoglalta.

Kétségen kívül áll tehát, hogy a fennebb tárgyalt Péterfia Farkas volt a róla elnevezett Harinai Farkas család törzse, melynek a Kacsics nemzetségből származása, mióta czimeröket megismertük,⁵ már úgy sem volt kétséges.

Tamásnak, Harina megszerzőjének, utódaik már rendesen éltek is az innen vett előnévvel. Sajnos, hogy a Farkas Tamást követő nemzedékekről fennmaradt oklevelek, — legalább a

¹ Zichy Oklt. V. 373.

² Teleki Oklt. I. 368.

³ Urkb. III. 503., 510. Megjegyzem, hogy nem találtam rá, mi uton kerülhettek e birtokok ezen ág tulajdonába, mert azok megszerzőiként Tamás vajda leszármazóit láttuk. Már fennebb is volt alkalmam rámutatni ily birtokközösségekre, melyek eredetére rájőnnöm nem lehetett. Valószínűleg voltak e nemzetség különböző ágai közt osztozkodások és egyezségek, melyeknek nyomai nem maradtak fenn.

⁴ Urkb. III. 527., 529., 531., 534., 538., 540., 541., 545., 552.

⁵ Teleki Oklt. II. 191, Turul VII. 100.

¹ Anjouk. Okt. III. 44.

² H. Oklt. 258.

³ Teleki Oklt. I. 97—99.

⁴ Haz. Oklt. 207.

melyek ismeretéhez eljuthattam – a leszármazás, úgynevezett filiatio, tekintetében mondhatni semmi irányítást nem nyújtanak; úgy hogy e miatt, bárha az 1426–38 közt előforduló Harinai Farkas Jánost, s az 1448–63 közti Harinai Farkas Miklóst minden valószínűség szerint a Tamás fiainak tarthatnók, biztos okleveles alaps teljes bizonyíték hiányában mégsem bártorkodom a fennebbi I. alatti táblát tovább folytatni, sem annak kapcsolatát a Nagy Iván munkájában¹ levő töredékes családfával, melynek megbíráására sincs adatom, megállapítani; annál kevésbé állván módomban a Nagy Iván által e családfára el nem helyezhetett vagy az ottaniakkal nem identifikálhatott családtagokat a családfába besorozni.

Csak arra szoritkozom tehát, hogy valamely szerencsésebb kutató hasznára, ki a nemzedékrend tovább folytatásához talán valamikor adatokhoz jut, lehetőleg időrendben ide iktassam mindazt, mit e család későbbi nemzedékeiről az oklevelekben találtam.

«*Johannes dictus Farkas de Harina*» egy 1426 aug. 31-én kelt oklevélben szerepel először valami ellenségeskedési ügyben, mely egyfelől ő és Almakereki Apafi György s Tuzsoni Bolgár István (kik miként látni fogjuk az ő sógorai voltak) másfelől Demsusi Mosina között nagy összeütközéseket, vérontásokat s öldökléseket okozott.² El is marasztaltatott a három sógor jelentékeny kártérítésben, melynek átvételére a felperes 1427 május 1-én a gyulafehérvári káptalan előtt meghatalmazottakat rendel, az erről szóló oklevélben Farkas János *Szeszármái* előnévvel levén megjelölve.³ Egy 1435 máj. 4-én tőle idegen peres ügyben kelt oklevélben ismét a Harinai előnévvel írják,⁴ nemkülönben azon 1438 január 9-én kelt levélben is, melyben több erdélyi főúrral együtt Kolozsvár ostrománál a szászokat ő is felszólítja, hogy a fellázadt parasztok megzabolázására segítségükre siessenek.⁵ Ezen János 1448 előtt halt meg, mert ezen év október 28-án végrendelezik sógor-

nője Almakereki Apafia György özvegye Anna asszony s e végrendeletében testvérét Margitot már mint *néhai* Farkas János feleségét említi.¹ Mivel pedig tudjuk, hogy Apafia György felesége Anna a Tuzsoni Bolgár Miklós leánya volt,² így meg van állapítva az is, hogy Harinai Farkas János 1448-iki özvegye Margit asszony szintén ugyanezen Bolgár Miklósnak volt a leánya.

Világos ezekből, hogy azon *Szerdahelyi Farkas János*, ki 1459-ben erdélyi alvajda volt,³ az imént tárgyalttól merőben különböző személy kellett hogy legyen. Az ő családjához tartozott-e vagy sem, arra nincs adatom.

Ellenben az a «*Nicolaus Farkas de Harinna*», ki 1448 január 1-én Bolgár Lászlónak levelet ír s kéri, hogy egy kozmatelki jobbágyának igazságot szolgáltatson⁴ s ki 1462 és 1463-ban is említve van, alighanem testvére volt az 1448 előtt elhalt Jánosnak, s mindketten valószínűleg fiai a Harinába beigtatott Farkas Tamásnak.

E Miklóstól különböző s valószínűleg egy nemzedékkel hátrább is álló azon *ifjabbnak nevezett Farkas Miklós*, a kinek úgyszintén *Farkas Tamásnak* a belső szolnokmegyei Csépán és Prizlop birtokok felét Zalai László 1481 december 18-án visszaadja.⁵ Testvérek voltak-e ezek, az nincs kifejezve az oklevélben. Annál kevésbé tudhatjuk, hogy kinek a fiai. Közülök Farkas Tamás 1493 január 17-én mint «*Thomas Farkas de Harinna vicecomes siculorum ac castellanus castri Ghergyen*» (Görgény) írja magát Szeszármáról keltezett kiadványában, melyben Kajla és Szentandrás dobokamegyei helységekbeli birtokait somkereki Erdélyi Istvánnak örökösön elidegeníti, s melyen pecsétje is, a paizsban két pólyával s a zárt sisak diszével jobbra fordult oroszlánnal, látható.⁶

Most már áttérhetünk az eddig tárgyaltak távolabbi rokonaira, a Falkos másik fiától Mihálytól lejevő ágakra, melyeket a mennyiben Erdélyben szerepük volt vagy emléküik maradt, a következőkben rendre fogunk venni. KIS BÁLINT.

¹ Nagy Iván, Magyarország. csal. V. 54.

² Teleki Oklt. I. 485., 486.

³ U. o. I. 502.

⁴ U. o. I. 538.

⁵ Jakab E. Oklevélt. Kolozsv. története első kötetéhez. I. 177.

¹ Teleki Oklt. II. 39.

² U. o. I. 524.

³ Teleki Oklt. II. 72.

⁴ U. o. II. 29., 30.

⁵ U. o. II. 145., 146.

⁶ U. o. II. 190., 191.

EGYÉB BRASSAI CZIMERESLEVELEK.

(Második közlemény, négy czimerrajzzal.)

V. Schirmer János czimereslevele 1507-ből.

Ezen Schirmer János, kinek czimereslevelét itt ismertetni fogom, brassai származásu, előkelő polgár volt. A városi számadásokban először 1505-ben találtam nevét, midőn is mint egyházgondnok emlittetik. A következő három évben 1506—8-ig pedig mint városbíró szerepel, valamint 1514-ben is. Ezen évben küldetésben jár Budán a királynál, a kinek ajándékol egy díszkocsit vizs és három darab szőnyeget. A kocsi elég sokba került, tekintve az akkori alacsony árakat; a behuzással együtt összesen 205 frtba.¹ Majd 1526-ban ismét találunk egy Schirmer Jánost mint castellanust Töröcsvárt, de valószínű, hogy ez már nem ő, hanem hasonló nevű fia.

Az oklevélben is úgy szerepel mint Brassó város bírája, a kit II. Ulászló király ezen a téren szerzett érdemeiért megnevesít és kinek czimert adományoz. Az armális 1507 június 11-én kelt Budán, szövege szözerint a következő:

Commissio propria domini regis.

Nos Wladislaus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. Memoriam commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillime supplicationis instantiam per eos pro parte fidelis nostri prudentis et circumspecti Johannis Schyrmer de Brassovia, iudicis eiusdem civitatis nostre Brassoviensis nostre propterea porrecte maiestati, tum vero considerantes fidelitatem et servitiam eiusdem Johannis per eum sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone et deinde maiestati nostre iuxta sue possibilitatis exigentiam vti didicimus et fideliter et constanter exhibita et expensa eidem Johanni Schyrmer ac heredibus et posteritatibus universis hec arma sew insignia videlicet scutum flaveo colore perfusum tribus constans angulis, altero ex superioribus parum obtruncato, quodquidem scutum draco suo formatum colore surrectis ad caput auribus et ad dorsum pinnulis, flamas ore vomenti similis per girum ductus introcludit, caudaque cervici supra truncati anguli situm circumvoluta primis pedibus supremam scuti partem, posterioribus sinistrum clipei latus, altero ad inferiorem angulum demisso, altero ad superiorem porrecto videtur continere. Regione intra orbem draconis extra scuti positionem luteo colore decorata. In scuto nudus ensis nigello fretus capulo, reliqua parte speciem ferri reddente, acumen suum versus angulum sinistrum porrigit. Manubrio per transversum

sum demisso duo... inde sidera igneis formata coloribus interposito gladio obliquis sese obtutibus aspi-ciun... Altero sub mutilato angulo sibi locum occupante altero in opposita illi per obliquum parte non impar lumine rutilante. Supra collum draconis eminent galea, argenteo colore spectabilis aurea premitur galea corona, ex qua medius prodire leo to... spectans fulvo colore, iubato collo rictu patulo lingua prominente cauda ex corona ad iubas reflexa extantibus anterioribus pedibus mucronem ad capulum tenere et illi quasi inhiare conspicitur. Ex galee summitate de sub corona flosculi procedunt protenduntque pulcherrimi varys coloribus figurati qui quasi miti zephyro agitati, draconem ipsum circumfluere et usque ad leonis verticem profundi ac totam utriusque fere regionem mirabiliter illustrare videntur, prout hec in capite sew principio presentium litterarum nostrarum artificio pictoris suis apropiatis coloribus depicta sunt et figurata, de nostre regie auctoritatis et potestatis plenitudine, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus donauimus et contulimus. Immo ex habundantiori nostra regia liberalitate et gratia speciali damus et presentibus elargimur, ut ipse Johannes Schyrmer eiusque universa posteritas prescripta arma sew insignia ubique more armis utentium a modo imposterum in preljs hastiludys, ceterisque omnibus exercitijs militaribus, necnon sigillis, et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus uti frui et gaudere possit et valeat. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras, secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas, eidem Johanni ac heredibus et posteritatibus suis universis dudum concedendas. Datum Bude feria sexta proxima ante festum beati Anthonij confessoris, anno domini millesimo quingentesimo septimo, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno decimo septimo.

A négyszögletes czimerképet arany keret veszi körül, a vörös alap arannyal van damaszkolva. A pajzsban, melynek két felső sarka kissé le van vágva, kék alapon jobb felé néző meztelen kardot látunk, kísérve jobbról-balról egy-egy arany csillaggal. A pajzsot négylábú szárnyas sárkány veszi körül, farka nyaka közé csavarodik, tátott szájából jobbtelé fordulva lángot lövell. A sárkány nyakán ugyancsak jobbfelé néz az ezüst sisak, melynek aranyos koronájából jobbfelé forduló arany oroslán alakja emelkedik félig, lábaiban kardot tartva. A takarók mindkét oldalon jóformán egyformák: kék, fekete, arannyal díszítve.

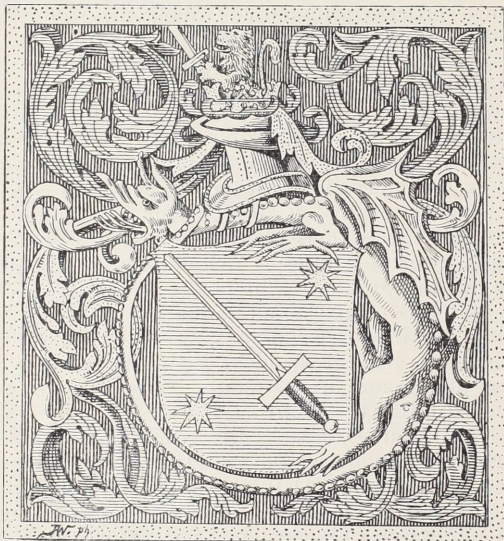
A rajz igen csinos és gondos, különösen a

¹ Quellen I. k. 176., 203., 248., 253. és 261. l.; Tartler: Collectanea I. 181. l.

sárkány, az oroszlán és a takarók valóban művészi kidolgozást mutatnak, a sisak ezüst színe azonban megfakult. A leírás szerint a kardnak balfelé kellene fordulni, de a rajzoló helyes érzékkel a többi alkotó részekkel összhangba hozva jobbfelé helyezte el.

A czimerképet fölül és jobbról diszes és stilizált virág guirlande ékesíti; kék, piros, sárga, és zöld színben egymásba font virágkelyhek, levelek és virágok izléses kivitelben. Az egész oklevélen meglátszik, hogy nem elhamarkodott munka.

Írása is gondos és tiszta. Az első sor nagy kezdőbetűi szintén igen diszesek és az egész első sor arannyal írott. Pecsétje háromszinű

font selyemzsinóron lóg s fehér viaszban Ulászló király nagy pecsétjét foglalja magában. A pecsét is jól konzervált.

Az oklevél jelenleg az «Erdélyi Múzeum» kéziratárában van. Röviden említi és rajzát is adja Csoma József a Turul X. k. a 101. lapon. A Schirmer-családot Kővárinál vagy Nagy Ivánnál hasztalan keressük.

VI. Benkner János czimereslevele 1509-ből.

A Benkner-család Brassó legrégebb és legtekintélyesebb szász családainak egyike. A hagyomány szerint egyik ősiük résztvett már a város alapításánál is 1203-ban, egy Benkner János pedig Mátyás király idejében szerepelt mint

városbíró. Az a Benkner János, kiről az alábbi oklevélben szó van, előkelő polgár, nagykereskedő, városi tanácsos, gazda, majd hosszú időn keresztül Brassó városának főbírája volt. Már atyja, Krisztián is kereskedéssel foglalkozott, a mint azt a város régi számadáskönyvei mutatják.¹ A régi időben nagykereskedéssel mindig a város leggazdagabb és legtekintélyesebb polgárai foglalkoztak, s a Benknernek is ezen az uton szerezték nagy vagyonukat.

Benkner János nevét igen sokszor olvassuk az említett régi számadáskönyvekben: mint nagykereskedő árukat hoz és visz Havasalföldre, vásárokra jár, a város számára ágyukat vesz Budán; mint a város gazdája, majd főbírája, különféle küldetésekben vesz részt, adót visz Szebenbe, megfordul Budán (többször is), az erdélyi vajdánál, Medgyesen stb. Egy alkalommal Fogarason bajba kerül, valamiért elfogják, börtönbe vetik, s a város csak nagynehezen tudja kiszabadítani.² Tomori Pállal, ki 1506-ban került Erdélybe, s azután Fogaras várának kapitánya (castellanus) és erdélyi kamaragróf lett, valószínűleg gyakori utazásai közben ismerkedett meg, az ismeretségből lassankint barátság lett, s e barátságot — úgy látszik — Benkner apróbb szivességekkel iparkodott fenntartani. E szivességek és szolgálatok között, melyekről az okmány is megemlékezik, azt hiszem, különösen kereskedelmi árucikkek és valószínűleg kölcsönök is szerepeltek.³ Mert csak így magyarázhatjuk meg magunknak azt a tényt, hogy Tomori Pál Benknernek egy egész nemesi kuriát — házat és birtokot — adományozott «ex mutua charitate et amicitia». E birtok Papiusztán, Abauj vármegyében volt (tudjuk, hogy Tomori is oda való volt) a birtok valamikor a Gyenyő-családé volt.⁴ Az adományozás királyi

¹ Quellen I. k. 87., 174. l.

² Quellen I. 5., 44., 151., 176., 180., 197., 210., 214., 43, 371, 445., 545. stb. l.

³ A brassóvárosi levéltárban több olyan oklevélre is akadtam, melyek ezen pénzbeli összeköttetést bizonyítják, így a többi között egy ízben Tomori utasítja a várost, hogy az évi fizetendő adóból bizonyos összeget Benknernek fizessen ki stb.

⁴ Nagy Iván ilyen nevű nemesi családot nem említi, lehet, hogy e név később Genyey vagy Gyené-re változott. Nagy Iván. IV. k. 363, 464. l.

megeősítést nyert 1509 január hó 20-án, Nagyszombatban kelt pecsétetes levélben.

Benkner kérésére és Tomori közbenjárására Ulászló király az adományozást újból helybenhagyta, megeősítette és teljes szövegében a czimereslevélbe is befoglalta, a melyet pár nap mulva 1509 január 25-én ugyancsak Nagyszombatban adott ki. Benkner János czimeres nemeslevele tehát annyiban eltér a szokásos czimereslevelek formájától, hogy abban egy nemesi birtok adományozásáról szóló okmány a maga teljességében be van iktatva. Ezek után vegyük szemügyre a nevezetes oklevelet.

Középnagyságu pergamenre van írva, az első sor, mely a király nevét és czimeit foglalja magában aranyos betűkkel, igen diszes incziálékkal. Szögletes, gotikus írása elég jól olvasható, csak néhol, különösen a behajtsátnál, kissé megkopott. A bevezetésben elmondja Ulászló király, hogy Benkner János nevében megkérték a Tomori által javára eszközölt birtokadományozás jóváhagyására, majd szószerint közli az adománylevelet; azután pedig tekintettel azon érdemekre, melyeket már régebben Benkner János atyja, most pedig ő maga a város, az ország és a király szolgálatában szerzett, őt minden maradékával együtt nemesi rangra emeli, neki czimert adományoz, s a főtebb említett abaujvármegyei kuria jogos birtokában megeősíti. Az oklevél szövege a következő:

Wladislaus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. significamus tenore presentium quibus expedit universis, quod pro parte et in persona fidelis nostri nobilis Iohannis Benkner inhabitatoris civitatis nostre Brassoviensis exhibite sunt coram nobis et producte certe littere nostre fassionales in pargameno sub sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur impendenti confecte, quibus mediantibus fidelis noster egregius Paulus Thomory, castellanus castri Fogaras et alias comes camerarum nostrarum Transsilvaniensium prefato Johanni Benkner quandam curiam suam nobilitarem in portione sua possessionaria in possessione Papy in comitatu Abawyvariensi existentem, habitam a parte meridionali eiusdem possessionis sitam, simulcum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet modo et ordine inferius in tenore earundem litterarum clarius contentis imperpetuum dedisse, donasse et contulisse dinoscebatur tenoris infrascripti, supplicatum igitur extitit maiestati nostre in persona eiusdem Johannis Benkner, ut easdem litteras nostras fassionales ac omnia et singula in eisdem contenta, ratas, gratas et accepta haberi, litterisque nostris privilegiabilibus verbotenus inseri facientes premissis donationi et perpetuali collationi aliisque omnibus et singulis in tenore earundem litterarum contentis nostrum

regium consensum prebere dignemur benivolum pariter et assensum. Quarum quidem litterarum nostrarum tenor talis est. Nos Wladislaus, dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus per presentes, quod fidelis noster egregius Paulus Thomory, castellanus castri Fogaras et alias comes camerarum nostrarum Transsilvaniensium coram nobis personaliter constitutus onera et quolibet gravamina omnium fratrum, affinium et consanguineorum suorum, si quos presens tangeret sew tangere posset negotium, super se assumens sponte et libere de vive vocis oraculo confessus est et retulit in hunc modum, quod quia ipse cum fideli nostro nobili ac circumspecto Johanne Benkner, cive et inhabitatore civitatis nostre Brassoviensis a certo tempore in bona et mutua charitate et amicitia sincera fuisset, essetque etiam impresentiarum pluribusque sepe numero complacitiis et favoribus ipse Johannes eidem Paulo Thomory affuisset, idcirco idem Paulus singulariter ipsi Johanni Benkner affectus cupiens ut par esset, ipse quoque debitas gratitudinis vices illi rependere, totalem et integram curiam suam nobilitarem, in portione sua possessionaria in possessione Papy vocata in comitatu Abawyvariensi existentem, habitam, a parte videlicet meridionali eiusdem possessionis sitam, que quidem curia et domus alias nobilis quondam Damiani de Gyenyew prefuisset, simulcum cunctis eiusdem curie nobilitaris utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, puta terris arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, silvis, rubetis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, vineis, vinearumque promontoriis, molendinis et molendinorum locis et generaliter quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad eandem curiam nobilitarem et fundum domus de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, prefato Johanni Benkner, suisque heredibus et posteritatibus universis in filios scilicet filiorum ac heredum per heredes pure et simpliciter ac animo bene prius deliberato et ex certa sua scientia dedisset, donasset et in perpetuum contulisset, immo dedit, donavit et contulit coram nobis, nil iuris nilque proprietatis in eandem sibi aut heredibus et consanguineis suis per amplius reservando, sed totum ius suum, omnemque iuris et domini proprietatem, quod et quam in eadem habuisset et haberet in prefatum Johannem Benkner suosque heredes et posteritates universas transtulit pleno iure coram nobis harum nostrarum, quas secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendente communiri fecimus, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Thyrnavie in festo beatorum Fabiani et Sebastiani martyrum, anno domini millesimo quingentesimo nono, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno decimo nono, Bohemie vero tricesimo nono. Et nihilominus attentis et consideratis fidelitate et servitiis illis fidelibus et cumulatis, que primum quondam genitor eiusdem Johannis Benkner nomine Cristhan quamdiu in humanis egit, sacre corone huius regni nostri Hungarie ac serenissimo principi quondam domino Mathiæ regi predecessori nostro felicitis recordationis totis viribus et posse suo integram semper et sinceram fidem rei quoque publice ipsius civitatis nostre Brassoviensis servans exhibuit, eoque tandem decedente ipse Johannes vices ac vestigia patris sectans nulla

minori fide et integritate segniorique diligentia nobis et eidem sacre corone nostre dicteque consequenter reipublice civitatis ipsius nostre, quam inhabitare dicitur, hucusque exhibuisse et modoquoque in omnibus rebus fidei et diligentie sue creditis et commissis sollerter et diligenter exhibere dicitur, volentes igitur ipsum ob id gratia nostra prosequi, eundem ab ignobilitatis et rusticitatis statu, in quo nunc existit, non obstante civitate sua, quo digne fungitur, gratiose eximentes in verum nobilem huius regni nostri creandum et proficiendum, cetuique verorum nobilium a modo annumerandum et ascribendum duximus, immo creamus et proficimus, annumeramusque et ascribimus presentium per vigorem decernentes ut ipse his omnibus libertatibus et prerogativis, quibus ceteri nobiles huius regni de iure vel consuetudine utuntur et gaudent, salvis iuribus et antiquis privilegiis et consuetudinibus prefate civitatis nostre Brassoviensis, quibus per hoc eisdem derogari nolumus, libere et pacifice uti, frui et gaudere possit et valeat, heredesque et superstites eiusdem perpetuo possint et valeant. In cuius quidem nobilitatis sue a nobis concessæ maius indicium et signum presentia quoque arma, videlicet scutum suo more tripartitum coloris scilicet celestini coronam perpulchre figuratam in imo sui parte complectens, ex qua anterior pars cervi in sublime erecta, pedibus ad currendum natura protensis, cornubusque usque ad dexterius cornu scuti parimodo erectis, ore pene hiato et spiranti simili ac mediam phebam pre oculis suis depictam assidue ferme cernens, venabulo item simplici per guttur transverberatus, sanguine dorsotenus ex vulnere venabuli passim defluente prosiluisse cernentibus facile videtur, prout hec in capite presentium litterarum nostrarum pictoris docta manu distinctius sunt expressata, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Johanni Benkner, suisque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et elargimur, annuimusque et concedimus, ut ipse iidemque sui heredes et posteritatem universi a modo deinceps huiusmodi armis ubique in preliis, hastiludiis, sigillis, velis, cortinis, papilionibus et generaliter in omnium rerum et expeditionum generibus, exercitiisque militaribus et nobilitariis ad instar aliorum nobilium armis utentium, uti, frui et gaudere possit, ipsique sui heredes et cuncta posteritas valeant atque possint. Unde volentes hoc idem hancque nostram in eum gratiam in effectu declarare intuitu premissorum suorum servitiorum, que hucusque ut intelligimus, nobis exhibuit, deinceps vero cumulatus exhibere tenebitur et debet, totum et omne ius nostrum regium, si quod in dicta curia nobilitari et fundo curie in dicta portione possessionaria Papy habita qualitercunque haberemus aut nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent maiestatem, pariter cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, fenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquorumque decursibus, molendinis et molendinorum locis, generaliter vero quarumlibet utili atum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris metis et antiquis existentibus memorato Johanni Benkner

suisque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda pariter et habenda salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Thyrnavie in festo conversionis beati Pauli apostoli, anno domini millesimo quingentesimo nono, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno decimo nono. Bohemie vero tricesimo nono.

Relatio magnifici Johannis Podmaniczky regiorum cubiculariorum supremi magistri.

A király nagy viaszpecsétje többszörösen zsinóron lóg és elég jó állapotban van még.

A négyszögű festett czimerkép az oklevél jobb sarkában foglal helyet 14:12 cm. nagyságban; aranszegélyű, damaszokolt vörös alapon áll a már átmeneti stilusu pajzs, melynek kék mezejében alul drágaköves arany koronát látunk, melyből ismét féltestével egy balra néző szarvas emelkedik ki, lábait előre nyújtja, agancsai pedig vízszintesen nyulnak el. Nyakát dárda járta át s hátán vér folyik végig, szemei az előtte lévő félholdra merednek. A pajzs fölött közepén ugyancsak balra néző arany sisak, tetején korona a szarvassal, mely teljesen a pajzsbelinek a másolata. A takarók kék-arany színben pompáznak. A pajzs és oromzat aránya 6:6 cm.

A czimerképet jobbról és felülről igen szépen megrajzolt stilizált levél és virág arabeszk díszíti, a renaissance kor kedvelt formájában. Kék, vörös és sárga színek váltakoznak benne, s itt-ott valóságos mezei virág is szemünkbe ötlük. Ezen virágdísz élénk színeivel ma is jóleső benyomást kelt, látszik, hogy nagy gonddal készült és jobban sikerült, mint maga a czimerkép.

VII. Benkner János második czimerlevele 1517-ből.

Benkner Jánosnál ugyanazon különös jelenséggel találkozunk, a milyenre már az előzőekben a Kölesér-családnál hivatkoztunk, hogy t. i. ugyanazon család rövid időközökben három czimerlevelet is kapott. Itt még azonfelül az a rendkívüli dolog is előfordul, hogy egy és ugyanazon személyt tüntetett ki a királyi kegyelem kétszer egymásután 1509-ben és 1517-ben más-más czimerrel. Annál különösebb a dolog, mert Lajos király tudott az atyja által történt megelőző nemesítésről és birtokadományozásról, mert hivatkozik reá, s mégis azt mondja Benk-

nerről, hogy érdemeire való tekintettel, melyeket részben már Ulászló király idejében, részben azután mint Brassó városának bírása nehéz időkben és sok éven át szerzett, őt «de statu ignobilitatis, in quo idem natus esse perhibetur» kiemelve, neki és utódainak magyar nemességet

Commissio propria domini regis
 Ludovicus dei gratia Hungarie, Boemie, Dalmatie, Croatiae, Rame, Servie, Gallitie, Lodomerie, Comanie, Bulgarięque rex, necnon Slesie et Lucemburgensis dux, marchioque Moravie et Lusatie etc. ad futuram perpetuamque rei memoriam. Excelsa regum dignitas ad hoc divinitus teris et gentibus prefecta est, ut sicut ad vindictam malorum ita et ad laudem bonorum et

R.A.

és czimert adományoz.¹ Igaz, hogy nem nemesnek született, de azután nemességet kapott. Lehetséges az is, hogy Benkner újra kérte az abaujvári birtokban való megerősítését, a mint az az oklevél végén meg is történik, de az új czimeradományozásnak okát adni nem tudom.

Az oklevél szószerinti szövege egyébiránt így hangzik:

¹ Sőt alább egy helyen újra «ignobilis»-nek nevezi.

ut populum a deo sibi commissum regat benevolentia, liberalitate attrahat et virtutisque subditorum suorum premia meritis factisque digna retribuatur, quod et si ex officio quodam debito regnantium fieri soleat, illi tamen amplioribus exaltandi sunt honoribus et clarioribus titulis illustrandi, quos fides sincerior et merita cumulatio ceteris antecellunt, quo nimirum ordine observato et regum glorificabitur discreta providentia et subditorum animi veluti stimulo quodam egregie ad preclara facinora obeunda excitantur. Hac itaque consideratione clarum fidem egregiasque virtutes et obsequia gratissima fidelis nostri egregii Joannis Benkner iudicis civitatis nostre Brassoviensis debita recog-

nitionis gratitudine prosequi volentes, ut ceteris etiam subditis nostris exemplo sit, tum ob eius servitia fidelia et erga nos cumulativissima merita, que idem sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone ac serenissimo principi quondam domino Wladislao regi, genitori nostro charissimo felicitatis memorie totis viribus et posse suo cum omni fidelitatis constantia exhibuit exhibetque impresentiarum, tum quia summa integritate et sincera fide irreprehensibiliter rempublicam ipsius civitatis nostre Brassoviensis difficillimis temporibus moderatus est et conservavit, quo factum est, ut gratiam nostram non vulgariter sibi conciliare meruerit, eundem itaque et suos utriusque sexus heredes legitimos de statu ignobilitatis, in quo idem natus esse perhibetur, ex regia nostre liberalitatis munificentia, ac ex certa scientia nostra deliberataque voluntate eximendum et in verum nobilem huius regni nostri creandum ac cetui et numero huiusmodi verorum nobilium ascribendum et annumerandum duximus, immo eximimus et creamus, ascribimus et annumeramus presentium per vigorem, decernentes ut a modo imposterum verus nobilis huius regni nostri habeatur et reputetur, omnibusque illis libertatibus et prerogativis, quibus ceteri nobiles utuntur, ipse quoque Joannes Benkner et omnia sua posteritas uti, frui et gaudere possit et valeat. Ita tamen ut per hanc gratiam nostram se ab officiis civilibus nullatenus abstrahat, sed potius ad quecumque officia civilia electus et deputatus a communitate fuerit, eo libentius illa suscipiat et diligentius exequatur quo per hanc nobilitatem maiorem aliis libertatem est consecutus, ita videlicet ut officia, quibus hucusque ignobilis functus est, iam in posterum eisdem nobilibus fungatur et quo est aliis nobilior... studio rempublicam predictae civitatis nostre amplectatur atque curet. In signum autem huiusmodi nobilitatis eiusdem hec arma seu nobilitatis insignia videlicet scutum triangulare duobus infectum coloribus, superne videlicet rubro, infra directam scuti diametrum in modum amphicirci, quod significat circulum supra medium plenum, qui nondum orbem totum implevit, residua pars scuti argentea tota candicat, que auree corone unionibus et margaritis ornate effigium ostentat, hinc cum rubeo campo griphonis animalis forma exurgit alis erectis, pedibus anterioribus elevatis et unguibus pertensis ferox minaxque, corona quidem fidelitatem, quam idem Joannes Benkner nobis promptus semper exhibuit, designat, gryphonis natura est ultra hyperboreos montes egestum auri cumulum summa diligentia custodire, ne avarae hominum manus furentur, quod si quispiam id tentare presumserit, hunc gripho prendit discerpitque, sic prefatus Joannes Benkner mandatorum nostrorum omnibus in rebus diligentissimus executor existens officia sua iudicatum scilicet ac prefecturam predictae civitatis nostre necnon exactionem vectigalium nostrorum Transsilvanensium, quos vigesimaales proventus dicunt, sollerter, diligenter ac fideliter cum magna sui nominis laude administravit atque observavit, hec in scuto. Scutum vero foris ambiunt hinc atque hinc duo draconum viridantium simulacra, colla et caudas susque deque spiris ingentibus connectentia, oraque retrorsum conversa, faucibus hiantibus, flamma fumeaque, superne galea visitur colore argenteo insignis, supra hanc corona aurea medii griphonis speciem perinde ac in scuto minacis-

simi ex se emittere visitur. Corona florem compressit bicolorem, rubrum aureumque hic vento quasi perturbato et ordinem quasi confusus expanditur et alternis flexuris galeam scutumque exornat, prout hec in capite presentium litterarum nostrarum, pictoris non indocta manu distinctius sunt expressata, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Joanni Benkner, suisque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et elargimur, annuimusque et concedimus, ut ipsi, iidemque sui heredes et posterii universi a modo in posterum huiusmodi armis ubique in preliis, hastiludiis, sigillis, velis, cortinis, papilionibus et generaliter in omnibus rerum et expeditionum generibus exercitiisque militaribus et nobilitaribus ad instar aliorum nobilium armis utentium, uti, frui et gaudere possit, ipsique sui heredes et cuncta posteritas valeant atque possint. Unde volentes hoc idem hancque nostram in eum gratiam cum effectu declarare, intuitu premissorum suorum servitiorum, que ut premisimus hucusque nobis exhibuit, deinceps vero cumulativis exhibere tenebitur et debebit, illam collationem et donationem, quam predicta paterna maiestas de et super quadam curia nobilitari in possessione Papy vocata in comitatu Abawyariensi existenti habita mediantibus litteris suis superinde confectis eidem Joanni Benkner, suisque heredibus et posteritatibus universis fuisse dinoscitur, nos quoque presentibus eidem Joanni et suis universis heredibus et posteritatibus predictis denuo dandam et conferendam eandemque collationem roborandam et confirmandam duximus, immo damus, donamus, roboramusque et confirmamus, salvo iure alieno, harum nostrarum, quas secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur impendenti communiri fecimus, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude in festo omnium Sanctorum, anno domini millesimo quingentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. anno secundo.

Az oklevél kiállítására különben sokban hasonlít az előbbihez. Nagy pergamenlappal van írva, az első sor diszes kezdőbetűvel. A czimerkép a szokásos helyen 20 cm. magas és 13 cm. széles aranykeretű négyszögbe van festve. Sötétkék damaszokolt alapon áll a hegyes végű pajzs, melynek alsó része szürke (az oklevél szerint ezüst) s benne drágakövekkel diszitett korona foglal hely-t, melyből piros alapon fekete tátott szájú griff emelkedik ki felső testével. Karmait előre nyújtja, hogy zsákmányát megragadja és fölfalja. A pajzs tetején ezüst sisak bal felé fordul, valamint a koronából kinövő griff is. A pajzsot két zöldszínű szárnnyas sárkány tartja karmaival, fejük a sisakhoz simul, tátott szájukból tüzet okádnak, nyakuk és farkukkal egymásba fonódva veszik körül a pajzsot. A takarók a két oldalon egyforma vörös- és aranszinben lobognak —

Richter A.

mint a leírás mondja — a széltől fuvatva. A pajzs és oromszár aránya 6 : 10 cm.

Látjuk tehát, hogy a két czimer szerkezeté-

ben is megegyezik: mindkettőben kinövő állat (ott szarvas, itt griff) képezi a czimer lényegét. A leírás szerint a korona Benkner hűségét jel-

képezi; a griff pedig, mely a mesék országában a kincset őrzi, hivatalaiban s különösen a huszadvám kezelésében tanusított buzgalmára vonatkozik. A czimerkép rajza itt sem egészen kifogástalan, de különösen a színezés ellen emelhetünk jogos kifogásokat, így pl. a tűz festése éppen nem sikerült. Annál szebb az oklevél jobb- és baloldalát elfoglaló virágdisz. Egymásután következnek a vadrózsa, árvácska, buza- virág, bogáncs, irisz, szekfű, szarkaláb és szamócza ágacskák külön-külön kis csoportokat

alkotva, szabadon minden összefűzés nélkül. A virágok között tarka pillangókat, bogarakat látunk röpködni vagy ülni, sőt még a hernyó is ott van, hogy a társaság egészen teljes legyen. A rajz és színezés természetessége, a színek üdesége s az egész diszítés elrendezése a renaissance ornamentika egyik legbájosabb alkotásává teszik e keretrajzot, mely világosan tanuskodik arról, hogy még II. Lajos korában is kiváló rajzoló és czimerfestők voltak az udvarnál. Hasonló diszítést láttam a M. N. Múzeum gyűjteményében lévő, Armpruster Jakob részére

1518-ban kiállított czimereslevélen és részben a Kanizsai Dorottya-félén 1519-ből.¹

Az oklevél Budán kelt 1517-ben november hó elsején, aláírás nincs. Független pecsétje jól konzervált.

VIII. Benkner Márk czimereslevele 1569-ből.

A harmadik nemesi oklevelet a Benknernek közül az a Márk kapta, ki az erdélyi udvari kancelláriában mint jegyző működött s itt szerzett érdemeiért János Zsigmond 1569-ben Gyula-

fehérvárt május hó 28-án kelt oklevelében megnevesíti, s neki czimert adományoz. Az oklevélben itt is szemünkbe ötlük a már fentebb is idézett kifejezés: «e statu et conditione civili et ignobili, in qua natus esse et hactenus perstitisse dicitur», mely úgy látszik, a stílus kurialisnak annyira megszokott kifejezése volt, hogy ott is használta, a hol az (mint ebben az esetben is) éppen nem volt helyén.

Az oklevél kiállítása egyszerű, rajza gyöngye, festése kopott. A négyszögű keretnek — 12 cm. — két oldalán kariatidok állnak, fejükön boltívet emelve, melynek két sarkában egy-egy trombitáló női alakot látunk. Piros alapon áll a többszörösen meghajlított pajzs alsó részében tengert ábrázoló, melyben egy delfin lubiczkol, a közepén pedig ezüstruhás nő áll, lábai alatt sárga csigával, feje fölött lebegő leplet tartva. A pajzs felső része kék mezőben három arany csillagot mutat. A koronás sisak fölött ugyanazon női alakot látjuk. A takarók jobbra: kék,

ezüst, balra kék, sárga színűek. A pajzs és az oromdisz aránya 5 : 7 cm.

A czimer leírása itt következik:²

«Scutum videlicet triangulare coelestini coloris, in cuius infima parte mare suo naturali colore eleganter depingitur, super quod virgo albo et candido amictu ornata, dextra nuda supra caput levata velum expensum tenens, testæ conchacee

¹ Lásd «Magyarország Történelmi Emlékei». I. k. 18. tábla.

² A szöveg közölve van a «Correspondenzblatt» XI. k. 108. l.

in coelestinam scuti partem erecto corpore iunctisque pedibus insistens, egregie expressa esse cernitur, nec ab ea procul delphinus piscis marinus suo colore delinarius submisso parum capite levataque cauda, ex ipso mari eminere conspicitur, tandem in supremo scuti latere tres stellæ invicem se se contemplantes aptissime positæ existunt, in superficie vero scuti est galea aperta et craticulata ornamentum militare, cui diadema regium superiacet, ex quo iterum virgo velum manu tenens priori per omnia similis eminent. Lemnisci insuper flavi violacei et coelestini colorum utrumque scuti latus optime exornant... prout hæc in capite seu principio præsentium literarum... videntur.»

Az oklevél szavai szerint a hullámzó tenger az élet viszontagságaira vonatkozik, melyek között Benkner hajójának is küzködni kell; a leplét lobogtató szűz a szerencse, a delfin pedig a fejedelmi kegyelem jelképe; a csillagok végül a szebb jövőnek a jóslói.

Benkner czimereslevelét a fejedelem — Joannes Electus Rexmp. — és a kancellár, Chyakj Mihály sajátkezüleg irták alá. A pecsét a fejedelem teljes czimerét (a farkas, sas, kigyó és egyszarvú) mutatja, egészen jó állapotban van, vörös, kék, zöld és sárga selyemzsinóron lóg le.

E Marcus Benkner az előbbi Jánosnak unokája volt, meghalt 1597-ben, gyermekei nem maradtak, a család azonban testvére, Pál utján tovább virágzott s ma is él még Brassóban és Szászsebesen. A Benkner-családot sem Kővári, sem Nagy Iván nem említi, ellenben egy osztrák genealogiai zsebkönyv czimerleirást és család-történeti adatokat is — bár hiányosan — közöl.¹

IX. Schobel Simon czimeres nemeslevele 1678-ból.

Schobel Simon — vagy a mint az oklevél írja, Söbel, illetőleg Sobelius — az erdélyi «aulicæ cancellariæ juratus scribe ac notarius»-a volt. A nagyszorgalmú és törekvő ifju — Horatius szerint — multa tulit, fecitque puer, sudavit et alsit (az oklevél szavai). Apafi fejedelem tekintettel itt szerzett érdemeire őt Fogaras várában 1678 február hó 8-án kelt oklevelével megneme-

siti, s neki, a ki «in statu et conditione minus nobili et civili» született, czimert is adományoz.

A czimer leírása a következő:

«Scutum videlicet militare coelestini coloris, in cujus campo seu area leo integer, apertus ore et lingua exerta, naturali suo colore depictus, posterioribus pedibus stare, anteriorum dextero calamum scriptorium, altero autem coronam auream tenere conspicitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unio-nibus decenter exornatum, unde duæ alæ aquilæ hinc rubei, illinc coelestini coloris, unam stellam, decrescentemque lunam in se continentes emergunt, ex cono vero galeæ, teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes, utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant.»

Az oklevelet a fejedelem, Bethlen Farkas kancellár és Lugasi Ferencz titkár irták alá. Nagy gonddal állították ki, a két első sor arannyal írott. A czimerkép 11:12 cm. nagyságú, keskeny aranszeg-ly határolja, fekete alapon áll a kékszinü pajzs, melyben jobbra néző, tátott száju oroslán ágaskodik, jobbában írotollat, baljában arany koszorút tart. A sisakból két szárny emelkedik ki, az egyik kék, a másik piros színű; a takarók jobbra: kék-fehér (ezüstös), balra: vörös-fehér (aranyos). A pajzs és oromzat aránya 3:5 cm. A rajz tiszta, izléses, a színek élénkek s különösen a szárnyak és a takarók oly csinosak, hogy való-ággal remek-számba jönnek.¹

Pecsétje többszínü sodrott selyemzsinóron függ, s fatokban a fejedelem piros viaszba nyomott, tisztarajzu czimerét mutatja.

Az oklevél kihirdetéséről a következő feljegyzés tanuskodik: Anno 1678, 24. octobris in generali dominorum regnicolarum Transylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum dicta in civitate Albæ Juliæ celebrata præsentis litteræ armales nomine introscripti exhibitæ, publicatæ nemine contradicente. Extradatæ per magistrum Martinum Sarpatkaj magistrum do-

¹ Miután azonban a czimerképet ujabbán átfestették, nem tudjuk egész pontosan meghatározni, milyen lehetett az eredetileg, a fentebbi leírás annak mai színezésére vonatkozik.

¹ «Genealogisches Taschenbuch». Brünn, 1870. 19—21. l.

mini domini principis Transylvaniæ protonotarium m. p.

Schobel Simon előkelő szász patricius családnak lón a megalapítója, kinek utódai Brassóban úgy az egyházi, mint a világi pályán jeleskedtek. 1686 április 21-én halt meg mint városi szenátor.

X. Schobel József Traugott czimereslevele
1770-ből.

Az előbbinek unokája, 1719-ben született tanulmányait külföldi akadémiákban elvégezván, szülővárosában hivataloskodott: secretarius, notarius, majd senator s végül főbíró (iud-x primarius) lett.¹ 1756--57-ben, midőn Brassóban a pestis dühöngött, különösen kitüntette magát. 29 évi érdemű működése után érte őt a királyi kegyelem, a midőn is Mária Terézia királynő Bécsben 1770 október hó 10-én kelt oklevelével eddig nemességének helybenhagyásával neki és utódainak új czimert (insignia partim avita, partim vero a nobis aucta) és nemesi előnevet adományoz.

Az oklevél nyolcz, könyvalakba fűzött pergamenlapból áll, mely piros bársonykötésbe van foglalva. Az I. b) oldalon van a díszes czimer, a II. a) oldalon kezdődik a szöveg és a 76. lapon végződik. A kiállítás remeknek mondható, különösen nagy gonddal készült a czimerkép és az oklevél eleje, mely Mária Terézia czimeit foglalja magában. A czimerleírás szószerint így hangzik:

«Scutum videlicet militare erectum, quadripartitum, priore sui parte cocco tinctum, continens leonem aureum, erectum, anteriorum pedum dextris falculis calamum tenentem scriptorium, lingua exerta, et cauda bifurca, a tergo projecta; secunda vero parte cæruleum, e cuius basi graminea assurgit inter binas octangulas aureas stellas columna marmorea candicans, rubeis suis venis conspicua, premente epistylum ejusdem globo pariformiter candido, cui insistit Noëmi columba. In tertia scuti parte viridi, exhibetur super solum graminosum cervus fugitivus, naturali colore adumbratus. In postrema demum quadra, argento et minio palarter seu perpendiculariter discriminata, repræsentatur supra pratum viride, in argentea quidem parte alter leo erectus, sed ruber, et in oppositum sibi in campo

¹ Később a királyi alpolhárnoki czimet is megkapta.

rubeo pariformiter erectum monocerotem candidum, frameam stringens, impressa centro quartæ hujus arcæ corona, vulgari aurea et in capite scutario cœlestini coloris, rosam argenteam comitantibus, hinc et hinc aliis binis aureis octangulis stellis. Scuto incumbunt binæ galeæ torneariæ, situ erga invicem obliquo, auro coronatæ, clathratæque purpura suffultæ, auro reductæ, unde apices surgunt, et quidem a dextris monoceros scutarius, sed sinistrorsum conversus, et sagita collo trajectus, inter jugum alarum aquilinarum, hinc cæruleæ, decrescentem lunam argenteam, illinc rubeæ, unam ex scutariis stellis inscriptas referentium, a sinistris vero virgo cæruleo, rubeoque amictu, pectore et mammis nudis, crinibus sparsis, et laurea capite cincta, condecorataque, dextra columnam scutariam (sine globo tamen et columba) amplexans, inter duas proboscydes elephantinas, hinc auro et cocco, illinc vero cyano et argento ita partitas, ut color coloris, et metallum metallo opponatur; laciniis dextrorsum aureis et rubeis, sinistrorsum vero argenteis et cæruleis, scuti latera decenter ac venuste exornantibus.»

E czimer keletkezésére nézve igen érdekes adatot találunk magában az oklevél szövegében. Schobel József ugyanis bemutatatta úgy atyai, mint anyai ágon való őseinek czimeresleveleit és a rajzoló ezekből alkotta össze az új czimert. Az ősök közül az oklevél külön is kiemeli annak a Filstich Mihálynak érdemeit, a kit a lázadó brassai polgárok 1688-ban a fellegvárban fogva tartottak.

A czimerkép igen díszes keretbe van foglalva, fönt közepén Erdélyország czimere foglal helyet, két oldalt pedig a magyar és cseh czimerek láthatók. Alul jobbra Brassó városának látképe a koronával, közepén pedig egy emelvényen a Justitiának bekötött szemü allegorikus alakját rajzolta meg az ügyes kezű czimerfestő. Mindez azonkívül pazar környezetben: hermelin palást, függönyök, koronák, angyalok és virágok közé foglalva tündöklök. A közepén végül, háttérben a kék égboltozattal, maga a czimerkép tűnik szemünkbe. A pajzs négy részre oszlik, a jobb felső részben: piros alapon balfelé ágaskodó írótlas oroszlán foglal helyet, mely a Schobelek régi czimeréből van véve; a bal felső részben: kék alapon oszlop s ennek tetején Noé ga-

lambja látszik az olajággal, ez a Seulen-család czimere, miután Schobel Jó zsef neje Seulen Anna volt. Az alsó részben jobbra: zöld mezőben balfelé ugró szarvas a Filstichekre utal, a kikkel — mint láttuk — rokonágban volt Schobel; végre az utolsó negyednek jobb felében ezüst alapon kardos oroszánt (a Drauth-család czimere?), bal felében piros alapon fehér ágaskodó egyszarvút (az Izdenczy-család czimere?) látunk. Miután a Schunkabank-család czimerét nem ismerem, pedig jóformán bizonyos, hogy az alsó sorban kell azt keresni, határozott megfejtést ezen utóbbi czimeralakok eredetére nem is adhatok.

A pajzs tetején a két sarkon két aranykoronás sisak áll, a jobboldaliból két szárny között átlótt nyaku ezüst egyszarvú emelkedik ki, a baloldaliból pedig két elefánt ormány között oszlopot tartó női alak látszik. A takarók jobb oldalon: vörös-arany, a baloldalon: kék-ezüst. A pajzs aránya az oromdiszhez 6:7 cm. A kidolgozás pompás, sőt valósággal remekműnek mondható, hasonlóképen az oklevél első szöveglapja, de azért a többi lapok is, habár egyszerűbbek, mindvégig keretelve vannak s az írás is igen gondos.

A királyné tehát Schobel József Traugottot fiaival együtt újból megnemesíti, nekik új bővített czimert adományoz s végül előnév használatára is feljogosítja. Ezen előnév az oklevél szerint: nobilis de Schobeln (germanice: Edler von Schobeln). A Schobelek tehát ezen időtől fogva *Schobeln*-nek írják nevüket.

Az oklevelet Mária Terézia, Carolus Comes Breiner és Alexander Horváth irták alá. Kihirdették kéthelyt az utolsó lapon olvasható feljegyzés szerint, még pedig először Szebenben: «Præsentatæ lec:æ et ex r-gii magni principatus Transylvaniae gubernii consilio Cibinij die 5-ta mensis Februarii Anni 1711. celebrato extradata per Stephanum de Hannenheim gub. secret. mp.»; másodszer Kolozsvárt: «Præsentes benignæ litteræ nobilitationales in publicis statuum et ordinum trium nationum principatus Transylvaniae comitiis præsentatæ, lectæ, publicatæ et extradatae sunt. Claudiopoli die 4-ta mensis Junii Anni 1791. per magistrum Ladislaum Turi de Sarkad protonotarium mp.»

Aranyzinóron függ Mária Teréziának nagy aranyozott réztokban lévő piros viaszba nyomott birodalmi pecsétje. A Schobeln-család ma is él Brassóban, a fentebbi okleveleket az ő szives engedelmükből ismertethetem.

Kövári csak néhány szóval emlékezik meg róluk,¹ Nagy Iván rövid genealogiát is ad és a bővített czimert is leírja,² de adatai nem egészen pontosak. A Schobeln-család e második czimerképét Siebmacher rajzban is bemutatja, azért annak ilyennemű ismertetésétől itt el kell tekintenünk. Végül czimerleírást és néhány genealogiai adatot találunk a brünni zsebkönyvben is.³

GYÁRFÁS TIHAMÉR.

¹ I. m. 261. l.

² I. m. X. 96. és 909. l.

³ I. m. 378—382. l.

BUDA LEGRÉGIBB PECSÉTJE.

Buda város legrégibb pecsétjét a város 1329 november 29-iki oklevele őrizte meg számunkra.¹ E pecsét ma már töredék ugyan, de olyan jó töredék, hogy a pecsét részletei tisztán kivehetők rajta. E pecsét-töredék teljesen azonos azon ma már ugyancsak töredékes pecséttel, a mit a város 1327 december 12-iki oklevele² őrzött meg számunkra s a melynek rajzát Nyáry Albert közölte heraldikai kézikönyvében. A neve-

zett pecsét előlapja az Árpádok pólyás-czimerét ábrázolja háromszögű pajzsban, körirata pedig: SIGILLVM . NOVI . CASTRI . PESTIENSIS . Hatlapja ismét háromtornyú várat tüntet fel és a következő köriratot tartalmazza: SNAC . SVB . CONCLAVI . PEST . CASTRI . VERBA . SERACI. E körirat feloldásával már többen megpróbálkoztak. Toldy László úgy vélekedett róla,¹ hogy érthetetlen s szakemberek segélyével sem

¹ MODL. 2568.

² MODL. 3110.

¹ Budapest régebb és újabb czimerei 5. l.

tudott más eredményt megállapítani. Schmall Lajos részben helyes nyomon járt,¹ lényegében azonban mégis megoldatlanul hagyta a problémát. E meddő kísérletek indították a jelen sorok íróját arra, hogy a kérdéssel újból foglalkozzék s vonatkozó véleményét előadja.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy Nyáry Albert olvasása teljesen megbízható, a körirat betűi határozottan megállapíthatók. Bizvást mellőzhetjük ezért Toldy László feltevését, a ki a körirat olvasását illetőleg olvashatóságát kétségbevonta. De meg kell állapítanunk Schmall Lajossal szemben is, hogy a körirat semmimű «rejtvényt» nem tartalmaz, mert a középkori pecsétvésők egyáltalán nem lelkesedtek a rejtvényekért s egyetlen művészetük a körirat helyes elrendezése volt. A laikus számára mindenesetre rejtvény minden egyes középkori pecsét-körirat, de e rejtvények egyetlen kulcsa a paleografiai tudás, a mely minden pecsét-rejtvény megoldására képesít.

Schmall Lajos a pecsét-körirat első betűinek feloldásánál egészen helyes alapból indult ki. A SNAC betűk t. i. kiegészítésre mindenképen alkalmatlanok, lehetetlen tehát, hogy ugyanazon szó alkotórészeit képezzék. Önként kínálkozik itt ezért azon feltevés, hogy két szó rövidítése van összefoglalva, illetőleg hogy a SNAC rövidítés két szóval oldandó fel. Megerősíti e feltevést azon tény, hogy a pecsét-köriratok csaknem kivétel nélkül sigillum szóval kezdődnek és a sigillum szó rendes rövidítése a pusztán S betű. Az S betű jelzett olvasásának elfogadása után a NAC betűk olvasását kell megkísérelni. Schmall Lajos e betűket nactum-mal oldja fel s szerinte a pecsét-körirat első négy betűjének a feloldása a következő: sigillum nactum. Egyetlen kifogás merülhet fel ez olvasás ellen, t. i., hogy a két szó rövidítésére szolgáló betűk nincsenek egymástól a szokott és ugyanezen köriratban is helyesen alkalmazott ponttal elválasztva. Ez azonban egyszerűen a pecsétvéső műszaki hibája, a milyen hibát más pecséttekben is találhatni.²

Mi azt hisszük, hogy a NAC betűk jelzett fel-

oldása nem helyes, mert ezúton nem kapjuk meg a pecséttulajdonos nevét s a pecsét-körirat további részei sem nevezik meg, pedig ez minden ismert gyakorlattal ellenkezik. Azt hisszük ezért, hogy a NAC betűk helyes feloldása nacionis és a pecsétvéső a gentis, illetőleg populi értelmében használja, a mi a város polgárainak megjelölésére szolgál és a városi szervezet fejletlenségének bizonyosága.

Határozottan tévedett abban Schmall Lajos, a mit a pecsét-körirat középső részeiről mondott. A conclavi szó t. i. egyáltalán nem szorul kiegészítésre, mert az előtte álló sub határozó ablativus esettel jár s ezért a sub conclavi kifejezés helyes és azt jelenti, hogy az erősített hely¹ alatt. A pecsét-körirat helyes olvasása ezek szerint: Sigillum nacionis sub conclavi Pest castri, a mi azt jelenti, hogy a Pestvár erődje alatti polgárság pecsétje. Tévesen egészíti ki Schmall Lajos a pecsét-körirat Pest szavát is Pestini-re, mert ez a Pestinum főnév leszármazottja, e helyen pedig melléknévnek kell állani. A melléknév helyes alakja Pestiensis s szabály szerint így kellene a Pest szót kiegészíteni. Azt hisszük azonban, hogy a Pest szó nincs megrövidítve, hanem eredeti alakjában jutott a köriratba s így is kell meghagyni.

Nagyon nehéz a pecsét-körirat utolsó tagjának, a SERACI betűknek feloldása s itt Schmall Lajos feltevését kell elfogadnunk. A körirat helyes befejezése csupán állitmány lehet s ennek megfelelően T betűvel kell kiegészíteni a felsorolt betűket, minek következtében a pecsét-körirat végén SERACIT fog állani. A seracit szó a sera főnévből képzett ige leszármazott alakja. A sera főnév középkori jelentésével, azonos a catena vagy funis főnevek jelentésével, sajátos jelentése azonban ajtóretesz.² A sera főnévből képzett ige rendes alakja sero-serare, a melynek jelentése azonos a claudere igével. A pecsétvéső a serare helyett seracere alakot képzett a főnévből s ezt használta a budai pecsét köriratában. Mindenesetre szokatlan eset ez még a középkori rossz latinságban is, de nem annyira, hogy e megoldást ha-

¹ Budapest címerei.

² P. o. Varasd város pecsétje. Arch. Értesítő XIV. k. (1880.) 151. l.

¹ A conclave jelentése locus munitus. Forcellini, Totius latinitatis lexicon.

² Forcellini, Totius latinitatis lexicon.

tározottan el kellene utasítanunk. Az ige értelme nem a szokott, mert bezárni helyett megerősíteni értelemben van használva.

A körirat megoldása ezek után a következő: *Sigillum nationis sub conclavi Pest castri verba seracit*, értelme pedig: A Pestvár alatti polgárság pecsétje megerősíti a szavakat.

Ha a pecsét-köriratot a Schmall Lajos nyomán úgy olvasnók: *Sigillum nactum sub conclavi Pest castri verba seracit*, akkor a *conclave* szó magyar fordítására, Schmall Lajostól eltérőleg, más kifejezést kellene kereshnünk, mert a Schmall Lajos fordítása olyan értelmet teremt, a mi pecsét-köriratokban nem volt használatos. E fordítás szerint t. i. a pecsét-körirat értelme: a pestvári gyülekezetben nyert pecsét a szavakat megerősíti, a mi hibás, mert a városi okleveleket nem gyűlésen állították ki s nem gyűlésen pecsételték meg; de hibás azért is, mert az oklevéltulajdonos szempontjából fogja fel a pecsét-körirat értelmét, holott mindig a pecsét-tulajdonos, t. i. a város szempontja volt az irányadó. Az bizonyos, hogy a *conclave* gyűlést is jelent, de nem városi gyűlést s ha más gyűlést jelentene és a város beszélne a pecsét-köriratban, akkor megállapíthatnók belőle, hogy mikor kapta a város a pecsétet, illetőleg a pecsét szóbanforgó részét. *Conclave* a t. i. középkori papi nyelvhasználat szerint pápaválasztó-gyűlést jelentett s választógyűlést jelenthetett a budai pecsét-köriratban is. Pápaválasztással kapcsolatosan Buda városa nem szerepelt, de nagy szerepet vitt az Árpádok kihalát követő királyválasztások alatt s azt kellene hinnünk, hogy királyválasztással kapcsolatosan kapta a város pecsétjét.

A *conclave* szó jelzett feloldása módot nyújtana arra, hogy *chronogramm* nélkül is meghatározhatjuk az időpontot, a mikor a pecsétet vésték és nem kellene a *chronogram*ok kalandos utvesztőjébe tévednünk,¹ a melyek — tudunkkal — a pecsét-köriratokban soha nem voltak használatosak.

Az utolsó árpádházi király halála után t. i. a budai polgárok Venczel pártjához² csatlakoztak s itt választották meg Venczelt magyar királylyá. 1301 október 25-én a pápai követ Ká-

roly érdekében zsinatot tartott ugyan Budán, de a budai polgárokat nem sikerült megnyernie, azok kitartottak Venczel mellett. Pedig 1302 szeptember 10-én Károly és pártja ostrom alá vették a várost, de az ostromot a polgárok visszaverték.¹ Venczel pártjáról a saját párthívei térítették el a budaikat s mikor Venczel király 1304-ben elhagyta az országot, már annyira elvesztették a király bizalmát, illetőleg annyira kompromittálták magukat, hogy a bírós 16 polgárt foglyul vitt Venczel király Csehországba.² Venczel után Ottóhoz pártoltak a budaiak s csupán 1307 június 1-én szerezte meg Károlynak a várost a cseh fogságból kiszabadult László budai bíró Csák János katonái segítségével.³

1307 szeptember 10-én már a Rákoson tart Károly pártja országgyűlést, a melyen számos főúr leteszi a hűség-ükt. 1308 november 18-án újból országgyűlést tartott Károly pártja Budán, a mikor a pápai követ buzgólkodott erősen az Anjouk királysága érdekében s ez országgyűlés következtében 1309 június 15-én Tamás esztergomi érsek a budavári templomban királylyá koronázta Károlyt. Végül 1310-ben ismét királyválasztó gyűlést tartanak a rákosi mezőn, mire Székesfehérvárott a szokott ünnepségekkel királylyá koronázzák Károlyt. E gyűlések alatt Buda hűségesen kitartott Károly pártján és a mikor 1311 június 25-én Csák Máté a királyt Buda várában ostromolta, a város polgárai hősiességgel megvédelmezték városukat és királyukat.

Minthogy Buda polgárai csupán 1307 közepén csatlakoztak Károlyhoz és pedig fegyveres beavatkozásra, valószínű, hogy sem az 1307, sem pedig az 1308. évi gyűlések alatt nem részesültek királyi kegyelemben. Minthogy azonban 1311-ben már falaik között védekezik a király, valószínű, hogy a város régi kiváltságait megerősítette s a budai királyi vár gyámkodását megszüntette.

A város 1329 november 29-én kiadott oklevelében⁴ már *comes Tylmannus iudex castri novi montis Pestiensis* és a megnevezett es-

¹ Schmall id. m. 5. l.

² Salamon, Budapest tört. II. 274. l.

¹ Salamon id. m. II. 283. l.

² Salamon id. m. II. 293. l.

³ Salamon id. m. 304. l.

⁴ MODL. 2568.

küldtek képviselik a budai hatóságot s az oklevélben Johannes rector capitaneusque (budai várnagy) szerződő félként szerepel. A rector azonban, úgy látszik, később újból visszaszerezte joghatóságát, mert 1337 december 12-iki oklevélben¹ magister Nicolaus rector castri novi montis Pestiensis és a megnevezett esküdtek képviselik a hatóságot s a rector minden valószínűség szerint a fia az előbbi oklevélben megnevezett Johannes rectornak, a kinek ugyanott magister Nicolaus nevezetű fiáról is említés történik. Ugyanez a magister Nicolaus rector castri állítja ki a megnevezett esküdtekkal együtt az 1343 január 13-iki oklevelet,² a melyben közvetlenül a rector után Nicolaus filius Gundrami viceiudex szerepel és az oklevélben megnevezett Tamás tárnokmester mint concivis van felsorolva. Az 1347 július 19-iki és november 18-iki oklevelekben³ már ismét Lorandus iudex áll az esküdtek élén és innen kezdve mindvégig a iudex Buda legfőbb előjárója.⁴

A budai pecsét tárgyalásával kapcsolatosan megkísérelte Schmall Lajos a nevezett kettős pecsét czimereinek megoldását is,⁵ de e tekintetben — azt hisszük — rossz uton járt. Szerinte a pecsét hátlapján (Schmall szerint előlapján) látható háromtornyú vár Pest czimere az előlapon (Schmall szerint hátlapon) látható póllyák pedig Buda czimerét ábrázolják. Mi azt hisszük, hogy mindkét czimer Buda czimere, és pedig a póllyás czimer a régibb, a háromtornyú vár pedig az újabb czimer.⁶ Minthogy Schmall azt hiszi, hogy a háromtornyú vár pestvárosi czimer, azt állítja, hogy «1402 után nem találjuk többé Buda pecsétjeiben a pestvárosi czi-

mert, hanem csak a kéttornyú czimert». S honnan vezeti le a kéttornyú czimert? Azt írja, hogy «a pecsét pajzsán levő felső diszítés lassan 1489-ig két toronyra lett». Szokatlan fejlődést feltételez e magyarázat, de nem lehetetlen. Lehetséges azonban azért, mert a hosszú fejlődés szakaszait ismerjük s a lassú átalakulás nyomait nem találjuk meg.

Bizonyításul egyszerűen idézzük a tényeket, a melyek minden kétségen felül állanak. E tényekből megállapíthatjuk, hogy az összevont czimer nem hosszas fejlődés eredménye, hanem tudatos alkotás. Ha ugyanis a XIV. századi budai kiadványokat vizsgáljuk, látni fogjuk, hogy a kétféle czimerképpel ellátott kettős pecsétet és az összevont czimerképpel diszített egyszerű pecsétet egy és ugyanazon időben használták a budaiak okleveleik megerősítésére, azzal a különbséggel, hogy a kettős pecséttel privilegialis leveleket, az egyszerű pecséttel pedig patens leveleket erősítettek meg. Így Buda 1329 nov. 29-én,¹ 1337 decz. 12-én,² 1343 jan. 13-án,³ 1347 jul. 19-én⁴ és nov. 18-án,⁵ 1385 jul. 15-én⁶ és 1392 decz. 14-én⁷ kelt kiváltáslevelei ugyanazon kettős pecséttel vannak megerősítve, az 1376 szept. 11-én,⁸ 1390 nov. 7-én⁹ és 1391 márcz. 7-én kelt¹⁰ patenslevelek pedig vörös viaszban azon összevont czimerképes pecséttel vannak ellátva, a mely pecsét az Archaeologiai Értesítő XIV. (1880.) évfolyamában¹¹ ki van adva, s ezen pecsét ismét csupán nagyságra különbözik azon 1402. évi oklevélen található pecsétől, a melyet Thallóczy Lajos adott ki az Archaeologiai Értesítő XII. (1878.) évfolyamában,¹² utóbb pedig Toldy László Budapest czimereiről¹³ írott tanulmányában. 1402 előtt tehát két olyan pecsétet is

¹ MODL. 3110.

² MODL. 3554.

³ MODL. 3926 és 3953.

⁴ 1367 május 16-án Michael filius comitis Kunczlini iudex (Podhraczký, I. 242.), 1376 szept. 11-én Wluingus filius Nicolai iudex (talán Nicolaus rector fia — MODL. 6378) s ugyancsak Wluingus a iudex még 1385 július 15-én is (MODL. 7158.), 1390 febr. 27-én Ulicus dictus Rabensteiner iudex (Muzeumi levélár), 1391 márcz. 7-én (MODL. 7675) és 1392 december 14-én Johannes Gleczel iudex. (Zalai okltár II. 257. l.).

⁵ Id. m. 10. l.

⁶ A háromtornyú vár a középkori német városok szokott czimere volt. Liesegang, Niederrheinisches Städtewesen im Mittelalter 59. l.

¹ MODL. 2568.

² MODL. 3110.

³ MODL. 3554.

⁴ MODL. 3926.

⁵ MODL. 3953.

⁶ MODL. 7158.

⁷ Zalai okltár II. k. 257. l.

⁸ MODL. 6378.

⁹ Muzeumi levélár

¹⁰ MODL. 7675.

¹¹ 151. l.

¹² 210. l.

¹³ 5. l.

használt Buda, melynek czimerképe a pólyás pajzson a tornyokat tünteti fel minden átmenet nélkül.

Még csupán Buda újabb czimerének eredetét kell megmagyaráznunk, illetőleg erre vonatkozóan elfogadható magyarázatot szerkesztenünk. Az bizonyos, hogy Buda I. Károly királytól kiváltságlevelet kapott, a melyben a város szabadságait megerősítette. E szabadságokkal kapcsolatosan czimert is vehetett fel, a mely városi jellegét jobban kifejezésre juttatta, mint a régi Árpád-czimer. Feltevésünk mellett bizonyít, hogy a pecsét első nyoma I. Károly király uralkodási idejéből, 1329-ből maradt ránk. Fennmaradt ugyan az Árpádok korából is egy budai oklevél szövege, a melyen függő pecsétnek kellett lennie, de az oklevél eredetjét nem ismerjük s így nem állapíthatjuk meg, hogy milyen pecsét függött róla. Ha ugyanezen kettős pecsét, akkor természetesen elesenék a feltevésünk, de nem lehetetlen, sőt valószínű, hogy csupán egyoldalú függő pecsét volt, a melyen a város régi czimere volt.

Hogy a tornyos czimer I. Károly idejéből származik, a mellett bizonyít az is, hogy a budaiak Károly korabeli ezüstpénzein is megtaláljuk ugyanazon czimert. A Corpus nummorum Hungariae¹ 5 budai éremfajt mutat be I. Károly király és 4 budai éremfajt I. Lajos király idejéből. A Károlykori ezüstpénzek válfajai a következők: előlapon a királyi mellkép, hátlapon a K betű körül + CIVITAS . BVDENSI. körirat; előlapon az anjou sisakdisz + LIBERTAS . BUDENSIV. körirattal, hátlapon a tárgyalt háromtornyú vár felett lebegő delfin; előlapon a kettős kereszt + M. BVDENSIVM körirattal, hátlapon az anjou sisakdisz; előlapon a kettős kereszt MONETA BVDENSIVM körirattal, hátlapon jobbra menő kos; előlapon az országalma + MONETA BVDENSIVM körirattal, hátlapon az anjou sisakdisz. E pénzekből azt szokták következtetni, hogy a budaiak I. Károly királytól pénzverési jogot kaptak s e feltevést megerősíteni látszik, hogy Budán kívül a magyar korona országain belül csupán Cattaro és Zára pénzeit ismerjük. Ugy látszik, hogy e feltevést megerősíti az ezüstpénzek LIBERTAS BVDEN-

SIVM körirata s I. Károly király 1335 márcz. 26-án kelt oklevelének világos kijelentése, hogy a budaiak ezüst pénzeket készítettek (Gros-os ad modum grossorum nostrorum anno iam elapso per cives Budenses fabricatorum).² Ellentmond azonban azon körülmény, hogy az összes pénzek a király vagy az ország czimerét viselték és hogy I. Károly király uralkodása alatt szervezték a kamarákat, a mely kamarák tudvalevőleg a király pénzverési jogát gyakorolták. Nem tudjuk t. i. ö-szegegyeztetni a kamarák kizárólagos pénzverési jogát² a város kiváltságával s az oklevelekben semmi nyoma sincs annak, hogy a király a budai polgárok pénzverési jogát a kamarai szabályzatokon belül megállapította volna. A budai ezüst pénz csupán mint eszményi pénz szerepel, a melyhez a kamarai pénzek alkalmazkodni tartoztak. Azt hisszük tehát, hogy a budai polgárok a kamaraispánok számára verték a pénzt, mint más pénzverő központokon, s a kamaraispán rendelkezett a pénzbeváltás körül. Buda kereskedelmi központ volt azonban és más kereskedővárosok mintájára érdekében állott, hogy jó pénzzel bírjon s ez érdek gyakorlatilag olyan mértékben érvényesült, hogy a budai pénz mintául szolgált. Innen származott a budai ezüstpénzek körirata. Mert ha Buda pénzverési joggal bírt volna akkor az Ofner Stadtrechtben nyoma maradt volna s más városok is, a melyek Buda kiváltságait átvették, részesültek volna e jogban. A legnagyobb nehézséget a LIBERTAS BVDENSIVM körirat okozza a mely látszólag a kiváltság mellett bizonyít. Az előbbieket megfontolása után azonban azt kell hinnünk, hogy a LIBERTAS nem a pénzverési jogra, hanem Buda szabadalmának megerősítésére, illetőleg a királyi vártól való függetlenítésre czéloz, a minek eredménye lehetett a tárgyalt új czimer felvétele is.

Csodálkoznunk kell azon, hogy Schmall Lajos Pest számára külön pecsétet s külön czimert követel, holott elismeri, hogy Buda és Pest 1413

¹ Történelmi Tár 12. 1911. 7. l.

² A kamaraispánok pénzverési ténykedéseit is ellenőrizték az esztergomi érsek és a tárnokmester emberei, a pénzverési eszközöket az esztergomi érsek és tárnokmester emberei pecsét alatt őrizték. Történelmi Tár id. évf. 11. l.

előtt nem voltak külön városok.¹ Ha nem voltak külön városok, akkor külön pecsétjük s külön czimerük sem lehetett. Arra nem lehet feltevést alapítani, hogy az egyik pecsét köriratában *Castrum Pest*, a másik pecsét köriratában pedig *Novum Castrum Pestiense* olvasható, mert Buda középkori elnevezéseiben nagy az ingadozás, a mit a földrajzi fekvés elég értetően megmagyaráz.

Akkor is téved Schmall Lajos, mikor Buda pályás-czimerét abból magyarázza, hogy királyi székhely volt s mint királyi székhely a királyi család czimerét viselte.² Az Árpádok alatt t. i. nem volt királyi székhely s ez nem is lett volna elegendő ok a királyi család czimerének felvételére. E tény helyes magyarázata, hogy Buda királyi földön épült, legfőbb földesura a király volt s mint királyi tulajdon viselte a királyi család czimerét.

Nem lehetetlen azonban az sem, hogy Budán külön pecsétje volt a királyi várnak és külön pecsétje volt a vár alatt keletkezett polgári városnak, a mely két pecsét összeolvasztásából származott a későbbi kettős pecsét. A pályaspajzs a királyi vár czimere, a mint ezt a pecsét körirata — *Sigillum novi castris Pestiensis* — is igazolja; a hármastornyú vár pedig a királyi vár alatt megalakult polgári város czimere — *nacionis sub conclavi Pest castris* —, a mely pecsétek együttesen szolgáltak a budai oklevelek megerősítésére.

Salamon Ferencz tüzetesen foglalkozott a budai bírák jogállásának meghatározásával s az elnevezésekből — *villicus*, *rector*, *iudex* — merítette az elméletéhez szükséges adatokat. A *villicus* alárendelt tisztviselőnek tartja, de elismeri, hogy a polgári város főtisztviselője volt. Nem mondja meg azonban, hogy ez a budai *villicus* kinek volt alárendelve³ s így szabadon választhatunk a budai vár *rectora* vagy a pesti *iudex* között, mert más felettes hatóságot a XIII. században nem tudunk elképzelni. Az bizonyos, hogy a király fentartotta magának a megválasztott bíró megerősítésének jogát s e jogot az *Ofner Stadtrecht* tanúsága szerint a budai vár

castellanusa vagy a tárnokmester útján gyakorolta. Salamon azt hiszi, hogy a *villicus* kinevezett királyi tisztviselő volt s később a *rector* is, a polgárság szabad választása csupán a *iudex*ek idejében érvényesült, de ezt bizonyítani nem tudja. Mi azt hisszük, hogy a kinevezési jog csupán a *rectorra* szorítkozott, a ki valószínűleg királyi tisztviselő volt.

A bíró neve az 1244. évi kiváltságlevélben *maior ville seu villicus*, de a *maior ville* elnevezés az említett kiváltságlevélben kívül nem fordul elő. *Villicus* nevet visel a budai bíró egy 1267. vagy 1268. évi oklevélben, a mikor *Petrus villicus* egy perben képviseli a várost, a melyet a budai polgárok viseltek a IV. Béla királytól kapott Tárnokvölgy-jószág egyik része tárgyában,¹ a melyre a szomszédok is igényt tartottak. Ez a *villicus* kétségtelenül nem előkelő tisztviselő, mert ugyanazon perben a martonvásári bíró is *villicus* néven fordul elő;² a per folyamán azonban később már *Walther comes* képviseli a budai polgárokat,³ a ki előkelő ember és hivatalos czime *rector castris Budensis*. A *rector castris* elnevezést először *Preucul* viselte, a ki az 1267. évi isaszegi csatában esett el s a kiról IV. László király 1279. július 11-iki oklevele emlékszik meg.⁴ *Preucul* katona volt, tehát csupán a királyi vár előljárója lehetett, mert a polgári városok bírái nem jártak háborúba, s vele egyidőben kormányozta a polgári várost (*nacio sub conclavi Pest castris*) *Petrus villicus*, a ki a tárnokvölgyi perben szerepelt. 1268. előtt tehát külön előljárója volt a királyi várnak s külön előljárója a polgári városnak.

Megváltozott a helyzet *Walther comes* idejében 1268-tól kezdve. *Walther comes* volt *Preucul* utódja a budai *rectorságban*, de ő már nem csupán a királyi várban parancsolt, hanem a polgári váro-ra is kiterjesztette joghatóságát. Buda város hatóságának első irott emléke t. i. a város 1268. október 18-án kelt oklevelén⁵ ma-

¹ Zichy okltár I. k. 16. l.

² Ivanka quondam villicus de foro Martini. Zichy okltár I. k. 17. l.

³ Zichy okltár I. k. 19. l.

⁴ *Preucul theutonico tunc rectore castris Budensis et aliis quampluribus captivatis et eciam interemptis*. Hazai okltár VI. k. 242. l.

⁵ Fejér IV/3. 4^o9. l.

¹ Id. m. 18. l.

² Id. m. 19. l.

³ Bpest története II. k. 217. l.

radt fenn, melyben a pesti (sic!) hajósok és az óbudai káptalan peres ügyükben egyezsége léptek. Ez oklevélben az eljáró hatóság comes Waltherus rector castris Budensis et duodecim iurati, a pesti hajósok elöljárója pedig Heymo villicus. Minthogy Waltherus comes két különböző hatósági tisztet olvasztott össze, melyek előtte külön állottak, nincs kizárva, hogy a két pecsét összeolvasztása egy közös függő pecsétbe is alatta ment véghez. Okleveles adatok hiányában nem tudnók megállapítani, hogy hol volt a váron kívüli polgári város, de az adatokból biztosan megállapíthatjuk, hogy külön állott s külön hatósági szervezete volt. Waltherus comes sokáig viselte tisztét, mert 1275 július 16-án¹ megbízatást kap IV. László királytól, hogy a margitszigeti apácákat iktassa be Kulda birtokába, tehát valószínűleg bíró volt még.

A következő budai bíró Károly, a ki a Margit kiráyleány szentté avatása ügyében 1276 július 23-tól október 26-ig felvett s XXI. János pápa elé terjesztett jegyzőkönyvben a következő névvel szerepel: «dominus Carolus de Veteri Buda miles, iudex pro domino rege in Buda».² Károly nevét a magyar Margit-legenda így jelöli meg: «Béla király képében való bíró», a miből Salamon arra következtet, hogy nem választott bíró, hanem kinevezett királyi tisztviselő volt.³ A kiküldött pápai vizsgálóbiztosok oklevelében ismételtén iudex a neve⁴ és nem, a mint Salamon véli, rector, de a név itt nem fontos, mert a jegyzőkönyvet olasz emberek szerkesztették, Olaszországban pedig a városok élén álló tisztviselő neve potestas, praetor vagy rector volt,⁵ s Károlyról külön ki van emelve, hogy katona volt, tehát a várral és nem a várossal kellett összefüggnie tisztiségének. Károly katonai tisztje magyarázza meg azt is, hogy Béla király reá bizta a margitszigeti kolostor és apácák oltalmát (rex Bela posuit me ad servitium istius monasterii et dominarum), a mit a jelzett időben csupán katona tudott ellátni.

¹ Wenzel IX. k. 125. l.

² Monumenta eppatus Vesprimiensis I. k. 302. l.

³ Id. m. 219. l.

⁴ Monumenta eppatus Vesprimiensis I. k. 302. és 315. ll.

⁵ Veronában p. o. potestas sive rector a neve. Hüllmann, Städtewesen des Mittelalters III. k. 250. l.

1279 május 11-én comes Hench a budai rector, a ki a dobokamegyei Kenitelukon birtokos.¹ Semmi okunk sincs rá, hogy budai bíróságát kétségbe vonjuk s Salamon aggodalmai e tekintetben tuzottak. A vártól, illetőleg városról távol fekvő jószág csak a melletti bizonyít, hogy nem volt egyszerű polgár, hanem katona, a kit nem a polgárság, hanem az uralkodó bizalma emelt budai tisztiségére.

IV. László király 1288 szeptember 27-én kelt oklevelében találkozunk újból a budai bíró iudex nevével, a mikor comes Wernerius viseli e tisztiséget.² Salamon azt írja,³ hogy Wernert hol rectornak, hol pedig iudexnek nevezik az oklevelek, nevezete-en az esztergomi érsek és a budai káptalan állandóan a rector elnevezést használják, IV. László és III. Endre kancelláriái azonban következetesen iudexet irnak. Ezt Salamon úgy magyarázza, hogy az egyházi hatóságok nem akarták elismerni a budai bíró igazságszolgáltatási jogát, holott a budaiak IV. László király alatt már kivívták szabad bíróválasztási jogukat. Ugy tudjuk, hogy a bíróválasztási jog olyan fontos kiváltsága a középkori városnak, a mi nélkül a város nem is képzelhető el.⁴ A míg a város bíróválasztási joggal nem birt, nem is volt város, hanem földesuri hatalom alatt álló község. Ezt azonban lehetetlen volna Budáról bebizonyítani. Azt hisszük, hogy Werner elődjeihez hasonlóan rector is volt s iudex is, mindkét elnevezés megillette tehát.

A német birodalmi városokban a királyok ugyanúgy gyakoroltak földesuri hatalmat, mint a magánföldesurak városaikban.⁵ A király földesuri hatalma alá tartoztak a város határában fekvő uratlan területek, elsősorban az erdők, a melyek kezelésével külön királyi tisztviselők voltak megbízva. Ide tartoztak a vadászati, halászati s végül az utjog is. Az összes királyi

¹ Fejér V/2. 547. l.

² Wenzel XII. 469. l.

³ Id. m. 263. l.

⁴ A középkori város kiváltságos helyzete, immunitása a rendes bírói joghatóság alóli mentességen alapult, ez pedig a bíróválasztási jog nélkül nem képzelhető el. Heusler, Ursprung der Städtverfassung 15. l.

⁵ Maurel, Geschichte der Städtverfassung in Deutschland III. k. 310. l.

földesuri jogok felügyeletével külön királyi tisztviselők voltak megbízva, a kiket villicus, minister vagy iudex néven neveztek.¹ Mindazon városokban továbbá, a hol külön királyi várak voltak, a várak élén külön királyi tisztviselőket találunk praefectus címmel, a kiknek joghatósága alá tartozott a vár szolgálóival egyetemben. A praefectusok hatalmát természetesen korlátozni törekedtek a városi polgárok s törekvéseik számos helyen oly mértékben érvényesültek, hogy teljesen magukhoz ragadták a praefectusok joghatóságát (p. o. Nürnbergben).²

Azt hisszük, hogy a budai vár XIII. századi jogviszonyai ugyanazok voltak, mint a királyi várral ellátott német birodalmi városok jogviszonyai. A királyi vár élén királyi tisztviselő állott, a kit a király nevezett ki, a várost pedig a városi előljárók kormányozták, a kiket a város polgárai választottak meg, s a királyi vár tisztviselői csupán a földesuri jogok címén gyakorolhattak befolyást a város ügyeibe.

A budai (illetőleg akkor még pesti) hegyen a tatárjárás után IV. Béla király várat építtetett, a mely vár 1255-ben már lakott volt. (In monte Pestiensi castrum quoddam construi fecimus reffectum multitudine copiosa.) A várat a király az ország védelmére emeltette (defensionis regni congrua), illetőleg nem csupán a hegy megerősítéséről gondoskodott, hanem egyszersmind védősereggel is ellátta. A várnak ugyanis csupán akkor volt jelentősége, ha védősereg volt benne s e védősereg megfelelően szervezve volt. A védősereg élén tehát királyi tisztviselőnek kellett állani, a ki a vár védelméről gondoskodott. A várak élén álló királyi tisztviselők latin neve a XIII. században különböző volt. Magyarul várnagy, de latinul praefectus castris, maior castris vagy castellanus volt a neve.³

Pesty Frigyes a következő várnagyokat ismeri az Árpádok korából.⁴ Jordan abaujvári várnagy (praefectus castris), Eröske és János békési várnagyok (maiores castris), Péter borsodi várnagy (urbis praefectus), Irozlaus pozsonyi várnagy (castellanus), Imre szerémi várnagy

(maior castris), Herkules vasvári várnagy (praepositus castris), Pál vasvári várnagy (maior castris), Bana vasvári várnagy (castellanus), Chepan zempléni várnagy (praefectus castris). Ez elnevezésektől eltérő a budai várnagy elnevezése, mert azt rector castris néven említik okleveleink,¹ de az elnevezések annyira különbözők, hogy az új név beillesztése nem okoz nehézségeket.

Okoskodásunkat pozitív okkal is támogathatjuk, a mi a rector tisztségét világosan megmagyarázza. Már említettük, hogy Buda 1329 november 29-iki oklevelében,² a melyet comes Tylmannus iudex s az esküdtek adtak ki, Johannes rector capitaneusque szerepel szerződő félként. Ez oklevél szerint tehát a rector a város, illetőleg a vár kapitánya, a mi természetesen azonos a várnagygyal. De különben is nem képzelhetjük el a királyi várat előljáró nélkül s ez előljáró számára a rectoron kívül más nevet nem találunk, mert a budai castellanusok csak jóval később fordulnak elő.

A várnagyhoz hasonlóan nem volt következetes a XIII. századi okleveles gyakorlat a városi bíró elnevezésében sem. Nevezték azt villicusnak, maior villaenak és iudexnek egyaránt, a nélkül, hogy az elnevezések valami jogi különbözőséget jelentettek volna.³ Rector néven soha nem nevezik a XIII. századi oklevelek a városi bírákat s csupán az Ajjouk alatt jelenik meg az elnevezés a királyi oklevelekben, a mi olasz hatásra vezethető vissza.⁴

Nagyszombat 1238. évi kiváltságlevele szerint: villicum autem, quem ipsi communiter vel eorum maior et sanior pars elegerit habeant regali confirmatione accedente.⁵ Zágráb 1242. évi kiváltságlevelében: cives autem liberam habeant eligendi facultatem iudicem civitatis nobis presentandum.⁶ Pest 1244. évi kiváltságlevelében:

¹ Pesty id. m. 134. l.

² MODL. 2568.

³ Hömann, Magyar városok 86. l. Liesegang id. m. 222. l.

⁴ I. Lajos király 1343 április 26-iki rendelete «civitatatum et liberarum villarum rectoribus, item iudicibus, iuratis, villicis et aliis quibuslibet iusticiariis» van intézve Történ. Tár 12. 1911. évf. 36. l.

⁵ Fejér IV/1. 133. l.

⁶ Ofner Stadtrecht 245. l.

¹ Maurer id. m. 312. l.

² Maurer id. m. 317. l.

³ Pesty, Várispánságok története 103. l.

⁴ Várispánságok tört. 112–117. ll.

ipsi maiorem villae sibi eligant.¹ Korpona 1244. évi kiváltságlevelében: item quod iudicem libere sibi assumant, quem confirmandum nobis presentent.² Németlipcse 1260. évi kiváltságlevelében: ut iudicem seu villicum intra se eligere valeant, qui omnes causas inter se exortas iudicabit, postquam a nobis fuerit legitime confirmatus.³ Minthogy Pest 1244. évi kiváltságlevelében a maior villæt villicusnak is nevezi a királyi kancellária, világos, hogy a XIII. századi okleveles gyakorlatban a villicus, maior villæ és iudex teljesen azonos jelentésűek.

A városi birói tisztség jellemző tulajdonságai, hogy a városi polgárság választásától függ és főhivatása a törvénykezés. Ezzel szemben a várnagy kinevezett királyi tisztségviselő, kinek főhivatása a katonáskodás. Kétségtelen, hogy Budán várnagy és bíró is volt. A várnagy a vár királyi parancsnoka, a bíró pedig a polgárság választott előljárója. A királyi vár közvetlen közelsége és a városi szervezet fejletlensége könnyen érthetővé teszik, hogy a királyi várnagy a polgári városra is kiterjesztette joghatóságát és csupán hosszas küzdelmek árán sikerült az Anjouk alatt a polgári város különállását biztosítani.

Buda XIII. századi hatósági szervezetét ezek után úgy fogjuk fel, hogy IV. Béla király a Pest melletti helyen várat épített, katonai őr-

¹ Ofner Stadrecht 239. l.

² Fejér IV/1. 330. l.

³ Fejér IV/3. 9.

séggel látja el és a vár élére rectort állit. Ez a rector hivatásos katona, a ki az 1267. évi isaszeghi csatában a király oldalán harcol, elfogják és megölik. A vár mellett és alatt (sub conclavi) megtelepedett polgárság IV. Béla király pesti privilegiuma alapján szervezkedik, villicus kormányja alatt áll és ez a villicus szerepel a tárnokvölgyi perben. A hatalmas pestvári rector természetszerűen kiterjeszti hatalmát a városon kívül álló polgárságra is s magához ragadja a városi villicus joghatóságát. A villicus rövidesen eltűnik s a rector castri lesz Buda egyetlen előljárója. Az Árpádok kihaltát követő korban a rector castri hatásköre lassanként visszaszorul a várra, a polgári város felszabadul a vár szolgasága alól s a polgárság választotta iudex áll a polgári város élén. A régi függés emléke azonban mindvégig megmarad oly módon, hogy a megválasztott bírót a budai várnagy, illetőleg a tárnokmester erősíti meg hivatalában.

Végül legyen szabad fejtegetéseink eredményeül megállapítani, hogy a háromtornyú vár Buda város újabb czimere, a melyet I. Károly király alatt, minden valószínűség szerint 1310 után vett fel. A pólyás pajzs régibb czimer, a melyet az Árpádok uralkodásának utolsó százada alatt vettek fel és nem valószínű, hogy eredetileg csupán a királyi vár czimere volt. E két czimerből alakult ki a XIV. század folyamán az a budai czimer, a melyet az egész középkoron át használtak a budaiak.

GÁRDONYI ALBERT.

A VESZPRÉMVÖLGYI 1109. ÉVI OKLEVÉL HITELESSÉGE.

(Első közlemény.)

I.

A két veszprémvölgyi oklevél irodalma.

Árpádkori diplomatikánknak egyik legbecsebb emléke Kálmán király 1109. évi oklevele, melyben a veszprémvölgyi apácák kérésére átírta Szent István görög nyelvű alapítólevelét. A nevezetes oklevél két részből áll. Simon pécsi püspök, kit Kálmán az oklevélvizsgálattal és átírással megbizott, szó szerint lemásolta István

görög levelét s folytatólagosan utána írta a latin nyelvű megerősítő oklevelet, melyben felsorolja az alapítólevelben foglalt s azóta szerzett adományokat.

Az oklevél két példányban maradt ránk, melyeket tudósaink hosszú ideig egykoru oklevélpárokknak tartottak és ezért, ha avval foglalkoztak, csak az eredetinek vélt pecsétes példányt vették vizsgálat alá. Fejérpataky László mutatta ki, hogy két tartalmilag egymástól sok-

ban különböző, de ugyanazon adományról szóló oklevéllel van dolgunk. A bővebb szövegezésű, pecsétes példányt az Országos Levéltár, a másik rövidebb fogalmazású és a pecsételésnek csak nyomait mutató oklevelet jelenleg a Nemzeti Múzeum levéltára őrzi, mint legrégibb árpádkori emlékét.

A két oklevél irodalmának historikumát bőven megírták *Karácsonyi*, *Fejérpataky* és *Gyomlay* idevágó értekezéseikben.¹ Előadásuk némi részben kiegészítésre szorul, a mennyiben ők csak az oklevelek kiadásairól szólnak, de azokkal a kézirati másolatokkal, melyekből e kiadók merítettek, nem foglalkoztak. Gyomlaynak feltűnt, hogy Pray, a görög oklevél első kiadója «mindkét kéziratot felhasználta kritika és módszer nélkül.» Ama gyanújának ad kifejezést, hogy Pray nem autopsia, hanem egy régebbi jezsuita átírás alapján adta ki az oklevelet.²

Átkutatva az Egyetemi Könyvtár nagy kéziratgyűjteményeit, *Kaprinai István* gyűjteményének 64. kötetében úgy a görög, mint Kálmán latin oklevelének másolatát megtaláltam.³ A 9—12. lapon István görög oklevelét közli, a sorok alatt annak latin fordítását adva. A szöveget Kaprinai kétségkívül az *OP.* (Országos Levéltár példányá)-ról másolta, azonban néhány érthetetlen hely magyarázatához felhasználta a *MP.* (Múzeumi Példány) egy másolatát is. Másolatot és nem az eredetit, mert a 13—19. lapokon a latin szöveg az *OP.* hű másolata, tehát a *MP.* latin része a másoláskor nem állt Kaprinai rendelkezésére.⁴ Összehasonlítva ezt a másolatot a kiadásokkal, minden kétséget kizárólag megállapíthatjuk, hogy *Szegedy* a görög oklevél latin fordítását és Kálmán latin oklevelét Kaprinai kéziratából másolta,⁵ továbbá,

¹ *Karácsonyi János*. Szent István oklevelei és a Szilveszter bulla. Budapest, 1891. 25—39. l. — *Fejérpataky László*. Kálmán király oklevelei. Bp. 1892. 21—31. l. — *Gyomlay Gyula*. Szent István veszprémi gyűjteménye. Bp. 1901. 3—9. l.

² *Gyomlay*. id. m. 4—5. l.

³ *Collectio Kaprinaiana* in 4r.

⁴ Ugy a görög, mint a latin oklevél, — mint az a jellegzetes betűről felismerhető, — Kaprinai saját kézírása, ellentétben a kötetben foglalt többi idegen kéztől eredő másolattal. A latin oklevél végén a pecsétet is leírta, tehát az eredeti *OP.*-ről másolt.

⁵ *Assertor libertatis Ungaricæ* . . . II. Andreas, Jaurini

hogy *Pray* az ő kivonatos kiadásában a görög oklevelet ugyancsak innét írta ki, de javította annak némely helyét a kezében levő eredeti *MP.*-ről. Kálmán oklevelét már teljesen az *MP.* nyomán és pedig igen jó kiadásban, de hiányosan közli.¹

Szerdahelyi Alajos az *OP.*-t téve vizsgálatá tárgyává, megbotránkozott Szegedy és Pray kiadásán, valamint Kaprinai kéziratán. Ez igen természetes, mert ő nem ismerte a *MP.*-t s így nem tudta, honnan vették azok a variánsokat. Megbízható és pontos szöveget akarván adni, lenyomatja az *OP.*-t, de meglátszik kiadásán s a mellé adott latin fordításon, hogy neki is fel kellett használnia egyes érthetetlen helyek megfejtésénél a leszólt Kaprinai és Pray segítségét.² Kálmán oklevelét természetesen szintén az *OP.*-ből közli. Ezt a Szerdahelyi-féle szöveget s az *OP.* latin részét nyomatták azután le a XIX. század összes kiadói, míg végre Fejérpataky és Gyomlay a *MP.* kritikai kiadását rendelkezésükre bocsátották.

Mindezekből kitűnik, hogy Kaprinai és Pray jóhiszemű eljárásának, — mellyel az *OP.* érthetlenebb helyeit a *MP.* variánsaival igyekeztek megmagyarázni, — következménye lett, hogy a *MP.*-t elfelejtették és az *OP.* romlott görög szövegének kiadásai forogtak közkézen. Mint említettük, Pray ismerte az *MP.*-t s közölte is abból Kálmán oklevelét töredékesen, viszont a jezsuita kéziratgyűjteményekben megtaláltam a *MP.* görög szövegének megbízható, pontos s — a másolatok korát tekintve — kritikai másolatát. *Fejér György* Codex diplomaticusában Szerdahelyi latin fordítását közölve Kaprinai fordításával vitatkozik, hivatkozva Kaprinai kéziratának 37. kötetére.³ Az idézett helyen megtaláljuk a görög alapítólevélnek a *MP.* után készült másolatát, sorok alatt a latin fordítással. Kaprinai ezt a kötetet, 1750. F₃—G₄ jelzésű leveleken. Ez a mű névtelenül jelent meg, szerzője: *Szegedy János*.

¹ *Pray Georgius*. Vita S. Elisabethæ viduæ. Tyrnaviæ. 1770. 221—222. l. Jegyzetben.

² *Szerdahelyi Aloysius*. Diploma graecum S. Stephani regis. Budaæ, 1804. 32—36. l. — *Fejér* a Codex diplomaticusban (I. 342. l.) Szerdahelyi latin fordítását másolja le.

³ *Fejér*. id. h. *Egyetemi könyvtár: Collectio Kaprinaiana* in 4^a Tomus XXXVII. p. 361.

mint a címlapon levő sajátkezű bejegyzéséből kitűnik, *Hevenes* Gábor kézírataiból másolta. A Hevenes gyűjteményben rá is akadtam a veszprémvölgyi alapítólevél hü és pontos másolatára,¹ mely forrása volt Kaprinainak. Leszámítva néhány rövidítés feloldatlanul, de nem megfejtetlenül maradását s néhány Gyomlay által is íráshibának jelzett hely megjavítását, alig egy-két variánsban különbözik Hevenes XVII. századbeli másolata Gyomlay új, kritikai kiadásától. Latin fordításában is megfejt több nehéz értelmű helyet.² Így voltaképpen csak a véletlenül mult, hogy historikusaink hosszú időn át az MP.-t nem ismerték. Ha Fejér Hevenes kéziratából vagy Kaprinainak tőle ismert kötetéből a MP.-t adta volna ki okmánytárában, sok tévedést el lehetett volna kerülni, többek közt Engel támadását is, ki az OP. egy kritikus pontja alapján támadta meg az oklevél hitelét.

¹ U. ott: *Collectio Hevenesiana*. Tomus X. pag. 173.

² *Hevenes* eltérései: A 12. sorban διδομη helyes olvasás διδομη helyett. Itt Gyomlay tévedett, bár jegyzetben ő is o-t ír.

τω-t kijavítja τω-ra (4 helyen), γεναιάς-t γενεάς-ra (15. sor), τόν-τ τών-ra (13. sor.)

A β-nak régies alakját írja, de hogy olvasni tudta, bizonyítja Sagarbryen a latin fordításban, hasonlóképpen az ου és στ régi coarctatios alakját használja.

Néhány rövidítést nem old fel, de megérti, mint a latin fordításból kitűnik (θεοτόκου, υιοῦ stb.) egy-két szót az eredeti oklevélnek megfelelően szétválasztva kettőbe, másutt két szót egybe ír.

Íráshibák: κραλης helyett (1. sor); ἐνθρονισαμόν középű v-jét kifejejtette (6. sor): παλοσινικού h. παλοσινικού (8. sor) és végül και-t kétszer írja a 8. sorban.

Olvasási hiba voltaképpen alig van az egész oklevélben: ὑπεραγίας θεοτόκου-nál (2. sor) az ς és θ ligatúráját nem veszi észre: ὑπεραγία θεοτόκου-t ír. Hat helyen nem ismeri fel az υ ligatúráját más betűkkel (öt ízben ι-t ír υ helyett: ἀβρίσας, καπνοῖς, πανηγύριν, ὄλο és τζίτοιμ: 2., 5., 7., 8. és 10. sor, σσσεικη h. pedig σσεικειη-t (12. sor). σαμτγ-ot σαμτον-nak olvasta, a mi nem is csodálatos, mert az αγ ligatúrási írása nagyon emlékeztet ov-ra s a Számταγ alakot nem tudta megmagyarázni.

A fordításban: μρά-t, mit Gyomlay faluközösségnek fordít a szláv mir-szóból származtatva, — már Hevenes *villa*-val fordítja, βεστιαρίας nála is lovasszolgá, a μελεκδίσ-t ő sem fejti meg, a κατοικῆσαι-t *habitare*-val fordítja Gy. fordításának megfelelően, míg velők ellentétben mások *letelepedés*-ről szólnak, ott lakás helyett, az egész mondat értelmezése megfelel Gy.-ének. καπνοῦς-t jobban fordítja *caminossal*, mint Gyomlay, ki telek szót alkalmaz. A kémény, füst itt háznépet, családot jelent.

A Kaprinai és Pray óta elfeledett oklevelet *Fejérpataky László* ásta ki temetőjéből. Kálmán király okleveleiről irt akadémiai értekezésében kiadta a veszprémvölgyi renovatio rövidebb, pecsétellen példányát. Nagybecsű fejtegetésének eredményeképp, — a görög szöveget mellőzve s csak Kálmán megerősítő levelét véve vizsgálat alá — kimutatta, hogy a két oklevél nem tekinthető egyidőben kiállított oklevélpárnak. A latin szövegeknek főképp külső, paleografiai sajátosságai alapján a két oklevelet egykorúnak mondja, de a MP.-t határozottan kezdetlegesebbnek. Az OP.-t, melyben hibákat és lazább szerkezetet vesz észre, nagyobb kancelláriai gyakorlatra mutatónak tartja. «A kérdést inkább magyarázva, mint megoldva», arra «a csupán combinatio értékével bíró megoldásra jut»,¹ hogy a vizsgálattal megbízott Simon püspök előbb a MP.-t állította ki, majd az apácák kérésére még néhány kifejejtett újabb birtokot és kiváltságot is belevéve megírta a bővebb szövegezésű OP.-t. A király azután az utóbbit megpecsételte s az a másik példánnyal együtt az apácák birtokába jutott. Ez a magyarázat azért nem kielégítő, mert hasonló eljárásra analogiát nem igen találunk diplomatikai gyakorlatunkban és mert — mint későbbi fejtegetésünkéből kitűnik, — az OP. szövegének egy pontja ellentmond Simon püspök szerzőségének. Fejérpataky a két oklevél írásbeli sajátosságait gondos kutatás tárgyává téve megállapította a kettő közt fennálló paleografiai különbségeket, a mikről e kiváló diplomatikai tanulmány alapján fogunk szólni.

Gyomlay Gyula a két oklevél görög szövegét tette vizsgálat tárgyává. Megállapította a MP. görög részének kritikai szövegét s ez alapon meglepő eredményre jutott. Bebizonyította, hogy *Szent István alapítólevelét a MP. tartotta fenn hiteles alakjában, míg az eddigelé feltétlen hitelesnek ismert OP. görög szövege teljesen értemetlen zagyvalék*, telve — ügyetlen és tudatlan másoló kezére valló — íráshibákkal, grammatikai botlásokkal, rossz mondat szerkesztésekkel és értelmi tévedésekkel. Kétségbevonhatatlan paleografiai bizonyítékokkal támogatja Gyomlay abbéli

¹ *Fejérpataky*, id. m. 32., 39. l. Mint e sorokból kitűnik, Fp. maga sem tartja a kérdést érvelésével kétség felül megoldottnak!

véleményét, hogy az *OP*-t a *MP*-ről másolták rosszul és ügyetlenül. Igazságot szolgáltat Engelnek, ki éppen ilyen paleografiai botlás alapján merete az *OP*. hitelességét kétségbe vonni. A *MP*-ből ez a rész hiányzik, illetve más értelme van s így Engel támadása arra nem vonatkozik.¹ A latin szöveg bírálatába Gyomlay nem bocsátkozott s a görög szöveg megrontásának idejét sem kutatta. Ezt a történészekre bizza azzal a megjegyzéssel, hogy a szövegrontás nem tekinthető önkénytelennek és csupán tudatlanságból eredőnek. Kifejezést ad gyanujának, hogy az alapítólevél megváltoztatása tudatos hamisítás volt és e nézetét nyomós érvekkel támogatja.²

Vázolva így az oklevélpár irodalmát a kérdés jelenlegi állását következőkben foglalhatjuk össze:

Kálmán király eredeti oklevele a Nemzeti Múzeum birtokában levő rövidebb szövegezésű, pecsételen példány (*MP*), melynek kritikai kiadását Fejérpataky, illetve Gyomlay tették közzé. Ez oklevélen pecsét nyomát mutatja a kettős bevágás és a bőrszalag összehuzódása. Birtokunkban van ezen kívül a kiváltságlevélnek egy másik példánya (*OP*),³ melynek latin szövege amannál bővebb, több jogot és birtokot tartalmaz. Külső tulajdonságai alapján származhatik ugyan a XII. század elejéről és Kálmán király eredeti pecsétjével van megerősítve, de szerkesztése a *MP*-nál felületesebb és görög szövege az eredetiben foglaltak értelmetlen, tudatlan tévedésekkel teli másolata, mely a céltudatos hamisítás gyanujával illehető.⁴

Célunkká tüztük az oklevelek tartalmának összehasonlítása és egybevetése útján, a Fejérpataky által megállapított külső tulajdonságok felhasználásával, annak megállapítását, hogy a

¹ A *kilenczéről* szóló pont ez, mely a *MP*. *kilencz faluja* helyébe csuszott be.

² *Gyomlay* id. m. 41—44. l.

³ Legjobb kiadása *Szilágyi Sándor*. A Magyar Nemzet Története cz. diszmu II. köt. 242. lapján közölt facsimile mellett található, a magyar fordítással együtt.

⁴ *Karácsonyi Fános* ujabban Gyomlay értekezése alapján felvette a hamis oklevelek jegyzékébe s hamisítását az 1220. év tájára teszi. Szerinte csupán a határjárás későbbi betoldás az oklevélben. (Pótlások a hamis, hibás keltű és keltezetlen oklevelek jegyzékéhez. *Történelmi Tár*. 1908. 27. l.]

veszprémvölgyi oklevél eme másodpéldánya mily helyet foglalhat el hazai diplomatikánkban? Meg kell tehát állapítanunk a latin szövegek viszonyát, majd azt, mi célja lehetett az *OP*. írójának a görög szöveg meghamisításával, mikor élt az *OP*. írója és miképp került arra a királyi pecsét, a mi főoka volt az évszázados tévedésnek, hogy mindig ezt az oklevelet tartották az eredetinek, holott ma a *MP*. eredetisége bebizonyítottnak tekinthető.

II.

Kálmán király eredeti oklevele.

Szent István kilencz falut adott az apáczáknak a hozzájuk tartozó népekkel, földekkel s más tartozékokkal. A *MP*. görög szövege a bevezető formulák után szól az adományokról. Ezek a következők:

Szárárbrűen 48 családdal¹ és hat halászszal, *Számtaγ* a Duna mellett 30 családdal (és 20 család «a szentséges Istenanya beiktatására»), *σομβώτων* révvel és hét révészszel, továbbá a vásárvámmal. Az összes falvakból: 60 lovasszolga a *Dunabisz*(Duná)-nál, 12 halász, három ács, két kovács, egy kádár és egy esztergályos; *Palosznikou*-ból(vagy *Polosznikou*-ból) egy szőlőműves, *Patadi*-ből a melekdisz(?); a sziget és a Szentháromság majorságul. A falvak nevei együtt *Szárárbrűen*, *Máma*, *Szándrou*, *Knésza*, *Csitum*, *Számtaγ*, *Padrugou*, *Saleszé* és *Grincszari*.²

¹ *καπνός*=füst, itt, tüzhely: háznép, család. U. ez oklevélben másutt *φαιλία*, az egykoru latin emlékekben: *mansio*, *domus*, *familia*. Gyomlay teleknek fordítja, de ez nem helyes. V. ö. *Erdélyi L.* Egyházi földesur és szolgálói. Bp. 1907, ki a mansiot háznak, háznépnek fordítja. *Du Cange*. Glossarium med. et inf. latinitatis. Tom. V. 1885. 225—226. l. «*Mansio* = familia, quomodo maison dicimus»; «*maison* pro familia etiam dicimus.»

² A helynevek az eredetiben: *σαράρβρυν*, *σαμτάγ*, *μάμα*, *σάνδρου*, *κνήσα*, *τζίτουμ*, *παδρούγου*, *ζαλέση*, *γρίντζαρι*, továbbá: *σομβώτου*, *πιλοσνίκου*, *δούναβις* és *παταδί*. — Az átírásban néhol eltértem Gyomlaytól, mert:

1. *β=δ* és nem *v*. — *σαράρβρυν* a magyarban Szár-Berény; *δούναβις* = Danubius: *βεσπρέμ* pedig Veszprém régi Beszprém alakját fedi, a hogy a XI—XII. században nevezték. V. ö. *Melich* I. Szláv jövevényszavaink. I/2. Bpest, 1905. 130—131. l.

2. *η=é* és nem *i*. Knésza fedi Kenese helynév legrégibb fennmaradt latin írásos alakját: *Knez*-t (1055) *Számota* J. A tihanyi apátság alapítólevele. Bpest, 1895. 17. l.

Kálmán latin oklevele csekély változtatással ugyanezekről szól. A falvakat sorszámmal látja el s helyesebb rendben sorolja el az adományokat. A görög oklevélben Számταγ után említett adományok közül csupán az ehhez a faluhoz tartozókat, a révet, szigetet s halászsokat sorolja fel. Valamennyi falu felemlítése után szól csak az összeshez tartozó 60 lovasszolgáról s a többiről. Változások a következők:

Zaarberinben már 54 család van az István korabeli 48 helyett; szól ugyane falu erdejéről. *Zamtou*-nál kiemeli, hogy a szigetet is nekik adja és mellette egy prediumot.¹ A szigetet «insula in Sild» néven említi, ellenben a rév nevét elhagyja, egyszerűen felemlíti *Zamtou* falu mellett. Megmondja, hogy a falvak fel nem sorolt lakosai szántóvető és szőlőműves emberek. Mindig felemlíti a falvakról, hogy lakóik földközösségben élnek-e vagy nem; továbbá azt is, ha más birtokossal közös a földjük, így *Serlouson* a pécsi püspök és *Podrucon* Podruc fia a birtokostárs. Ujjonnan szerzett jog a szigeten és *Modocean* a halászat joga. Kimaradt az István okleveleiben adottak közül: a Patadibeli melekdisz (?) és a zaarberini hat halász.² — A falvak nevei ebben: *Zaarberin*, *Zamtou*, *Mama*, *Scandur*, *Kinessa*, *Citun*, *Serlous*, *Podruc*, *Grincear*, *Polosinic* és *Modocea*.

A változások lényegtelenek s csupán az egy század alatt magától beállott fejlődésnek következményei, mint az oklevél mondja: «apposita sunt quaedam, quae non inveniuntur in ve-

3. ω = (valószínűleg:) α, mert az o jelzésére oklevélünk o-t ír, az α pedig többnyire inkább á-t jelent. Palosznik meg is felel a modern Paloznak alaknak.

4. Oklevélünk az σ-t sz, a τξ-t cs jelölésére használja, így az s-re más jegyet alkalmaz ζ=s, nem z. Sarlós = ζαλέσθ alapszava *sol- török gyökszó. V. ö. *Gombóc*, Régi török jövevényszavaink. *Magyar Nyelv*. 1907. 313. l.

5. ou-t a szóvégen nem írom át u-nak, hanem az egykoru latin emlékeknek megfelelően ou-nak.

6. γ a σαγάρ- és σαμτάγ-ban nem írható át. Ez nem g-t, hanem egy ehhez közel álló gutturalis spiranst (a latinban néha ch) jelöl. V. ö. *Melich* J. Adatok a magyar nyelv és helyesírás történetéhez. *Nyelvtud. Közlem.* XXXIV. 1904. 135., 141—2. l., és *Gombóc* Z. 396—398. l. A σμβῶτον-ról alább fogunk bővebben beszélni.

¹ Ezzel a görög szöveget magyarázza is, mert az e helyen kissé érthetetlen.

² A 48 háznépből e hat halászcsalád hozzáadásával lett 54, mint Gyomlay véli.

teri et quae... accreverunt in processu temporis.»

Tisztába kell még jönnünk avval, hogy az oklevélben felemlített helynevek micsoda falvaknak felelnek meg. Karácsonyi, Fejérpataky,¹ Csánki és Békefi csaknem valamennyit meghatározták. Az oklevél helységei: Szár(vagy Vörös)-Berény, Mára, Sándor, Kenese, Csitény, Padrag és Gerencsér veszprémmegyei,² Sarlós baranyai,³ Paloznak zalai,⁴ Madocsa tolnai⁵ falvak voltak a ma is hasonló nevű helységek és puszták helyén. Szántó a mai pestmegyei Tass község határában levő Szentgyörgy pusztá helyén volt és Fehérmegyéhez tartozott.⁶

Hátra volna még a Szántó falu mellett említett révnek és szigetnek, valamint a szigettel együtt említett prædiumnak a meghatározása. A révet a görög szöveg «πέραμα τοῦ σμβῶτου»-nak nevezi, a latin szöveg Szántó tartozékai közt sorolja föl és nevét nem említi. A rév Szántó falu határában volt s azonos a későbbi Szigetfőrévvel.⁷ A réházak a mai Ráczalmás határában és a tassi hajóállomás táján voltak, mint azt egy cikkemben kifejtettem.⁸ Abból a körülményből, hogy a Kálmán-féle oklevél, mely az adományokat rendszeresebben sorolja fel, nem említi a rév nevét — holott a görög szöveget mindenütt bővíti és magyarázza — továbbá magának a révnek fekvéséből az következtethető, hogy σμβῶτον Szántó falu nevével van összefüggésben s a πέραμα τοῦ σμβῶτου alatt *Szántai rév* rejlik. Ez a föltevés igen valószínűnek látszik, csak az a kérdés, nyelvészetileg megmagyarázható-e? Nem vagyok nyelvész s így a kérdés tudományos taglalásába nem is bocsát-

¹ *Karácsonyi János*. Szent István oklevelei és a Szilveszter bulla. Bpest, 1891. 35—37. lap. *Fejérpataky*. 36—37. l.

³ *Csánki Dezső*. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. Bpest, 1897. 222., 226., 231., 237., 241., 246., 249. lapokon. *Békefi Remig*. A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban, Budapest, 1907. 74., 76., 78., 79. és 81. lap.

² *Csánki*, II. 1894. 520—1. l.

⁴ U. ott. III. 92. l. *Békefi* 170. l.

⁵ *Csánki* III. 439. l.

⁶ U. ott. III. 347. l.

⁷ V. ö. az OP. szövegével.

⁸ A *Századok* 1909. 155. lapján megjelent cikkemben az OP. alapján igyekeztem a révet és szigetet meghatározni. Azt hittem, hogy az is valódi oklevél.

kozhatom, csupán megemlítem, miképen gondolom a Σομβῶτου alakot a Szántóval kapcsolatba hozhatónak.

Szántó régebbi alakja *Számto*, a minthogy a Kálmán-féle latin oklevél is *Zamtou*-nak nevezi a falut.¹ Okleveleinkben előjövő archaisztikus alakja azonban nem *Zamtou*, hanem *Zamptou*, mely *Samptov* vagy *Zampto* alakban még a XIII. század közepén is használatos, sőt elvétve később is előjön.² Mivel azonban a *Zamptou* (olv. *Számptou*) alak egy hangzó kilökésével jött létre,³ az eredetibb alak **Számptatou*, illetve helyesebben **Számbatou* (vagy *Számbotou*) volt, mert az *mb*-ben a *b* csupán a hangzó kilökése után változott *p*-vé.⁴ Elérkezünk tehát a **Számbatou* (*Számbotou*) alakhoz, mely megfelelne a görög szöveg Σομβῶτου-jának.

Két dolog mond e föltevésnek ellent. Először is a görög szövegben az *á* jelölésére szokásos *α* helyett e szóban *ο* van, másodszer az oklevél magát a falut nem *Számbatou*, hanem a szintén archaisztikus Σαμτάγ néven ismeri.

A kor latin oklevelei az *-á* és *-a* betűt igen gyakran, sőt rendszeresen *o*-nak írják, ez a görög szöveg azonban *Scondur*-t *σάνδρου*-nak, *Podruc*-ot *παδρούγου*-nak, *Polo*-inicot *πλωσνίκου*-nak írja át a *Szándrou*, *Padrugou*, *Palosznikou* kiejtésnek megfelelően. Feltűnő volna — bár nem lehetetlen — ha épen ez egy szóban használna csak a latin íráshoz hasonlóan *o*-t az *á* jelölésére, holott a többiben *α*-t és *ω*-t írt. A magyarázatot abban találhatjuk, hogy az oklevél írója ezt a nevet latin írásból (**Scombatou* vagy **Zombatou*, ad analogiam *Scondur*) másolta, míg a többinek nevét kiejtés után írta le. Ez a megfejtés valószínű és általa meg tudjuk azt is magyarázni, hogy a helység neve *Számταγ* alakban

¹ *Melich* felteszi, hogy a hánt-hámlik, ont-omlik, ront-romlik, bont-bomlik, hint-himlik analogia alapján volt a szántóknak megfelelő **számlik* ige is. *Adatok a magyar nyelv és helyesírás történetéhez*. Nyelvtudományi Közlemények. 34. köt. 139. l.

² *Szamota-Zolnai*. Magyar Oklevélszótár. Budapest, 1902—6. 884. hasáb. 1239., 1248, sőt 1342-ből is közöl példát a *Zamptou*-ra. Az *u* betű csak a XV. század elején marad végleg el a Szántó végéről.

³ Erre *Mészöly Gedeon* barátom figyelmeztetett.

⁴ A **számbatani* (vagy *számbotani*) *b*-je az analog képzésű igék közül a ront-nak *rc*-ből alakjában maradt fenn (hint. = himbál?)

is előjön. Ez utóbbi a kiejtés szerint leírt alak volna. Az *ov* és *ay* végzet nem gátolja e magyarázatot, mert a latin szövegekben a görög gutturalis spirans *γ*-t mindig *o* jelöli.¹ A *πέραμα* τοῦ σομβῶτου alatt tehát a szántai rév érthető s úgy véljük, ez a magyarázat nyelvészeti-g is teljesen megállja helyét.

Meg kellene még határozoznunk, melyik volt az oklevélben szereplő sziget és *Sild* possessio. A görög szöveg kissé értelmetlen ott, hol a szigetről szól. Gyomlay fordítása szerint Szent István «a szigetből a Szentháromságot adja majorságul.» Kálmán oklevele Sántó falu tartozékai között említi, hogy adott a szent király «egy szigetet is Silden és a szigeten kívül a sildi parton² egy prediumot a jószágok használatára.» A görög oklevél értelmetlenségét Kálmán itt megmagyarázza s az ő privilegiumából tűnik ki, hogy az alapítólevélben említett majorság nem a szigeten, hanem a parton volt. A sziget nevét nem említi; Sildnek az avval egy irányban a parton fekvő possessiot nevezi. Későbbi oklevelek már magát a szigetet is *Sild* (*Zeuld*, *Zeldszigethe* stb.) néven emlegetik.³ Helyére nézve annyit tudunk meg, hogy a szántai, a későbbi szigetfői rév mentén feküdt s vele egyirányban huzódott a Duna egyik partján *Sild* possessio. A szántai rév helyét és *Sild*nek a fekvését kell tudnunk, hogy a szigetet megtalálhassuk.

A rév, melyet később szigetfői révnek neveztek, a mai Ráczalmás és a tassi régi hajóállomás közt huzódott. E tájon kellett lennie *Sild*nek is. *Csánki Dezső* a Duna jobb partjára helyezi, *Szigetfő*

¹ A szóvégi *ó* keletkezése az *ay*-ből szabályszerű nyelvfajlódási folyamat: *ay* = *ach* > *au* > *ou* > *o*. — *Aszó*-t 10<5-ben még *Azah* > *Azaa*-nak írják, később már *Ozou*, *Azow*, *Azou* és végül *Azo* alakban jön elő. Más analógiákkal együtt lásd: *Melich* J. Adatok a magy. nyelv. tört. *Nyelvtud. Közl.* 34. köt. 142—145. l. — A magyar szóvégi *ó* és *u* a törökben *ay*: *apró* = **opray*, *turó* = **toray*. *Gombóc* Z. Régi török jövevényszavaink. Magyar nyelv. 1907. 398. l. *Szántó* alakulása e szerint: **Zombatach* > *Zombatou* (*Scombatou*) > **Zombtou* > **Zomtou* > *Zamtou* > *Zamtou* (*σαμτάγ*) > *Zamto* > *Számto* > *Szántó* volna.

² A *portus* itt part értelemben használatik, mint *Zichy Okmánytár*. VI. 310. l. és *Anjou Okmánytár*. VI. 524. l. közölt oklevelekben. V. ö. Part-Madocsa névvel, mely *Portus Modocse*-ből származik.

³ Így például: *Fejér*. IX/7. 225. X/5. 484., 497. lap.

és Dunapentele közé.¹ Ez sejthető az oklevelek azon pontjából, mely a halászó helyeket «metas, a Szigetfő incipiando usque ad metas dictæ possessionis Zeld» helyezi.² Ebből azt következtethetők, hogy Szigetfő és Sild határosak voltak. Ugyanezek az oklevelek szólnak a fehérvári káptalanról, mint Sild birtokosáról, s ezért Csánki azt mint e káptalan tulajdonát említi. Forrásainkból azonban más tűnik ki. A XV. század elejéről, 1407 és 1416 közti időből hosszú sor oklevél maradt ránk, melyek Töttös László és Almási Mihály e vidéki birtokosoknak egy pöréről értesítenek.³ A pör tárgya három dunai halászhely (tanya) volt, melyeket úgy Töttös László — Lovászföld (Szentmárton), Szalk s az ehhez tartozó Csabony, Beledülése, Betlend s más mai dunabalparti Tass és Szalkszenmárton falvak határában fekvő possessiók birtokosa, — mint a pentelei földesúr, Almási Mihály, magáénak követelt. Ezekből az oklevelekből világosan kiténik, hogy Szigetfő és Pentele possessiók határosak voltak s így köztük nem terülhetett el Sild, valamint az is, hogy ez a Sild (Zyld, Sold, Sould Zeld) birtok a Duna bal partján feküdt, még pedig Szalk, illetve Csabony és Szántó falvak között.⁴ Ez a hely megfelel a régi tassi hajóállomás körül elterülő földnek s ma a tassi határhoz tartozó Szentgyörgy pusztának része a régi Szántó faluval egyetemben. Sild e szerint szemközt feküdt Szigetfővel, a Duna bal partján és Szántó faluval együtt az apáczáké, de ugyancsak Silden volt a fehérvári káptalannak is birtoka.⁵

¹ Csánki. id. m. III. 345. l.

² Fejér. X/5. 490. l. Zichy Okmánytár. VI. 319. l. V. ö. Fejér. VIII/7. 129., 159., 173., 224. l.

³ Zichy Okmánytár. V. 585., 588. VI. 79., 309., 337—346. l. és Fejér. X/5. 484—497. l.

⁴ Prope primam metam antiquam ipsam possessionem Zyld dictarum dominarum a possessione ipsius mtri Ladislai Chaban nuncupata separantem... és «dictam possessionem Zygethew a predicta possessione Penthele... separando...» Zichy Okmánytár VI. 309—10. l. s u. így: Fejér X/5. 496. l. Chaban, ma Csabony pusztá Dunavecse és Szalk-Szent Márton közt a Duna mellett. V. ö. Csánki. III. 321. l. A Töttös László és Almási Mihály pörös szigete a mai dunapentelei sziget. Ennek dunavonaláról írják u. ez oklevélben: «ipsum fluvium Danubii corporale extra metas dictarum possessionum prescriptarum dominarum adiacens.»

⁵ Zichy Okmánytár. VI. 311., 339. Fejér. X/5. 486. l. V. ö. Csánki. III. 345.

Az okleveleknek ama pontja, mely a sziget határának jelzésénél Szigetfőt és Sildet, mint határmegjelölőket említi, épen a kérdéses birtok sziget voltában leli magyarázatát.

Sildet és Szigetfőt ismerve, a velük egy irányban húzódó szigetet, melyet az épen e két helyben végződő rév érintett s mely a penteli sziget fölött terült el, nem nehéz meghatározunkunk. Ráczalmás alatt húzódik a circa 300 hold területű ráczalmási sziget, mely azonos a Kálmán és Szent István oklevelében felemlített szigettel s mely az apáczák birtokában volt.¹

III.

Az oklevelek összehasonlítása.

Átérve a két oklevél összehasonlítására, könnyebb áttekintés céljából egymás mellett közöljük az OP. és MP. szövegét. A bevezető és befejező részek változatlanul maradt formuláit, melyek néhány jelentéktelen eltérést mutatnak, mellőzzük. Az OP. vizsgálat alá veendő szövegét az eredeti sorrendben, tizenhét pontra felosztva közlöm, a MP. szövegét tizenhárom pontba osztva s azokat az OP. megfelelő része mellé állítva adom, zárójelben mindenütt megjegyezve az illető pont számát. A csupán egyik oklevélben előforduló részeket vastagabb, a változtatásokat dőlt betűvel jelölöm.

(M. P. szövege.)

Anno dominicę incarnationis... rege *Columbano*...

Causa autem renovationis *hec fuit*.².....

(1.) Et hec sunt ea, que *inventata sunt esse* ipsius ecclesię sine omni contradictione, Simone Quinqueecclesiarum episcopo, iussu regis et consensu *Bezprimensis* episcopi diligenter perscrutante, et veritatem rei cristianissimo regi *Columbano* referente.

(2.) Villa Zaarberin cum LIII^{or} mansionibus; sed terra

(OP. szövege.)

Anno dominice incarnationis... rege *Columano*...

Causa autem renovationis *hec sunt*...

(1.) Et hec sunt ea, que *in ea vidimus et invenimus esse* ipsius monasterii sine omni contradictione, Simone Quinqueecclesiarum episcopo, iussu regis et consensu *Bezprimiensis* episcopi diligenter perscrutante et veritatem rei christianissimo regi *Columano* referente.

(2.) Videlicet villa Zaarberin cum LIII^{or} mansi-

¹ Ezt nevezik később Sild sziget, Zeldsziget, insula Syuld-tanya stb. néven. Zichy Okmánytár. VI. 343., 344. l. Fejér. X/5. 491., 493., 494. l.

² Fejér *pat akynál* tévesen *hec sunt*. *Praynál* helyesen: *fuit*. V. ö. Gyomlay. id. m. 8. l.

ad ipsam villam pertinens est communis et silva ipsius villę habitatoribus.

(6.) Tercia villa est Mama. Quarta *Scondur*. Quinta *Kinessa*. Sexta *Citun*.

(7.) In istis *III^{or} villis*: Mama, *Scondur*, *Kinessa*, *Citun*, non est terra communis, nec licet alicui habitare, nisi quem abbatissa (*sic!*) admiserit.

(12.) *Et in villa Polosinic* habet abbatissa unum vinitorem cum vinea sua.

(9.) Octava villa est *Podruc*, in qua villa habet filius *Podruc* communem terram cum populo abbatissę.

onibus *et totidem vineas, ita ut quelibet mansio annuatim dicto monasterio LX. cubulos vini debeant aministrare* (sic!) sed terra ad ipsam villam pertinens est communis et silva ipsius ville habitatoribus, *preter silvam coquine, que circumiacet in metis.*

(3.) Secundam villam Mama, in qua sunt aratores *plaustrales et alia officia pro utilitate ecclesie exhibentes, iuxta preceptum abbatissę dicte ecclesie tempore constituto.* Tercia vero *Sondur* in eadem libertate, quarta *Kensa*, V. *Chiton*, istas V. villas nostros *udvornicos dicto monasterio dedimus iure perpetuo possidendam.*

(4.) In istis *quinque villis*; videlicet Mama, *Sondur*, *Kensa* et *Chiton* non est terra communis *et tota terra ipsarum villarum, scilicet Akaratia circumiacet in metis*, nec alicui liceat habitare nisi prius domina abbatissa voluntate admiserit.

(5.) *Item villam Vamus cum X. mansionibus, in qua sunt operatores, scilicet fabri et alia servitia exhibentes et terra est communis.*

(6.) *Item sanctus rex Stephanus dedit villam Poloznik cum VIII. mansionibus, sed terra est communis.*

(7.) *Item sanctus Stephanus dedit villam Podrug, quarum terra non est communis, sed circumiacet in metis.*

(8.) *Ita tamen, quod dictas possessiones tam in decimis, quam in magistratibus capelle dictarum villarum episcopus Vesprimiensis in nullo debeat molestare vel in aliquo pertur-*

(4.) . . . et naulum portus cum septem naucleris monasterii sunt. (A 4. pont elejét ld. alább.)

(3.) Villam Zamtou, iuxta Danubium dedit prius sanctus Stephanus cum triginta mansionibus et postea dedit in dedicatione ecclesię viginti mansiones in eadem villa. Sunt etiam in eadem villa XII^{cim} piscatores. Tota terra ipsius ville dominium abbatissę est.

(4.) Totum teloneum fori eiusdem ville

(5.) Dedit etiam insulam in *Sild*, et *preter ipsam insulam dedit predium in ipso portu Sild ad opus pecudum*; sed terra est communis. Et in ipso portu *Sild* habent *piscationem* sturionum.

(8.) Septima villa est *Serlous*, sed *terra communis est cum populo Quinclesiensis* (sic!) *episcopi.*

(10.) Nona villa est *Grincear*, cuius terra communis est.

(11.) Ex omnibus istis villis non habet abbatissa servientes cum equis, nisi solummodo LX et tres mansiones carpentariorum et duas mansiones (*sic!*) *fabro-*

bare, totam monasterio nostro duximus pertinentendam, sicut in donationibus regalium, extitit consuetum et eedem domine in consecratione crismatis et olei ecclesie sancte Strigoniensis pertineant.

(9.) *Item sanctus rex dedit portum et naulum Seigetfev vocatam* cum VII. naucleris *et in villa Titus eisdem fundum curie et vi(ne)am.*¹

(10.) *Item sanctus rex dedit quandam insulam Obada vocatam.*

(11.) et cum ea dedit villam Zamtov ultra Danubium cum triginta mansionibus *et magistratibus capelle.* *Item in dedicatione eiusdem monasterii XX. mansiones, sunt etiam in eadem villa XII. piscatores. Tota terra ipsius ville dominium abbatissę est in metis, quarum meta* [itt három sorban részletes hártárléirás következik.]

(12.) Totum teloneum fori *ac alias utilitates* eiusdem ville constituit.

(13.) *Item sanctus rex dedit quandam insulam Sild vocatam, cum terris et lacunis et X. mansiones ad procuracionem pecudum* et in illa insula habent *piscatorem* sturionum, sed terra non est communis.

(14.) *Item dedit villam Sorlous ad procurandas apes*, sed terra est communis.

(15.) *Item dedit sanctus rex villam Girinchar in eadem libertate*, sed terra est communis.

(16.) Ex omnibus possessionibus istis non habet abbatissa aliquos servientes cum equis, nisi solummodo LX. et tres mansiones carpentariorum et duas man-

¹ A *viam* itt minden valószínűség szerint *vineam* helyett áll.

rum et unum tornatorem et unum lagenarum custodem. Ceteri omnes sunt vel vinitores vel aratores.

(13.) Preter hec dedit sanctus rex *in portu MODOCEA* piscationem husonum ad opus monialium sancte Marie serviencium.

siones fabrorum et unum tornatorem et custodem lagenarum. Ceteri omnes sunt vel vinitores vel aratores *et alia servicia exhibitores.*

(17.) Item dedit sanctus rex *portum MODOCEA, qui Thona vocatur*, cum descensu ad piscationem usonum et ad opus monialium sancte Marie serviencium.

Az egymás mellé állított szövegekből kitűnik, hogy az OP. lényegesen különbözik az MP-től. A kettő közt talált eltéréseket két csoportba oszthatjuk:

1. Írásbeli eltérések.

a) *Íráshibák, botlások* alig vannak az OP.-ban. A másoló igen nagy fontosságot tulajdonított a helyesírásnak s — a Fejérpataky említette hibákon kívül¹ — csak kettőt találhatunk a szövegben. «Villam Podrug»-ra vonatkoztatva *quarum*-ot *ir cuius* helyett² és a *piscationem* sturionumból *piscatorem* sturionumot csinál.

In istis IIII villis helyett «*in istis quinque villis*, videlicet Mama, Sondur, Kensa et Chitun non est terra communis»-t ir. E tévedés, melyben öt faluról mondja, hogy lakói nem élnek földközösségben, holott csak négyet sorol fel, onnan ered, hogy a MP. sorrendjét megváltoztatta. A MP.-ban öt egymás mellett fekvő veszprémmegyei falu közt második helyen említett fejérmegyei Szántót az OP., az öt falu után, hatodik helyen sorolja fel. Így első helyen szól Szárberényről s a másik négy veszprémi faluról, összesen ötről, a IIII. villis-t azután, — mely Szárberényre, hol mint az OP. is mondja, a földközösség fennállt, természetesen nem vonatkozik, — figyelmetlenségből hibának nézi és *quinque*-re javítja ki. Ez által nem csak tévedésbe esett, hanem ellenmondásba került önmagával; hiszen fönnebb Szárberényről mást írt.³

b) *A paleografiai eltérések* sokkal fontosabbak, mert ezekből már a másolás korára le-

¹ Ezek: *hec sunt* — *hec fuit* helyett; *villa*... cum LIIII. mansionibus et totidem *vineas vineae* vagy *vineis* helyett; *quelibet mansio debeant* amministrare — *debeat* helyett, a negyedikről a szövegben szólunk. *Fejérpataky* id. m. 28. l.

² V. ö. *Katona* St. Historia critica. III. 263. l. tet megjegyzését erről.

³ V. ö. *Fejérpataky* id. m. 28. l.

het következtetéseket vonni. Nevezetesen, hogy az *ae* jelölésére *ę* caudatá-t használó MP-nyal ellentétben az OP. egyszerű -e-t ir, mint arra a figyelmet Fejérpataky felhívta.¹ Kálmánnak minden oklevele használja az -ę-t s ezt találjuk legrégebbi okleveleinkben, így I. Endre tihanyi alapítólevelében, a Guden-féle oklevélben és Szent László pannonhalmi összeírásában is.² Csak II. Géza idején kezd ingadozni az *ę* és *e*, míg III. Béla alatt tulnyomóvá lesz az utóbbinak használata.³ Végleg csak a XIII. század elején tűnt el az -ę okleveleinkből.⁴

Oklevelünk a MP. *Columbanusa* helyett *Columanust* ir. Már Pray és Katona is észrevették amannak archaisztikusabb voltát. Kálmán pénzein is Columbanus van s a változtatás mindenestre későbbi korra mutat.⁵

Legérdekesebbek a MP. és OP. *eltérései a magyar helynevek írásmódjában*. Annyira jellemzők ezek és nyelvtörténeti szempontból oly sok tanulság vonható le belőlük, hogy az áttekinthetőség megkönnyítése céljából táblázatban adom az István-féle görög alapítólevél, a MP. és OP. latin részének helyneveit, melléjük írva a modern kiejtést. A görög szöveg helyneveit a mai kiejtésnek megfelelően átírva, a latinokét eredeti alakjukban közlöm.

Szt. István görög oklevele: Beszprem	MP. (1109) Bezprem(ensis)	OP. Bezprim(iensis) és Vesprim(iensis)	Mai alak: Veszprém
Szárbrüen	Zaarberin	Zaarberin	Szárberény
Számta	Zamtou	Zamtou	Szántó
Számbatou (v. Számbotou). Palosznikou (v. Polosznikou).	Polosinic	Poloznik	Paloznak
Máma	Mama	Mama	Máma
Szándrou	Scondur	Sondur	Sándor
Knésza	Kinessa	Kensa	Kenese
Csitum	Citun	Chitun	Csittény
Podrugou	Podruc	Podrug	Padrag
Salesze	Serlous	Sorlous	Sarlós
Grincari	Grincear	Girinchar	Gerencsér
	Modocea	Modochea	Madocsa

¹ U. ott. 32. l.

² U. o. 42. és 55. l. *Erdélyi László*. A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Bpest, 1906. 21—32. l. *Pannonhalmi Rend Történel.* I. Bpest, 1902. 590. l. *Fejérpataky László*. Oklevelek II. István király korából. Bpest, 1895. 7—8. l.

³ *Fejérpataky László*. III. Béla király oklevelei. Bpest, 1900. 2., 13., 23. l.

⁴ *Erdélyi László*. A bakonybéli apátság árpádkori oklevelei. (*Pannonhalmi Rend.* VIII.) 235. l.

⁵ V. ö. *Katona* Historia Critica III. 268. l. és *Pray*. id. m. 221—222. l.

Már a Kálmán-féle eredeti oklevél mutat némi változást Istvánéhoz képest, így:

Csitum *m*-je *n*-né változott.

A *kihangozó elveszett* Paloznak, Sándor, Padrag, Sarlós és Gerencsér végéről.

Megszűnt a mássalhangzótorlódás egy hangzó beékelése által Szárberény, Sándor és Kenese nevében.

Sarlós legősibb Saleszé alakja, mely úgy látszik a sarló török (**sor*-, vagy) **sol*- alapszavával van összefüggésben *r*-rel bővült.¹

σαῦρβρον és σαμπάγ γ-ja, mely a török eredetű szavakban egy gutturalis spiranst jelölt a latinban *kiesett*, illetve szóvégi *u*-vá változott.²

Nevezetesebbek az MP. és OP. latin szövegek eltérései:

A *cs* jelölésére használt régies *c*-t, az OP-ban már *ch* váltja fel. Meg kell itt jegyeznünk, hogy Melichhel szemben, ki a *cs* legrégebbi jegyének az *f*-t tartja, a *c*-t *kell a cs legrégebbi magyar jelölőjének tartanunk*.³ Az archaisztikus *c* a XII. század utolsó negyedében már alig használatos, viszont az *l* főképp ekkor és a XIII. század elején divik. Anonymus is ezt használja. — A *ch*, eltekintve a két zabori oklevéltől, csak a XII. század utolsó éveiben tűnik fel és a XIII. században válik általánossá.

Veszprém a MP.-ban a régies Beszprém alakban fordul elő.⁴ Az OP. is követi ezt az írásmódot, ahol amant másolja *Bezprimiensist* ir, a betoldott részekben azonban *Vesprimiensist*. A *b* már *v*-vé változott, az *é* jelzésére pedig *i*-t használ a régi *e* helyett.

A *Bezpremensis*, *Bezpremensium* helyett az OP. már *Bezprimiensis*-t, *Bezprimiensium*-ot ir. Az első alak használatos a XI. században és

¹ *Gombóc* Zoltán. Régi török jövevényszavaink. *Magyar Nyelv.* 1907. 313. l.

² A γ-ra nézve ld.: *Gombóc* id. h. 142—5. l. és *Melich* id. ért. *Nyelvtud. Közl.* 34. kötet. 134—6. l.

³ *Melich* J. Szláv jövevényszavaink. I. r. 20—23. lap, hol míg a *c*-re 1083. [1086.] 1109., 1113., 1134., 1177. és 1186-ból hoz föl példát, addig az *f*-re, — leszámítva a kétes értékű [1086] és 1113-ból való okleveles adatokat, első példája 1172-ből való. Az 1086. évi oklevél a XII. század végén készült. Ld.: *Erdélyi L.* A *Pannonhalmi Rendtörténet* VIII. 205. lapján. Az 1113. évi zabori oklevél pedig igen gyanus. Maga az is gyanussá teszi, hogy a *c*-t négyféleképp írja.

⁴ Régiségért *Melich* id. m. 131. l.

a XII. első felében, a mikor az *-ensis* melléknévi képzőt közvetlenül a hely magyar nevéhez kapcsolták; *Vacensist*, *Bicharensist*, *Chonadensist* irtak.¹ Utóbb egy kapcsoló *-i*- betű került a *t* és képző közé. Érdekes, hogy 1137-ben még *Geurensist* irnak, 1146 és 1150-ben pedig már *Geuriensist* használnak² s ez az alak a XII. század végén általánossá lett.

Sándor nevét István oklevelében és a MP-ban még *sz* betűvel *σάνδρου*-nak, illetve *Scondurnak* irták a keletkezésnek (*Alexandor*, *Alexandros* < *Alek-Szandor*, — *Szandrosz*) megfelelő hangzással.³ Az OP. már az *s* hangzásnak megfelelően *Sondurt* ir.

A Knészából lett *Kinessa* (olv. *Kinésza*) az OP.-ban már *Kensa*. Az *sz* itt is *s*-sá változott.

Padrag nevében a végső *c*-t a kiejtésnek megfelelő *g* váltja fel.

A MP-ban észak-olaszosan⁴ *Serlous*-nak irt *Sarlós* az OP.-ban már *Sorlous*-sá változott.

*Grincear*⁵-ből hangzóbetoldással *Girinchar* lett.

A másoló mindezekben igen óvatosan járt el és csak ott nem követte a MP.-t, a hol a korabeli névhangzásnak megfelelően hibát sejtett. Az írásbeli eltérések — leszámítva a legelőbb említett néhány íráshibát, — voltaképpen korszerű javítások és bizonyítékul szolgálnak a MP. és OP. különböző időben történt írása mellett. Az OP. írójának gondossága igazolja Gyomlay feltevését, hogy az értelmetlen és hibákkal teli görög szöveg eltérései sem csupán a kevés görög tudás következményei.⁶ A másoló kevés gondot fordított a szövegre. Számított — és jól számított — arra, hogy megerősítésekénél, átírásoknál csak a latin oklevelet fogják elolvasni. Így is történt.

¹ Így a tihanyi alapító (1055), a zabori 1111. évi, a pannonhalmi apátság több XII. századi oklevelében s II. István idején is. *Erdélyi L.* A tihanyi apátság kritikus oklevelei. 21—32. l. *Pannonhalmi Rendtörténet*. I. 593—596. l. *Fejérpataky* L. Kálmán kir. okl. 44. l. és oklevelek II. István korából. Bpest, 1895. 17. l. Ebben is kivétel az említett 1113-iki zabori oklevél, mely *-iensist* használ.

² *Pannonh. Rendtört.* I. 596—599. l.

³ V. ö. *Melich* J. id. m. 204. l.

⁴ *Melich* J. Adatok... *Nyelvtud. Közl.* 34. kötet. 133. l.

⁵ Kiejtése *Grincsar*. V. ö. *Modocsa* = *Madocsa*.

⁶ *Gyomlay*. 41—44. l.

A Kálmán-féle oklevelet sokszor átírták a középkorban, a görög alapítólevelet egyszer sem. Arra is gondolt azonban emberünk, hogy ha nem is olvassák el az oklevelet, esetleg beletekinenek s ezért különösen a helynevek írásánál néhány célzatos javítást tett.¹ Azok mellett, a miket Gyomlay említ, felemlítendőek:

σαμτάγ helyett σαμτοού-t ír a Zamtou(ejtsd: Számtó)-nak megfelelően;

δούναβιν helyébe a magyaros διούναν került; ρζιτουμ-ból a régies m-t változtatva ρζιτρουν-t csinált.

Bár Gyomlay elírásból eredő hibának tartja, ilyen célzatos betoldásnak tartom a σαντοῦ νησιν-t, mely nyelvtanilag hibás szó alatt szántai szigetet kell értenünk. Ez az OP. latin szövegének Obada szigete, miről alább még szólunk.

Hasonlóképpen célzatosság van a latin szöveg Thona(=halásztanya) szavát igazoló τούνη szó beszurásában.

2. Tartalombeli eltérések.

a) *Változtatott szöveg.* A MP. az első századok gyakorlatának megfelelőleg *charta pagensis* s így a naratív formát alkalmazza. Az OP. nagyjában követi, de több ízben eltérve az elbeszélő formától első személyben szólaltatja meg a királyt, Simon püspököt, sőt Szent Istvánt is.² Ez arra mutat, hogy az OP. oly korban íratott, mikor már fejlettebb volt a kancelláriai gyakorlat.

A falvak sorrendjét a felsorolásban megváltoztatja. Ebben úgy látszik az a cél vezet, hogy az egymás mellett levő veszprémi falvakat együtt sorolja fel. Az első öt veszprémmegyei falu után, melyek együtt említése — láttuk — tévedést is okozott, a szintén veszprémi Vámos és a zalai Paloznak falvakat említi. Ezután szól csak a MP-ban második helyen említett Szántóról. A sorrend logikusabb, de éppen ez mutatja a mesterkéeltséget.

Szántó falu tartozékainak, *a szigetnek és révnek leírása* ment át a legnagyobb változáson. A révet, melyet Szent István *Szántai révnek* nevez s melyet Kálmán korában is így hívtak, —

¹ Gyomlay is felteszi, hogy a másoló vagy tudott egy keveset görögül, vagy sugalmazták neki a változtatásokat.

² *Fejérvataky* szól erről id. m. 38. l.

a MP. latin szövege azért nem nevezi meg, mert Szántó mellett említi — az OP. már *Szigetfő révnek* nevezi. A révnek «szántai rév» neve már nem volt használatos az OP. készítésének idején. A XIII. és XIV. században mindig *Szigetfő*ről nevezik azt forrásaink.

A szigetet, melyet a MP. «*insula in Sild*»-nek nevez, az OP. egyszerűen *Sild*-szigetnek mondja. Tudjuk, hogy a későbbi időben így hívták, de Kálmán idejében, még csak a balparton levő possessiot nevezték így. A Sild parton (portus Sild) a MP. még csak jószáglegeltetésre alkalmas irtványt (predium) említi, az OP.-ban már tíz baromtenyésztő mansioról van szó.

Sild possessio földjét a MP.-nyal ellentétben «*non communis*»-nak mondja. Tévedésből csuszott-e be a *non* szócska, vagy tudatosan írták, nem tudjuk megállapítani.

Paloznakon az eredeti *egy szőlőművessel* szemben oklevelünk már *nyolcz háznépet* említi.

Part Madocsán a halászati jog adományozásáról szóló részhez hozzátoldja, hogy a halász-helyet magyarul *tanyá*-nak nevezik.

A szövegváltoztatások ugyan céltudatos helyesbítésekül tekinthetők, azonban tulnyomó részben csak a birtokállapotban idők folyamán beállott természetes fejlődést tüntetik fel.

b) *Bővítések és betoldások.* Oklevelünk a MP.-ban felsorolt birtokokat több helyen részletesebben körülírja a kolostor népeinek szolgáltatásait, illetve helyzetét leírja, feltünteteti az időközben történt gyarapodást.

Szárberényben említi, hogy *a hány mansio, annyi szőlő* is van és hogy minden háznép *évente 60 köböl bort szolgáltat* be a kolostornak. Kitűnik ebből, hogy a szárberényi népek szőlőművesek voltak. Ugyanitt az *erdő egy részét az apácák konyhájának használatára* tartják fenn.

Máma lakói közt vannak *szekeresek és más szolgálatokkal tartozó* népek. Hasonló kondíciójuk a sándoriak.

Az öt veszprémmegyei falu népe *udvarnok sorban van*.

Ennek az öt falunak egész földjét megnevezi *Akarattia* néven.¹

Szántó *határát igen részletesen*, — «a XII. szá-

¹ *Csánki*. III. 219. l. Akarattya, ma pusztá Kenese mellett.

zad elején ritka részletességgel»,¹ — *irja körül*. A határjárás tökéletessége igen fontos bizonyíték az OP. későbbi korban való keletkezése mellett.²

Sarlóson a népek *méhtenyésztők* s Gerencsér lakosai hasonló szabadsággal élnek.

Az összes birtokokon élő különböző foglalkozású népség felsorolása után megjegyzi, hogy *vannak más szolgálatokat teljesítők* is.

Felemlít az OP. néhány oly birtokot, melyek a MP.-ban egyáltalán nem szerepelnek.

Az «insula Sild»-en kívül szól egy *Obada* nevű szigetről is. Ez a görög szöveg szántai szigetje (σαυτού νησιον). Valószínűleg azonos a Csepel-sziget alsó végénél fekvő kis Rózsaszigettel.³ Az apácák birtokának egy 1646-iki összeírásában Füvény-Zátony néven szerepel.⁴

A falvakat megtoldja a veszprémmegyei *Vdmossal*,⁵ melynek tiz háznépe kovács és más szolgáltatásokkal tartozó mesterember volt.

Szigetfő rév mellett említ egy *Tikus* faluban adott telket és szőlőt, a miknek a MP.-ban még nincs nyoma.⁶ Tikus Szigetfőnek másik elnevezése.

¹ *Fejérpataky*. 37. l.

² *Karácsonyi*, mint említettük, csak ezt tartja betoldásnak az OP.-ban. (Pótlások stb. *Történelmi Tár*. 1908. 27. l.)

³ *Hóman Bálint*. A szántai sziget helyrajzi meghatározása. *Századok*, 1909. 154. l.

⁴ Egyetemi Könyvtár: *Collectio Hevenesiana*. Tom. LXXIX. 325. l.

⁵ *Csánki*. III. 258. l.

⁶ Az oklevél «fundum et viam» említ, de ez utóbbi minden bizonynyal íráshiba «vineam» helyett.

⁷ *Csánki*. III. 351. l. «*Tikus*, alio nomine Zigethfew.»

Betoldott végül az OP. írója egy igen fontos részt az oklevélbe. E szerint *az apácák birtokai a veszprémi püspök joghatósága alól mindenben mentesek*.¹ A püspök nem szedhet tőlük tizedet és a kolostor lelkészei felett sincs fennhatósági joga. Mind a tized, mind a parochiák feletti hatóság gyakorlása az apácázárdát illeti, az apácáknak szent chrismával és olajjal való felkenetését pedig maga az esztergomi érsek végzi.

c) *Kihagyások*. Padrag faluban a zárda népei, — a MP. szerint — *közösen bírták a földet* Podruc nevű birtokos fiával, a sarlósiak pedig a pécsi püspök népeivel. Az OP.-ból ezek az értesítések kimaradtak. Az utóbbi kimaradása eleve kizárja, hogy az OP-t Simon pécsi püspök írta volna.

* * *

Az eltérések tömege mindenkit meggyőzhet arról, hogy *az OP. az eredeti oklevélnek teljesen megrontott másolata; az eltérések jellege igazolja a czéltudatos és szándékos hamisítás gyanuját*. Összehasonlításunk eredményeképp kimondhatjuk, hogy *az OP. a MP.-nak interpolált másolata, melyet írója határozott hamisítási czéllal készített*. Hátra van még annak megállapítása, mi vezette a hamisítót tette elkövetésére és mikorról való a hamis oklevél?

HÓMAN BÁLINT.

¹ Ez az összes birtokokra vonatkozik, nem csak Padrag falura, mint *Fejérpataky* mondja. Id. m. 36. l.

VEGYES.

Az első Dunajeciek.

Tudvalévő dolog, hogy II. András a Meráni Bertolddal Magyarországra költözött Adolf szépesi prépostot és ennek nővérét a szépesi Poprád vidékén néhány birtokkal megajándékozta.¹ 1246-ban arról értesülünk, hogy bizonyos Rüdiger (az okirat szerint Rutker) e nő férje s hogy fiai Rikolf és Hermann az 1209. évi adománylevelet átíratják.² 1251. jul. 15-én Rikolf és

Polyán a Poprád mentén birtokosok,¹ megjegyzendő azonban, hogy bizonyos Polen már 1229-ben Tamásfalva határjárásánál mint pristald működik.² 1257-ben azonban e Rikolf bizonyos *Polyán*-nal az örökölt birtokokat akként osztja fel, hogy neki Lomnicz, Polyánnak pedig «terra Supse» részül jut.³ 1269-ben egy határjárás alkalmából Rikolf és Polyán, mint a Poprád

¹ *Fejér* III. 1, 77.

² U. ott. IV. 1, 416.

¹ Hazai oklevéltár 22.

² Suppl. Anal. Scepus II. 7.

³ U. ott. IV. 2, 440.

folyó mentén lévő birtokosok szerepelnek; ugyanazon minőségben említik őket 1270-ben is.² 1271-ben ők is a dravecki lakosoknak valamely birtokügyében fogott bírakként működnek.³ 1274 febr. 18-án Rikolf és Polyán «szepesi nemesek» csere útján a «árosmegyei Tárcaza birtokot szerzik meg.⁴ Chronologiai rendben következne Fejér V. 2, 468., melynek értelmében Szepesi Polyán és fraterre Rikolf 1278-ban, többiek között azért is, mert e Polyán fia Rikolf a hütlen Geregye nb. (Pál fia) Geregye elleni harcban elesett, Farkasfalva és Pokaj nevű birtokokat kapták, csak hogy ezen okirat hamisítás! Rikolf 1282-ben a «Tarkói» nevet használja.⁵ 1287-ben Rikolf és Polyán comesek, szepesi nemesek, *édes fivérek*, tárczai birtokukat meghatároltatják,⁶ ez azonban a Polyánról szóló utolsó adatunk. Úgy látszik tehát, hogy ő az 1246-ban említett «Herman»-nal azonos.

Mielőtt a nemzedékrend vázlatát folytatnók, ki kell emelnünk, hogy Rikolftól többiek között a kihalt Tarkói, Tárcazi s a még most is élő Berzeviczi-családok származnak; de ezeknek genealogiai rajza nem képezvén jelen sorok feladatát, mi csak Polyán közvetlen utódait akarjuk kimutatni, mert az eddigi irodalom — úgy látszik — ezeket nem igen méltatta s mert ez uton a XIV. századbeli archontologiai ismereteinket egy érdekes meghatározással képesek vagyunk gyarapítani.

Polyán gyermekei közül okirati bizonyossággal csak fia *András* és egy névleg ismeretlen *leánya* mutatható ki. Andrással legelőször találkozunk, midőn nagybátyjával, Rikolfal a farkasfalvi és tárczai birtokokat felosztja. Az illető kútfő⁷ szerint ez 1285-ben történt volna; de miután fentebb láttuk, hogy Polyán még 1287-ben élt, magától érthető, hogy az osztás 1287-ben vagy utána történt. IV. Lászlónak okiratai, melyeknek erejével 1290-ben egynéhány szepesmegyei birtokot adományoz,⁸ hamisítványok. 1294 áprilisában még él.⁹ Utolsó egyenes nyomára akadunk 1305 jun. 26-án, midőn arról van szó, hogy néhai Polonus (Polány = Polanus) comes fia, a néhai (Jakab) szepesi püspök unokaöcscseivel, Lászlóval és Ferenczcel az egymás irányában fennforgott viszályait kiegyenliti. Itt értesülünk arról, hogy Polyán leánya 1305-ben bizonyos Pál comesnek az özvegye és hogy Farkasfalván malma van, mely halála után a püspök unokaöcscseire vissza fog szállni.

¹ U. ott. IV. 3, 515.

² U. ott. V. 1, 76.

³ U. ott. 167.

⁴ Hazai okmánytár VIII. 160.

⁵ U. ott. 219.

⁶ Fejér V. 3, 381.

⁷ Fejér V. 3, 303.

⁸ Hazai okmánytár VI. 350, 354.

⁹ Fejér VI. 1, 328.

1323 aug. 17-én már nem él. Ezen napon Károly király «*Johanni filio Andreae de Scepus*» egy okiratot erősít meg.¹ 1325 aug. 29-én pedig tanúsítja a király, hogy Rikolf fiai Kakas, János és Rikolf *rokonukat Polyán fia András fia Jánost* (frater eorum) azzal vádolják, hogy Lomniczi és Sobchfalu nevű birtokaik között egy határjelt elpusztított.² Alperes tagadta ugyan, hogy itt valamikor határjel lett volna és erősen állította, hogy a vitás telek az övé, az úgy azonban csak 1326 decz. 20-án lett elintéztve. Károly király ugyanazon évi nov. 25-én tanúsítja, hogy Rikolf fia Kakas fivérei János és Rikolf beleegyezésével rokonainak (*fratribus suis fratruelibus*) *Polyán fia András fiai János, Miklós és Péternek* a Dunajecz folyó és a havasok között lévő erdejéből 100 mansiót (németül: Hube) adott.³ Ugyanazon napon felhívja az országbíró a szepesi káptalant, hogy a fentnevezett Polyán unokái és Rikolf fiai közötti birtokper ügyében határjárást eszközöljön. A káptalan erre decz. 20-án jelenti, hogy a Lomnicz, Zophfalva és Martsisfalva nevű birtokokat a kelő határjelekkel különítette.⁴ Ezek után a rokonok — úgy látszik — kibékültek, mert már a jövő évben (1327 jun. 22-én) találjuk, hogy Károly király Rikolf fiainak: Kakas, János és Rikolfnak valamint Polyán fia András fiai: János és Péternek arany- és egyéb érczbányák mivelésére kiváltságot ad.⁵

Hogy itt a harmadik fivérrel, Miklósról már nincsen szó, annak magyarázata abban keresendő, hogy e Miklós a papi pályára lépett. — 1344-ben ő Budán a szent Máriáról nevezett egyház plébánosa, mely minőségben a Polyán fia András hagyatékából rá szállott rókuszi és nagyőri birtokának határolását kéri⁶ és melynek teljesi ésénéél Dénes fia Jakab dunajeczi város nagy királyi embernek ki van szemelve. Lajos király tette őt 1347-ben szepesi préposttá, mely minőségben 1356-ban meghalt.⁷ 1351 jul. 11-én kéri Lajos király a pápát, hogy többiek között Miklós szepesi prépost gyóntatója által magát halála órájában fe menthesse. 1352 jan. 10-én pedig írja Lajos a pápának, hogy midőn János prépost halála után a szepesi prépost ág üre-

¹ Wenzel X. 4.

² Tört. Tár 1902. évf. 598. old.

³ Fejér VIII. 5, 167.

⁴ U. ott. 169. — Tört. Tár 1902. évf. 598/599. old. «Zophfalva» vagy «Zopchfalva», mely 1326-ban még «Jabschfalva» alakban is szerepel, nem lehet más, mint azon terra Supse, mely 1257-ben Polyánnak osztályrészül jutott. Martsisfalva kétségkívül azon «villa Marcilis», mely 1305-ben az András és a szepesi püspök unokaöcscsei közötti perben szerepel (l. f.).

⁵ Anjoukori okmánytár II. 305.

⁶ Suppl. Anal. Scepus. II. 99.

⁷ Wagner Anal. Scepus. II. 343. III. 34. Fejér IX. 2, 424.

désbe jött, Miklós a budai egyház akkori rektora az ő előterjesztésére a prépostságot kapta, melynek birtokában most is van. Csakhogy János prépost halála után, Demeter fia János, akkori zempléni főesperes, azon ürügy alatt, hogy a prépostság még János életében számára lett fenntartva, azt a pápától kérte; de mielőtt megkapta, meghalt. A király kéri most, hogy előterjesztési jogát újra elismerje.¹

Péter elég nagy távolban kereste és találta nejét. A király tanusítja t. i. 1335. júl. 6-án, hogy Wolfing nevű budai polgár, különben az ő komája, miután egyenes fiutódai nincsenek, azon kéréssel fordult hozzá: engedje meg neki, hogy Pestmegyében fekvő Horhi, Tárnok és Szent Erzsébet nevű birtokait, (melyeket királyi adományként nyert) leányának Margitnak, férjének: *Polyán fia András fia Péternek* és mindkettejük gyermekeinek: *János és Péternek* hagyományozhassa; a király meg is adja az engedélyt és kiemeli, hogy ez Margit és férjének esetleg még születendő gyermekeire nézve is érvényes.²

1355. decz. 16-án olvassuk, hogy a pápa «*Johanni Petri de Dovanich domicello Agr. dioec.*» a kért absolutiót megadja.³ Ezen adatnak látszólag semmi összeköttetése nincs az eddigiekkel, — meglátjuk azonban, hogy nagyon is rokonok egymással. Kont Miklós nádor tanusítja t. i. 1364-ben, hogy bátonostori Töttös fia Lászlónak a következő felekkel valami peres baja volt, melynek tárgyalására meg nem jelent:

a) *Péter fiai: Dananychi János és Péter.*

b) *Wolfing fia Miklós fiai* István deák, *Wolfing és László*, kiknek képviselője, magát a budavárosi hatóság bizonyítványával igazolta.⁴ Ezen «Dovanich» és «Dananych» csak ferdités; mindkét helyén kellene «Donavich» vagy Dunawichnak állania, mely 1342-ben Donawig, 1344-ben Danavich, 1355-ben Donaiz, 1383-ban Donauich alakban szerepel⁵ és nem más, mint a Rikolf utódai kezén volt szepesmegyei *Dunajecz*.⁶ Miután fentebb láttuk, hogy Wolfing budai polgár leánya Margit 1355-ben Polyán fia András fia Péternek a neje volt és hogy e házasságból akkor már János és Péter nevű fiuk születtek: egészen helyesen járunk el, ha az 1364-ben szereplő Péter fiaiban: Dunajeci Jánosban és Péterben Wolfing budai polgár leányának faira ismerünk és ha a velök ugyanazon érdekközösséget valló Wolfingot és

Lászlót, tekintettel még arra is, hogy közös ügyvédük budavárosi bizonyítványával igazolja magát, az 1335-ben szereplő Wolfing oldalrokonainak mondjuk.¹

Nyolcz évvel később Polyán unokája János már az országnagyok sorában foglal el helyet. Opuliai László nádor t. i. 1372. máj. 3-án öt darab ügyiratot állít ki és mind az ötben kijelenti, hogy azokat főjegyzője (Szepesi Jakab) távollétében, ki a nádori pecsétet magával vitte, *Péter fia: Danauichi János királyi tárnokmester* pecsétjével megerősíti.² Hogy Dunajeci János tényleg a király és nem a királyné tárnokmestere volt, a mire az eddigi kutatás figyelme még ki nem terjeszkedett, bizonyítja azon körülmény, hogy a királyné tárnokmestere 1363-tól 1389-ig félbezakítás nélkül Ákos nb. Bőbék György; azt azonban, hogy Dunajeci János mikor vette át a tárnokmesteri állást? határozottan meg nem állapíthatjuk. Az 1370-ben működő János tárnokmester és Veszprémmegye főispánja.³ Gyelét fia Miklós nádor fiával azonos, ki 1371. szept. 16-ig működik. 1372. máj. 3-án már Dunajeci Péter fia János a tárnokmester.⁴ 1373. márcz. 8-án, 1374. nov. 12 és 1376-ban megint egy János az, kiről jogosan feltételezhetjük, hogy a Dunajeczival azonos. 1379. febr. 11-én Hontpázmán nb. Szentgyörgyi Tamás, a királyi tárnokmester.⁵ 1383-ban már János fiával, Dunajeci *Polyánnal és Péter fia Péterrel* találkozzunk,⁶ de ezen időszak a tervbe vett rajzunkat már túlhaladja.

E család további története nem tartozik ugyan jelen sorok keretébe, de mind a mellett mégis elég érdekesnek találjuk, hogy a következő adatot is ide csatoljuk: Már fentebb mondtuk, hogy Wolfing budai polgár többiek között a Pest melletti Szentersébetfalvát, melyet később csak Szentalfvának neveznek, királyi adományozás után kapta s ezt 1335-ben Margit nevű leányának, Dunajeci Péter nejének átengedte. Azóta — úgy látszik — állandóan Wolfing leánya utódainak — a Dunajecieknek — kezén maradt.

¹ Teljesség kedvéért legyen még a következő kimelve. Wolfing budai polgár a budai, sz. Máriáról nevezett templom temetője mellett kápolnát állított fel és fenntartására bizonyos jövedelmeket biztosított, melynek a pápa 1334. júl. 11-én bucsut engedélyez. (Mon. Rom. episc. Veszpr. II. 85.). Halála után a veje, Miklós budai polgár 1344. október 4-én azon kéréssel fordul a pápához: engedje meg neki, hogy e kápolnában több papi személyzet működhesse és hogy maga és neje számára teljhatalmu gyóntatót választhasson (Theiner, Mon. Hung. 675 és Supplic. ad Clem. VI. Anni IV. pars II. fol. 20.).

² Zichy okmánytár III. 458—463.

³ U. ott. 408.

⁴ Sopronm. okmánytár I. 397.

⁵ Fejér IX. 5, 84., 100.

⁶ Fejér X. 1, 120—124.

¹ Supplic. ad Clem. VI. Anni X. fol. 22, 67.

² Anjoukori okmánytár III. 182.

³ Tört. Tár 1895. évf. 78. old.

⁴ Zichyokmánytár III. 259.

⁵ Anjoukori okmánytár IV. 294., 473. V. 529. Fejér X. 1, 120.

⁶ Rikolf fiai már 1325-ben «de castro Dunawich» nevet viselik. (Fejér VIII. 2, 624.)

1403-ban azonban Zsigmond király Szentfalva felét, mint a hűtlen-égbe esett Tarkői Henrik fia Péter és Ákos nb. Csetneki György fia Zsigmond *nejeinek* birtokát testőrtisztjének és budai várnagynak: a dalmát származású Nassisi Zoilusnak és testvérének, Jánosnak adományozta, kiket a felerész birtokába azonnal be is iktattak. A birtok másik felét ekkor azonban bizonyos Mihály fia Mihály budai polgár bírta.

A Tarkői vagyis Berzeviczi Pet-er örökösei, mint a néhai Wolfling leányági utódai azonban megtámadták ezen adományozást, azt állítván, hogy Zsigmond királynak nem állt jogában, hogy a falurészt e'adományozza, minthogy ez Wolfling szerzett birtoka volt. S bár egy ízben Rozgonyi Simon országbíró ellenök hozott ítéletet, 1449-ben Pálóczi László országbíró végkép visszaitélte Szentfalvának ezt a felét a serkei Lorántfi György felesége Hedvig asszony és az agárdi Töke Péter leányai, mint Wolfling egyenes leányági le-

származói részére,¹ ettől fogva a serkei Lorántfiak állandóan jogot tartottak Szentfalva, Hohri és Tárnok részeinek birtokához.

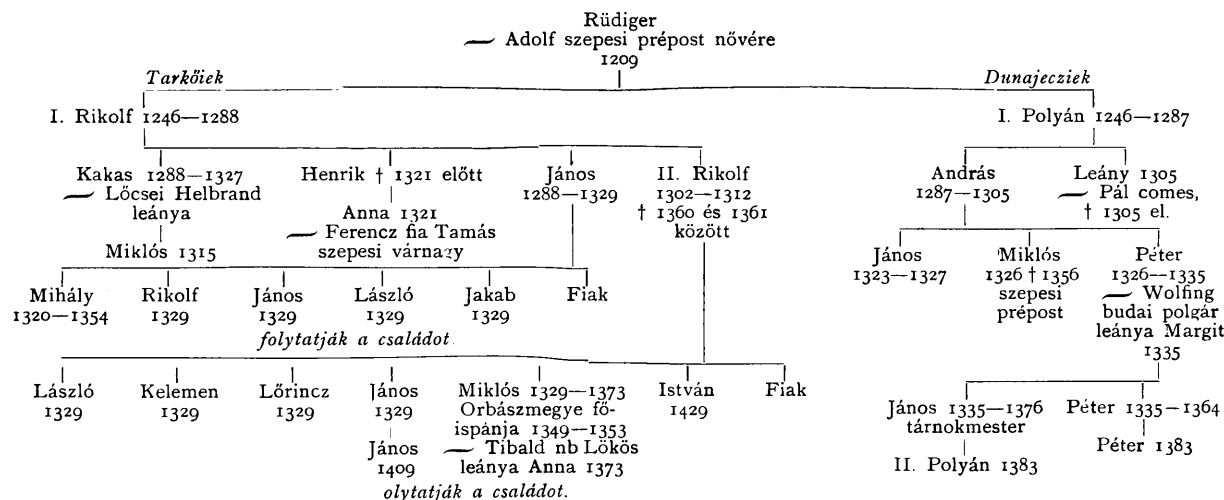
Miután 1449-ben feltűntek, akkor mint alperesek Nassisi Zoilusnak következő jogutódai szerepeltek:

1. Földvári Swan (a Giovanni név tövidítése) fia Simon,
2. Zuborius fia János,
3. Dénes fia János, kiktől egyelőre határozottan meg nem mondhatjuk, vajjon Zoilusnak egyenes vagy csak oldalutódai voltak.²

Az eddigi és egyéb hiteles adatok alapján megkapjuk a következő nemz. dékrendi töredéket:

¹ Pálóczi László országbírónak 1449 márcz. 23-án «dominabus Adviga et Anna nec non puellis Adviga et es Margareta vocatis» kiadott ítéletlevele O. L. DL. 2932.

² V. ö. Csánki dolgozatával a Századok 1893. évf. 20-ik old. és az Országos levéltárban DL. 2932. sz. a. őrzött oklevéllel.

Dr. WERTNER MÓR.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak június hó 14-én tartott választmányi ülésén *Fejérpataky László* elnök elnökleite alatt tartott ülésén jelen voltak: *Barabás Samu, Csánki Dezső, Döry Ferencz, Horváth Sándor, Iványi Béla, Reiszig Ede, id. Szinnyei Főzsef* ig. választm. tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző.

Elnök az ülést megnyitva, titkár felolvassa *dr. Gulyás Pál* vendégnek Balzac heraldikájáról szóló értekezését.

A tetszéssel fogadott felolvasás után elnök mély megilletődéssel jelenti, hogy a társaság nagyérdemű

pénztárnoka Tóth Árpád, hosszas szenvedés után május hó 12-én elhunyt, meleg szavakkal emlékezik meg az elhunytól, a ki közel husz esztendőn át odaadó buzgalommal, lelkiismeretes szorgalommal és pontossággal vezette a társaság pénzügyeit. Jelenti, hogy a halál hírére a társaság részvétét fejezte ki az elhunyt családja előtt, a ravatalra a társaság nevében koszoru helyzetetett, a temetésen pedig a társaság képviselőtében elnök, a titkár, a jegyző és több ig. választmányi tag volt jelen. Indítványozza, hogy az elhunyt érdemei jegyzőkönyvileg megörökíttessenek és hogy az elhunyt családjához az ülésből kifolyólag részvétirat intéztessék.

Az ig. választmány mély megilletődéssel fogadja elnök bejelentését a társaságot Tóth Árpád pénztárnok halálával ért veszteségről, e veszteség feletti őszinte részvétének jegyzőkönyvileg kifejezést ad, az elnök által tett intézkedéseket jóváhagyólag tudomásul veszi és elhatározza, hogy az elhunyt családjához az ülesemből kifolyólag részvétirat intéztessék.

Elnök ezután jelenti, hogy a pénztárnok halálával előállott a szükség, hogy a társaság pénztárának kezeléséről addig is, míg a pénztárnoki állás betöltése felől intézkedés történik, gondoskodás történjék. Jelenti, hogy az elnökség a pénztárnoknál volt összes értékeket, könyveket, iratokat átvette, az értékek jelenleg a M. N. Múzeum pénztárában őriztetnek, a pénztári ügyek vezetésével az ig. választmány utólagos jóváhagyásával ideiglenesen a titkárt és a jegyzőt bizza meg.

Az ig. választmány elnöknek a bejelentését jóváhagyólag tudomásul veszi, a pénztári ügyek ideiglenes vezetésével a titkárt, illetve a jegyzőt bizza meg és elnök indítványára kimondja, hogy a pénztárnoki állás betöltéséről a legközelebbi ig. választmányi ülések egyikén fog intézkedni.

Uj tagokul megválasztatnak *Ribáry László* Budapest aj., *Kolosy István*, *Szentimrey Tamásné* Nyiregyháza aj., ifj. *Lossonczy István*, *Szilágyi Lajos* földbirtokos, *Nagybecskerek aj.*, *Szöllősy Kálmán*.

A mult ig. választmányi ülés határozata folytán a Nemzeti Zsebkönyv II. sor. II. köt., Nemes Családok II. kötete előfizetési felhívásának kibocsátása a mai választmányi ülés feladatát képezvén, az ig. választmány titkár előterjesztésére úgy határoz, hogy az előfizetési felhívás bocsáttassék ki, világosan megjeleneztetvén benne, hogy a kötet csak úgy fog megjelenni, ha kellő számú előfizető jelentkezésével a nyomdai költségek fedezetet nyernek. Az előfizetési felhívás kibocsátása folyó év őszén fog megtörténni.

Elnök ezután a jegyzőkönyv hitelesítésére *Csánki Dezső* és *Dóry Ferencz* ig. választm. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

EMICH GUSZTÁV
1843—1911.

Társaságunkat újabb gyász érte egyik legrégebbi igazgató választmányi tagjának, Emich Gusztávnak elhunytával, ki folyó évi június 28-án költözött el az élők sorából. Egyike volt azoknak, a kik habár nem szakemberek, nem művelik önállóan a tudományokat, élénk részt vesznek tudományos társaságaink beléletében, lelkesedéssel, odaadással támogatva azokat feladataik megvalósításában. Emich Gusztáv sem volt szakember, nem volt czéhbeli tudós, de mint a fővárosi nyomdák egyik legtekintélyesebbikének tulaj-

donosa, majd az abból alakult részvénytársasági nyomdavállalat elnöke és igazgatója, kezdetől fogva benső összeköttetésben állott az irodalmi és tudományos körökkel, a melyeknek munkálataiban ő is kivette a maga részét. Egyike volt a magyar bibliophilek kisszámú társaságának, a ki az évek folyamán rendkívül becses bibliographiai gyűjteményt hordott össze, a melyből kéziratok és oklevelek sem hiányoztak. Az ő tulajdonát képezte a Victorinus Korvin-codex is, a mely később a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába ment át. Mint a magyar tudományos mozgalmak és törekvések buzgó támogatója, társaságunk működésében is tevékeny részt vett és mint annak kezdetől fogva igazgató-választmányi tagja mindhaláláig élénk figyelemmel és érdeklődéssel kísérte munkálkodásunkat. Halála fájdalmas veszteség társaságunkra, mely törekvéseinek buzgó támogatóját, igazgató-választmányának odaadó lelkes tagját gyászolja benne, kinek emlékét mindenkor kegyelettel fogjuk megőrizni.

PÓR ANTAL
1834—1911.

A magyar történettudományt újból mély gyász érte. Folyó évi szeptember hó 8-án hunyt el életének 77. évében Pór Antal esztergomi preláts-kanonok, társaságunk igazgató-választmányi tagja. Halála súlyos veszteség a hazai történettudományra, melynek a megboldogult haláláig fáradhatatlan munkása volt.

A magyar történelem legfényesebb korszakát választotta elhunyt tagtársunk munkaköréül, az Anjouk korszakát, azt a korszakot, a midőn Magyarország valóban nagyhatalmi szerepet játszott az európai politikai életben, a midőn annak döntő hatása tényezője volt. E korszak történetét művelte egész életén át lelkesedéssel, teljes odaadással. Ismerte ezt a korszakot legapróbb részleteiben, politikai történetét csak úgy, mint kulturtörténetét. Ismerte annak legrejtettebb vonásait, a politikai események titkos rugóit és e korszak szereplőit úgy, mintha maga is azok körében élt volna. Nagy Lajos korának alig van oly nevesebb szereplője, kinek élete történetével nem foglalkozott volna, ha mindjárt néha csak egyes adatokat nyújthatott életviszonyainak, szereplésének ismeretéhez. Kutatásai világot vetnek Nagy Lajos királynak korára, kül- és belpolitikai kormányzatára, arra a világtörténeti szerepre, melyet a magyar király a világpolitika színpadján játszott. Lelkiismeretes pontosság-gal igyekezett összegyűjteni és kiaknázni a tolla alá vett kérdésre vonatkozó anyagot, hogy a történelmi hűségnek minél megfelelőbb képet rajzolhasson. Megírta az Anjouk korszakának összefoglaló történetét, Nagy Lajos király életének terjedelmes munkát szen-

telt és egész könyvtárt tesznek ki tanulmányai, értékezései és apróbb munkái, melyek e korszak történetének egy-egy mozzanatát vagy szereplőjének életét és működését világítják meg.

Társaságunk igazgató-választmányában megalakulásunk óta foglalt helyet. A fővárostól távol lakván, csak nagy ritkán üdvözölhettük őt körünkben, de azért élénk figyelemmel kísérte társaságunk működését, melyből ő maga is irodalmi munkásságával tevékenyen kivette részét.

Folyóiratunknak buzgó munkatársa volt, a kinek tollából, mióta társaságunk fennáll, a genealogiai és pecséttani tanulmányok egész sorát közöltük. Folyóiratunkban megjelent tanulmányai tárgyát is az Anjoukorból merítette és annak pecséttanához, szereplőinek genealogiai viszonyaihoz értekezései megannyi becses adalékot tartalmaznak. Alig néhány héttel halála előtt jelent meg folyóiratunkban utolsó dolgozata, melyben Opuli László, Magyarország nádorispánjának életéhez közölt újabb adatokat.

Immár ő is befejezte életpályáját. Kihullt kezéből a toll, melylyel hazánk történetének e fényes korszakát mesteri kézzel megrajzolta. Pihenni tért, a ki míg élt, a pihenést nem ismerte, a ki korát meghazudtoló szellemi frissességgel fáradozott halála órájáig a magyar történetírás szolgálatában, a ki mindhaláláig lankadatlan figyelemmel és érdeklődéssel kísérte azon tudományos egyesületek munkálkodását, melyeknek tagjai sorába tartozott. Áldás emlékére.

SZAKIRODALOM.

A Topporci és Görgői Görgey nemzetség és a Svábóci és Tótfalvi Sváby nemzetség történetéből. — Irta: Görgey Albert, Igló 1910. II. javított és bővített kiadás. (Nyomatott a Szepesi Lapok nyomdávalalatánál. — Nagy nyolczadrét 389. lap. Ára 5 kor.) A Turul 1909. évf. 46. lapján ismertettük szerzőnek a Görgey-nemzetségről szóló munkáját. Röviden elmondtuk akkor annak tartalmát és jó oldalai mellett nagyjában kiemeltük hiányait is. Egyben kifejeztük azt a reményünket, hogy szerző egy újabb kiadással is meg fogja még családját és a szakirodalmat ajándékozni. Reményünkben nem csalatkoztunk, mert ime csakhamar megjelent a munka második és javított kiadása, a mely nem csupán a Görgey-család multjára terjed ki, de felöleli a vele egy többől fakadt Sváby-család rövid ismertetését is. Már magában a kötet külső terjedelme is elárulja, hogy szerző most sokkal többet nyújt, mint az első alkalommal. De a könyvben lapozgatva szintén meggyőződünk róla, hogy ez csakugyan egy alaposan átdolgozott munka.

Szerző lehetőleg pótolni igyekezett mindazokat a fogyatkozásokat, a miket az első alkalommal felemlítettünk és az adatok olyan tömegét sorolja fel, a mi nek felkutatásáért és közzé tételéért, első sorban maguk a fényes multu családnak tagjai, lehetnek leginkább lekötelezve. Igaz, hogy még egyes régebbi adatok így sincsenek teljesen feldolgozva, pl. az 1297 körül élt *Chudrum de Gurgur* és társaira vonatkozólag (Hazai Okmt. VK. 257., 263.) nem nyújt ez a dolgozat sem semmi felvilágosítást, pedig ezek is a Görgey-család tagjai lehettek — hiszen az idézett oklevelek is éppen a család levéltárából valók.

Különösen pótolva van az első kiadásnak az a hiánya, hogy egy áttekinthető leszármazási tábla nem volt hozzá mellékelve; mert most hat könyomatos (kár, hogy nem nyomtatott!) táblán van csupán a Görgeyek leszármazása bemutatva és közölve van ezen kívül a Sváby-család és az oldalági rokon-családok leszármazása is, úgy hogy a közölt összes táblák száma: 38. Czímeképül a Görgey-család czimerének színes képe szolgál (szokatlan a reá írott és nem nyomtatott felírás!) Van ezen kívül egy pár igen sikerült arczkép, amik közül természetesen a legrégebbiek a legérdekesebbek, pl. Görgey Illésé (sz. 1618., †1677.) és Görgey Jánosé (sz. 1639., †1714.) az utóbbi — a kurucz világból — különösen igen ki-fejező.

A könyvnek jelentékeny részét foglalják el az igen nagy számmal közölt oklevelek, levelek és egyéb emlékek, a melyek, úgy látszik majdnem kizárólag a családi levéltárból származnak, a régebbi oklevelek Wagner nyomán (Analecta Scepusii) közöltettek, de a szöveg nem lehet mindenhol a legpontosabb, mert pl. az 1297. évi oklevelet (259. lap.) Nagy Imre több apróbb eltéréssel közölte (Hazai Okmánytár VK. 263.) az eredetiről, a minek az oka csakis az lehet, hogy az itt közölt szöveg egy 1768. évi másolat után készült.

Mindent egybe vetve, az előttünk fekvő második kiadás minden tekintetben nagy haladást jelent az első kiadáshoz képest és részünkről igen sajnálnánk, ha szerző beváltaná az előszóban közölt azt a kijelentését, hogy ezzel bucsuzik az irodalmi tértől. A közölték alapján jogunk van reményleni, hogy ezt nem fogja komolyan venni és hogy nevével még gyakran fogunk a szakirodalomban találkozni.

Sárközy Imre.

A Kazinczi és Alsó-Redmeczi Kazinczy-családnak II-ik korszakáról, vagyis a családnak a XVII. században Borsod vármegyéből történt elszakadásának idejétől összeállított leszármazási és életrajzi adatai. Czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal írta: idősb

Kazinczy Béla. Debreczen sz. kir. város könyvnyomda-vállalata. 1910. 160 l.

Családjának ifjabb nemzedéke közt az ősök iránt táplált kegyeletes érzés és érdeklődés emelésére, s hogy az ősi Kazinczy-családba a most is élő hasonnevű, de más törzsből fakadt családok tagjainak betolakodása megakadályoztassék, adta szerzőnk kezébe a tollat jelen műve megírására.

Az ősi borsodmegyei eredetű család eredetére és legrégebb történetére vonatkozó adatok azonban még olyanynyira kikutatlanok, hogy szerzőnk a család története ezen első korszakának megírását avatottabb kezekre bízva, csak a XVII. század elejétől kezdve állítja össze részletekbe menő pontossággal ezen időtől napjainkig is immár 10 nemzedékre visszatekintő családjá történetét.

A mennyire a legrégebb nyomokból következtetni lehet, századokon át élt már a család a nevet adó borsodmegyei Sajó-Kazincz vagy talán inkább a már elpusztult Pusztá-Kazincz birtokában, midőn Kazinczy Péter itélőmester ősi fészkét elhagyva, a Rákóczy ház szolgálatába állott s Abauj és Zemplén megyékben szerzett birtokokat.

Zemplén megyei birtokaiért gr. Rákóczi Lászlótól cserébe kapott alsó-regmeczi részirtokára I. Lipót királytól 1669-ben donatiót nyert. Innen, a család későbbi tagjainak előnevet adó s részben még ma is a tulajdonában lévő birtokról és ősi kuriából ágazott el a család Abauj-, Zemplén-, Ung-, Szabolcs- és Bihar megyékbe.

Az említett Péter veti meg a család emelkedésének alapját. Mint a Rákócziak, Báthori Zsófia, Zrinyi Ilona belső embere tetemes birtokokat szerzett. Fia, András már Ung megye alispánja, felesége Nagymihályi Eödönffy Erzsébet révén családi összeköttetésbe jut az északkeleti felvidék legelőkelőbb családjaival. Mint apja, úgy ő is kedvelt hive a Rákócziaknak. 1704-ben II. Rákóczi Ferencz kapitánya, 1707-ben a szécsényi és ónodi gyűléseken Ung vármegye követe, majd a zempléni felkelő nemességnek kapitánya.

Unokáiban, Dániel három fiában szétágazik az eddig egy századon át csak egy-egy férfitaggal képviselt család.

Dániel legidősebb fia, József és felesége Bossányi és Nagyugróczy Bossányi Zsuzsanna voltak szülei a család s egyben újabbkori irodalomtörténetünk egyik legkimagaslóbb alakjának, K. Ferencznek.

E rövid mű keretében nem célja szerzőnknek az ő nagy érdemeit s működését részletesen feltárni, hisz egész könyvtarra való irodalom szól már erről s őrzí kegyelettel emlékét, mindazáltal jó szolgálatot tett irodalomtörténetünknek az által, hogy számos

reá, szüleire, testvéreire és utódaira vonatkozó ismeretlen és részben kiadatlan oklevelet és adatot kutattott fel és tesz itt közzé.

Nyolcz gyermeke közül Lajos, a legifjabb játszott a család s nemzetünk történetében kimagasló szerepet, mint az 1848/49-es honvédsereg északkeleti hadtestének parancsnoka, majd a szabadságharcz végső napjaiban tábornok. A 29 éves ifjut 1849 okt. 25-én lövette föbe Haynau az aradi vár sáncaiban.

A többi családtag élettörténetének rövid felsorolása után Kazinczy I. Gábor író emlékének is szentel néhány lapot.

A család tagjai által elég következetesen és nagyjában változatlanul viselt ősi czimert csak Kazinczy Ferencz testvére Miklós, és ennek utóda, Viktor használták megváltoztatott alakban. Ők ugyanis, valószínűleg Ferencz kezdeményezésére, a sisakdíszbeli országalmát és nyilakat tartó oroszlánt a pajzsba vive, a kerek pajzs köré sárkányt, föléje pedig kilencz illetve három águ leveles koronát tettek. Ezen önkényes czimerváltoztatás okát többé-kevésbé elfogadható feltevésekkel igyekszik magyarázni szerzőnk.

Röviden megemlékezik még azon családokról is, melyek noha más törzsből valók, a Kazinczy nevet viselik. Ezek közül egy, a borsodmegyei Kazinczról származó régi magyar nemes család, semmi rokonságban sincs a tárgyalt Kazinczyakkal. A többi magyarosítás útján vette fel e nevet, sőt egy betolakodott a családba.

A füzetet a család élő és jövődő nemzedékeihez intézett zárszó és a kutforrások jegyzéke rekeszti be.

A példás gonddal s fáradsággal összeállított mű hátrányára csak a sajtóhibáktól szinte hemzseggő latin szövegeket s a II-ik számú genealogiai tábla kiismerhetetlenségig összekuszált voltát irhatjuk.

J. E.

A Felsőszöllősi Szöllősy-család krónikája, írta Szöllősy Kálmán okl. mérnök. Budapest, «Patria» irodalmi vállalat és nyomda r. t. nyomása. 1911. 179. l.

Családjának a tévedések és bizonytalan szájhagyományok folytán meghamisított történetét igyekszik tisztázni szerzőnk jelen kötetében azon hézagos adatokból, melyek a családi levéltár elpusztulása folytán nagy fáradsággal még összegyűjthetők voltak.

Ezen ősrégi Nyitra megyéből származó családdal is megesett ugyanis azon családtörténeti irodalmunhban nem példátlanul álló eset,¹ hogy egy hasonló nevű,

¹ A Csák nemzetségből származó Kisfaludy cs. pl. ma is tévedés folytán egy hasonnevű, de teljesen más eredetű család Zsigmond királytól 1419-ben kapott czimereét használja.

de teljesen idegen eredetű család czimeres levelének birtokába jutva, annak adataihoz igyekezett alakítani történetét és annak előnevét is vette fel hiteles okleveleibe. A szerzőnk kutatásából kétségkívül bebizonyíthatólag a nyitrai megyei Felső-Szöllősről származó család egyik tagjának ugyanis, nem tudható, mi módon egy a baranyamegyei Herczegheöleösy család részére 1580-ban kiállított armalis jutott birtokába, melyről azt híven, hogy az ő ősei számára szól, felvette a «Herczegszöllősi» előnevet, melyet persze a család többi tagja is elfogadott és használt, ugyanynyira, hogy a jóhiszemű tévedés még a hivatalos anyakönyvekbe is bejutott. E tévedés kiderülte adta meg a szerzőnek az indító okot családja hű történetének kutatására.

A legrégebb adatok a XIII. század végére nyulnak vissza, midőn a család már több ágra oszolva megosztozik a nyitrai megyei Zeuleus birtokon. Oklevelek hiánya folytán azonban a család történetében ezután egy másfél százados hézag következik, melyet egy újabb, 1425-iki osztálylevél szüntet meg. A birtokfelosztásból azonban egész bizonyosan lehet következtetni arra, hogy adataiban ugyanazon család története folytatódik s az ezen időtől fogva mind bőszegesebben előkerülő oklevelekből napjainkig hiány nélkül összeállítható.

A Szöllőssy-család a XVI. században két ágra oszlott: a csöpönyire és az elefántira. A csöpönyi ág a XVI. század végén házasság folytán megszerezte a kihalt Csöpenyi-család alsó-csöpönyi birtokát s birta a XIX. század elejéig. A család ezen ága származott át később Torontál megyébe s belőle származik a ma is élő generatio.

Az elefánti ág szintén házasság útján jutott az Elefánthy-család felső-elefánti birtokának tulajdonába. Ezen ág a XIX. század elején itt kihalt, de egy régebben Bars megyébe, Németibe telepedett hajtása még a XIX. század közepén is élt s talán még most is élnek tagjai, de a család ezen ágának legújabbkori története nincs még kikutatva.

A család vázlatos történetének leírása után áttér szerzőnk a szétágazásig kikutatható egyes családtagok élettörténetére, majd részletesen tárgyalja az egyes ágak családi és birtokviszonyait.

A család tagjai által nagyobb részt tévesen használt előnevek közül szerzőnk a «Felső-Szöllősi»-ben állapodik meg, melyet kértére a belügyminiszterium 1908-ban meg is erősített. Ugyanígy igazolta 1910-ben a belügyminiszterium négy különböző időből származó pecsétlenyomat után a család színjelzés nélküli czimerét is.

A kötetet forrásjegyzék, néhány fontosabb oklevél és az elveszett családi levéltár fenmaradt regestrumanak szövege, végül nagy gondnal összeállított családfa zárja be.

Willibald Leo Freiherr von Lütgendorff-Leinburg. Familiengeschichte, Stammbaum und Ahnenprobe. Kurzgefasste Anleitung für Familiengeschichtsforscher. Zweite umgearbeitete und vermehrte Auflage. Frankfurt am Main, 1910.

E. Devrient. Familienforschung. (Aus Natur und Geisteswelt. Sammlung wissenschaftlich-gemeinverständlicher Darstellungen. 350. Bändchen.) Mit 7 Abbildungen im Text und 2 Tafeln. Leipzig, 1911.

Az első kis könyv, mint a czime is mutatja, gyakorlati czélokat szolgál: utmutató akar lenni azok számára, a kik nem szakszerű történészek, genealogusok, de érdeklődnek családjuk multja iránt, gyűjtögetik az erre vonatkozó emlékeket s kutatásuk, gyűjtésük eredményét családfa vagy teljes család-történet alakjában össze is akarják állítani s közrebocsátani. Hogy e czélját jól oldotta meg a szerző, mutatja az, hogy életrevaló könyvecskéje már második kiadásban jelent meg.

Műve nyomása közben került ki a sajtó alól egy másik családtörténeti kézikönyv: Heydenreich «Familiengeschichtliche Quellenkunde»-ja, de ez épen nem tette feleslegessé L. könyvét. Az a laikus családtörténet-kutató, a kit a módszer legelemibb követelményeiről is fel kell világosítani s a kit a legközségesebb segédeszközökkel is meg kell előbb ismertetni, eltéved a vasos kötet lapjain és sokkal több hasznát veszi bevezetésül ily irányu rövid és világos gyakorlati utmutatónak. Hogy pedig mi a kezdőre nézve a legszükségesebb, azt a szerző nagyon jól tudhatta, mert megvallja, hogy bár nem hiányzott a kellő történeti iskolázottsága, mikor családtörténettel kezdett foglalkozni, mégis a legnagyobb nehézségekkel találta magát szemben, nem lévén semmi vezetője: «Die Lust war da -- wie aber die Arbeit beginnen?» S hányan vannak úgy, mint L. volt!

A könyv természetesen a németországi viszonyokat tartja szem előtt, sok jó gyakorlati tanácssal azonban átlépi e keretet s általános érdeklődésre tarthat számot. Az irodalomból csak a legszükségesebbet említi fel, a részletek iránt érdeklődőket Heydenreich könyvéhez utalja.

Általános bevezetés után (I. Einleitung und Vorbedingungen) a könyv leghosszabb fejezetében (II. Beschaffung des Urkundenmaterials) a nemességről s a szükséges anyag megszerzéséről szól. Ha már együtt van az anyag, következik a feldolgozás, s ennek szabályait, követelményeit adja el a szerző a 3. fejezetben (III. Ausarbeitung) a következő pontokra osztva: 1. A család neve. 2. A czimer története. 3. A család általános története. 4. A család nemzedékrendje. 5. Jogi és birtokviszonyok. Oklevéltár, név- és tárgymutató, források, képek. Nem felesleges az

sem, a mit a sajtó alá rendezésről és kinyomatásról mond el a fejezet végén. Külön fejezetben szól azután röviden a családfáról és nemzedéki tábláról (Der Stammbaum und die Stammtafel), az egyenjogúságról (Die Ebenbürtigkeit) s végül kimerítően az őspróbáról (Die Ahnenprobe und ihre Anwendung).

Devrient könyve szintén összefoglaló munka, de már ez tisztán gyakorlati, mert ő összefoglaló képét akarja adni a genealogiának, fejlődésének azon fokán, a melyre eddig eljutott. Az első fejezetben a genealogia történetével és alapfogalmaival ismerteti meg (I. Geschichte und Grundbegriffe der Genealogie), a másodikban a forrásokkal és segédesszközökkel (II. Quellen und Hilfsmittel), a harmadikban pedig a segéd tudományokkal és a kritikával (III. Hilfswissenschaften und Kritik). Fontos a negyedik fejezet, mely az eredmények összefoglalásáról, bemutatásáról szól. (IV. Darstellung der Ergebnisse.) Nagyon érdekes és tanulságos a könyvecske két utolsó fejezete, melyek közül az első az átöröklés tanának problémáit fejtegeti (V. Probleme der Vererbungslehre), a második pedig a családtörténet viszonyát az államtudományokhoz (VI. Die Beziehungen der Familiengeschichte zu den Staatswissenschaften).

E nagyon használható két kis könyvet ajánljuk a családtörténettel foglalkozni óhajtóknak első utmutatónak és bevezetőül. h.

Palatinus József. Vasvármegyei nemes családok története. I. rész. Nemes családok. I. kötet. A—Cz. Kiadja a Vasvármegye nyomdával. Szombathely, 1911.

Vasvármegye nemes családairól nem ez az első munka, 1894-ben jelent meg Balogh Gyula műve: Vasvármegye nemes családai első, majd 1901-ben második kiadásban s Vasvármegye monografiája is elég bőven ismerteti a megyei nemes családokat, — s így először arra a kérdésre keresünk feleletet, mily cél vezette a szerzőt műve megírásánál. Megadja erre a feleletet a kötet Bevezetése, a hol megmondja P., hogy «a Vasvármegyében *nappainkban* élő és birtokos nemesi és főnemesi családok történetét» szándékozik megírni. A feladat körét tehát kisebbre szorította, mint Balogh és a Monografia, terjedelmét pedig jóval kibővítette s így az egyes családok ismertetése egész kis monografiává bővült. Különben még a fentemlített megszorítással is elég nagy a feladat, mert a nagy kiterjedésű és lélekszámú megyében igen sok birtokos nemes és főnemes család él mai nap is és P. Bevezetésében 137-nél több nemesi és 37-nél több főnemesi család történetét ígéri.

A most előttünk fekvő diszes kötét, az első rész első kötete a nemesi családok közül 20-at ölel fel s

ezek a következők: *Agusztich, Ajkay, Ajkas, Balogh (beüdi), Balog (béri), Barthodeisky, Bárdossy, Batsmegyey, Beiczzy, Békássy, Béry, Bertha, Bertalanffy, Bersenyi, Bezerédj, Boda, Bogdány, Boross, Chernel, Czeke* — s már a nevekből láthatjuk, hogy alig van köztük olyan, mely általánosabb érdeklődésre ne tartathatna számot vagy ősrégi voltánál fogva, vagy pedig egyes kiemelkedőbb tagjainak a vármegye határain túlterjedő történeti vagy irodalmi szereplése, működése révén s így a nagy szorgalommal összehordott anyagban sok érdekes és új dolgot olvashatunk.

P. minden családnál először annak legrégibb múltját ismerteti, majd szól a nemesség- és czimer-szerzésről, a czimeres levélről és azután külön foglalkozik az egyes ágakkal, ezeken belül pedig az egyes tagokkal. Terjedelmes családfa s néhol czimerrajz egészíti ki a család történetét.

Forrásairól a Bevezetésben számol be a szerző: «Az egyes családok múltjának ismertetésénél a főszólyt a hiteles helyek levéltári anyagára fektettem. Lehetőség szerint feldolgoztam a magánlevéltárak adatait is . . .» Tudjuk, hogy mit akar mondani P., mikor a «hiteleshelyek» levéltárait emlegeti szemben a magánlevéltárakkal, t. i. a megyei levéltárak, a káptalanok, kónventek, az Országos Levéltár okleveles anyagára gondolt, de a meghatározás nem szabatos, mert a hiteles hely kifejezés le van foglalva a káptalanok, kónventek (loca credibilia) jelölésére, s különben is hogy egy hiteleshelyi vagy királyi oklevél az illető hiteleshely levéltárában van-e vagy pedig egy család leveles ládjában, az annak hitelességén nem változtat semmit. A tárgyalásban, magában a szövegben, nem jelzi forrásait, hanem külön-külön minden család ismertetése után; ha már nélkülözünk kell azt, hogy a szerző jegyzetekben feltüntesse forrásait adatról-adatra, legalább az általános felsorolásban legyen pontosabb, s tegye ki a kötet és lapszámot is s a használt levéltári anyagnak is közelebbi megjelölését, a mint azt egy-két helyen meg is tette. (59., 77. l.)

A forrásoknak — levéltáriaknak is — pontos megjelölése feleslegessé tette volna egyes okleveleknek eredeti teljes szövegükkel való közlését; főleg oly esetekben hagyhatta volna el ezt a szerző, a mikor az oklevél semmi különöset nem tartalmaz, vagy ha már meg is jelent nyomtatásban. Az Ajkay-családnál pl. három oklevelet illeszt bele a tárgyalásba, s ezek bátran elmaradhattak volna, mert elég ha megemlíti, hogy az Anjoukori Okmánytárban megtalálhatók. Különben is egész lényegtelen mozzanatokot örökítenek meg a család történetéből, így az egyiket annak illusztrálására közli, «hogy az Ayka nembeliek perpatvarkodtak». (9. l.) Felvett újabb okleveleket is

egész terjedelmükben, néha több hasábra terjedőket, a melyeknek tulajdonkép csak az első soraik fontosak, a hol a genealogiai szempontból érdekes részek vannak, de maga a panasz, fassio vagy per tárgya nem fontos. (10—12., 64. l.). A teljes terjedelmükben közölt megyei nemesi bizonyítványokra is elég lett volna csak hivatkozni (13—14., 125—128. l.), sok helyet megtakaríthatott volna; ha pedig már felvette, vigyáznia kellett volna nagyon arra, hogy a latin okleveleket jól közölje, mert bántó bennük a sok részint hibás másolásból, részint pedig sajtóhibából eredő értelmetlenség. Az igazán fontos dolog azonban, a mit teljes szövegében kellett volna közölnie minden családnál — már a hol van egyáltalában — a czimeres levél, az kimaradt, pedig ennek ott kellene lenni fordítással együtt, mert az eredeti armalishoz se juthat hozzá minden családtag, másrészt pedig nem tudhat mindegyik úgy latinul, hogy megérthesse nemessége e fontos emlékéét s bizonyítékát.

A kötetet csak öt czimerképmelléklet disziti; köztük a Békássy-család czimerképének színes reprodukciója. Tulajdonkép nem is beszélhetünk «diszitésről», mert a legtöbb nem sikerült s csak rajzolójának gyenge technikájáról és heraldikai stíluszérékének hiányáról tesz bizonyosságot. Ily természetű munkánál bizonyára szívesebben látta volna mindenki — első sorban pedig az illető családok, — ha kisebb alakban is, de megkapták volna czimerük pontos és hiteles képét, a melyre elég gyakran van is szükségük. Ebben a kötetben négyével szépen elért volna öt táblán a 20 czimerrajz. Így azután nem történhetett volna meg az, hogy pl. a Chernel-család részletes történetét elolvassván, azt sem tudjuk meg a végén, hogy milyen a család czimere, mert a szöveg erről nem szól.

Czimerleírásai nem elég szabatosak; czimerleírást a czimereslevélből szóról-szóra lefordítani, mint P. teszi, nem szabad (28. l.), rövidségekre kell törekednünk, de úgy, hogy mindent megmondjunk, feleslegeset pedig egy szócskát sem. Így aztán ilyen blazonálást nem fogadhatunk el: «Hadi pajzs, kék udvarral, melyben zöld halom emelkedik. A zöld mező baloldalán vörös ruhás vitéz áll»... (82. l.) Vagy «Kék hadi pajzsban zöld halom emelkedik, a melyen természetes színű daru áll nyakán nyíllal átölve». — A Béri Balog-család czimerében a «vért (!) negyedik udvarában (!)» nem három rózsaszál, hanem három rózsza van.

Czimerekről szólván, itt említjük meg — bár nem tartozik szorosan a tárgyhöz — s hívjuk fel P. figyelmét arra a tévedésre, mely legelőször ötlük szemébe annak, a ki a szép kiállítású kötetet a kezébe veszi, hogy Vasvármegyének a cimrlapon levő czimerképe

hibás, mert a struczmadár helyesen patkót tart a csőrében, nem pedig buzogány-formájú botot.¹

Néhány apróbb pontatlanságot és figyelmetlenséget említünk még fel, hogy szerző a további kötetekben jobban ügyelve minél kifogástalanabbat nyújtasson. Ilyen münél fontos a családoknak pontos abc sorrendben való egymásutánja: így Ajkas az Ajkay elé való, Bárdossy a Barthodeiszky elé, Béry a Bertha, Bertalanffy pedig a Bersenyi után. — Ha ezt olvasuk, hogy «II. Lajos... Chernel Ambrusnak és... Zophith Gergelynek «Dapiferorum regalium antecessorum» adományozta» (146. l.), arra is gondolhatunk, hogy szerző nem értette meg jól az eredeti latin szöveget, a mely valószínűleg így szólt: «dapiferorum regalium antecessorum nostrorum magistro»... Bertha Márton nem kaphatott 1723-ban adományt Mária Teréziától (87. l.), sem a Beiczy-család 1519-ben Forgách János nádortól Csatár, Arath (talán Arach, Arács) Szentgyörgy és Hanni zalamegyei birtokokra. Volt Forgách nádorunk, de ép egy századdal később, de azt Zsigmondnak hívták.

A Bevezetésben megmondja P. — mint láttuk, hogy a «Vasvármegyében napjainkban élő és birtokos nemesi és főnemesi családok történetét» akarja megírni, így azután a Bátsmegyey-család, bár a XVI. századtól kezdve két századon át volt birtokos a megyében, elmaradhatott volna, mert mint P. írja róluk: «a XIX. században már inkább sopronmegyei a család, jelenleg pedig szerte széledtek az ország különböző vidékére és vármegyénkben egyetlen tagja sem lakik, sem birtokkal nem bír.» (55. l.).

Az *Ajakas-családnál* emlit a szerző nemzedérendi töredékes táblázatot, mely a család birtokában van. «E szerint — írja — a XV. században élt Ajakas Miklós aliter ivánczi Ivánczy Miklósnak négy fia volt: László, Domokos, Miklós és János.» A Nemzeti Múzeum levéltárának törzanyagában található néhány oklevél, melyek az Ajakasokról szólnak s ezek alapján megállapítható, hogy ez az Ajakas Miklós s fiaí nem a XV., hanem a XIV. században éltek. (1358 jul. 9. Johannes filius Nicolai dicti Ajakas de Iwanch. — 1358 jul. 31. Magister Johannes filius Nicolai, testvérei: Miklós, László és Domokos. — 1363. — Ladislaus filius Nicolai dicti Ayakas. — 1371 márcz. 1. János fia László. — Továbbá: 1377 szept. 22. és 1378 febr. 11.)

Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy mily megütközéssel olvassuk szerző panaszát a családi levéltárak tulajdonosai részéről gyakran tapasztalt «legridegebb visszautasítás» ellen ezen műve bevezetésé-

¹ *Tagányi*: Magyarország czimertára Bp. 1880. 37. l. — Vasvármegye monografiájában is a helyes kép van (XI. l.)

ben épügy, mint a Békésvármegyei nemes családok történetében (Lásd Turul 1909. 190. l.); ilyenkor látjuk, mily előnyökkel jár a családi levéltáraknak nyilvános levéltárakban való letéteményezése, a hol alaposan elrendezve, mindenkinek hozzáférhetően igazán közkinccsé válnak.¹

P. másik műve, a Békésvármegyei nemes családok története, az első kötet után megakadt; reméljük, mostani szép vállalkozását nem fenyegeti ez a sors, sőt mielőbb forgathatjuk másik műve folytatógatos köteteit is.

Dr. Holub József.

A Nagy-Károlyi gróf Károlyi-család összes jószágainak birtoklási története. A család megbizásából kiadja gróf Károlyi László. Budapest, 1911. Két kötet.

A gróf Károlyi-család egyike azon kevés főuri családainknak, mely érzékkel viseltetve a család történeti multja, de meg a hazai történettudomány iránt is, részben nemzeti levéltárunk oklevélkinccsét tették a történelmi kutatás részére mintaszerű kiadványban közkinccsé, részben gondoskodtak arról, hogy a család története egyes monografiákban, kisebb-nagyobb tanulmányokban megörökíttessék. A gróf Károlyi-oklevéltár a nemzetség levéltárának régebbi anyagával ismertette meg a hazai történettudomány művelőit, Éble Gábor különböző tanulmányai pedig főleg a család XVIII. és XIX. század történetére vetnek újabb világot. A grófi család bőkezűsége most egy újabb munkával gazdagította történeti irodalmunkat, a mely a családi birtokok történetének kérdését tisztázza és állapítja meg.

A munka a grófi család összes jószágainak történetét adja. Előkészítette azt egy munkalat, a mely felsorolta az egyes uradalmak alkotó részeit és azoknak egy bizonyos korabeli állapotát tüntette fel. Ezt a munkalatot a családi levéltár legalaposabb ismerője, Éble Gábor végezte, a ki az 1827. évi nagy osztályt veszi alapul, a mely évben az eddig egy kézben egyesített törzsvagyon a három fitestvér gróf Károlyi István, Lajos és György között felosztott. Éble ezen munkalata azonban nem szorítkozott az 1827-i osztály keretére, hanem a XVIII. század óta leányágon kiment birtokokat és a gróf Károlyi György által 1827 után szerzett birtokokat is bevette munkájába, a melyben az egyes birtokokat abban a sorrendben tüntette fel, a mint azokat a megfelelő uradalmi összeírások felsorolják.

Az Éble által összeállított munkalat alapján készült az előttünk fekvő munka, a tulajdonképeni birtoklási történet, melynek megírásával a család Pettkó

¹ A N. Múzeumban deponált családi levéltárak száma megközelíti már a 90-et.

Bélát bizta meg, a ki munkájában természetesen elsősorban a családi levéltár anyagára, mint a legbővebb forrásra támaszkodott, de e mellett felhasználta az Országos Levéltár és egyéb levéltárak anyagát, valamint a megfelelő irodalmat is. A kétkötetes munka 22 fejezetre osztva tárgyalja az egyes birtokok történetét, a melyhez még néhány más tartalmu fejezet is járul, az 1827. évi nagy és az 1862. évi pótosztályról, a nemzetségi alapítványról és levéltárról, valamint az uradalmi tisztviselők névsora, conduit listája stb. A munka célja nem az, hogy az egyes helységek vagy birtokok teljes történetét adja, hanem az, hogy kimutassa, mikor és hogyan került az illető birtok, helység stb. a Károlyi-család kezére, valamint hogy kik birták azt a Károlyiakat megelőzőleg. A birtokokat abban az időrendi sorban sorolja elő, a mint azok a grófi család kezére jutottak. Szerzeményük szerint a következő csoportok alkotása kínálkozott: I. gróf K. Sándor öröksége, a melybe tartoznak az első foglalási ősi birtokok, az ősi szerzemények, Segnyey Borbála báró K. Mihályné birtokai, báró K. László szerzeménye és nejének jussa II. K. Sándor szerzeménye, III. nejének gr. Barkóczy Krisztinának hozománya, IV. gr. K. Ferencz szerzeménye, V. gr. K. Antal szerzeménye, VI. gr. K. Antalné báró Harruckern József szerzeménye, VII. gr. K. József szerzeménye, VIII. gr. K. Józsefné sz. gr. Waldstein Erzsébet hozománya és gyámi szerzeménye, IX. gr. K. György szerzeménye. A munkához egy gondosan kidolgozott térkép járul, mely az összes Károlyi-birtokokat az 1824—1827-i állapot szerint tünteti fel, valamint két genealogiai tábla az egyik a Bosnyák-osztály, a másik a leányági osztályok feltüntetésére.

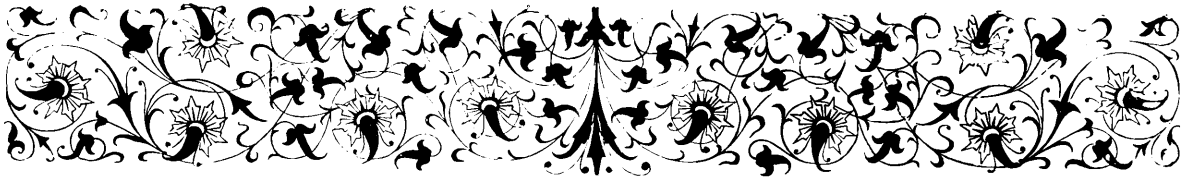
Elismerés illeti meg a munka szerzőjét, a ki a birtokok történetére vonatkozó anyagot nemcsak a grófi levéltárból, hanem más levéltárakból és forrásmunkákból nagy fáradsággal hordta össze, hogy megrajzolja a különböző birtokok birtoklási történetét. Elismerés illeti meg a grófi családot, melynek bőkezűségéből a munka napvilágot látott, követendő példát adva e munka közrebocsátásával többi főuric családainknak is.

—y.

Felhívás.

Családom történetével foglalkozván és családi ereklyéket gyűjtván, köszönettel és hálával vennék minden utbaigazítást, mely engem a Máriássy-családra vonatkozó régibb okmányok, arcképek stb. nyomaira vezethetne. Szíves közléseket czimemre kérek:

Máriássy Ödön cs. és kir. kamarás, Márkusfalva Szepes vm.

ERDÉLY RÉGI CSALÁDAI.

(Második, befejező közlemény.)

A Palásthi vagy Libercsei Radók.

Ősük *Simon*, a Mihály fia, Erdélybe telepedése előtt már 1281 óta előfordul az oklevelekben; ¹ hogy lett-e házasság az Aba Amade tesvével 1290-ben történt eljegyzéséből, az bizonytalan. Ő 1295-ben a királyné kancellárja ² s az Árpádok kihalta után rokonával Tamás vajdával ellentétben, Csák Máténak volt hive, mignem 1317-ben elpártolván tőle, ő is Károly királyhoz csatlakozott s általa somlyó és krasói ispánná neveztetvén Erdély közelébe telepedett, hol aztán 1319 május 13-án, ³ miként fennebb a Zéchénieknél már említettük, nagy terjedelmű birtokokat Nagysajót sat. mint állítólag őt örökjogon illetőket kapta, sok dicséret kíséretében, melyek között a király azt is kiemeli, hogy az ő hüsegeért Simon saját fiait bilincsekbe verve fogságban s jószágait a hűlen Trencsényi Máténak kezeiben volt kénytelen hagyni, hogy királyához hűségesen ragaszkodva, neki hű szolgálatokat tegyen.

Simon és rokonsága ez év végén egyezsége lép a Zéchényi ágából való atyjafiaival, hogy ezek magtalanlansága esetén Tolmács, Szecsel, Omlás, Alamor, Kíszöllös, Bolkács, Sidve, Sülye, Medvés, Mártonfalva, Gezés, Hortobágy, Mártontelke és Örményszékes erdélyi birtokaik egy része rájuk szálljon, mit a király 1319 november 12-én megerősít. ⁴ A következő 1320. évi

márczius 26-án pedig az erdélyi káptalan amaz oklevelében, ¹ melyben a Nagysajó és hozzátartozó birtokokról szóló királyi adománylevelet átírja, Simon mint comes de Medyes van említve; 1321 és 1322-ben mint székelyek ispánja szerepel, ² s ez utóbbi évben kapja adományban magvaszakadt sógora Kökényesrenoldnak nógrádmegyei Kökényesmonostora, Palotáshatvan és Bér, külsőszoznoki Fokoru (ma puszta) és Tekerő, középszoznoki Róna, belsőszoznoki Ormány és Szemesnye, s kolozsmegyei Teke, Szászkerked, Ida, Péntek, Ludvég, Banyicza, Szászakna, Komlód, Nyulas, Kozmatelke, Kamarás és Szombattelke nevű jószágait. ³

De csakhamar rá ismét hűtlenség bűnébe esik, s a bünt követi a büntetés; erdélyi uradalmait is elveszti s ezek Tamás vajdának ajándékozhatnak. ⁴ Fia *Radó* azonban az erdélyi és nógrádmegyei birtokokban új osztályt eszközöl ki, ⁵ s 1372 január 20-án már ezen Palásthi Radónak fia *Miklós* beiktatását Teke, Péntek és Nagyida helységekbe rendeli el egy alvajdai oklevél, ⁶ mivel aztán ez ágnak az erdélyi részekben nyoma is vész; mert az Erdélyben utóbb is még szerepelt Radó nevű család nem Palásthi Radó volt, hanem Gyerőmonostori, a Kemény, Kabos, Gyerőfi és Mikola családokkal egy törzsű. Ellenben Erdélyen kívül még tovább is él

¹ Karácsonyi II. 269.

² Wenzel. Árpád k. új okm. X. 194.

³ Urkb. I. 339.

⁴ L. fennebb is a Zéchényieknél, az Urkb. I. 342. aiatli oklevél alapján.

¹ Urkb. I. 345., 346.

² Gr. Lázár Miklós a Századok 1880. évf. 734. lapján.

³ Karácsonyi M. Nemz. II. 338.

⁴ Karácsonyi M. Nemzets. II. 270. és a Wertner M. Nemzets. II. 131. lapján idézett 1338. júl. 4-iki oklevél.

⁵ Karácsonyi ugyanott.

⁶ Urkb. II. 371.

a család, mert a Melczer levéltárban Palásti máskép Nagylibercsei vagy Egyházaslibercsei Radónak fennebb említett s ott 1373-ban szereplő *Miklós* fián innen még ennek fia *Mihály* s ettől származott és 1420-ban élő unokája Simon is feltalálható,¹ ki 1445 előtt ágát sirba vitte.² Vagyona, miként utóbb látni fogjuk, legalább részben a Gerébekre szállott.

A Libercsei Tomposok.

Mihályfia *Tamás* ágáról, a Libercsei Tomposokról, egyetlen erdélyi vonatkozású oklevelet ismerek: egy 1391 ápril. 17-én kelt vajdai oklevelet,³ mely szerint Libercsei Tompos nevezetű *János* Oroszfái István és Füzkuti Antal elleni peres ügyében kiegyezett, úgy hogy a kártérítésül kapandó ökröket az utóbbnevezettől Oroszfája faluban kapja meg. Ezen János Mihályfia Tamásnak az I. táblán látható fia, vagy esetleg unokája lehetett. A család különben, melyet Libercsey név alatt Nagy Iván is tárgyal,⁴ Erdélyen kívül még a XVIII. század elején is élt.

A Bogáthiak és Gerébek.

Hogy ne kelljen kétszer is idézni ugyanazon oklevelet: együtt és egymással kapcsolatban tárgyalom az I. táblán látható Csehnek nevezett Pétertől lejevő ágakat. Az egyikkel, a Bogáthiakkal már ügyis foglalkoztam azon munkálatomban, melylyel ezelőtt majdnem husz év-

¹ Kellemesi Melczer csal. oklevéltára 12. lap.

² U. o. 73. lap, és Csánki D. Magyarország Tört. Földrajza I. 117.

³ Teleki Oklt. I. 230.

⁴ Nagy Iv. M. Csal. VII. 105—108.

vel a Turulbeli szerény működésemet megkezdettem,² mit most ujjolag áttanulmányozva, kevés helyreigazitással s kiegészítéssel most is rá hivatkozhatom.

Annál behatóbb tárgyalást igényel azonban a másik ág, a Gerébeké, mely régibb genealógiáinkban idegen elemekkel a legkétségbeejtőbben össze volt keverve, miként arra már a Vizaknaiakról irt dolgozatomban is² rámutattam, s kimondtam azon Lázár Miklós gróf által már sejtetett,³ de most a bővebb oklevélforrások ismeretessé válta után kétségtelen igazságot, hogy a Vingárdi Gerébek a Kacsics nemből származtak.

Erős sarjadék volt ez; hatalom, fény, gazdagság tette ismertté s nem ritkán rettegetté is őket.

A gyulafehérvári székesegyház oldal-bejárata homlokzatán, Geréb László püspöknek az akkori pápa és király czimerei közé elhelyezett czimere fölött, melyre még vissza fogok térni s olvasóimnak bemutatni, — ma is olvasható a büszke

«Matthiam claro tetigit qui sanguine Regem
Ista Ladislai signa fuere Geréb.»

Lássuk most e jeles vér egyéneit mindenekeleltől táblázatosan, vérrokonainknak, a Bogáthiainak, kiágazásával együtt.

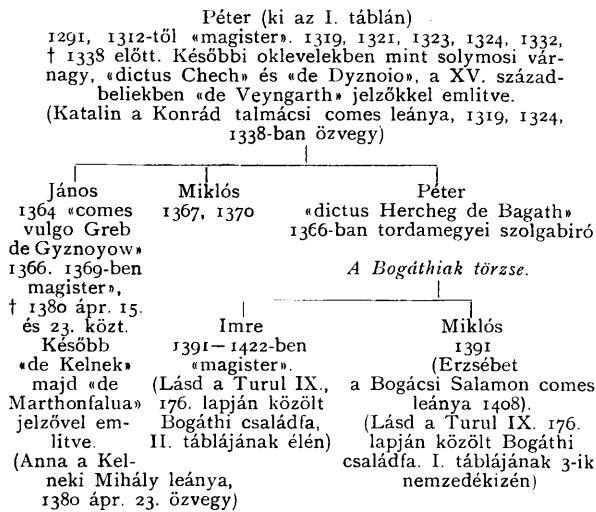
¹ Turul IX. 188. s köv. lapok.

² Turul XV. 20.

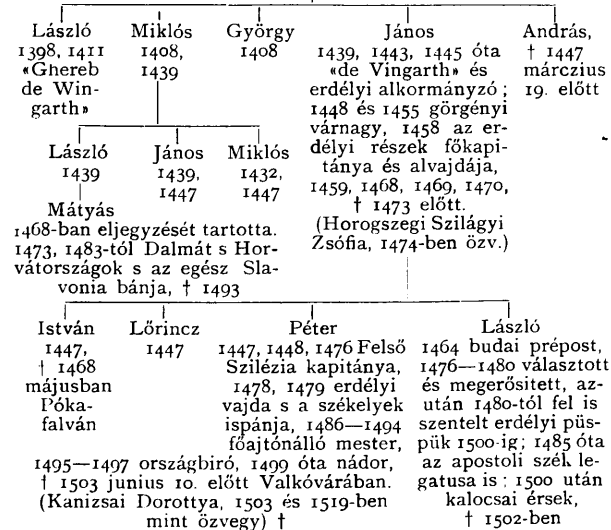
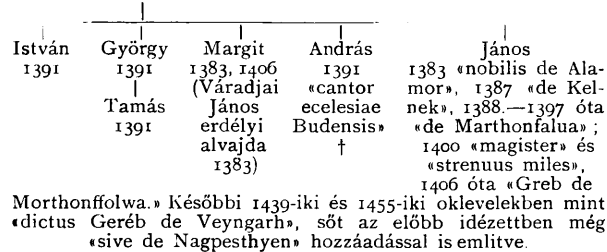
³ Századok, 1880: 734. lap. A szász írók szintén kiderítették, hogy a disznódi comesek nem szász eredetűek, s «de Kathyz» származásúak, de azoknak a Vingárdi Gerébekkel való azonosságát nem ismerték. Lásd. e részben Fr. Schuller. Beiträge zur äuss. Gesch. der Erbgrafen der Sieben Stühle. Vereins-Archiv Neue Folge 1887. 320. s megelőző l.

III. TÁBLA.

A Bogáthiak és Gerébek.

A Gerébek törzse.

A III. táblánk élén álló Péter 1291-ben említetik legelőbb testvéreivel együtt nógrádmegyei birtokok ügyében,¹ s husz éven át mind Erdélyen kívül szerepel, hol legelőször 1312

¹ Wenzel. Árpádkori uj okmt. X. 35.

aug. 28-án látjuk, még pedig a «magister» jelzéstől következtethetőleg, már valami magasabb tisztségben. Ekkor kelt ugyanis az oklevél, melyben Renold comes, a Kökényesrenold nembeli János fia, szolnokmegyei Ormány és Kepesteluk (utóbbi ma ismeretlen) nevezetű birtokait felesége testvéreinek, Kathyzi Mihály-fia Péter meszternek ajándékozza.² Ugyanezen Péter 1318-ban Solumus földét kapja adományban a királytól, melybe beiktattatik és 1319-ben meg is erősítetik.³

Egy 1319 november 12-én kelt királyi megerősítést tartalmazó oklevél szerint pedig megjelenvén Károly király előtt egyfelől Péter a Mihály fia, rokonával Tamás mesterrel a Farkasfiával Solmus (Solymos) és Haznus (Törökbecsénél) várak várnagyával s a kunok ispánjával és Simon mesterrel ugyanazon Péter testvére s a mondott Mihályfiával, Somlyó és Krassó ispánjával; másfelől pedig Miklós és János a Konrád fiai Erdély földéről, ez utóbbiak kijelentették: hogy mivel az említett Pétert, nővérüket hozzáadva, sógorukká tették, ő királyi felzése akaratával, e sógorságnak a fennebbi felek közti rendezése végett azon Miklós és János minden javaikat a mondott Péterrel közössé tették az említett frigy különös kedvessége és az ő kérése folytán, melynek teljesítésébe a királyi felség is beleegyezett; azon hű szolgálatokért, melyeket Tamás és Simon különféle viszontagságok közt hozzá ragaszkodva és Simon fiai a királyért vérüket is ontva a királynak tettek, e javakat örökösön és visszavonhatatlanul fiurólfiura Péternek adományozván. Tehát, ha az említett Miklós és János örökös nélkül halna meg, akkor összes birtokaiknak, ugymint Talmács, Szecsel, Omlás, Alamor, Kisszöllös, Bolkács, Sidve, Sülye, Medvés, Mártonfalva, Gezés, Hortobágyfalva, Mártontelke és Örményszékesnek s minden tartozékaiknak egy része (az oklevél egyik helye szerint fele, másik szerint harmada) Péteré legyen fiurólfiura elidegeníthetlenül.³

Ezen 1319-iki oklevél tartalma egy 1413 október 21-iki egyességlevélben van tüzetesen ismertetve, melyben «magister Johannes dictus Greb de Mortonfalwa» a Talmácsi comesek többi

¹ Urkb. I. 304.

² U. o. I., 334–338.

³ Urkb. I., 342. és III., 582., 583.

leányági utódaival kiegyezik, hogy Hortobágy birtok köztük egyenlőleg osztassék fel. Ez egyességlevélben a felperes Geréb János, mint néhai *Mihályfia Péter solymosi várnagy unokája* jelentkezik, mi úgy a leszármazás, mint a Péter által viselt tisztség megnevezése tekintetéből fontossággal bír. Az ez osztályos egyesség fogantatásáról szóló 1413 november 18-iki káptalani kiadványban ugyanazon felperes egyszerűen Greb János mesternek van nevezve.¹

Péter mester 1321-ben a kolozsmegyei Ölvést kapja adományul;² 1323 január 13-án³ királyi jóváhagyást nyer a sógora Konrádfia Miklós által neki és feleségének örökösön fiuról, fiura visszavonhatlan adott Gyznoyo (ma Nagydisznód) városban levő házra, melyről aztán a későbbi oklevelekben öt disznódinak (de Dyznoio) s fiát is disznódi gerébnek nevezték. Rendesen azonban a későbbi oklevelek Pétert majdnem mindig «*dictus Check*» jelzővel illetik. Péter mester az említett ajándékozási oklevél 1332 november 4-én történt újabb megerősítése és átírásakor⁴ még életben volt, de 1338 április 30-án már nem; mert az erdélyi káptalan ekkor kelt kiadványában,⁵ melylyel a Konrádfia Miklós Comes által sógorának Mihályfia Péter mesternek s ennek feleségének Katalin asszonynak, az ő testvérének, magtalanág esetében kölcsönös öröklési joggal ajándékozott Sidve, Bolkács, Szépmező és Pánád helységekről szóló 1324 január 30-iki oklevelet⁶ átírja, Péter mester már néhai-ként van említve.

Három fia maradt: *János, Miklós* és *Péter*, mely utóbbit «*de Bugath*», vagy «*dictus Hercheg de Bagath*» jelzőkkel látjuk 1366-iki oklevelekben említve, egyikben mint tordamegyei szolgabíró,⁷ másikkban mint ügyfelet, kinek Sidve, Bolkács és Pócstelke birtokokba való újra beiktatása az erdélyi káptalannak meghagyatik.⁸

A másik testvérrel *Jánossal*, ki «*Comes vulgo Greb de Gyznoyow*» címet visel, mint felperes-

sel az 1364 február 6-án kelt egyességokmányban találkozunk, melyben a Konya mester egykori pozsonyi ispántól, a néhai Tamás erdélyi vajda fiától és annak testvérétől Mihály egri püspöktől visszakövetelt Sidve és Bolkács küllőmegyei birtokok fejében (melyek vétel útján Talmácsi Konrádfia Miklóséi voltak s ennek nővérével, a János felperes anyjával házassági szövetség útján felperes apjának, a Cseh nevezetű Péternek ajándékoztattak s most felperes által követeltetnek) Konya mester és testvére Mihály püspök két más ugyanazon Küllő megyében fekvő Mártonfalva és Gezés nevű birtokot ad át felperesnek, mely birtokok ugyancsak a magtalan Konrádfia Miklós javaiból néhai Károly király által Tamás vajdának alperesek atyjának voltak adományozva, hű és érdemes szolgálataiért; egyszersmind pedig kötelezik magokat alperesek, hogy ha a Konrádfia Miklós javaiból Tamás vajdának adományozott egyéb birtokokat az idegen kezekből, hol ma elfoglalva vannak, visszaszerezniök sikerül, akkor azokból a nekik örökösen megmaradó Sidve és Bolkácscsal egyenlő értékű és jövedelmezőségű jószágokat fognak Mártonfalva és Gezés helyett átadni Péterfia János felperesnek, addig pedig őt Mártonfalva és Gezés birtokában megoltalmazzák, s viszont ő is a Sidve és Bolkácsra vonatkozó leveleket alperesek védelmére bocsátja, s egyáltalán az elfoglalt javak visszaszerzésében egymást kölcsönösen segítik.¹

Ugyanezen «*Johannes filius Petri de Diznoio*»-t 1366-ban a szászok kiváltságlevelének megerősítését kérő küldöttségben találjuk,² majd ugyanez évben az ő Feketeviz és Waraliafalu (ma Szecsel és Orlát) nevű birtokainak határjárásáról³ van szó az oklevelekben, egy 1369 november 13-án kelt alvajdai levél⁴ pedig már «*magister*» címmel nevezi s a talmácsi szt. Miklós zárdába lett iratainak Layk oláhországi vajda által történt felégetéséről tanukihallgatást rendel.

A Kelnekiek közti osztály 1380 április 13-án⁵ és április 15-én⁶ kelt okleveleiből megtudjuk azt,

¹ U. o. III., 581—584. és 591.

² Fejér Cod. D. XI. 466.

³ U. o. I. 371., 385.

⁴ U. o. I. 457.

⁵ U. o. I. 496.

⁶ Urkb. I. 380., 381.

⁷ Urkb. II. 238.

⁸ U. o. II. 236.

¹ Urkb. II. 207—209.

² U. o. II. 253.

³ U. o. II. 273. és 275.

⁴ U. o. II. 333.

⁵ U. o. II. 521.

⁶ U. o. II. 522., 523.

hogy ezen Jánosnak felesége Anna a Kelneki Mihály leánya volt, s ez osztály folytán jutott az ő és többi nőrokonai birtokába az egész Vingárd és Kutfalva, továbbá Veresegyház, Gergelyfája és Benczencz fele s Rengunkirh (Szeredahely mellett, ma nem létező) birtok egyharmada, mint a szerzett birtokokból illetményük, úgyszintén az örökös javakból Henningfalva és Gírbó negyede, Spring és Drassónak pedig nyolczada.

Néhány nappal ez osztály után Disznódi Péter-fia János megszűnt élni, mert 1380 április 23-án, midőn az erdélyi káptalan annak végrehajtásáról tesz jelentést, Anna asszony már mint «relicta Johannis filii Petri de Dyznoioiw» van említve.¹

A mily bőven szólnak az okleveles adatok a most tárgyalt Jánosról, épen oly kevés az, mit testvéréről, Miklósról, a Cseh nevezetű Péter harmadik fiáról olvashatunk. Mindössze egy 1367 január 2-iki királyi levél, mely a Feketevyz és Waraliafalu határjárásáról szóló 1366. évi fennebb ismertetett oklevelet átírja s mely szerint ez átíratot Disznódi Péterfia János a saját és testvére Miklós nevében kéri ki,² s egy másik 1370 augusztus 20-án kelt káptalani levél,³ mely szerint viszont «Nicolaus filius Petri dicti Chech de Dyznoyou» kéri saját és testvére János mester nevében a Károly király Hosszuaszó, Mikezsásza, Pánád és Szépmező iránt 1322 aug. 5-ikén talmácsi Konrádfia Miklós részére kiadott adománylevelének s az ezt megerősítő 1327 április 27-iki újabb levelének átírását.

Ezen harmadik testvér úgy látszik, korán elhalt, mert többé nem jön elő; s arról sem tudunk, hogy maradtak-e utódai vagy sem.

A következő nemzedékről bő és pontos adatokkal rendelkezünk. Ott van először is a kolozsmonostori konvent 1383 május 20-iki tanusítványa, mely szerint János alamori nemes, Jánosnak a Disznódi Péter fiának fia, özvegy anyjának Annának s nővérének Margitnak, a néhai (Váradjai) Péter erdélyi alvajda fia János feleségének nevében is, Omlás és Nadhfalu (ma Szelistye) jószágokat tartozékaikkal együtt örö-

kösön átengedi Goiblnus erdélyi püspöknek és testvéreinek.¹

Disznódi János-fia János még egy 1388 április 12-iki okmánykivonatban is említettetik, mint a ki «Andreas filius Johannis dicti Lepes nobilis de Hungaria»-val Alamor és Örményszékes birtokokban osztozik.² Azután pedig egy genealogiailag nagyfontosságú okirat következik, mely ezen Jánosnak testvéreivel és unokatestvéreivel is megismertet. Ez az 1391 április 17-iki vajdai levél.³ Szembeállottak akkor egymással egyfelől Simon mester a néhai Konya bán fia, maga és testvére Frank mester és ennek fia László nevében mint felperesek; mint alperesek pedig: István és György a János fiai, valamint Imre és Miklós a Bogáthi Herchek nevezetű Péter fiai szintén úgy saját, mint András, az említett István és György testvére, budai éneklőkanonok s Tamás, ezen György fia, úgyszintén László, az említett Imre fia nevében. Az ügy Sidve és Bolkács birtokokra vonatkozott, melyekre nézve Herchek nevezetű Péter fia Imre Frank és Simon mesterek ellenében egy előbbi perben vesztes lett s most e birtokoknak az említett István, György, Imre és Miklós által történt kifosztása és pusztítása miatt Simon mester ellenökben 6000 arany forint kártérítésért akart fellépni. Ez ügyet békésen elintézték a vajda előtt úgy, hogy Simon mester panaszát s kártérítését István és György-, a János fiaival s Imre és Miklós-, a Herchek nevezetű Péter fiaival szemben elejtette; ezek pedig saját és fennebb elősorolt érdektársaik nevében Sidve és Bolkács birtokokról örökre lemondottak.

Ez oklevéllel nagyot haladunk a Cseh nevezetű Pétertől lejjövő s III. táblánkon látható nemzedékrend megalkotásában, sőt ennek Bogáthi Herczeg nevezetű Pétertől származó ágán

¹ Urkb. II. 577., 578. Az ezen oklevélben Váradjai Jánosné Anna asszony képviselőiként szereplő «Johannes dictus Ermyne de prædicta Alamor és Johannes filius Michaélis de Gyznoyo» mint Anna asszony «familiarisai» és «procuratorai», tehát tisztjei és ügyvivői vannak megjelölve. Úgy látszik hát, hogy ezek nem tartoztak a családhoz.

² Urkb. II. 623. E kivonatban Almor és Zekes van írva. Utóbbi név alatt az alsó-fehérmegyei Konczát is neveztek régi okleveleink, de itt bizonyosan nem ez, hanem az Alamor mellett fekvő Örményszékes értetett.

³ Urkb. III. 22—24.

¹ U. o. II. 525., 526.

² U. o. II. 278., 279.

³ U. o. II. 357., 358.

eljutunk azon személyekhez, kiket a Bogáthi családról a Turul IX. 175. s következő lapjain megjelent dolgozatban a nevezett család első tagjaiként irtam; úgy, hogy az azonosság megállapítása után jelen kutatásaim folytatását ama dolgozatom képezheti.

Igy a Bogáthi nevezetű Péternek 1391-iki *Imre* fiát a Bogáthiak idézett nemzedékrendének II-ik táblája élén találjuk meg, a fennebb ismertetett oklevél szerint 1391-ben már élő *László* fiával együtt. Ama II. számmal jelölt Bogáthi tábla tehát folytatását képezi mostani III. táblánknak, csak meg kell pótolnunk azon újabb adatokkal, hogy Bogáthi Imre magister 1422-ben is életben levőnek tűnik fel, leánya Brigitta Drághi Jakabot megelőzőleg először Nemegyei László felesége volt,¹ s ugyanazon Bogáthi Imrének László és János fiain kívül volt egy *Péter* nevű fia is, kiről 1436., 1442., 1443., 1446., 1448. évi oklevelek³ szólnak mint Radnóton élőről, s kinek már 1430-ban és 1436-ban is felesége *Erzsébet a Tuzsoni Bolgár Miklós leánya* volt, leányuk pedig, *Borbára*, 1445-ben hajadonon halt el.⁴

Ellenben törülnünk kell a Bogáthiak II. táblájáról az egész utolsó izet, a Jób gyermekei gyanánt irt mind a hét nevet; mert a Szentpáli levéltárban tett kutatásaimnál ezeket egytől-egyig mint a XVIII. század elején élt Vizaknai Bogáthi János kamaraispánnak Szentpáli Klárától született gyermekeit találtam meg; tehát valami — jó vagy rosszhiszemű — genealogiai ferdítés útján juthatott be e névsor a táblám egyik forrásául szolgált Mike Sándor-féle gyűjteménybe a XV. századbeli Bogáthi Jób gyermekei gyanánt.

A Bogáthi Herczeg nevezetű Péter 1391-iki oklevél szerinti másik fia *Miklós* pedig azonos azon hasonnevűvel, kit a Turulbeli régi Bogáthi-féle dolgozatom I. tábláján az 1408-ról jelzett Bogáthi Erzsébet férjeül irtam s kitől ezen I. tábla további tagjai mint közös törzstől szétágaznak. Csakhogy ezen Erzsébet, miként utóbb az oklevelek bővebb ismerete bebizonyította, *nem a Bogáthi, hanem a szász eredetű Bogács*

családnak volt tagja; mint unokája azon 1351. és 1352-iki Arnold Comesnek, *Bogács* András fiának, kinek most már Salamonon kívül többi fiait s némely unokáit is az időközben ismertté vált oklevelekből elő tudjuk sorolni.²

Azon Bogáthi-féle I. táblán, a hozzacsatolt jegyzeteim 6-ik pontjában már akkor gyanusnak jelzett hét állítólagos gyermekét Bogáthi Ferencznek szintén törülni, — a rajta előforduló Vizaknaiaknál a megtévesztő Geréb nevet, miként már az e családról irt munkálatomban is kifejeztem,² szintén mellőzni kell; ellenben Bogáthi Jánosnak Bánffy Magdolnától született János nevű fiától való unokája gyanánt be kell az 1575-ben lefejezett Gáspárt irni s így ennek atyja János csak annyiban volt magvaszakadtnak nevezhető, a mennyiben fiát tulélve, csakugyan ő vitte sirba ágát.

Egyébként ezen régi I. és II. Bogáthi-táblát az újabban megismert okleveles adatok is helyben hagyják, úgyszintén a III. táblát is, melyet még kiegészítenek azáltal, hogy Bogáthi Osvátnak feleségeül most már határozottabban Barlabássi Zsófiát, a János leányát³ irhatjuk, leányaiul pedig *Klárát*, Kendi Antalnét és *Annát*, Alárd Miklósnét;⁴ s testvéreinek *Jánosnak* 1535-ben élő fiait *Osvátot* és *Gáspárt* már szintén megismerjük.⁵ Megjegyzem, hogy az e tábla élén álló Bogáthi *Imrét* most sem tudom a többi táblákkal kapcsolatba hozni s legkevésbé az azokon levő Imrékkel azonosítani; s azt is ki kell emelnem, hogy helyesen áll a III. táblán, hogy ő volt *első* férje Vizaknai Afrának, Altenburger Tamás pedig a *második*, s így nem volt igazam, midőn ezt a Turul XV. évfolyama 19. s következő lapjain a Vizaknaiakról irt munkámban, egy a Barcsai levéltárban talált oklevél homályos és kétértelmű szövege által megtévesztve, épen megfordítva irtam.

Netaláni tovább kutatók figyelmét felkérem még a Bogáthiakról irt Turulbeli cikkem⁶ vég-szavaiban elősorolt Bogáthiakra, kikről, hogy kapcsolatba hozhatók-e vagy sem a most tár-

¹ Teleki oklt. I. 459., 460.

² U. o. I. 542. II. 10., 12., 22., 26., 30., 31., 33., 35.

³ U. o. I. 526., 533., 543.

⁴ U. o. II. 18., 19.

¹ Turul IX. 179.

² Urkb. II. 78. Teleki Oklt. I. 211., 212., 213.

³ Turul XV. 19. -

⁴ Teleki Oklt. II. 390., 398.

⁵ Orsz. levélt. Cista geneal. Fasc. 1. nr., 44.

⁶ Barcsai levéltárban egy 1535-iki perirat.

gyalt családdal, s ha igen, miképen — most sem tudok inkább véleményt alkotni, mint akkor. S megtoldom még ezen bizonytalan hovartartozású Bogáthiak számát még egy nagyon régivel, a most tárgyalt Bogáthiak törzsének, Péternek kortársával «*David filius Johannis de Bagath*»-tal (ha ugyan helyes az olvasás, mit a szász oklevéltárbeli kivonat mutat, s nem ismét de Bokachról van szó), kiről egy 1377 június 25-iki káptalani kiadvány írja, hogy Ludas birtok harmadát Nicolaus Zupus de Ewrke és Johannes de Jara-nak 32 forintért zálogba adta,¹ úgyszintén az Ivánfalvi Johannes dictus Bogáthival, ki 1406-ban Vecsérd birtok iránti ügyben szerepel.²

Végezván ezekben a Bogáthiakkal, visszatértek a Cseh Pétertől származó másik ágra: a kezdetben Disznódról nevezett s utóbb Vingárdi előnévvel oly hatalmassá és híressé vált Gerébekekre.

Ama régi jó időkben, melyekre kutatásaink visszavezetnek, — a midőn még nem azért szokták adományozni a nemességet, mert valakinek üzletei jól jövedelmeztek, s így belőlük meggazdagodott, — nem volt szokásban nálunk az előnevek adományozása vagy engedélyezése sem; mit (német szomszédaink mintájára, — kik e részben a Mont Cenis-en elkezdve s a mindenféle fi- és nőnevekből nagy találékonysággal alkotott — bergék és — thalokon végezve, kifogyhatatlanok voltak a valódi és képzelt helyekről való nemesi előnevek gyártásában, — az ősi magyar érzület, intézmények és szokások sérelmére ma szélteben gyakorlunk. Nem is üstek ama régi idők nemesei sportot belőle, miként a mai demokratikusnak nevezett kor fiai, hogy csupa hiuságból az előnevek egész hangzatos sorozatát bigygyeszszék családneveik elé.

Azon régi jó időkben a nemesség nem cizoma, hanem a haza földjében gyökerezésnek, a haza sorsával összeforrottságnak jelensége volt; az előneveket sem adományozta senki, hanem azon helység után, melyben őseiknek vagy maguknak jószáguk vagy lakásuk volt, másoktól való megkülönböztetésképen szabadon használta azt mindenkiről a közszokás s használták

az oklevelek, s olykor-olykor változtak is ez elnevezések, épen a mint a czélszerűség hozta magával; miként egyéb megkülönböztető jelzők s leszármazási adatok is voltak használatban az illetők tüzetesebb megjelölésére, melyekből idővel néha szintén családnevek is váltak. Nagyon is néztek volna őseink, ha a véres harcokból dicsőséggel visszatérve pusztulóban hagyott jószágaikra, ott egy diploma várta volna őket, mely szerint királyuk megengedi, hogy ezt vagy amazt az előnevet viselhessék!!....

A most tárgyalandó nemzedékekről szóló oklevelekben is a Kacsics-nemhez való tartozóság már jóformán feledésbe ment, csak a genus büszke czimere s némely ősi jószágok, meg talán a családi tradíció tartották fenn emlékét; a szász eredetű leányági ősoktól némely családtagra átszállott tisztség után egyesekre alkalmazott Geréb elnevezés is csak idő folytával állandósult némely ágaknak családnevévé: a helynevek tekintetében pedig, melyekről e leszármazás egyes tagjait elnevezték, a legnagyobb változatosság uralkodik.

Mégis, ha kellőleg behatolunk a fenmaradt oklevelek értelmébe, az azokban tárgyalt jószágok, örökösödések, perek, tiltakozások lényegébe s egymástól függésébe: teljes világosságot és bizonyosságot tudunk szerezni a ránk maradt adatokból is azon egyének leszármazási viszonyai felől, kiknek neveit és emlékét e levelek s hazánk története fentartották.

Kezdjük azonnal ott, a hol elhagytuk, a *János comes vulgo Greb de Gyzooyov és felesége Kelneki Anna gyermekeivel*, kikre vonatkozólag az 1391 április 17-iki vajdai oklevelet már áttanulmányoztuk.

Ezek közül *János*, kinek atyja egy 1387 november 23-án kelt oklevélben felesége után Kelneki előnévvel¹ is jelöltetik s ki később az 1397 január 21-én kelt két oklevélben,² valamint a későbbiekben is, mint *Johannes filius Johannis de Marthonfalua* van említve, 1398 május 22-én már fiát, *Lászlót*, valamint Miklóst, a Gerenchi Péter fiát is képviseli az Örményszékes és Alamor fele részét elfoglalva tartó Thomas dictus Lepes de Talpas és testvérei

¹ Urkb. II. 474.

² Urkb. III. 417—422.

¹ Urkb. II. 617.

² Urkb. III. 170.

elleni tiltatásban.¹ Ezen ügy előzményeül ugyan-
csak Jánosnak Lépes András a János fia ma-
gyarországi nemessel való 1388 április 12-iki
osztályát már láttuk s ez ügy 1406. és 1408-iki
további folytatására is azonnal rá fogunk térni;
de hogy minő összeköttetésben voltak e Lépe-
sek a Gerébekkel s miért kellett velök osztoz-
niok, vagy hogy mi egybeköttetésük volt az
utóbbiaknak Gerenchi Péter vagy fia Miklóssal,
kiket 1398-ban — miként az imént láttuk —
Mártonfalvi János képviselt a Lépesek ellen,
azt még nem voltam képes kideríteni.

Ugyanazon *Jánosunkat* 1400 márczius 30 án
mint magistert és vitéz katonát (strenuus miles)
találjuk² a Kelnekiek öröksége iránti perben,
melyről az oklevelek hosszú sorozata maradt
fenn, úgyszintén az ugyanezen örökséghez tar-
tozó Kissebes, Spring és Drassó akkor még
szász helységeknek s a Kissebeshez tartozó négy
oláh falunak Segesvári Salamon fiai Mihály és
Salamon részére 1403 december 9-én³ történt
eladományozása miatt keletkezett perről is. Ez
utóbbi peres ügynek egy 1406 márczius 6-án
kelt oklevelében⁴ az említett adományosok ellen
fellépők egyike szintén ugyanazon *János*, ki
most úgy itt, mint a Lépesek elleni ügynek
szintén a most irt napról kelt egyik oklevelé-
ben⁴ «Johannes Greb de Mortonfolwa»-nak ne-
veztetik s az utóbbiban nővére *Margit* is em-
litve van; egy 1408 január 13-án szintén a Lé-
pes ügyben kelt tiltakozásban⁵ pedig még *László*
és *Miklós* nevű fiai és az ugyanaz évi márczius
13-iki oklevélben,⁶ mely szerint a két peres bir-
tok felét a Lépeseknek átbozsátják s melylyel
ügy látszik, hogy e pereskedés véget ért, — har-
madik fia, *György* is, meg vannak nevezve.

Megjegyzem, hogy az ezen 1406/8-iki ok-
levelekben tárgyalt ténykedéseknél Geréb János,
kit a szintén a Lépesek elleni ügyben 1408 január
28-án kelt oklevél⁷ «strenuus miles»-nek nevez;
egyszer sem volt személyesen jelen, hanem Pé-
ter a Györgyfalvi Imre fia képviselte őt érdek-

társaival együtt, mialatt ő kétségkívül az osztrá-
kok ellen indult hadba, vagy bosnyák földön
vitézkedett.

Magister Johannes Greb de Martonfalwát
aztán 1408 június 4-én Tátei István fia Péter-
rel perlekedve találjuk, ki mártonfalvi birtoká-
ból egy nagy darabot el akart foglalni,¹ 1411 au-
gusztus 1-én pedig ugyanőt «Greb de Wingarth»
jelzővel találjuk az erdélyi káptalan egy okmá-
nyában,² mely nővérenek, *Margitnak* tiltakozá-
sát tartalmazza Kelnek és Dyznyoyo (Nagy-
disznód), szászföldi birtokainak az illető közsé-
gek részére való eladása ellen.

Ugyancsak őt és érdektársait 1413-ban Hor-
tobágyfalva fele része iránt, a Konrádfia Miklós-
féle ajándékozásból kifolyólag (melyet fennebb
a Zéchénieknél tárgyaltam), a Fenyőfalviakkal
perlekedni,³ 1414-ben pedig Veresegyháza fele-
részének elfoglalása miatt Mihályfalvi Jak-fia
Péter ellen,⁴ végre 1415-ben Vingárdon egy da-
rab földnek elfoglalása miatt Sombereki Erdélyi
Antal ellen⁵ tiltakozni látjuk, aztán legutószor
1417 október 20-án találkozunk vele,⁶ midőn őt
a Somkerekiek a Vingárd, Girbó, Henningfalva,
Demeterpataka, Ujfalva, Veresegyháza, Gergely-
fája, Ringelkirch (Szeredahely közelében elpusz-
tult falu, melynek egykori területe a szerda-
helyihez bekebelezve a «fehértemplomi határ»
nevezetét tartotta fenn), Kútfalva és Benczencz
birtokok harmadának használatától és elidegeni-
tésétől tiltatják.

Három már említett fián kívül még kettőt,
Jánost és *Andrást* nevez meg Baumann szász
író⁷ 1408., illetőleg 1411-iki oklevelekre hivat-
kozva. Ez okleveleket ugyan nem láttam, de
hogy e János és András is szintén fiai voltak,
azt bizonyítják más oklevelek és pedig igen
fontosak, a Kellemesi Melczer-család oklevél-
tárából, melyek ezen Geréb János és András-
nak és akkor még élő vagy utódokat hagyott

¹ U. o. III. 464.

² U. o. III. 511.

³ Urkb. III. 581—584. és 590—591.

⁴ U. o. III. 635, 636.

⁵ U. o. III. 654.

⁶ Teleki Oklvt. I. 428., 429.

⁷ Ferdinand Baumann: Die Erbgrafen des Unter-
waldes. Megjelent a «Gesch. des Unterwaldes» tanul-
mányban s onnan átvéve a szászsebesi evang. gimnázium
1867/8-iki programmjában.

¹ Urkb. III. 221., 222.

² Urkb. III. 250.

³ U. o. III. 302—301.

⁴ U. o. III. 396.

⁵ Urk. III. 445.

⁶ U. o. III. 449.

⁷ U. o. III. 446.

testvéreiknek nemzedékrendjét, felfelé egészen a III. táblánkon Cseh nevezetűnek irt Péterig, kit a Melczer-féle oklevelek szintén Vingárdinak neveznek — egész pontossággal elének állítják.

Pöstyén nógrádmegyei birtokot ugyanis, miként a *Radóknál* láttuk, a Kacsics-nemzetség ezen ága bírta; de nem az egészet, mert fele a Zagyvafői Miklós halálával a királyra szállott, ki ezt 1437 márczius 24-én az Aranyiaknak elzálogosította.¹ A többi Kacsics birtokból is sok idegen kézre került már ez időben; mig nem *András és János a Vingárdi vagy Nagypöstyéni Geréb* János fiai (miként az 1439 június 11-iki országbirói oklevél² előadja), úgy látszik, egy jó ügyvédre akadtak, Hugyaghi Balázs literatúra s vele megegyeztek, hogy ha a nagylibercsei birtokot és tartozékait, Palást helység kivételével s a nagypöstyéni birtok felét visszaszerezheti, a nagypöstyéni visszanyert birtok felét neki adják.

A dolog sikerült; az Aranyiak ellenmondásukat visszavonták s Pöstyén-birtok, mely egykor a Nagylibercsi Radó fia Miklósnak fia Mihály fiáé, néhai Simoné volt, fele részben Vingárdi Geréb János fiának Jánosnak, fele részben pedig literatus Hugyagi Balásznak, a nádor által 1443-ban oda ítéltetett s ők abba 1445-ben be is iktattattak.³ Utóbb 1447 márczius 19-én a Gerébek és pedig: «egregius Johannes filius Johannis dicti Geréb, filii alterius Johannis filii Petri de Veyngarth personaliter in sua ac Stephani, Laurentii et Petri filiorum suorom, necnon Johannis et Nicolai filii dicti Nicolai Gereb fratrum suorom patruelium personis», Hugyagi Balázs magister literatusnak e munkadíját még meg is toldják egy telekkel; viszont azonban magtalan halála esetére örökösödési jogot kötnek ki.⁴ Ezekből az is látható, hogy csak ezen Vingárdi Geréb János lehetett az is, kiről azt látjuk feljegyezve, hogy 1447-ben Radó Simon magvaszakadtán a Libercse és hozzátartozó birtokokbeli királyi jogot Hunyadi János kormányzótól adományban nyerte.⁵

Máskülönben pedig Baumann a Vingárdi Gerébeket illetőleg egy nagy tévedésbe esik. Megkülönbözteti szorosán őket a Mártonfalviaktól s míg utóbbiakat Jánostól a Kelneki Anna férjétől, ennek szintén János nevű fián át az ettől származott öt unokájáig egészen helyesen adja elő, ez utóbbiakon túl már nem megyen; hanem Vingárdi Geréb Jánost és történelmi nevezetességű fiait egy Vingádról elnevezett egészen más ágból származtatja le, melynek törzse Vingárdi vagy Gáthi Gergely, kitől *négy közbeeső nemzedéken* át jut el Péter nádorig és testvéreiig. Nem veszi észre, hogy a hiányosan is idézett oklevelek összefüggését szem elől tévesztve s azonegy egyént különbözőknek képzelve, e táblarészen két közbeeső nemzedéket tisztán a Mártonfalvi János öt fiából kombinált össze más- és másképen s hogy ilyformán ama chronologiai képtelenségbe esik, hogy az 1400-tól 1469-ig terjedő *alig hét évtizedre*, Gergelytől Péter nádorig, *nem kevesebb mint hat nemzedéket* állít föl.

E tévedés némileg érthető és menthető. Értethető azért, mert az író, az akkori százszok kizárólag német irányú képzettsége folytán inkább a német hűbéri intézményekkel volt ismerős, mint a hazai magyar szellemmel s alkotásaival s így a családok előneveit is valami állandóan begyökerezett dolognak tekintette, mely nem változhat. Menthető pedig azért, mert csakugyan, az okleveleknek a Mártonfalviakra vonatkozó hosszu sorozatában, 1387-től 1406-ig, néha a Mártonfalviak mellett, néha pedig a Mártonfalviakra szállott erdélyi fehérmegyei birtokok (Spring, Drassó, Demeterpataka, a már elpusztult Rohundorf, Vingárd, Girbó, az akkor Sahtelukenak is nevezett Benczencz, Veresegyház, Gergelyfája s a később Szeredahelyhez csatolt Rengelkyrh) ügyében önállólag is, de mindenkor a Mártonfalviakkal azonos érdekekben eljárva s néha velök közösen képviselve, *állandólag látjuk szerepelni Miklóst és Andrást, a Gergely fiait*, ki néha előnév nélkül, majd Kelneki, azután Szateleki (= Sahteluke = Benczencz), később Vingarthi s ennek ferdített rövidítésével Gaathi vagy Gaachi előnévvel van említve.¹

¹ Urkb. II. 617., 621, 622. III. 25, 170., 250, 298., 320. 321., 396.

¹ Kellemesi Melczer Okt. 12 és 65, 66. l.

² U. o. 68—70. l.

³ U. o. 73—76. l.

⁴ U. o. 78—80. l.

⁵ Csánki: Magyarország. tört. földrajza I. 117.

A látszat tehát kétségkívül nemcsak az volt, hogy e Gergely és fiai közeli rokonságban állanak azon Jánossal, kit Mártonfalváról elnevezve látunk ez ügyekben szerepelni; hanem az is, hogy a Vingárdi előnevű Gerébek őseit ugyanazon Gergelyben kell keresnünk, kit, illetőleg fiait mindig e falu s a vele kapcsolatosak ügyében látunk fellépni s kit az oklevelek számtalanszor Vingádról vagy ennek rövidített s ferditett nevééről neveznek el, míg a másik ágon élőknel, a Mártonfalviaknál, a velők egykoru oklevelekben soha sem látjuk e Vingárdi előnevet használni.

Azonban e látszat mégis téves volt. Nemcsak hogy egyetlen adat sincs, melynek segítségével ama Vingárdi Gergelyt a Mártonfalvi ágba vagy fiágon való rokonságába, avagy egyáltalán a Kacsics-nemzetségbe beilleszthetnők: hanem, a kutatásba mélyebben behatolva, tapasztalhatjuk azt, hogy ama Gergely és fiai *mindig csak azon ügyekben fordulnak elő, melyek a Kelneki Mihályról, illetőleg leányairól átszállott s fennebb elősorolt birtokokra¹ vonatkoznak* s melyeknek 1387-től 1406-ig terjedő okleveleire fennebb már rámutattam: ellenben az ugyanezen időben más jószágokra (nem a Kelneki Mihály örökségéhez tartozókra) vonatkozó oklevelekben, melyeket Disznódi János és fia Jánosról s utódairól szólva, már ismertettünk,² az *említett Vingárdi Gergely vagy fiai soha elő nem fordulnak*; miből világos, hogy ennek Mártonfalvi Jánossal és ágával való rokoni összeköttetése nem genusbeli vagy fiágon való, hanem csak nőágon való volt, a mennyiben a fennmaradt oklevelekből látható, hogy valamint ennek úgú Vingárdi Gergelynek is felesége a Kelneki Mihály egy egy leánya volt.³

Mindez azonban, valamint az a körülmény is, hogy Gergely vagy fiai Miklós és András, mely utóbbi egy oklevélben «nobilis de Valko»-nak is nevezetik,⁴ vagy ez utóbbinak fia Miklós⁵ (más ez ágból származókat okleveles alapon nem is ismerünk), soha egy oklevélben is Ge-

rébnek nem neveztetnek, tehát gerébi tisztséget úgy látszik, soha sehol sem viseltek: mégis csak fogyatékos bizonyíték volna arra, hogy nem Vingárdi Gergelyt, hanem Mártonfalvi Geréb Jánost kell a Kacsics nemre új fényt hozó történelmi nagyságra emelkedett Vingárdi Gerébek őseiül tekintenünk.

Sőt nagyon szoros kritikával járva el, még a Melczer-család levéltárából ismertetett okleveleket sem fogadhatnók el teljes bizonyítéknak, mert az ország egy másik részében élhettek ugyan e Vingárdi Gerébek, leszármazásukat is föl egészen a Kacsics-nembeli Péterig eddigi kutatásainkkal teljesen összhangban levőnek találjuk, de egy javithatlan kétkedő még mindig emelhetné ama kifogást, hogy a Melczer levéltárbeli Vingárdi Geréb János más is lehetett, mint az, ki Erdélyben mint a nagy Hunyadi sógora, várparancsnoka, erdélyi hadvezére és alkormányzója oly nagy szerepre jutott.

Szerencsére e kétséget teljesen eloszlathatom azon okmányok által, melyek ismeretéhez Beke Antal, ny. kanonok ur szívesességéből jutottam s melyekben e hatalmas Geréb Jánost és családját hiteles erdélyi oklevelekből a *Melczer levéltárbeliakkal teljesen összhangzólag ismerjük meg, úgy, hogy azonosságukhoz többé már egyáltalán kétség nem férhet.*

Ez erdélyi adatok előzménye az a Gerébek által nyomban megtámadott s minden módon ellenzett adományozás volt, melyet fennebb már röviden említettem. Zsigmond király ugyanis 1403 december 9-én¹ nagy dicséretnek közt elismervén a később Nádasinak nevezett családhoz tartozó Segesvári Salamon fiának, Mihály és Salamonnak érdemeit, nekik adományozta Kissebes, Spring és Drassó szász helységeket az erdélyi Fehérmegyében s a Kissebe-hez tartozó négy oláhfalut, melyeket a megadományozottak, mint Losonczi László vajda mag nélkül elhalt János fiának királyi kézre visszaháramlott jószágait kértek fel maguk számára.

Amde, miután e faluk a Kelnekiektől leányutódaikra szállott örökséghez tartoztak, ez adomány nem oly könnyen jutott érvényre s a leányági örökösök, köztük Mártonfalvi Geréb János, meg a fennebb megismert Gaathi Ger-

¹ L. Urkb. I. 188., 348., 349. II. 24., 32., 34.

² L. Urkb. II. 577., 578., 623. III. 22—24., 221., 222., 396., 445., 446., 419., 464., 581—584., 590., 591. stb.

³ Urkb. II. 24., 32., 34. III. 170., 250.

⁴ Urkb. III. 320., 321.

⁵ U. o. III. 396.

¹ Urkb. III. 302—304.

gely fia, András, valkói nemes s társaik részéről a tiltakozások egész sorozata támadt ellene, melyekből néhányat már fennebb láttunk.¹

Sőt nem enyészett el e viszály évtizedek múlva sem s midőn Nádasi Mihály, élete alkonyát érezve, e jószágokat még Bun küküllőmegyei faluval is megtoldva, Hunyadi János kormányzó többszörös jóváhagyásai mellett az erdélyi székesegyház és káptalannak hagyományozta,² magának és feleségének csak élethossziglani haszonélvezetet tartva fenn, oly kavardás történt, melyet részletesen ismernünk nemcsak az idevágó oklevelekben foglalt fontos genealogiai bizonyítékok, hanem azon kor társadalmának s erkölcsének megismerése szempontjából is nagyon érdekes.

Itt találjuk ugyanis, épen az 1447 október 29-én még a hagyományozó Nádasi Mihály életében elrendelt beiktatásról szóló relatoriában, azt a genealogiai szempontból a Melczer-féle oklevelekkel kombináltan teljesen döntő adatot, hogy a Spring birtokba való beiktatásnál *Vingárdi Geréb János a maga és fiai István, Lőrincz, László és Péter nevében, valamint a Geréb Miklós és ennek fiai János és Miklós nevében* mondott ellene a beiktatásnak, arra hivatkozva, hogy Nádasi Mihály ellen indított pere még nincs befejezve. Az e tiltakozásban szereplők s lezármazási viszonyaik tehát *a legszorosabban meggyeznek a Melczer levéltárbeli oklevelekben foglaltakkal*, csak hogy ez utóbbiakban László (a későbbi püspök), nem szerepelt, a Miklós fiai közül pedig a Melczer-féle oklevelekben 1439-ben még említett, de 1447-ben ott is már elhallgatott László, valószínűleg ekkor már el volt halva s azért nem jön elő az ugyanezen évi springi beiktatásnak ellenmondók sorában sem.

Megvan tehát a teljes és döntő bizonyíték III. táblánk helyessége mellett; azért azonban mégsem felesleges tovább is követnünk a Nádasi Mihály kegyes hagyományának történetét, mely világot vet ama korra és embereire, kik miként illető helyen Tamás vajdáról is láttuk, habár fiaik közt egyházi férfiú is volt, ugyancsak kegyetlenül készek voltak elbánni más

egyházi személyekkel is, ha érdekeik úgy hozták magukkal.

Tamás vajda ellen azonban csak vádakat láttunk; Geréb Jánost ellenben tények terhelik.

Midőn ugyanis a hagyományozó Nádasi Mihály 1448-ban elhalt, a káptalan kérelmére Herepei Márk és Bala György alvajdák újra elrendelték a káptalan beiktatását. E közben, mi alatt a kolozsmonostori konvent hiteles emberei a beiktatás végeztével szabályszerűleg még Springen időztek, sebtében megérkezett Geréb János fegyvereseivel s lovasaival s az iktatókat, valamint András prépostot, István telegdi főesperest s Domokos kanonokot nagy fenyegetések és meggyalázó szavakkal elkergette, mire új beiktatást rendeltek az alvajdák, a netaláni ellenmondókat a tordai generalis gyűlés határozatából birtokon kívüli perre utasítva.¹

De ez újabb beiktatás is csak a kísérletnél maradt; mert — a mint Hunyadi János kormányzónak 1448-iki rendelete folytán az aradi káptalan kirendeltje, Gyulai János kanonok és Banka Pál, a kormányzó hiteles embere által vezetett vizsgálat a tordai 1449-iki januárban tartott generalis gyűlésen megállapította, a megelőző 1448. évi októberben, sz. Demeter nap előtti csütörtökön Springen épen asztalnál ültek a beiktatók, frater Imre, a kolozsmonostori konvent kiküldöttje és Gáldi László, midőn Geréb János fiával *Péterrel* és számos lovas és fegyveres néppel rájuk rontott s a káptalant e beiktatásnál képviselő Imre és Jakab kanonokokat halállal fenyegette. Hiában volt a beiktatók békitő szava s küldetésükre való hivatkozásuk; Geréb János a konventi barátot embereivel megakartá öletni. A két kanonok ennek védelmére kelt, de vesztükre. Geréb éles karddal Imre kanonokra támad, megveri, megsebesíti, ruháit is több helyen átyukasztva s megszaggatva s talán meg is öli, ha kanonoktársa nem igyekszik oltalmazni. Most aztán ez lett a Geréb János bosszújának áldozata. Rárohant ez Jakab kanonokra s kevés hajánál és fülénél fogva úgy meghurczolta, hogy haja nagyrészt kitépődött s majdnem nyaka is kitört. Közben a bizottság kísérete is jól kikapott. Szegény frater Imre, a konventi kiküldött, a nagy dulakodásban el

¹ U. o. III. 320., 321., 396.

² Erdélyi káptalani levéltár 1444. évi 707., 1446-iki 276., 1417-iki 289. sz. oklevelei.

¹ Erd. kápt. levélt. 1418:293. sz. okl.

akart szaladni, de Geréb szolgálai botütésekkel visszatértették; Gáldi László, a vajdai hiteles ember pedig a temetőbe futott s ott elrejtette magát, de Geréb nem nyugodt, míg ott is rá nem talált s leütni való kutyának szidalmazva, embereivel ki akarta a temetőből hurczoltatni s megöletni; s midőn figyelmeztették, hogy gondolná meg, mit tesz, dühösön rákiáltott a vajdai emberre: «hogyan mertél ily ügyben ellenem ide jönni?» Ez hivatalos küldetésével s az ország törvényeivel mentette magát, a melyek szerint itten eljár, s ha szükség szolgálni fog Gerébnek is. «Kutyáknak szolgáltál és kutyáknak szolgálász most is, azoknak fogsz szolgálni ezután is!», förmedt rá újra Geréb s miután frater Imre is a temetőbe menekült (melyet, úgy látszik, mintegy asylumnak tekintettek), Geréb most oda bezáratta s ott őriztette mindkettőt, várva, míg kezei közé kaphatja őket.

A káptalan tagjai nem egykönnyen hagyták magukat terrorizáltatni. Mikor Geréb ki akarta őket üzni Springről, azt mondták, hogyha megölik, sem mennek el a kiküldött regiusok nélkül. «Menjete, mondjátok meg uraitoknak, hogy a ki ide jó, megöletem», szólt hozzájuk Geréb. Jakab kanonok azonban még most is neki merészkedett s visszafelelt, hogy ugyan nagy vitézséget és hősi cselekedetet vitt végbe Geréb ur, midőn őt, szegény barátot megverette és meghurczolta! a minek mégis az lesz a vége, hogy ezután sem fogja megkapni a birtokot. Geréb most már úgy látszik, ki volt fáradva a dühöngésben, mert csak azt felelte Jakabnak, hogy «ha valamit nem tekintene», kihuzatná és kivágatná nyelvét.

Ez erőszakosságok miatt Geréb Jánost és fiát, Pétert, valamint többi főbb társait az erdélyi vajda elé idézték,¹ de mi történt perükben, az nincs tudva. A kolozsmonostori konvent egy oklevele szerint azonban 1451-ben Antal doktor, erdélyi kanonok az egész káptalan nevében óvást tett és tiltakozott azért, mert midőn a Gubernator nem régen Szászsebesen volt s tiszteletére a káptalan némely tagjai ottan megjelentek és a kormányzó kérte őket, hogy Geréb kegyetlenkedését bocsássák meg azon feltétellel, hogy a kormányzó a Nádasiféle javak sorsát,

míg a per közte és a káptalan közt eldől, függőben tartja, ekkor nem tudni, szeretetből vagy félelemből, de biztos, hogy káptalani megbízás nélkül, sőt a káptalan nagy kárával eme néhány kanonok beleegyezett a kormányzó kérésébe. Most az egész káptalan e beleegyezést semmisnek s törvénytelennek jelenti ki, annál is inkább, mert a kormányzó az, a ki megengedi vagy türi, hogy Geréb a Nádasiféle jószágokat bitorolja; sőt már azt is beszélük, hogy azokat Geréb Jánosnak akarja adományoztatni, mi ellen a káptalan szintén óvást tesz.¹

Ezen óvás ismétlődött 1453 márczius 7-én és április 20-án² s az újból elrendelt beiktatások is megtörttek, Geréb János és társainak ismételt ellenmondásain,³ és úgy látszik, hogy 1468-ban Geréb János fiainak kezén voltak a Nádasiféle birtokok, mert a káptalan tiltatja őket azok bitorlásától s Mátyás királyt eladományozásuktól;⁴ később pedig, 1498-ban, óvást tesz, hogy Geréb Péter (a vajda és utóbb nádor) s Geréb László erdélyi püspök azokat a pécsi püspöknek zálogba adhassák. 1503 óta a káptalan Geréb Péter özvegyével, Kanizsai Dorottyával s utóbb Korvin János és fia Kristóffal perel e javakért,⁵ melyek később Geréb László püspök végrendelete s Horváth János és fia Gáspár bitorlása miatt is peresek maradnak, míg 1518. és 1535-ben a káptalannak azokba való beiktatása el nem rendeltetik.⁶

Geréb János, az alkonyodó középkor e nagyura, kinek egy pár jellemző vonását volt alkalmunk az imént előadott viszálykodásból is megismerni, viselkedésével érdekes bepillantást enged korának szellemébe. Törvényt, hivatali tekintélyt, egyház iránti tiszteletet egyaránt megvet fölindulásában, melyet jogosnak tart, mert igazait megsértve, ősi vagyonát megtámadva látja. Dúhe és gögje szabadon tombol, fitymálja a hivatalos személyt, sértésekkel s kegyetlenkedésekkel halmozza el vallásának papjait; de erőszakoskodásainak saját egyénisége, hagyomá-

¹ Comit. Albens. I. fasc. num. 48.

² Kápt. levélt. 1453:712., 714. sz.

³ Ugyanott 1453:301., 302., 713. és 717. sz.

⁴ Erd. kápt. levélt. 725.

⁵ Ugyanott 395., 396., 407., 408., 787—790., 817. sz.

⁶ Ugyanott 395., 438., 490. sz. L. Beke Antal kéziratát e tárgyról.

¹ Tabularium Albense pag. 86.

nyos érzései, saját tetszése, akarata szabnak határt, minélfogva respektálja a temetőkert csendjét s eltüri a bátor, mondhatni, vakmerő szót, melylyel védtelen üldöztette elébe állani bátorodik.

Ő már ekkor is hatalmas ur volt. Mint Horogszegi Szilágyi Zsófiának, Hunyadi Jánosné testvérének férje, már csak ez összekötetésnél fogva is főembere lett a nagy kormányzónak, ki őt Lépes Loránttal együtt már 1445 márczius 16-át megelőzőleg erdélyi vajdával s az ő személye helyett a nemesek, székelyek és szászok kormányzójául rendelte ki.¹ Három év múlva 1448-ban görgényi várparancsnoknak látjuk,² mely tisztségében 1455-ben is szerepel,³ s ez évben a szászok bevádolják V. László király előtt, hogy a szászsebesiek erdeit pusztítja,⁴ mi Vingárdnak közelségénél fogva bizony könnyen megtörténhetett.

De e vád mégsem sokat árthatott neki s időközben a szászokkal is kibékült, — mert 1457-ben együtt működtek azon, hogy az oláh vajdát Gyógyon elfogják s 1459-ben ő oltalmazta a szászokat Gerendi Mihály ellen,⁵ — egyáltalán, pedig rangban és hatalomban folyton emelkedett, mert már 1458 január 5-én az erdélyi részek főkapitányául látjuk s ugyanez évi ápr. 24-én ugyanazok alkormányzójául, augusztus 20-án pedig alvajdájául.⁶ Uj királyának, Mátyásnak, kivel sógor-ságban is állott, kegyeit még hosszasan élvezte. A szebeni polgármester 1468 január 6 től 1469 január 6-ig terjedő számadási jegyzékében⁷ előjőnek azok a költségek, melyek Vingárdi Geréb János keresztényszigeti időzéséből s rokonának *Mátyásnak a László fiának* eljegyzéséből felmerültek, melyre megjelentek György decretorum doctor, szászsebesi plébános, Folthi László, Sálfi János és mások. Még 1469 november 28-ról is találunk Geréb Jánostól a szebeni levéltárban egy Vingárdon kelt levelet,⁸ s 1470-ről nyomát annak, hogy Barcsai János és Tamás Ben-

czenczen birtokot bocsátanak át neki,¹ de ezután már nem élhetett hosszasan, mert 1473 február 22-én már mint néhai fordul elő Mátyás királynak Magyar Balás vajdához kiadott parancsában, melylyel a fiai által Fogarasban építeni kezdett vár építését betiltja,² egy évvel rá pedig felesége Zsófia, mint özvegy, említettik 1474 január 12-én.³

Geréb Jánosnak idősb fia *István* még atyja életében elhalt; 1468 május 26-ika táján volt temetése a Vingárd közelében fekvő Pókafalván a szász oklevelek szerint.⁴

Lőrincz nevű fiáról semmi további feljegyzésünk nincs; *Péternek* pedig életrajza annyira ismeretes, hogy erre nézve hazai történetíróinkra utalhatok, csakis a kimerítőbb chronologia kedvéért jegyezvén meg, hogy ő 1476-ban Felső-Szilézia kapitánya,⁵ 1478/9-ben erdélyi vajda s a székelyek ispánja,⁶ 1486—1494-ben főajtónállómester,⁷ 1495—1497-ben országbíró,⁸ 1499-ben pedig már nádor volt s 1503 június 10-ike előtt magtalanul elhalt,⁹ özvegyéül Kanizsai Dorottyát hagyva hátra, ki 1519-ben is élt.¹⁰

Vingárdi Geréb János negyedik fiáról *László*-ról azt tudjuk, hogy 1464-ben budai prépost.¹¹ 1476—1500. erdélyi püspök, azután kalocsai érsek volt. Mint püspöknek fölszentelése 1480 február 24-ike után történhetett, mert e napon még csak electus et confirmatusnak neveztetik. 1485 óta pedig az apostoli szék legatusának tiszttét is viselte s meghalt 1502-ben.¹² Érdekes feljegyzés van rá vonatkozólag a nagyszzebeni szász levéltárban.¹³ Panaszoltak ugyanis nála

¹ Fej. Cod. D. XI. 501.

² U. o. U. II. 345.

³ U. o. U. III. 30.

⁴ U. o. U. II. 276.

⁵ L. Turul XII. 76.

⁶ Teleki Oklt. II. 131. Szász nemz. levélt. U. II. 391—393. III. 142.

⁷ Szász nemz. levélt. U. II. 430., 545., 564., 565. III. 81. V. 1329.

⁸ U. o. U. II. 581, 584, 595. R. I. 3. p. 71.

⁹ Bakk E. kézír. Nagy Iván, IX. 392. Teleki Oklt. II. 256.

¹⁰ L. Turul, XI. 52.

¹¹ Bakk E. kézír.

¹² Szász nemz. levélt. U. II. 399., 408, 420., 430., 434., 438., 545., 552., 562—5., 584. III. 78., 81., 145., 146., 148., 157., 211., 254. V. 1196., 1329.

¹³ Szász nemz. levélt. 1495. R. I. 2. p. 35., 36.

¹ Teleki oklt. II. 18.

² U. o. II. 36.

³ Szász nemz. levéltár U. II. 439.

⁴ U. o. U. II. 161. és 202.

⁵ U. o. U. V. 1658. s 1500—600-iki index 196.

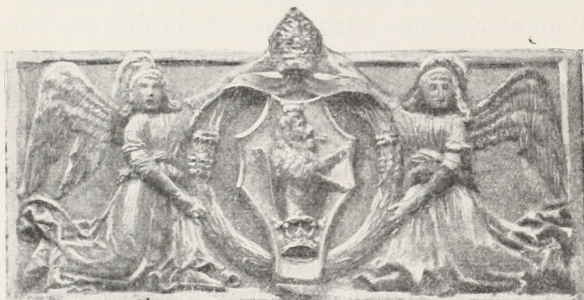
⁶ U. o. U. III. 8. II. 186., 189 és 190. Barcsai levéltár 1458-iki okl.

⁷ U. o. U. II. 288.

⁸ U. o. U. II. 316.

1495-ben a szászsebesi szászok, a püspöki jobbagyok erőszakosságai miatt, melyeket a szegénységen elkövetnek. De a panaszosok nem mentek üres kézzel, hanem, miként számadásaikban az ezért való költségeket kimutatják, vittek a püspöknek ajándékban egy paplant, egy «schamlath»-ot (ez talán zsámoly lehetett), citromokat, egy nagy tortát és zsemlyéket!... Különben életrajzi adatai eléggé ismeretesek.

Ép úgy nem szorulnak az én tollamra Vingárdi Geréb *Mátyás* hőstettei sem, melyekről historikusaink bőven megemlékeznek. Itt csak magánviszonyairól kívánok egyetmást megírni. Először is azt, hogy nem, miként eddig tartották, Geréb Jánosnak volt ő a fia, hanem, miként 1468-iki eljegyzését fennebb érintve, a szász nemzeti levéltár okleveléből már láttuk, ő a László fia volt s kétségtelenül a táblánkon

1439. évben élőként jelzetté, a ki Miklósnak a Geréb János testvérbátyjának volt a fia. A szászokkal neki is volt baja, 1473 december 30-án ellene is panaszkodnak azok szenvedett sérelmeikért.¹ A fogarasi várépítésben is úgy látszik, főképp neki volt része, mert a midőn a király betiltotta, kijelentette Geréb Mátyás a vajda előtt, hogy sajnálja, hogy oly elhamarkodva fogott a várépítéshez.² Különben 1483 augusztus 25-én már mint Dalmát s Horvátországok s az egész Szlavónia bánját találjuk s e méltóságban van 1486 és 1488-ban is.³ Halálát Bonfin 1493-ra teszi.

Koruk e kiváló férfiaival le is zárhatjuk, a mit a Vingárdi Gerébekről megtudnunk sikerült. A róluk fennmaradt eddigi genealogiai táblák

¹ U. o. U. II. 38.

² Szász levélt. 1474. jan. 12-iki okl. U. III. 30. sz. a.

³ U. o. U. II. 408, 430. és V. 1329.

és közlemények oly kuszáltak és megbizhatatlanok, hogy miután eddig szorosán oklevelek alapján dolgoztam e szerény ismertetésben, most már nem merném e régi táblákat legkevésbé is segítségül venni s így sem azon Miklósokat, kikben Nagy Iván szerint — az eddig látottakon egy izzel innen — halt volna ki a Geréb család, sem azon Afrát Bebek Ferencznét, ki Bakk Endre szerint a Vingárdi Geréb János gyermeke lett volna, táblázatomra befoglalni nem merem, sőt azt sem tudom megállapítani, hogy Bogáthi Ottilia melyik Geréb Miklósnak volt felesége s az az 1425-iki Vingárdi Geréb Anna, kit Nagy Iván Konth vagy Pálffy Pál feleségül ír,¹ melyik Gerébnek lehetett volna a leánya. Annál kevésbé találok kapcsolatot az általam tárgyalt Gerébe s az árapataki előnévvel élők vagy fiadfalvi előnévvel kihaltak között, vagy azon számtalan más Geréb között, kiket az oklevelek veresmarti, rovási, bolyai, mohai, muzsnai stb. előneveken emlitenek.

Arra szoritkozom tehát, hogy bemutatom a Vingárdi Gerébekek czimerét, a mint az a gyulafehérvári székesegyház északi oldalbejárata fölött látható, s nem hallgatom el azon észrevételemet, hogy a Kacsics-nem oroslánja az általam látott Geréb-czimereken mindig mint paizsalak és balra fordultan, a Harinai Farkas czimereken mindig mint sisakdisz a pólyás paizs fölött és jobbra fordultan mutatkozik. Véletlen-e ez, vagy az egyes családok megkülönböztetése, annak eldöntését illetékesebbekre bízom.

Végül még egy szót legyen szabad kockáztatnom. Úgy látszik az előadottakból, hogy nemcsak a Vingárdi Geréb család, hanem a többi vele egytörzsűek is s így az egész Kacsics-nemzetség, legalább itt nálunk Erdélyben, kihalt.

Mindazáltal ezt mégsem merném megdöntetlen bizonyossággként állítani. A családok valamint néha a homályból gyorsan kiemelkednek, úgy viszont nemcsak kihalhatnak, hanem egyszerűen le is tűnhetnek. A háborus korszak, mely Mátyás halála után egyre végzetesebbé vált, elszéleszthette az egyéneket, megsemmisíthette az okleveleket, kiölthette a tradíciókat. Ki tudja, nem voltak-e régi nemzetségeknek oly szülőttei, kik e viszontagságok között a szász-

¹ Nagy Iván: Magyarorsz. csal. IX. 392.

ságba vagy székelységbe olvadtak bele; vagy hogy kiváltságaikat a mind nehezebbé váló s fiscalis érdekek miatt is szigorubbá és zaklatóbbá tett productiós perek ellenében megtarthassák, új nemesleveleket vagy armálisokat új czimerekkel szereztek maguknak, mialatt ősi czimerük, nemzetségük feledésbe ment? Hiszen annak már láttuk biztos példáit, hogy egyes

családok a Habsburg királyoktól, valamint az erdélyi fejedelmektől külön és egymástól teljesen különböző czimeres leveleket szereztek maguknak.

A genealogiában és heraldikában még sok felderíteni való van. Kutassunk tehát szorgalmasan!

KIS BÁLINT.

EGYÉBB BRASSAI CZIMERES LEVELEK.

(Harmadik, befejező közlemény.)

A BRASSAI NEMES CSALÁDOK JEGYZÉKE.

Befejezésül összeállítottam a brassai nemes családok névsorát, részben levéltári följegyzések, részben már kiadott heraldikai és genealogiai művek nyomán. E névsorba felvettem azokat is, kik ugyan eredetileg nem idevalók, de valami uton-módon idekerültek vagy az illetők maguk (pl. beházasodás), vagy nemeslevelük, szóval a kik a várossal vagy annak lakóival szorosabb viszonyba (pl. jobbágyok) léptek. Ezeknél azonban mindenütt megjegyzem, hogy az illető család nem idevaló. Mint különlegességet felemlitem, hogy az egész Barczaságon sem régebben, sem újabban nemesi birtokok nem voltak; a százok városaikba a nemességet letelepülni nem engedték (pedig nagy és erős harcok folytak e miatt); az egyetlen birtokos nemes Brassó városa volt, melynek 13 faluja és sok ezer jobbágya volt.

Ezen jegyzék összeállításánál a következő forrásokat használtam: 1. *Georg M. G. von Hermann* 1803-ból való genealogiai feljegyzései, tabellák, másolatok stb., melyeket *Trausch József* folytatott és kiegészített. Kézirat a Honterus-gimnázium levéltárában (f. 34. Netoliczka: *Trauschs Handschriften Katalog* I. 80-82. l.). Itt említem fel, hogy már Hermann előtt *Herberth Samuel* (bíró 1738-46.) is sokat munkálkodott e téren s «Genealogia Brassobiaca» czimel gyűjteményét rendezve kiadni is akarta, de nem készült el vele. Hasonlóképpen *Marcus Igelau* († 1784) is gyűjtötte az adatokat, melyeket azután Hermann említett kéziratában «Genealogie der angesehensten Familien in Kron-

stadt» fel is használt. 2. A városi levéltárban is sok idevonatkozó feljegyzést találtam, nem említve az eredeti armálisokat. Ezek közül különösen kiemelem *Kronberg Ferencz* birónak 1819-ből való jelentését, melyre Bánffy gubernátornak azon rendelete szolgáltatott alkalmat (67/1819. sz. a.), melyben meghagyja, hogy a Barczaságon lévő összes nemeseket írják össze, s azoknak pecségeit 12-ed nagyságu papírra nyomva két példányban küldjék be a trónörökös gyűjteménye részére. Miután a rendelet minden megye és városba elment, s nagyon valószínű, hogy annak hamarosan eleget is tettek: érdemes volna utána járni, megvan-e még valahol e pecsétgyűjtemény? Kronberg is sietett a parancsnak eleget tenni, összeírta a brassai nemeseket, összesen 14 volt (1819-ben). 3. Számba vettem továbbá a különféle emlékeket, u. m. sírköveket (epitaphium), ötvösműveket, festményeket stb. Továbbá a városi levéltárban levő *hódolati feliratok* (homagium) pecségeit, melyeket a brassaiak 1741., 1781., 1791., 1792., 1838-ban állítottak ki, s melyeknek hiteles másolatai máig megvannak. Az alábbiakban e czimeres pecsétekre is többször hivatkozom «Homágium» jelzéssel. 4. Végül a kiadott művek közül segítségemre voltak: *Trausch József* «Schriftsteller-Lexicon» 3 kötet, Brassó 1875; *Illéssy-Pettkó* «Királyi könyvek»; *Kövári és Nagy Iván* ismert munkái, a Brünneben 1870-ben kiadott «Genealogisches Taschenbuch» I. k. és a «Turul» több kötete.

1. *Albrich* János Márton, dr. *Albrich* János és *Schunkabunk Sára* fia, mint cs. és kir. kapi-

tány, Ferencz királytól 1796 nov. 18. nemességet kapott «von Albrichsfeld» előnévvel, meghalt 1814-ben Brassóban. Trausch I. 21. l. Kronberg jelentése. Királyi könyvek 245. l. Nagy Iván I. 17. l. Az 1741. és 1792.-i homágium pecsétjein a három részre osztott pajzsban középen kardos oroszlán, jobbra-balra pedig félsas látszik, a sisak fölött kardos oroszlán növekvőben.

2. *Bácsfalusi* alias *Gyerkő* György, jobbágy családból származott, később az ítélőtáblához került jegyzőnek. Nemességet és czimert I. Lipóttól kapott (Bécs, 1698 febr. 3.), a czimer: kék pajzsban szikla, e fölött vörösruhás kar íróttal; a koronás sisak fölött az alsó czimer ismétlődik. Jelmondata: PLVS VLTRA. Hermann Genealogiája. Királyi könyvek 248. l.

3. *Balás* (György «civis Coronensis» és szintén táblai jegyző ugyancsak Lipóttól nyer czimert János nevű testvérével együtt 1698 aug. 13-án. Kék pajzsban zöld hegy arany koronával, fölött egy dárda, két íróttal keresztbe téve s borostyánkoszoru. A sisak fölött korona, piros szívvvel, melyből három piros rózsza nyulik ki. Hermann Genealogia.

4. A *Benckner*-család három armálisát már ismerjük. Említi különben Hermann is az ő Genealogiájában és Trausch is I. 103. s köv. l. Turul XXIX. k. Az armálisok a család birtokában vannak. Homágium 1741. és 1781.

5. *Berger*. Berger Lőrincz czimereslevelét bemutattam Turul XXVII. 150. l. Lipóttól származik 1667 febr. 8-ról keltezve, eredetije Brassó város levéltárában.

6. *Blum-Fronius* János brassai polgár «*blumenfeldi*» előnévvel nemességet szerez 1744 jun. 14. Királyi könyvek 250. l. Az 1741-iki Homágium szerint a Blum-Froniusok czimere megegyezik a Froniusokéval.

7. *Brecht von Brechtenberg*. Brecht József Strassburgból vándorolt be Brassóba, orvos és tanár volt, az 1719. évben dühöngő pestis alkalmával tüntette ki magát és szerezte meg a nemességet. Trausch I. 176. l.

8. *Brenner von Brennerberg*-család Kronberg jelentése szerint I. Ferencztől kapta a nemességet és előnevet, még pedig Brenner János Mihály, brassai szenátor «*brennerbergi*» előnévvel. 1715 jul. 7. Királyi könyvek 251. l. Kron-

berg jelentése. Homágium 1838. szerint a megfelelő czimerpajzs alsó felében hármass hegy tetején korona, a felső részben daru, nap és csillaggal, a sisak fölött struccztoll.

9. *Brygant*. Eredetije a leleszi levéltárban, II. Ulászló idejéből (1516. Buda, v. ö. Turul XXIV. k. 25. l.). Tévesen tulajdonítják brassainak, mert az eredetiben «*de Hrassow*» van, s különben is ilyen nevű családról a feljegyzések semmit sem tudnak. Erről különben máskor.

10. *Clompe von Kronberg*. György Ferencz bíró (1799—1822., meghalt 1828-ban) szerezte meg családjának a nemességet (Tartler: Collectanea I. 604. l.), még pedig I. Ferencztől. Kronberg jelentése.

11. *Cloos*. A nemességet Cloos János szász comes (1781—84) kapta fivérével, Mihályval együtt, ki Brassó város quæstora volt Hermann Genealogia. Trausch II. 263. l. Előnevük «*von Cronenthal*». 1780 máj. 7. Királyi könyvek 252. l.

12. *Closius*. Apafi Mihály 1680 febr. 15. (Kihirdetve 1680 junius 1.). Hermann Genealogia. Trausch I. 225. Kronberg jelentése. Az 1781., 82. és 92-iki homágium szerint a czimer: alul jobbfelé néző álló oroszlán jobbában hármass rózsabimbó, a sisak fölött öt struccztoll.

13. *Christoph* Apafi Mihály 1677 jul. 22., kihirdetve 1678 márcz. 4. Hermann. Kronberg jelentés. Az 1782-iki homágium szerint a czimeres pecsétben fiait etető pelikánt látunk, a sisak fölött pedig hármass szárazágat.

Croncnheim l. alább Wenczel név alatt.

Cronenthal l. Cloos.

14. *Czako von Rosenfeld*. 1. Apafi Mihály valószínűleg Czakó Dávid brassai bírónak († 1676). 2. Lipót 1697 ápr. 30 (kihirdetve 1703 márcz. 10). Kapta Czakó György, fivére Ferencz és utódaik. Előnév: «*von Rosenfeld*». Hermann Genealogia, Trausch I. 231, Nagy I. III. 191.

15. *Dillmont*. VI. Károly 1717 aug. 23 (kihirdetve 1717 decz. 9.). Hermann. Nagy Iván III. 315. l. Kronberg jelentése. Az 1792-iki homágium szerint a család neve Dillman von Dillmont. A négy részre osztott pajzs 1. és 4. mezéjében ágaskodó szárnyas oroszlánt, a 2. és 3. mezőben egy-egy sávot, a középen lévő kis pajzsban pedig egy vitéz félalakját látjuk. A sisak fölött 3 struccztoll emelkedik.

16. *Drauth*. Apafi Mihály 1670 decz. 8.

Gyulafehérvárt nemességet és czimert ad Drauth Simonnak (de Corona, Cancellariæ nostræ scriba et juratus notarius) és utódainak. A czimer leírása: kék pajzban két ágaskodó sárga oroszlán kiöltött nyelvvel és baljukban kivont kard, egymásnak szembe fordulva. (Hermann). A Drauth czimer kőből kifaragva látható a három Drauth siremlékén a fekete templomban (képe megjelent: Magyarország történeti emlékei II. 490. á.), továbbá egy ezüst kanna fedelén kivésve (ismertettem Archeol. Ért. 29. k. 305. l.). Kronberg jelentése. Különös dolog, hogy úgy ezen emlékeken, mint az 1741. stb. homágiumban levő czimeres pecséteken (valamint a városi tanácsház nagytermében levő képen) csak egy oroszlán látható, míg a leírásban kettő szerepel.

17. *Engel*. II. Lajos 1517 okt. 6-án Engel Péter brassai polgárnak czimert ad. Eredetije a városi levéltárban, ismertettem Turul XXVII. k. 103. l. Kiegészítőleg az ott elmondottakhoz még pótlólag megjegyzem, hogy Brassó város tisztviselői sorában 1681. és 82-ben mint quæstor (pénztáros) egy Bartholomæus Hirscher alias Engel szerepel, a mi arra mutat, hogy az Engelszalád később a Hirscher nevet vette föl valószínűleg a czimer után), vagy megfordítva. Ez is egy érv a mellett, hogy a czimeres levelet csakugyan Engel Péter kapta. Tartler Collectanea I. 2.

18. *Enyedi* vagy *Enyeter*. «Martinus Enyedi de Brassó» és családja 1698 aug. 22-én Bécsben Lipóttól czimert kap: kék pajzban zöld dombon korona, ebből kar emelkedik ki karddal, melyen török fő látszik. Ugyanigy a sisak fölött. Hermann. A királyi könyvek szerint a datum 1699 jan. 29-e. 256. l. Homágium 1741.. 81., 92. Úgy látszik, hogy egy más Enyeter-család is volt, mert ennek czimerében kardos medve van. Homágium 1781.

19. *Filstich*. Filstich Mihály és fia István és utódai 1696 máj. 4. (kihirdetve 1703 márcz. 10.) Lipóttól nemességet és czimert kap. Hermann. Királyi könyvek 258. l. Nagy Iván IV. k. 178. l. Az 1782., 81. és 92-iki homágium szerint a Filstich-család czimerében jobbfelé ágaskodó szarvas látszik, a sisak fölött két sasszárny, közben női alak-féle.

20. *Fronius*. Fronius Mátyás brassai szenátor 1583 márcz. 13. (in arce Nepocomicensi) Báthori

István királytól nemességet és czimert kap: «scutum videlicet triangulare aurei coloris in cujus rubro campo strutio naturalis coloris capite coronato, dextro pede paululum sublato, ferreati equi soleam duobus claviculis transfixis tenere conspicitur.» Ugyanilyen patkós strucczmadár van a sisak fölött is. (Hermann.) Másolata az országos levéltárban, a hol is tévesen hamisítványnak jelzik e czimeres levelet, mert néhány szokatlan kifejezés van a szövegben s mert a másoló a pajzsot megfordítva rajzolta. E czimer valódiságát bizonyítja az a körülmény is, hogy Fronius Mátyás az általa 1583-ban kiadott száz törvénykönyv utolsó lapján le is nyomtatja. A művet a lengyel király jóváhagyásával adta ki, s valószínűleg éppen ezen hasznos és szükséges könyv kiadásáért kapta a kitüntetést. V. ö. Siebmacher: Siebenbürg. Adel 158. l. és 96. tábla. Kővári 89. l. Nagy I. IV. 282. l. A Fronius czimer látható azon ezüst kanna fedelén is, melyet Fronius Katalin 1667-ben a fekete templomnak ajándékozott. Kronberg jelentése. Homágium 1741., 81., 82., 92., 1838. [Arch. Értesítő 28. k. 322. l.]

21. *Gothárd*. Apafi Mihály 1676 nov. 18-án Gothárd Jakab brassai magyar lutheránus papnak czimert adományoz. Eredetije a városi levéltárban. Bővebben Turul XXVII. 152. l.

22. *Greissing*. 1. Báthori Zsigmond Gyulafehérvár 1588 decz. 3. Greissing Czirillt és családját megnemesíti és nekik czimert ad. Hermann. Eredetije a Honterus-gimnázium levéltárában. Ismertetve Turul XXVIII. 114. l. 2. Apafi Mihály Fogaras 1671 márcz. 6-án kelt oklevelével Greissing Istvánnak és utódainak nemességet és czimert adományoz. Hermann. Trausch II. 30. Ismertetve Turul XXVIII. 116. l. Eredetije a Honterus-gimnázium levéltárában. Kronberg jelentése. A Homágiumokban is.

Gyerkó l. Bácsfalusi.

23. *Gyurka*. Lipót 1701 febr. 22-én czimert adományoz Gyurka Demeter abrudbányai lakosnak. Valószínűleg ez is azelőtt Brassó város jobbágya volt. Eredetije a városi levéltárban, ismertettem Turul XXVII. 154. l. Királyi könyvek 260. l.

24. *Hedjesch* eredetileg *Hegyes*. Hegyes János, a ki I. Ferdinánd és Miksa mellett mint testőr szolgált, Károly főherczegtől — Grác, 1567

szept. 21. — nemességet kapott és Brassóban telepedett le. Trausch II. 82. l.

25. *Helner*. Báthori István Helner Bálintot 1583 február 3-án testvérével együtt, nemességgel és czimerrel tüntette ki. Eredetije Teutsch Gyula gyűjteményében Brassóban. Trausch II. 99. l. Bővebben Turul XXVIII. 113. l.

26. *Herberth von Herberthshaim*. Bécs 1744 máj. 21-én kelt armális alapján Herberth Sámuel Brassó város bírása és utódai nemességet kapott. Királyi könyvek 261. l.

27. *Hermann*. Hermann Mihály Brandenburgi Katalin kíséretével jött Erdélybe 1626-ban s Brassóból házassodván itt telepedett le. Orgonistaságon kezdte s csakhamar bíró lett belőle, majd fejedelmi tanácsos és locumtenens. Rákóczy György fejedelem 1653 márcz. 2-án kelt oklevelével (kihirdetve 1659 márcz. 14.) nemessé tette. Barcsai és Apafi fejedelmektől pedig jószágokat kapott. Meghalt 1660-ban. Hermann. Trausch II. 130. Az 1781. és 82-iki homágium szerint a czimer lényege az ágaskodó griff kezében jogar, a sisak fölött is ugyanez.

28. *Hirscher*. A legrégebb brassai családok egyike, a följegyzések szerint Brassó legelső bírása (1235—50.) is egy Hirscher volt, az utolsó Hirscher 1671-ben halt meg. Kitől kapták a czimert, nem tudjuk, de kőbe faragva megmaradt azon a házban, melyet a dúsgazdag Hirscher Apollónia 1545-ben hagyott a városnak, hogy abban az iparosok készítményeiket árulhassák, ma is e célra szolgál. A kapu fölött van befallazva az adományozó czimere, 1545-ben készült: jobbfelé ágaskodó oroszlán jobbjában nyilvesszőt tart; a sisak fölött pedig, melyet két oldalról szarvak ékesítenek, ugyanezt az oroszlánt látjuk növekvőben. Az első Hirscher bírónak fönmaradt az arcképe a szebeni Bruckenthal-muzeumban ezen felirattal: VERA LUCÆ HÛRSER A° 1238 IVDICIS BRASSOVIENSIS IMAGO (V. ö. a Katalogus 100. l.). — Ugyancsak egy Hirscher Lukács (bíró 1561—1588.) volt az, a ki az oláhok részére 1581-ben egy oláh nyelvű evangéliumos könyvet adott ki, melyben a czimlap után fametszetben a kiadó czimere látható C. H. betűkkel. Trausch II. 165. Szabó R. M. K. II. 158. sz. Erd. Muzeum V. k. 154. l. Érdekes jelenség, hogy itt közölt czimer eltér a föntebb említett s a brassai Hirscherházon lévő-

től, ellenben nagyjában megegyezik az Engel czimerrel. Ebből azt következtetem, hogy a Hirscher-családnak két ága volt, egyik az oroszlános czimerű (ebből származott Hirscher Apollónia † 1547-ben), a másik a Hirscher-Engel ág, a melyből Hirscher Lukács, bíró és az oláh evangéliumos könyv kiadója eredt, s innen az eltérés.

29. *Igelau Marcus* brassai szenátor beszélő czimere az 1781-iki Homágium szerint: kettéosztott pajzs, melynek alsó részében egy sündisznó, a felső részében kar karddal. A sisak fölött a kettő egyesítve. A pecsét körirata: ME A ME VIRTUTE INVOLVO.

30. *Izdenczy*. Miksa, Bécs, 1576 febr. 22-én Izdenczy Jánosnak (felesége Zenthlázloy de Zenthlázló Margit) nemességet és czimert ad: kék pajzsban egyszarvú, nyakán aranylánczczal zöld hegyen két lábán áll, csillag és hold, a sisak sasszárnyas. Eredetileg nem brassai család, mint hivatalnok került ide, s úgy látszik, hogy házasság révén.

31. *Katona alias Szász*. Apafi Mihály 1675 június 7-én Katona alias Szász Istvánnak czimert adományoz. Eredetije Brassó város levéltárában, ismertetve Turul XXVII. 151. l. Valószínűleg nem brassai eredetű család.

32. *Kerekes*. Rákóczy György Gyulafehérvárt 1637 ápr. 26-án kelt oklevelével Kerekes Márton, földvári bírót megnevesíti és neki czimert ad: kék pajzsban korona, ebből fél emberalak emelkedik ki, egyik kezében vas buzogányt, a másikban érett buzakalászcsonót tart. Őt és birtokát minden szolgálmányok és fizetségek alól fölmenti. E Kerekes is tehát Brassó város jobbágya volt. Hermann.

33. *Kósa de Vargyas*. Brandenburgi Katalin 1630 szept. 13. Eredeti czimereslevél, kiállítva Vargyasi Kósa János deák részére a városi levéltárban, ismertettem Turul XXVII. 109. l. Nem brassai család.

Kronberg lásd Clompe.

Kronfeld l. Wentzel.

34. *Kölesséry*. Három eredeti czimereslevél a városi levéltárban ismertetve Turul XXVII. 110. és 153. Nem brassai család, csak innen házassodott.

35. *Lange von Burgenkron*. 1. Lange János cs. és k. kapitány 1821 okt. 19-én nemességet

és czimert kap Kronenburg előnévvel. A család ezen ága kihalt. 2. Lange Péter, a brassai takarékpénztár, iparegylet, nyugdíjtársulat és zálogház megalapítója 1861 ápril 23-án nemesiséget kap Burgenkron előnévvel. A czimer az előbbiével megegyezik: a jobboldali piros félmezőben álló oroszlán karddal, melyen szaracénfő látszik, a baloldali felső részen kék mezőben hold és csillag, alul pedig vörös mezőben koronából kiemelkedő három tornyos vár van, ez ismétlődik a sisak fölött is. Taschenbuch I. 232—33. 1. Trausch II. 331. 1. 3. Az 1781., 82. és 92-iki Homágium szerint már abban az időben is volt Brassóban egy Lange nevű család, melynek czimerében a közepén lévő L betű azt mutatja, hogy Lipóttól kapta a nemességet. A négy részre osztott pajzsban: 1. egy félkart karddal, 2. három röpköző madarat, 3. három csillagot és 4. három fát látunk. A sisak fölött a kardos és mérleges Justitia áll.

36. *Langendorff*. Sziléziából vándoroltak be Brassóba a XVIII. században. Ősük 1632 szept. 14-én kapta II. Ferdinándtól a nemességet Ritter von Langendorff előnévvel. Hermann és Taschenbuch 234—36. 1. Kronberg jelentése. Az 1782-iki homágium szerint a Langendorff-család czimere négy részre osztott, melynek első és negyedik mezejében félsast, a második és harmadikban pedig álló vitézt veszünk észre. A sisak fölött pedig ugyanezen álló vitész ismétlődik.

37. *Loy*. Báthori Zsigmond Gyulafehérvárt 1596 január hó 2-án Loy Lukács brassai polgárnak czimert adományoz «in proxima expeditione nostra Transalpiensi bellica» szerzett érdemeiért. A czimer: pajzsban egész szarvas, a sisakon korona s ebből három érett buzakalász emelkedik. Hermann.

38. *Marolty*. Marolty György uzoni (Háromszék) lakos Brassó városának jobbágya volt, s mint a városi levéltárban őrzött eredeti «inscriptionales»-e tanúsítja, a nemességet «urára Zekel Moysesre» való tekintetből kapta a város közbenjárására. Ő azonban kötelezi magát, hogy továbbra is a város hűséges szolgája marad és birtoka is annak «birodalma alatt maradjon». Ez okirat 1598 július 3-án kelt Brassóban, s Marolty pecsétjével van ellátva. Schnell-féle gyűjtemény II. k. 200. sz. A pecsét rajza egész tisztán nem látható.

39. *Massa*. Lipót 1667 febr. 8-án mostoha testvérével, Berger Lőrinczczel együtt Massa Simont is megnemesíti. Mindkettő ismeretes brassai család. Az eredeti oklevél a városi levéltárban, ismertetve Turul XXVII. 150. 1.

40. *Mederus*. A nevezetes Mederus Péter brassai plébánosnak volt fia az a Asarela, kinek czimeresleveléről itt szó leszen. A Mederus névvel már egy alkalommal találkoztunk, tudniillik Kölessérynél, kinek felesége Mederus Asnatha volt, Asarela testvére. A Trausch-féle kéziratok 34. kötetében¹ fennmaradt Mederus Asarelának egy fogalmazványa, melyet érdekes voltánál fogva az alábbiakban szószerint közlünk. Áll pedig ez egy levélből és egy armális formulából, a levél így hangzik:

«NB. Mivel ez ármalísom ennekem es en altalam az két ötzemnek is Fejervart meg Ao 1681. majusban (az mint en gondolom az diest nyilván nem tudom) conferaltatott Uruk eo Nagysagatul, enis arra az üdöre akarnam irattni mindha ugyanakor adatott volna ki kezembe (az diessel könyü dolog csak tudhassák meg ha az Uruk eo N. atájban Fejérvarat volt). Ha Keszei uram nem irhattja meg, írja más az kinek szep manusa vagion, az hova pedig arany bütüt szoktak irni, maradgjon csak meg az helye, mert az aranyozast akar mikor es meg irhatni job alkalmatossággal csak az többi legjen kesz, arra nézve küldök hat kartyját, sinort, con... és viaszt is ez formulaval egyben hogy csak az irant iratassék, mert az suplicatiom és az megirt eleöbeni armalísomnal maradt. Az faradsáért jo szivel fizetek. Az hartja közül mellyik job leszen azt válogassák ki. (Ha ennek utánna kézhez kerülne előbeni armalísom azon istálok juttassák kezemhez.)» Ezen levelet, melyet a fejedelmi kancelláriába volt küldendő, egy formula előz meg, t. i. Mederus Asarela kiadandó czimereslevelének szövege, melyet ő maga készített. E formulában éppen úgy, mint a levelben is sok a javítás, áthuzás stb. szóval igazi fogalmazvány. A formulából kiemeljük, hogy magát «Nobilis A. M. civis et inhabitatoris Coronensis (illetőleg «urbis nostræ Brasso), de natione Saxonica claris parentibus progeniti»-nek nevezi. Elég szerényen maga érdemeiről

¹ Netoliczka i. m. II. 81. 1.

nem szól. Két testvérét: Theodort és Macbetet is beleveszi, de nővérét nem. A czimer leírása: «Scutum videlicet militare erectum linea trans-versa in duas partes divisum, cuius partem inferiorem argentei coloris duæ trabes jacentes nigræ tranversæ, superiorem vero coelestini coloris scuti partem stella ornat aurea etc.» A sisakon két szárny között a csillag... Datum Albæ Juliæ Ao 1681 maj. 21.

Ime, ezen följegyzésekből világosan kiolvashatjuk, hogy miképpen ment végbe Apafi fejedelem idejében egy-egy czimereslevélnek a kiállítása. Az illető nemcsak, hogy supplicált érte, hanem még — mint ezen esetben — a szöveget is elkészítette, sőt még az oklevél kiállításához szükséges pergament, zsinórt és viaszt is elküldte, hogy könnyebben menjen a dolog. A főntebb közölt levélből tudjuk meg azt is, hogy 1580 tájban a czimeresleveket Keszei uram készítgette, kinek buzgóságát még külön meg is fizették. Úgy látszik, hogy nem volt valami nagy rend a fejedelmi kancelláriában, mert Mederusnak már egyszer kiállított armálisa elkallódott, s azért kéri annak újból való kiállítását, s azért küldi a formulát is. Megtörtént-e ezen újból való kiállítás? Nem tudjuk, de valószínű, ámbár Mederus nemességéről más adat nem maradt fenn. Ő maga 1682-ben Wittenbergába ment az egyetemre, s aztán tovább Paduába s öt évet töltött külföldi tanulmányuton 1687-ben hazajött, de 1689-ben már meghalt. Trausch II. 400. l.

41. *Ritter von Meissner*. A kályháról messze-földön híres Meissner Palnak, ki Brassóban gyógyszerész, majd később Bécsben tanár volt, fia Károly Lajos 1866 márcz. 10-én a vasutak körül szerzett érdemeiért vaskoronarendet és «Ritter» czimet kapott. Trausch II. 407.

42. *Miller* Sámuel Bocskaitól nyert czimert 1694-ben brassói előnévvel. A czimerleírás Nagy Ivánnál VII. k. 503. l.

43. *More*. Báthori Zsigmond 1584 szept. 24. More Andrásnak nemességet adományoz. Ezen More András is, mint még többen, Brassó város jobbágya volt, s valószínűleg a nemesítés után is a város szolgálója (servitor) maradt. V. ö. a Marolty és Nagynál elmondottakat. Eredetije Brassó város levéltárában, ismertetem Turul XXVII. 107. l.

44. *Mylius* János Jakab brassai szenátor címere az 1792-iki homágium szerint négy részre osztott pajzs, melynek első és negyedik részében jobbfelé néző fél álló medvét, a második és harmadikban pedig a zászlós husvéti bárányt látjuk.

45. *Nagy de Szotyor*. Az eredeti armálist, mely a városi levéltárban van, már ismerjük Turul XXVII. 108. l. Most kiegészítőleg egy oklevelet közlök, melyet a városi levéltárban találtam, mely teljesen megvilágítja a «servitorok» kilétét és helyzetét.¹ Ezen oklevél szerint Nagy Elek a városnak jobbágya volt, kit hűséges szolgálataért a város közbenjárására Báthori Zsigmond fejedelem megnemesített, de azért továbbra is a város hűséges jobbágya maradt, s erről egy kötelező írást adott a városi tanácsnak, mely szórul-szóra így hangzik:

«En ky vagiok Nagy Elek Zottioron lakozo, wallom az en lewelem által, minden magzatimnak es heredeseknek terheket ream ueuen, Minekuthana mind eleiteol foguán az en tiszte-lendeo Uraimnak Brassay Byronak es az tanach-nak mind feoldes Vraimnak az en miwoltom es tehetsegem zerent zolgaltam, es az mi kewes marhat es eorekseget az Vristen adot, eo keg-mek utan zolgalatomal kerestem annakfelette az my kegielmes Vrunk fejedelmünk, eo keg-mek en erettem ualo terekedessek által, iambor zol-galatomért, meg nemessitet es az eleobbi parazt-sagbol ki weot, mel nobilitatiot eo keg-mek ilien conditiowal ennekem impetraltanak, en magamis minden magzatim es keovetkezendeo posteritas-sim kepeben keteleztem es obligaltam magomat, hogy en az regi mod zerent, ezutanis holtomig mindt ezeleot eo keg-meket zolgaliam, azonke-pen az en maradekomis es heredessim Brassohoz tartozzanak mindenkoron zolgalni es subditos-sok lenni es soha onnan el nem zakazkodni, holott uagy en eltembe, uagy kedig az en here-dessim ezt nem miwelneok es ez eo keggel walo ketest meg zegneok, tahat az en zotiori eorekse-gem hazam es mezei eoreksegem epensegel za-kaztatlan az Brassai Tanachnak meg maraggion, es abbol az en nobilitatiom semmiben haznal-

¹ Schnell-féle gyűjtemény II. k. 196. sz. A viasz-pecséten N. E. betűk alatt Nagy Elek régi (nem czimeres) pecsétjének rajza látható. Egész iv, kívül e felirat: Inscriptionales Alexy Nagy de Zottior.

hasson se suffragalhasson; mi kepen keotem es obligalom magomat ez lewel által kit zokot pechetemmel meg ereosítottam, es az tanachnak nagjób bizonsagnak okaert attam. Keolt Brassóban Maiusnak nioltzadik napjan. Ezer eotzaz nioczwan hetedik esztendeobenn.»

46. *Paur de Drauth.* Eredetije a városi levéltárban, Károly király 1726-ban Paur Antalnak czimert és előnevet adományoz. Ismertettem Turul XXVII. 157. l. Királyi könyvek 276. l. A homágiumokban is többször találkozzunk e család czimeres pecsétével.

47. *Plecker.* 1. Apafi Mihály Gyulafehérvárt 1672 november 10-én kelt oklevelével Plecker Bálint brassai lakosnak, volt kanczellistának és gyermekeinek czimert adományoz: kék pajzsban hajó látható kifeszített vitorlakkal, 7 ágyuval, a vitorla fölött két pánzcélos kar, ebben két sasszárny és kivont kard, ezek között ismét koronás darumadár felemelt jobblábában «lapillus vigilantiae», csőrében gyűrű van. A czimer rajza hiányzik. Kihirdetve Gyulafehérvárt 1673-ban. A család ezen ága 1805-ben kihalt. 2. A másik ág képviselője Plecker József, királyi tanácsos, az erdélyi udvari kanczelláriában titkár 1867-ben (Bécs, márcz. 20. I. Ferencz József) III. osztályu vaskoronarendet és «Ritter» rangot kapott «von Pleckersfeld» előnévvel. A czimer az előbbivel nagy részben megegyezik, de a sisakon fönt két oroszlán áll szembe egymással. Hermann. Taschenbuch I. 392. l. Homágium 1872.

Rosenfeld lásd *Czakó*.

48. *Rozsnyai.* 1582 decz. 3. Báthori István, lengyel király Rozsnyai Dávidnak czimert adományoz. E czimereslevél Brassó város levéltárában van, ismertettem Turul XXVII. 106. l.

49. *Roth.* Roth Pál a biharmegyei Telegdról vándorol be Brassóba és Rákóczy Györgytől nemességet és czimert kap 1649 decz. 12. Nagy Iván IX. 781. l. Az 1838-iki homágium szerint ekkor Brassóban élt «August Roth de Telegd», a kis czimeres pecsét nem tiszta, mintha három nyilvesszöt tartó félkar lenne benne.

50. *Schirmer.* Schirmer János a városi számadások tanúsága szerint 1505-ben egyházi gondnok, 1506-ban és 1514-ben pedig városbíró volt. Nemességet és czimert II. Ulászlótól nyert 1507-ben. Az eredeti czimereslevél az Erdélyi Mu-

zeum tulajdona (Turul X. 101. l.), ismertettem Turul. XXIX. K.

51. *Schmewers.* Régi brassai család, tagjai előkelő hivatalokat viseltek. Az a Márton, ki Bethlen Gábor fejedelemtől 1627 augusztus 15-én (kihirdetve 1628 ápr. 19.) czimert és nemességet kapott, a város nemesi birtokainak kezelője volt (provisor possessionum nobilitarium civitatis). Hermann.

52. *Schobel.* 1. Simon 1678 febr. 8. Apafitól nyer czimert. 2. József Traugottnak 1770 okt. 10. Mária Terézia czimerbővítést és a «de Schobeln» előnevet adományoz. Eredeti oklevelek a család birtokában, ismertettem Turul XXIX. k. Kronberg jelentése. A homágiumokban többször is látható a család czimeres pecsétje.

53. *Schunkabunk.* Régi előkelő brassai szász család. 1. Állítólag már Márkus, városbíró Zsigmond király idejében, szerezte meg családjának a nemességet. A történelem azonban csak Bertalant ismeri, ki 1450-ben (és 1494-ben, ha ugyan e kettő egy személy) volt Brassó főbirája. 2. Márkus szenátor és gazda (1604–6.) 1607 ápr. 17. Bocskaytól nyert czimereslevelet. A város történetében nevezetes szerepet játszott, Básta kétszer is követül használta Rudolf királyhoz. Genealogiai jegyzetek a Honterus-gimnázium levéltárában.

54. *Seewald.* Lipót 1702 jan. 10. Eredetije a városi levéltárban, ismertettem Turul XXVII. 155. l. Hermann. Királyi könyvek 280. l. Kronberg jelentése. A homágiumokban is többször találkozzunk a Seewaldt család czimeres pecsétjével.

55. *Seidl* Antal harminczados Brassóban 1821 jun. 1-én czimert és «waldai» előnevet kap. Királyi könyvek 280. l.

56. *Seuler von Seulen.* Régi előkelő brassai család, 1716 ápril 20-án Károly királytól nemességet és czimert kap Seuler Lukács bíró, «von Seulen» előnévvel. Hermann. Trausch III. 298. l. Királyi könyvek 280. l. A Seuler czimer bevésve látható azon ezüst kehely oldalán, melyet 1754-ben adott S. Gottlieb Márton a martonhegyi templomnak: a pajzsban alul karcsú oszlop emelkedik, jobbra és balra egy-egy csillag, a sisak fölött ismétlődő oszlopon pedig galamb látszik, mely szájában olajfaágot tart. Tehát a beszélő czimerek közé tartozik. Ismertettem

Arch. Értesítő 29. k. 303. l. Kronberg jelentése. Homágium 1741.

57. *Seraphin* Mátyás brassai polgár Heinrich alias Birthelmer Daniel nevű mostohaatyjával egyetemben nemességet és czimert kap. Bécs, 1705 jan. 17. Királyi könyvek 280. l.

58. *Sigerus*. Mikor szerezték a czimert? Nem tudjuk. Sigerus János (?) szenátor arczképén, mely jelenleg Sigerus Emil gyűjteményében van Nagyszébenben, látható a czimer is: karban kard, ezen koszoru. V. ö. Nagy Iván X. 913.

59. *Tartler* János 1790-ben november 18-án II. Lipót királytól kapott armálist, még pedig mint a nyitrai kamara actuarius. 17 évet szolgált a kamaránál, s hosszú ideig mint commissarius a gazdasági (só, erdő) ügyek vezetésénél szerzett érdemeket. A nemességet fiával (János) és feleségével (Julianna Frey de Schönstein) egyetemben nyerte. A czimer: Scutum militare erectum quadripartitum, priore et posteriore sui parte caeruleum cervum salientem continens, secunda porro et tertia parte aureum referens cantherium rubeum comitatum accrescente e solo prasino rosea planta, foliis suis viridibus, tribusque candidis rosis condecorata. Scuto incumbit galea tornearia auro coronata clatrataque nobilibusque dari consueta, cuius apex inter iugum alarum aquilinarum aureum fastiginatur planta rosarum. Scutulis laciniis a dextris aureis et caeruleis, a sinistris vero argenteis et rubris in scuti extremitates se se placide diffudentibus etc.

A czimereslevélen található megjegyzés szerint: «Protocollatum in Libro Regio primae classis sub No 55, pagina 295., quod testatum redditur per secretarium aulicum et archivi directorem Fabianics mp.» ezen oklevél a királyi könyvekbe rendesen elkönyveltetett. Illésy-Pettkó 217. l. Kihirdették a pozsonyi gyűlésben először 1791 okt. 17-én a particularis és nov. 24-én a nyilvános ülésben.

Tartler Jánost 1816-ban Ferencz király tanácsossá nevezte ki. Mindkét oklevél közjegyzői hiteles másolatban maradt meg a városi levéltárban 759. sz. A Tartler-család brassai eredetű, egyik tagja 1816—1825-ig szász comes volt.

Trausch II. 264. és III. 354. l. Nagy Iván XI. 69. l. Homágium 1741. szerint az egyik Tartler czimeres pecsétjén csak a karó köré csavarodó rózsát látjuk, a másikon pedig nem szarvas, hanem egyszarvu van kivésve.

60. *Trausch* János György brassai szenátor (és gyermekei) 1819 szept. 18-án nemességet kapott «trauschenfelsi» előnévvel. Királyi könyvek 285. l. A Trausch-család a XVI. században vándorolt be Erdélybe, s egyik ága Brassóban telepedett le, ebből származott az a Trausch József (1795—1871.) is, kinek elévülhetetlen érdemei vannak szülővárosának története körül. Trausch III. 409—21. l. Az 1782. és 92-iki Homágium szerint Trausch János György szenátor pecsétjén kart íróttollal találunk, a sisakon pedig három struccztollat. Johann Georg de Trauschenfels 1838-iki pecsétjén a négy részre osztott pajzsban 1. hatlevelű virágot, 2. egy csillagot, 3. kaput, 4. kart íróttollal láthatunk.

61. *Weiss*. Rudolf 1589-ben Weiss Mihálynak czimert adományoz. Eredetije a Honterus gimnázium levéltárában, ismertetve Turul XVIII. 115. l.

62. *Wentzel de Kronfeld*. 1822-ben nemességet, 1846-ban pedig előnevet kap Wentzel József brassai bíró. Eredetije a városi levéltárban, ismertetve Turul XXVII. 158. l. Királyi könyvek 288. lapon tévesen e kettőt elváltatja, valójában ugyanazon emberről van szó. Kronberg jelentése. Homágium 1781.

63. *Vincze*. 1580 márcz. 19. Prága, II. Rudolf czimert adományoz Vincze Mártonnak. Nem brassai család. A czimereslevél másolata a városi levéltárban, ismertetve Turul XXVII. 105. l.

* * *

Nagyon valószínű, hogy e jegyzék nem teljes, s hogy idővel még néhány brassai armális is elő fog kerülni, én természetesen csak azokat ismertettem, melyekről tudomásom volt, s melyekhez hozzáférhettem. De viszont nem vettem fel e jegyzékbe az újabban Brassóba került magyar nemesi családokat.

GYÁRFÁS TIHAMÉR.

A VESZPRÉMVÖLGYI 1109. ÉVI OKLEVÉL HITELESSÉGE.

(Második, befejező közlemény.)

IV.

A hamisítás célja, kora és további sorsa.

Az eltérések tulnyomó része nem érinti az eredeti oklevélben foglalt adományok lényegét. Az írásbeli eltérések és részben a szövegváltoztatások is tisztán a hamisító korában divó írásmódor következményei. A tartalmi eltérések nagyrészt az idők folyamán beállott természetes fejlődés, gyarapodás feltüntetői és a Kálmánféle adományok részletesebb, korszerűbb körüírásai. Természetes dolog, hogy a hamisító ezeket a változtatásokat megtette oly korban, amikor még «a jogos birtokot is veszélyeztette, ha nem volt róla oklevél.» Azonban ezek az eltérések nem magyarázzák meg a hamisítás célját.

Mikor a veszprémvölgyi kolostor lakói rászánták magukat — mert hiszen csak nekik állt érdekükben a hamisítás — hogy eredeti oklevelüket, hiteles, igaz okiratukat félre dobva annak alapján egy másikat gyártsanak vagy készíttessenek, mindenesetre fontos érdekek vezethették őket.

A sok betoldás közt van három a MP.-ban nem említett birtok is; a tikusi telek és szőlő, Obada sziget és Vámos falu tíz háznéppel. Mindezek — hozzávéve a régi adományok pontos körülírását célzó változtatásokat, — nagyértékű és mindenesetre addig is jogosan élvezett vagyont biztosítottak okiratilag, mind a mellett mégsem látszanak oly fontosságúaknak, hogy kedvükért az eredeti és kétségtelen hitelű oklevelet félretéve újat hamisítottak volna.

Ugyanigy vagyunk a kihagyásokkal, melyeknél azonban világosan kidomborodik a *mala fides* jelenléte. A hamisító úgy gondolkodott, hogy ha Podruc utódainak és a pécsi püspöknek joga van valamely földhöz, azt ne az ő oklevelükkel igazolják, hanem a sajátjukkal. Korszerű felfogás, de semmi esetre sem egészen becsületes. Nem nagyon enyhíti az sem, hogy a pécsi püspök joga csak azért került bele az ő eredeti oklevelükbe, mert Simon pécsi püspök vitte annak kiállításánál a kancellár szerepét.

Nevezetes privilegium foglaltatik az OP.-ban, a miről a MP. még semmit sem tud. Az a jog ez, a mely a veszprémi püspök fennhatóságát az apácák minden birtokáról teljesen kizárva, úgy a tizedszedést, mint a lelkészségek feletti felügyeletet teljesen az apácázárda privilégiumává teszi. Kiveszi egyuttal a zárdát a lelkiekben is a megyés püspök fennhatósága alól és egyenesen az esztergomi érsek köteletségének mondja az apácák felszentelését. Mindjárt a két oklevél egymásután való elolvasásakor feltűnt e nevezetes pont betoldása az oklevélbe. Figyelmes áttekintés után arra a meggyőződésre jutottam, hogy az oklevél szövegében tett változtatások közül csupán ez lehet az, melynek az OP. keletkezését tulajdoníthatjuk.

Gyakori dolog volt a középkorban, hogy egyes főpapok hatalmi terjeszkedésükben az egyházmegyéjük területére eső, de fennhatósági joguk alá nem tartozó szerzetesi rendházak fölött is jogokat követeltek. A követelésből pör lett, melynek folyamán úgy az egyik, mint a másik fél köteleztetett okleveleinek, privilégiumainak bemutatására. Ha azután nem volt kellő erősgű bizonyítékuk, vagy a pörösködő felek egyszer s mindenkorra biztosítani akarták jogaikat, igen sokszor valamelyik régi király nevére hamisítottak oklevelet, melyben az illető jog bennfoglaltatott. Hazánkban különösen a Szent István, vagy az ő adományát megerősítő más királyok nevei alatt kiállított hamisítások fordulnak sűrűn elő. Ilyen pörre mutat az OP.-nak ez a betoldása, a melyből következtethetjük, hogy a veszprémi püspök fennhatóságát a veszprémvölgyi apácák birtokai fölé is ki akarta terjeszteni. Ennek meggátlására nyultak az apácák e kétes esz-közhöz, a birtokukban meglevő eredeti Kálmánféle oklevél (M. P.) alapján, más, e jogot is magában foglaló oklevél hamisításához. Természetes, hogy ha már hamisítást követnek el, belefoglalják ez oklevélbe mindazokat az adományokat és változásokat, amiket az eredeti kiállítás óta szereztek, illetve a mik azóta bekövetkeztek. Ugyanily okoskodás alapján történik meg

az eredetiben a pécsi püspök és Podruc családjának birtokjogát biztosító két pontnak a kihasználása.

Az OP. és az eredeti MP. szövegének összehasonlítása alapján eljutottunk így az eredményhez, mely szerint *a OP. az MP.-ről másolt hamis oklevél, melyet a veszprémi apácák a püspökkel folytatott tárgyalásokban annak igazolására hamisítottak, hogy az ő birtokaikon a tizedszedés és a lelkészségek feletti hatóság joga kizárólag őket illeti s a lelkiekben egyenesen az esztergomi érsek főhatósága alá tartoznak.*

Alább megfogjuk kísértetni ennek az eredménynek a rendelkezésünkre álló források által való megerősítését és egyuttal e forrásokból az oklevél sorsát is igyekezünk megtudni. Ezek fognak bennünket az OP. hamisításának időpontjáról is értesíteni, mert ezt az oklevél külső tulajdonaiból semmiképpen meg nem állapíthatjuk. Az OP. paleografiai sajátosságai éppúgy, mint egyes formuláris részek (az allocutio említett alkalmazása, a határjárás fejlettsége) kialakultabb kancelláriai gyakorlatra vallanak s azt bizonyítják, hogy az oklevél jóval az eredetinek kiadása után hamisított. Azonban határozott időpontot a külső tulajdonságok alapján megállapítanunk lehetetlen, mert az OP. igen ügyes hamisítás és írója nagy gondot fordított arra, hogy a kiállítás az oklevél fictiv korának megfeleljen.

Szent István oklevelét Kálmán király 1109-ben erősítette meg és irta át latin oklevelében. (MP.) Erről a MP.-ről a XII. századból fennmaradt gyérszámu oklevelek adataiban semmi féle értesítést nem találunk.¹

A XII. század folyamán az apácák a tizedet maguk szedték népeiktől, míg János veszprémi püspök, ki 1181 és 1199 közt ült a püspöki széken,² e jogot tőlük meg nem vonta. A zárda apátnője 1210-ben megjelenvén Róbert püspök előtt, előadja ezt a sérelmet s állítja, hogy zárdajuk Szent Istvántól kapta a tizedszedés jogát, azonban privilégiumuk elégett. Ez nem volt igaz,

mert a MP. ma is megvan, sőt azt 1259-ben egy pör folyamán elő is mutatták,³ de mivel abban a tizedszedés joga nem foglaltatott, ezt a mesét találták ki. Az apátnő *öregék* tanuságával igazolta, hogy a zárda János püspök idejéig e kiváltságot élvezte és Róbert püspök vissza is állítja az apácák tizedszedési jogát.²

A XII. század végén és a XIII. elején országszerte folyt a küzdelem a püspökök és apátságok, illetve az esztergomi érsek közt. E küzdelem folyamán nyerik el a benzések a megyés püspököktől való teljes függetlenséget s rendeltetnek közvetlenül az esztergomi érsek alá. Róbert veszprémi püspök is bepanaszolta a kuriánál az érseket, hogy egyházmegyéje területén szentségeket osztogat az apátságoknak. A pápa 1216-iki döntése alapján még a veszprémi püspök gyakorolja megyéje területén a ciszterci apátoknak chrismával és olajjal való felkenését, míg a benzéseket már az esztergomi érsek keni föl.³ Az apácáknak adott Róbert-féle oklevél a felkenésről nem szól. A pápa döntése alapján miként a többi cisztercitáknak, úgy a veszprémi apácáknak is mindenesetre a veszprémi püspök osztotta a szentségeket.

A tizedszedés jogáról az apácáknak királyi kiváltság nem volt birtokukban, de elismerte azt a szokás alapján Róbert veszprémi püspök és elismerték azt a XIII. század folyamán utódai is. Pál püspök 1272-ben erősítette meg és irta át Róbert oklevelét.⁴ Ugyanígy járt el Pál utóda, Péter is, ki 1275-ben foglalta el a püspöki széket.⁵ Később ugyanez a püspök e jogtól erőszakosan megfosztotta s a jog és igazság ellenére kizsákmányolta őket. A kolostor apátnője 1280-ban bepanaszolta Pétert Ladomér esztergomi érsek előtt, a ki Róbert, Pál és Péter oklevele alapján megerősítette az apácáknak *Szent István óta békén birt jogát, hogy a*

¹ Fejér. V/1. 321. l.

² Fejér. III/1. 103. l.

³ Ld.: *Erdélyi László*. A zalavári apátság legrégebbi oklevelei. *Pannonhalmi Történet*. VII. 469. l.

⁴ Fejér. V/3. 514. l. és *Egyetemi Könyvtár* kéziratára: *Coll. Heven.* Tom. LXXIX. 375. l.

⁵ Péter ily oklevelét említi Fejér V/3. 514. l. és *Meskó* veszprémi püspök 1342-iki oklevele. *Coll. Heveniana*. LXXIX. 375. l.

¹ II. Géza 1145-iki oklevele. (*Fejér*. II. 123. l.) későbbi kor hamisítása. Ld.: *Fejérpataky* László. A királyi kancellária az Árpádok korában. Bpest, 1885. 24. és 90. l. és *Karácsonyi János*. A hamis... oklevelek jegyzéke. Bpest, 1902. 10. lap.

² *Lukács József*. Series episcoporum Vesprimensium. Bpest, 1907. 6. lap.

tuzedet népeiktől ők maguk szedhetik s a kérdéses tuzedet a veszprémi püspökre nézve *örökös silentium* alá veti. Az érsek ebben az ügyben, mint Fermói Fülöp szentszéki követ megbizottja ítél s ez ítélettel a pörösködés végleg eldöntöttnek látszik.¹

Azonban nem így történt. A veszprémi püspök nehezen nyugodott bele hatalmának csorbításába. Péter közvetlen utóda, Benedek ismét konfliktusba keveredett zárdánkkal. Ennek a pörnek eldöntésére mutatják be azután az apácák Lodomér előtt Kálmán király oklevelét. A Róbert püspök idejében még elégettnek mondott oklevél tehát megkerült. De mit látunk? 1296 május 12-én kibocsátott oklevelében,² Lodomér nem a MP.-t írja át, hanem a hamis OP.-t Lodomér részletesen leírja Kálmán oklevelét (vagyis az OP.-t) s a latin szöveget átírva azt a görög szöveggel egyetemben mindenben megerősíti, mivel az oklevél ebben semmi elfogadható kifogást nem tettek. Különösen utasítja — metropolitai jogánál fogva — a veszprémi püspököt és káptalant, hogy az apácákat a rendes birósági eljárás megkerülésével, önkényesen jogaikban ne háborgassák. Az oklevél pecsétjét azonban, úgy látszik, a veszprémi püspök gyanusnak találta, mert annak hitelessége felől határozandó, Lodomér új határnapot tűz ki az 1296. évi Szent István napot követő oktávrára. Ennek a vizsgálatnak eredménye ismeretlen, de kétségkívül kedvező volt, mert többet az apácák tizedszedési jogának kétségbevonásáról nem tudunk s már 1297. év elején (Böjtközépkor) Benedek püspök külön oklevelet ad ki, melyben — az OP. megfelelő pontja alapján — elismeri, hogy Szárberény, Mára, Kenese és Padrag egyházai — *a régi szokáshoz és joghoz híven* — az ő fennhatósága alól mentesek és szabadok.³ Benedeknek ezt az oklevelét Lodomér még 1297 év husvétja előtt — érseki jogánál fogva megerősítette.⁴ — Egy év múlva a pápa hozzájárulását is elnyeri az apácák. VIII. Bonifác 1298-ban a veszprémvölgyi apácázárdát minden szabad-

ságában s kiváltságában megerősíti.¹ *A száz éves pörösködés tehát egy hamis oklevél bizonyosága alapján fejeződött be*, melyet hitelesnek ismer el az ország főpapja.

A pecsét hitelessége is kedvezőleg dőlt el a kitűzött napon, — bár erre közvetlen bizonyítékunk nincs, — de többet ez ügyről nem hallunk. Nem is történhetett másképp, hiszen az egész oklevélből csak a pecsét volt valódi. Gyomlay mutatta ki, hogy az OP.-ban a pecsét tartására szolgáló két bevágás iránya is a MP.-ét követi, annyira elővigyázatosak voltak a pecsétáttételnél, hogy az ugyanoda kerüljön, a hol az eredetű függött. A hamisítás igen sikerült volt, de hogy az ellenfelek nagyon súlyos érvekkel támadhatták meg annak hitelét, azt igazolja Lodomér eljárása, ki a pecsétvizsgálatra új napot tűzött ki. Talán nem is véletlenül történt, hogy Lodomér, az esztergomi érseki szék fényét és tekintélyét annyira emelni vágyó érsek, erősítette meg ezt a hamis oklevelet, melyben tulajdonképpen az esztergomi érseknek egy fontos joga biztosítottatik a megyés püspökök rovására.

Az elmondottakat összefoglalva, látjuk, hogy Kálmán 1109-ben kiadott oklevele 1210-ben, mint elégett szerepel, míg 1259-ben egy pör folyamán újra szemünk elé kerül s ezuttal utoljára. A veszprémi püspökkel folytatott pörösködésben hivatkoznak ugyan az István-féle adományra, de úgy Róbert, mint Pál és Péter püspökök, majd Lodomér is 1280-ban a szokás és a veszprémi püspökök adta oklevelek alapján ítélnének. Ha a hamisítás előbb történt volna, mindenestre felhasználták volna a pör folyamán s találkozoznánk az OP.-nyal valamelyik oklevélben. Erről azonban Lodomér érseknek 1296-ban kiállított átirólevele előtt csupán III. Endrének egy 1295-diki ítéletlevele szól, melyben az apácák javára dönt a Tíkus föld birtokáért folytatott pörben. Itt már nem lehet a MP.-ről szó, mert az nem említi a tikusi házhelyet. Mivel 1280-ban az OP. még ismeretlen, 1295-ben pedig ennek alapján pört döntenek el, világos, hogy *az OP.-t 1280 és 1295 közt hamisították.*

A hamisítás korát közelebbről akarván meg-

¹ *Fejér.* VI/3. 514. l.

² *Szerdahelyi* id. m. 72. l. és *Fejérpataky.* 23. l. közlik annak egyes részeit.

³ *Fejér.* VI/2. 93. l.

⁴ U. ott.

¹ *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis.* II. Bpest, 1899. 21. lap.

határozni, keressük, miféle közvetlen indító okok vezethették az apáczákat az OP. készítésénél. A veszprémi püspökkel éppen egy század óta pörösködtek s a pör folyamán csak most jutott eszükbe ily hamis oklevél készítése. Nem valami hirtelen támadt jó gondolat szülte az OP., a körülmények kényszerítésében kell annak szüleit keresnünk.

Az apácák régi jogai, melyeket a szokás szentesített, a XIII. század vége felé teljesen biztosítottak látszottak. Birtokaik, kiváltságaik egyre szaporodtak. 1274-ben Kenesén kapnak Lampert özvegyétől földeket,¹ 1275-ben IV. László nekik adja Tikus faluban öt udvarnokát földjeikkel együtt.² Egy évvel később elengedi Berény, Sándor, Mára és Kenese falvakban mindennemű rendkívüli adó (exactio, collecta) fizetését³ és ez a mentesség 1277-ben összes birtokukra kiterjesztetik.⁴ Ugyanez időben kiveszi a kolostor népeit a megyés ispán és udvarispán itélkezése alól s őket kizárólag a király és országbiró ítélőszéke előtt pörölhetnek nyilvánítja.⁵ Betetőzésül azután örökös szankciót nyer Lodomér már tárgyalt 1280-iki oklevelével az apácák tizedszedési joga.⁶ Ilyen körülmények közt oklevélhamisításra szükség nem volt és nem is tehető fel, hogy az apácák ekkor készítették volna az oklevelet. Tíz évvel később egészen más állapotokat látunk. IV. László utolsó éveiben, fékevesztett mulatozásai közepette az országban minden felfordult. A főurak hatalmaskodva törnek a gyengébbek birtokára s a királytól oly javak adományozását is kicsikarják, melyeket mások régóta élveztek, néha éppen László jóvoltából. Így járnak az apácák is, kiknek part-madocsi halászati jogát még Kálmán király biztosította s László 1280-ban mégis eladományozta régi pörbeli ellenfelüknek a Bikács nemzetségnek.⁷ De így tesz még a saját maga által adott Tikus falubeli birtokkal is; pár év múlva másoknak ajándékozta, a kik ez adomány

¹ *Fejér.* V/2. 229. l.

² *Fejér.* V/2. 256. l.

³ *Fejér.* V/2. 328. l.

⁴ *Fejér.* V/2. 394. l.

⁵ *Hazai Oklevéltár.* Bpest, 1879. 74. l.

⁶ *Fejér.* V/3. 514. l.

⁷ Id.: erről Palócz László országbiró 1429-iki ítéletlevelét. *Egyetemi Könyvtár Kézirattára: Coll. Heven.* XXXIX. 315—19. l.

alján rátörnek az apácák népére s a földet elfoglalják.¹

Ugyanez időben a veszprémi püspöki székből is változás következett be. A Rád nemzetiségbeli Benedek került 1289-ben Péter örökébe.² E hatalmaskodó kor szülte lévén ő is mindenképpen növelni akarta birtokát és jogait. Több adat maradt fenn a nyulszigeti apácákkal, johannitákkal és a pétervárad apáttal folytatott pörösködéseiről.³ Nem törődve elődei s a szentszéki legatus által megerősített kiváltsággal, kétségbevonja a veszprémvölgyi apácák tizedszedési jogát s azt a lelkészségek fölötti fennhatósági joggal egyetemben magának követelte. Nemsokára a királyváltozás is bekövetkezett. Idegenből jött, a hazai viszonyokat kevésbé ismerő ember volt III. András, de mindenben az igazságot kereste. Pártját fogta a gyöngébbeknek is a főurak ellen, de csak ha világosan bizonyítani tudták igazságukat.

Ilyen állapotok közt kellett a veszprémvölgyi kolostornak három hatalmas főúr, köztük első sorban a király leghivebb embere,⁴ a veszprémi püspök ellen régi kiváltságait védelmeznie. Bár oklevelek igaznak ismerték is el jogait, azzal vélték csak biztosíthatóknak ezeket, ha valamilyik régi király kiváltságlevelével igazolják magukat. Birtokukban volt Kálmán király eredeti oklevele; ebből a görög szöveget — úgy a hogy — lemásolták, a latint pedig — megtoldva a szokás által szentesített jogokkal s újabb birtokaikkal — átalakították. Biztosították magukat főképen a veszprémi püspök ellen. E miatt hamisították az oklevelet s bevették nemcsak a tizedszedési jogát, hanem a lelkészségek feletti fennhatóságot és az esztergomi érseknek kizárólagos szentségosztási jogát is. Együttal természetesen többi szerzeményeiket is biztosítani akarták, első sorban a két vitás birtokot.

Az apácák Szent Istvántól kapták a szigetfői révet, melynek réházai Sild és Szigetfő possessiókon voltak. Szigetfőnek másik neve volt Ti-

¹ *Fejér.* VI/1. 381. l.

² *Lukács József.* Series episcoporum Vesprimiensium. Bpest, 1907. 8. l.

³ *Fraknói Vilmos.* A veszprémi püspökök. 1276—415. *Monumenta Romana episcop. Vesprimiensis II.* Bpest, XLII—III. l.

⁴ *Fraknói Vilmos* id. h. XLIII. lap.

kus, a hol a zárda IV. Lászlótól öt udvarnokot kapott.¹ Mivel — mint említettük — László ezt Jakab comes fiának Miklósnak is eladományozta, az apácák jónak látták a hamisításba bevenni egy tikusi házhelynek adományozását is. Ez által régebbi jogot is igazolhattak IV. László privilegiumánál, a kinek adományai — mint e kettős ajándékozás is bizonyítja — igen illuzoriusak voltak. III. András 1295-ben éppen e hamis oklevél és IV. László adománylevelének a Jakab comes fiánál korábbi kelte alapján ítéli meg az apácáknak Tikus és a szigetfői rév birtokát.²

A madocsai birtokot és halászhelyet sokkal régebbi idő óta vindikálták maguknak a Bikács nemzetség tagjai. Már 1227-ben, majd 1259-ben pörösködtek e miatt az apácákkal, utóbbi esetben III. Béla egy állítólagos oklevelére támaszkodva. Első ízben — szavahihető tanuk vallo-mása után — maguk a perlők álltak el a panasztól s ismerték el a budai káptalan előtt a zárda jogát,³ míg a második esetben már királyi döntést provokáltak. IV. Béla Kálmán eredeti oklevele (még a MP.) bemutatásával a tulajdonjogot, az apátnő és tizenkét eskütársának perdöntő esküje alapján pedig a folytonos birtoklást bebizonyítottnak látja s az apácák javára dönt.⁴ A Bikács nemzetség azonban még mindig nem mondott le a birtokról. IV. Lászlótól 1289-ben megszerzik adományképen az apácák jogos birtokát képező Part-Madocsát. Ezek ellen volt szükség a madocsai tanya nevének a görög oklevélbe Τοῦνη alakban való becsempészésére s a latinban bővebb körülírására. A pör azonban tovább folyt az OP. készítése után is és csak 1429-ben ítélte oda végleg az országbiró annak birtokát a veszprémvölgyi apácáknak.⁵

Mindez adatok a XIII. század utolsó évtizedének első felére mutatnak és ezek után csaknem teljes biztossággal kimondhatjuk, hogy az OP. 1290 és 1295 közt készült igen sikerült koholmány. Ki kell azonban emelnünk az oklevél történelmi hitelét, a *fides historica*-t, a mennyiben

csupán oly birtokokat és kiváltságokat tartalmaz, melyek a XIII. század végén tényleg és jogosan a veszprémvölgyi zárda birtokában voltak akár sola traditio, akár régi foglalás és szokás alapján.

Rosszhiszemű változtatás csak a már több ízben említett kihagyásokban rejlik. Bizonyítja a rosszhiszeműséget egy 1342—6-ban lefolyt per, melynek folyamán Podruc utódai, Lőrente fiai elvesztették ősi padragi birtokukat a veszprémvölgyi apácákkal szemben, a kik a hamis OP.-nyal bizonyították kizárólagos birtoklásukat és tulajdonjogukat.¹ Menti még ezt a rosszhiszeműséget is a kor, melyben készült. Nem törődtek akkor az emberek mások jogaival, mikor a magukét is csak alig tudták megvédelmezni s még ha tudták is, csak ilyen bűnös eszközökkel.

Feltűnően hasonlít az OP. hamisításának története a tihanyi apátság 1055. évi alapítólevele másodpéldányának készítéséhez. Hasonló jogok miatt hamisították azt is és ugyanígy sorolták fel benne az időközben szerzett birtokokat.²

Az OP. Ladomér érsek ítéletével elnyerte a *fides forensis* is és ezóta az eredeti oklevél eltűnt a nyilvánosság elől. Elzárva hevert a kolostori levéltárban, míg a hamis OP. századokon át szerepelt, mint kétségtelen hitelű oklevél az apácák pöreiben, a melynek alapján igen sok kedvező ítéletet nyertek.

A Ladomér-féle átirás (1296. május 12.) azonban — mint említettük — feltételes érvényű volt. A pecsét vizsgálata felfüggesztetett s a megerősítésből kitűnik, hogy a pör folyamán kifogások merültek föl az OP. hitelessége ellen, melyek következtében Ladomér fölteszi, hogy a veszprémi püspök ezután is keresni fogja igazát, ezért ebben a rendes ítélőszékek elé utasítja. Ez oklevél alapján későbbi időkben is gyanuba jöhetett volna az OP. hitele s akkor egy pontosabb vizsgálat esetleg az oklevél hamisságát kideríthette volna. Ha már most az apácák nem riadtak vissza ily nagy és fontos tétől, hogy az eredeti Kálmán-féle oklevél alapján másikat hamisítottak s annak Ladomér esztergomi érsek megerősítő levelével a «fides foren-

¹ Fejér. V/2. 256. l.

² Fejér. VI/1. 381. l.

³ Hazai Okmánytár. VII. 12. lap.

⁴ Fejér. V/1. 321. lap.

⁵ Egyetemi Könyvtár Kézirattára: Coll. Heven. XXXIX. 315—19. l.

¹ Anjoukori Okmánytár. IV. 247. és 612. l.

² Erdélyi L. A tihanyi apátság krit. oklevelei 12—58. l. különösen 54. és köv. l.

sis»-t is megszerezték, mindenesetre arra törekedtek, hogy az OP.-nak, mint megdönthetetlen bizonyító erejű okiratnak ezután is meglegyen a hatóságok előtt a hitele. Tudták ők nagyon jól, hogy ha még Ladomér is, — a ki az ő követeléseiknek mindenesetre pártolója volt, már csak saját érseki széke érdekében is, — csupán ily föltételeken erősíti meg az OP.-t, mennyivel szigorubban fogja azt egy elfogulatlanabb bíró megítélni. Ez volt az oka, hogy a veszprémvölgyi apácák újabb hamisítást követtek el.

Oklevéltárainkban s históriai irodalmunkban, mint hiteles oklevél szerepel Ladomér érseknek 1296 április 26-án kelt oklevele, melyben Kálmán oklevelét átírja.¹ Sokkal rövidebb, mint az említett május 12-iki oklevél; a görög szövegről nem emlékezik meg — és kihagyva a részletesebb leírást, a pör folyamán fölmerült kifogások említését, a veszprémi püspöknek a törvényes ítélszékek elé utasítását — igen röviden, a szokásos határozott kifejezésekkel hitelesnek mondja az OP.-t, melyet minden tekintetben megerősít. Az oklevél nem mint pör folyamán szükségessé vált kiadvány, hanem mint valódi oklevélnek, egy oklevélkiállító forum által — az eredeti példány megóvása miatt — bíróság előtti használatra készült hiteles átírata tűnik fel.

Mihelyt az OP. hamis voltával tisztába jöttünk, rögtön föltűnt a két oklevél létezésének gyanus volta, különösen pedig ez utóbbi oklevélnek (ápr. 26), amazénál (máj. 12) korábbi keltezése és a május 12-iki oklevélnek az OP. hitelességére némileg homályt vető pontjainak kimaradása. Arra a meggyőződésre jutottunk, hogy az oklevél kiállítása 1296. ápr. 26-án, két héttel a másik, — kételyeket kifejező oklevél előtt, — melyet Szerdahelyi és Fejérpataky ismertetett, lehetetlen. Bizonyos, hogy ez az oklevél épp úgy hamisítvány, mint az OP. Ezt azonban nem Ladomér máj. 12-iki okleveléről másolták, a minek oka ismét egészen világos. Mint említettük, nem ítéletlevél formájában akarták oklevelüket megerősíteni, mert hiszen éppen ez a forma kényszeríté őket az újabb hamisításra. Egyszerű, hiteles átíratra volt szükségük. Elővettek tehát egy ilyen oklevelet és annak formuláit lemásolva készítették el az át-

író levelet. A kolostor birtokában volt Ladomér már említett eredeti oklevele, melylyel 1297-ben átírta és megerősítette Benedek veszprémi püspöknek az apácák részére kiadott oklevelét. Ezt vették mintául a hamisítvány elkészítésénél, mint az a formuláris részek összehasonlításából kitűnik. A szó szerint egyező részeket dőlt betűkkel jelöljük:

1297. évi valódi oklevél.¹

Lodomerius miseracione divina Strigoniensis archiepiscopus et comes perpetuus loci eiusdem, universis, presentes litteras inspecturis, salutem in Domino sempiternam.

Ad universorum noticiam tenore presencium volumus pervenire, quod religiosa domina Abbatissa et conventus sanctimonialium b. Marie virginis de valle Wesprimiensi, ordinis Cisterciensis, privilegiales... nobis exhiberi fecerunt tenorem huiusmodi continentes...

Nos autem petitionem earum in hac parte considerantes esse iuri consonam et congruam rationi, predictum privilegium de verbo ad verbum... etc.

Az 1296. ápr. 26-iki oklevél.²

Lodomerius miseracione divina Strigoniensis archiepiscopus et comes perpetuus loci eiusdem, magister Thomas prepositus... salutem in Domino sempiternam, universis litterarum presencium noticiam habituris.

Ad cunctorum noticiam tenore presencium volumus pervenire, quod religiosse (sic!) [et Deo]³ amabiles persone, Domine Agnes et Maria sanctimoniales monasterii beate Virginis de valle Wesprimiensi, ordinis Cisterciensis, privilegium... nobis exhibuerunt tenorem huiusmodi continens...

Nos autem petitionem earum⁴ considerantes esse iuri consonam et congruam rationi... de verbo ad verbum... etc.

A két oklevél formulái csaknem szóról-szóra megegyeznek és eltérnek Ladomér május 12-iki oklevelétől. A datálásnál is a mintául vett oklevélnek megfelelően előbb az évet jelzi hamisítványunk s csak azután a napot, ellentétben az eredeti 1296-os oklevéllel. Az 1297-es és az 1296. máj. 12-iki oklevél eltérései igazolhatók Ladomér többi okleveléből.⁵

¹ Fejér VI/2. l. Eredetijét nem találtam meg az Országos Levéltárban, hol Fejér szerint lennie kellene.

² Országos Levéltár. Dipl. o. 1442. Külsője egészen elüt Ladomér május 12-iki oklevelétől. (DL. o. 1444 sz.) Kurzívabb jellegű írása is megerősíti alábbi gyanunkat, mikor az Anjoukorra tesszük hamisítása korát. Közzölte Szerdahelyi id. m. és Fejér VI/2. 38. l.

³ Szerdahelyi javítása id. m. 47. l. Az eredetiben kiakarva.

⁴ Szerdahelyinél earumdem.

⁵ V. ö. Knauz. Monumenta Eccl. Strigoniensis. II. köt.

¹ Fejér. VI/2. 38. l. Fejérpataky 22. l.

Ennek a hamisításnak korát közvetlenül az eredeti Ladomér-féle oklevél kiállítása utáni időre helyeznünk nem szabad. Ily kis intervallum mellett mindjárt rábizonyult volna az apácákra a hamisítás vádja. Azt hisszük s írása is arra mutat, hogy a XIV. század első felében hamisították, talán éppen 1330-ban, a mikor Károly Róbert ezt az 1296 ápr. 26-iki dátumu oklevelet átírja és hitelesnek ismervén el, megerősíti,¹ de valószínűleg 1321 után, mert 1321-ben még élt Tamás esztergomi érsek, a ki mint prépost Ladomér mellett az oklevél kiadásánál szerepel. Támogatja e föltevés Erdélyi Lászlónak azt az észlelését, hogy míg az Árpád-kor oklevélhamisítói ügyetlenek s a külsőségekben tévedéseket követnek el, addig az Anjou-korban már vigyáznak a formákra s legszivesebben közelkoru átírásokat hamisítván, szerzik meg az oklevélnek hiányzó hitelét.²

Annyi bizonyos, hogy 1330 tól egészen Szerdahelyi Alajos művének megjelenéséig Ladomér 1296 május 12-ikén kelt eredeti oklevele ismeretlenül huzódott meg a levéltárak kincsei között. 1330 óta állandóan az ápr. 26-ikáról keltezett hamis oklevelet írják át a fórumok s ennek alapján döntenek el a veszprémvölgyi apácák pöreit. Szóval az a sok oklevél-átírás és ítélet, melyeket a veszprémvölgyi apácák középkori pörösködéseiben adtak ki, illetve hoztak, kettős hamisításon alapult.³

Ne sajnáljuk, hogy ismét félre kell tennünk két oklevelet az amúgy is elég gyéren fennmaradt régi források közül. Ne sajnáljuk, mert birtokunkban vannak az eredetiek is, melyek a hamisakkal összevetve nemcsak a XII. század elejéről nyújtanak becses adatokat, de érdekes képét adják a veszprémvölgyi apácák XIII. század végén folytatott küzdelmeinek s egyuttal e kor történetének ismeretéhez is fontos adalékokat szolgáltatnak.

V.

Ladomér érsek ítéletlevele.

Befejezésül itt adjuk Ladomér érsek 1296. május 12-iki átíró ítéletlevelét, melyből Szerdahelyi és Fejérpataky¹ közöltek részleteket, de teljes szövegében — tudomásom szerint — még senki sem tette közzé.

Nos² Lodomerius miseratione divina archiepiscopus Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus universis, ad quos presencium noticia pervenerit, significamus presencium per tenorem, quod domina abbatissa monasterii beate Marie virginis de valle Wesprimiensi et conventus monialium sancte religionis ordinis cysterficiensis, devote Christo et amabiles³ filie sive sponse, in nostro provinciali concilio, presentibus venerabilibus patribus collegis et coepiscopis nostris ac aliis prepositis, plebanis tam secularium, quam regularium ecclesiasticam gubernacionem gerentibus, exhiberi fecerunt nobis publice privilegium incliti quondam regis Ungarie,⁴ pie memorie Colomani⁵ scriptum grecis litteris et latinis magno sigillo cereo per medium quarte perforato regiam imaginem in karagmate⁶ gestientem consignato, cuius privilegii tenorem latinis scriptum litteris super dote et donatiis prefate beate Marie virginis monasterii tam sancti⁷ regis Stephani, quam ipsius recolende memorie regis Colomani confectum, manifeste legi fecimus et presentibus annotari.⁸ Petebatur enim ex parte abbatisse et conventus sui, ut pro ipsis nostra ferremus et promulgaremus sententiam, ne vi turbativa, seu inquietativa super omnibus et singulis, que in ipsarum continentur privilegio, molestarentur, seu quibuslibet dispendiis laborum et expensarum fatigaretur incomodis per quempiam. Privilegii vero prefati de verbo ad verbum hec est forma: Anno dominice . . . (következik a Kálmán-féle oklevél *OP.*-nak szö-

¹ Országos Levéltár. DL. 2572. Fejér. VIII/3. 430. l.

² Erdélyi László. A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Bpest, 1906. 7. lap.

³ Lásd ez oklevelek egész sorozatát az *Egyetemi Könyvtár Kézirattára: Coll. Heven.* Tom XXXV. és LXXIX. században összegyűjtve. Az eredetiek nagyrészt az Országos Levéltárban vannak a DL.-ban 1109 és 1296 7. éveknél comassálva, VII, *Fejérpataky* 22-25. l.

¹ Szerdahelyi id. műve. 72. l. *Fejérpataky* id. m. 23. l. jegyzetben. Regestája: *Knauz.* id. m. II. 794. l.

² Szerdahelyi elhagyta a «nos»-t.

³ Szerdahelyi: «amabilesque».

⁴ Szerdahelyi: «Hungariæ».

⁵ Szerdahelyi: «Colomanni.»

⁶ Szerdahelyi: «Charagmate.»

⁷ Szerdahelyi: «S.»

⁸ Kezdetétől idáig közölte Szerdahelyi. Az *e*-ket átírta *ae*-re s modernizálta az írást.

vege) . . . persolvat. Nos igitur ipsarum abbatisse et monialium petitionem sicut iuri congruam, sic consentaneam rationi et pariter equitati attendentes decrevimus in omnibus et singulis prefate ecclesie dotibus eas sic mittendas et tenendas, uti possiderunt, sic possideant, tam in possessorio (*sic!*), quam dominio pacifice et quiete, nisi contra suprascriptum privilegium quid rationabile obiectum probatumve fuerit et ostensum, specialiter venerabili patri domino B(enedicto), Wesprimiensi episcopo, domine regine Ungarie cancellario, et eius fratribus capitulo Wesprimiensi, auctoritate metropolitana in nostro concilio¹ inponentes, ut idem monasterium extra iuris ordinem auctoritate propria nullatenus inquietent in premissis. De sigilli vero prefati privilegii veritate seu et falsitate, prout nobis veritas constiterit, iudicialiter decernemus medio vero tempore usque octavas videlicet sancti regis Stephani, ut premisimus in pace et quiete prenotate domine abbatisa et conventus in suis iuribus permanebunt. In ipsis vero octavis de veritate sigilli facient, sicut melius poterunt fidam fidem.² Datum Strigonii in vigila (*sic!*) Pentecostes, qui(n)to die scilicet concilii nostri. Anno Domini M.-mo cc.-mo no-nagesimo sexto.

¹ Fejérpatakynál sajtóhibából: consilio; id. m. 23. l.

² A pecsétvizsgálatra vonatkozó részt «nisi contra . . .»-tól töredékesen közli Fejérpatak.

A hártya aljából hasított szalagon függő, kissé rongált pecsét.¹

Eredetije az országos levéltárban Dipl. Ltár. 1444. sz. alatt.

¹ Képét ld.: *Knauz*, Mon. Strig. II. 99. lapján és *Fejérpatak* id. m. függelékében.

Helyreigazítás. A *Turul* 126—127, illetve 131. lapján Dunabisz helyett Dunavisz, Palosznikou h. Palosznikov, Szándrou h. Szándrov, Padrugou h. Padrugov olvasandó. A 126. l. 2. jegyzetében javítandó:

1. *Néhol* a β=δ s nem v. σαγαβρουε a magyarban Százberény; δούναβις=Dunavisz (v. ö. *Melich*. Magyar Nyelv. 1906. 104. l.): βεσπρέμ azonban Veszprém régi Beszprém alakját fedi . . . stb.

2. η=itt: é és nem i. *Knésza*-val v. ö. Kenese helynév legrégebb latin írásos alakját: *Knez* (olv. *Knész*) . . . stb.

3. ου-t a szóvégen nem irom át o-nak (mint *Gyomlay* id. m. 14. l.), hanem az egykoru latin szóvégi u-nak megfelelően ou-nak.

II. *Pataði* helynevet megfejtette *Melich*. (A tövégi magánhangzókról. *Magyar Nyelv*. 1910. 152. l.): (lat.) *Fotudi*, ma *Fadd* Tolnamegyében, *Csánki* III. 408. l.; Ὁ μελεκδὶς ἀμελορηγδὶς-t pedig *Gyomlay* (Akadémiai Értesítő 1904. 504. l.) = *Melegdi* nevű szőlőműves.

III. A 127—128. lapon σμφβῆτος révet Szántó falu archaisztikus Zamptou alakjával hoztam kapcsolatba. *Melich* János ur szives figyelmeztetésére készségesen megállapítom, hogy a Számbatou Számptou alakulást a nyelvfejlődés törvényeivel igazolni nem lehet. Ezt annál könnyebben megtehetem, mert — mint megjegyeztem s mint feltételes véleménynyilvánításomból is kiténik — «nyelvész nem lévén, a szófejlődés tudományos taglalásába nem bocsátkoztam» s feltevésemet az illetékes szak tudósok véleményétől tettem függővé.

HÓMAN BÁLINT.

AZ ÁRPÁDKORI OKLEVÉLTAN MÓDSZERTANÁNAK EGYES KÉRDÉSEI.

I.

«Actum» és «Datum».

Dr. Szentpétery Imre alapos értekezését az «Oklevéldátumok hibái és ellentmondásai»-ról¹ igaz örömmel olvashatta az árpádkori történelem minden művelője; kétszeres örömmel már azért is, mert hiszen Szentpétery maga írja: «Nálunk a modern diplomatikának ezen (t. i. a Monumenta Germaniæ és a Neues Archiv) iránya

nemcsak jelentőségre jutni nem tudott, hanem eddig jóformán méltatásban és figyelemben is alig részesült. Mióta Fejérpatak László nagybecsű munkája az Árpád-kori kancellária szervezetének vizsgálatával s a kancelláriai alkalmazottak névsorának egybeállításával megtette e téren az első lépést és módot nyújtott ez által a dátumrészek ellentmondásainak könnyebb felismerésére, azóta a kérdés semmit sem haladt előre.»² Sajnos, nagyon is igaz van!

¹ Századok 1911. 665—685. ll.

² I h. 669. l.

Épen azért azt hiszem, nem veheti rossz néven, ha részben az ő fejtegetéséhez is csatolok néhány megjegyzést, mert a lényegét magát ezen jegyzetek nem érintik. Részben azonban — fájdalom! — csak kérdőjeleket állíthatok fel ott, a hol soraim nem az ő okoskodásához fűződnek.

Azt írja Szentpétery: «*Intézkedés*, — melyhez a petíciót s az ennek teljesítésére irányuló jogi eljárást számítjuk, — és *oklevéladás*, mely az oklevél kiállítását elrendelő parancstól az oklevél kézbesítéséig terjedő tények sorát foglalja magában, lesz azon processusnak két főrésze, melynek eredménye a kész, jogérvényes oklevél.»¹

«Főleg az intézkedés idejének hossza terjedése, vagy pedig az oklevél kiállításának valamely okból elkésése okozta, hogy a középkori kancelláriák is különbséget tettek az intézkedés és oklevéladás ténye és időpontja között s ezt az oklevelek záradékában is feltüntették, *datum* szóval jelölve azt az időpontot, mely az oklevél kiadását, *actum*-mal pedig azt, mely az intézkedés idejét jelentette.»²

Még akkor, mikor Bresslau kézikönyvét³ tanulmányozgattam, sokat gondolkodtam azon és egészen tisztában sohasem voltam vele, hogy oly esetekben, mikor az oklevélben szereplő kelt az intézkedés idejére vonatkozik, különösen, ha az intézkedés hosszabb időt vett igénybe, az intézkedés melyik szakához, melyik részéhez fűződik a kelt?⁴

Szentpétery cikkével egyidejűleg került kezem közé Riess Lajos egy érdekes dolgozata: «*Was bedeutet «Data» und «Actum» in den Urkunden Heinrichs II.?* Ein Beitrag zur Methodik der Urkundenlehre».⁵

Itt olvasom: «Die Fragestellung Fickers, ob in den Datierungsvermerken der Tag und Ort der «Handlung» oder einer der Momente der nachfolgenden «Beurkundung» (Mundierung,

¹ I. h. 671—2. ll.

² U. o. 672. l.

³ Handbuch der Urkundenlehre.

⁴ Ezen nézetet vallja Riess is alább idézendő cikkében: «Dem steht gegenüber, dass «die Handlung» ein sehr abstrakter Begriff ist, und wenn man nicht die Willenserklärung des Königs als ihren ausschlaggebenden Zeitpunkt annimmt, ein Datum von ihr schwer zu entlehnen ist». Hist. Vierteljahrschr. 1911. 508. l.

⁵ Historische Vierteljahrschrift 1911. 489—513. ll.

Vollziehung, Besiegelung) festgelegt werden sollte, lässt sich für diese Zeit ganz einwandfrei beantworten. Um gleich das Resultat anzugeben: Es war keins von beiden, sondern etwas Dazwischenliegendes. Die feststehende Regel war, dass Zeit und Ort des Memorandums über das Præceptum, wie es im Kalendarium des geschäftsführenden Beamten aufnotiert wurde, in der fertig gestellten Urkunde (Præceptum inde conscriptum) angegeben wurde.»¹

«Die Urkundenlehre muss den Zwitterbegriff der «nicht einheitlichen Datierung» aufgeben und an Stelle der unklaren Vorstellung «Handlung» als Zeitpunkt des Tagesbezeichnung das konkrete «Memorandum», entsprechend der modernen Aktennummer der Registratur, für die Datierung ausnahmslos gelten lassen. Dann erst kann sie durchweg so exakte Resultate liefern, wie man sie auf Grundlage der Sickelschen Methode bei Originalurkunden erwarten darf.»²

Ellenőrizzük ezen elméletet Szentpétery néhány adatával.

«A XIII. század folyamán csupán két olyan esetet találunk, a mikor nem külön időmeghatározással ugyan, de mégis egymástól némiképp elválasztva jelenik meg az actum és a datum. Mind a kétszer Miklós szebeni prépostnak, IV. Béla alkancellárjának kezéből kelt az oklevél».

«*Datum per manus magistri Nicolai, divina miseratione prepositi Scybiniensis et aule nostre vicecancellarii. Actum anno Dominice incarnationis 1240., decimo Kal. Maji, regni autem nostri anno quinto*».

A másik oklevélben:

«*Datum p. m. dilecti ac fidelis nostri Nicolai prepositi Scybiniensis, aule nostre vicecancellarii. Actum anno Dominice incarnationis 1240., quinto Kal. Augusti, r. a. n. anno quinto*».

«Ez a két eset már így, első olvasásra is feltűnővé teszi, hogy itt az actumnak kiemeléséről, hangsúlyozásáról van szó, hogy tehát itt az actum kitétele valóban az intézkedésnek, nem pedig az oklevél kiállításának időpontját kívánja jelölni. A közelebbi vizsgálat ezt még bizonyosabbá teszi».

¹ I. h. 489. l.

² I. h. 510. l.

«Az első esetben ugyanis a kelet napja már csak azért sem jelölheti az oklevéladás idejét, mert Miklós alkanczellár, mint ezt Fejérpataky vizsgálatai mutatják, 1240. április 22-én még nem viselte e tisztséget. Az oklevél kiállításának tehát föltétlenül később kellett történnie, olyan időben, a mikor Miklós alkanczellár már hivatalban volt. Ennélfogva tehát az 1240. évi április 22-iki kelet nem vonatkozhatik az oklevéladásra, hanem az intézkedésnek valamely előző időpontját jelöli. Minthogy pedig még ez az eset is ki van zárva, hogy az 1240. évszámot hibásnak tekintsük, egészen kétségtelen, hogy az actummal jelölt kelet itt az intézkedésre vonatkoztatandó.¹

«A második példa, az 1240. július 28-iki oklevél abból az időből való ugyan, a mikor Miklós már lehetett volna alkanczellár, de az előbbi példára támaszkodva, fel kell tennünk, hogy az actum itt is az intézkedés idejét jelöli, hogy tehát ez az oklevél is később állítottatott ki, mint a keltezés mutatja».²

Klasszikus két példa, mert magát *Riess* szólaltathatom meg:

«Weicht man aber in einem prinzipiellen Punkte von der bisherigen Urkundenlehre, wie sie uns für die Periode Heinrichs II. die Autorität Harry Bresslau repräsentiert, ab, so muss man jede mögliche Probe aufs Exempel machen. Nach meiner Auffassung ist folgender Fall möglich, der für Bresslau ganz ausgeschlossen ist. Bei einem Kanzlerwechsel können sich Memoranden finden, die noch nicht zur Bestellung von Urkunden bei dem Kanzleipersonal verwendet worden sind oder deren Bearbeitung zu Diplomen noch im Gange ist, während spätere Eintragungen längst erledigt sind. Dann ergibt sich die Folge, dass der neue Kanzler sein recognovi unter Texte setzen muss, deren Quelle von seinem Vorgänger herrührt und die z. T. ein früheres Datum tragen müssen, als bereits ausgegebene Urkunden. Solche Beispiele finden sich in der Tat sehr häufig. Wir geben einige instruktive Beispiele. Vom 6. Juli 1008 haben wir 6 Urkunden mit der Recognition des neuen Kanzlers Günther, denen eine von seinem Vor-

gänger Eberhard erledigte vom 15. Juli folgt, dann folgen wieder zwei Urkunden mit Günthers Recognition vom 3. September, denen dann noch wieder eine Eberhardsche Recognition vom 4. November nachsteht. Daraus folgere ich, dass Eberhard solange amtierte, dass er auch noch diese letzte Urkunde vom 4. November 1008 mit seinem recognovi versehen lassen und datieren kannte, dass er aber seinem Amtsnachfolger noch acht Aktennummern hinterliess, denen ein früheres Datum bei der Beurkundung beigefügt werden musste.»¹

Riess akár a mi két esetünket is felhasználhatta volna, annyira illik reájuk elmélete.

Azt mondja Szentpétery: «Mi volt az oka az actum időpontja kiemelésének, nem lehet eldönteni. A feleknek állott érdekükben annak hangsúlyozása, hogy András országbíró ítéletlevelének, mely az oklevélben át van írva, megerősítése előbb történt, mint az erről szóló oklevél kiadása, vagy talán az új alkanczellár akart behozni valami újítást, ki tudná megmondani. Az a körülmény, hogy az ő kezéből kelt csekély számu oklevelek közt még egy, hasonló keltezésű fordul elő, az utóbbi feltevés valószínűségére mutat».²

Okát igenis meglehet mondani, csak nem szabad őt keresnünk, hol Szentpétery kereste, hanem Riess elméletében.

Miklós alkanczellár szükségesnek tartotta azt is kiemelni, hogy ez oklevél az ő kezei alól került ki (Datum), de a memorandum keltét is pontosan feltüntetni (actum), mert az előzetes munkálatokat nem ő, hanem előde, Benedek, végezte, ezen oklevéllel Benedek egy irodai hátralékát intézték el. Természetesen azt ma nem merem állítani, hogy ezen pontos feltüntetés által Miklós a recognitio-ért való felelősségét akarta volna csökkenteni.

Apodiktikus bizonyossággal állithatjuk tehát: Szentpéterynek feltétlenül igaza van, hogy Miklós még július 28-án sem viselte az alkanczellári tisztséget.

Ezen vizsgálatunkból három történeti tény is megállapíthatunk.

1. *Benedek még 1240. július 28-án is működik.*

¹ Száz. 1911. 673–674. II.

² I. h. 674. I.

¹ I. h. 508. I.

² I. h. 674. I.

2. Miklós 1240 július 28. után lett alkancellár.
3. Miklós rendszerű, pontos kancelláriai tisztviselő volt.

Mert a ki a recognitio körül két esetben ily lelkiösmeretességgel dolgozik, az máskor sem igen volt pontatlan.

Mint oklevéltani eredményt pedig — Szentpétery szavait módosítva, — kimondhatjuk: *A XIII. század derekán élt az actumnak eredeti jelentése és adott esetekben a memorandum idejét jelölték vele.*

Én még két irányelvet is vezetnék le e vizsgálódásokból.

I. *Mindazon oklevelek, hol a kelt és az (al-) kancellár neve nem vág össze és ezért vagy a kellet, vagy a kancellár nevét tévedésnek minősítették, avagy akár az oklevelet magát jelezték hamisnak (természetesen ha gyanúra más alapos ok nem forog fenn) megvizsgálandók, vajjon a kelt nem vonatkoztható-e az «actum» idejére, mint a «memorandum» keltje.*

II. *Vizsgálat tárgyává teendő, hogy vajjon az «actum» szerepeltetése, az actum szerint való keltezés egyes esetekben nem okolható-e meg a kancelláriai változásokkal.*

Szentpétery felsorolja a csupán «actummal» jelölt oklevélkeltezéseket, nagyon helyesen bizonyos szempontok szerint csoportosítva.

A) A beregi egyezmény két oklevele. — Következtetései teljesen helytállóak.

B) Az 1214-iki oklevél, II. Endre 1229., IV. Béla 1236., 1237. és 1263. oklevelei. Itt következtetései így módosítandók:

Ezen oklevelekben az actum használata többet jelent egyszerű indokolatlan utánzásnál. Mert ha az actum alkalmazása tekintetében hatottak is egymásra az oklevelek, nincs semmi okunk feltenni, hogy az actummal bevezetett kelet e négy oklevélben nem a memorandum keltét jelentené. Minden bizonynyal az oklevelek keltezése a memorandum idejét jelöli. Miért keltezték így, külön vizsgálat tárgyává teendő.

Többi adataira most nem akarok kiterjeszkedni. De merem állítani, hogy az actum mindenütt a memorandum idejét állapítja meg, még IV. László király 1273-iki oklevelében is, melyben a király a káldi nemesek kértére ír át két oklevelet.

Igaz ugyan, hogy a HO. VIII. k. 154. l.

közölt oklevél ugyanazon a nap, ugyanazok számára, ugyanazon méltóságok felsorolását mutatja keltezésében s hogy ennek időadatait mégis a rendes datum per manus vezeti be. De mit jelent ez? Semmi mást, minthogy a memorandum bejegyzése és az oklevél kiállítása egy és ugyanazon a napon történt.

Hogy az actumot mindenütt így értelmezzük, ebben nem gátolhat az actum per manus kifejezés sem. Sőt! E kifejezés épen nem helytelen, hiszen nincs más értelme, minthogy a memorandumot maga az illető (al-)kancellár vezette be a kancellária naptárába.

Lássuk most a datum et actum kifejezéseket.

Ezek azt fejezik ki, hogy a memorandum feljegyzése és az oklevél kiadása (helyesebben az oklevél recognitioja) egy és ugyanazon a napon, egy és ugyanazon a személy által történt.

IV. Béla 1261 aug. 21-iki oklevele már Szentpétery szerint sem akadályozza az ilyen értelmezésnek, de lássuk III. Endre 1299 aug. 1. oklevelét. Azt írja Szentpétery: Babonig egyik fiáról, «Istvánról szólva, megjegyzi az oklevél: *nunc banus totius Sclavonie*. Ez a kifejezés kétségtelenül mutatja egyfelől, a mi különben természetes is, hogy a király és a megtérők között hosszabb tárgyalásnak kellett folynia, de másfelől az is bizonyos, hogy ez az alkudozás az oklevél kiadása előtt be volt fejezve, mert csak a teljes megállapodás után kaphatta István a báni czimet, a melyet pedig az oklevél kiállításakor már visel. Pedig a keltezés formulája itt is a datum et actum.»¹

«A III. Endrének 1299-iki oklevelében előadott egyezséget Albert, Szlavonia hercege csak a következő év június havában erősíti meg, jóllehet már a királyi oklevél is emlegeti a herceg hozzájárulását. Tekintve a Babonigfiuknak ez időben folytatott szereplését, nem igen valószínű, hogy majd egy esztendeig várakoztak volna Albert herceg hozzájárulásának kikérésével, ha a királyi okmány már 1299 aug. 1-én a kezükben lett volna. A datum et actum-mal jelölt keltezést ennél fogva nagyobb valószínűséggel vonatkozthatjuk az intézkedés idejére, melyet az oklevéladás talán jóval később követett.»²

¹ I. h. 678. l.

² I. h. 679. l.

Korántsem! Lássuk csak a történeti előzményeket. «Baboniknak fiai és örökösei: István, János, Radoszláv és Ottó az Anjouk mellett fegyvert ragadtak. II. Károly «ellenségeinek ellenségeivé lettek, azokat hatalmasan üldözték»; de abból aztán rájuk «kár, halál és másféle baj» háromlott. A Tomasina serege mér julius végén helyreállította a királyi tekintélyt a Dráván tul, Szlavoniában, a Babonik-fiuk meghódoltak».¹

Sürgősebb szükségük lett volna-e a Babonik-fiaknak Albert herczeg levelére, mint a *megkegyelmező* királyéra? Alig hinném? A datum et actum itt sem más, mint a memorandum idejének és az oklevéladás idejének összeesése, mikor bátran mondhatták «nunc banus», ha az *intézkedés* ideje alatt, a tárgyalások befejezése előtt István nem is volt bán.

Vagy akadály talán IV. Béla 1255-iki oklevele? Hiszen a memorandum feljegyzésekor, mely egy napon történt az oklevéladással, bátran irhatták: «*habito prelatorum etc. consilio*», mert az a feljegyzés előtt történt.

De mi van IV. Béla 1259 okt. 2-iki oklevelének keltezésével?! «Az oklevél szavai szerint a király a Fülöp zágrábi püspök és Borics bán fia között felmerült ügyben «*deliberato omnium baronum nostrorum, qui tunc aderant, consilio*» mondott ítéletet. A *qui tunc aderant* kifejezés mutatja, hogy az ítéletnek jóval az oklevél kiadása előtt kellett történnie. Ha már most felteszszük, hogy az ítélezés Székesfehérvárott történt, a mit a jelenlévő omnes barones felmentése is bizonyítani látszik és hozzáveszszük, hogy a királynak hosszabb székesfehérvári tartózkodásáról ez időtájt nincs tudomásunk, ennél fogva nem valószínű, hogy a király Székesfehérvárott ítélezett is és hosszabb idő letelte után ugyanott adta is ki az oklevelet — akkor mindent összevéve a datum et actum-mal jelölt keltezés ez esetben is az *intézkedés* idejére kell vonatkoztatnunk s el kell fogadnunk, hogy ez ítélezés okt. 2-án történt Székesfehérvárott, de az oklevelet csak később, talán a királynak lórévi tartózkodása alatt állították ki».²

¹ Pauler II.² 466. l. — Szaktudósainknak bátor vagyok becses figyelmébe ajánlani, hogy már csak a Pauler iránt érzett kegyeletből kifolyólag is — művének *második* kiadását idézzék.

² I. h. 679—80. ll.

Dehogy, dehogy! Még ha IV. Béla délelőtt tanácskozott volna is és délelőtt, ott helyben jegyezték fel a memorandumot, de az oklevelet délután állították ki, még akkor is bátran irhatták; *qui tunc aderant*. De történhetett a gyűlés okt. 1-én is, az oklevél kiállítását elrendelő parancs, a memorandum feljegyzése, az oklevél kiadása okt. 2-án. Itt is ragaszkodnunk kell az egyöntetű felfogáshoz.

IV. Béla 1261 aug. 21-én kelt okleveléről nem szólok, mert csak Szentpétery hozzávetése, hogy a hetedik uralkodási évet a kiadó a 27. évszám helyett közölte ily hibásan. De még ha úgy is volna, akkor is volna a «datum et actum»-nak értelme: egy és ugyanazon személy jegyezte fel a memorandumot, állította ki az oklevelet.

Az 1271. jul. 3-án kelt békeoklevélről maga Szentpétery elősmeri, hogy a datum és az actum csaknem azonos időpontra vonatkoznék».¹ Ezt tehát hagyom is.

Most felállítom a tételt (Szentpétery *módosított* szavaival:² «*Megállapíthatjuk tehát, hogy míg egyfelől az actum és datum, a memorandum és oklevéladás ténye között való különbség a XIII. századi királyi kancelláriában ismeretes volt s ennek megfelelően a kancellária akárhányszor a memorandum időpontját használta az oklevél keltének jelölésére, addig másfelől az actum eredeti jelentéséhez mindig szigoruan ragaszkodtak is.*

*Megállapíthatjuk az átvizsgált példákából, hogy Riess elmélete mindenütt bevált. Ezen elmélet adja meg a választ Szentpétery azon kérdésére is, az intézkedésnek mely időpontja szokott kelet gyanánt szerepelni.*³

Hogy «különben is minden egyebet mellőzve, mi célja lehetett volna a kancelláriának azaz, hogy az *intézkedésnek*» — helyesebben memorandumnak — «és oklevéladásnak összeesését külön hangsúlyozza az oklevél keltezésben?»⁴ Ma még csak sejtem: a pontosabb *recognitio*.

¹ I. h. 680. l.

² U. o. 681. l.

³ U. o. 681. l. 1. jegyz.

⁴ U. o. 678. l.

II.

Rekognitio.

Elbucszom Szentpéterytől és visszatérek Riesshez. A recognitioról azt mondja: «Die bisherige Forschung denkt an eine Überwachung der Arbeit der Diktatoren und Ingrossatoren durch Lesen ihres Machwerks und an die Überlegung, ob der Inhalt des geschriebenen der kundgegebenen Intention des Herrschers so vollkommen entspreche, dass gegen die Vorlage zur Vollziehung des Monogramms und zur Besiegelung kein Bedenken auftauchen konnte. Für letzteres müssen sie dem Gedächtniss des Kanzlers, der die ganze Entwicklung der Angelegenheit (die sogenannte «Handlung») kannte, die Entscheidung überlassen. Meine Auffassung interpretiert das «Recognovi» dahin, dass der Kanzler die Urkunde mit dem Memorandum in seinem Kalendarium verglich, um sich davon zu überzeugen, dass dem darin festgestellten «Actum» dieses «Præceptum inde conscriptum» auch sachlich entsprach: War das nicht der Fall, so wies er das Pergament zurück, ohne ihm durch Vollziehung und Besiegelung Rechtskraft zu verschaffen. Das «Actum», das in den Urkunden regelmässig am Schluss vermerkt wird, hat also einen bureaukratisch technischen Sinn und bedeutet, dass sich der Eintrag, aus dem die Urkunde entstanden ist, in dem Kalendarium finde. Es aufzusuchen, zu vergleichen und in dem feierlichen Instrument richtig ververtet zu finden, das war die Summe der Recognition».¹

Ezek után egy nem recognoskált eredeti oklevelet vesz vizsgálat alá.² «Wie unterscheidet sich abgesehen von Vollziehungsstrich und Siegel dieses nicht recognoszierte Diplom von den weitergediehenen? Die Antwort ist: Es fehlt das *Tagesdatum*, für das eine Lücke nach «Data» gelassen ist, während Inkarnationsjahr, Indiktion, Regierungsjahr und Ort mit «Actum» richtig angegeben sind. Also schliesse ich: Der Kanzler behielt sich die Ausfüllung der vorhergesehenen Lücke für das Tagesdatum für den Moment vor, wo er die Recognition durch Vergleich

mit dem Memorandum vollzog. Daran ist nicht zu denken, dass das Tagesdatum offen blieb für die Einfügung des Vollziehungsdatums; denn dann hätte der Ort ja ebenfalls fehlen müssen, da man nicht im voraus wissen konnte, wo der König diesen Akt vornehmen würde».¹

«Ich nehme an, der Kanzler schlug im Kalendarium nach, um für die Recognition das Memorandum zu vergleichen. Wenn er während der Fertigstellung des Eschatokolls in der Kanzlei gegenwärtig war, konnte er dem Schreiber das Datum sagen, nachdem er den für die Recognition allein richtigen Teil als richtig befunden hatte. Dann wurde auch die Datierung vollständig in einem Zuge geschrieben. Also entspricht der Befund, dass bei einem grossen Teile die Nachtragung bemerkbar ist, bei einem kleinen die Schreibung in einem Zuge erfolgt, beim Rest nichts Bestimmtes mehr festgestellt werden kann, den Voraussetzungen, die wir aufgestellt haben».

«Einen Zwang, die Reinschrift zur Recognition vorzulegen, übte der Kanzler dadurch aus, dass er das Tagesdatum bei der Erteilung des Auftrags, die Mundierung zu besorgen, für sich behielt. Er hätte auch den Ort geheim halten können und tat es wohl in... Fällen... Wahrscheinlich erleichterte sich der Kanzler die Auffindung des Memorandums in der chronologischen Reihe, indem er den Ort gleich bei der Bestellung der Mundierung angab und ihn dann auf der Urkunde schon vorfand, wenn er die Recognition besorgte».²

Azt kérdem tehát, nem lehetne-e a recognitio ilyetén módját a magyar kancellária gyakorlatától is bebizonyítani?

E perczben csak egy oklevelet ösmerek, hol a napi kelt kitöltetlen maradt. «A. (C. D. V/2. 51. ugyanaz nap kelt oklevélben a változás még nincs meg, csak Loránt a nádor; csakhogy az oklevél eredetijén (Dl. 596.) a «Kalendas» szó előtt hézag van a számnak hagyva, azt nem töltötték ki, a napi kelet tehát nincs kitüntetve».³

Talán ezen oklevéltől is megtagadta volna a kancellár a recognitiot? Minden esetre külön vizsgálat tárgyává teendő.

¹ I. h. 502. l.

² I. h. 502—504. ll.

¹ I. h. 509. l.

² I. h. 505. l.

Paul. i. h. II.² 545. l. 2. 17. jegyz.

Egy oklevélminta V. István ifjabb király kancelláriájából.

V. István ifjabb király Forray Aladárt, ki IV. László születéséről neki az első hirt hozta, 1262-ben jutalmazta meg.¹ Csak Tamás özvegyét, Ágnest, pedig, ki leányát, Máriát, Olaszországba is elkísérte, 1269-ben.² *Az uralkodóház e két családi eseményével foglalkozó oklevél oly feltűnő egyezést, rokonságot mutat, hogy csak táblázatosan lehet ezt szemlélhetővé tenni.*

1262.	1269.
(S)tephanus, Dei gracia iunior rex Hungarorum, dux Transilvanus, dominus Cumanorum, omnibus Christi fidelibus, presentem paginam inspecturis, salutem in omnium salvatore.	Stephanus, Dei gracia iunior rex Hungarie etc. [u. ugy!]
Licet regia pietas manum munificam porrigere debeat universis, illos tamen, quorum experta probitas laudata est in prosperis et adversis, principaliori debet prosequi munere et favore, ut alii eorum exemplis invitati ad fidelitatis et servitorum studia forcius accendatur.	Licet etc. [u. ugy!]
Hinc est, quod universorum noticie harum serie declaramus, quod	Hinc etc. [u. ugy!]
consideratis servitorum meritis, que idem	considerata servitorum merita, que eadem
ab ineuntis etatis sue temporibus vestigia	ab etc. [u. ugy!]
progenitorum suorum, fidelitati scilicet dando operam efficacem, laudabiliter	fidelitati etc. (u. ugy!]
consecutus	consuetas
exponendo se pre ceteris casibus fortuitis	[hiányzik]
in eundo in Greciam et nibi in pluribus casibus et fortunis moram	in eundo in Franciam et etc. [u. ugy!]
per triennium protrahendo sollemni negotio regni promoti et probabiliter terminato	longam paciens et probabiliter
nuncius extitit et relator, nobis hoc disponentibus	nuncia extitit et relatrix, nobis hoc transponentibus

¹ W. VIII. 33-4. ll. 24. sz.

² I. h. 239-40. ll. 162. sz.

et ordinantibus ac etiam domina regina, consorte nostra karissima, destinante, per quod nobis dulcor filialis

atrativus ingressit primicialem materiam gaudiorum;

volentes eidem gracioni et liberaliori vicissitudine occurrere, quamquam pro modico reputemus quod ad presens agimus respectu eorum, que facere intendimus...

comitatus castri Awa Wyuar...

quas collacioni nostre magis aptas invenimus et cognovimus...

magistro Aladario et suis heredibus heredumque successoribus contulimus, donavimus et dedimus

perpetualiter et inrevocabiliter

possidendas, contradictione aliqua non obstante, sub hiisdem metis et terminis, sicut per priores possessores

limitate et possesse pariter extiterunt

Hoc expresse acto [de ez adiecto lesz], quod si dictum Magistrum

heredum contingat orbari solacio

dictas terras dandi, donandi, legandi

cuicumque voluerit

liberam et absolutam habeat facultatem.

Ut igitur hec nostra collacio robur obtineat perpetue firmitatis et ne per quempiam

possit vel debeat retractari, presentes concessimus sigilli nostri munimine roboratas.

possit etc. revocari, presentes concessimus sigilli nostri munimine roboratas.

et etc. [u. ugy!]

ingressit etc. [u. ugy!]

volentes predictae domine gracioni etc. [u. ugy!]

in comitatu castri nostri Abawyuar

quam collacioni nostre aptam esse invenimus et cognovimus

sepedicte domine et suis heredibus heredumque suorum successoribus dedimus, donavimus et contulimus perp. etc. [u. ugy!]

possidendam, tenendam et habendam sub etc. [u. ugy!]

eadem possessio... limitata extitit et possessa.

Hoc expresse adiecto etc. [u. ugy!]

dictam dominam her. etc. [u. ugy.]

dictam villam dandi etc. [u. ugy!]

et disponendi, tam in vita ipsius, quam circa mortem eius, cuicumque voluerit tam de filiabus, quam ex generationibus suis, sive etiam pro remedio anime sue, liberam etc.

Ut etc.

processu temporum in irritum

possit etc. revocari, presentes concessimus sigilli nostri munimine roboratas.

Datum per manus Ma-	Datum etc.
gistri Benedicti	
Prepositi Scybiniensis	[hiányzik!]
aule nostre Vice Can-	aule etc.
cellarii.	

Az 1269-iki oklevélnél már Fejérpataky megállapította, hogy «hibás». «Tekintve, hogy Benedek neve mellett csak az 1260. év körül kiadott oklevelekben áll minden egyházi tisztség mellőzésével egyedül az alkanczellári czim, valószínű, hogy ez oklevél is a mondott évből való».¹ Csakhogy a kelt az oklevélben említett történelmi tények időrendje miatt semmi esetre sem lehet «hibás»!

Ha sablonosan dolgoznék, a dolog könnyebb végét fogva, már eleve kimondottam volna, hogy hamis. Vagy azon kisegítő eszközöz folyamodnék, hogy «ez oklevélnél csak kivételesen és ideiglenesen viselhet» Benedek «az alkanczel-

¹ A kir. kancz. 118. l.

lári czimet és tiszte», mint Fejérpataky véli egy másik oklevélnél.¹

De a feltűnő egyezés arra mutat, hogy az 1262-iki oklevél fogalmazványát — mert egy nevezetes családi eseményt örökölt meg, el-tették és mikor egy másik ilyen fontos ese-ményről kellett beszámolni, ismét elővették.

A nem épen figyelmes irnok még gondatlanul leírta a «Benedicti» szót, de a «Prepositi Scybiniensis»-nél észbe kapott és azt már ki-hagyta. Vagy a fogalmazványban hiányzott a «szebeni prépost» kitétel.

Ha merészebb volnék, talán egy létezett oklevélmintakönyvre is vonnék következtetést — bár egy ilyen létezéséről feltétlenül meg vagyok győződve² — így azonban csak *mint egy érdekes oklevélmintára mutató adatot* mutattam be.

KÁLLAY UBUL.

¹ I. h.

² Azért is szükségesnek tartanám a Benedek által kiállított okleveleket tüzetes vizsgálat alá vonni, hátha sikerülne részben «Benedek alkanczellár oklevélminta-könyvét» rekonstruálni.

VEGYES.

Két bars megyei család kezdete.

I.

Az első Kálnaiak.

Midőn IV. Béla 1243. máj. 13-án Vaty (Woch) pozsonyi polgárnak a semptei várhoz tartozó (Szilincs, Vedrőd és Körtvélyes között fekvő) Ablincs nevű földet adományozta, a beiktatással *Jákót*, Zólyom megye főispánját bizta meg.¹ A nagy távolságnál fogva, mely Pozsonymegyét Zólyom megyétől szétválasztja, már első látszatra is valószínűnek kell vennünk, hogy e Jákó nem zólyom megyei, hanem az adományozott földter-hez közelebb fekvő megyében volt birtokos. Másodszor találkozunk e főispánnal 1245. aug. 2-án, midőn a turóc megyei Vendég (ma Hosztincez) nevű birtoknak statuatioja alkalmával, mint királyi ember működik; ² utoljára hallunk felőle 1248-ban, midőn Béla király mondja, hogy a hont megyebeli Péri Vétynék Pér faluban bizonyos földeket adományozott és őt azokba Jákó által, *ki akkor Zólyom megye főispánja volt*

(tunc temporis), bevezettette,¹ mely szövegezés arra enged következtetni, hogy Béla egy már 1248 előtt történt adományozásról szól és hogy Jákó főispán akkor már nem élt. Támogatja ezt különben azon körülmény is, hogy 1246-ban már nem Jákó, hanem Pilis nb. Detre fia Mikó a zólyomi főispán.²

* * *

Teljesség kedvéért még a következőt is ki kell emelnünk:

IV. Béla 1237. okt. 29-én megerősíti Dénes nádor ítéletét, melynek erejével *Jákó* udvarnok-ispánt a Salaföld (a Holtvági szigeten) Nyitra felé eső részének elfoglalása miatt elmarasztalta s a vitás földet a szentmártoni apátságnak visszaadja. Egy keletnélküli okiratban pedig találjuk, hogy László, Somogy megye főispánja Uriász szentmártoni apát ügyében saját emberét, *Jaco comes de Fula*-t (= Gyula) kiküldi.³ Kán nb. László 1236 tól 1237-ig és 1243-tól 1245-ig Somogy megye főispánja, de az utolbbi években

¹ Knauz I. 346.

² Hazai Okmánytár VIII. 47.

¹ Wenzel VII. 257.

² Fejér VI. 1., 262—263.

³ Pannonhalmi oklevéltár I. 754—762.

együttal nádor is. Miután fenti darabban csak mint Somogy megye főispánja szerepel, világos, hogy ezen okirat kelte az 1236 és 1237 közötti időre esik. Vajjon már most ezen Gyulai Jákó a fenti zólyom megyei főispánnal azonosnak veendő-e vagy nem, egyelőre meg nem állapítható.

Szörös fiai: Tolmácsi Miklós és Tomp visszakapják 1240. aug. 9-én a nyitrai vár kötelékéből kihalított Ráton nevű birtokot.¹ 1245. szept. 27-én pedig olvassuk, hogy néhai (quondam) *Jákó comes fia Mihály* és *Maty* (Mogh) comesek velök szerződést kötöttek. Szörös fiai megkaptak még Jákótól bizonyos Scepredas² nevű helységben egynéhány darab szántóföldet, melyeket Jákó fiai szerettek volna visszaszerezni. Odaadtak tehát nekik Rátonban és a Vágon tul fekvő Tolmácsban egynéhány hold földet, mire a széprédásiakat visszakapták.³

Jákó fia Mihály azonban a közpályán is működött. Midőn Béla király 1245. jun. 12-én Gutkeled nb. István országbírónak a Nyitra megyében fekvő Hornóc (ma Chrenóc) és Perjese (ma Prasicz) nevű birtokokat adta, *Jákó comes fiát Mihály* Segesd megye főispánját bízta meg a bevezetéssel.⁴ Tekintettel arra, hogy Segesd és Nyitra megye között számos más megye fekszik, — hogy Béla az erre vonatkozó okiratát a Garan melletti Barsban kiállította, — hogy az 1245-ben említett Jákó fiai tulajdonához tartott Vágontuli Tolmács jelenleg is Bars megyében létezik és hogy az országbírónak adományozott birtokok a Barssal határos Nyitra megyében fekvőtek, bizonyosnak vehetjük, hogy a segesdi főispán a tolmácsi birtokossal azonos. Minden valószínűség a mellett tanuskodik, hogy a Sáros megyének 1253-tól 1255-ig szereplő főispánjával is azonos.

Midőn Béla király 1251-ben a turóczi monostort alapítja, akkor a nyitrai megyei (Vág) Szala határjárásával Hontpázmán nb. Gimesi András mellett Jákó fia Mihályt is bizza meg.⁵

Ugyanily minőségben működik 1266-ban is, midőn a Hontpázmán nemzetség egynéhány hont megyei tagjai a korponai és bányai polgárokkal jószágaik határai ügyében egyezkednek.⁶

1283. márcz. 20-án Mihály már nem él. Ezen napon megjelenik az esztergomi káptalan előtt

¹ Wenzel VII. 105.

² Ily nevű helységet nem ismerünk jelenleg. Ráton most csak Szilágymegyében található. De miután 1324-ben is egy Ráton Nyitra megyében létezik (Anjoukori Okmánytár II. 113.) bizonyos, hogy Széprédás is ott feküdt.

³ Wenzel VII. 195.

⁴ Hazai okmánytár VIII. 46. Segesd Somogy megyének egy külön főispán kormányzása alatt álló részét képezte.

⁵ Ugyanezt mondja Hazai okmánytár VI. 66. old. 1252; de ezen darab hamisítvány.

⁶ Wenzel VIII. 151.

Mihály comes fia, Mihály comes, «*Jákó comes unokája*» és előadja, hogy atyja, néhai Mihály comes, a Bars megyében fekvő, Magasmart nevű birtokot, melyet valamikor Sándor fia Bodó-tól¹ vételáron szerzett, vejenek Marton (Mortunus) fia Simonnak és ennek fiainak, Mihály, Marton, Jákó és Péternek adományozta a nélkül, hogy erről valami hiteles okiratot kiállított volna. Hirtelen bekövetkezett halála gátolta őt ebben, minek következtében ő (t. i. ifj. Mihály) indítva érzi magát arra, hogy atyjának adományozását most megerősítse. Az adományozott jószág pedig az ő Ruda nevű birtoka mellett fekszik.²

Ezen okirathoz a következő megjegyzéseket kell fűznünk:

1. Az előadó fél megjelölése «nepos videlicet comitis Jaco» kissé szokatlan; a megjelölés szokásos sorrendje volt: nagyatyja, fiu, unoka. Hogy jelen esetben a nagyatyának megjelölése oly szokatlan módon történt, arra mutat, hogy az unoka a Jákótól való leszármazását külön akarta kiemelni, hogy e Jákó tehát az akkori élők előtt még mint kiváló férfi élénk emlékezetben volt és ezen körülmény, összevetve az utódok birtokviszonyaival, arra enged következtetni, hogy Mihály nagyatyja a fentemlített zólyomi főispánnal, Jákóval azonos lehetett.

2. Miután Jákó fia Mihály hirtelen kimult és nem igen feltételezhető, hogy fia az atyai adományozás megerősítését évekre elhalasztotta volna, több mint valószínű, hogy öregebb Mihály 1283 első negyedében meghalt.

3. Marton fia Simon, öregebb Mihály veje, a hont megyei Varsányi, Simonyi és Oszlányi családok egyenes őse, kiről majd alább külön lesz szó.

1290. febr. 20-án ifj. Mihálynak már felnőtt fia van: *István*, ki e napon kijelenti, hogy sa-

¹ Ezen Sándor fia Bodóról tudjuk, hogy Tomaj nb. (IV.) Dénes nádor leánya az ő neje volt és hogy ennek kezével a «Lemecha» (?) nevű birtokot kapta (Botka, Bars megye. Okiratok 66–67.). 1271-ben olvassuk, hogy Sárói Léva a nógrád megyei Húgyag melletti Kér nevű birtokát rokonának, Sándor fia Bodónak eladja (Wenzel VIII. 352.) 1290. szept. 15-én találjuk, hogy Román barsi főesperes és fivérei Miklós és András a bars megyei Bogdán és Szodó között fekvő földjüket *Sándor fiának, Orsányi Bodónak* eladták (Wenzel X. 8. — Orsány hont megyei helység). Végre tanúsítja a nyitrai káptalan egy már meg nem olvasható év márcz. 31-én, hogy Sándor fia Bodó a vételáron szerzett *Heneuch* nevű birtokát a garanszentbenedeki monostornak hagyományozta (Knauz II. 472., Fejér VIII. 3. 488. ugyanezen okiratot önkényesen 1330-ra teszi a nélkül, hogy indokolná). Heneuchról tudjuk, hogy Doba fia Gyrete, bars megyei birtokos, ezt 1246-ban Malonyáni Venczel fia Tamástól vételáron szerzte és hogy a nevezett birtok a Zsitva folyó mindkét partján kelet felé feküdt. (Wenzel VII. 214.); talán a mai Hunyviz pusztával azonos. Bodó atyja valószínűleg azon Sándor, ki 1236-ban a barsi birtokügyek megvizsgálásával meg van bízva: (Wenzel VII. 26).

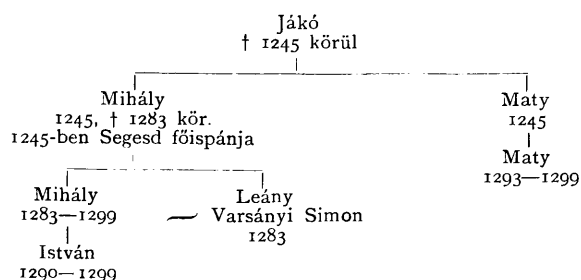
² Hazai okmánytár VI. 292.

ját úgy mint atyja nevében a Bars megyében fekvő Gyékényes nevű birtokát Divék nb. Rátót fia Tamásnak eladja, mert nem képes érte a zálogösszeget kifizetni; egyuttal említi, hogy e birtok az ugyanazon megyebeli, *Kálna* nevű másik jószágával határos.¹ 1293. máj. 14-én pedig olvassuk, hogy *Mog fia Mog* (kivel alább találkozunk) ezen eladásba beleegyeznek.²

Ezután kezdődik a család hanyatlása.

1298-ban kijelentik Mihály fia *Kálnai Mihály* és fia *István*, hogy Bars megyében fekvő Győred nevű birtokrészük felét bizonyos Csaszmasznak eladják³ és ugyanezen időben veszi kezdetét a Divék nb. Barla (= Barnabás) és Jarosló nevű fivérekkal való pör, mely azzal végződött, hogy Kálnai Mihály és fia István az őket terhelő öt rendbeli birság fejében a Divékieknek Ujfalu nevű birtokukat 1299-ben átengedték.⁴ Ugyanazon évi decz. 21-én pedig kijelentik: 1. az 1245-ben szereplő *Maty fia Maty* 2. Kálnai Mihály saját úgy mint fia István nevében, hogy a Bars megyében fekvő Mohi nevű birtokukat, melyet Sári Pál és Ivánka fivérektől csere útján szereztek, Altmann (Oltuman) fia Tamásnak 30 márkáért örökbe vallották.⁵

Ezeknek összegezése után megkapjuk a következő nemzedékrendi töredéket:

Ismételjük, hogy Jákót — bár a nagy valószínűség mellett szól — e táblán nem vettük Zólyom megye főispánjának és kiemelendőnek tartjuk még azt, hogy 1264. nov. 14-től 1273. máj. 27-ig bizonyos Mihály Zólyom megye főispánja, ki számos alkalommal Hont- és Nyitra megyében, mint királyi ember működik és kiról éppen azért feltételezhető volna, hogy a segesdi főispánnal azonos, — de ezt egyelőre a jövődöbeli kutatásra kell bízunk.

A mi pedig azon Jákó nevű zólyom megyei főispánt illeti, ki Wenzel VIII. 57 szerint a turóc megyei Muthna nevű birtok határolását eszközli, meg kell jegyeznünk, hogy az előadottak

¹ Hazai okmánytár VIII. 278.

² Hazai okmánytár VIII. 323.

³ Hazai okmánytár VII. 270.

⁴ Hazai okmánytár VI. 435-437.

⁵ Fejér VI. 2, 237.

szerint — ha az illető okirat hitelt érdeml — az 1245 előtt működő Jákótól megkülönböztendő.

II.

A Varsányiak és az első (varsányi) Simonyiak.

Az esztergomi káptalan tanúsítja 1231-ben, hogy Sebes comes egynéhány pozsonyi várjobbágygal a Gezt, Teyed és Korosa nevű helységekben lévő földek iránt egyezkedett, mely ügyben *Simon fia Márton de villa Vosnyan* mint királyi pristald működött.¹ A mi az itt nevezett helységeket illeti, ezekre nézve a Teyed nevű ad világosságot. 1302-ben Teyed a pozsonymegyei Csallóközben van; ugyanott szerepelnek 1332-ben a Teyedi nemesek; 1347-ben a Theyedi nemesekről van szó;² így tehát bizonyos, hogy e helység alatt a pozsonymegyei alsó-csallóközi járásban még most is létező három (Elő-, Lidér- és Ollé-) Tejed nevű helység egyike értendő. Miután továbbá tudjuk, hogy az okiratban szereplő Sebes nem más, mint a Hontpázmán nb. Szentgyörgyi és Bazini-család egyenes őse és hogy fia és utódai Karcsán birtokoltak,³ kézzelfogható, hogy Korosa csak az alsó-csallóközi járásban lévő számos *Karcsa* nevű falvak egyike, ebből pedig következtethető, hogy Geszt nem a pozsonymegyei külső (= galántai) járásban még most is létező Geszt-tel azonos, hanem hogy szintén a Csallóközben feküdt, de most már e néven ismeretlen; Varsány pedig, — melyből a pristaldus jött — Hont megyében még most is található.

Varsányi I. Mártonról egyebet nem tudunk. Gyermekei közül csak az egy (II.) Simon ismeretes.

E II. *Simon* 1265-ben a Bézs nb. Péter és Brezó fivérek bizalmi férfiaként szerepel, midőn ezek Vezekény (Bars megye), Palást és Bars nevű birtokaikból bizonyos leánynegyedet kifizetnek.⁴

Tudjuk továbbá, hogy IV. László idejében a garanszentbenedeki apátságon elkövetett garázdálkodások megvizsgálása alkalmával, mint a király kiküldöttje működött.⁵

Utoljára találkozunk vele 1283. márcz. 20-án, mely napon a bars megyebeli Kálnai Mihály előadja, hogy atyja, Mihály, vejenek: *Marlon fia Simonnak* és ennek fiainak: *Mihály, Marlon, Jákó és Péternek* a Bars megyében lévő Magas-

¹ Fejér III. 2, 262. — Wenzel VI. 500. szintén közli ezen okiratot, de nála Vosnyan helyett helytelenül áll Volyan.

² Anjoukori okmánytár I. 32. II. 634. V. 162.

³ Wenzel II. 244. v. ö. Anjoukori okmánytár IV. 534.

⁴ Botka, bars megyei okiratok I. — Az illető okirat nincs ugyan keltezve, de keltezését a Hazai Okmánytár VIII. 101. oldalából lehet megállapítani.

⁵ Fejér VII. 5, 601. Ezen okiratnak sincsen keltezése.

mart nevű birtokot adományozta, de erről hiteles okiratot ki nem állított. Atyja hirtelen meghalván, ő (t. i. ifj. Mihály) indítva érzi magát arra, hogy ezen adományozást a nevezettek számára most megerősítse.¹

II. Simon elhalálozási évét nem ismerjük.

Fiairól a fentebbin kívül még több okirat is szól.

Egy keltezetlen okirat mondja, hogy Simon fiai Mihály, Marton, Jákó és *Fila* tisztartójuk, Mikes comes által (valószínűleg a sági konvent előtt) kijelentik, hogy Palásti Jób Hont fia Demeter comes idejében (Kis-) *Kér*, *Varsány* és két *Kereskény* nevű birtokaikban garázdálkodott és hogy őt most az ezzel járó megtorlás alól felmentik.²

Mind e három birtok Hontmegyében még most is található. Hont fia Demeter a Hontpázmán nemzetség tagja, ki 1275-ben Hontmegye, 1280-ban pedig Barsmegye főispánja volt. Barsmegyében azonban már 1281. ápr. 21-én bizonyos János a főispán, ki után Demeter nevű már nem találunk; Hontban 1275 után csak 1292 kezdetén Ludán nb. Bagamér a legközelebbi főispán, úgy hogy feltételezhető, hogy Demeter még 1275 után is hivataloskodott; 1290-ben azonban már nem él. Miután továbbá tudjuk, hogy Simon 1283-ban még élt, biztosan mondhatjuk, hogy fentebbi okiratát 1283 után kiállították.

Az okirat lényegesebb része azonban az, hogy Simonnak egy *Fila* (Wenzel tévesen veszi *Tylene*) nevű fiut is tulajdonit, holott az 1283-ból ismert Pétert kihagyja. Miután *Fila* Péterrel nem azonosítható, a magyarázat csak abban keresendő, hogy *Fila* vagy 1283-ban még nem élt vagy pedig — a mi valószínűbb — hogy mindazon esetben, hol egyik vagy a másik hiányzik, a hiányozás az illető okirat tollnokának elnézésére visszavezetendő. Mikes comes pedig minden valószínűség szerint az 1275-ben szereplő Borfői Mikessel azonos.³

1290-ben Marton fia Simon (meg nem nevezett) fiai a hontmegyei *Kér* melletti birtokosok.⁴

1294-ben tanusítja a keresztesek esztergomi konventje, hogy (a barsmegyei) Málasi Simon fia Adorján saját úgy mint fiai és fivére nevében (a Hontmegyében lévő) *Kér* nevű birtokát *Simon fiainak Varsányi Mihály, Marton, Jákó és Péterné* (*Fila* tehát itt hiányzik) eladja. A vevők birtokai sorában most már *Kéren* és *Varsányon* kívül a hontmegyei *Csánk* és *Karakó* is foglal helyet.⁵ II. Simon fia *II. Marton*

¹ Hazai okmánytár VI. 292. (Erről már fentebb volt szó.)

² Wenzel III. 282.

³ Fejér V. 2, 269.

⁴ Wenzel IX. 532.

⁵ Fejér VI. 1, 284.

1304-ben az «*Oszlányi*» nevet viseli; nevezett napon eladja a Palástiaknak Tolmács (Barsmegyében) nevű helységben lévő birtokrészét.¹ Hagyott-e maga után fiutódot és vajjon a később szereplő Oszlányiak tőle származnak-e? biztosan nem tudjuk.²

II. Simon fiairól, Jákóról és Péterről a fentebbi adatokon kívül mit sem tudunk. *Mihály* azonban a család folytatója. Okirati bizonyossággal *Pál* és *Lökös* nevű fiait ismerjük, kik 1324-ben birtokaikat maguk között felosztják és a «*Simonyi*» nevet viselik.³

Pál és *Lökös* 1335-ben ismét feltűnnek együttesen. Szügyi Látó András fia Péter, hont- és nógrádmegyei birtokos arra kérte fel a királyt, hogy a hontmegyei *Peszke* és a nógrádmegyei *Patvarcz* nevű birtokát határoltassa, mire a király az esztergomi káptalant felhívta, hogy Dalmadi Tamás vagy Tárnok Lőrincz nevű királyi kiküldött közbenjöttével a határolást eszközölje. Midőn Tárnok Lőrincz a káptalan kiküldöttjével *Peszke*re jött és — a mint ez előírva volt — a szomszédos birtokosokat meghívta, akkor *Simon fia néhai Mihály fiai: Pál és Lökös, felső-peszeki földesurak* a határjárás ellen tiltakoztak.⁴ Midőn 1351 és 1352-ben Nagy-Ugróczot határolják, akkor *Mihály* fiai *Pál* és *Lökös* már a «*Simonyi*» nevet használják.⁵ Ugyanezen néven szerepelnek 1353-ban is, midőn *Peszke* István nekik bizonyos birsági összeget befizet.⁶ E *Simonyi* pedig még most is létezik Barsmegyében és alig szenvedhet kétséget, hogy nevét I. vagy II. Simon után kapta.

A két fivér elhalálozási évét nem ismerjük. *Lökös*nek két fia volt: *Imre* és *István*.⁷ Ez utóbbira nézve határozottan tudjuk, hogy *Simonyi Lökös* fia *István* 1369-ben a nyitra megyei *Gimes* várnagyja és *Opuliai László* herceg házi tisztje.⁸ 1383-ban olvassuk, hogy *Simonyi Pál* fia *Miklós* özvegyének e *Miklós* fia *Frank* (*Ferencz*) ellen valamely pöre van, mire *Simonyi Lökös* fia *István* tanuként idéz-

¹ Knauz II. 546.

² 1352-ben *Miklós* fiai: *Oszlányi Péter*, *Tamás*, *István* és *János* a barsmegyei Nagyugrócz melletti birtokosok. 1355-ben ugyanazok a Baracskaiak ellen azt állítják, hogy atyjuk, *Miklós*, a barsmegyei *Kolacsno* nevű birtokot még *Károly* királytól kapta. (Botka, Barsm. Okiratok 35—37.)

³ Fejér VIII. 6, 69.

⁴ Anjoukori okmánytár III. 192.

⁵ Botka 31—35.

⁶ Fejér IX. 6, 65. (hol tévesen áll *Theszek*).

⁷ Fejér IX. 4, 140 szerint 1368-ban bizonyos «*Nicolaus Leucus*» Barsmegye főispánja, a mi némelyek szerint arra engedne következtetni, hogy e *Miklós* *Simonyi Lökös*nek a fia; ez azonban teljesen kizárandó. V. ö. a Hunyadmegyei tört. és régészeti társulat 1907. évi évfolyamának 63-ik oldalán erről szóló megjegyzéseimmel.

⁸ Fejér IX. 4, 214.

tetik.¹ Ezen István fiai, György, Zsigmond és János.

Pál fia Miklósnak volt két neje, kiknek el-sejétől *Frank* (= Ferencz), másodikától *László* született. Ferencz hatalmaskodó ember volt, ki mostohájával és ennek fiával nem jól bánt. Varsányi Pál, Barsmegye alispánja jelenti a királynak, hogy Simonyi Ferencz 1380 végén az özvegy és fiának Simonyi birtokában nagy garázdálkodásokat véghez vitt, hogy Lászlót megverte s a védelmezésére jött anyját, vagyis saját mostoháját súlyosan sebesítette.² László 1383. jul. 8-án már nem él. Akkor jelenti ki Frank mostohája (kit Kispesti Miklós fia Bereck képvisel), hogy fia neki végrendeletileg egynéhány lovat hagyományozott, melyet Frank tőle erőszakosan elidegenített, mire Frank képviselője azzal védekezett, hogy a bizonyos lovak fivéri örökösödés után Frankra szálltak, mert László nem végrendelezett.

1389-ben *Lökös* fia *Imre* és fiai *Miklós* és *Pál*, valamint fivérének, Istvánnak fiai *Zsigmond*, *György*, *János* (kit később «Sándor» melléknéven említnek) és *Mihály* ujabban osztozkodnak. A többrendbeli okiratokban felsorolt birtokok a következők: Simonyi, Veszka, Tőre, Magasmart, Radobica (Barsm.), Kispeszek, Kér, Csánk, Varsány, Kereskény, Krakó (Hontm.), Koczora, Navajóc, Dobraszuhapataka, Krakó, Visthián és Szemence (Nyitra- és Trencsénmegyében).³

1439-ben szerepelnek⁴ † György fiai István és György 2. Imre fia Imre 3. János fiai Miklós, János és Ivácha.⁵ Ez utóbbi azonban ferdités; helyes alakja *Sinka*, a mi nem más mint *Simon*.

Lökös fia Imre még egy Imre nevű fiut hagyott, kinek fiai Miklós és Imre 1418-ban feltűnnek; azóta mindig csak mint István fiainak érdektársai, 1421-ben pedig mint azoknak patruelisai szerepelnek.⁶

A további elágazás nem képezvén e sorok feladatát, itt még csak azt akarjuk kiemelni, hogy a Simonyiak később az eredeti «Varsányi»-t előnévnek vették és mai napig használják.

Az eddigiek alapján tehát a következő — bár helyenként hézagos — nemzedékrendi töredéket kapjuk:

¹ Zichy-okmánytár IV. 272.

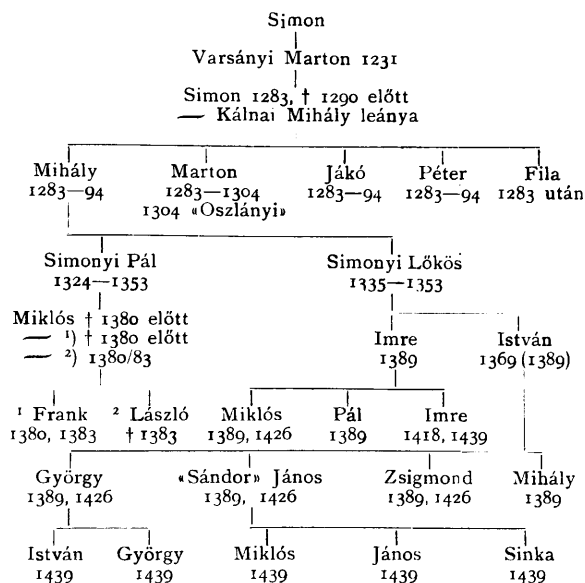
² Zichy-okmánytár IV. 177.

³ U. ott. 262—263.

⁴ V. ö. Fejér X. 3, 94., 124., 175. X. 4, 680. X. 5, 138., 140., 379.

⁵ Fejér IX. 367—368.

⁶ Fejér X. 6. 146., 338., 370., 371., 819.

A Varsányi-családnak még egy másik ágát is ismerjük.

A sági konvent tanúsítja t. i. 1296. ápr. 8-án hogy előtte *Varsányi Gyugy* (Guge) bán saját úgy mint *fiai Péter* és *Marton* (Mortunus) nevében kijelenti, hogy azon varsányi birtokrészt, mely őt Varsányi Iván (Ihannes) fia István után örökösödés jogán illeti, leányának, *Ozsannának*, ennek férjének Borfői Pünkösöd fia Péternek és fiaiknak átengedi. E birtokrész szomszédai Imre fiai: Ivánka, Tamás és Iván.¹

Erről a Gyugy bánról többet nem tudunk; hol volt bán és mikor? ismeretlen. Nemzetségi rokonságban állt-e a fentebbi Varsányiakkal? szintén nem bizonyos. Hogy fiát Mortunusnak nevezte, arra engedne következtetni, hogy atyja az 1231-ben szereplő Márton volt és hogy II. Simon a fivére, nézetem szerint azonban közte és II. Simon között — ha egyáltalában nemzetségi rokonok voltak — távolabb vérbeli kapocs létezett, a mit azzal indokolhatunk, hogy II. Simon fiai mint legközelebbi rokonok a Borfői Péternek tett adományozásba kétségkívül beleszóltak volna, minek nyomát azonban éppen oly kevéssé találjuk, mint azt, hogy ők is Iván fia István után valamikor örökölték volna.

Hogy Varsányi nevű család vagy családok különben még később is léteztek e tájon, bizonyítja fentebbi Varsányi Pál, ki 1381-ben Barsmegye alispánja volt.

* * *

¹ Hazai okmánytár VI. 418.

Néhai Ipolyi Arnold 1867-ben¹ azon nézetnek adott határozott kifejezést, hogy a «Kéren és Varsányon birtokló varsányi Simonyiak, valamint a sági és varsányi Guge fiuk egy törzsből származó osztályos vérrokonok»; a Ságiak alatt a lévai Cseh-család őseit, a Guge fiak alatt pedig az 1296-ban szereplő Gyugy bán utódait érti. De értekezéséhez hozzá csatolt kis nemzedékrendi töredékében² még tovább megy, a menyinyben Guge bánt nem csak Péter fiának, hanem Málasi Simon fiait, a szerinte 1245-ben élő Simont és Adorjánt szintén Guge bánnal együtt a Ságiak vagyis a későbbi lévai Cseh-család ősei osztályos rokonainak veszi.

Nézete nem éppen absolute valószínűtlen; lehet, hogy a valamely levéltár porában még heverő régiebb oklevelek adatai idővel erre is minden kétséget kizárólag világító fényt fognak vetni, — de jelenlegi ismereteink alapján határozottan mondhatjuk, hogy a Gyugy bán és a Málasiaknak a Ságiak-kal vagyis a lévai Cshekkel általa feltételezett nemzetségi rokonsága, egyelőre kizárható. Elég, ha ennek indoklására csak a következőket említjük:

a) A lévai Cseh-család első egyenes őse Rugas 1245-től 1255-ig szerepel; vele egyidejűleg szerepelnek mint nemzetségi rokonai a) Péter fia Gug 1245-től 1266-ig és Adorján fia László szintén 1245-től 1266-ig.³ Arról, hogy Péter fia Gug varsányi birtokos lett volna s esetleges utódairól egy árva betűt sem tudunk. Feltűnő továbbá az is, hogy Péter fia Gug, ki 1245-ben határozottan már férfikorát élte, 51 évvel később (1296-ban) még intézkedett volna, a mi nem lehetetlen ugyan, de nem is nagyon valószínű. Ipolyit ez esetben csak a pusztá névazonosság vezette félre.

b) Adorján fia László, a ki Rugas nemzetségi rokona, már 1245-ben szerepel, *midőn atyja már nem él*, utódait azonban nem ismerjük. Hogy ezen Adorján atyját Simonnak nevezték és hogy Málason birtokolt, annak nyomát sem találjuk. Málasi Simon fiai *Adorján* és Simon pedig nem 1245-ben, hanem 1290 és 1294-ben szerepelnek⁴ és mint málasi birtokosok vagy szomszédos földesurak egész mások szerepelnek, mint a Ságiak.

Dr. WERTNER MÓR.

Ismeretlen magyar Mária-ünnep.

Knauz Nándor Kortan-ában lehető teljességben összeállította a hazánkban közönségesen használt dátumokat. Hogy néha egyes

¹ Századok 1867. évf. 122. skk.

² U. ott. 124.

³ Lásd a Századok 1901. évf. 332—342. lapján megjelent dolgozatomat.

⁴ Wenzel IX. 532. XI. 562.

ismeretlen dátum előkerül, a jeles munka értékét mivel sem csökkenti, sőt épen igazolja, hogy mily kevés hiányzik belőle. Még a munka megjelenésének évében boldogult br. Radvánszky Béla a Századok 1876-ik évfolyamában tett közlé pótlásul néhány ismeretlen dátumot, köztük Concussio ovarum ünnepét, vagyis husvét másodnapja megjelölését. Azóta a «Residentia exercitus regalis» is bővebb megvilágítást nyert s egyebekkel is szaporodott oklevéldátumaink száma, mely most egy Mária-ünneppel gyarapszik.

Knauz Kortana Nativitas (szept. 8.), Præsentatio (nov. 21.), Conceptio (decz. 8.), Purificatio (febr. 2.), Annunciatio (márcz. 25.), Visitatio (jul. 2.), Assumptio (aug. 15.), Mariæ és Maria de Nive (aug. 5.) ünnepeit sorolja fel a Boldogság Szűznek, a melyek hazánkban használatosak voltak.

Trencsénmegye hatósága, midőn 1649-ben Szentmiklósi és Óvári Pongrácz János megbízottja kértére átiratban kiadja gr. Eszterházy Miklós nádor 1642 márcz. 29-iki ítéletlevelét, mely ifj. Révay Ferencznének, Pongrácz Borbála) perujitást enged testvérei János és Dániel ellen a néhai Kendy Annánál (Pongrácz Istvánné) Sempte várában elhelyezett pénze megszerzésére, így keltez:

Datum in civitate Thrinchiniensi, feria tertia post festum Oblationis beatissimæ Virginis Mariæ, termino videlicet celebrationis sedis nostræ iudiciariæ.¹

Mivel az oklevél elején jelzi: Quod dum nos feria tertia post festum Decollationis beati Johannis Baptistæ, in anno præsentis infradeclarando proxime præterito, durante videlicet termino celebrationis sedis nostræ iudiciariæ... condissemus stb., tehát Mária említett ünnepét Szt. János fővétele, aug. 29-ike után kell keresnünk. A bizonytalan találgatás helyett segítségünkre jön a külföldi szokás. Angliában ugyanis szintén ismeretes Oblatio Mariæ; ünnepét *november 27-én ülték*.²

E szerint az említett oklevél datuma: 1649 nov. 30., vagyis András apostol napja. Ez a dátumbeli találkozás kissé óvatosságra int, hisz' András napja használatos volt s azt a gondolatot ébreszti az emberben, nem kell-e itt Præsentatio-t gondolnunk; oblata est, quando præsentata erat s akkor a dátum nov. 23-ika lenne. Tekintve azonban azt, hogy az általános egyházi ünnepek napját egyszerre ünnepelte az egész katolicizmus, azt hiszem, nem tévedek, ha Oblatio Mariæ ünnepéül ugyanezt a napot, vagyis nov. 27-ikét fogadjuk el hazánkra nézve is.

Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE.

¹ Gr. Pongrácz Jenő bashalmi levéltára 24. cs. 59. sz.

² Grotefend: Taschenbuch zur Zeitrechnung. 52. l.

Püspöki pecsét káptalani oklevélen.

Az oklevelek erejét a rájuk nyomott vagy függesztett pecsétek avagy közjegyzői jelek adják. Ezért rendszeren az oklevél kibocsátója elhatározásának bizonyosságul és megerősítéséül saját pecsétjét használja. Kivételes eset előfordult, főleg a XIII. században, a mikor II. Endre oklevelein látjuk Bélának, mint ifjabb királynak is a pecsétjét, vagy a XIV. században a királyi kisebb kancelláriánál, a mikor a király a kanczellárét használta, indokolva a záradékban azzal, hogy nem volt kéznél a királyi pecsét. Hasonló esetet látunk a báni bírói okleveleken, a mikor az albánok pecsétjét találjuk megfelelő indoklás mellett az oklevélen.

Előfordul, hogy több pecsétet találunk egy oklevélen, mint a XV. században az országos tanács idején, a mikor a rendek nevezetesebb tagjai az országos tanács és a kormányzó pecsétje mellé függesztették sajátjukat, de ilyenkor az oklevél kibocsátói is «electi nuncii ad presentem convencionem... transmissi totum corpus ac idempnitatem regnicolarum representantes.»¹

Külföldön Német- és Olaszországban is divott az a szokás, hogy ha egyháziak — püspökség, apátság vagy káptalan — adományt kaptak, az adomány elfogadásának bizonyosságul ráfüggesztették pecsétjüket.²

Hasonló, a mellett azonban nálunk szokatlan az olyan eset, hogy annak a pecsétje legyen az oklevélén, a kiről benne intézkedés történik. Érdekes példája ennek a veszprémi káptalan 1381 június 11-én kelt oklevele.

Benedek veszprémi püspök káptalanja előtt birtokot cserél Wamusi Imre fia Ányos Gergely veszprémi várnagygyal. A püspök ad Vámoson öt hold püspöki szántóföldet — «ad ius episcopatus sui pertinencia» — mely nyugat felé Ányos Gergely szállásáig ért, viszont a várnagy a jutasi Vízközön két darab hat kaszás rétet. A csere biztosítékul kiköti a püspök, ha őt Ányos Gergely a cserebirtokban megvédeni nem tudja, akkor tiz hold szántót ad Vámoson, ötöt a Bachaharazthya nevezetű cserjés megett, ötöt pedig a Ljukas hegy mellett.

A csere kedvezőnek és hasznot hozónak kinálkozott a püspökségre, amint azt a helyszínen járó Péter, a püspök testvére, továbbá János prépost és András segédsi főesperes látta, miért is a káptalan függő pecsét alatt kiállította a cseréről szóló oklevelet s hogy ennek nagyobb ereje legyen, a püspök is reáfüggesztette a sajátját.

¹ Br. Radvánszky-Závodszy: Héderváry Oktár 253. l.

² Dr. Fejérfpataky László ur 8 méltósága szives közléséből. Ez úton is őszinte köszönetem fejezem ki érte.

«In cuius rei testimonium perpetuamque firmitatem presentes literas nostras pendentis sigilli nostri munimine roboratas eidem Gregorio dicto Anyos duximus concedendas et ut *pretactus pmissis concambialis permutacionis contractus perennalis tenacitatis solidamentum habeat, prefatus etiam dominus nosler episcopus presens scriptum impressione autentici sigilli sui presentibus pender appositi communit et curavit communiti*».

A hártýára írott oklevélről — mely a Magyar Nemzeti Muzeum levéltárának törzsanyagában őriztetik, hova Vég helyi Dezső gyűjteményével került — két vörös-lilaszínű sodrott selyemzsinór függ alá; a pecsétek azonban hiányzanak róla. Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE.

Szeljegyzetek «A Gyulai családról» cz. cikkhez.

A történelmi igazság kedvéért néhány észrevételt szándékozom tenni dr. Demkó Kálmának a fenti cím alatt még a *Turul* 1910. évi folyamában (152—156 ll.) közzétett cikkéhez, melyben a Gyulai nevű nemes családok történetére vonatkozó adatait állította össze s melynek bevallott célja volt kimutatni, «hogy a sokféle előnév, az u. n. nemesi *prædicatumok* használata mellett is mennyire egységes volt az idővel külön-külön családokként szereplő ágaknak származása». Szóval a cikk szerzője komolyan hiszi, hogy a különféle Gyulai családok, melyekkel hazánk történetében találkoznak s melyek részben még ma is virágznak, mind egy törzs hajtásai.

Tételét azonban távolról sem képes bebizonyítani. Így nem tudja kimutatni már azt sem, hogy a XVI. század végén, a Báthoriak alatt szereplő abafáji Gyulai Pál, a híres államférfi és író s fivére János rokonságban voltak-e az Erdélyből ismert egyéb nemes Gyulaiakkal; sőt még azt sem sikerült megállapítania, hogy ennek a Gyulai Jánosnak voltak-e egyáltalán gyermekei, de azért nem habozik valószínűnek mondani, «hogy az Erdélyben tovább szereplő Gyulaiak, a kiktől ujranevesítettésükkor mint régi nemesekről beszélnek a fejedelmek, tőle származtak».

Bizonyítékot erre a véleményére nézve egyetlen egyet sem tud felmutatni. Egyébiránt megjegyzendő, hogy ezeknek a szerinte *ujranemesített* Gyulaiaknak (váradi Gyulai Balázs 1591. szintén — úgy látszik, másik — váradi Gyulai Balázs 1608, váradi Gyulai György 1617, sarkadi Gyulai János 1621, nagyszirindi Gyulai Ferencz és István 1649, Gyulai Miklós 1652, fogarasi Gyulai Mihály 1702 és Gyulai János 1718) czimeres leveleiből nem állapítható meg kétségtelenül, hogy az illetők már azelőtt is nemesek lettek volna, sőt közülök többen határozottan meg is mondja az armalis szövege,

hogy nem nemes állapotból emeltetnek nemesiségre. Már pedig, ha az illetők csakugyan a gazdag, birtokos abafáji Gyulai János leszármazói lettek volna, ez aligha ment volna néhány évtized alatt feledésbe. Sőt 1591-ben Gyulai János még életben volt; talán csak nem akarja tehát komolyan elhítenni velünk a cikk szerzője, hogy az ugyanakkor megnemesített váradi Gyulai Balázs az ő leszármazója volt?

A különböző előnevű Gyulaiak vérségi összeköttetését illetőleg mindössze csak annyit látunk Demkó cikkéből bebizonyítva, hogy a Bethlen Gábor által 1618-ban újból nemességre emelt *gyulai Gyulai Mihály* leszármazói birtokaik után a *fogarasi, vádi, hosszuteleki, kövesdi* előnevekkel is éltek. Kutatásainak tényleges eredménye erre a kis körre zsugorodik össze. Ennek alapján, úgy vélem, még nem lett volna szabad az összes nemes Gyulaiakról mint «a Gyulai családról» beszélni.

E mellett azonban a rövid cikk adatai is bővelkednek kisebb-nagyobb hibákban, melyeket aligha lehet mind a sajtó vagy az író toll rovására írni. Így: Gyulai Pál 1584-ben nem Báthori *István*tól, hanem Báthori *Zsigmond*tól kapott adományba egy szőlőt a régeni szőlőhegyen; 1588-ban nem «kapta *Nyárádfőt*», hanem csak biztosító levelet (*litteræ assecuratoriae*) nyert Bethlen Miklósné Nagy Anna *nyárádtői* birtok részére és curiájára; továbbá ugyanő nem «*K.-Mihályfalván*», hanem *Nagymihályfalván* kapott adományt. A hoszdáti donatio nem «*ugyanakkor*», azaz 1588-ban, hanem 1589 *márczius 6-án* kelt. 1589-ben továbbá nemcsak Lupsa birtokra, hanem egy *muskai* (Alsó-Fehérm.) birtokrészre is adományt nyert; Baláfi Jánostól pedig nem *Hétkükk*, hanem *Kétkükk* birtokot vette meg. Továbbá váradi Gyulai Balázs 1608 május 28-iki nemeslevele nem szól semmit *ujranemesítésről*; Gyulai Miklós armalisa nem 1652 *márcz. 19-én*, hanem 10-én kelt; kövesdi Gyulai István felesége nem *házi* Csató Anna, vagy — mint a leszármazási táblán olvassuk — *kéri Csató Zsófia*, hanem *hari* Csató Anna volt.

De legjellemzőbb a cikk alaposságára és tudományos színvonalára nézve a szerzőnek az az állítása, hogy Bethlen Gábor nemes Gyulai Mihály «testőrségi vicekapitánynak 1614 április hó 14-én (helyesen: 1-én) Fogaras földön, Fogaras vár tövében a hozzá tartozó földekkel együtt 100 magyar frtért zálog címén adta azt a praedialis telket, a melyen egykor a **Vanyadi Mihály egri püspök** által épített templom volt». Érthető kíváncsisággal néztem utána a cikkíró által idézett eredeti forrásban (Gyulafehérv. lib. reg. VII. 159 l.) a magyar egyháztörténelem ezen új alakjának s ott a következőket találtam: «...super quo quidem fundo et sessione praediali olim templum quoddam

Michaelis Vaiuode Transalpinensis fuerat extractum». Ehhez, azt hiszem, nem kell bővebb kommentár!

Végül még csak azt jegyzem meg, hogy a szerző által idézett országos levéltári források egy jó részének jelzete szintén hibás, úgy hogy egy-két esetben csak hosszabb nyomozás mellett sikerült a forráshelyre rátalálnom.

Dr. DÖRY FERENCZ.

Törös, Tamásy és Cseródy családok leszármazása.

A királyi könyvekben olvassuk, hogy Törös János és neje, Tamásy Katalin 1646 decz. 15-én báróságot kapnak. Törös Jánosról Nagy Ivánnál a következőket olvassuk: «A XVII. századból ismeretes Törös János, ki 1625-ben Turóc megyében A. és T. Zathurcsán adományt kapott. Ugyanő 1639-ben Borsodmegyében az alsópéli pusztára és Arma bars megyei pusztára nyert adományt. Mint nevezetes törvénytudó szerepelt ő az 1647 és 1649. években, a midőn mint a magyar kamara tanácsosa és az erdélyi fejedelemhez követ a békekötésnél is nevezetes szerepet vitt. 1651-ben III. Ferdinánd tanácsosául nevezte ki». «Ezen Jánostól származtatja magát a Borsodmegyében elágazott orszákos Törös család». Ennyi az egész, mit a Törös családról tudunk. Törös János közéleti szerepléséről azonban a «Történelmi Tár» majdnem minden évfolyamában találunk adatokat, magánéletéről azonban nem tudunk semmit. A br. Majthényi-család levéltárában találtam néhány okmányt, melyből némi felvilágosítást kapunk életéről.

1. Törös János császár és koronás király urunk előfőlsége Posony kamaráinak Tanácsa, nagy szükségemről kenszerítettvén vettem föll az Tiszteletes Hertzen Cyriacus György Szent Alberty Præpost uramtól kölcsön készpenzt negy száz magyar forintot. Posony die ultima May. 1648.¹

2. Törös János végrendelete. Posony quinto die May. 1650. Általános örökösévé nejét Tamásy Katát teszi, neki hagyja Totgurábi zálogos birtokát és egy malmot körülbelül 20,000 forint értékben; továbbá összes arany, ezüst dolgait és az összes felszereléseket, a posonyi külső és belső városban lévő két házat. Leányának, Katának hagyja a csentei majort, a vajkai házat és a baczfalvi telket, végre Kisszarvát, melyet a Sárkány familiától bir zálogba; továbbá kiköti, hogy felesége halála után azon öreg kupa, melyet a fejedelemtől kapott és tokban áll és az aranyos mosdómedence leányájé le-

¹ Br. Majthényi család lt. Fasc. 5. No. 19. másolat.

gyen. Leánya Kata, Ákosházi Sárkány János neje volt.¹

3. Törös örökségre vonatkozó feljegyzés, mely szerint Törös János meghalt 1652 febr. 24-én. Még életében 400 frtért temetőhelyet vett a pozsonyi pater franciskánusoknál a nagy szentegyházban lévő kápolnában s így hihetőleg ott is temettetett el.²

A fentiekből látjuk, hogy Törös János felesége Tamásy Kata volt. Ezen Tamásy családot családtörténeti munkáink nem említik s így egyedül azon néhány okmány alapján kell keresnem a család eredetét, melyek szintén a br. Majthényi-család levéltárában őriztetnek.

1. Utlevél Bethlen Gábortól a Bécsből Kassára utazó Tamásy Ferencz, neje és gyermekei részére 1620-ból.³

2. Tamásy Kata végrendelete 1650-ből, melyben a következőket olvassuk: «Maradot én reám az szegény Istenben elnyugodott uram attyam Tamásy Ferencztől és asszony anyyam Czerödy Kata aszontul kitt együtt keressének és hasonlóképen Tamásy Antal bátyám uramtól ki Kassán lakott kétt ezer haromszaz és kétt foréntom kész pénzem.»⁴

3. Több okmány, melyekből kitűnik, hogy Tamásy Ferencznek egy Zsófia leánya is maradt, kit idb. Domokos István birt. nőül; ugyancsak az ő leánya lehetett azon Anna, ki Majthényi Gáspár felesége volt.

Már most, ha figyelembe vesszük azt, hogy Tamásy Ferencz utlevele Kassára szólott és hogy Tamásy Antal Kassán lakott, azt hiszem, nem tévedek, ha a család eredetét Abaujmegyében keresem. Csoma: Abaujmegye monografiájában a Tamásy-családot nem említi; ellenben Korponay hasonló című munkájában a következőket találjuk:

¹ U. o. Pozsonyi kpt. kiadványa.

² U. o. Fasc. 7. No. 28.

³ U. o. Fasc. 7. No. 21. Eredeti.

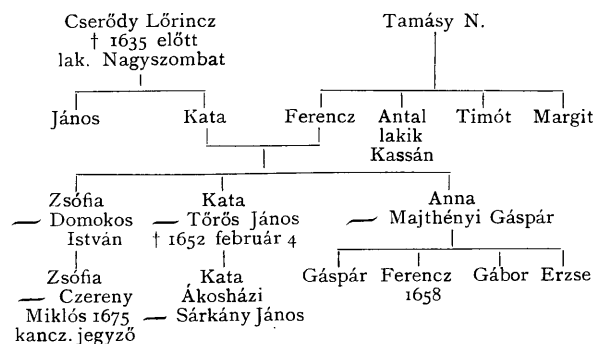
⁴ U. o. a pozsonyi kpt. kiadványa.

1616 május 2. Göncz. Kihirdettetett Tamásy Ferencznek s általa Zsófia leányának, Antal és Thimoteus fivéreinek és Margit nővérének II. Mátyás királytól Bécsben 1615 május 10-én nyert és kelt nemes levele.¹

Tamásy Ferencz nőül véve Cserödy Katát, Nagyszombatba tette át lakását, mivel felesége innen származott.

*

A Cserödyekről tudjuk azt Nagy Iván munkájából, hogy Cserödy János nyitrai főesperes 1575-ben czimeres nemes levelet kap. A családból életben találjuk 1631-ben Jánost, ki egyik modori szőlő részét Tamásy Ferencz finisének 425 frtért Modor város tanácsa előtt eladja.² Ugyanezen János Nagyszombatban lakó Cserödy Lőrincz fia 1635 október 19-én Modor városa előtt egyik szőlőjét nemes Ruprecht Fülöpnek 440 frtért eladja.³ Ezen okmány főleg azért bir fontossággal, mivel Cserödy Jánosnak rajta lévő és kitűnő karban tartott czimeres pecsétje teljesen megegyez a Nagy Iván által közölt Cserödy czimerrel.

DARÓCZY ZOLTÁN.

¹ Korponay: Abaujm. mon. II. 86.

² U. o. Fasc. V. No. 34. Eredeti okmány.

³ Gr. Majthényi cs. II. Fasc. VI. No. 25.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmányának 1911 november 29-én *Fejérfataky László* elnök elnöklete alatt tartott ülésén jelen voltak *Barabás Samu*, *Döry Ferencz*, *Horváth Sándor*, *Komáromy András*, *Makay Dezső*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József* ig. választmányi tagok, *Áldásy Antal* titkár és *Szabó László* jegyző.

Elnök az ülést megnyitva, a titkár felolvassa Szily Jenő értekezését a Kisbottyáni és Geresgáli Batthyány

családról és Kállay Ubul értekezését az Actum és Datum az Árpád-kori oklevelekben, melyek a Turulban fognak megjelenni.

Uj tagokul ajánlatnak: alapító tagul 200 koronával *Isoz Kálmán* m. n. műz. titkár, pártoló tagul a gróf *Zichy* nemzetség zsélyi levéltára aj. gróf *Zichy Nándor*, évdijas tagul 1910-re visszamenőleg *Horváth Károly* min. tanácsos, Budapest, aj. a titkár, továbbá *Jeszenszky Andor* belügyministeri fogalmazó, Buda-

pest, aj. Döry Ferencz, *Fabricius Endre* földbirtokos, Budapest, aj. a titkár, *Tóth László*, Nyitra, aj. a titkár, *Baranyay Béla* vármegyei levéltárnok, Kaposvár, aj. Sárközy Imre, *Bereczky László* kir. törvényszéki bíró, Máramarosziget, aj. Petrovay György, *dr. Dénes Miklós* orsz. levéltári tiszt, aj. a jegyző.

Titkár jelenti, hogy az esztergomi székesegyházi főkáptalan Pór Antal elhunytá alkalmából az elnökség részéről kifejezett részvétért köszönetet mondott. Jelenti továbbá, hogy az elnökség a Pór Antal feletti emléksbeszéd megtartására Ortway Tivadar ig. vál. tagot kérte fel, a ki az emléksbeszéd megtartására készséggel vállalkozott.

A svájci heraldikai és genealogiai társaság, valamint a Közlemények Dunántul történetéből szerkesztősége, a csereviszony megindítását kéri. Az igazgató-választmány a svájci társasággal a csereviszony megindítását elhatározta, ellenben a Közlemények szerkesztőségének ily irányu kérelmét nem találja teljesíthetőnek.

Titkár jelenti, hogy az igazgató-választmányban megüresedett helyekre ajánlat nem érkezett be, a mi tudomásul szolgál.

A pénztár bevétele a mai napig 4231 kor. 37 fillér; a kiadás 3460 kor. 60 fillér volt, az egyenleg tehát 770 kor. 77 fillér. Ezzel kapcsolatban titkár javasolja, hogy a folyó évi számadások átvizsgálására Soós Elemér ig. vál. tag elnökle alatt Döry Ferencz és Tóth-Szabó Pál ig. vál. tagok kéressenek fel, a mihez az ig.-választmány hozzájárul.

A folyó évi nagygyűlés napját az ig.-választmány december 28-ra tűzi ki, a következő tárgysorozattal:

1. Elnöki megnyitó Fejérpataky László elnöktől.
2. A XVIII. századi nemesi vizsgálatok. Dr. Döry Ferencz ig. vál. tagtól.
3. Egy másodelnök választása.
4. Titkári jelentés.
5. Pénztárnoki jelentés.
6. Esetleges indítványok.

A napirend következő pontja a pénztárnokválasztás lévén, elnök felhívja a jelenlevőket szavazataik leadására. Beadatott összesen tíz szavazat, melyek mind Sohár László évd. tagra estek, minélfogva elnök Sohár Lászlót a társaság megválasztott pénztárnokául jelenti ki.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Soós Elemér és Döry Ferencz ig. vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

BÁRÓ MEDNYÁNSZKY DÉNES
1830—1911.

Az 1911. esztendő utolsó napjai újabb gyászt hoztak társaságunkra. December 28-án hunyt el báró Mednyánszky Dénes alapító tagunk, az igazgató választmánynak negyedszázadot meghaladó időn keresztül tagja. A megboldogult főur a hazai tudományos és kulturális mozgalmak terén a múlt század utolsó

évtizedeiben élénk részt vett. Napilapokban és szakfolyóiratokban egész sora tanulmányainak látott napvilágot, melyek részben a természettudományok, részben a hazai régiségtan és könyvtartan köréből vett kérdésekkel foglalkoznak. Összeállította és történelmi jegyzetekkel kísérte családjának genealogiáját, mely munkáját kéziratban társaságunk irattára őrzi. A hazai kultúra szolgálatában nevét örök időre emlékeztessé tette azzal, hogy nagybecsű könyvtárát a budapesti báró Eötvös József kollegiumnak ajándékozta. Széles látókörű, nagy műveltségű férfit vesztettünk benne, kinek emlékét társaságunk, melynek tudományos törekvéseit mindenkor éber figyelemmel kísérte kegyelettel fogja megőrizni.

SZAKIRODALOM.

Bártfai Szabó László dr. A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách-család története. Esztergom 1910. 86o l.

«Fényes nappal gyujtanék világot, ha e nemzetség fényét, őseinek Szent István királyunkhoz való viszonyát, ivadékaiknak országos hivatalait, méltán kiérdemelt hírnevét, nagy tetteit olvasóim előtt bővebben magyaráznám». E sorokkal vezet be Karácsonyi János a magyar nemzetségekről irt jeles munkájában a H. P. nemzetség tárgyalását, — s mi is ezt tennők, ha mind azt ki akarnók emelni, a mit e hatalmas kötet a nagy Forgáchok köztörténeti szerepléséről mond. Az a fáradhatatlan, alapos kutatás, a mely Szabó eddig megjelent műveit is kiténtette, már eleve biztosít arról, hogy sok új és érdekes dolgot hozott felszínre az átbúvárolt számos levéltár anyagából s azért e helyen csak folyóiratunk szempontjából fogjuk méltatni e munkáját.

Családtörténetek lapozgatásánál hamarosan meggyőződünk, mennyi fáradsággal próbálkoznak íróik olyan formát találni, a melybe az adatok halmazát megfelelően beilleszthetik. Közös hibájuk — mint Szabó írja — «hogy áttekintések és használhatóságuk többnyire nehéz, az ország történetével foglalkozó, általános részleteket vagy más családokra vonatkozó adatokat kereső író alig tudja bennök a neki megfelelő anyagot megtalálni. Kerestem tehát folytatja — olyan keretet, a mely a család történetére mindvégig alkalmazható az ismétlésektől lehetőleg megóv s végül áttekinthetősége miatt az olvasó könnyen kezelheti». Ezért azután három részre választotta az anyagot: a *köztörténeti* részben tárgyalja a család történetének kapcsolatát az országgal, a *családtörténeti* részben szól a család birtokügyeiről, pereiről, állapotáról, életéről, végül a *személyi* részben összefoglalja a leszármazással kapcsolatosan mindazt, a mit a család akkor élő tagjairól tudunk. A család-történeti monografiák legtöbbször az a hibája —

épp úgy mint a megyei monografiák közül is többnek – hogy az ország történetét követik nyomon s abba illesztik bele az illető családtagok vagy megye országos érdekű szereplését. Megállapíthatjuk, hogy a Forgách-monografia nem esik ebbe a hibába az első, (köztörténeti) részekben, nem szakított ugyan végleg a régi iránnyal, de nagy mérséklettel él vele, a mi szerintünk helyes is, mert nem szabad elfelejtenünk, hogy ilyen mű nem tisztán szakemberek részére készül, hanem elsősorban a család tagjai számára s számosan forgatják érdeklődő laikusok, a kiknek olyan dolgokat is el kell mondani, a melyeket szakemberek számára irván bátran el lehetne hagyni.

Hogy ismétléseket teljesen elkerülni nem lehet az anyagok ilyen szétválasztásával, azt Szabó is látta s előszavában azt a törekvést emeli ki, hogy az ismétléseket *lehetőleg* elkerülje. Csodálkozunk, hogy megfélekezett oly nagyon közelfekvő eszközzel, a mely ezektől majdnem teljesen megóvta volna: olyan tagnál, t. i. a kiről már az első részben beszélt, a családtörténeti részben utalhatott volna a köztörténeti rész megfelelő helyére s itt csak a legfontosabb kronológiai adatokat kellett volna felvennie az illető életéből.

Nagy figyelmet fordított a szerző az u. n. családtörténeti részre, a hol a család pereit és birtokügyeit is tárgyalja. Itt azután dús aratásra fog találni a családtörténet-kutató, mert a szövegben is, de még inkább a jegyzetekben igen sok a Forgáchokkal rokon, szomszédos vagy perben állt családra találunk korai, kiadatlan s ismeretlen levéltári adatokat, a melyeket sokszor több ívre terjedő leszármazási táblával megvilágítva közöl a levéltári forrás megjelölésével.¹

Heraldikai szempontból heraldikánk nagymesterének *Csoma Főzsefnek* a Forgáchok czimere c. jeles tanulmányát kell elsősorban megemlítenünk, a melyet e diszes mű számára irt meg, s a melyben az ősi nemzetségi czimernek évszázadok folyamán végbe ment teljes átalakulását kíséri fokról-fokra; a holdsarlót, a melyet a Forgách-család legrégibb czimeres emléke, Tamás nyitrai és barsi főispán 1299-ki pecsétje, őrzött meg, a Hunt-Paznan nemzetség ősi jelvényéből vették a Forgáchok, mintegy megosztozva a Szentgyörgyi és Bazini grófokkal, a kik a csillagot fogadták el czimerül. Forgách Péter 1406-ki pecsétjén ugyanezt látjuk koronás női alaknak, mint segéd-

sisakdísznek, homlokára illesztve; később ez a pajzsba kerül s az 1525-ki czimeres levélben e segéd-sisakdísz a fő czimeralak s az ősi jelvény a főtáblának mai csak kíséretét alkotja. Végül a XVII. században nyert czimeradomány alapján az ősi jelvény teljesen elmarad, s itt a czimeralak koronából növekvő koronás meztelen női alak. A számos szép kép közül kiemeljük a pecséttrajzokat: Tamás főispán 1299-ki pecsétjét, Sebus nyitrai ispánét 1231-ből, hét Forgách-pecsétet (a legrégibb 1406-ból), Izsép alnádorét 1339-ből és Berkesnényei Miklósét 1367-ből. Az 1525-ki czimereslevél fénynyomata s színes czimerképe díszítik még a munkát.

A hatalmas 23 nemzedéket felölelő leszármazási táblán, mint Lorenz Genealogisches Handbuch-jának tábláin vizszintes piros vonalakkal választja el az egyes nemzedékeket, a mi nagyon áttekinthetővé teszi a táblát, s a személyi részben is nemzedékek szerint (balról jobbra haladva a táblán) veszi sorra az egyes tagokat. Zavarólag hathat azonban, hogy a szerző azokat az évszámokat, a melyeket tisztán csak feltételesek utján, hozzávetőleg állapított meg, a táblán minden megjegyzés, kérdőjel vagy kb. nélkül teszi az illető név mellé, továbbá hogy néhol eltér a szövegben közölt évszám a leszármazásban olvashatótól.

Az 54 ivre terjedő hatalmas kötetből 42 ivet foglal el a család története, hat ivet az oklevéltár, a mely a család történetére vonatkozó fontosabb okleveleket foglalja magában teljes szöveggel vagy pedig kivonatok alakjában; három ivre terjednek a jegyzetek, több mint három ivre a kitűnő név- és tárgymutató, a mely nagyban emeli a kötet értékét s igen megkönnyíti használatát. Negyvenkét iv a Forgáchok történetére nem sok. A családnak a N. Muzeumban őrzött levéltára rendkívül gazdag, e mellett számos levéltárat kutatott még át szerzőnk, bőven nyújtott anyagot az irodalom is s így elgondolhatjuk, mily nagy körültekintéssel kellett eljárnia, a megválogatásban, a mire az a körülmény is kényszerítette, hogy, mint előszavában olvassuk «a mű keretei megadattak». Mégis kár, hogy a teljesség kedvéért nem kereste fel a bécsi levéltárakat is, ezek bőségesen szolgáltatnak volna érdekesebbnél érdekesebb adatokat, a melyekből válogathatott volna.¹

A következőkben néhány kisebb hibára hívjuk fel figyelmét s egy-két apróbb pótlást közlünk, itt lévén erre a legjobb alkalom. A második kép alatt ezt olvassuk: «Sebus nyitrai főispán 1232. évi pecsétje» (25. l.), a képek jegyzéke szerint 1231. feb-

¹ Csetneki, Kistapolcsányi, Turóczy, Alsólendvai Bánffy, Nádasdy, Hagymásy, Baskafalvi Kerek, Kisszelcsényi, Kerecsényi, Koloni, Sági, Torozméli, Rátónyi, Szentmártonfisi, Hecsei, Vértesi, Csoma, Hencz, Brogyáni, Szilva, Simonyi, Palásthi, Szobonya, Derencsényi, Szomor, Pásztói, Sólyom, Kálnói, Cseh, Haraszi, Czeczey, Trencsényi, Bossányi, Ország, Elefánti, Rozgonyi. Dédit Farkas, Apponyi stb.

¹ Egy helyt megemlíti, hogy «Forgáchnak ez ügyben a főherczeggel váltott levelei a *hadi levéltárban lehetnek*». (268. l.)

ruárius 25-én kelt okleveléről vétetett (800. l.). Csoma tanulmánya szerint pedig (163. l.) a nemzetség ősi jelvényének különválasztására «a Szentgyörgyieknek már 1233-ból van adat». — Csoma azt írja, hogy «Tamás főispán pecsétje után sorrendben Forgách Péter nyitrai főispánnak egy sisakpecsétje következik az 1413. évből (163. l.) s forrásul idézi Orsz. Lev. Dl. 9148. sz., ámde a mű közli Forgách Péter pecsétjét 1406. januárius 8-ki okleveléről s forrásul itt is Dl. 9148. van feltüntetve (103. l.). — Forgách István 1578-ban került a komáromi magyar sereg élére nem 1579-ben.¹ — 1272-ben IV. László u. a. napon két különböző személynek adja u. a. földet; Szabó ezt úgy magyarázza, hogy az egyik oklevelet a nagy, a másikat a kis kancellária adta ki valami félreértés következtében (40. l. V. ö. Turul 1909. 180. l.), ámde ez a magyarázat nem állhat meg, mert az Árpádok korában a királynak csak egy kancelláriája volt s csak I. Károly alatt létesült a második, a kisebb királyi kancellária. A 192. jegyzetben, mely a 281. lapra utal, Szabó az 1591-92-ki oktavális ülésekről szólván, azt írja, hogy a Balassák régi pere Illésházy István ellen Ujvár visszaadása miatt volt az Istvánffy nevére is homályt borító Illésházy-pör kezdete; a hírhedt Illésházy-pör azonban ezzel semmi-féle összefüggésben nem állt.² A Forgáchok zalamegyei birtoktörténetéhez adalékkal szolgál a Békássy-család N. Muzeumban őrzött levéltárának 1450. jun. 15-ki oklevele, a mely szerint Forgách Benedek birta Salamonvára és összes tartozékai részeit. — 1656. februárius 27-én volt az esküvője özvegy gróf Fransepánának, Forgách Judit grófnőnek Gonobitzban Hans Erasm Grf. von Regenstern und Tattenbachal.³ — A 622. l. szerint Forgách Julia, László leánya felserdült korában valamelyik Bertalanfyhoz ment férjhez; F. Judit volt ez, a ki Bertalanfy Alajosnak volt a második felesége.⁴ 1862. április 6-án született (Szabó szerint 1852. jun. 17-én. 650. l.) Gráczban Forgách Antal leánya Eugénia Mária.⁵

Mindezen apróságok természetesen semmit sem vonnak le a mű értékéből s örömmel kell üdvözlőnünk családtörténeti irodalmunk e becses gazdagodását, mely nemcsak nagy anyagával s ennek alapos és élvezetes feldolgozásával tűnik ki, hanem módszertani szempontból is sok figyelemreméltót nyújt. *h.*

¹ Komáromi dolgaival bővebben foglalkozik *Takáts Sándor*: A komáromi magyar daliák a XVI. században (Budapesti Szemle, 1909.).

² *Károlyi Á.*: Illésházy István hűtlenségi pöre.

³ Adler, 1910. 35. l. — V. ö. Turul, 1910. 187. l.

⁴ *Palatinus F.*: Vas vm. nemes családdai. I. 94. l.

⁵ *Schütz*: Der Adel in den Matriken der Stadt Graz. 1909. 425. l.).

Die Adels- und Wappenbriefe des Namens Mayer in allen seinen Schreibungen. Wien, K. K. Heraldische Gesellschaft «Adler», 1911.

A bécsi cs. k. Heraldikai-Társulat e kis könyvecskében az összes Mayer névre és e név különböző változataira kiállított nemesi és címeres leveleket bocsátotta közre. Hasonló kiadványok voltak a társág azon kiadványai, a melyekben a Winkler és Keller névre kiállított címeres nemesleveleket bocsátotta közre. A Mayer-réle gyűjteménynek Doerr Ágost csehországi genealogus gyűjteménye képezi alapját, évek hosszú során át folytatott gyűjtés eredménye ez, a melyben a legrégibb Zsigmond királynak 1433. június 20-án Rómában Knonowi Meyer Konrád részére adományozott címereslevele, a melyben azonban a címer nincs leírva, a legfiatalabbik I. Ferencz Józsefnek 1908. augusztus 25-én Ischl-ben Mayer Tivadar részére adományozott bárói diplomája.

Doerrnek e gyűjteménye a Mayer névnek mindenemű változatát felöleli. Nem szorítkozik csak a németországi, illetve osztrák és magyar armálisokra, hanem találunk benne belga és olasz Mayerekre vonatkozó adatokat is. Találunk benne néhány magyarországi Mayer családnak adományozott armalist is. Ezek a következők: 1587. jun. 21. Gyulafejérvár. Báthory Zsigmond címeres nemeslevele Bresasi és Mezeői Mayer Bálint, István és György részére. (V. ö. Áldásy, a M. N. Múzeum címeres levelei sz.) — 2. 1702. decz. 18. Bécs. I. Lipót címereslevele Mayer Péter részére. — 3. 1754. okt. 20. Bécs. Mária Terézia címereslevele Mayer Mihály részére. — 4. 1792. jun. 26. Bécs. II. Ferencz címereslevele Mayer Albert és Adolf részére. — 5. 1795. jul. 16. Bécs. II. Ferencz címereslevele Mayer József részére. — 6. 1796. jul. 1. Bécs. II. Ferencz címereslevele Mayer Ferencz részére. — 7. 1819. febr. 3. Bécs. I. Ferencz címereslevele Mayer József részére. — 8. 1824. szept. 23. Pozsony. I. Ferencz címereslevele Alsó-Ruszbachi Mayer János részére. — 9. 1875. nov. 11. Bécs. I. Ferencz József címereslevele Nyékhegyi Mayer Ferencz részére. — 10. 1876. július 21. Bécs. I. Ferencz József címereslevele Csengeri Mayer Salamon részére. — 11. 1891. jan. 23. Bécs. I. Ferencz József címereslevele Márai Mayer Ede részére. A jegyzékhez H. W. Höfflinger az «Adler» Monatsblattjának 1911. decemberi számában adott pótléket. Mi is kiegészíthetjük ezt két darabbal, u. m. 1. 1531. június 17. Gyulafejérvár. János király címereslevele Mayer alias Mayor Bálint, István és György részére. — 2. 1693. augusztus 6. Bécs. I. Lipót címereslevele Mayer Theobald Benedek részére, melyek a M. N. Múzeum levéltárában őriztetnek.

—y.

TARTALOM.

	Lap
Dr. ORTVAY TIVADAR. Thaly Kálmán	I
Dr. IVÁNYI BÉLA. Eperjes szabad királyi város czimerei és pecsétjei. (<i>Színes czimerképpel és öt szövegközti rajzzal</i>)	16
VEGYES. I. Miklós pécsi püspök családi viszonyai. <i>Dr. Wertner Mór-tól</i>	33
Adalékok a Gut-Keled nemzetség genealogiájához. <i>Eckhardt Ferencz-től</i>	35
Betűsoros jegyzéke azon családoknak, a melyekre a Széki gróf Teleki nemzetség marosvásárhelyi levéltárában 1711—1867. évig hiteles lezármazási adatok őriztetnek. <i>ifj. Biás István-tól</i>	38
A Patvaróczyak. <i>Rudnay Béla-tól</i>	42
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság nagygyűlése	43
<i>Szakirodalom.</i> Huba vére. Szemere. Ism. <i>Áldásy Antal.</i> — Benkó Imre, Eredeti czimereslevelek. Ism. —y. —	
Dr. Temesváry János, Öt erdélyi püspök rangemlése	48

*

NB. A társaság pénztárnokának betegsége miatt a befizetett tagdíjakról szóló kimutatás az 1911. évi II. füzetre marad.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők. Tagdíjak Tóth Árpád társ. pénztárnokhoz (ugyanott) küldendők.

A Turul 1886—1910-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrébten, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyv-árusnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet bérmentesen, egyszerű megrendelésre pedig postai utánvétellel küldetik meg.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.